LOCUS

DE

MAGISTRATU.

COLLEGE-DICTAAT VAN EEN DER STUDENTEN.

NIET IN DEN HANDEL.

Exemplaar N°. 195 *afgegeven aan den Heer*

Prof. B. B. Warfield

LOCUS

DE

MAGISTRATU.

COLLEGE-DICTAAT VAN EEN DER STUDENTEN.

NIET IN DEN HANDEL.

Exemplaar N°. ..... afgegeven aan den Heer

LOCUS DE MAGISTRATU.

§ 1. Locus huius loci in dogmatices organismo.

Onze Gereformeerde dogmatici behandelden de leer van het burgerlijk gezag in den regel als onderafdeeling van de leer der kerkregeering; zoo echter, dat niet de geheele locus de Magistratu aan de orde kwam, maar in hoofdzaak op de verhouding tusschen kerk en overheid gedoeld werd; terwijl al het overige wierd overgelaten aan de pars oeconomica der philosophie. Dit nu was te veel of te weinig. Te veel, wijl in den locus de Ecclesiae Regimine slechts ééne relatie der overheid, te weten, die tot de kerkregeering, aan de orde kwam, en te weinig, indien men bedoelde over de potestas civilis als zoodanig te handelen, overmits ook deze, wat haar principiën betreft, niet uit Aristoteles maar met behulp der Heilige Schrift gekend worden.

De eigenlijke plaats van dezen locus is dan ook eene geheel andere.

Haar uitgangspunt vindt de potestas civilis in den locus de Providentia of de Regimine Dei, en onder dit hoofdstuk komt ze voor als regimen Dei mediatum.

Haren naderen vorm daarentegen erlangt de potestas civilis eerst na den zondeval door de algemeene genade. Deze vorm draagt dientengevolge slechts een tijdelijk en voorbijgaand karakter, in zooverre ze ten slotte opgaat in het regimen Christi in regno gloriae, waarvan in Israels volksstaat onder zijn koningen het typische beeld gegeven was.

Hieruit volgt, dat in de Dogmatiek voor dezen locus geen andere keuze blijft dan tusschen een onderdeel van den locus de Providentia of een onderdeel van den locus de Gratia generali.

Streng logisch *zou de stof van dezen locus dan ook onder beide deze hoofden te verdeelen zijn, zoodat onder de Providentia de algemeene principiën en onder de Gratia generalis de magistrale vorm ter sprake kwam.*

Practisch *verdient het daarentegen de voorkeur dezen locus bij de gubernatio alleen te postuleeren en bij de Gratia generalis in systeem te brengen.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Is dit eenmaal geschied, dan kan bij de Gratia particularis, bij de Exaltatio Christi, bij de Ecclesia en bij de Consummatio Saeculi het verband van elk dezer topica met de potestas civilis worden aangewezen.

I. Deze locus heeft voor een jurist meer rechtstreeksch belang dan voor een theoloog, immers hij wijst de principiën aan, waaruit de rechtsordeningen en het magistrale bestuur opkomen. *Als zoodanig* echter is deze Locus niet juridisch maar *theologisch*, 1°. daar toch op den theoloog de verplichting rust de principia voor het rechtsgebied en de potestas civilis aan te geven, 2°. omdat, behalve de principia, ook de verhouding tusschen het recht op aarde en het recht Gods, de verhouding tusschen het bestuur van de overheid en het bestuur Gods, tusschen de rechtspleging in den staat en de kerkelijke tucht, de wederzijdsche verhouding van overheid en kerk en ook de verhouding van de potestas civilis tot Christus en het Rijk der Heerlijkheid niet door den theoloog mag geignoreerd.

Stellig nooit zouden onze Gereformeerde kerken gezonken zijn in zulken diepen toestand als de synodale organisatie van 1816 mogelijk maakte, wanneer de dienaren des Woords in dit stuk goed onderwezen waren geweest.

II. Op dit oogenblik behandelen we den Locus als één geheel en deelen we hem niet in, deels bij den locus de Providentia, deels bij den locus de Gratia generali, omdat er ook in de saamvatting van het geheel een belang ligt; om alles wat op dezen locus betrekking heeft als een systeem te geven, onderverdeeld in verschillende paragrafen, en niet als ingezet in een behoorlijk geordende Dogmatiek, want dan zou de locus een andere plaats moeten hebben.

Omdat in de oude Dogmatieken dit niet behandeld is en, zoo wel dan nog averechts, daarom is juist deze locus vooral in onze eeuw aan de orde, moeten zijne principiën doorzien en systematisch opgebouwd worden.

Deze § moest dan ook voorafgaan, omdat men allereerst weten moet, waar deze locus thuis hoort. Er is niets tegen te zeggen, dat men een materie, die op één punt betrekking heeft, in een locus behandelt, mits men maar in 't oog houdt, op welke wijze zulk een locus in de Dogmatiek zijne plaats behoort in te nemen. En dan is er *een principieel onderscheid tusschen een behandeling der Dogmatiek naar Loci en een organische behandeling der Dogmatiek.*

De eerste is ouderwetsch en voldoet niet aan de eischen der Dogmatiek. Men verzamelt dan in éénen locus om eene hoofdgedachte alles, wat op die gedachte betrekking heeft. Zoo heeft men een locus de Christo, een locus de Peccato, enz. Doch op deze wijze wordt geen organisch geheel geboren, immers zulk een locus duidt additieve topica aan, welke naast elkander worden

gesteld. Daarom is aan het hoofd van dezen locus deze eerste paragraaf gegeven om aan te duiden, welke plaats deze locus in het organisme der Dogmatiek inneemt.

Dit is noodig, 1° omdat we moeten weten hoe deze materie in organischen samenhang met de andere deelen der Dogmatiek staat, 2° omdat onze beste Dogmatici er nog al zonderling mee hebben omgesprongen en het niet naar eisch hebben behandeld.

Dit moet echter niet opgevat als een aanklacht tegen de oude Dogmatici. Dringen we toch dieper door, dan ontbreekt het in de dagen der Reformatie aan organisch doordringen der stof. De reden daarvan is niet moeielijk te gissen. Men had de Aristoteleïsche ontwikkeling in de philosophie parallel laten loopen met de theologie als twee separate elementen. Men deed aan beide. In de philosophie was men gewend manneke voor manneke het organisch schema van Aristoteles te volgen, terwijl men in de Theologie het schema *formeel* niet meer liet doorwerken, immers de Scholastici hadden het laatste dogmatische schema gegeven.

De Scholastici waren quodlibetiani. Bij hunne dogmatische behandeling stelden zij vragen, die op een zekere quaestie sloegen, b.v. op de Drieëenheid (quodlibeta), gaven daarop een antwoord, lieten daarop weer bedenkingen tegen dat antwoord volgen, om ten slotte weer een refutatie van die bedenkingen te geven, en dit alles geschiedde nog niet eens zoo organisch als in onzen Catechismus.

Zulk een behandeling der quodlibeta gaf men dan in de *Summae* Theologiae, gelijk we die vinden bij Petrus Lombardus; Thomas Aquinas; Dun Scotus e. a. Een organisch in elkander gezette Dogmatiek bestond dus niet.

Dat Calvijn met zijn *Institutio religionis Christianae* zooveel succes had als nooit te voren, is dan ook daaraan te danken, dat hij de eerste poging gewaagd heeft een leidende gedachte in de Dogmatiek in te brengen, al is dan ook het organisch systeem bij Calvijn nog niet volkomen.

De groote actie tegen Rome liep eensdeels van humanistische, eensdeels van theologische zijde. De humanistische richting gaf niet, wat men zou verwachten. Niet de humanisten, maar de theologen hebben op hoogst gebrekkige wijze althans, het philosophisch denken in stand gehouden.

Nu komen we aan den locus de Magistratu.

Wat is de historie van dien locus?

De Christenen zijn in hun eerste periode opgetreden in de wereld zonder te denken aan een leer over den magistraat of aan een systeem over de potestas civilis. Het was hun slechts er om te doen om voor hun kerk een zekere positie te winnen, om zoo ook voor zichzelf die positie in de wereld te

erlangen, die hun een blijvend bestaan verzekerde. Of ze onder een heidensche overheid stonden was hun onverschillig; met de quaestie van huwelijkssluiting lieten zij zich niet in, althans voor zoover de formaliteiten aangaat; op welke wijze zij met de overheid in contact stonden, er werd niet verder over nagedacht. Na eene worsteling van drie eeuwen was de positie in den staat veroverd bij den overgang van Constantijn tot 't Christendom. Men dacht er evenwel niet aan den staat naar andere principia in te richten, maar *nam eenvoudig de bestaande inrichting over, terwijl men slechts dit eene verlangde, dat de plaats, die de paganistische religievormen in de staatsinrichting hadden ingenomen, zou vervangen worden door de Christelijke religie.* De gedachte, dat Christelijke religie ook op de rechtsvormen en inrichting van den staat zelf invloed moest hebben, kwam niet bij hem op. Na Constantijn verkrijgt men dan ook in het Byzantijnsche rijk dit verschijnsel, dat men staat voor een gansch Heidensche staatsinrichting, geheel volgens Heidensche principia ingericht, waarbij aan de Christelijke religie verzocht wordt plaats te nemen in een Heidenschen tempel.

De *cardinale fout der Christenen* is dan ook, dat ze dit aanbod aanvaard hebben. De Heidensche ontwikkeling ging nu voort in Christelijke vormen. In de statuten der regeering worden allerlei dingen over de Christelijke religie opgenomen. De rechtsstudie lieten de Christenen aan haar eigen ontwikkeling over. Wel waren er ook wel Christenen onder de juristen en staatslieden, maar in dien zin, dat ze Heidensch met het hoofd en Christelijk met de belijdenis van het hart waren. Het werkte niet door. De zuurdeesem werd *naast* het deeg gelegd. De warme vertolkers van de Christelijke religie, de kerkvaders, lieten dit alles aan de jurisconsulti over.

Daarop volgt een aandrang van Christelijke zijde om van den keizer gedaan te krijgen, dat de overblijfselen van het paganisme, vooral ten platten lande, zouden worden verwijderd. De hulp van den staatsarm wordt dus ingeroepen om aan de Christenen de eenige positie te verzekeren.

Vanzelf sprak het toen, dat er haeresiën en schismata opkwamen en evenzoo als consequentie, dat de sterke arm van den staat te hulp werd geroepen om de macht van haeresiën en schismata te breken. Dit laatste bracht voor keizer en ministers de noodzakelijkheid met zich mee om te weten, wat haeresie en welke de ware kerk was. Hoe zou de overheid haeresie en schisma kunnen uitroeien, wanneer zij zelve niet wist, wat waarheid was.

Zoolang de Christelijke kerk in haar geheel tamelijk eenstemmig stond, leverde dit geen moeielijkheid op. Men hield zich aan de groote massa. Maar toen het in den Ariaanschen strijd en in de geheele Christologische ontwikkeling half om half kwam te staan, kon men op een algemeenen maatstaf

niet meer afgaan. *Toen gingen de keizers als overheid zelf uitmaken, wat waarheid was en wat niet.*

Hierin zien we de gerechte straf van God over de kerken voor hare dwaling bij het aanvaarden van de paganistische positie in het rijk van Constantijn.

Reactie bleef evenwel niet uit. De bisschoppen van de kerk van Christus te Rome kwamen in verzet. De kerk van Rome mocht zich in dien tijd op uitnemende bisschoppen beroemen. Daar nu de keizer in Byzantium zetelde, stond de bisschop van Rome ook niet onder hofinvloeden, was hij vrijer in zijn beweging en deels uit zin voor de waarheid, deels om aan het Westersche rijk zelfstandigheid te geven, hebben de bisschoppen terecht dit kwaad bestreden, door op den voorgrond te stellen, dat alleen aan de kerk het recht toekwam om uit te maken, wat waarheid was en wat niet. Maar, gelijk het meer gaat, was dit inzicht bij reactie geboren, de reactie zelf ging te ver. Toen ontstond het pogen van Rome om eigen macht in het zichtbare als eigen onafhankelijke macht te vestigen. Het was Rome niet alleen meer om de zaak der waarheid te doen, maar ook om het eigendom van kloosters en kerken. Geschillen ontstonden op 't punt van belastingen, asylrecht enz.

De hierarchie *werd geboren om het overwicht van de overheidsmacht te breken en de kerk als „staat in den staat" te vestigen.* Toen dit gelukte, werd de bisschop van Rome als Paus boven de overheid verheven.

Evenwel had, te midden van al die worstelingen, de Christelijke kerk nog niet de behoefte gevoeld aan eene *thetische* en *positieve* behandeling van den Locus de Magistratu.

Werden in de eerste periode de staatsinstellingen indifferent beschouwd, in de tweede periode beschouwde men ze als uit den booze. Vandaar het *antithetisch* karakter dat de behandeling dezer stof kenmerkte.

In de Summa van Petrus Lombardus vinden we zoo quodlibeta over allerlei quaesties, bij hem echter geen sprake van een Locus de Magistratu.

Wanneer Thomas Aquinas in zijn „Summa" een uiteenzetting geeft van de beginselen der waarheid, die nog de wereld beheerscht, dan roert hij den Locus de Magistratu alleen daar even aan, waar hij in het hoofdstuk „de auctoritate legum", de autoriteit ter sprake brengt van leges divinae én leges humanae of civiles.

De eerste, die deze quaestie als noodzakelijk gevoelde, is Calvijn. *Het 20ste Caput van het 4e boek zijner Institutie is het uitgangspunt voor dezen Locus.* Alles, wat later daarover in de Gereformeerde Dogmatieken voorkomt, is niet dan eene repetitie van dit „grundlegende" van Calvijns arbeid.

Tegenover Calvijn optredend, heeft Bellarminus in zijn „de Controversiis", in het stuk de Pontifice Romano, Caput 5, deze quaestie behandeld, maar uitsluitend in rapport tot den Pontifex Romanus.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Art. 36 van de Confessie toont, welk element onze Gereformeerde kerken terstond uit de actie van Calvijn overnamen en wel waar de quaestie ter sprake kwam, of de magistraat de consequente uitvloeiing is van de ordinantiën, die God in 't menschelijk geslacht gelegd heeft, dan wel of de overheid abnormaal en *temporeel om der zonde wil* is.

Beweren de philosophen tegenwoordig, dat de staat de hoogste ideale menschelijke ontwikkeling is, onze Confessie leert integendeel, dat de staat een verband is, hetwelk aan de kranke structuur van het menschelijk geslacht is aangelegd en dat bij gezondwording weer zal worden weggenomen.

Wij gelooven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts, Koningen, Prinsen en Overheden verordend heeft; willende *dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega.* Het woord willende duidt aan, dat het optreden der Magistratuur een *dependent,* niet een zelfstandig element is.

Ten derde spreekt de belijdenis uit, welke macht van Godswege aan de Overheid gegeven is; *te dien einde enz.*

Ten vierde spreekt de belijdenis uit, welke verhouding tusschen die overheid en de kerk moet intreden.

En hun ambt is enz. . . . . Voorts een ieder . . .

Het slot van het Artikel geeft aan, *dat ieder van wat qualiteit, conditie, of staat hij zij, schuldig is zich aan de Overheden te onderwerpen.*

De grens van de Staatsmacht wordt aangegeven in de woorden: *„gehoorzaam te zijn in alle dingen, die niet strijden tegen Gods Woord."*

Eindelijk komen ter sprake de verkeerde inzichten, waartegenover de Gereformeerde kerk zich stelt.

En hierover . . . . . slot.

Voor een geheel nieuw optreden is de ontwikkeling van Calvijn niet gering. Deze denkbeelden zijn vóór de Reformatie nooit van kerkwege uitgesproken. Met Calvijn zijn alle diepere beginselen over potestas civilis begonnen principieel uitgesproken te worden. In de ontwikkeling van het Dogma komt dus hier plotseling de locus de Magistratu op en neemt hij een groote plaats in.

Een capitale dwaling *echter sloop van meet af in de behandeling van dezen locus in, waardoor zijn verdere dogmatische ontwikkeling van weinig waarde geworden is.*

Die capitale fout had haar oorsprong in het verplaatsen van de hegemonie van Byzantium naar het Westen, onder Karel den Groote. Gelijktijdig met het inzinken van de oud-Romeinsche macht in het Byzantijnsche keizerrijk,

komt nu in Gallië, Duitschland, in het Westen en Noorden van Europa een geheel nieuw leven op, dat de toekomst der menschelijke beschaving en de ontwikkeling van den menschelijken geest in zich draagt.

Hoe staat dit met dezen locus in betrekking?

Antwoord: De volkeren van Duitschland en ons land zijn niet door een civiele macht, maar door een *kerkelijke* macht tot civiele organisatie in hoogeren zin gekomen. In het toenmalig Germanië vond men wel een overheid en een rechtspleging, maar de Christelijke ontwikkeling was daarmede nog niet in aanraking gekomen. Toen nu de missionarissen kwamen, stichtten ze overal kerken, waaromheen zich de anders nomadische volkeren vestigden. Een plaatselijk civiel bestuur werd niet ingesteld; er was alleen een kerk met een pastoor, alles werd door de kerk bezorgd, kortom, *de kerk was het, waarom alles zich groepeerde.*

Op deze wijze zijn de meeste steden en dorpen door de kerk gesticht. In 't Engelsche recht is daarvan nog een duidelijk blijk over. In Londen b.v. berust het communaal bestuur voor een groot deel bij de parishes, eveneens de verzorging der armen en de zorg voor wegen en bruggen. Eveneens geschiedt de indeeling daarvoor dan ook niet naar de wijken der stad, maar naar de parishes. Deze nawerkende toestand heeft eigenlijk vroeger overal bestaan.

Door zulke organisatie van de kerk en groepeering van menschen om die kerk, was er reeds een civiel gouvernement aanwezig, terwijl er nog niets anders was dan een kerk. Zoo zijn er ook in het canonieke recht allerlei bepalingen opgenomen voor sociale en magistrale verhoudingen, die eerst later afzonderlijk onder het civiel recht zijn gerangschikt, toen ze door Karel den Groote sanctie van Staatswege verkregen.

Door dit feit is de groote dwaling in zake den locus de Magistratu ontstaan. Want 't gevolg daarvan was, dat alleen de gedoopten gerekend werden tot burgers of poorters van dien kring, waarover het civiel bestuur optrad.

De kerkelijke gemeente en de burgerlijke gemeente *waren voor het besef der toenmalige bewoners* niet gemeente A, links en gemeente B, rechts, maar *één gemeente met kerkelijke en burgerlijke verzorging.* Apart stadsbestuur en aparte kerkeraad was er toen niet. Het was één Christelijke gemeente, die ter eerste instantie als kerk bestond. Het kerkelijk begrip en niet 't civiele begrip stond dan ook op den voorgrond. Bij de uitbreiding der dorpen en steden deed zich echter de behoefte gevoelen aan meer mannen van kennis voor de behartiging der burgerlijke belangen. Zoo werden er afzonderlijke colleges in 't leven geroepen voor de verzorging dier civiele belangen, gelijk naast een kerkeraad voor de uitwendige belangen een kerkvoogdij kan bestaan. Aldus was de toe-

stand bij het opkomen der Westersche Christenheid, dat een civiel magistraat in de kerkelijke gemeente optrad voor de verzorging der uitwendige belangen.

Om dit duidelijk te maken vergeleek men dezen toestand met een mensch. Gelijk een mensch verzorging noodig heeft voor ziel en lichaam, zoo zag de gemeente haar geestelijk bestaan verzorgd door de kerk en haar lichamelijk bestaan door 't magistrale bestuur. Ziel en lichaam vormen samen één subject; de geestelijke verzorging praedomineert, de andere moet achterstaan. Met dit beeld voor oogen beschouwde men ook het subject van de gemeente als één, onverschillig of er sprake was van die gemeente, als kerkelijk optredend of σωματικῶς optredend met verzorging van haar civiele belangen. Op grond van dat beeld stond ook uit den aard der zaak het kerkelijke op den voorgrond.

Daaruit vloeide voort, dat de kerkgebouwen door de civiele autoriteit geleverd en onderhouden werden. Tot 1810 zijn dan ook de kerken van Amsterdam door den magistraat gebouwd. De magistraat bracht de gelden bijeen, de vroedschap benoemde de kerkmeesters, welke, alzoo door de stedelijke regeering aangesteld, in haar naam over de kerken, als eigendom der stad, het beheer voerden.

De torens met hun klokken heeft Lodewijk Napoleon, bij zijn afgifte van de kerken aan den kerkeraad, aan de overheid gelaten. Het klokgelui toch diende tot allerlei oproepingen, b.v. tot oproeping van de schutterij enz. en stond op deze wijze in betrekking met het magistrale bestuur. Ook thans nog zijn de torens eigendommen der burgerlijke gemeenten.

Uit die dwaling, dat men de gemeente in den wortel opgevat heeft als kerkelijke gemeente, doch met civiel bestuur voor uitwendige belangen, is al het ongerief voor de dogmatische ontwikkeling van dezen locus voortgekomen. Hieruit moest volgen, dat de overheid zich positief met de prediking der waarheid begon in te laten en dat zij optrad tegen ketterij, kortom *de verkeerde lijn in Art. 36.* Dat dit de fons erroris was, merken we ook op bij Van Velzen in zijn „Institutio Theologiae Practicae", Deel II, pag. 449. 1768.

Sunt membra societatis Saecularis et sacrae Christianorum reformatorum eaedem personae, quorum sive societas saecularis, prae primis civilis, quae ex familiis unitis nascitur, se ad plures extendat, quam ad eiusdem religionis consortes, sive ad illius communionem etiam alii, quam reformati, ut concives admittantur.

In deze woorden worden magistraat en kerk *eaedem personae* genoemd. Verder wordt gezegd, dat de burgerlijke societas zich ook tot niet-cives kan uitstrekken en ook tot concives kan aannemen hen, die niet Gereformeerd zijn.

In deze plaats ligt eene tegenstrijdigheid. In den eersten regel wordt de Staat *individualistisch* en atomistisch genomen als uit personae bestaande;

terwijl daarna de Staat *organisch* genomen wordt als uit gezinnen bestaande. Dit toch zijn twee tegenstrijdige Staatsbegrippen.

In deze vergissing zit de geheele zaak in. Heeft men met personen te doen, dan kan men weten of iemand Gereformeerd is, maar bij een Societas nata ex familiis gaat dit te loor, immers er is geen enkele waarborg, dat alle leden van een gezin Gereformeerd zijn.

Hiermede is dit geheele stelsel omvergeworpen.

Men vindt bij De Moor in zijn Commentaar op à Marck, Dl. VI, pag. 470, de nadere toelichting, van wat à Marck over dezen locus zegt in zijn „Merch der Christelijke Godgeleerdheid" Tractatus de regimine ecclesiae Art. 32.

à Marck zegt daar: „*Magistratus Christiani* aliquam generatim esse in res ecclesiae potestatem.

De nadruk legt hij op „Christiani" om uit te drukken, dat volgens hem Art. 36 niet van toepassing is op een magistraat, die geen belijdenis doet van de Gereformeerde religie.

Bij Maastricht lezen we Dl. III, pag. 698 „aan de burgerlijke overheid, *zoo maar dezelve geloovig is.*"

Turretinus, „Institutiones Theologicae," pag. 354 § 3, Statuunt magistratum *pium ac fidelem* non posse, nec debere ab omni religionis et sacrorum cura excludi, quae illi a Deo demandata est.

De Moor, Dl. 6, pag. 470, „nunc ad regimen ecclesiae, cum aliis hominibus commune, transimus.

Hij noemt hier feitelijk de magistratuur een kerkelijke regeering, de burgerlijke overheid treedt als kerkelijk gouvernement op *in* de kerk en is kerkelijk instrument. Het regimen ecclesiae in engeren zin is dan voor de geloovigen alleen. De Moor is hier niet alleen de schuldige, maar de schuldige is reeds Calvijn zelf, met allen, die op zijn voetspoor zijn voortgegaan. Sla alle Dogmatieken op en nergens heeft de Locus de Magistratu eene aparte plaats, maar wordt deze zaak behandeld onder het hoofdstuk „de Regimine Ecclesiae". En dan wordt tweeërlei onderscheiden: 1°. een regimen over de geloovigen, 2°. een regimen over geloovigen en ongeloovigen.

In de Luthersche dogmatieken wordt eveneens alles op de kerk betrokken en is in de kerk de overheid met de zorg voor de uitwendige belangen belast, niet als machthebbend naast of buiten de kerk, maar als in de kerk een deel van het regiment uitvoerend.

Daarom is het verkeerd, wanneer men zegt: Art. 36 van de Confessie moet tegenwoordig nog gelden. Iemand, die zoo spreekt, toont, dat het hem ten eenen male ontbreekt aan historische kennis en dat hij geen inzicht heeft in de gansch andere verhouding van kerk en staat, die toen heerschte, eene verhouding, die

historisch te danken was aan het opkomen der eerste Westersche Christenheid.

Kappeyne van de Coppello, die dit inzag, brandmerkte dan ook terecht deze verhouding als valsch.

Nadat nu onze Gereformeerden begonnen waren iets te zeggen over dezen locus, liep daarnaast ook de philosophische wijze van behandeling dezer zaak. In die dagen toch deed men beide aan theologie en aan philosophie, waaronder die van Aristoteles verstaan werd. (In Frankrijk mainteneerde zich nog een tijd lang de philosophie van Petrus Ramus). Dogmatiek en Philosophie waren voor een goede opvoeding onmisbaar. Daarbij had men de zonderlinge combinatie van eene theologische faculteit zonder ethica en een literarische faculteit met de Heidensche ethica van Aristoteles, die in drieën verdeeld was: Politica, Oeconomica en Scholastica.

Tot de Politica behoorde alles, wat op de regeling van het staatswezen betrekking had, de sociale wetenschap, die Gesellschaftslehre; tot de oeconomica, alles, wat de regeling van 't huisgezin en familieleven betrof; tot de scholastica, alles, wat zich op het schoolwezen betrekken liet.

(De Universiteit stond toen als de res publica literarum naast de res publica civilis.)

Nadat Calvijn nu begonnen was, gingen onze Gereformeerden na hem voort dezen locus uit Christelijken wortel op te trekken. De Juridische Faculteit echter, die de Politica van Aristoteles volgde, hield daarmede geen rekening. Daar bleef een rechtsontwikkeling gelden, die met de Christelijke basis niets gemeen had. Alstedt, die in zijn Encyclopaedie voor alle vakken handboeken geeft, heeft gepoogd een begründung te geven van het rechtswezen en van den locus de Magistratu. Wel is waar bracht hij er een Christelijk element in, maar zonder organisch verband en diep inzicht.

Aan den eenen kant stonden dus de theologische professoren, die den Locus de Magistratu bij het regimen ecclesiae behandelden en daarnaast liep de philosophie van Aristoteles, die onder den invloed van Descartes en Hugo de Groot weer een nieuwe ontwikkeling tegemoet ging.

Bij à Marck ontstond daarom de poging iets uitgebreiders te geven. Hij deelt zijn Locus de Magistratu in 2 deelen: „Politica en Oeconomica". Dat hij eerst de Politica behandelt, is eenigszins zonderling, daar toch de staat uit de gezinnen ontstaat en niet omgekeerd.

Tengevolge van de bemoeiingen der Protestantsche en Gereformeerde Theologie met den locus de Magistratu, is ook de Roomsche Theologie zich met dezen locus de industria gaan bezighouden.

Bellarminus wierp zich op de quaestie in zijn „de Controversiis" en wel in het „Tractatus de Pontifice Romano", gelijk we vroeger reeds zagen. Hij heeft

met twee tegenstanders te doen, eenerzijds met de hyper-ultramontanen, die beweerden, dat de Paus ook wereldlijke macht had en die dus, wat de Pauselijke macht betrof, *per excessum* zondigden; anderzijds met degenen, qui peccabant *per defectum*, en wel Calvijn, wien hij citeert en tracht te weerleggen, daar hij meent, dat Calvijn en met hem de Gereformeerden, te weinig macht in 't civiele aan de kerk toekenden.

Volgens de Roomschen, die per exessum zondigden, stond de zaak aldus (zie nevenstaande figuur): De Souvereiniteit Gods, overgedragen op Christus en door Christus weer overgedragen op Zijn' stedehouder, splitst zich over twee sferen, eenerzijds van de kerk, anderzijds van den magistraat. God is Souverein als schepper van hemel en aarde. Christus zegt: „Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde", waaronder begrepen is zoowel civiele als kerkelijke macht. Volgens Matth. 16 : 18, 19, draagt Christus zijne macht op Petrus over, en zoo bezit de Pontifex Romanus als opvolger van Petrus de plenitudo van alle macht. Door een expresse daad van den Paus ontstaat er een magistrale en kerkelijke macht.

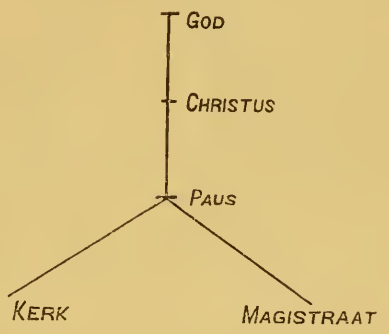

Nu volgt het stelsel van Bellarminus.

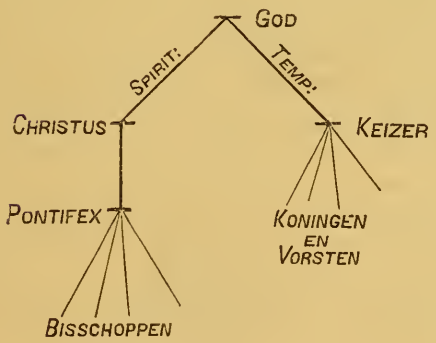

Alle macht in God. Die macht gaat van God uit in een dubbele strooming van spiritueelen en temporeelen aard. Alle macht in het spiritueele is op Christus overgedragen. De keizer, en niet Christus, droeg de temporeele Souvereiniteit rechtstreeks van God. Christus draagt nu de spiritueele macht over op den Pontifex Romanus. We moeten hierbij in 't oog houden, dat naar de overtuiging in die dagen er maar é é n keizer denkbaar was. Zoo heeft men er wonderveel aan gehecht, of Karel de Groote de keizerskroon zou verkrijgen, immers dit was niet eene nieuwe kroon, maar de oude kroon van het vroegere Byzantijnsche

Rijk. Zoo heette Duitschland tot de vorige eeuw toe „Das heilige Römische Reich." De keizer van Oostenrijk noemt zich thans nog „Römischer Kaiser."

Het begrip van keizer was papa civilis. De Pontifex Romanus had de geestelijke, de Caesar Romanus de wereldlijke macht.

Verder zijn er volgens de voorstelling van Bellarminus koningen en hertogen enz., afhankelijk van den keizer, en aartsbisschoppen en bisschoppen, die afhankelijk zijn van den Pontifex.

Men zou zeggen, dat dit stelsel vrij wel loopt. Schrap het begrip keizer, (want dit begrip bestaat nu niet meer), en ge krijgt, wat ook de Gereformeerden belijden, dat de vorsten op aarde geen hoogeren potentaat of paus boven zich hebben, maar *rechtstreeks* regeeren *bij de gratie Gods.*

Maar het fijne puntje bij Bellarminus is de vraag: mag de Paus eenen vorst afzetten, kan de Paus nog niet ontdekte landen weggeven alsof hij over de civiele macht beschikken kon? Hij gebruikt daarbij het beeld van ziel en lichaam en antwoordt dan, dat de Paus *niet* mocht beslissen, welke ontdekte landen, (Amerika en gedeelten van Azië), Spanje of Portugal zou krijgen. Evenmin mocht de Paus Jan Zonderland afzetten. Maar .... de Paus moest waken voor het *zielenheil* der menschen. Konden nu de bewoners van een ontdekt land alleen voor 't Christendom worden gewonnen, wanneer ze onder de tutela kwamen te staan van een Europeesche Christelijke mogendheid, dan eerst moest de Paus zich met de zaak inlaten. Zoo heeft de Paus, wanneer het zielenheil der menschen geschaad wordt, niet het recht de vorsten af te zetten, maar wel kan hij de onderdanen ontslaan van den eed van trouw aan hun vorst en door bedreiging met den banvloek zich gehoorzaamheid verzekeren.

Op deze voorstellingen moet gelet om de positie te begrijpen der Protestantsche Dogmatici. Eerst wanneer de zaken in de war loopen, begint de dogmatische behandeling. Daarom hebben de Prot. Dogmatici dezen locus behandeld in antithese met voor hen onaannemelijke meeningen. Zoo kwam er *een antithetische dogmatische ontwikkeling in antithese tegen de Roomschen, Anabaptisten en Erastianen.*

I. De Anabaptisten traden op met het beweren, dat de magistraat en het geheele civiele leven tot de in zonde verzonken menschheid, tot den ouden mensch behoorde. Een wedergeborene, als uit dien zondigen kring losgemaakt, mocht zich er niet mee besmetten. De civiele macht is volgens hen iets onheiligs, waarmee een Christen zich niet mag inlaten. Geen Christen mocht dan ook een staatsambt bekleeden, hij mocht geen rechter of advocaat zijn, niet voor den rechter gaan, geen eed doen, niet 't zwaard dragen enz. Dit alles behoort tot de zondige wereld. De kerk van Christus is bij hen een geheel afgescheiden terrein. Uitgegaan uit het Egypte van de wereld had de Christen in de woestijn te leven, gevoed met manna uit de hand van zijn

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

God. Ziehier het dualisme tusschen kerk en magistraat getrokken en wel het *spiritualistisch* Anabaptisme.

II. De tegenstelling met Rome.

De *Gereformeerde* theologen hebben de eerste splitsing met Rome gemeen. Wanneer we nu door de lijntjes aanduiden de organische verschijning van spiritueel en temporeel leven, dan krijgen we eenerzijds de kerken, anderzijds steden en dorpen.

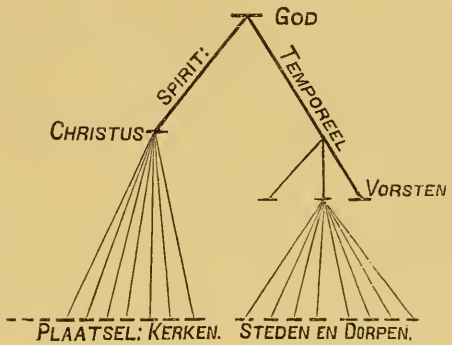

't Punt van verschil was, dat zij uit deze temporeele macht de verschillende souvereiniteiten van de vorsten of republieken lieten afdalen, in één woord de temporeele Souvereiniteit van God ging in *verschillende* rijken uiteen. De Souvereiniteit van een vorst daalde weer af naar de steden en dorpen.

In het geestelijke is de Souvereiniteit door God op Christus gelegd, die als Koning zijner kerk optreedt. Uit Christus daalt die spiritueele macht *rechtstreeks zonder tusschenschakel* af naar de onderscheiden plaatselijke kerken.

Tegenover de Anabaptisten maintenceerden de Gereformeerden het goddelijk karakter en de realiteit van het gezag. De Anabaptistische voorstelling zou er toe leiden al het gezag aan de ongeloovigen in handen te laten, en dat moest dan weer leiden tot verdrukking van Christus' kerk. Scheidt de kerk zich af van de wereld dan moet in die kerk òf een nieuw civiel gezag ingesteld òf alle kerkelijk bestuur ontaardt in anarchie. Dit laatste zien we bewaarheid in Jan van Leyden te Munster en in de „Naaktloopers".

III. De voorstelling van Erastus.

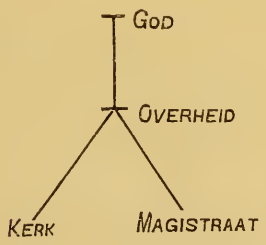

Van Godswege gaat alle souvereiniteit over op de overheid. Van de overheid splitst ze zich in tweeën, kerk en magistraat.

De speciale stelsels van het territoriaal systeem in Luthersche landen laten we hier buiten bespreking. Toen de Paus als werkelijke eenheid van alle kerken was weggevallen, verheugden de vorsten zich zeer. Ze hadden lang genoeg onder de

plak van Rome gezeten. Niet, dat de Pausen zoo verkeerd deden, neen, ze kwamen, door middel van hun nuntii, op tegen de willekeur der vorsten en tegen verdrukking van het volk. De vorsten werden nu zelfstandig, elk in zijn eigen land. Thans wierp zich ook de vraag op, hoe hunne verhouding tegenover de kerk zijn zou. Niemand wilde, waar de plaatselijke kerken zelfstandigheid hadden, het overwicht aan de kerk verzekeren; wel echter kon bij de vorsten de neiging opkomen zich de *suprematie over de kerk* toe te eigenen. En toen is het stelsel opgekomen, wat men naar Erastus noemt, dat in ons land door Oldenbarneveld en Remonstranten verdedigd, door Trigland, Walaeus en de Gereformeerde Theologen principieel is bestreden.

(Dergelijke afbeeldingen om de splitsingen der macht duidelijk voor te stellen vindt men ook in hunne werken).

In die drieledige tegenstelling is het, dat de Gereformeerde Dogmatici langzamerhand tot het begrip kwamen om voor de kerken *absolute autonomie* te handhaven. Dit begrip is dus niet reeds bij Calvijn opgekomen, maar is *een product van den strijd met de vorsten over de zelfstandigheid van de kerk tegenover de Overheid.* In ons land is het opgekomen in den tijd van Oldenbarneveld, dus in de tweede periode van het optreden der Gereformeerden. Zoo kwam de zaak tot meer diluciditeit. Toch bleef grondfout, dat ook niet Voetius het vraagstuk omtrent de verhouding van kerk en staat principieel uit den wortel van de Openbaring liet opkomen. Onze Gereformeerde Dogmatici geven in hun Dogmatieken te veel of te weinig. Bedoelden ze enkel regeling van het regimen ecclesiae, dan te veel; bedoelden ze daarentegen een dogmatische uiteenzetting, dan te weinig. Deze locus de Magistratu is dus nog nooit principieel in de Dogmatiek geconstrueerd. Daarom doet, gelijk in de § blijkt, Professor Kuyper hier een poging tot constructie.

Keeren we dan weder tot de § terug.

Allereerst komt dan de vraag aan de orde, waar deze locus thuis hoort.

In de paragraaf worden *drie momenten* genoemd:

I. In den locus de Magistratu ligt 1°. *het Regimen Dei.* De beantwoording der vraag, hoe God de Heere als Souverein zijn regimen over het menschelijk geslacht op aarde uitoefent, moeten we dus daar zoeken, waar in de Dogmatiek over het Regimen Dei gehandeld wordt. Dit geschiedt in den Locus de Providentia, waarin behandeld wordt de gubernatio, de procuratio, van God uitgaande tot instandhouding van Zijn schepsel. Tot dezen locus moeten we terug om den wortel van recht en staatsbestuur te vinden. Hierin het bestuur van God over het leven der menschenkinderen; hierin, hoe dit leven aan vaste wetten en rechten gebonden is en hoe God door menschen dat regimen laat

uitoefenen. In dezen locus ligt het aanknoopingspunt voor de geheele Gereformeerde rechtsleer.

II. Hierbij hebben we ook te doen met den *invloed der zonde op 't Regimen Dei.* Vóór de zonde ging dit Regimen Dei gelijkelijk over alle schepselen, over niet gevallen engelen, over natuur- en dierenwereld, maar door de zonde heeft het Regimen Dei een aanmerkelijke wijziging ondergaan. De aanwijzing daarvan is te vinden, waar over de Gratia Communis gehandeld wordt.

Onder *Gratia communis* verstaan we het bestel Gods, dat aan al het menschelijk geslacht ten goede komt; onder *Gratia specialis* of Particularis de zaliging van Gods uitverkorenen.

(In de volgende § zal de Gratia specialis nader uitgewerkt worden).

Tot die Gratia communis behoort ook de instelling der overheden, Cf. Confessie Art. 36. Zonder zonde geen koningen of vorsten. Daarom vloeit de macht van de overheid voort, uit wat besproken wordt bij de Gratia communis.

III. Er wordt in de Heilige Schrift buiten het Regimen Dei en de instelling der overheid als uitvloeisel van de Gratia communis zeer in den breede over deze zaak gehandeld in de leer van het *Regnum Christi,* regnum gloriae, *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.* Dit moet niet overdrachtelijk opgevat, maar in den eigenlijken zin des woords, dat *ὁ Χριστὸς κυριεύσει καὶ βασιλεύσει.*

Volgens de voorstelling der Schrift zal er eens een tijd komen, dat de aardsche vorsten verdwijnen. Één koning treedt dan in hun plaats, één rijk van Christus treedt dan in de plaats voor alle rijken, zoo voor alle volken één volk, *τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ,* het volk Gods.

Teleologisch moet onze blik op de Schrift zijn. Bij het recht en bij den magistraat toch moet men weten, waarop de instelling van het recht en den magistraat heendoelt, om zoo het karakter, dat zij dragen, te bepalen. In dit verband hebben we dus ook hier te maken met den locus van de Christocratie.

Waar hoort dan de locus de Magistratu thuis?

Het antwoord daarop kan tweeledig zijn:

1°. We kunnen er geen aparten locus van maken, maar elk der drie bovengenoemde deelen behandelen bij den locus de Providentia, de Gratia communi en de Regno Christi.

2°. Wil men daarentegen om het hoog belang dezen locus afzonderlijk nemen, dan is deze locus *het raadzaamst* ingeschakeld *achter de Communis Gratia;* niet bij den locus de Providentia, daar het er weinig op aankomt te weten, hoe het recht zou geweest zijn buiten de zonde om; ook niet bij het Regnum Christi, immers daar komt het alleen aan op het verdwijnen van de potestas civilis. 't Beste is dus achter de Communis Gratia dezen locus te behandelen en dan bij den Locus de Providentia en bij het Regnum Christi de bepaalde relaties

van kerk en staat, die daar ter sprake komen, met verwijzing naar dezen locus, te beschouwen.

De locus de Magistratu wordt natuurlijk ook behandeld in de Ethica, maar komt daar op een andere wijze voor. De Dogmatiek put uit Gods Woord de beginselen, die het leven en de verhouding van den Staat beheerschen. De Ethica neemt die van de Dogmatiek over. Uit die principiën vloeien voort verplichtingen voor onderdaan, volk en vorst. Deze behandelt de Ethica bij het 5de gebod. Cf. Heidelbergsche Catechismus. Dit gebod doelt op alles, wat zich *principieel* op de verhouding tusschen overheid en onderdanen betrekken laat. Thans volgen eenige opmerkingen.

I. *Geheel de aardsche rechtsbedeeling en het optreden van den magistraat draagt een* temporeel *karakter, is accidenteel.* Het Aäronitisch priesterdom biedt ons een duidelijke vergelijking. In Hebr. 6 : 7 en 8 zet Paulus breedvoerig de tegenstelling uiteen tusschen het priesterschap van Aäron en dat van Melchizedek. Het verschil is dat het eerste om der zonde wil als tijdelijk is opgetreden, en weg moest vallen, zoodra het ware priesterschap zou gekomen zijn; het priesterschap van Melchizedek echter, dat uit de schepping voortvloeide en dat Christus op zich genomen had, was bestemd te blijven *εἰς τὸ διηνεκές*. Ditzelfde geldt van de aardsche rechtsbedeeling en het optreden van den magistraat op aarde met betrekking tot Jezus' koningschap. Deze bedeeling treedt eerst in na en ter oorzake van de zonde, heeft reden van bestaan, zoolang het eigenlijk souverein gezag van God niet rechtstreeks en reëel door God zelf zal worden uitgeoefend, maar zij verliest haar ratio sufficiens, zoodra tengevolge van de parousie des Heeren het ware koningschap weer rechtstreeks over de volken zal worden uitgeoefend. Dan verdwijnt het tusschentijds ingeschoven Overheidsgezag met de aardsche rechtsbedeeling op dezelfde wijze als het priesterschap van Aäron verdwenen is voor dat van den Heere Christus.

II. Terecht is bij de behandeling van den Locus de Magistratu op den voorgrond geschoven de verhouding tusschen kerk en overheid. Dit is daarom zoo juist, omdat, wanneer gij mij zegt, welke verhouding gij stelt, ik u zeggen zal, wat uw staats-, rechts- en kerkbegrip is. Deze quaestie heeft overwegend belang, niet omdat uit die verhouding tot de kerk voortvloeit dat de kerk eene macht onder de volkeren is en dat de overheid moet trachten daarmede op goeden voet te blijven, want dit toch hoort niet in de Dogmatiek maar in de Practische Theologie thuis; maar omdat ge die verhouding niet kunt bepalen, of ge moet weten hoe ge kerk en staat beschouwt, immers naar die relatiën beslijdt gij uw staatkundige en kerkelijke beginselen.

Daarom zal Professor Kuyper pogen uit deze quaestie van verhouding tusschen staat en kerk uit te komen en het belang, dat op het spel staat, hierbij

dieper op te vatten. Blijven we den locus uit dat oogpunt bezien, dan blijven we zweven in de opvattingen van staats- en kerkbegrip. Dan kunnen we wel juridisch construeeren maar niet theologisch. Vandaar de poging om die verhouding *theologisch* te beschouwen, d. w. z. dieper te grijpen in ondergrond en wortel.

Waar ligt dan de diepere wortel van de verhouding tusschen staat en kerk?

Antw.: die diepere wortel ligt in de verhouding van de Gratia Communis en de Gratia Specialis. Hoewel dit later zal worden ontvouwd, sta hier dus reeds op den voorgrond, dat waar tot dusverre de verhouding oppervlakkig werd bezien uit de tegenstelling van kerk en staat, de theologische bespreking uitgaat van de verhouding tusschen Gratia Communis en Gratia Specialis.

III. De derde opmerking is deze, dat *op dit oogenblik alleen de Gereformeerde Theologie, alleen het Calvinisme in staat is om eene uiteenzetting van den Locus de Magistratu in absoluten zin te beproeven.* Men kan dit noch van de Roomsche noch van de Luthersche noch van de Methodistische richtingen verwachten, evenmin van de onderscheiden philosophische richtingen, die sedert het begin dezer eeuw zeker gezag in de publieke opinie veroverd hebben.

Duidelijkheidshalve noemen we hier het statistisch feit, dat er onder alle Roomsche landen tot dusver nog niet één enkel is, dat de *staatskerk* heeft afgeschaft. Zelfs in Italië, de Zuid-Amerikaansche Republiek en Mexico, wordt in de grondwet belijdenis gedaan van de Roomsch-Catholieke religie. Letten we ten tweede op de Luthersche landen, die krachtens oorsprong en meerderheid van bevolking tot den Lutherschen groep behooren, dan zien we ook bij deze alle als zoodanig een staatskerk nog steeds gemainteneerd. In Zweden, Noorwegen, Denemarken en in enkele kleine Duitsche staten vinden we uitsluitend de Luthersche, in Pruisen en andere Duitsche staten, parathetisch de Luthersche en Roomsche Confessie. In Pruisen is de Luthersche kerk staatskerk, maar ook de Roomsche kerk wordt van rechtswege en als officieele staatskerk erkend. Daarom mag men in Duitschland de Roomsche kerk niet attaqueeren. [Nog onlangs gaven de couranten ons daarvan een duidelijk bewijs te lezen, toen een Duitsch predikant, die eene brochure geschreven had over den „heiligen rok van Trier", naar aanleiding daarvan door den bisschop van Trier werd aangeklaagd. De rechtbank veroordeelde den schrijver, omdat hij een door den staat als officieel erkende kerk had aangetast in hare belijdenis en levensuitingen.]

De Luthersche kerken in Pruisen heeten tegenwoordig *„Unirte Kirchen"*, opdat aan de enkele Gereformeerde kerken, die er nog waren, elk zelfstandig bestaan zou ontnomen worden. Het Gereformeerde element beteekent er dan

ook niets meer en onder den naam „unirte kirchen" leeft niets anders dan de oude Luthersche traditie voort.

In Amerika zijn het de uit het Calvinisme opgekomen Vereenigde Staten, die geen staatskerk hebben. In Zwitserland met zijn kantons, die uit soortgelijke geestesbewegingen op soortgelijke wijze zijn voortgekomen, hebben er reeds enkele met 't stelsel van staatskerk gebroken. Ook in de uit het Calvinisme opgekomen Nederlanden was er sinds de vorige eeuw geen staatskerk.

In Engeland is door de Church of England, de Episcopale hiërarchische kerk, het beginsel van staatskerk gehandhaafd en met kracht verdedigd. Alle calvinistische elementen in Schotland en vooral in Wales hebben reeds meer dan eene eeuw lang daartegen geijverd.

Nemen we nu saam de landen Italië, Spanje, Beieren, Oostenrijk, Denemarken, Zweden, Noorwegen en Pruisen, dan is er geen spoor te ontdekken van eenige poging, om aan den toestand van staatskerk een einde te maken. In Engeland wel. Daar is de actie reeds 20 jaar gistend in de *„disestablishment"* (disestablishment = opheffing van die positie, waarin de kerk officieel met den staat verbonden is.)

Die actie is sterker, naarmate men meer aan het Calvinisme vasthoudt. Daarom is zij het sterkst in Wales en Schotland. In Wales is alles bijna Calvinistisch, al is het dan ook soms wel wat te zeer Methodistisch als wij wel zouden wenschen. En het is dan ook in Wales en Schotland niet onmogelijk dat reeds onder dit kabinet van Gladstone de disestablishment doorgaat, te meer daar Gladstone in zijn verkiezingsspeeches zich er voor verklaard heeft. In het Calvinistische Schotland is de weerzin tegen de staatskerk zoo sterk doorgewerkt, dat het groote deel zich de facto reeds aan de staatskerk ontrok, 't zij in de *„Free Church"*, de *„United Presbyterian Alliance"* of in de *„Old Seceders"*. Wanneer nu in sommige landen dat verband tusschen staatskerk en staat ook in de organieke wetten doorwerkt, zonder dat zich daartegen een actie van geestelijken en politieken openbaart, dan spreekt het van zelf, dat de beschouwing van de theologie en de jurisprudentie in die landen vaag is en neerkomt op een beschouwing van overheid en kerk, die tot mainteneering van de staatskerk leidt. In die landen is het daarom ook onmogelijk, om eene dogmatische, practische of wetenschappelijke actie te bewerken tot eene *absolute* behandeling der zaak d. w. z. tot zulk eene behandeling, die onafhankelijk van bijzaken en bijkomstige omstandigheden, daardoor niet geïnfluenceerd wordt.

Ook de Methodistische en philosophische voorstelling kunnen niet leiden tot de oplossing van dit probleem.

De Methodist toch laat zich niet in met de zaken, betreffende staat, over-

heid en recht. Hij representeert hierin het spiritualistisch standpunt der Anabaptisten. Bij hen nooit eenig blijk, dat hun theologen over deze quaestie nagedacht hebben. Wegens dit *indifferentisme* is er dan ook van hen geen dogmatische oplossing te wachten.

De philosophische richtingen kunnen uit den aard der zaak hier niet tot het doel leiden. Even indifferent als het Methodisme voor de overheid is, zoo de philosophie voor de kerk. Geen enkele philosoof heeft de kerk als zoodanig laten bestaan en gewaardeerd. Bij Kant en Fichte komt de kerk voor als bruikbaar middel voor de voorloopige opvoeding der natie, als een kruk, die straks wordt weggeworpen, als ze niet meer noodig zal zijn. De philosophie vat de overheid als het absolute op, en is daarom niet in staat de relatie tusschen staat en kerk te waardeeren.

Resultaat van de voorafgaande bespreking is dus: dat alleen de Calvinistische theologie een proeve tot oplossing van dit probleem kan geven.

Het Calvinisme is, wel is waar, begonnen met formeel dogmatisch in zijn eersten aanloop te dwalen en over te nemen de gangbare beschouwing der Roomsche Christenheid. B.v. Calvijn zocht in Genève invloed op den raad der stad te verkrijgen, om zoo door de overheidsmacht 't volk te beheerschen. Zoo wilden ook de Pilgrimfathers in Amerika „Christelijke Societates" in 't leven roepen. Toch heeft er van meet af aan in het Calvinisme *eene andere kiem* gelegen, zij het ook verscholen, die er toe leidde om het Calvinisme niet alleen als theologische richting of kerkelijke openbaring te doen optreden, maar ook als *vormende kracht* voor 't maatschappelijk leven en dat van rijken en volkeren. Die kiem lag daarin, dat Calvijn aanstonds de tegenstelling tusschen Gratia Comm. en Spec. gevoeld heeft en ze, zij het ook op onvolkomen wijze, dogmatisch heeft uitgesproken. Gevolg hiervan was, dat in het Calvinistisch leven die kiem consequent doorwerkte en in Amerika, Nederland en Engeland vrucht droeg in het breken met de staatskerk en in de rijke en volle ontplooiing van het denkbeeld van *een vrije kerk in een vrijen staat.*

§ 2. **De Gratia Communi.**

In tegenstelling met de Gratia specialis, die rechtstreeks op de zaliging der uitverkorenen doelt, is onder Gratia Communis te verstaan dat genadig bestel Gods, waardoor Hij na den val in het Paradijs de onverwijlde en volkomene doorwerking van de vernielende kracht der zonde gestuit heeft; eene menschelijke samenleving ook in deze zondige wereld mogelijk heeft gemaakt, ook aan het gevallen menschelijk geslacht eene voortgaande ontwikkeling verzekerd heeft, aldus een terrein heeft gecreëerd, waarop zich de bijzondere genade zou kunnen ontplooien en de continuïteit van het Paradijs met het Regnum Gloriae heeft gewaarborgd.

Deze Gratia Communis werkt van het Paradijs af, maar verkreeg in het Noachitisch verbond vasten vorm en uitwendige sanctie. Ze is als het licht der zon, dat zich te midden der sombere natuur op de nevelen afteekent en daarom in den regenboog gesymboliseerd.

Ze heeft vijf stukken:

1°. *De beteugeling van Satan en de machten der vernieling.*

2°. *de tempering van den vloek, die om der zonde wille op de natuur is gelegd.*

3°. *Stuiting van de zonde in den enkelen mensch.*

4°. *Bedeelingen van allerlei bestel voor en over gezinnen, volken en staten en uitdeeling van gaven voor alle menschelijke levensuiting.*

5°. *De voorbereiding, die in dat alles ligt voor het Regnum Christi en het bestel, waardoor dit alles ook aan het leven der kerk dienstbaar wordt gemaakt.*

De Locus de Magistratu wordt ten principale beheerscht door het vierde der genoemde stukken, hoewel ook de overige vier metterdaad met dezen locus in zijdelingsch verband staan.

In deze tweede paragraaf zullen we den grond leggen voor de behandeling door kort uiteen te zetten, wat te verstaan is onder Gratia communis. Om dit wel te vatten, moet op den voorgrond gesteld, dat men verkeerdelijk in

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Methodistische kringen religie en theologie opvat als dragende een uitsluitend *soteriologisch* karakter, alsof èn de theologie èn de religie uitsluitend ten doel hadden om aan te toonen, hoe een zondaar zalig kan worden. Daarin concentreeren de Methodisten al hunne theologie. Voor hen bestaat niets anders dan dat. Wat in de Schrift ons van de Schepping, Zondvloed, van Israels geschiedenis en betrekking tot andere volken en van de parousie des Heeren staat opgeteekend, heeft voor den Methodist als zoodanig geen belang. Alleen het kruis van Christus met de verzoening en redding van zondaren is hun alles. Juist daardoor heeft de Methodist geen theologie maar soteriologie. Deze laatste toch is de leer, die tot centrum heeft de σωτηρία van zondaren, terwijl theologie de menschelijke kennis is, die God zelf tot centrum heeft.

Daarom hebben onze Gereformeerde theologen nooit het soteriologische valsche standpunt ingenomen, maar wel dat van de theodicee.

Ook onze Confessie begint met geheel afgescheiden van de zonde, de zaken Gods te bespreken en eindigt dan in het slotartikel met de theodicee, d. w. z. dat de theodicee ons leert, hoe God Almachtig, niettegenstaande de storing in schepping en wereld door de zonde aangericht, zijn oorspronkelijk plan en bestel met die schepping vindiceert en ten uitvoer brengt.

Op valsch Methodistisch standpunt interesseert ons met betrekking tot de Heidenwereld alleen het uitzenden van zendelingen om zondaren tot Christus te brengen. De geschiedenis der heidenen, de oudheid van Rome en Griekenland heeft op dat standpunt geen zin en beteekenis. De menschelijke ontwikkeling buiten Christelijk terrein rekent voor den Christen dan niet meer mee, is een volkomen overtollig iets, en schept niets dan meer ellende. Ook in zijn eigen vaderland heeft bij een Methodist alleen evangelisatie, een Christelijke school, desnoods nog armverzorging en het verleenen van hulp aan ongelukkigen, beteekenis; maar noch de historie van het land, noch zijne beteekenis in de rij der staten, noch zijn staatsinrichting en staatsrecht, boezemt den Christen als zoodanig belang in. Hoe verder men zich van al die dingen verwijderd houdt, des te rustiger is het in de ziel. Het uiterste van dit valsche standpunt is, dat men alle niet-uitverkorenen beschouwt als hommes de paille, menschen die er nu eenmaal zijn, maar alleen voor hun ongeluk, om aan de uitverkorenen het leven mogelijk te maken. Zoo sprak eens iemand, als noodzakelijke consequentie van dit valsche standpunt uit, dat zijn vader en moeder, die niet uitverkoren waren, er alleen waren geweest, om hem, uitverkorene, ter wereld te brengen.

Op Methodistisch standpunt weet men van geen Gratia communis af.

Nemen we nu het *theologische* standpunt en vragen we, hoe God, de Heere,

geheel deze wereld tot aanzijn riep, in stand houdt en *teleologisch* naar een bepaald doel heenleidt, dan merken we op, dat in het raadsbesluit Gods nog andere dingen liggen opgesloten dan alleen zaliging der uitverkorenen. Op dit standpunt komt er ruimte en plaats voor Gratia communis. Dan eerst kan men den wortel blootleggen, waaruit alle menschelijke wetenschap en kunst op literarisch, medisch, juridisch en natuurkundig gebied opdoemt. Zoo wordt duidelijk, hoe er op de wereld buiten de uitverkorenen iets zijn kan, wat voor God belang heeft.

Om de grondgedachte van de Gratia communis duidelijk te maken dient het volgende. God had tot den oorspronkelijken mensch gezegd: *„ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven"* (Gen. 2 vs. 17). מוֹת תָּמוּת, een uitdrukking, die in 't Hebreeuwsch niets minder aanduidt dan den absoluten dood. Er was dus door God uitgesproken, dat de zonde na zich zou sleepen algeheele verdelging en vernietiging en dat wel eo die, als de mensch daarvan at. Gerekend dus buiten de Gratia communis, lag in dit iudicium Dei alleen dit, dat op den dag, waarop de mensch in opstand zou komen tegen God, onmiddellijk *absolute executie* zou volgen. Dat zulke absolute executie gevolg van zonde *kon* zijn, toonde de engelenwereld. De gevallen engelen zijn in hun diep tragische historie daarom zoo aangrijpend en door dichters als Milton en Bilderdijk tot stof voor hun zangen gekozen, omdat in die engelenwereld elk denkbeeld van gratia is uitgesloten. Bij hen is niet op één punt van gratia sprake. Gevolg was dan ook, dat op hetzelfde moment, als in de engelenwereld de zonde insloop, de zondige engelen verloren gingen. Er was bij hen geen status medius. Het verderf is er aanstonds en sleept alles met zich mede.

Volgens de bedreiging in Gen. 2 : 17, zou dus aan de menschenwereld juist ditzelfde zijn overkomen, wat overkomen is aan de engelenwereld, voor zoover ze van God afvielen, d. w. z. dat *instantanément* de volkomen energie van den dood zou hebben doorgewerkt. De mensch zou op eens uit het Paradijs ter helle zijn gevaren, want *hel beteekent juist* in zijn volle beteekenis *het door niets gestuite doorwerken van de energie der zonde.* De zonde werkt den dood. De zonde door geen Remmschuh gehemmt werkt in eens door tot zijn τέλος. Dat τέλος is de hel.

Op dit standpunt moeten we ons plaatsen om te verstaan, wat Gratia Comm en Gratia Spec. is. Aan beide is dit gemeen, dat, waar de zonde een vuur is, dat met een doorgaande vlam de schepping zou hebben moeten verderven, de gratia een blusch- en stuitingsmiddel is, door God aangewend, om den doorgang van het verderf te temperen en tegen te houden. Dit wordt op onderscheiden wijze ons duidelijk gemaakt in het beeld van een typhus-

lijder, de gratia specialis is als de kinine, de gratia communis als het koude bad, waarin men den lijder legt om de doorwerking van de hitte te stuiten. Dit beeld, omdat kinine *inwendig* werkt om het typhusgif aan te grijpen. De *uitwendige* baden strekken om den doorgang van het koortsvuur te stuiten.

Zoo is ook de verhouding tusschen de Gratia Specialis en de Gratia Communis. *De Gratia Specialis doelt er op om in den uitverkoren zondaar de giftkiem der zonde aan te tasten, te vernietigen en een nieuwe levenskiem aan te brengen; de Gratia Communis doet dit niet, is slechts afkoelingsmiddel, temperingsmiddel om de directe doorbranding van het zondevuur in zijn vaart en loop tegen te houden; niet om te maken dat het gif ophoudt te werken, maar wel dat het niet direct tot den dood doorwerkt, opdat er een tusschentoestand geboren worde, waarin wel de dood als gevolg der zonde doorwerkt, maar zoo dat de energie beteugeld en gebreideld wordt en er een gemengd leven ontstaat, waarin het leven met den dood nog worstelt.*

Daaruit volgt, en vandaar de naam, dat de Gratia Communis ten goede komt aan heel het menschelijk geslacht, wereld en heelal. De Gratia Specialis uitsluitend aan de uitverkorenen, het σῶμα τοῦ Χριστου. Ze zijn dus klaar en duidelijk onderscheiden hierin, dat Gratia Specialis de zondekiem vernietigt en een nieuwe levenskiem daarvoor in de plaats brengt, en dat de Gratia Communis die kiem laat bestaan, maar de doorwerking van de energie van de zonde tempert.

Voordat we nu in de Heilige Schrift bezien, hoe de Gratia Communis daarin te voorschijn treedt, zullen we eerst de vraag behandelen in welke verhouding die twee tot elkander staan. Al is, zooals we reeds zagen, de Methodistische voorstelling verkeerd, alsof alles buiten de electi bestaat om de electi, toch moeten we niet uit 't oog verliezen, dat in Gods decreet de Christus en in den Christus zijn σῶμα, op den voorgrond treedt. Zoo bekleedt dus de kerk een *primordiale plaats.*

Toegestemd moet, dat de Gratia Specialis niet had kunnen werken zonder Gratia Communis.

In welk opzicht dan onderstelt Gratia Specialis Gratia Communis?

Antw.: Hierin, dat indien de dood absolute, op het oogenblik, dat de mensch viel, hem vernietigd en ter helle had doen varen, de electi nooit geboren zouden zijn. Er moest *tijd* gecreëerd en *terrein,* waarop de Gratia Specialis zou manoeuvreeren en opereeren. Eerst bij het accepteeren van Gratia Communis, komt er gelegenheid, plaats en ruimte om het menschelijk geslacht in zijn generaties te doen uitkomen; komt er plaats voor een uitverkiezing der electi.

Hiermede wordt niet gezegd, dat de Gratia Communis noodig is om tot

bekeering te brengen. Het feit, dat velen jong sterven, en mits ze uitverkoren zijn, der zaligheid deelachtig worden (zie de Confessie), toont dit; maar wel, dat zonder generatie van het menschelijk geslacht de Gratia Specialis niet zou hebben kunnen werken.

Daarvoor moest er een menschelijk leven op deze wereld worden gecreëerd; hetgeen onmogelijk zou geweest zijn, wanneer de wereld na het insluipen der zonde direct aan de *barbaries infernalis* was overgegeven. Maar toch, en hierop valt bij den locus de Magistratu de nadruk, daarin vindt de Gratia Communis haar einddoel niet. De Gratia Communis is er niet maar alleen geweest om het optreden der kerk mogelijk te maken. Zóó wordt te kort gedaan aan haar eigenlijke beteekenis. Wel is waar was dit één der doeleinden, maar het was toch niet alle doel. *Er ligt achter de Gratia Communis nog een ander doel, waarom zij optreedt.*

Wat is dat dan?

Toen God de Heere die wereld, en op die wereld het menschelijk geslacht schiep, heeft Hij daarin een wonderhoog en heerlijk organisme, het hoogste en edelste uit Zijn schepping tot aanzijn geroepen, en legde Hij in dat schepsel de kiem van duizenderlei ontwikkeling en ontplooiing. In die schepping ligt niet alleen de zaligheid van een enkele ziel, maar ook op allerlei terrein van menschelijk leven een ontwikkeling en krachtsontplooiing, in één woord, een reeks van mogelijkheden besloten, die aan het licht moeten treden *om de heerlijkheid van het beeld Gods, waarnaar die mensch geschapen was, te openbaren.* Al die talenten, krachten, gaven en charismata waren niet voor het genot van het menschelijk geslacht zelf daarin gelegd, maar om in dat menschelijk geslacht zooveel mogelijk de uitstraling van Gods heerlijkheid te doen schitteren.

Nu was door de zonde tweëerlei tegelijk bedreigd:

1°. de zaligheid van 's menschen ziel,

2°. de rijke ontwikkeling van al, wat God in het menschelijk geslacht had ingelegd.

Ware nu de mensch na den val onmiddellijk ter helle gevaren, dan ware Gods geheele plan en gansch bestel met al dien rijkdom plotseling der absolute vernietiging prijsgegeven. Kortom, zou Gods plan met heel de schepping niet verbroken worden, dan moest de mogelijkheid gecreëerd, dat de doorwerking van den dood gestuit werd en de menschelijke ontwikkeling in een historisch verloop naar buiten trad, en dit bewerkte nu de Gratia Communis.

Waar dit *dubbele doel* door de Gratia Communis bereikt is, daar zien we eindelijk bij de parousie des Heeren die twee ineenvloeien en eenerzijds al de electi, anderzijds al de schat van menschelijke ontwikkeling in de heerlijkheid

van het Rijk van Christus ingaan en aldus leiden tot de theodicee, tot de *rechtvaardiging van God in Zijn wereldplan.*

Zoo eerst gevoelen we, hoe juist de Gratia Communis het terrein oplevert, waarop alles uitspruit, wat buiten de Theologische Faculteit aan eene Universiteit onderwezen wordt.

Op Methodistisch-soteriologisch standpunt is er geen enkele reden waarom er buiten de Theologische Faculteit nog iets zou zijn, ja, men kan daarbuiten wel iets er op nahouden, omdat dienaren des Woords Hebreeuwsch en Grieksch moeten kennen, maar wil men dat laten, ook goed.

In de „Colleges" in Schotland en Amerika bemoeit men zich dan ook weinig met al die buiten de Theologische Faculteit liggende zaken. Met vertalingen zegt men, kan men evengoed terecht. Zoo wordt het begrip van Literarische Faculteit vervalscht, immers het doel is dan niet meer om den mensch een taal te doen verstaan in al haar diepte en inhoud.

Ook kan men zeggen, dat er op dat eenzijdig spiritualistisch standpunt eigenlijk geen reden is, waarom de Heere Christus niet 30 jaren na Zijn hemelvaart is teruggekomen.

Op dat standpunt is er geen antwoord te geven op de vraag, die in de brieven van Petrus gedaan wordt, n.l. waarom de Heere vertoeft; want het erkent geen menschelijke ontwikkeling buiten de redding van zondaren. *Alleen bij Gratia Communis is er historie* en deze niet als kroniek, maar als de stroom van het leven der menschheid, die zich met zijn bochten en kronkelingen naar Gods raadsbesluit voortbeweegt om zich op een bepaald punt, door God besteld, in den onmetelijken oceaan der eeuwigheid uit te storten.

Bij eene theologische opvatting der dingen is er voor alles een doel, een τέλος. Eerst als dat τέλος bereikt is, kan de tijd ophouden, dan heeft de tijd als zoodanig geen beteekenis meer en is het moment daar, waarop Christus komen moet op de wolken. Dit theologisch standpunt staat niet tegen het literarische juridische, medische en natuurkundige over, integendeel, juist waar men theologisch wordt en niet alleen soteriologisch, is al dat andere niet slechts bijkomstig maar *gepostuleerd;* dan staat men daar niet vijandig tegenover, maar in eene door God gegeven verhouding en moet men als theoloog de beginselen aangeven, waaruit die verhouding voortkomt.

Het terrein van de Gratia Communis is tot dusver in de Christelijke kerk pover en sober behandelt. Uit de Roomsche, Luthersche en Gereformeerde theologie is geen geschrift aan te wijzen, dat speciaal of incidenteel dit onderwerp eenigszins exact behandeld. Bij de Roomsche in 't geheel niet, bij de Luthersche nauwelijks iets. het meest nog bij de Gereformeerde theologie.

Ook bij Calvijn, Zwingli, bij Voetius en lateren, ontbreekt een eigen zelfstandige

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

behandeling. De zaak moet uit den wortel opgehaald en met het overige in organisch verband gezet; de verschillende stukken, die deze quaestie raken, moeten behoorlijk gesystematiseerd.

Gevolg daarvan is geweest, dat de leer van de Gratia Communis weinig invloed heeft uitgeoefend op het Calvinistische leven.

De oorzaak daarvan was deze, dat Zwingli, die aan Calvijn voorafging en zich veel met deze zaak bezighield, de fout begaan heeft van niet helder genoeg het essentieel karakter van de Gratia Commanis in te zien en daardoor metterdaad de Gratia Communis ging verklaren op eene wijze, die haar afbreuk deed. Zwingli helde er toe over om te leeren, dat mannen als Socrates e. a. buiten Gods Woord en aanraking met de Christelijke religie om zouden kunnen zalig worden. In plaats van de quaestie *theodiceïstisch* te beschouwen, ging men de vraag stellen of alle Heidenen verloren waren en stelde men de quaestie *soteriologisch,* waarover dan een ieder zijn gevoelen uitte. Zoo begrijpen wij, hoe à Lasco in zijn brieven aan Bucer schrijven kon: „Gij zult mij wel niet voor zoo stompzinnig houden, dat ik wanhopen zou aan de zaligheid van allen, die in de heidenwereld geboren zijn. Deze wederom soteriologische en philosophische behandeling is het geweest, die de overige theologen van een theologische d. w. z. een dieper ingrijpende behandeling heeft afgeschrikt.

In onze Confessie is in verband met het hierboven besprokene op drieërlei te wijzen:

1°. Art. 12 van het begin tot en met de woorden: *„ten einde dat de mensch zijnen God diene."* In deze twee zinsneden staat het oorspronkelijk plan Gods met de Schepping uitgedrukt. Tevens wordt hierin uitgesproken, dat geheel de schepping, de natuur, de dieren- en plantenwereld, dat het alles in Gods plan een eigen roeping en bestemming heeft en dat niet op zichzelf, maar in verband met den mensch, voorts, dat dit alles door God wordt in stand gehouden, *om den mensch te dienen, ten einde dat de mensch zijnen God diene,* d. w. z. opdat het door middel van den mensch tot verheerlijking van Gods naam zou leiden.

2°. Art. 13. In de voorlaatste zinsnede wordt uitgesproken, dat van God uitgaat een intoomende en beteugelende macht, waardoor het verdervend uitbreken van den ὄλεθρος wordt tegengehouden.

3°. Art. 17, geheel ellendig = *absolute* ellendig. Hierin aan den eenen kant, het feit dat het rad van het menschelijk bestaan absoluut uitloopend is naar verderf en aan den anderen kant, dat van God den Heere een daad uitging om dit te stuiten.

Het gedeelte van de Heilige Schrift, waarin ons de Gratia communis geopenbaard wordt, is Gen. 1—12. Met de roeping van Abraham begint in cap. 12

de nadere ontwikkeling van de gratia specialis. Om het saisissante punt onmiddellijk te grijpen beginnen we met Gen. 8 vs. 9, 10 vgg.; immers, wanneer we dit vaste uitgangspunt helder inzien, kunnen we het voorafgaande beoordeelen.

Vs. 9. *Maar Ik, ziet, Ik richt mijn verbond op met u, en met uw zaad na u,* d. w. z. met alle tegenwoordig levende menschen.

Vs. 10, *en met alle levende ziel die met u is enz.* Met „levende ziel" hier niet bedoeld Sem, Cham en Japheth met hun gezinnen, maar van het gevogelte tot het gedierte toe. Hier is dus sprake van een verbond Gods dat zich uitstrekt:

1°. over alle menschen,

2°. over alle levende ziel, d. i. over al het gedierte.

Die twee worden nog eens saamgenomen in de woorden: *„van allen, die uit de ark gegaan zijn tot al het gedierte der aarde toe.*

In vs. 11 ligt het *cardinale* punt, waarin de Gratia communis onmiddellijk ons als feit geopenbaard wordt. Hier is niet overdrachtelijk maar zoo beslist mogelijk sprake van een genadeverbond Gods, want het is een reddend verbond, dat de aarde niet meer door een vloed zou *verdelgd* worden. Het is ook niet een genadeverbond, dat alleen met de uitverkorenen wordt aangegaan, maar een *cosmisch* genadeverbond, d. w. z. dat met den geheelen κόσμος gesloten wordt, immers, hier treedt God de Heere foederatief in een bepaalde verbondsgenade met alles, wat er cosmisch in de schepping bestaat. Zoo spreekt het vanzelf, dat hier alleen gratia *communis* geopenbaard wordt.

Schandelijk verzuim is het dan ook, wanneer we zien, hoe de Christenen hiermede zoo weinig rekening hebben gehouden.

Dat de κόσμος op dit oogenblik nog bestaat, is de vrucht van dit genadeverbond. Was die genade niet tusschenbeide gekomen, dan zou ook deze aarde verdelgd zijn als de eerste. Gen. 9 vs. 12 laat niet den minsten twijfel toe, en drukt zoo positief mogelijk uit, dat alle menschelijke ontwikkeling en het geheele bestand der dingen vrucht en uitvloeisel is van dezen verbondsvorm, door God in plena forma aan Noach gegeven.

Na nu duidelijk te hebben ingezien, dat praegnante sensu die verbonds-genade daar vaststaat, keeren we terug tot de vorige hoofdstukken om na te gaan welke sporen van die cosmische genade we daar vinden en wel tot Gen. 3.

In Gen., cap. 1 en 2, kan natuurlijk daarom van geen gratia communis sprake zijn, omdat in die hoofdstukken nog geen sprake is van zonde en waar geen zonde is, daar kan geen gratia zijn.

Het eenige punt, waarop in Gen. 2 in verband met wat wij te bespreken hebben, de aandacht moet gevestigd, is vs. 15.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De woorden לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ duiden aan, dat hier de wereld wordt voorgesteld als eene door den vijand belegerde vesting, waarin de mensch wordt aangesteld als de wachter, die haar voor God en in Gods naam te bewaken en te bewaren heeft. De vijand is de satanische wereld, die terstond poogt in te breken, maar die, zooals de Schrift leert, niet *kan* inbreken, zoolang de mensch in zijn ziel weerstand biedt. Zoodra de mensch zwicht komt de vloek.

Volgens de voorstelling der Schrift is de aarde niet de schotel, waarop de mensch slechts staat, maar is zij op 't nauwst organisch met dien mensch verbonden, zijn mensch en wereld lotgemeen (Art. 12. v. d. Confessie).

Caput III.

De inbreuke van de Satanische wereld is gekomen. Hij, die de vesting voor God en in Gods naam bewaken moest, is gezwicht. De dood dringt in, voor mensch en wereld staat volkomen vernietiging, verdelging en ondergang voor de deur.

Wat geschiedt nu?

Vs. 9. *De Heere God riep Adam.* Het roepen Gods is 't begin van alle gratia, zooals ook art. 17 van onze belijdenis zegt.

Als een rechter iemand ter dood veroordeeld heeft, blijft niets anders dan executie over. Hier nu treedt God de Heere niet op als overgaande tot executie, maar als gansch iets anders met dien zondigen mensch voorhebbend.

Deze daad en het doel om behoudend en reddend de hand naar den mensch uit te strekken is de gratia. De gratia begint dus niet eerst met de paradijsbelofte.

Vs. 15. In dit vers zegt God iets, waar men gewoonlijk overheen leest, terwijl hier toch het *antithetisch beginsel van de genade* uitkomt. Gevolg van het indringen van de Satanische wereld was geweest, dat eerst Eva en daarna Adam als bondgenoot van Satan tegenover God kwamen te staan. Dit sloot absoluten dood in. En nu zegt God: *„Ik zal vijandschap zetten"*, d. w. z.: het bondgenootschap tusschen mensch en Satan verbreken en wel zoo, dat de mensch in plaats van met Satan gemeene zaak te maken *vijandig* tegenover hem gesteld wordt. Om vijandschap te zetten tusschen een huis, dat in brand staat, en het vuur, moet men er water tusschen storten. Evenzoo, waar het vuur van zonde en Satan met lekkende vlam om den mensch heengrijpt, moet God een vijandig element in het vuur brengen, dat het vuur in zijn werking stuit.

In vs. 15 wordt niet alleen uitgesproken, dat God tusschen het menschelijk organisme en de Satanische desorganisatie een antithetische verhouding zal zetten, maar ook dat van die antithese *kracht* zal uitgaan om het vuur der

zonde te overwinnen. Eéns zal het aan het zaad der vrouw gelukken *den Satan den kop te vermorselen.*

In vs. 16 is voorloopig te indiceeren dat hier *de wortel en het uitgangspunt ligt van alle magistrale macht.* Hier geeft God 't eerst aan een mensch over een mensch macht en zeggingsschap.

In vs. 19 wordt tot Adam gezegd: *„in het zweet uws aanschijns zult gij brood eten."* Is luiheid des duivels oorkussen, de arbeid is een reddend en zegenend middel, waardoor zonde en bederf wordt tegengehouden. De instelling van den arbeid is dus een hoogst belangrijk element voor de Gratia Communis.

Vs. 21. *En de Heere God maakte voor Adam en zijne vrouw rokken van vellen en toog ze hun aan.* De strekking en beteekenis van deze plaats voor het menschelijk leven gaat verder als we nu behandelen, maar dit element spreekt er in, dat God wederom den voortgang van dood en verderf in den mensch wil stuiten. De bedekking van 't menschelijk lichaam was daartoe een krachtig middel. Letten we op het denkbeeld van schaamte, hoe daaruit een gouden lijn van menschelijke ontwikkeling uitgaat, dan gevoelen we, hoe God ook hier met Gratia Communis tusschenbeide tredend, reddend voor 't menschdom te werk ging.

Vs. 22—24 bevatten een eenigszins geheimzinnige mededeeling, maar die voor de Gratia Communis van het uiterste gewicht is. Bij wijze van resumptie hier alleen het volgende.

Had God den mensch zijn eigen weg laten gaan en was hij niet tusschenbeide getreden met Gratia Communis, dan zou de ontwikkeling der zonde rechtstreeks tot haar ἀκμή zijn doorgedrongen. Dit wordt bedoeld met „het eten van den boom des levens." Doch God de Heere belette dit en stuitte alzoo dien onmiddellijken doorgang der zonde, omdat anders het menschdom volkomen verloren zou zijn.

In dit derde Caput is God dus bezig om met de eerste Ansätze van Gratia Communis het menschelijk geslacht voor vernieling te bewaren en eene ontwikkeling voor het menschelijk leven mogelijk te maken.

Caput 4 : 4 en 5 vgg. toont ons weer een ophoudende daad, die tegen den doorgang der zonde inwerkt, en wel op drieërlei manier:

1°. Waar de zonde wil doorwerken in Kaïn's hart tot verderf en moord, daar komt God waarschuwend tusschenbeide.

Dit behoort tot de Gratia Communis en niet tot de Gratia Specialis, want niemand zal zeggen, dat Kaïn een uitverkorene was. De Bijbel toch teekent zijn beeld als een verlorene. God komt niet tot Abel maar tot Kaïn, dus wat het innerlijk leven van den mensch betreft, gaat er ook een waarschuwende

genade van God uit, waar het geen voorbereiding voor de zaligheid is. Het is de macht der *consciëntie*, die hier plaats grijpt.

2°. Als de zonde geschied is, laat God haar verloop niet toe, maar treedt Hij als rechter hemmend en beteugelend tusschenbeide op tweeërlei wijze:

a, als degene, die wreken zal het bloed van Abel.

b, als degene, die de *vendetta* tegenhoudt, welke vanzelf uit 's menschen hart zou zijn voortgekomen en de aarde tot een moordhol zou gemaakt hebben. Neen, het rechtsbestel zou van God zelf uitgaan.

De geschiedenis van Kaïn leert dus voor de Gratia Communis *tweeërlei:*

1°, *de beteugelende macht, die van God uitgaat ook met betrekking tot de Heidenwereld.*

2°, *dat God zelf de elementen van recht in de wereld indraagt en particuliere wraak, die zich als recht wil voordoen, tegenhoudt.*

Vs. 20, er worden zonen geboren en tevens komt de eerste ontwikkeling van nijverheid en kunsten. We zien daar Jabal, Jubal en Tubal-Kaïn optreden, als de mannen, die de materialen tot het opslaan van tenten uitvinden, het gebruik van muziekinstrumenten invoeren en het ijzer bewerken tot wapen en middel van verweer; altemaal middelen om de groote takken van het menschelijk leven te doen uitspruiten. Gelijktijdig en daarnaast begint in vs. 26 het eerste optreden van den publieken eeredienst, van het leven der kerk, d. w. z. dat er nu voor 't eerst gemeenschappelijk door menschen, daartoe bijeengekomen, de naam des Heeren werd aangeroepen.

Caput V heeft voor de Gratia Communis deze gewichtige beteekenis, dat het leert, hoe God de Heere aan die eerste geslachten in plaats van den dood, antithetisch met den dood, gegeven heeft *een wonderbaar lang leven*. Niets spreekt meer dan dit voor de Gratia Communis. Dit langere leven was noodig om het menschelijk organisme tot ontwikkeling te doen komen en in zijn historisch verloop in stand te houden. Wat tegenwoordig door schrift, boekdrukkunst, middelen van verkeer enz. bereikt wordt, daarin kon toen alleen een lang leven voorzien. Opdat het eene geslacht op de schouders van het andere zou kunnen staan, moesten *door een langen levensduur* de winsten van het eene geslacht voor het andere worden bewaard.

Alsnu volgt de gewichtige en belangrijke gebeurtenis van den *zondvloed*, die vooral met het oog op de Gratia Communis een hooge beteekenis heeft en eene verdere strekking, dan men er dikwijls wel aan hecht. Gewoonlijk wordt hij in de predikaties enz. opgevat als eene straf van goddelooze menschen. Stelt men de zaak zoo voor, dan komt het verhaal der Schrift niet tot zijn recht en hecht men er niet de beteekenis aan, die volgens andere uitspraken van de Heilige Schrift er aan gehecht moet worden.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Tot recht verstand van dit feit drie opmerkingen:

1°, de antithese, dat God vóór den zondvloed het leven der menschen verlengt en na den zondvloed allergeweldigst inkrimpt.

2°, dat volgens de Heilige Schrift het niet alleen maar sterk geregend heeft (want hiervan toch kan geen zondvloed komen), maar dat er een *concussio terrae* heeft plaats gegrepen, waardoor de stand der aarde een andere werd.

3°. dat God na den zondvloed in een andere verhouding tot den mensch trad dan voor den zondvloed.

Dit zijn drie gewichtige antithesen, die het gelaat des aardrijks en het menschelijk leven een geheel ander doen worden.

De zonde heeft niet opgehouden te heerschen, de mensch is dezelfde gebleven, ook de vrucht der zonde, maar die antithetische omzetting ligt alleen daarin, dat het bestel Gods met de wereld een ander geworden is, niet dat God veranderd is, maar dat hij in de toebedeeling Zijner genade anders te werk gaat. *Door den zondvloed neemt de Gratia communis een anderen vorm aan, erlangt vastheid en komt in die condities, waarin ze ook thans nog verkeert.*

Hoe is dit te beschouwen?

Het feit van het plotseling dalen van het menschelijk leven wordt in de Schrift duidelijk genoeg uitgesproken. Langer moeten we evenwel stilstaan bij de positie van den zondvloed. Slaan we Gen. 6 vs. 5—7 op, dan krijgen we den indruk, dat er eene worsteling plaats heeft tusschen God en de kinderen der menschen. Deze krasse uitspraak duidt eene positie aan, waarin toen de wereld tegenover God stond, en dat de ontwikkeling van de zonde reeds zoo bovenmatig machtig was geworden, niettegenstaande de conserveerende werking van de Gratia communis, dat nu reeds de volkomen uitbarsting van de *„barbaries"* in 't menschelijk geslacht was ingebroken. Dit wordt in vs. 6 zoo omstandig mogelijk meegedeeld met de woorden: *„Toen berouwde het den Heere, dat Hij den mensch op de aarde gemaakt had, en het smartte Hem aan zijn hart"*, d. w. z. dat nu de energie van de zonde aan 't licht was getreden en tot manifestatie gekomen. Werkelijk kan er in God geen omkeer zijn, maar berouw drukt hier uit de *gansch andere verhouding* waarin God, tengevolge van de uitbarsting der zonde, tot de wereld kwam te staan. Wanneer de Heere vs. 7 dan ook verdelging over de aarde uitspreekt, moet die in eigenlijken zin opgevat, want metterdaad treedt er na het geslacht van Adam een ander, n.l. dat van Noach op. Bevatte b.v. Adam in zich de kiem van 100 variëteiten, dan worden er 99 weggenomen en Noach blijft als eenige over. Het is er mee als met een boom, die 100 takken heeft. Omdat die boom ons in den weg staat, hakken we hem geheel weg, maar één tak planten we over, om er weer een nieuwen boom van te krijgen. *Zoo ook gaat het ééne menschelijke geslacht weg; er komt een tweede, dat wel*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

uit het eerste stamt, maar toch een gansch andere organische ontwikkeling heeft. Wanneer God uit die 100 variëteiten, die uit Adam gesproten waren, de booze had weggenomen en de goede alleen overgehouden, dan zou het volle organisme van het Adamitisch menschelijk geslacht zijn behouden gebleven. Nu ontstaat er metterdaad *een nieuw menschelijk geslacht*, waarvan Noach de Urvater is. 2 Petr. 3 vs. 5, 6, 7 leert niet een enkele overstrooming, maar, *dat de wereld, die er toen was, vergaan is.* In vs. 7 worden tegenover elkander gesteld de wereld, die er vroeger was en de wereld van nu. De beschouwing der Schrift is dus eene gansch andere, dan gewoonlijk in de predikaties en de voorstelling der menschen leeft.

De *ordo rerum* was veranderd:

1°, wat betreft de menschenwereld en de aarde.

2°, wat betreft de verhouding van God tot mensch en aarde.

Gen. 6 vs. 13 leert hetzelfde! *„Ik zal hen met de aarde verderven".*

Verder eenige opmerkingen:

I. Hooren we nu wat de geologen over de op elkaar liggende couches van de aarde meedeelen en de zoölogen en botanici over de fauna en flora van de fossiele wereld, dan stemmen die berichten volkomen overeen, dat metterdaad het gelaat des aardrijks vroeger gansch anders was. Nu weten we wel, dat geologen enz. dat anders dan door den zondvloed, n.l. door afwisselingen en verkoelingen verklaren, maar dit neemt niet weg, dat wij ons aan de feiten te houden hebben en dan blijkt, dat er in de aardkorst ontzaglijke concussies en evoluties hebben plaats gehad, zoodat het gelaat der aarde een andere gedaante kreeg.

II. Wat het menschelijk geslacht betreft en wat verder op die wereld leeft, leert de fossiele wereld ons, dat in die vroegere periode monsterachtige dieren, zoowel gevleugelde als viervoetige bestaan hebben, die een gansch ander type dan het tegenwoordige representeeren. Vergelijk daarmee de afbeeldingen van kolossale roofvogels, die men uit gevonden stukken van skeletten opbouwt, dieren, zoo groot als een nijlpaard en met ontzaglijke vleugels. Het is echter nog niet gelukt in de fossiele wereld overblijfselen te ontdekken van menschen van een vroeger geslacht. Volgens Gen. 6 vs. 4 moet in dien tijd het menschelijk geslacht een reusachtige gestalte gehad hebben. Er werden *reuzen* geboren. De proporties en afmetingen van het menschelijk lichaam moeten dus toen anders geweest zijn dan tegenwoordig.

Voeg daarbij de verandering van leeftijd en dan ziet men dat er een andere toestand is ingetreden.

Hoe is dit te beschouwen?

Den zondvloed en de redding van Noach moet men bezien in verband met

het atavisme d. w. z. de overerving van kwaad van geslacht op geslacht en de Potenzirung, die dat kwaad bij den overgang ontvangt, tot aan het waanzinnige toe. De geschiedenis voor den zondvloed geeft dan ook den atavistischen indruk, alsof met de geslachten de uitbreking der zonde eindelijk barbaries werd, doordat men niets anders deed dan brassen en festijnen. Dat nu in 't geslacht van Noach eene andere ontwikkeling plaats greep, kan evenzoo atavistisch verklaard. Er kan van Adam af eene familie geweest zijn, waarin door *isolement,* ook afgezien van Gratia Communis, eene intooming en tempering der zonde plaats had, waardoor in dien kring zekere burgerlijke gerechtigheid en menschelijke eer naar buiten trad. De Heilige Schrift verzuimt dan ook niet te melden, dat het uitbreken der barbaries hiervan gevolg was, dat het isolement ophield en wel toen „Gods zonen" בְּנֵי־ הָאֱלֹהִים hun isolement opgevende, zich met de atavistisch booze geslachten vermengden. Slechts Noach volhardde in zijn isolement.

We keeren nu weer terug tot de gansch andere verhouding, waarin God tot 't menschelijk geslacht kwam te staan.

Dit komt vooral uit in Cap. IX.

Het feit van den zondvloed zelf, hoe die ontstond en in zijn werk toeging bespreken we thans niet; we vragen slechts wanneer de zondvloed voorbij is: wat is dan 't verschil met vroeger?

Gen. 8 : 20. Noach, uit de ark uitgegaan, bouwt den Heere een altaar en brengt een offer. In vs. 21 en 22 zegt de Heere terstond na het offer: *„Ik zal voortaan den aardbodem niet meer vervloeken om des menschen wil.* Hier wordt de *ordo continuus naturae* als uitvloeisel van Gratia Communis door God ingesteld.

In de tweede plaats treedt van nu af aan de openbaring van het groote genadeverbond in, dat God in Christus zal openbaren. Daarom zal tot aan de parousie des Heeren geen tweede vergaan der aarde plaats grijpen. Met zijn eigen woord verzegelt en verzekert God het vaste bestand der dingen.

Caput 9 : 1 geeft den indruk van een opnieuw optreden der benedictio Paradisi, alsof er nog nooit een mensch geweest was.

Ten tweede krijgt, evenals in 't Paradijs, de mensch macht over de dierenwereld, maar met een verschil. Terwijl vroeger de mensch (cf. nu nog een dierentemmer) de dierenwereld door zijn persoon beheerschte, kan de mensch het nu alleen *door vrees en verschrikking,* d. w. z. door sluwheid en geweld tegenover de dierenwereld te stellen.

Ten derde wordt er in vs. 3 iets gezegd, wat in 't Paradijs niet voorkwam. *„Al wat zich roert, dat levend is, zij u tot spijze; Ik heb het u al gegeven, gelijk het groene kruid.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Zou de mensch, in zijn verzwakten staat, heerschappij over de dieren uitoefenen, dan moest hij ze aan 't leven kunnen slaan. De mensch kreeg nu de macht niet langer vegetariër te zijn, anders zou er ten slotte voor den mensch geen plaats meer overgebleven zijn om in te wonen.

Daarop volgen de eerste rechtstreeksche geboden, *de Noachitische, welke door de Apostelen op het Convent te Jeruzalem gecommemoreerd worden, niet als geboden van Gratia Specialis, maar als geboden van Gratia Communis, van het algemeene genadeverbond, waarin Heidenen en Joden elkaar ontmoeten.*

In vs. 5 en 6 wordt voor 't eerst de doodslag door een uitwendig gebod verboden.

Wie scherp ziet, zal in deze verzen het *praeludium* ontdekken *op de instelling van de Overheid.* Niet staat er, dat de mensch zelf zich wreken zal op den mensch, die eens anders bloed vergoten heeft, want dan zou de vendetta terstond zijn ingetreden; maar hier worden twee dingen vermeld:

1°. dat God het bloed van den moordenaar zal eischen.

2°. dat God dat eischen zal *door een mensch.*

Combineeren we die twee, dan krijgen we de gedachte van Rom. 13, waar ons de positie van den magistraat wordt beschreven.

Nadat op deze wijze de Gratia Communis inhoud heeft gekregen, wordt dit in een' nieuwen vorm gegoten en wel den verbondsvorm, die ingeleid wordt in vers 9.

Het is zeer duidelijk, dat hier geen sprake kan zijn van werkverbond en genadeverbond, dat in zaligheid der zielen bestaat, maar dat hier gesproken wordt van een verbond in den zin van Gratia Communis, dat zich dientengevolge niet alleen tot de electi, besnedenen en gedoopten uitstrekt, maar tot *alle* levende menschen. Daarom moet *ieder* mensch zeggen, dat hem genade bewezen is.

Opmerking. *Dit moet niet verward worden met de gratia universalis* van Pelagianen, Remonstranten of Saumursche theologen.

Deze groote ketterij, alsof God aan alle menschen bijzondere genade schonk, zoodat zij Christus maar hebben aan te nemen, heeft hiermede niets te maken.

Bij den verbondsvorm komen hier ook *bedingen en condities.* God verbindt hieraan mandata: geen bloed eten, niet doodslaan, maar ook *beloften.* vs. 11.

Bij een verbond hoort een *signum. Waarom* is in den Locus de Sacramentis behandeld. Hier alleen wordt slechts gecommemoreerd, dat bij het genadeverbond der gratia specialis in de Sacramenten en bij dat der gratia communis in den regenboog het signum gegeven is.

Dit laatste wordt beschreven in vs. 12—17.

In de § is reeds opgemerkt, dat evenals bij doop en avondmaal ook hier *het teeken niet willekeurig* is, *doch symbolisch* met den aard der zaak samenhangt.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De regenboog ontstaat daardoor, dat op de donkerheid van het element, dat verderf aanbracht, het licht van Gods zon zich afkaatst. De zondvloed gekomen door regen. Gen. 7 vs. 11*b*: *„op dezen zelfden dag zijn alle fonteinen des grooten afgronds opengebroken, en de sluizen des hemels geopend."*

Bij het aanbreken van de eerste moesson na den zondvloed moest bij Noach wel vrees opkomen voor eene herhaling daarvan. Daarom moest het teeken met de wolken in verband staan en met de zon, het beeld van licht, blijdschap en vreugde, waarin Gods aanschijn zich vertoont.

De regenboog, van hemel tot aarde reikend, geeft het denkbeeld van de nauwe vereeniging, die er tusschen hemel en aarde bestaat.

Eindelijk ligt in den vorm, in den ronden boog het heilige symbool van Gods trouw. De vroeger opgeworpen vraag of de regenboog ook voor den zondvloed bestond, behoort in den Locus de Creatione, en kan eerst dan behandeld, als het feit vaststaat, dat het geregend heeft voor den zondvloed, hetgeen echter niet te bewijzen is. Met de geologische verhoudingen moeten ook de metereologische veranderd zijn. In Gen. 2 vs. 5 komt dan ook deze passus voor: *„want de Heere God had niet doen regenen op de aarde"*.

Het menschelijk geslacht, dat met Noach begint, splitst zich in vs. 18 in *Sem, Cham* en *Japheth*. Nu treedt er een tot dusver onbekend element op. Er wordt n.l. een profetie gegeven over de drieërlei variëteit van het menschelijk geslacht. Elke variëteit ontvangt een stempel langs den weg van het atavisme van elk der drie (Sem, Cham en Japheth) waardoor zij zich zou teekenen.

Sem, Cham en Japheth worden dan ook in de Schrift voorgesteld als drie broeders, die elk een volkomen verschillend karakter en temperament hebben en ieder eene absoluut verschillende variëteit representeeren. Aan den uitgang van dien stroom zien we het programma opgesteld, waarnaar de ontwikkeling van de variëteiten zich zal richten.

Opmerkelijk is, dat in vs. 26 de gratia specialis, zich afteekenend tegen de gratia communis, aan Sem verbonden wordt. *Gezegend zij de Heere, de God van Sem; en Kanaän zij hem een knecht!*

Vs. 27. *God breide Japheth uit, en hij wone in Sems tenten! en Kanaän zij hem een knecht!*

„Jehova", „Heere", is de verbondsnaam van God in het bijzondere genadeverbond; de naam van het Eeuwige Wezen in de Gratia communis, is „God", als Schepper en Onderhouder van het geschapene. Toch wordt de G. Spec. niet zoo aan Sem verbonden, of er wordt aangeduid, dat de zegen der G. Spec. ook aan Japheth ten deel zal kunnen worden, maar dat alleen daardoor, dat Japheth in Sems tenten ingaat, d. w. z. in afhankelijkheid van de variëteit Sem.

Eindelijk wordt de G. C. in veel sterker mate dan aan Sem aan Japheth verbonden. *„God breide Japheth uit"*, zinrijke woorden; de groote stroom van het menschelijk geslacht zou uit Japheth voortkomen, zooals dan ook gebeurd is met geheel Indië, Midden-Azië, Europa en Amerika. De stam van Sem daarentegen, is tot bescheiden proporties teruggebracht.

En Kanaän zij hem een knecht! De stam van Japheth zou de heerschappij voeren over die volken, die niet in de menschelijke ontwikkeling zouden meetellen, die geen talenten en gaven ontvingen, maar de knechtsgestalte zouden moeten dragen.

Voor we tot Caput X overgaan, over dit hoofdstuk nog een tweetal opmerkingen.

I. Bij Gen. 9 : 4—7 is reeds opgemerkt, hoe daarin het praeludium op de instelling van de overheid te ontdekken is.

Luther teekent bij deze plaats o. a. aan: *„Hic igitur fons, ex quo manat totum ius civile et ius gentium.*

Calvijn ziet in deze plaats nog iets meer dan Luther, nml. de *„ultio secreta"*, die God, de Heere, uitoefent door de geslachten van boosdoeners te laten uitsterven of ze met ziekte en ongeval te bezoeken, doch ook ziet hij hierin de *origo potestatis magistratus; non nego hic poenam fundatam esse, quam et leges statuunt et iudices exequuntur.* Naderhand spreken we hierover uitvoeriger, doch dit reeds om op den voorgrond te stellen, dat deze opvatting van de origo potestatis magistralis niet maar op eene losse gedachte berust, daar toch onze oude theologen hierin altijd de fundatie van de magistrale macht hebben gevonden.

Inmiddels moet nog opgemerkt, 1°. dat we bij de bespreking der magistrale macht wel moeten weten, of men zegt, dat men gelooft of dat men *heuschelijk* gelooft. Zegt men het eerste, dan laat men zich met de eigenlijke quaesties van staat enz. niet in, maar wie werkelijk gelooft, begrijpt, dat hij als overheidspersoon van Godswege zijne aanstelling en permissie moet hebben om dwang op zijn medemensch uit te oefenen. Op *dit* standpunt moet daarvoor een stellige uitspraak van God zijn; moet men voor elke verdere ontwikkeling van het leven in Gods Woord het uitgangspunt zoeken en dat niet als programma van wetgeving, maar om er de bevoegdheid en de macht aan te ontleenen, zoo met dwang tegenover den medemensch op te treden. Anders zijn 't slechts maatregelen van orde, die een ander even goed op andere wijze kan opvatten, ontstaat het recht van revolutie, waarbij de vraag, wie de sterkste is, alles beheerscht. Daarom glisseeren we niet over deze uitspraak, maar vinden er van Godswege het uitgangspunt in, waaruit die macht als geordende macht voortkomt. 2°. Verder zegt Luther, geeft God de Heere hier

aan den mensch de macht om een moordenaar ter dood te brengen. *Qui plus concessit etiam minus dedit;* dus de mindere macht om dwang te oefenen en mindere straffen op te leggen ligt in het eerste begrepen, en is daarom ook met de eerste uitspraak van God gegeven.

We merken hierbij op van hoeveel belang en gewicht het is, dat de overheid in haar strafwetboek ook de doodstraf schrijft. Licht men, gelijk onze overheid deed, de doodstraf daaruit, dan snijdt men den draad door, waaraan het geheele overheidsgezag hangt.

Paulus laat ook in Rom. 13 : 4 de Overheid met het zwaard optreden: *„want zij draagt het zwaard niet tevergeefs.* Zoowel in 't Oude als Nieuwe Test. ligt dus juist in het dragen van het zwaard het symbool van de macht, die aan de Overheid als zoodanig toekomt. Effaceert men nu die stellige uitspraak van Godswege en schaft men de doodstraf als zoodanig principieel af, (daargelaten de vraag in welke omstandigheden en wanneer ze niet toepasselijk is), omdat ze in strijd is met de tegenwoordige denkbeelden van menschelijke beschaving, verlichting en ontwikkeling, dan is het Overheidsgezag zelf ondermijnd. Het al of niet stellen van de doodstraf in het strafwetboek is niet eenvoudig een crimineele quaestie, maar eene *principieele.* Bij afschaffing wordt het overheidsgezag losgemaakt van God en 't eeuwig recht, en opgebouwd uit hetgeen in de menschelijke maatschappij roept om orde en regelmaat.

II. Na deze toevoeging aan het begin van Gen. IX keeren we terug tot het slot van dat Hoofdstuk.

In de profetie over Noach's drie zonen is het program van de wereldgeschiedenis gegeven. Juist door die profetie is de historie „historie" geworden. Er bestaat toch verschil tusschen historie en kroniek. Kronikartig bestaat een volk uit een vorst met onderdanen, die de een na den ander sterven, zonder dat er een voortschrijden en doel merkbaar is. Bij historie daarentegen hebben we niet te doen met een eindelooze repetitie van hetzelfde, maar beweegt de volksontwikkeling zich naar een bepaald doel, bestaat er bij de volkerengroepen, ook in hun onderlinge verhoudingen een progressus van lager naar hooger en is dat, wat op het oogenblik bestaat, middel om tot een volgend iets te geraken, zoodat er een τέλος van ontwikkeling in het verloop dier historie gegeven is.

Van 't Paradijs tot aan den Zondvloed was er ook eene historie van menschelijke ontwikkeling, maar een afgaande, als doorwerking van de energie der zonde. In de dagen van den zondvloed was het menschelijk geslacht niet zoo, alsof er na het verdreven worden uit het Paradijs plotseling een geheele verandering van toestand was ingetreden ; neen, een langzaam proces is door-

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

loopen met *degressus* in plaats van progressus; de historie was toen een benedenwaarts hellende stroom, totdat de barbaries en de degradeerende ontwikkeling niet verder kon en de zondvloed intrad. Aan Noachs drie zonen is aanstonds een *program* gegeven, d. w. z. God de Heere laat door Zijnen Heiligen Geest in drie groote trekken profeteeren, wat het verloop der historie zal zijn. Dat Sem, Cham en Japheth onderscheiden zijn naar qualiteit in hun reëel, intellectueel en physiek bestaan, duidt aan, wat bij het uiteengaan van het menschelijk geslacht het einddoel zal zijn van de ontwikkeling dier groepen.

Gelijk we reeds zagen, werd de speciale genade van het bijzondere genadeverbond aan het geslacht van Sem verbonden (Jehova = verbondsnaam uit het bijzondere genadeverbond).

Van het geslacht van Japheth wordt geprofeteerd, dat het zal zijn die groep van natiën en volkeren, waarbij de gewone menschelijke ontwikkeling tot rijpheid, de gewone menschelijke kracht buiten het bijzondere genadeverbond tot rijke ontplooiing zullen komen, en dat deze stam het rijkst vertakt in menigte van volkeren en natiën zal opschieten.

De stam van Cham zal onderhoorig zijn aan dien van Japheth. Hij zal de drager zijn van het laagste menschelijke type, waarbij noch bijzondere noch algemeene openbaring ten zegen gedijt.

De stam van Cham ontvangt noch bijzondere noch algemeene openbaring ten zegen.

De stam van Japheth ontvangt alleen algemeene openbaring.

De stam van Sem ontvangt de bijzondere openbaring.

Zoo werd 't menschdom met een *„dictamen historicum"* de wereld ingezonden. Overzien we nu in 't groot de historie der volkeren, dan biedt deze profetie over Noachs zonen nu nog den sleutel om in het woelen en gisten der volken een vaste ontwikkeling, vaste lijnen en een historisch doel te ontdekken.

Thans komen we tot Caput X.

Dit Caput bevat in zijn *volkerentafel* het oudste document, dat er bestaat omtrent de ontwikkeling der volken en den samenhang der natiën. Het is niet een volledige stamboom, zoodat van elk volk opgave geschiedt, maar een *débris* van eene groote genealogie en juist in dat onvolledige draagt deze volkerentafel het kenmerk van echtheid. Immers had iemand zulk eene genealogie willen verzinnen, dan zou hij gezorgd hebben, dat *alle* bekende volken er in voorkwamen en zou hij met gelijkmatigheid elken der drie stammen breedvoerig of beperkt hebben behandeld. Maar met deze volkerentafel is het iets geheel anders. Op hoogst ongelijkmatige wijze met telkens wisselende

proportiën worden ons gegeven eenige débris van stamboomen en wel zoo. dat de in den ouden tijd meest bekende volkeren er niet eens in voorkomen, daarentegen de nagenoeg onbekende wel. De débris zijn ongelijkmatig in verhouding, want van 't eene geslacht wordt een geheele reeks personen opgegeven, van 't andere slechts één. In het eene vers staan de namen der personen meegedeeld, in het andere wordt slechts van de natiën in plurali gesproken, blijkbaar, omdat de stamvader onbekend was.

Deze slecht geproportioneerde verhoudingen en ongelijkmatigheid in wezen en samenstelling is bewijs, dat we hier met traditie te doen hebben, en met historische stukken, die de opsteller vond, waardoor tevens *het kenmerk van echte traditie* wordt uitgesproken.

Dat deze volkerentafel hier volgt na Caput IX, den Noachitischen zegen, heeft het volgende onderbelang.

Een Methodist zou, aan Gen. 9 toegekomen, alleen 't geslacht van Sem hebben genomen, en van Sem over Peleg tot Terah en van Terah over Abraham tot Israël gekomen zijn. Japheth en Cham zou hij, als voor 't Godsrijk onbeteekenend, ter zijde geworpen hebben. Allen, die alleen aan de Gratia Specialis waarde toekennen, moeten zoo handelen. Op tal van catechisaties wordt helaas zoo gehandeld, omdat velen de *portée* van die andere stukken in den Bijbel niet inzien en de hoogere beteekenis er niet van verstaan. Plaatst men zich echter op het ware, het Calvinistische standpunt, dat God na den Zondvloed niet alleen het bijzondere genadeverbond doet voortloopen, maar ook het algemeene tot vasten vorm bracht; dat hij niet alleen een zegen aan Sem schonk, maar ook aan den stam van Japheth; dan spreekt het vanzelf, dat van dat oogenblik af die volkeren uit den stam van Japheth voorwerp van Gods voorzienig bestel en bestuur zijn, dat ze voor God een beteekenis hebben, en dat, eer we tot Abraham komen, we hier de andere volkeren op zien treden om uit te spreken, dat ze van Godswege een *missie* hebben, waarvan de vrucht voldragen moet zijn tegen den tijd, dat Christus verschijnt, die den muur des afscheidsels zal doen vallen en een nieuwe orde van zaken doen intreden.

Het is meer dan tijd, dat we den nadruk leggen op het feit dat Japheth een zegen ontvangt. Ons gansche wetenschappelijke optreden hangt hiervan af. Het verband tusschen de wetenschappelijke ontwikkeling van het menschelijk geslacht en het bestel Gods, ook wat de heilsidee betreft, wordt hier uitgesproken.

Uit het feit, dat Japheth een zegen ontvangt, (afgescheiden van de bedoeling, die er in ligt om die volkeren tot Christus te brengen) volgt, dat die volken een taak hebben te vervullen gehad en dat ze tot het ten uitvoer brengen dier taak van God talenten ontvingen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Een geheel nieuwe en niet minder belangrijke evolutie in dit opzicht is in Caput XI hetgeen bij Babel gebeurd is. In vs. 1 wordt ons vermeld, dat *de gansche aarde van eenerlei spraak en eenerlei woorden* was, in vs. 2 dat ze zich in het land van Sinear vestigden en het plan opvatten eene stad en eenen toren te bouwen, welks opperste in den hemel zou zijn, opdat zij misschien niet over de gansche aarde verstrooid werden (vs. 3, 4).

Wat is de beteekenis van dit feit? Niet, om aan te toonen, dat ze als Titanen uit dien toren den hemel wilden bestormen, zooals wel eens wordt voorgesteld; neen, we hebben hier te doen met een feit, dat tot op den huidigen dag de wereldgeschiedenis beheerscht. Ware dat feit niet plaats gegrepen, we zouden geen Hollanders zijn, we zouden geen eigen taal en geen historie, geen gedachtenwereld en geen nationaal karakter bezitten.

Wat is dan de antithese en waarop komt het aan?

Antw. Na den Zondvloed geeft God zijne benedictie aan 't menschelijk geslacht met den last en het bevel om de aarde te vervullen, (Gen. 9 : 1) d. w. z. zich daarover te verspreiden en te verstrooien om die aarde te bewonen. Van die verspreiding en verstrooiing over 't aardrijk hing de rijpheid van menschelijke ontwikkeling af. Deze menschelijke ontwikkeling wordt voor een groot deel gedisponeerd, door natuur, klimaat, aard van het land, door zijn natuurlijke ligging, hetzij het gelegen is aan de zee of aan den voet van een gebergte; door gegevens, die door God in de aarde gelegd zijn (vruchtbaarheid van den bodem, mijnen, etc.). De ontwikkeling van de in de menschelijke natuur slapende kracht wordt dus door God beheerscht in den onderscheiden stempel, die Hij op de volkeren drukte.

Het Darwinistisch pogen om uit deze climatische, tellurische en geologische gegevens het verschil in de menschelijke natuur te verklaren is een straf Gods over de menschheid, over de Christenen, die voor bovengenoemde realiteit de oogen sluitend, het nadenken daarover aan anderen overlieten.

Wanneer nu naar Gods bestel de menschen zich verspreid hadden, dan zou de invloed van de onderscheiden deelen der aarde onderscheiden op de verschillende groepen gewerkt hebben, die de verschillende landen bewoonden. Dit zou van lieverlede geleid hebben tot een *organische einheitliche* menschelijke ontwikkeling zonder anomalie.

Doch wat gebeurt? Bij Babel bestaat het opzet lijnrecht tegen dien door God geopenbaarden wil in te gaan. Laat ons niet naar het bevel doen, maar laat ons bij elkander blijven in de schoone vallei van Babels stroom, opdat we *niet* verstrooid worden.

Was dit opzet doorgegaan dan tweeërlei gevolg:

1°. Het פְּרוּ וּרְבוּ zou niet tot zijn recht zijn gekomen, en het menschelijk

geslacht niet die veelheid bereikt hebben, die het nu bereikt heeft. (Kolonisatie maakt het volkerental grooter).

2°. Het menschelijk geslacht zou niet uitgekomen zijn in al zijn vertakkingen; immers woonde het op één plek, dan zou maar één zijde van het menschelijk wezen en zijn natuurlijke geaardheid tot ontwikkeling en ontplooiing zijn gekomen, dan zou er maar één type van het menschelijk leven ontwikkeld, en de strengste eenvormigheid het kenmerk zijn geweest van geheel de historie. De *πολυποικίλη σοφία τοῦ Θεοῦ* in 't menschelijk geslacht verscholen, zou zijn verborgen gebleven. De openbaring van den rijkdom, die God in het menschelijk geslacht gelegd had, zou zijn tegengehouden en stoffelijk en geestelijk zou het menschelijk geslacht, in plaats van te beantwoorden aan het bestel Gods en Zijnen wil ten uitvoer te brengen, dat bestel hebben verbroken en een type geworden zijn, dat niet meer op den naam van menschelijk aanspraak kon maken. Dit laatste leert ons de Chineesche ontwikkeling. De Chineesche beschaving beperkt zich tot één gebied. Vergelijk b.v. een Chinees van eeuwenher met één uit den tegenwoordigen tijd, van Oost-China met één van West-China, het is alles een eenvormig type en juist als voorbeeld van het onnatuurlijk type is in hen het echt menschelijke niet aanwezig. Zij missen het warme en het toesprekelijke. Men krijgt van hen den indruk, alsof men met een poppenwereld te doen heeft.

We krijgen dus de volgende tegenstelling: Aan den eenen kant de bedoeling Gods, om in het geslacht van Noach den vollen rijkdom van typen, door God in de menschelijke natuur gelegd, tot ontwikkeling te doen komen met behulp van de verschillende climatische, tellurische en geologische gegevens, en dit alles saamgevat in het bevel „Vervult de aarde." Aan den anderen kant het booze opzet der menschen om die ontwikkeling tegen te houden, met dezelfde bedoeling als nu de Socialisten en in 1789 de Fransche Revolutie had, om alle scheiding van natiën en verschil van volkeren weg te nemen en het denkbeeld van *cosmopolitisme* daarvoor in de plaats te brengen. Dit cosmopolitisme trad in 't opzet van Babel op en is tevens de kiem, waaruit de anarchie opkomt, omdat juist, waar men de natuurlijke orde wegneemt, men ook eo ipso het staatsleven als zoodanig aantast. Volks- en staatsleven zijn nu eenmaal niet te scheiden. Bij Babel geschiedt de openbaring van het diepste zondige beginsel van wat de menschheid ook in haar hart kon koesteren, nml. om Gods raad op zij te zetten en wel zoo, dat men de ordinantiën op aarde wegneemt en daarvoor Cosmopolitisme en anarchie in de plaats stelt.

Dat in den aanhef van Gen. 11 gesproken wordt van *eenerlei spraak en eenerlei woorden*, moet niet als toevallig en pleonastisch opgevat. Deze twee uit-

drukkingen duiden elk iets heel verschillends aan. דְּבָרִים toch beteekent niet alleen „woorden" maar ook „zaken".

Ze duiden aan eenerlei taal en eenerlei gedachtenwereld. Door דְּבָרִים wordt de inhoud van de taal gevormd, niet alleen als uit gesproken woorden bestaande, maar uit woorden, waarin λόγος zit. De toeleg om ééne taal te hebben zou geleid hebben tot één gedachtenwereld, en dat juist moest verhinderd, daar zoo toch van den oneindig rijken schat, die in den λόγος aanwezig is, maar een enkel stroompje tot ontwikkeling zou gekomen zijn. *In 't vervolg van dit Caput is dan ook niet de taalverwarring Gods hoofddoel, maar wel de verstrooiing der menschen over de gansche aarde.* Vs. 8. *„Alzoo verstrooide hen de Heere vandaar over de gansche aarde."* In deze woorden wordt het feit zelf geconcentreerd. Dat dit gebeurde, was een gevolg van Gen. 9 : 1. De Heere dwingt nu zelf gehoorzaamheid aan zijn bevel af; maakt, dat Zijn Raad bestaat en Zijn Wil volbracht wordt. Ook tegen den zin der menschen zal de aarde door hen vervuld worden. Meer wordt er in het feit zelf niet gegeven.

Men mag het evenwel niet zoo verklaren, alsof door de verstrooiing het verschil van taal ontstond. Op deze wijze willen de *Rationalisten* het wonder der spraakverwarring wegredeneeren. Hier staat juist, dat de verandering van taal vooropgaat en dat de verstrooiing een gevolg daarvan is, dat de menschen elkander niet meer verstonden.

Vraagt men nu, hoe dat wonder te verstaan is, dan moet men niet enkel meenen, dat God in de spraakorganen alleen een wijziging teweeg bracht, doordat b.v. keel, mond en tong een andere positie kregen. Dit is ontoereikend, want door wijziging der spraakorganen ontstaat wel een dialect, d. w. z. een wijziging in de uitspraak van een bepaalde taal, maar geen *andere* taal, die als een *andere* gedacht wordt, en als een *andere* leeft in den menschelijken geest. De taal is 't σῶμα van het psychisch leven van een volk. Zullen we tot een verschil in taal en niet tot een dialectverschil komen, dan moet het geestelijk, inwendig bestaan der menschen een verandering en modificatie ondergaan. Bij deze spraakverwarring hebben we te doen met een *psychisch wonder*, dat God de Heere de menschheid uit een valsche eenvormigheid deed uittreden, haar wezen veranderde, en een eigenaardig type daaroverheen zette. De menschen kwamen zoo anders in hun gedachten te staan, en een andere taal was het gevolg, als uiting van een andere gedachtenwereld.

Nu gevoelen we, hoe in deze daad Gods de oorsprong ligt van de rijke ontwikkeling van het menschelijk bewustzijn. Waardoor en waar toch is het menschelijk bewustzijn tot die ontwikkeling gekomen, waardoor zijn de onderscheiden wetenschappen en kunsten ontloken, waardoor is er een geheele wereld van gedachten gekomen, die het menschelijk bewustzijn zulk een rijken

schat doet bezitten? Niet in het eenvormige China en Japan. Neen juist tengevolge daarvan, dat in de verschillende volkeren en natiën verschillende menschelijke typen tot uiting zijn gekomen. Dit alles gaf aanleiding tot wrijving, botsing en oorlogen. Deze weer spanden de veerkracht, brachten de kunsten tot hooger ontwikkeling, deden in poëzie de uiting van den menschelijken geest tot hooger activiteit opklimmen en zooals na verloop die verschillende variëteiten en schakeeringen er beurtelings op en onder kwamen, zoo is ook beurtelings het menschelijk bewustzijn in al zijn variëteiten te voorschijn getreden, en heeft elke variëteit iets geleverd voor den tegenwoordigen schat van menschelijke wetenschap.

Terdege dient er op gelet, dat in dit feit van spraakverwarring niet alleen de verklaring van de linguistiek ligt, neen veel meer; uit dit feit, dat God de ééne straal van het menschelijk bewustzijn in zijn kleur breekt, komt er kleur in 't menschelijk bewustzijn en wordt uit dooreenmenging dier kleuren die schoonheid geboren, die nu het geestelijk bezit van de menschheid uitmaakt.

Hier moet ook niet alleen aan taal als taal gedacht, zooals we boven reeds zagen. De eenheid van spraak is indice van de eenheid van gedachten; zoo is ook hier de veelheid van taal de aanduiding van de veelheid der gedachten.

Dit alles is vrucht van de algemeene genade. Immers deze daad betreft alle volken en natiën zonder onderscheid, die hieraan alle hun origine en type, hun levenskracht en geestelijken rijkdom te danken hebben.

Nu het zoover is voortgeschreden moet vanzelf de Gratia Specialis aan een bijzonder volk gaan kleven. Zoolang de menschheid één bleef, bleef ook het fond van de Gratia Spec. eigendom en bezit van het menschelijk geslacht. Na het gebeurde bij Babel verandert dit. De ééne menschelijke stam splitst zich in allerlei variëteiten van volkeren en natiën, die zich elk langs een eigen lijn voortbewegen, elk met een eigen stroomwet, eigen terrein en plaats op de aarde. De Gratia Specialis was teruggetrokken op de volkeren, die uit den stam van Sem zouden voortkomen. Nu moet echter weer uitkomen op *welk* van die onderscheiden volkeren de G. S. kleven zal. Daarom volgt in de Schrift Gen. XII de mededeeling van een daad, die tot de G. S. behoort, nml. *de roeping van Abraham;* maar, waar dit geschiedt en die roeping komt, wordt niettemin in die roeping zelf het overige deel van de volkeren en geslachten der aarde meebegrepen in den zegen, dien God aan Abraham geeft. Gen. 12: 3 *b. in u zullen alle geslachten des aardrijks gezegend worden.*

Dit is 't complement en de vindiceering van 't gebeurde bij Babels torenbouw. Bij Babel spreidt God de menschen uiteen, omdat in zijn bestel niettegenstaande die verstrooiing de hoogere eenheid van het menschelijk geslacht is gevindiceerd, welke komen zou in Christus.

Van meet af aan wordt bij Abram's zegen de indruk gegeven, dat de zegen, die hem geschonken is, wel uit *zijn* geslacht komen zal, maar niet voor dat geslacht alleen bestemd is. God blijft ook doelen op de volkeren uit den stam van Cham en Japheth, die nu hun eigen ontwikkeling verder voortzetten.

De roeping van Abraham is dus het laten uiteengaan van de Gratia Specialis en de Gratia Communis. Ze krijgen nu elk een eigen terrein.

Na de behandeling van dit punt nog twee andere mijlpalen, die te zamen 't verloop teekenen van de geschiedenis der menschheid. *De roeping van Abraham* is de eerste, dan gaat het uiteen. *Het kruis van Golgotha* is de tweede, waar de twee stroomen ineenvloeien; *de parousie des Heeren* is de derde, waar na de ineenvloeiing der twee elementen het onheilige en onbekeerlijke wordt uitgeworpen, en in het koninkrijk van Christus al de vrucht van het lijden en worstelen van de uitverkorenen van Jezus overgaat.

In de periode daartusschen laat de Schrift de andere volken uit den stam van Cham en Japheth niet aan zichzelf over, maar doet het bestel Gods daarover uitkomen en toont, hoe die volken een roeping en voor die roeping talenten ontvingen, opdat de vrucht er van zou ingedragen worden in het Koninkrijk Gods.

Hierop moet bijzonder de nadruk gelegd, omdat we dit hier als stelling hebben te verdedigen. De meest marquante aanduiding daarvan bieden ons *Mozes* en *Salomo.*

In Egypte was er, vergeleken met de overige volken der wereld, een menschelijke beschaving en wetenschappelijke ontwikkeling gerijpt, die verre alle andere overtrof. Toen nu God de Heere Mozes verwekte om eindelijk over te gaan tot het stichten van een vrij zelfstandig volksbestaan van Israël, is Mozes onder Gods bestel aan de uitnemende inrichtingen van onderwijs, die alleen in Egypte bestonden, opgeleid. Die scholen voor hoogere vorming stonden natuurlijk alleen open voor den Egyptischen adel. Vervolgens zien we het bestel Gods alzoo uitkomen, dat Mozes, een Joodsch kind, door een prinses van den bloede wordt aangenomen, als prins van den bloede wordt opgevoed en nu ontvangt al het licht, wat de toenmalige rijpe ontwikkeling van de Egyptische wetenschap oplevert. God de Heere treedt hier dus niet spiritualistisch en dualistisch handelend op met Mozes, alsof dit alles niet noodig was, maar God laat terdege eerst, buiten Israël om, zulk een hooge ontwikkeling rijpen, dat ze nu nog den mensch verbaast. (Het Egyptisch Museum in Londen b.v. geeft een blijk van de fijne en nobele ontwikkeling uit dien overouden tijd.) Egypte beantwoordde aan de roeping van Godswege. Op een gegeven moment nu grijpt God die ontwikkeling aan en maakt gebruik om de vrucht er van in zijn volk Israël in te dragen. Wanneer we bij den uittocht

uit Egypte lezen, dat de Israëlieten allerlei fraai huissieraad in goud en zilver van de Egyptenaren zouden eischen, dan heeft metterdaad de schoone kunst in 't bewerken van goud en zilver in Egypte zulk een hoogte bereikt, dat zij in die hoogte bijna nog niet overtroffen is. God beschikte 't zoo, dat al die fijne kunsten aan Israël in den schoot werden geworpen. Evenzoo, wanneer in Exod. 31 ons van Aholiab en Bezaleël vermeld wordt, dat zij bij 't kunstig vervaardigen van den tabernakel door God bekwaamd zijn, moeten we niet denken, dat die mannen voor dien tijd niets van die kunst afwisten, maar ook bij hen de nawerking opmerken, van wat zij gezien hadden in de kunststukken, die ze uit Egypte hadden meegebracht.

Tweede voorbeeld van *Salomo.*

Toen God tot het laten bouwen van eene vaste woonplaats zou overgaan, waren de gegevens daarvoor in Israël niet aanwezig. Israël zendt naar een Heidensch volk, naar Tyrus en Sidon en vraagt aan den Koning om architecten en mannen, ervaren in 't bewerken van goud, zilver en allerlei stoffen. Ook hier is dus sprake van de rijke ontwikkeling van een volk, dat niet tot de bijzondere genade behoort. (Diezelfde ontwikkeling toonen tegenwoordig de Franschen in hun nijverheid. De Fransche touche en cachet is b.v. veel fijner als de Duitsche.)

Onder de bedeeling van G. C. zijn die talenten ontwikkeld, totdat het moment nadert, waarop God ze gebruikt tot het bouwen van Zijn paleis.

Het *valsche dualisme,* dat tengevolge van Methodistische invloeden ook bij vele Gereformeerden bestaat, moet dus uitgebannen als in strijd met de leer, die de Schrift van de G. C. geeft. Omdat men vroom is, bezit men daarom nog niet de talenten van de G. Communis. Ook al was Aristoteles een Heiden, toch heeft niemand beter dan hij 't menschelijk bewustzijn ingedacht. Ook die gaven zijn van den Heere en daarom gebruikt Hij ook de talenten, die Hij zelf in de volkeren inbracht en tot ontwikkeling liet komen.

Behalve die twee groote feiten zien we de duidelijkste proeve, dat God ook de andere volken onder zijn Goddelijk bestel opneemt, ons gegeven in allerlei verwikkeling, die optreedt tusschen Israël en de Heidensche volken.

Dit komt vooral uit in de stoute en heroïeke ontmoeting van Abraham en Melchizedek. Dit is een zeer stoute greep van den Heiligen Geest, om Abraham, den vader van alle geloovigen, Melchizedek, als den meerdere, te laten eeren. In Hebr. 7 : 4 zegt Paulus ook, dat Melchizedek, die buiten 't volk Gods stond, als meerdere van Abram optrad, immers Abraham gaf aan Melchizedek tienden uit den buit en niet omgekeerd. De greep van den Heiligen Geest is nog stouter, waar Hij, na het Aäronitisch priesterschap te hebben doen optreden, sprekende over het ware Hoogepriesterschap, getuigt: *Gij zijt Priester in der eeuwigheid naar de ordening van Melchizedek.* (vs. 17.) Hier een greep

gedaan tot wat achter Israël gelegen is, om te vindiceeren, dat in de goddelijke Theodicee alle volken eene roeping te vervullen hebben.

Zeer heroïek komt dit ook uit in Jesaja 45. Leest men den aanhef, dan *schijnt* 't bijna oneerbiedig, zooals God daar tot een Heidenschen koning spreekt. De woorden van vs. 3 zijn dan ook zoo machtig, dat men zich afvraagt, of hier van den Messias of van een Heidenschen koning gesproken wordt. Men gevoelt, dat hier een zeker type van Messias optreedt.

Vervolgens is er op te wijzen, hoe in de H. S. de profeten Jona en Nahum niet naar Israël en de Heidenen gezonden zijn, maar *uitsluitend* profetieën geven over de historie en toekomst van *Heidensche* volkeren.

Ps. 87 vs. 4—6. De scheidsmuur tusschen Heidenen en Israël wordt geheel weggenomen.

Dit gaat zoo voort tot de komst van Christus. Dan aanstonds een teeken van Gratia communis bij de kribbe van Bethlehem. Niet alleen Engelen uit den hemel dalen op aarde neer om den Messias eer te bewijzen, maar ook de Wijzen uit het Oosten komen om hulde te brengen aan den jonggeboren Koning. Zilver en goud dragen ze aan, zoodat de Heere in zijn eerste levensjaren niet leefde van hetgeen Israël, maar van hetgeen *de Heidenen* samenbrachten.

Letten we op het verloop van 's Heilands leven, dan treedt in de XII geloofsartikelen een *Heiden* op: *„die geleden heeft onder Pontius Pilatus."*

Het leven van Jezus wordt door twee machtige feiten beheerscht: 1°. door een gebod, uitgaande van keizer Augustus; 2°. door een rechtspraak van den landvoogd Pontius Pilatus op Gabbatha.

Dat hier een rechtspraak over Christus gevallen is, niet van Koning Herodes of eenig ander daarbuiten, maar van die Overheid, die in juridische ontwikkeling alle andere volken in naam verre overtrof, toont, dat ook weer die juridische ontwikkeling van het Romeinsche volk niet iets bijkomstigs is, maar dat God het daarheen leidt, dat, wanneer goddelijk en menschelijk recht in botsing zullen geraken en breking zal komen, de menschelijke rechtspraak in haar ontwikkeling wordt uitgesproken door die macht, die als juridische macht het in Gratia Communis het verst had gebracht.

Evenzoo merken we op, dat waar de apostelen uitgaan, er van de Joodsche Apostelen al heel weinig terecht komt. Niet deze laatsten, maar Paulus stichtte de ecclesia oecumenica, hij, die zich onderscheidde beide als Romeinsch burger en Grieksch geleerde. Door Gods bestel is Paulus gevoerd naar twee plaatsen, die de hoogtepunten waren van de ontwikkeling der Gratia Communis in het voor-Christelijke tijdperk. De Areopagus in Athene was het hoogtepunt der Grieksche beschaving. Het andere was het Keizerlijk paleis te Rome. In deze twee wordt al de rijke vrucht van G. C. gesymboliseerd.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Wanneer Paulus nu eerst op den Areopagus, daarna in het Keizerlijk Paleis te Rome het Evangelie brengt, kan hij dit alleen doen, omdat hij ingegaan was in die ontwikkeling van het menschelijk bewustzijn, waartoe de Grieksche wereld gekomen was. Nauwelijks behoeft hier herhaald, hoe de diepe ontleding van het menschelijk bewustzijn niet bij Joden of Aziatische volkeren huisde, noch bij Rome, maar alleen door de *Grieksche* philosophie werd geboren, en hoe tengevolge daarvan ook alleen in de Grieksche taal een vehikel geboden was, om de diepste en volste ontleding van de mysteriën van 's menschen innerlijk leven te geven. Juist Paulus is de man, die de vrucht van de Gratia Communis gebruikt ten bate van het Evangelie en als vehikel om het tot de volkeren te brengen.

Van het kruis van Golgotha af vloeien de Gratia Communis en de Gratia Specialis ineen, immers, om 't kort te nemen, was er tot dusver separate ontwikkeling van G. S. bij Israël en van G. C. bij Griekenland en Rome.

De hooge beteekenis van wat gebeurt van af Golgotha is, dat die twee dona niet meer separaat doorloopen, maar in elkander vloeien om elkander te *sterken. De Christelijke kerk heeft dit boven Israël voor, dat zij de G. S. kan doen schitteren in al den rijkdom, dien de Gratia Communis aanbrengt.* Niet bij de Joden, maar wel bij ons is een Christelijke kunst, samenleving en wetenschap mogelijk, een doordringen van het nationale leven met Christelijke beginselen, waardoor er ruimte geboden wordt aan Christelijke literatuur, Christelijk staatsrecht etc.

Zullen die twee stroomen, aldus ineengevloeid, zoo blijven voortgaan? Neen; de geheele strekking van de Apocalyps is om aan te toonen, hoe, tengevolge van die dooreenmenging van G. C. en G. S., het onheilig element in 't leven der volkeren zich *antithetisch* zal zoeken te stellen tegenover den Heere (de Antichristelijke ontwikkeling); hoe dientengevolge de kudde des Heeren zal worden gedrukt en bedrukt ten verderve toe, en hoe bij de uiterste openbaring èn van de Antichristelijke heerschappij èn van het lijden van het volk des Heeren, de Parousie en het Oordeel de historie der volkeren haar τέλος zullen doen bereiken.

In Openb. 21 : 24 zien we denzelfden gedachtengang als we tot dusver volgden, dat nml. al die vrucht van de Gratia Communis niet voor de wereld gerijpt is, maar voor Christus, om aan de voeten van 't Godslam te worden neergelegd. De koningen der aarde d. w. z. de volkeren van de G. C. zullen hun heerlijkheid en eere brengen aan den Eeuwigen God.

Nadat we nu het algemeene terrein der G. C. ten einde gebracht hebben, gaan we over tot de bespreking, hoe de G. C. de achtergrond is, die achter de Gratia Specialis op 't Goddelijk tafereel van genadewerkingen zich vertoont.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Bij de § behoort nog tweeërlei:

1° om, nadat we nu de algemeene werkingen hebben gezien, de *speciale werkingen van de G. C.*, die in de § zijn aangeduid, kortelijk naast elkander te stellen.

2° om de vijf faculteiten uit deze beschouwing over G. C. op te leiden.

I. We moeten de werkingen Gods, die op dit algemeene terrein van G. C. werken, vooreerst onderscheiden in *negatieve* en *positieve*.

Negatieve zijn de zoodanige, waardoor de uitbreking van 't kwaad, de doorwerking der zonde, en de vernielende energie van den dood worden tegengehouden. De positieve werkingen daarentegen zijn van een gansch ander karakter en bestaan hierin, dat bepaalde charismata, bepaalde gaven, bepaalde krachten en energieën door Gods bestel op 't terrein van de G. C. in het leven worden geroepen.

Is dat nu de generale onderscheiding, die we in 't oog moeten houden, zoo moeten we, wat het object betreft, waarop die werkingen zich richten, ze in vier soorten indeelen en wel in werkingen, die zich richten:

1°. op *Satan*,

2°. op de *natuur*,

3°. op den *enkelen mensch*,

4°. op de *menschen in hun consortium*, d. w. z. de menschen niet als individuen, maar in de geheelheid van menschelijke samenleving.

Ter inleiding op deze beschouwing is er te wijzen op enkele stukken uit de Schrift, die voor het wel doorzien van de Gratia Communis van hoog gewicht zijn.

1°. op den proloog van Johannes.

2°. op de redevoering van Paulus op den Areopagus.

3°. op de gewichtige pericoop van Rom. I.

Dit zijn drie *loci classici*, de belangrijkste stukken uit de Openbaring, die ons voor het recht inzicht in de algemeene genade moeten leiden.

I. *De proloog van Johannes.*

Het zwaartepunt voor de Gratia C. ligt in Joh. 1 : 4. ἐν αὐτῷ ζωὴ ἐστιν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. (ἐν αὐτῷ = in het ongeschapen woord, den *Λόγος*.)

De nadruk valt hier op, τῶν ἀνθρώπων. Er staat niet τοῦ Ἰσραήλ. Bedoeld worden dus de menschen in 't algemeen genomen, de bewoners der aarde.

In vs. 9 wordt nogmaals van den Logos eene verhouding uitgesproken niet tot Israel, maar tot het geheele menschelijke geslacht, dus ook tot de volkeren der Heidenen; dit blijkt uit de woorden, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, een iegelijk, zonder uitzondering.

In de tweede plaats blijkt uit vs. 11, dat we deze tweede pericoop moeten

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

verstaan van de Gratia Communis, want nu volgt, dat de Christus daarna *εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν*, waaronder Israël verstaan wordt. Hier wordt dus van twee werkingen van den Logos gesproken en van beide gezegd, dat noch in de G. C. noch in de G. S. de mensch den Christus gegrepen heeft. Vs. 5. *ἡ σκοτία τὸ φῶς οὐ κατέλαβεν.* Vs. 10. *καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.* Vs. 11. *καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.*

De Schrift openbaart dus, dat het leven van de Heidenvolkeren in den ouden tijd, toen het 't naast aan het leven van Israël lag, niet onttrokken is geweest aan werkingen en inwerkingen van den „Logos". Hieruit volgt, dat ook voor onze maatschappij de werkingen van den *Λόγος* niet alleen op de gemeente der uitverkorenen uitgaan, maar dat *τὸ φῶς τοῦ Λόγου* ook de kracht is, waardoor het algemeene menschelijk leven buiten de kerk bestaat.

2°. Acta XVII vs. 22—32.

In vs. 24 zegt Paulus, dat die *God, die de wereld gemaakt heeft en alles wat daarin is*, ook nu nog, niettegenstaande de macht van Satan, die tusschenbeide treedt, blijft de ***Κύριος πάντων.***

In vs. 26 blijkt, dat de God van Abraham, Izaäk en Jacob, ook gelijktijdig zijn voorzienig bestel heeft laten gaan over de Heidenen, want Hij heeft het verloop hunner historie en het hun toekomend deel der aarde bepaald.

Vs. 27. Ook in de Heidenwereld is God voortdurend werkend in de zielen der menschen en dwingt Hij ze, Hem te zoeken. *ζητεῖν* niet alleen van de uitverkorenen, maar van alle menschen op aarde gezegd. Cf. vs. 28. *ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν.*

Daaruit gaat Paulus voort om den Atheners hun eigen eeredienst en philosophie te verklaren. Hij zegt, dat het volk van Griekenland zijn historisch verloop en ontwikkeling onder Gods bestel daaraan dankt, dat God ze uitdreef in het zoeken naar Hem. Juist omdat ze ook van Gods geslacht herkomstig zijn, gevoelen ze, hoever ook van God afgescheiden, geen rust in zichzelven.

3°. In Rom. I wordt ons een feit meegedeeld, dat voor de Gratia Communis van een geheel andere en juist daardoor eigenaardige beteekenis is.

In vs. 24, 26, 28 tot driemaal toe de uitdrukking *διὰ τοῦτο παρέδωκεν,*

Wat is de beteekenis van die *παράδοσις* in de Gratia Communis?

Om dit te verstaan, letten we op het begin der pericoop vss. 18, 19, 20. ***διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς*** (vs. 19).

Hier een sprekende aanduiding van de G. C., dat God aan de menschen over de geheele wereld Zich Zelf geopenbaard heeft.

In vs. 20 wordt dit nader geëxpliceerd; daar de leer van de *„theologia naturalis."* Wel verre van die Heidenen aan dood en verdoemenis te hebben overgelaten, is God voortdurend Zich aan hen openbarend geweest.

Doch behalve die sterke aanduiding van G. C. blijkt tevens uit vs. 21, 22 etc. het volgende.

Evenals alle genadegifte Gods door een zondaar bedorven wordt en miskend, en zich daardoor keert tot zijn eigen verderf, want in plaats van zich te koesteren zengt hij zich aan het vuur der genade, zoo moet ook de G. C. iemand tot bekeering brengen en zijn wil omzetten, zal hij er niet bij verspelen. De afgoderij in haar breede vertakkingen is een bewijs van Gratia Communis. Zonder G. C. zou er geen afgoderij bestaan; daarvoor moet een impulsus divinus in de volkeren aanwezig zijn.

Wat is nu afgoderij? Het is het verkeeren van de G. C. in het tegenovergestelde, nml. de wijsheid in dwaasheid, het licht in de duisternis. Waar nu *misbruik* van de G. C. bestaan heeft (en niet alleen verkeering er van in haar tegendeel), daar is het oordeel der *verharding* en verstokking ingetreden. *God heeft ze overgegeven in een verkeerden zin* (vs. 28) duidt dan ook op een bepaalde daad Gods, dat, zoodra als een volk er toe overging de theologia naturalis in afgoderij te verkeeren, de G. C. ging misbruiken en zich in dat misbruik vastzette, God het oordeel over dat volk uitsprak, zoodat de παράδοσις intrad. Met die παράδοσις komt dan de uitbarsting van menschelijke zelfverlaging, welke bij die volken het sterkst werd gevonden, die aan 't hoofd der beschaving stonden. Bij Grieken en Romeinen was de onzedelijkheid, zelfverlaging, en verdierlijking het grootst. Neem de Egyptenaren daarentegen in hun eerste beginselen, zooals we ze uit de sarcophagen en het doodenboek kennen, dan merken we bij hen op een hechten aan 't eeuwige, een zoeken naar God, nog een beven voor 't oordeel der gerechtigheid, zooals Dr. Fischer in zijn dissertatie „De Deo Aeschyleo," die onlangs verscheen, uiteenzette. Bij hen zien we de eerste werking dat God φανερός in hen is.

Daarna echter kwam ook de volkomen Erstarrung van de Godskennis in afgoderij; de Eleusinische en Egyptische mysteriën werden bordeeltooneelen en bacchanaliën. De afgoderij werd gesystematiseerd, als natuurlijke religie beschouwd, en nu trad het moment van de παράδοσις in, dat God het volk aan zijn verkeerden zin overgaf en zijn natuurlijk bestaan voor den ondergang deed rijpen. Zoo is het gegaan met Griekenland en Rome. Zij zijn ineengezonken bij het opkomen voor een nieuwe macht in Germanië. Een *nieuwe* toestand brak aan.

Nu gaan we voort met de onderscheiden werkingen van de G. C.

1°. de werking, die zich richt op Satan.

Waarom? Omdat de inwerking van het vernielend element in deze sfeer van dezen κόσμος niet zelfstandig is geworden, maar van buiten af is ingekomen. Dat dit niet alleen zoo is, ten opzichte van het inkomen der zonde,

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

maar ook van de *ellende,* blijkt uit Hebr. 2 : 14, waar Christus gekomen is *ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστιν τὸν διάβολον,* een plaats, die hier de meest besliste en stellige uitspraak geeft.

De zonde is door Eva in Adam, door inspiratie van Satan in het menschelijk geslacht ingekomen. Nu let men er gewoonlijk niet op, dat ook de *miseria* als consequentie van de zonde evengoed door Satan gewerkt wordt. In Hebr. 2 : 14 wordt Satan genoemd *ὁ κράτος ἔχων.* In de geschiedenis van Job echter, zien we, dat Satan het instrument is, waardoor God die miseria, plagen en vernieling over Jobs huis en bezittingen brengt. Was de Satan nu in zijn *κράτος* onbelemmerd gebleven en had hij rechtstreeks kunnen doorwerken, dan zou oogenblikkelijke en algeheele vernieling zijn ingetreden; van een menschelijk leven op aarde, van een menschelijke ontwikkeling zou geen sprake geweest zijn.

Er moest daarom een binden van de *κράτος τοῦ διαβόλου* plaats grijpen om die ontwikkeling mogelijk te maken, 1 Joh. 3 : 8.

Bij het *ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου* is waarschijnlijk door Johannes het eerst gedacht aan bezetenen, die Satan geheel onder zijn macht gebracht had, en hoe Christus gekomen was om die macht van Satan te breken.

In Efeze 1 : 22 echter is Christus niet alleen gegeven tot een *κεφαλὴ τοῦ σώματος,* maar ook als een hoofd boven alle machthebbers en *ἄρχοντες,* die over de wereld hun invloed uitoefenen.

Met deze laatste worden daemonische geesten bedoeld, zooals blijkt uit Efeze 6 : 12.

Toen Christus dan ook door zijne wonderwerkingen ziekten genezen en bezetenen van den duivel verlost had, zeide hij tot zijn discipelen:

„Ik zag den Satan, als een bliksem, uit den hemel vallen." Luc. 10 : 18. In deze woorden ligt de wortel, de profetie, ligt potentieel het feit, dat de macht van Satan gebroken was. Christus zegt ook tot zijn discipelen, dat Satan voort zal gaan om de Christelijke kerk te zoeken te verderven, maar dat Hij door Zijn Hoogepriesterlijk gebed de kracht van Satan zal ontwapenen. Luc. 22 : 31.

Dienovereenkomstig wordt ons in Judas vs. 6 en in 2 Petri 2 : 4 uitdrukkelijk geleerd, dat de Satanische macht door God gebonden is *„met banden onder de duisternis,"* en in Openb. 20 : 7, dat er nog maar eens een korte tijd zal komen, waarop de Satan zal worden losgelaten.

In dit verband kunnen we *de verzoeking in de woestijn* eerst goed begrijpen. Daar kwam alles op aan. *De Gratia communis was alleen mogelijk, doordat God de κράτος τοῦ διαβόλου begon te breken.* Daarom moest Satan tegen Christus losgelaten worden, opdat Christus als *overwinnaar* uit 't strijdperk zou treden.

In Job komt de *Satan* niet voor als een vrije macht tegenover God, maar

als *instrument* van God, als eene aan Hem onderworpen macht, die slechts zooveel wordt losgelaten als Hij wil. Zoo begrijpen we eerst, hoe er van de volkstelling van David geschreven kan staan, dat God en Satan hem aanporden. Op het dualistische standpunt, alsof Satans macht ongebonden was, is dit niet te verklaren; maar het houdt op, ook in 't minst dwaas te zijn, zoodra we weten dat Satan in al zijn doen een dienstknecht Gods is. Als in 2 Sam. 16. Simeï David scheldt, en David antwoordt, dat Simeï niet zou kunnen schelden, als de Heere het hem niet gezegd had, dan blijkt hier wederom uit, dat God het was, die Simeï liet vloeken. De booze macht staat in Gods dienst.

II. De positieve en negatieve werkingen der Gratia Communis op de natuur.

De Heilige Schrift meldt drie algemeene werkingen van Godswege op de natuur, de aarde:

1°. *Na den zondeval heeft de zonde ook als vloek gewerkt op dezen aardbodem.*

2°. *Bij gelegenheid van den Zondvloed is de toenmalige wereld vergaan.*

3°. *De geheele natuur zal nogmaals eene geweldige commotie en concussie ondergaan bij de wederkomst van Jezus Christus.*

Zelfs wordt, wat deze laatste gebeurtenis betreft, de werking van de commotie niet bepaald tot deze aarde alleen, maar ook uitgestrekt tot zon, maan en sterren.

De zon zal verduisterd worden en de sterren zullen van den hemel vallen.

In de tweede plaats stelt de Heilige Schrift voor die commoties een point de départ en een point d'arrivée. *Point de départ,* vanwaar de vloek, de diluviale en parousische concussies uitgaan, is het Paradijs; *point d'arrivée* is de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel.

Nu ontvangen we den indruk (zonder dat de Schrift er zich evenwel veel mee inlaat), dat in het Paradijs de natuur zich harmonisch heeft voorgedaan, en evenzoo worden bij de parousie een nieuwe aarde en eene nieuwe hemel geteekend, die insgelijks volkomen harmonie zullen vertoonen. Sluiten we voor een oogenblik de Schrift en bezien we de natuur om ons heen, dan vinden we den toestand der natuur in overeenstemming met wat de Schrift leert, want feitelijk biedt ons de natuur 1°. disharmonie, 2°. de duidelijke teekenen van zeer geweldige commoties, die met de wereld moeten hebben plaats gehad.

Hierbij zij opgemerkt, dat de H. Schrift geschreven is in een tijd, toen de geologische en fossiele onderzoekingen nog niet aan de orde waren, toen men nog geen algemeene kennis droeg, noch van den toestand der aarde noch van wat zich in haren schoot verborg. De gegevens in de H. S. daaromtrent voorkomende zijn dus niet voortgevloeid uit kennis van onderzoek. Daar echter die gegevens ons toch worden voorgelegd uit die dagen, toen de kennis der

aarde zich tot een klein deel der aarde betrekken liet, blijkt dat ze *van elders* moeten gekomen zijn. In zooverre mag men dan ook nooit zeggen, dat de *geologische en fossiele onderzoekingen* de waarheid der Schrift op lossen voet zetten; neen, ze *zijn een sterke bevestiging van de echtheid der Schrift.*

Vervolgens beantwoordt de wereld, gelijk men haar bij nader onderzoek heeft leeren kennen en gelijk de toestand der aarde zich op grond van de fossiele onderzoekingen vertoont, niet aan de idee van oorspronkelijke Schepping. Anders toch zou ze een zuiver en afgerond iets vertoonen, wat niet verstoord was; en gelijk nu nog wat de natuur in de plantenwereld voortbrengt, geacheveerd en keurig is zoo zou alles het goddelijk cachet dragen.

Een harmonisch innerlijk bestaan en dat goddelijk cachet draagt de aarde evenwel bij nader onderzoek niet, *zoodat men reeds buiten de Schrift om kan zeggen, dat de aarde zóó niet uit de handen van den Schepper is voortgekomen.*

Omtrent de laatste *commotie bij de parousie* des Heeren wordt ons tamelijk veel in de Schrift meegedeeld. cf. 2 Petri 3 : 10, 12, 13. Hier wordt gezegd, dat de solutie van de wereld *plutonisch* zal zijn. Wat bij den Zondvloed voorviel was *neptunisch;* hoe het was bij het brengen van den vloek, laat de Schrift in 't midden.

(De geologen zijn van opinie, dat de aarde over korten of langen tijd vergaan zal. Onder hen zijn twee richtingen, de Plutonische en de Neptunische. De laatste meent, dat de groote commotie door het element van *water* tot stand is gekomen en wederom tot stand zal komen; de andere door *vuur.*)

Gaan we de enkele gegevens der geologen na, dan leeren ze, dat de korst der aarde in vergelijking tot haren bol nog niet de dikte heeft, die onze huid bezit in vergelijking tot den omvang van ons menschelijk lichaam en dat alle verheffingen op den aardbol, zich vertoonend in bergen en al de inzinkingen in vlakten, dalen en oceanische bekkens, in verhouding tot 't geheel der aarde nog op verre na niet de afmeting hebben, die het zweet bij transspiratie op 't menschelijk aangezicht heeft; m. a. w., dat in vergelijking met de onmetelijke krachten, die zich in den boezem der aarde verbergen, al wat zich op de aardkorst vertoont, zoo onnoemelijk klein is, dat het bij de groote afmetingen der aarde niet in aanzien komt. Nog toonen de tegenwoordige vulcanische gebeurtenissen de krachten in het binnenste der aarde, die de aardkorst gedurig doen veranderen. Cf. de plotselinge wegzinking van het eiland Krakatau.

Lezen we nu bij de beschrijving van den zondvloed, dat *de sluizen des hemels geopend en alle fonteinen des grooten afgronds opengebroken zijn* (Gen. 7 : 11), dan is er geen sprake van een sterken regen, noch ook van een zeker zwellen van meren en zeeën; want wanneer het gansche aardrijk met water was over-

dekt, zoodat het zelfs vijftien ellen boven den Ararat stond, dan is al het water op de wereld niet in staat dit teweeg te brengen.

Neen; *de voorstelling der Schrift is, dat er in het binnenste van de aarde onmetelijke massa's water aanwezig zijn, en dat die, 't zij door plotselinge ontgloeiing, 't zij anderszins, een zeker aantal dagen naar buiten gedreven zijn, en daardoor den omvang der aarde als met een waterring hebben omkransd.* Tevens leert ons de geologie, dat die enorme massa's water een tijdlang op de aarde hebben *vastgelegen*, gelijk nu nog in den vorm van gletschers op de bergen. Zoo is volgens hen vroeger de toestand van een groot deel der aarde geweest. Ook nu nog ligt aan de Noord- en Zuidpool een massa water vastgevroren. Werd die massa water losgelaten en ontdooide ze dan zou onmiddellijk de gansche aarde overzwommen zijn. Verder is bekend, hoe een heel klein *verschil in den stand van de as der aarde* tegenover de zon in ons land reeds 't verschil veroorzaakt tusschen een snikheeten Junidag en een barkouden Januaridag. Een gansch kleine zwenking en verandering in de aardas is reeds genoeg om die onmetelijke verandering teweeg te brengen. Vervolgens is er een tweede element van commotie gegeven in den *strijd tusschen de twee elementen in den boezem der aarde.* (Krakatau.)

De geologie leert dus tweeërlei:

1°. dat metterdaad de aardkorst een commotie heeft ondergaan, zoodat wat boven stond, omlaag zonk en het lage over het ingezonkene heenschoof.

2°. dat de hardste steensoorten, nu vastliggend in rotscouches, vroeger gesmolten zijn geweest.

Bij de doorsnede van een berg liggen de steensoorten als watergolven ineengevloeid, waarbinnen bladeren en geraamten van visschen en andere dieren, de zoogenaamde *petrefacten.*

Ten slotte nog eene opmerking in verband met de vraag hoe lang heeft de aarde voor de eerste commotie bestaan? De *geologen en de physici in 't algemeen* stemmen wel toe, dat er in de aarde groote veranderingen plaats gehad hebben, maar ze ontkennen, dat deze commotie dezelfde is als door den zondvloed aangeduid wordt, omdat de aarde op een veel langeren duur wijst, dan bij den zondvloed het geval is geweest. *Aan een stalactictzuil ontleenen zij een chronologische methode, die zij op alle verschijnselen toepassen.* (Stalactict is dropsteen aan het grotgewelf, die door het neerdruipen weer een nieuwe steenformatie veroorzaakt, totdat eindelijk de twee punten elkander raken en de zuil gevormd is. Op de gewone wijze berekent men dan, hoeveel jaren voor het formeeren van zulk een zuil noodig zijn.)

Na toepassing van die methode is men tot de conclusie gekomen, dat de wereld op zijn minst sedert de laatste commotie 300000 jaren bestaan moet hebben.

De bedenkingen daartegen zijn tweeërlei:

1°. Wanneer we de verandering van het lichaam van een volwassen man nagaan en we meten die in zijn verbreeding en transformatie tot den dood toe, en berekenen de jaarlijksche verandering, dan is het een valsche conclusie als we, onze berekening opmakend uit het verschil in grootte tusschen het kind in den moederschoot en den volwassen man, zouden zeggen, dat hij 1000 jaren geleden geboren moet zijn. Het feit immers, dat de transformatie een zooveel langzamer proces doorloopt in den volwassen leeftijd, bewijst niet, dat het in de jongensjaren ook zoo en niet veel sneller was. Dit laatste wordt ook door het spraakgebruik bevestigd. Van een jongen of meisje zegt men, dat zij op zekeren leeftijd hun „schot krijgen." Op veertienjarigen leeftijd neemt men in groei zulk een stuk toe, dat het in geen proportie staat tot den lateren groei. *Men heeft dus niet het recht om uit de snelheid van transformatie, die in een gevestigden toestand voorkomt, te concludeeren, dat het proces, om tot dien toestand te geraken even snel gegaan is.* Uit wat nu is, mag men niet concludeeren tot wat achter ligt.

2°. *de Heilige Schrift leert* nergens dat de commoties en concussies gevolgen zijn van de zelfwerkende natuurkrachten, maar dat er *een ander Goddelijk agens* in de menschelijke ontwikkeling en in het proces der natuur heeft ingegrepen Maakt men, gelijk de geologen een rekening op, die gebaseerd is op het natuurlijk proces van de in de natuur sluimerende krachten, dan sluit men dezen Goddelijken agens uit, waaraan de Schrift juist die verandering toekent. Wie niet gelooft aan dien Goddelijken agens, kan het verhaal der Schrift niet aannemen; met hem valt daarover niet verder te disputeeren. Evenmin kan een ongeloovige ons overtuigen, daar wij gelooven en op grond van de Schrift doen gelden de introductie van een Goddelijken agens in 't somatisch en psychisch proces, die uit den aard der zaak de macht heeft om elke transformatie te doen tot stand komen in een moment des tijds.

Vraagt men nu, van welken aard die werkingen zijn, dan merkt men allereerst ook stuitende werkingen op. Wanneer de vloek onmiddellijk zonder stuiting, had doorgewerkt, dan zou terstond na het Paradijs gebeurd zijn, wat nu komen zal *bij de parousie* nml., dat *τὰ στοιχεῖα καυσούμενα λυθήσεται.* Wat in de Openbaringen en in de eschatologische reden van Jezus omtrent het lot en de toekomst der aarde vermeld wordt, is uitwerking van den vloek, doch de doorwerking is gestuit en ingetoomd. Daarom is er slechts een commotie geweest, bleef er een aardbodem met in zich sluimerende krachten over als eene groote daad van *Gratia Communis.*

In de tweede plaats maakte God het aardrijk op allerlei wijze geschikt voor de tweede menschelijke ontwikkeling. We wijzen slechts op één punt, om ons niet te zeer met geologische quaesties bezig te houden.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De *atmosferische toestand* der aarde is van dien aard, dat er slechts een klein gedeelte is, waar de mensch kan wonen, zonder dat de atmosfeer zijn leven bedreigt. Naar gelang men zich van het aequinoctium verwijdert, kan men niet leven zonder vuur. Hout is het eenige brandmiddel. Daarvoor zijn bosschen noodig. Deze waren er vele. Naarmate nu de menschheid zich uitbreidde, bleek, dat de ontwikkeling alleen in de vlakten voortgang kon hebben. (Tegenwoordig vindt men in de landen van beschaving het geringste aantal bosschen). Voor de cultuur moesten breede terreinen gecreëerd. Wat gebeurt nu? Op een gegeven oogenblik laat God de Heere plotseling de zwaarste bosschen in den bodem inzinken, laat er eene nieuwe dekstof overheen vloeien, zoodat al die brandstof in het binnenste der aarde besloten wordt; en als nu de tijd aanbreekt voor de menschelijke ontwikkeling in de vlakte, dan wijst Hij den mensch die brandstof aan en verstrekt ze hem in de aanwezige steenkool, zonder dat deze de menschelijke ontwikkeling in den weg staat. *Zoo ligt er ook in de steenkolenlagen een heerlijke openbaring van Gods genade.*

Doch er ligt ook nog iets anders in. Men heeft nu reeds berekend, in hoeveel jaren de steenkolenvoorraad in Engeland zal uitgeput zijn. Kan men in andere landen wel weer nieuwe mijnen ontdekken, toch ligt in deze zelfde daad van Gods voorzienigheid ten opzichte van de steenkool tevens opgesloten, dat de wereld een *tijdelijk* bestaan heeft en dat er een tijd komen zal, waarop 't leven van den mensch op aarde ondenkbaar zou zijn. Dit enkele voorbeeld spreekt sterker dan tal van voorbeelden. Daarom genoeg hierover.

Toch zijn de positieve werkingen op de natuur ook nog weer van specialen aard.

Zeer speciaal karakter op het terrein van Gratia Communis dragen de genezende kruiden en bronnen. Zonder zonde geen ziekte. Zonder zonde hebben die krachten in genezende kruiden, mineralia en Heilsbrünnen, geen reden van bestaan. Bepaalde antidota tegen krankheden erlangen eerst beteekenis in de veronderstelling, dat er kranken zijn. Na de zonde is de dood in de wereld gekomen, voorafgegaan door allerlei ziekte en pestilentie. Gelijktijdig nu zien we uit de aarde voortkomen allerlei door God geschapen creaturen, die de macht bezitten den voortgang daarvan te stuiten. *Op physisch gebied grijpt dus hetzelfde plaats als op psychisch terrein.*

Hieruit blijkt, hoe de weerzin van velen tegen voorzorgsmaatregelen daarin wortelt, dat zij geen oog hebben voor de Gratia Communis. Eerst als men de juiste verhouding tusschen Gratia Specialis en Gratia Communis heeft ingezien, ontstaat het recht verstand en gebruik van medicamenten.

Daarbij kan nog gevoegd, dat de *menschelijke levenskracht na de zonde door God gereduceerd* is. Voor den zondeval een levensduur van eeuwen en reus-

achtige ontwikkeling van het menschelijk geslacht. *Er werden reuzen geboren.* Alles wijst hierop, dat de oorspronkelijke Schepping van den mensch in Adam veel krachtiger is dan de tegenwoordige. Die sterk physische aanleg en krachtiger natuur strekten om de verwildering in de hand te werken en de zonde te propageeren. God stuit dit door plotselinge reductie van het menschelijk leven. Gelijktijdig schenkt God aan den mensch een middel om bij dien gereduceerden leeftijd intensief zijn kracht op te houden, in *de vleeschvoeding. De anti-diluviaansche tijd was vegetarisch.*

De olifant en rhinoceros toonen ook thans nog, dat de extensieve kracht bij de Vegetariërs gevonden wordt, de intensieve kracht daarentegen bij de Carnivoren. Dit is dan ook de reden, waarom het vegetarianisme, dat men tegenwoordig wil, inwendig een heerlijk ideaal is. Het zal heerschen in den nieuwen hemel en op de nieuwe aarde volgens de orde der Schrift.

Dit wat betreft den gang der zaken in de natuur.

Bij wijze van resumptie zij hieraan toegevoegd:

1°. *dat er van de diluviaansche commotie af vastheid aan 't bestand der wereld is gegeven tot de wederkomst des Heeren in het Noachitisch verbond.* Dit wordt bevestigd in Jes. 33 : 20, waar gezegd wordt dat de tegenwoordige toestand der aarde in zijn samenhang met dien van zon en maan een *perpetueel* karakter dragen.

2°. *dat de Heere na den zondvloed niet alleen macht, maar ook verschrikking over de dieren geeft.*

Calvijn teekent hierbij aan, dat God de wilde dieren in hun psychisch besef met ontzag voor den mensch vervulde om door hem beheerscht te kunnen worden.

III. De werking van de Gratia Communis op den enkelen mensch.

A. *Op het somatisch leven van den mensch.* Wat het menschelijk lichaam betreft, letten we afzonderlijk op lichaam en ziel. Uit den aard der zaak treedt het menschelijk lichaam, als tweede deel van de natuur, in organisch verband met wat in die natuur plaats greep. Toch is dat menschelijk lichaam alzoo door God beheerscht geworden, dat er de Gratia Communis in uitkomt, welke bestaat juist in *de reductie van de wilde somatische krachten,* zooals we reeds boven opmerkten. Bij de Slavische volken in Rusland en in Afrika, waar de reductie niet zoo is als in Europa, staat dan ook de wilde kracht, die den mensch beheerscht aan een geregelde beschaving in den weg. Die wilde kracht maakt het vechten voor die volkeren tot een behoefte, hetgeen zij dan ook reeds eeuwen deden. Elk volk rekent het zich tot een natuurlijke bezigheid het bloed zijner naburen te vergieten.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Iets daarvan openbaart zich ook in de straatgevechten der schooljeugd.

Als God nu in den volwassen mensch een evenwicht van somatische krachten stelde, (wat niet door alcohol mag verloren), dan was daarmee *de mogelijkheid gegeven, voor rustige psychische ontwikkeling.*

De media, die tot onderhouding van het menschelijk lichaam dienen, worden hier niet besproken.

Vervolgens wijzen we op den door God in de Gratia Communis gegeven *arbeid.* De geregelde handenarbeid, niet bij overdrijving en niet in ongezonde fabrieken, is een der grootste preservatieven voor het menschelijk leven. De boerenstand, aan geregelden arbeid gewend is somatisch gezonder dan de stedenbewoners. Een student, die voor een examen zit, ziet er niet zoo goed uit als een flink handwerksman. De bewegingen in gymnastiek en sport zijn dan ook pogingen, uitgaande van die klasse, om, in plaats van door handenarbeid, het lichaam door die bewegingen in evenwicht te houden. De geheele woeling in de maatschappij wordt door arbeid veroorzaakt, die somatisch voor ons een effect is, van Gratia Communis ten opzichte van den enkelen mensch.

Wat het menschelijk lichaam betreft ziet men in de menschenwereld blinden, dooven, menschen met melaatschheid behept, misgeboorten, kortom allerlei abnormale verschijnselen. Dikwijls is de vraag gesteld, *wat toch de beteekenis van die ongelukkigen in de maatschappij* is, welnu, juist wat we thans bespreken werpt een licht op die droeve verschijning; immers, als de doorwerking van zonde en vloek ook op het menschelijk lichaam rechtstreeks had plaats gegrepen, en er geen stuiting tusschenbeide ware getreden om aan het somatisch bestaan van den mensch een dragelijken toestand te verleenen, dan zou metterdaad een toestand, als waarin die ongelukkigen verkeeren niet uitzondering, maar regel zijn geweest. Wanneer we den helschen toestand beschreven lezen als de „buitenste duisternis" en eveneens, dat daar een ontzaglijke gloed is, zijn die twee toch wel te vereenigen. Ook nu te midden van het schijnsel der zon wandelt de blinde in duisternis. De mogelijkheid het licht te aanschouwen is een voortreffelijkheid. Daarom zegt de Psalmist: *„Heere, in Uw licht zien wij het licht."* Zoo is dus de zonde in haar somatische verdieping een al dieper doorgaand verderf, waardoor de mogelijkheid van het menschelijk lichaam om somatisch den mensch gelukkig te maken verloren gaat. De uitverkorenen zullen in den dag der Opstanding hunne lichamen in heerlijkheid ontvangen, maar de verlorenen in een staat van verder voortgaande deformatie. *Worden nu reeds in de maatschappij die verschijnselen van deformatie in de ongelukkigen openbaar, dan is dit een getuigenis Gods, waardoor Hij ons toeroept: „het is alles Mijne genade, dat u allen niet een gelijk lot is beschoren in de samenvoeging van al die kwalen, die ge dagelijks om u heen ziet."* Die onge-

lukkigen hebben dus niet alleen de priesterlijke bediening om uit te lokken tot sympathie en tot verzachting van dat pijnlijk lijden, maar ze dragen dit lijden als een getuigenis van Godswege.

Daarmede echter wordt 't feit niet weggenomen, dat veelal die abnormale verschijningen *atavistische* gevolgen van zonde zijn. In de bergstreken kan men er zeker van zijn, dat in de eene vallei, waar het slecht staat met het zedelijk leven, vele van die ongelukkige verschijningen voorkomen; daarentegen in de andere vallei, waar het zedelijk leven een hooger toppunt bereikte, niet. Dat men dit in bergstreken zoo goed kan nagaan, ligt hieraan, dat de menschen daar meer op een bepaalde plek blijven wonen, zoodat atavisme beter kan plaats hebben. Dat dit alles geschiedt ter verheerlijking Gods, wordt door Christus uitgesproken in Joh. 9 : 3.

Is hiermee de werking van Gratia Communis op het somatisch leven afgehandeld, thans gaan we over tot de bespreking van:

B. *De werking der Gratia Communis op 't psychisch leven van den mensch.*

1. Negatieve werkingen.

Op dit terrein is door onze oude Theologen meer gewerkt. Art. 14 van de Confessie: *„En in alle zijne wegen goddeloos, verkeerd en verdorven geworden zijnde, heeft hij verloren al zijn uitnemende gaven, die hij van God ontvangen had, en heeft niet anders overig behouden dan kleine overblijfselen derzelve.* Deze woorden bevatten een schijnbare tegenstrijdigheid. De mensch heeft *al* zijn gaven verloren en toch nog *kleine overblijfselen* behouden. (rudera, scintillae). Dit is alleen te verklaren op het standpunt, dat men de Gratia Communis en hare stuiting erkent. We moeten 't ons niet voorstellen, alsof de zonde den mensch niet alles ontneemt; ze doet dit wel, maar de Gratia Communis is het, die tusschenbeide treedt om het doorgaand vernielingsproces van zijn psychisch leven te stuiten. Wanneer we bv. Kant gadeslaan, dan kunnen we niet zeggen, dat al zijn uitnemende gaven hem ontnomen waren. Denkkracht toch bezat hij in gansch uitnemende mate. Tusschen Kant en een idioot bestaat een groot verschil. Treden we een krankzinnigengesticht binnen, dan zien we, wat er van den mensch wordt, indien de uitnemende gaven van het helder bewustzijn hem ontnomen worden, en gevoelen we, dat, waar wij elkander opbouwen in kennis, toch niet al onze uitnemende gaven verloren zijn, anders toch zou het menschelijk bewustzijn één en al krankzinnigheid en razernij zijn. *Toch heeft de zonde principieel en ideëel de strekking en neiging om die uitnemende gaven in den mensch te vernietigen.* Is dit waar, dan is de zonde òf *niet absoluut* in den mensch gekomen òf wel, welk laatste onze Geref. vaderen steeds beleden. (Wij zijn in zonde ontvangen en geboren). Evenwel heeft God door Gratia Communis deze gaven, wel niet volkomen, zooals bij

den oorspronkelijken mensch, maar bij wijze van rudera voor den mensch behouden.

Dit strekt zich verder uit, want de stuiting door *de Gratia Communis treedt niet alleen tusschenbeide op intellectueel gebied, maar ook op ethisch en aesthetisch terrein.*

Er is in den mensch een besef over van recht en onrecht, van waarheid en leugen, van goed en kwaad. Dit besef werkt door de consciëntie. De consciëntie behoort dus thuis op 't ethisch gebied van Gratia Communis.

In 't Paradijs had de mensch *geen consciëntie,* want de consciëntie werkt negatief. Eerst na den val schonk God den mensch de consciëntie als schutsengel en betoonde Hij daarmede een daad van Gratia Communis.

Paulus' verklaring, dat de Heidenen de wet in hun hart geschreven hebben, beduidt niet hetzelfde als de belofte van Jer. 31 : 33, 34. *„Ik zal mijn wet schrijven in hunne harten"* en *„Zij zullen Mij allen kennen."* Dit laatste is een daad van speciale genade. De bedoeling van Paulus is, dat de Gratia Communis de consciëntie in het hart van den mensch behouden en bewaard heeft.

Op aesthetisch gebiedt geldt 't zelfde. De zonde in haar doorwerking maakt alles leelijk. Ook de hel draagt een aesthetisch karakter, wat uitkomt in haar duisternis, boosheid, en onschoonheid. Dante, in zijn „Inferno", teekent de hel als openbaring van 't gedrochtelijke en monsterachtige. Bij groote doorwoeling van de zonde krijgt de laaggezonkene zin en smaak in 't ruwe en gemeene. Doordat de Gratia Communis nu de doorwerking der zonde heeft gestuit, heeft de gewone mensch een aesthetisch besef, smaak en zin voor het schoone en waardeert hij het, als iets, dat hem van God toekomt.

2°. Positieve werkingen.

Dit komt 't sterkst uit in de voor ons zoo verborgen daad van 't mysterie Gods, waardoor hij personen creëert. Hoe komt het, dat de eene mensch vijf, de andere tien talenten ontvangen heeft, dat er nu hier, dan daar een geniaal man opstaat, zonder dat hij die *genialiteit* aan zijn vader of moeder ontleent? De Schrift antwoordt: *„God formeert hun aller hart"*, d. w. z., dat de grondtype van iemands persoon met het in hem schuilend genie en talent een onmiddellijke daad Gods is. Had de zonde rechtstreeks doorgewerkt, dan zou elk genie voor het booze besteed worden en al het geniale zich ten verderve keeren (Cf. Multatuli). Van alle genieën, ook buiten de wedergeboorte om, mag niet gezegd, dat zij hun talenten ten booze besteden. Het optreden van Multatuli tegen de gruwelen in Indië droeg een nobel karakter. Op allerlei gebied en in allerlei kringen zijn er geniale mannen voor 't menschdom *ten zegen* geweest (Cf. Confucius, Buddha, Plato, Aristoteles etc.). Zij allen hebben naar

Gods bestel de menschelijke ontwikkeling verder gebracht. Letten we op de inspiratie van Columbus en hoe de ontdekking van Amerika het menschelijk leven heeft verhoogt, dan blijkt, dat die talenten door God geschonken en ten goede besteed zijn, ten behoeve van de ontwikkeling van het menschelijk geslacht.

Die persoonlijke werking van Gratia Communis gaat nog verder. Ze neemt ook dien vorm aan, dat God de Heere in het *persoonlijk zielsleren* van den onwedergeborene met bewarende genade tusschenbeide treedt. De uitdrukking: „Als God mij niet gehouden had, had ik hem vermoord," is een eere geven aan God den Heere. Laat God iemand los, dan valt hij in de vreeselijkste zonde. Deze bewaring voor uitspatting komt niet alleen voor bij de uitverkorenen, maar ook in de Heidenwereld. In den bodem van het menschelijk hart ligt zaad voor alle zonden. Waarvandaan komt het nu, dat niet al dat onkruid op den bodem van ons hart opschiet en tot zijn vollen wasdom rijpt, en dat er midden in de Heidenwereld talentvolle personen zijn, in uiterlijk leven en gedrag beminnenswaardig en bij wie, als rechtschapen menschen, zekere burgerlijke gerechtigheid in eere is? Dit komt alleen door de Gratia Communis. God zelf gaat het ontkiemen dier boosheden tegen. (Het woord „rechtschapen" is valsch, als men daarmee de erfschuld en erfzonde ontkent; is goed, als men er mee zeggen wil, dat vele menschen van geloof of buiten alle geloof om door God den Heere in genade gehouden zijn. Dit laatste is voor den status renatorum ante conversionem een rijke bron van leering en zelfkennis.

Als na den zondeval aan Sem, Cham en Japhet de zegen gegeven wordt, komt *ook in de Gratia Communis verkiezing* uit. Niet aan alle volkeren en natiën schenkt God een gelijke lotsbedeeling, maar hij blijft de Vrijmachtige, die zijn bevelen poneert, geeft aan wien Hij wil en onthoudt aan wien Hij wil. Het woord „zegen" dat anders onverklaarbaar is, vindt zijne verklaring in de erkenning van de werking van Gratia Communis.

IV. De werking van de Gratia Communis in hominum consortium.

Hominum consortium drukt uit de menschheid als geheel, als één menschelijk geslacht genomen. 't Spreekt vanzelf, dat dit menschelijk geslacht. bestaande uit zulk eene massa personen. een verbinding van krachten moet hebben, zal er uit die veelheid eene eenheid geboren worden; en dat niet zoo. alsof eerst die enkelen, elk op eigen gelegenheid komend, door een zekeren band tot één geheel verbonden worden, gelijk verscheiden steenen door cement tot één muur worden vereenigd, maar dat de verbindende band van de individuen in den wortel van het leven zelf moet gefundeerd zijn. *De conjunctie is*

niet mechanisch, maar organisch. Een mechanische conjunctie toch kan het menschelijk geslacht niet tot één geheel brengen, omdat het een *levend* geheel is.

Het in den wortel liggende „conjungens" is aanwezig in het „zijn" en in het „bewustzijn".

In het „zijn" omdat uit éénen bloede het menschelijk geslacht is voortgekomen; in het bewustzijn, omdat den mensch is ingeschapen 't beginsel van heilige liefde, sympathie en toegenegenheid.

In de oorspronkelijke Schepping was er één schoon, organisch zich ontwikkelend, menschelijk geslacht, één in wortel, één in bewustzijn. Waar echter de zonde intreedt, begint zij niet te werken als conjungens, maar als *„disjungens"* en *„dirimens"*. Was nu de zonde een realiteit, aliquid positivum, dan zou dat disjungens ook in den wortel van het leven doorwerken. De zonde echter is een *„actuosa privatio"*, draagt een negatief karakter, heeft geen realiteit en *heeft* dus *de eenheid van het menschelijk geslacht in den wortel niet vernietigd, maar wel het conjungens van het menschelijk geslacht in 't bewustzijn.* Voor de saamhoudende macht van liefde en sympathie moest ze wel in de plaats stellen het disjungens van haat, zelfzucht, nijd en concurrentie. Nu ligt de wereld van het bewustzijn in het menschelijk geslacht niet als eene abstractie; neen, *ons bewustzijn reageert op ons leven*, op de gesteldheden en neigingen van ons hart en daardoor ook op ons lichaam. B.v. eene familie, die vrekkig van aard is, is meestal mager en schriel; eene bon-vivant familie daarentegen toont iets anders in het uitwendig lichaam.

De breuke in het menschelijk geslacht geslagen, *werkt ook terug op het „zijn"*, de realiteit van het geheel, zoodat het menschdom èn in *rassen* uit elkander valt, die, brengt men ze bij elkaar (b. v. Neger en Indiaan), ieder een eigen type vertoonen èn onder de menschen van eenzelfde ras wederom verschillende volken en natiën dat zelfde uit elkander gaan doen uitkomen. Het zijn typen, die uit elkander vallen en niet elkander aanvullen. Afbrokkeling heeft dus plaats. Tot de worsteling dringt het eerst door in den jongsten dag; dan wordt afgesneden al wat niet van God is en blijft het menschelijk geslacht alleen bestaan in het *σῶμα τοῦ Χρίστου.*

Wanneer nu die disjugente macht van de zonde rechtstreeks tot haar *τέλος* had doorgewerkt, dan zou 't gevolg geweest zijn, dat het geheele menschelijk geslacht zich vertoond had als een menigte menschen, voerend onder elkander een *„bellum omnium contra omnes"*, een onderling inrazen tegen elkander, eene vernieling van het begrip „menschheid", van het sociale begrip in 't menschelijk leven en dat der volkeren, de volkomen onmogelijkheid, dat de menschen gezamenlijk iets zouden doen. Waar ze gezamenlijk niets doen kunnen, daar kan ook geen gemeenschappelijke ontwikkeling zijn, blijft ieder individueel in

zijn eigen holheid en leegheid staan, zonder zich wederkeerig met elkanders schat te verrijken.

Ware de Gratia Communis niet tusschenbeide getreden om op het consortium hominum in te werken, er zou geen consortium gekomen zijn, noch menschelijke ontwikkeling, noch historie, nog eenig doel van het menschelijk geslacht te ontdekken zijn geweest.

De negatieve en positieve werkingen der Gratia Communis in consortium hominum.

I. God de Heere heeft in het menschelijk hart een zekere natuurlijke liefde overgelaten. Er bestaat toch onder menschen, die geen hooger beginsel gemeen hebben, een hooger beginsel van liefde. Iemand, die in 't water ligt, zal men trachten te redden. Dit begrip gaat wel niet diep, maar 't is toch aanwezig. Die natuurlijke liefde uit zich in gradatiën, b. v. de liefde van een moeder tot haar kind, die meer praegnant is en niet hoog staat, immers het kind kan die liefde als speelpop inboezemen. Bij de dieren vinden we dit even sterk, zelfs nog met een verschil; want waar moeders haar kind soms vermoorden, treft men dit bij de moeders der dieren bijna nooit aan. Ook al stellen vaak dichters de moederliefde hoog voor, op zich zelf is ze niets dan instinctieve liefde, niet hooger staand dan bij de dieren, en staat ze eerst hoog, als ze geheiligd wordt.

De natuurlijke liefde is eene stuiting. Het prediken, dat de menschen elkander haten, breekt het geloof af en bevordert het ongeloof. Een persoon, dien men uit levensgevaar redt, haat men niet. Zegt men, de zonde is haat, dan werpt alleen de prediking van Gratia Communis een duidelijk licht op de zonde. De doorwerking van het ideëele wezen der zonde heeft God door Gratia Communis gestuit en een soort menschenliefde, philanthropie, daarvoor in de plaats gesteld. Aan de haat in de verdorven natuur des menschen werd een frenum aangelegd.

Door de natuurlijke liefde is door God een algemeene grond gelegd voor een toekomst; doch dit was niet genoeg. Er moest bijkomen de groote daad Gods in

II. de instelling van het Overheidsgezag.

Voor 't verband stippen we hier slechts aan:

1°. dat buiten de zonde om de Overheid er niet zijn zou. Buiten de zonde toch zou er geen storing in de organische samenwerking van het menschelijk geslacht hebben plaats gehad. Alleen aan een gebroken been wordt een verband aangebracht; zoo staat het met de Overheid ook.

2°. Buiten de zonde om, zou het menschdom één zijn gebleven en geen sprake zijn van staten, rijken en koningen, evenals in den hemel nooit sprake

kan zijn van meer dan één koninkrijk, nml. het Rijk van Jezus Christus als eenig Koning, totdat Hij het overgeven zal aan God, den Vader, opdat God zal zijn τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. 1 Cor. 15 : 28. Aldus was ook de toestand voor de zonde, dat er een regimen over de menschen en hunne toekomst ging, maar *dat God zelf rechtstreeks* over de wereld dit *regimen uitoefende*, niet als βασιλεὺς τῶν βασιλέων, maar als eenig βασιλεύς, en dat niet door uitwendige bepalingen maar *door inwendige sturing in den menschelijken geest.*

Nu daarentegen de zonde insloop, is ook de *reactie van het „dirimens" op het menschelijk leven* gekomen, waardoor de verschillende volkeren ontstaan zijn, die er niet meer vatbaar voor waren om cosmopolitisch te worden saamgevat. Tengevolge daarvan moest een orde uitgedacht en geïnstitueerd, waardoor voor die staten èn op zich zelf èn onderling een orde van menschelijke saamleving in 't leven kon geroepen. Hierin ligt de fundatie van 't burgerlijk, staats-, straf- en volkerenrecht. Geheel de aardsche rechtsbedeeling is door God ingesteld en van Godswege geïnstitueerd, om, waar door de zonde met haar „disiungens" het menschelijk leven uiteen moest barsten, een hoepel om de duigen te slaan; de gebroken schaal te lijmen, opdat de eenheid niet te loor zou gaan.

Behalve de saambindende band in de Overheid eischte het consortium hominis ook een

III. historisch verloop.

Als de zonde is ingetreden en de harmonie in 't leven der volkeren verbroken is, kan er geen historisch verloop en geen organische ontwikkeling zijn. Deze laatste bestaat alleen in het gezonde lichaam. De tarwe schiet vanzelf uit het zaad op. Bij verbreking zijn uitwendige hulpmiddelen noodig. Zoo heeft God voor de ontwikkeling en loop van het menschelijk geslacht een historie besteld, is er een Raad Gods, een voorzienig bestel, waarin voor elk volk en elke groep is voorgeschreven, wat de *roeping* en *taak* zal zijn, die ze te vervullen hebben. En al weten nu die onderscheiden volkeren van elkander niets af, van achteren zal blijken, dat zij aan één kleed geweven en te zamen aan één gebouw gebouwd hebben.

De historie der volken is niet iets toevalligs, maar ze *bestaat met ἀνάγκη, omdat ze in den Raad Gods ligt opgesloten.* Daarin is gezorgd, dat elk volk komt te wonen op een *plek*, in verband met zijn taak, waar het de gegevens vindt om zijn karakter te doen uitkomen. Het Engelsche volk zou in den tijd van Nebukadnezar zijn roeping niet kunnen vervuld hebben, evenmin omgekeerd. Alles moet geschieden op den daarvoor bestemden *tijd*, opdat het zijn rol spele in het drama, wat God in 't leven der menschen laat opvoeren. *In de Gratia Communis is de historie niet op te vatten als een program, maar*

als het geheel van al die schikkingen en middelen om de volkeren een eigen type, talenten voor hun roeping te geven en te stellen in zulk een complex van omstandigheden en gegevens, als noodig is ter vervulling van de roeping van Godswege.

Zoo werd Kores met zijn Perzen geroepen om den Joden hun vrijheid weer te geven, Jeruzalem te doen herbouwen en de toekomst van den Christus mogelijk te maken. Al wist Kores zelf daar niets van, toch speelde hij naar Gods bestel die rol in het drama der menschheid.

Hierbij behoort ook, dat God de Heere te Zijner tijd die *uitvindingen* geeft en die *personen* laat optreden, die voor de opvoering van dat drama noodig zijn, b. v. de uitvinding van het kruit, boekdrukkunst, stoom, telegraaf en in die streken, waar ze de grootste actie kunnen voortbrengen. Dit alles is niet resultaat van menschelijke wetenschap, maar God opent het menschenoog voor de machten, die *altijd* aanwezig zijn geweest.

IV. Vervolgens komt bij dit punt nog iets geheel anders, waarop zeer de nadruk moet gelegd, omdat juist, wat wij wetenschap noemen, daaraan zijn oorsprong dankt. Ook de wetenschap is eene gave van Gratia Communis.

Maken we met heiligen eerbied eene vergelijking, dan leert de Heilige Schrift, dat in het Goddelijk Wezen de Vader is en het Woord, en dat in dien Logos al de gedachten van het Goddelijk Wezen liggen uitgesproken; dat al wat in de wereld gemaakt is, product is van goddelijke gedachten. *Alle dingen zijn door het Woord gemaakt en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is.* Joh. 1 : 3. Een parallel daarvan zien we in het menschelijk geslacht. Niet alleen de enkele mensch, maar ook de menschheid is naar Gods beeld geschapen. In de menschheid is een zijn en een bewustzijn. Nu krijgt dat bewustzijn der menschheid, zich al verrijkend, langs vaste historische lijnen zich organisch ontwikkelend, een eigen wereld van gedachten; een eigen logische schepping; een wereld, die iets anders is dan het eigen leven en toch ook weer hetzelfde, terwijl de menschelijke taal het middel is, waardoor de wereld van die gedachten met een mensch van die gedachten vereenigd blijft. Die wereld van logisch zijn, die ontwikkeling van het menschelijk leven tot een eigen κόσμος is het, waaruit *de philosophie* en krachtens de inspiratie daarvan, alle wetenschappelijke ontwikkeling voortkomt. Ook die actie is eene positieve werking van Gratia Communis want ook daarbij is een historisch verloop. Van lieverlee werd ze door het eene volk aan het andere gegeven, zonder dat ze van elkander afwisten en liet God te zijner tijd, nu hier dan daar, de mannen opstaan, zoodat de gansche schaar van arbeiders in de wetenschap één gemeenschappelijk gebouw blijken opgetrokken te hebben.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Resumptie:

In de natuurlijke liefde; in de instelling van het overheidsgezag en de daarmee samenhangende rechtsbedeeling; in de historie, met de beschikking voor de vervulling van het drama en in de logische wereld bestaan de vier stukken van de Gratia Communis ten opzichte van het consortium hominum.

De kunst.

1°. De Gratia Communis, die ten doel heeft de doorwerking der zonde en hare vernieling te stuiten, neemt verder nog in zich op 't element van de kunst. Daarom moet er hier over gesproken, in hoeverre de kunst eene gave van God is, aan 't menschelijk geslacht gegeven, *om te reageeren tegen de energie van den vloek*, die om der zonde wil over het aardrijk gekomen is.

De kunst staat met dien vloek in verband in tweeërlei opzicht:

1°. hierdoor, dat tengevolge van dien vloek het oorspronkelijk schoon, waarmede God de aarde bekleed had, getaand is in zijnen luister, wonden heeft gekregen en daardoor op allerlei wijze op het terrein der natuur, der tonenwereld en op het gebied van het zichtbare niet alleen *disharmonie* en *dissonanten* zich vertoonden, maar ook verschijning van het leelijke, onooglijke, afschuwelijke en afgrijselijke. Als gevolg hiervan is de zichtbare wereld, *τὰ ὁρατά*, niet meer afspiegeling van de Majesteit des Heeren. Dat inzinken, verbleeken en doortrokken worden van dien luister met donkere lijnen en tinten maakte, dat er een tegenstelling ontstond in de uiterlijke verschijning der wereld tusschen Gods openbaring en de realiteit. De Schrift leert, dat die disharmonie zal verdwijnen en dissonanten niet meer gehoord zullen worden en er eens een tijd komen zal, dat de aarde haar oorspronkelijken luister weer zal toonen en met de volkomen heerlijkheid zal overkleed worden. Wacht ons die toestand eerst bij de parousie des Heeren, het gebrokene zal tot dat moment blijven bestaan. Daarom bestaat ten opzichte van de kunst de Gratia Communis hierin, dat God de Heere, die uitwendig voor oog en oor de volmaaktheid der schoonheid heeft doen ondergaan in de wereld om ons heen, toch in ons hart en in de diepte van ons gemoed de herinnering aan het ideaal der heerlijkheid heeft achtergelaten; m. a. w. dat God de Heere, waar de zonde en de vloek bij rechtstreeksche doorwerking geen ander effect zou gehad hebben, dan de verwisseling van dat ideaal van heerlijkheid in het hart met een welbehagen in en een lust aan het afschuwelijke op zedelijk gebied, en zin voor 't leelijke en wansmaak op uitwendig terrein, met Gratia Communis tusschenbeide tredend, verhindert, dat 's menschen zin voor het schoone wordt uitgeroeid, en zelf in enkele personen met centrale beteekenis voor hun kring en in bepaalde kringen met centrale beteekenis voor het geheele menschelijke geslacht, doelt op een dorst naar, een zin voor en eene

neiging tot een volmaakter schoon, dan deze wereld ons in aanschouwing en haar tonenwereld aanbiedt. *Hieruit, dat God door Gratia Communis* negatief *den wansmaak stuit en* positief *het menschelijk geslacht inprent zin voor het schoone en verwantschap voor het hooge ideaal van Gods heerlijkheid, wordt de kunst geboren.*

2°. Tweede zijde van de Gratia Communis in de kunst.

God stelde den mensch in het Paradijs als heer der schepping. De mensch gevoelt zich vrij, niet met gearripieerd geweld of als ἅρπαγμα die vrijheid verkregen hebbend, maar omdat hij, als organisch met den κόσμος in verband, als het hoogste wezen daarin, zijne superioriteit vanzelf gevoelt. Zonder de zonde zou de mensch op de wereld geen oogenblik een gevoel van benauwing of bedrukking door de overmacht der natuur over zich gehad hebben. Nu de zonde intreedt, wordt de harmonie tusschen mensch en natuur verbroken en de natuur in plaats van zich *sympathetisch* met de menschelijke natuur te uiten gaat den mensch overmeesteren; door hare disharmonie is de mensch niet meer in staat als heer tegenover haar te blijven staan. Dat dit zoo is, merkt men niet in onze steden en dorpen, wel echter in de binnenlanden van Afrika en Tibet, waar de timiditeit vanwege de natuur den mensch overvalt in de overmacht der elementen, en vrees voor wilde dieren. Door pestilentie en hongersnood wordt dit nog verergerd, zoodat men die natuurlijke macht tracht te verzoenen door *natuuraanbidding.*

Het is weer de Gratia Communis, die deze onnatuurlijke verhouding van mensch en natuur tegengaat. God schonk aan den mensch een vermogen, wat *privilegium divinum* is, nml. *het vermogen om te scheppen.* Niet echter zooals Hij zelf schept, zou de mensch kunnen scheppen, want dan zou 't urbildlich zijn. De mensch is ebenbildlich naar Gods beeld geschapen. *God schonk den mensch dan een terrein, waarop hij „ebenbildlich" zijne creatieve macht zou nabootsen, nml. het wonderlijk terrein der verbeelding.*

Wat nu in die verbeelding opkomt, haar innerlijk produkt naar buiten te werpen, te realiseeren op doek, in marmer en in tonen is realiseering der kunst. Het kunnen op dit terrein bestaat nu hierin, dat waar de natuur als meerdere den mensch schrik aanjaagt, door de Gratia Communis de mensch de macht verkrijgt, iets te scheppen, wat in schoonheid, luister en harmonie overtreft, al wat de natuur aanbiedt; de macht om achter de natuur om een greep te doen in het leven der volkeren en natiën en in de natuur scheppingen van zijne hand te stellen, waaruit blijkt, dat die mensch buiten de natuur om in verband staat met een hoogere majesteit dan deze door den vloek gebroken wereld. Zoo maakt de kunst den mensch *vrij,* houdt het overweldigende van de natuur op en begint de mensch tegenover de natuur eene heerschende positie in te nemen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Dat de kunst op velerlei wijze tegen Gods bedoeling in tot zonde gebruikt wordt, spreekt vanzelf, omdat de kunst geen ethisch maar een aesthetisch vermogen is. Dit ontslaat ons evenwel niet van de verplichting om in het rijke gebied van de kunst de eere aan God, den Heere te geven, en dus de kunst theologisch de plaats aan te wijzen, die zij in de Gratia Communis inneemt.

Thans is de Gratia Communis afgehandeld. *In de volgende* § moeten we ons concentreeren in de wetenschap. Immers, om tot de ontwikkeling van den Locus de Magistratu te komen, de verbindingsschakel, die de Gratia Communis met dezen locus verbindt, moet de vraag gesteld, *hoe het geheel der wetenschap uit het oogpunt van Gratia Communis beschouwd moet.* En dan niet de wetenschap genomen, zooals ze uit de philosophie of uit zich zelf voortkomt, maar zooals *theologisch* haar plaats is.

§ 3. **Empirie en wetenschap.**

In de werking van de onderscheiden factoren der Gratia Communis, voor zooveel deze geheel of gedeeltelijk door den mensch als tweede oorzaak of coöperator Dei tot stand komen, moet onderscheid gemaakt tusschen hetgeen slechts empirisch *werkt en hetgeen logisch ingezien,* wetenschappelijk *gegrepen en op grond hiervan met klare bewustheid verricht wordt. Overal gaat de empirie vooraf en wordt eerst veel later uit deze empirie op eenig terrein de wetenschap geboren. Door Aristoteles verovert de logos de eerste genoegzame zelfstandigheid om met bewustheid en critisch tegenover de empirie op te treden. Niet vóór de 16de eeuw vangt de meer universeele ontplooiing der wetenschap aan en eigenlijk pas in onze eeuw won de wetenschap haar organisch karakter en trad ze haar mannelijken leeftijd in, terwijl ook nu nog bij minstens drie vierde deelen van ons menschelijk geslacht uitsluitend de empirie aan het woord is.*

*De bloot empirische werking van de factoren der Gratia Communis mag daarom nog niet exclusive aan den Logos in God worden toegeschreven. Ook bij de empirie toch werkt de Logos in de menschen reeds mede, ten deele zelfs bewust, in zooverre voor het „*post*" het oog opengaat, ook waar het voor het „*propter*" nog gesloten blijft. De actie van den logos in den mensch wordt dan te voorschijn geroepen door wat men noemt: inval, vinding, noodzaak, heroïsme en poëzie, geaccentueerd door talent, genie, historischen drang en gemeenschapsgeest; in alle welke dingen het de verwantschap van 's menschen logos met den Logos in God is, die zijn zin en actie met het bestel en de actie van God doet samenloopen. Dit nu geldt van elk der vier terreinen, die thans het gebied uitmaken van de vier niet-theologische faculteiten, d. i.:*

1°, van de worsteling des menschen met de natuur, natuurkundige fac.,

2°, van 's menschen strijd tegen ziekte en dood; medische fac.,

3°, van 's menschen kamp tegen het chaotische van zijn gedisorganiseerde samenleving; juridische fac., en eindelijk

4°, van zijn verzet tegen de ontreddering van zijn logisch bestaan, zijn gedachtenwereld en zijn verleden; philologische fac.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Bij deze half intuitieve, overwegend empirische werking van de factoren der Gratia Communis kan echter de mensch niet staan blijven; God zelf dringt en dwingt hem tot meer en wil, dat hij ook geheel de kracht van zijn logisch wezen aanwende om in het bestand der natuur, *van zijn σῶμα, van zijn* societas *en van zijn eigen* logos *in te dringen, om eerst hierdoor de hem opgedragen heerschappij over de natuur, den hem toegezegden triomf over ziekte en dood, de hem bevolen ordelijke saamleving en de hem als mensch onderscheidende zelfbewustheid reeds hier op aarde tot veel hooger trap op te voeren, dan dit empirice mogelijk is en zulks met het nevendoel om het empirisch bijzondere in het wetenschappelijk generale op te heffen en aldus de eenheid van het menschelijk geslacht zoowel chronologisch als ethnologisch te mainteneeren.*

Aldus is er wetenschap in hoogeren zin ontstaan als een donum Gratiae Communis en deze wetenschap splitst zich, (de theologie als wetenschap der Gratia Specialis nu buiten gelaten), in vier provinciae of faculteiten

Van deze gaat de logische *of philologische* voorop, *volgt die der rechten, komt dan de faculteit, die den strijd tegen ziekte en dood opneemt en eerst daarna de natuurkundige. Roeping nu van elk dezer faculteiten is, om ex auctoritate Dei en in zijn priesterlijken dienst zijn heilige ordinantiën voor den logos, voor ons organisch saamleven, voor ons lichaam en voor de natuur op te sporen, en zulks wel uit de creaturen zelve; het hiermee overeenstemmend of strijdend bestand te onderzoeken en de wegen aan te wijzen, waarlangs die overeenstemming te verbeteren, dien strijd weg te nemen en aldus hoogere harmonie te bereiken is.*

Juist echter, omdat deze vier faculteiten uit de Gratia Communis vloeien en de Gratia Communis zelve Gratia is en met de Gratia Specialis in verband staat, heeft de theologie aan elk dezer faculteiten, zoowel het karakter der Gratia Communis voor haar terrein, als het verband van deze met de Gratia Specialis toe te lichten. *Deze noodzakelijkheid vloeit voort uit het feit der zonde, die in het object van elk dezer faculteiten stoornis teweeg bracht en deswege riep om inwerking van herstellende of antidotische krachten. Dit maakt dus de overige faculteiten allerminst tot ancillae theologiae, maar stelt ze in staat om, op grond van* eigen *overtuiging, haar eigen object in verband met het geheel te plaatsen en aan de beoefening van elke wetenschap het heilige karakter te verleenen van arbeid in den dienst des Heeren.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Spreken we van wetenschap, dan is allereerst in 't oog te houden, dat de Heilige Schrift nergens het bestaan van wetenschap kent of erkent.

De woorden דַּעַת en σοφία aldus vertaald, mogen niet zoo opgevat. Ons woord wetenschap is een exclusief begrip en staat tegenover empirie. *De wetenschap is de reflex in ons menschelijk bewustzijn van 't geheel der ordinantiën, die het samenstel der dingen beheerschen. Daarvan is in de Heilige Schrift* daarom *geen sprake,* omdat er in de dagen, toen de H. S. geschreven werd, van wetenschap in dergelijken zin geen kennis bestond. Wel is met Aristoteles in Griekenland een eerste openen van den weg begonnen, die tot wetenschap leiden zou, maar dit betrof eenvoudig het logisch gebied. Noch bij Grieken en veel minder bij de Joden, was er eenig spoor te ontdekken van wetenschap, die 't geheel der dingen zou reflecteeren in het menschelijk bewustzijn.

In de tweede plaats merken we op (cf. Encyclopaedie), *dat het niet accidenteel is, dat God zijn openbaring gaf aan een Oostersch Semitisch en niet aan een Westersch Japhethitsch volk.* Er is in de verschillende geslachten van menschen een onderscheiden grondtype. Het bewustzijn van een Oosterling is van anderen aard als dat van den Westerling. 't Hebreeuwsch is reeds in taalvorm gansch anders aangelegd dan de Indo-Germaansche talen. Deze laatste treden door praeposities en allerlei combinaties op onderscheiden wijze naar buiten, in het Hebreeuwsch, Arabisch, de Oostersche talen vindt men daarvan heel weinig. Het zijn schilderende talen, die een beeld voor de gedachte brengen, met allerlei modificaties om er de verscheiden tinten en kleuren aan te geven.

Bij ons bestaat het verbum zoo, dat er iets voor of achter den stam gevoegd wordt om eene logische modificatie uit te drukken; 't specifieke van 't Hebreeuwsche verbum is echter om in de tinten en de kleuren van den stam een wijziging aan te brengen, nml. in de vocalen; zoo is een ô-klank donkerder dan een e-klank, evenzoo een a-klank. Dit komt vooral uit in de Hiphil-vormen. Ook in de Indo-Germaansche talen blijken oorspronkelijk *enkele* verschijnselen van zulk een stamwijziging te hebben bestaan, b.v. drinken, drenken; liggen, leggen; doch in het Hebreeuwsch geschiedt dit bij elk werkwoord. In het Oosten was de ontwikkeling een gansch andere dan in het Westen, en waar de taal een andere is, blijkt, dat het ook een ander is, die zich wetenschappelijk zoekt uit te spreken.

De Oosterling heeft niet 't dialectisch karakter in zijn bewustzijn, *maar het mystieke,* dat de beelden opvoert in hun kleuren.

Nu is (cf. Encyclopaedie „Lingua Sacra") de openbaring door God aan een volk gegeven, dat haar niet in dialectischen, maar in mystieken vorm zou

opvangen, haar daarna in de Heilige Schrift zou omsluieren in de taal, zooals ze uit het gemoed is genomen en niet in de taal van het redeneerend verstand. De meer dialectische ontwikkeling van het bewustzijn is toebetrouwd aan den stam van Japheth, de Indo-Germaansche volkeren, met name aan de Grieken vroeger, aan de Duitschers tegenwoordig. Deze talen hebben dialectisch de meeste *elasticiteit* in zich. In 't Duitsch b. v. is de begriffmäszige variatie veel helderder uit te drukken dan in 't Hollandsch, in welke laatste taal men vaak barbarismen en germanismen overneemt. De inhoud van Gods openbaring is gegeven aan een Oostersch volk. Ware ze aan een Westersch volk geschonken, dan zou ze de type van een bepaald volk gedragen en niet haar algemeen karakter, wat ze thans heeft, bezeten hebben. *De Heilige Schrift in een Oostersche enveloppe wordt nu voorgelegd aan de menschheid, zooals ze in de Indo-Germaansche volken het menschelijk bewustzijn tot helderder ontwikkeling zal zien treden; met de taak, roeping en last de waarheid Gods uit die enveloppe uit te nemen en dialectisch te reflecteeren in 't menschelijk bewustzijn.* Zoo ontstaat de dogmatische ontwikkeling, ontstaat er theologie (Te spreken van „Theologia Biblica" alsof Johannes en Paulus een kleine dogmatiek schreven is pure dwaasheid.)

Ditzelfde, wat hier geldt voor de theologie, geldt ook voor de wetenschappen der vier overige faculteiten. Ook op die vier terreinen is de werking der Gratia Communis ingedeeld in twee scherp onderscheiden perioden. De *eerste* periode is die, waarin de factoren van Gratia Communis slechts empirisch inwerken, de *andere* is van geheel anderen aard en is die periode, waarin, wat tot dusver in het empirisch leven geënveloppeerd was, nu door den stam van Japheth, die het menschelijk bewustzijn ontwikkeld heeft, daaruit wordt genomen om het in den spiegel van het menschelijk bewustzijn met klaar inzicht te reflecteeren. Daarop volgt nog een *derde* periode, waarin de mensch op grond van de verkregen kennis tot nieuwe actie komt. Door een enkel voorbeeld komt dit duidelijk genoeg uit.

Krankheid en ziekte is er allerwegen geweest en in alle personen. Wat ziet men nu nog bij duizend millioen der wereldbewoners? Men wendt er niets tegen aan dan *toevallig ontdekte kruiden en staalbronnen.* In ons land denkt men bij het gebruik van bronnen alleen aan goed gefortuneerden, maar in Duitschland en Bohemen kan iedereen de bronnen gebruiken. Daar zijn het niet alle luxebronnen maar gewone inrichtingen, om van rheumatiek en andere kwalen genezen te worden. Dit juist is een *puur empirisch* verschijnsel. Er is iemand ziek geworden. Hij komt op den inval wat kinine in te nemen, hij wordt beter en door herhaalde proefneming wordt de heilzaamheid van het middel bevestigd.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Onze tegenwoordige medische wetenschap zou rijke winsten inoogsten, als ze van haar hoogmoedig philosopheeren afdalend, eene wereldexpeditie organiseerde om in alle landen bij alle volkeren en natiën kennis te nemen van de empirische geneesmiddelen, die er tegen de verschillende ziekten worden aangewend.

Zoo beweerde Mr. Kalff, dat hij, toen hij een reis door de negerstammen van Suriname maken zou, zich eerst door een negerdokter had laten inenten om zich te vrijwaren tegen het gif van slangenbeten. Zou zulk een dokter hier voor elk examen druipen, toch werkte het middel met goede gevolgen, hetgeen ook de Moravische zendelingen bevestigen. Zulke empirische middelen vindt men overal. Ze bevatten in zich een rijken schat van Gratia Communis, die door onze medici maar al te zeer veronachtzaamd wordt.

Het gebruik van bronnen is even empirisch. Voordat men er gebruik van maakt, gaat men het water niet eerst chemisch analyseeren; maar gebruikt het, zooals het is, en men wordt beter.

Een geheel *ander gegeven* toont zich *in den bliksemafleider*. Deze is toch niet maar toevallig uitgevonden, maar tengevolge daarvan, dat men eerst den samenhang van de wetten van het staal met de electrische werkingen van den bliksem was nagegaan. Zoo is een locomotief niet maar uit losse stukken in elkaar gezet, maar is door eene *volgens de resultaten der wetenschap* verkregen techniek zulk een machine uitgevonden. Een naaimachine heeft men niet eens op een goeden dag kant en klaar in den bodem der aarde ontdekt, maar technisch tengevolge van de resultaten van wetenschap.

Koch in Berlijn, heeft eene poging gedaan dit systeem toe te passen op de media, om nml. volgens wetenschappelijke gegevens een antidotum tegen de tering saam te stellen. Het was niet iets, dat hij toevallig vond, maar hij bestudeerde het karakter van de tering om zoo door wetenschappelijke studie een praeparaat te verkrijgen, wat volgens hem antidotisch werken zou. Gevolg was echter totale teleurstelling. Vergelijken we hiermede de kinine, dan gevoelen we het onderscheid tusschen empirie en wetenschap. Geen enkel geleerde heeft nog ooit kunnen zeggen, waarom de kinine op de koorts zulke werking heeft.

Empirie en wetenschap, ook antithetisch tegenover elkander staand, liggen op 't terrein der Gratia Communis. Gelukt 't niettemin, hetgeen niet onmogelijk is, dat het eindelijk aan den mensch gegeven worde, om tegen een bepaalde ziekte een praeparaat te maken, dan zal ook dit een daad van Gratia Communis zijn, want het is God de Heere, die de gegevens daarvoor schenkt.

Al is nu het eene en het andere werking van Gratia Communis en komen ze uit het oogpunt van Gratia Communis beschouwd tot hun recht, toch vertoo-

nen ze beide een uiteenloopend karakter. Dit wordt *in de §* daardoor aangegeven, dat er *werkingen* zijn, die *zonder* en die *met coöperatie van den mensch* plaats grijpen. God werkt bij enkele factoren alleen. Hij alleen praepareert in den schoot der aarde een staalbron. God is hierbij dokter en apotheker tegelijk. Bij een door den mensch gemaakt praeparaat heeft God de menschelijke kennis en actie gebruikt om 't praeparaat gereed te maken.

Nu gevoelen we, hoe op dit standpunt een gansch andere blik op de wetenschap geworpen wordt. De menschelijke wetenschap is niet een uitvinding van Satan, waarvoor de vromen zich moeten hoeden; niet een middel van den mensch, waarmee hij eigenlijk tegen God ageert; neen integendeel, ze is een door God voorbestemd, besteld en te zijner tijd in 't leven geroepen actie van den menschelijken geest, en wel, die van Godswege bedoeld is als schakel in dat groote proces van menschelijke ontwikkeling, wat Hij tot op de parousie des Heeren den mensch wil laten doorloopen onder de hoede van de Gratia Communis. Denk u den toestand in, hoe door datgene, wat wij tegenwoordig wetenschap in engeren zin noemen, de macht van menschelijke ontwikkeling vertienvoudigd is en hoe het Engelsche volk, dat vooral daarover beschikt, met zijn enkele millioenen de 250 millioenen van Indië onder zijn macht houdt en ge gevoelt, dat die ontzaglijke schrede, die de menschelijke ontwikkeling voorwaarts deed, niet mag gequalificeerd als zonde en vernietiging, omdat het menschelijk leven door de resultaten der wetenschap verrijkt wordt. Ons leven is b. v. veel rijker in zijn ontwikkeling dan dat der Japanneezen en het is ook de roem en de roeping van studenten, dat zij hooger staan dan anderen, juist doordat zij het innerlijk wezen der dingen bespieden. Hier hebben we te doen met eene edele ontwikkeling, die zich aansluit aan wat voorafgaat, met een ontwikkeling, niet als een Satanische aberratie, maar zooals ze in 't bestel Gods ligt opgesloten.

Evenals de kunst, kan de mensch ook de wetenschap in bonum et malum gebruiken. Evenals de kunst misbruikt kan worden, zoo ook de wetenschap en de macht, die als resultaat van de wetenschap in 't leven trad.

Raadplegen we nu de profetieën in de Heilige Schrift omtrent de toekomstige ontwikkeling der dingen dan teekenen zij ons, hoe op 't laatst eene *Antichristelijke macht* zal uitbreken, welke als geheel het menschelijk leven en heel den aardboden omspannend wordt voorgesteld. *In verband hiermee zij opgemerkt, dat eene zoodanige Antichristelijke macht zich niet kon ontwikkelen, zoolang het leven van den mensch nog enkel* empirisch *bleef en dat de ontwikkeling dier macht, zooals de Schrift haar teekent, alleen mogelijk is geweest juist door die ontwikkeling, die zich nu door 't opkomen van de* wetenschap *geopenbaard heeft.*

Het Russische rijk b. v. met zijn ontzaglijke dimensie was, zoolang Rusland

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

empirisch bleef, tot de vorige eeuw een logge massa. Toen echter de resultaten van de wetenschap ook geappliceerd werden op het Russische volksleven door het aanleggen van spoorwegen, telegraphische en telephonische verbindingen etc., is enkel daardoor de samenhang van het organisch leven van het volk tot tienvoudige kracht verhoogd.

Zoo schrijdt de ontwikkeling, nu nog in haar kindsheid, verder, totdat er een toestand zal komen, waarin het voor één Heer mogelijk zal worden al de volken der aarde onder zijn heerschappij te omvatten en één menschelijke wil het gansche menschelijk leven beheerschen zal.

I. Wanneer we de empirische en wetenschappelijke periode aldus afscheiden dan ligt het in den aard der zaak, dat op elk gebied van menschelijke kennis de empirische periode voorafgaat. *Empirisch:*

1°. is eerst gepoogd, hoe landen te bebouwen, metalen te bewerken en met de natuur te worstelen.

2°. zijn de krankheden van het lichaam genezen.

3°. is de regeling gemaakt der menschelijke samenlevering.

4°. en de oefening van menschelijke hersenen geleerd. Dit laatste is practisch door het volgende aan te wijzen. De Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche grammatica's waren vroeger anders ingericht dan tegenwoordig, nu er een geheel andere beschouwing van grammatica gekomen is. *De oude noemt men de mnemonistische in tegenstelling met de tegenwoordige, de organische: de eerste is empirisch, de laatste wetenschappelijk.*

Vroeger bestond het stelsel van vijf declinaties, welk stelsel thans door de organische constructie van declinatie omvergeworpen is. (Cf. de Grammatica van Dr. Woltjer). In de Hebreeuwsche Grammatica van Gesenius vindt men de mnemonistische methode gevolgd. De vormen zijn bij hem triliteraal, nieuwe vormen ontstaan alleen door veranderingen uit dien oorspronkelijken vorm, terwijl volgens de organische methode de afwijkende vormen juist de oorspronkelijke zijn.

De mnemonistische grammatica vraagt: hoe leert een jongmensch dat 't gemakkelijkst; of 't zoo behoort, doet er niet toe; de organische vraagt hoe 't met de hersenen 't best te doorzien en waarom het zoo is; bij de eerste weet men alleen wat in het boek staat, bij de tweede krijgt men een logisch inzicht in den overgang der vormen.

II. Eveneens ligt het in den aard der zaak, dat, waar we de empirische van de wetenschappelijke periode afscheiden, de overgang tusschen die beide niet plotseling heeft plaats gegrepen, alsof tot op een zekeren dag de werking der Gratia Communis bloot empirisch, en op den

daaropvolgenden bloot wetenschappelijk ware geweest. Natuurlijk niet. Ook hier heeft een flauwe, langzame overgang plaats gehad. Bestaan er dan tusschen die twee perioden geen grenzen? Het antwoord luidt, dat op 't gebied van de natuur de grenzen nooit te vinden zijn, als men ze wil zoeken tusschen het laatste van het eene en het eerste van het andere gebied. Er zijn nergens in de natuur mijlpalen.

Hoe dan? De volgende figuur maakt het duidelijk. Hier twee cirkels die elkaar raken. Op het raakpunt schijnt de lijn door te loopen van het eene naar het andere middelpunt. De straal nu, gemeten van beide cirkels wijst het grenspunt aan tusschen beide sferen. Zoo ook in de natuur. De grens moet gevonden ideëel, van het midden der sfeer uit gerekend. Ziet men dit voorbij, dan begint men te spreken van evolutie en wischt men de grenzen tusschen menschelijk en dierlijk leven uit.

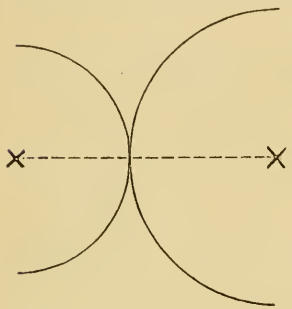

Vloeien de empirische en de wetenschappelijke periode schijnbaar in elkander, de scheiding en onderscheiding is dus alleen te vinden uit de centra, nml. de empirie en de centrale actie van den logos, die het geheele leven der werèld zoekt te reflecteeren in het bewustzijn.

Hieraan dient nog toegevoegd, 1°. *dat ook in de wetenschappelijke periode de empirie nawerkt,* welke niet een einde neemt, maar altijd een groote macht in 't leven is en zal blijven. In ons land b. v. bebouwen de meeste landbouwers hun akkers empirisch. Zoo kookt de keukenmeid meestal empirisch, zonder opleiding in een kookschool. Dit bedoelt de §, als zij zegt dat *bij minstens* ¾ *van ons menschelijk geslacht uitsluitend de empirie aan het woord is.* Gaat men de landen na, waar van geen wetenschappelijke ontwikkeling sprake is, dan zijn verreweg drie vierde deelen nog gansch niet door het licht van wetenschap *bestraald.* In Amerika en Engeland en de wetenschappelijke sferen der wereld is eveneens het grootste gedeelte empirisch. Zelfs de meest wetenschappelijk gevormde leeft in zijn eigen leeftijd een groot deel empirisch. Hij eet, omdat het hem smaakt en lang niet alles gaat bij hem naar *bewuste* methode. Sommigen volgen zelfs niet eens bij wetenschappelijken arbeid eene bewuste methode.

2°. *Waar de wetenschap optreedt, zet ze de empirie niet op zijde, maar staat ze juist op haar schouders.* Van de empirie toch ontvangt ze stof en inhoud, dien zij logisch analyseert en reflecteert. Bij Aristoteles komt eerst het begin van wetenschappelijke ontwikkeling ter sprake. Het is niet van gewicht ont-

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

bloot, dat we in de Schrift herhaaldelijk lezen van de wijsheid der Egyptenaren, dat in Indië reeds lang voor de Christelijke periode een diep vertakt denken bestond, dat in China een fond van wijsheid aanwezig was. Wat de Schrift betreft, in de Spreuken en de zoogenaamde chokmatische literatuur ligt een overblijfsel van *σοφία*, die in het bewustzijn der menschen was, langen tijd voordat de wetenschap is opgekomen. *Wat is het onderscheid tusschen die zoogenaamde wijsheid (chokma) en de wetenschap?*

De eerste, die bij alle volkeren geweest is, is 1°. een zekere *overlevering*, die van het rijper bewustzijn van den oorspronkelijken mensch uit, in de volkeren bewaard bleef, waardoor ook kennis van de natuur bij die volken aanwezig was, die wij niet bezitten, maar te loor ging; 2°. bestond die wijsheid daarin, dat, waar de wetenschap nog niet werkt in 't gemoed der menschen, een *intuitieve* wijsheid opkomt. In ons land b. v. vindt men op het platte land, geheel buiten wetenschap om, wijze vromen, menschen met een natuurlijk inzicht in de dingen, het *geniale idiotisme*, werkingen van klaar en helder oordeel, niet als resultaten van wetenschap, maar als intuitief resultaat van in hen aanwezig zijnde vermogens.

Op die lijn ligt de kunst, als een zaak van intuitie en genialiteit, die vanzelf in de personen ontspringt. Door die kunst en niet door wetenschap heeft de mensch geleerd de zee te bevaren, het wild te bejagen, metalen te bewerken en machtige dingen aan te grijpen. Het is door de practische resultaten van de in den mensch intuitieve kunst, die in de dagen dier priesters en wijzen, door hen verzameld, bij manier van recept werden voorgeschreven, dat al de schat van *σοφία* gevormd wordt. Het is daardoor gekomen, dat de priesters zulk een invloed op het volk konden uitoefenen, doch.... dit alles heeft met ons woord wetenschap niets uitstaande.

De wetenschap begint met Aristoteles. Wat is het hoofdmotief? Ligt het soms in de kennis der physica, dieren of plantenwereld? Neen, want daarin waren de Babyloniërs hem vaak vooruit. Maar dit is het punt, waarom Aristoteles epoche maakt en een nieuwe ontwikkeling begint, omdat hij de eerste was, *die 's menschen kop van binnen bekeken heeft.* Vóór hem had men altijd het uitwendige bezien, maar nooit gevraagd, wat toch wel het psychisch verschijnsel van denken in den mensch was; wat eigenlijk het denken was en hoe het in zijn werk toeging, welk verband er bestond tusschen wil en denken, of er wetten voor dat denken waren of niet. Aristoteles spoorde de wetten op, die het denken beheerschen; dacht na over het wezen van het denken en riep een logica in 't leven. Die eene greep om niet alleen op de piano te spelen, maar ook het snarenwerk er uit te nemen en de snaren en klanken der menschelijke hersenen na te gaan, deed de groote

uitvinding tot stand komen, waaruit de wetenschap voortkwam. Zoodra hij de instrumenteering en de besnaring van het menschelijk hoofd nagegaan was, moest hij er toe komen, om ook in den κόσμος gedachten te zoeken. Met de hersenen kan men alleen *gedachten* omtrent de dingen opnemen en niet haar realiteit. Zoo zag hij in, op welke wijze het best gedacht wordt en dat wij nooit met objectieve realiteiten maar met *„Gedankenbilde"* te doen hebben. Daardoor heeft Aristoteles den grond gelegd voor alle wetenschap en deed hij dit *met eene perfectie, die volkomen verbazingwekkend is.* Gaan we na, wat moeite het kost logica te volgen en te verstaan; hoe weinigen er zijn, die ze behandelen, de beteekenis, schoonheid en heerlijkheid er van kunnen inzien en genieten en er mee kunnen werken, dan begrijpen we, wat *mirakel* Aristoteles was, die zonder dat een enkel mensch hem was voorgegaan, plotseling als eene Minerva uit den kop van Zeus een schema gaf van de inwendige structuur van het denken en de gedachten der wereld, wat zoo zuiver is ingezien, dat nu aan 't eind van deze 19de eeuw, er zelfs na alle groote philosophen een school opkomt, welke in het teruggaan tot Aristoteles alleen het middel om goed te kunnen denken, meent te vinden. (Trendelenburg is haar representant).

Uitsluitend en alleen op 't standpunt van Gratia Communis is Aristoteles als onbegrepen wonder te midden der denkwereld te verklaren. Men zou op hem kunnen toepassen, dat er een denkwereld lag, waarin alles nog wild en woest was en duisternis heerschte, totdat God de Heere sprak: *„er zij licht"* en dat er licht werd met het optreden van Aristoteles.

Zulk een feit is geheel onverklaarbaar met de voorstelling, dat God de Heidenen aan hun lot overliet. In Aristoteles toont God, dat Hij nog bemoeienissen met de Grieksche wereld heeft, dat Hij die gebruikt voor zijn cosmische doeleinden.

Dat Aristoteles zoo plotseling licht in de duisternis ontstak is de reden, waarom langen tijd daarna zijn effect niet gemerkt werd. Een verschijning, als hij was, overblufte, maar gaf geen impuls tot doorwerking van de kiem.

Na Aristoteles is het met de Reformatie tot eene meer wetenschappelijke ontwikkeling gekomen. De 2000 jaren daartusschen vormen eene nieuwe periode.

Aristoteles' optreden had gewerkt om dialectisch het Grieksche bewustzijn scherp te ontwikkelen en daardoor het menschelijk bewustzijn dien graad van fijnheid en scherpte te geven, dat het er op gepraepareerd zou zijn om, als het Evangelie in de wereld werd ingedragen, het in zich op te nemen en te verklaren. De Grieksche dialectische ontwikkeling bleef niet tot Griekenland besloten, maar ze kwam tot zulk een overmacht dat, door hare uitbreiding

over Syrië, Klein-Azië en Egypte, de οἰκουμένη in het tijdperk van Aristoteles tot Christus, geheel door de macht van de Κοινή beheerscht werd. Gelijk de naam aanduidt, was de Κοινή niet meer een speciaal Grieksche taal, maar de gemeene taal van alle volkeren. Ze was reeds tot Palestina doorgedrongen, toen de wereldkerk optrad om het Evangelie in de wereld in te dragen. Daarom is het Nieuwe Testament niet in 't Hebreeuwsch, of in het toenmaals gesproken Arameesch geschreven, maar grijpt God de Κοινή aan als taal waardoor Hij tot de volkeren spreken gaat.

In Paulus treedt de man op, die als beschaafd persoon geroepen is de eerste dialectische ontwikkeling aan de geopenbaarde waarheid te geren. Maar in hem ligt tevens de aanwijzing, dat 1°. het doel van de ontwikkeling bereikt was en het Christendom, door de Κοινή gedragen, de wereld inging; 2°. dat van dit oogenblik af er eene andere taak en roeping voor het menschelijk geslacht was weggelegd, nml. om den geest van Christus in de wereld in te dragen en in plaats van dialectische ontwikkeling, de gewoonten, usantiën en instellingen van het Heidensche los te maken en in Christelijk type om te zetten. In het minst geen actie meer van dialectische ontwikkeling. De scholen in Athene sterven uit. In Byzantium versteent ze in het zoogenaamde Byzantinisme, eene haarkloverij zonder levenskracht. De heerschappij wordt van het Oosten naar het Westen verplaatst. *Het wordt nu de hooge roeping der Christenen in den boezem der Germaansche volkeren in te dragen niet een wetenschappelijk leven, maar hun empirisch leven om te zetten. Dit was dan ook de taak der Middeleeuwen.*

In de worsteling der Scholastieken komt het denkend bewustzijn weer boven. Er ontstaat een behoefte om over de dingen na te denken en het denken van Aristoteles keert terug. Het is *Aristoteles redivivus.*

De scholastieken wilden den inhoud der theologie in het schema van Aristoteles opnemen en daarmede ontleden. Daaruit ontstond de strijd, die met de Reformatie is uitgebroken. Uit de worsteling dier twee machten is de Reformatie geboren.

Zoodra de dialectiek teruggekeerd was, maakte de primitief wetenschappelijke arbeid het individu vrijer, de mensch ging weer denken, en men raakte los van de hiërarchie, die de kerk terecht en ten zegen over de volkeren had uitgeoefend. Die zelfstandigheid van het individu, dit gevoel van meer persoonlijke vrijheid heeft men eerst zoeken af te leiden in de monnikenorden van Franciscanen en Dominicanen, daarna langs mystieken weg in het optreden van Gerson en van de „Fratres communis vitae", doch het menschelijk denken was niet tot zwijgen te brengen in de voorloopers der Hervorming en *in Calvijn, Luther en Zwingli, trad het drietal mannen op, die met*

bewustheid *positie wilden nemen.* De Reformatie is tot stand gekomen, doordat de zelfstandigheid zich gevindiceerd heeft, en tegenover de knellende banden der hiërarchie was de Reformatie de macht, die de wetenschappelijke *vrije* ontwikkeling in 't leven riep.

Dit is *tamelijk* wetenschappelijk op elk gebied *eenigermate* begonnen.

Niet dadelijk is in de eeuw der Reformatie een behandeling der natuurkundige, juridische, medische en philologische wetenschap ontstaan; de monumenten uit dien tijd leeren iets anders. In den eersten tijd voerden de Humanisten den hoogsten toon. Zij waren geen *mannen van wetenschap,* maar *van den uitwendigen* vorm, die het wetenschappelijke het eerst begonnen toe te passen op de taal. Zij stelden het klassieke Latijn tegenover het potjeslatijn der monniken en het kerklatijn. De Grieksche taal b. v. bedoelt de aesthetische aandoeningen, de oratorie en poëzie tot haar recht te doen komen.

Van lieverlee is eerst daarnaast opgekomen een soort medica en physica, een tatonneeren van terreinen, waarop echter geen snelle vorderingen gemaakt werden. Die wetenschappen zijn toen *begonnen,* maar toch altoos zoo, dat ze meer half empirisch en half bewust op eigen terrein voortsukkelden.

De derde periode trad in op 't laatst der vorige eeuw, waarin het generieke begrip van wetenschap aan de orde is gekomen.

't Verschil tusschen het tegenwoordig begrip van wetenschap en de wetenschappelijke studiën der Reformatie bestaat hierin, dat men in de eeuwen sedert de Reformatie nog niet kwam tot eenig steekhoudend philosophisch stelsel en dat de ontleding van den menschelijken geest nog altoos dreef op Aristoteles en gedeeltelijk op Petrus Ramus, die Aristoteles willende op zij dringen, iets veel minders in de plaats bood, dan Aristoteles gaf.

Toen trad Kant op, die als een tweede Aristoteles eveneens het denken in het menschelijk hoofd onderzocht. (*„Kritik der reinen Vernunft", „der practischen Vernunft".* Het denkvermogen, het denkend subject en de denkwetten ging hij na.

Van dit oogenblik af is het besef opgekomen, dat alle wetenschappen samen één groot organisme uitmaken. Iemand, die het verband tusschen de verschillende wetenschappen niet begrepen heeft, telt dan ook niet meer mee onder de mannen van wetenschap. Van dien tijd af leerde men onderscheiden tusschen wetenschap en geleerdheid. De 17e en 18e eeuw vormen *het polyhistorische tijdperk.* De polyhistoren waren zeer knappe menschen, die alles in hun hoofd deponeerden. Dan eerst telde men mee, wanneer men alles van alle mogelijke dingen wist. De professoren gaven college in verschillende faculteiten. Zoo nam b. v. een professor in de theologie een college waar voor een ambtgenoot in de medische faculteit. Uit dien tijd dateeren allerverschrikke-

lijkst geleerde werken met allerlei noten, een op elkaar stapelen van geleerdheid. Deze periode eindigt dan ook daarmede, dat de mensch per slot van rekening niets meer wist. De geleerden, onpractisch, zonder beweging en inzicht, hadden zich de zakken zoo vol gestopt, dat ze niet loopen konden.

Kant maakte hieraan een eind, zoodat in onze eeuw het eigen begrip van wetenschap is opgekomen. Eerst daardoor kan men zeggen, dat in onzen tijd de faculteiten een *bewust* bestaan verkregen hebben.

Het is de taak der Encyclopaedie voor elke faculteit aan te toonen, in hoeverre zulk eene faculteit reeds tot een zelfstandig bewust bestaan gekomen is. Slaan we nu de Encyclopaedieën der verschillende faculteiten uit de vorige eeuw op, dan zullen we verbaasd staan over de armoede van denken, die zich daarin uitspreekt. Het is bijna alles citaat. Zoo vindt met b. v. in zulk een Theologische Encyclopaedie, dat een predikant Fransch moet kennen, waarbij dan een historie van het Fransch, een woordenboek en alles wat er mee in betrekking staat, wordt opgegeven. Het zijn dikke boeken met veel stof, zonder dat er over den samenhang der wetenschappen is nagedacht.

Dat evenwel *de Theologische faculteit de andere faculteiten* nog *ver vooruit* is, wordt door hare Encyclopaedie bewezen.

Wat aangaat de Encyclopaedieën uit onze eeuw, van de natuurkundige fac. is er geen dragelijke te vinden. Bij de med. fac. begint men de behoefte er aan te gevoelen. Die van de phil. fac., b. v. de encyclopaedie van Böckh, geven, wel is waar, veel wetenswaardige dingen, maar niet wat noodig is voor het juiste inzicht in de philologie. (cf. Dr. J. Woltjer: *„de Wetenschap van den Logos,"* waarin de lijnen voor een phil. encyclop. worden aangegeven.)

Evenmin kan de jurid. fac. op een goede encyclopaedie roem dragen.

Eerst wanneer die vijf encyclopaedieën tot klaarheid en volle ontwikkeling gekomen zijn, kan men zeggen, dat de faculteiten haar doel bereikt hebben en kan daaruit de ééne organische encyclopaedie, de *allgemeine Wissenschaftslehre* worden saamgesteld.

De poging van Fichte om eerst de allgemeine Wissenschaftslehre ineen te zetten, was wel een schrede op den goeden weg, maar ze gaf toch niet het helder inzicht, wat vereischt werd.

Wat de § zegt, dat de wetenschap eerst in onze eeuw begonnen is organisch behandeld te worden, is dus volstrekt niet te veel gezegd, wanneer we letten op de nog geringe vorderingen, waarvan het einde dezer eeuw spreken mag.

A. Thans zullen we de faculteiten in haar gang in de § bepalen om in de volgende § over te gaan tot de beschouwing der vier overige faculteiten tot de theologie.

Allereerst is dan te bedenken, dat de vier faculteiten *niet willekeurig* geko-

zen en opgekomen zijn, maar dat ze als vier groepen van kennis bestaan, die elk een afzonderlijke groep vormen, omdat ze betrekking hebben op de kennis van de verschillende deelen van den cosmos (De Theologie laten we er thans buiten). Het terrein van cosmisch leven nu, gelijk dat zich aan ons voordoet, is niet een doorloopend geheel maar een gesplitste akker, gedeeld in de zaak zelf. Om de faculteiten wel te begrijpen, moet men zich duidelijk voorstellen, *welke die vier velden in het cosmische leven zijn, waarop elk der faculteiten betrekking heeft.*

Als die velden zijn in de § aangewezen 1°. **λόγος;** 2°. **σῶμα;** 3°. **φύσις;** 4°. **κοινωνία.**

In de eerste plaats wordt een afzonderlijk gebied ingenomen door **σῶμα** en **λόγος**. Deze vormen twee velden, die daaruit voortvloeien, dat de mensch uit twee substanties bestaat, eene somatische en eene psychische. Die twee terreinen van kennis komen in de *psychiatrie* met elkander in aanraking, maar toch loopen ze zoozeer uiteen, dat hetgeen op die terreinen betrekking heeft een afzonderlijk veld van kennis vormt. De medica betreft dan 't somatisch, de logische faculteit het psychisch bestaan.

Philologische fac. is de eigenlijke naam plus een oude bijvoeging. Het is immers die faculteit, die den logos des menschen tot object heeft. (We spreken hier niet van ziel, maar van psychische substantie, daar we anders de verhouding tot God, de theologie, hier ook zouden moeten behandelen).

Behalve deze twee, die den menschelijken persoon zelf raken, bestaan er nog twee velden van kennis hierin, dat de mensch in de wereld niet alleen, maar te midden van andere menschen staat. Hij heeft *buiten* zich twee objecten:

1°. den *cosmos*, de natuur in haar wijdsten omvang.

2°. vindt hij andere *menschen* om zich heen, die niet als enkele individuën op hem komen aangeloopen, maar tusschen wie onderling en met wie hij in organisch verband staat.

Zoo worden als velden van kennis gecreëerd de **φύσις** en **κοινωνία** om den mensch heen.

In deze vier stukken zijn dus de vier afzonderlijke velden van kennis gegeven en door het steeds verder gaand onderzoek en studiën zijn de vier provinciae van de regina scientia geboren en is allengs aan elk dezer provinciën een eigen faculteit toegekend.

Hierbij echter kunnen we niet blijven staan.

I. Daarom moet in de eerste plaats gevraagd, welke van die velden van kennis het eerst wel in aanmerking gekomen is om te leiden tot eenige kennis in den hoogeren zin van het woord. In de § gaat voorop de *logische* faculteit, volgt dan de *juridische*, daarna de *medische* en *natuurkundige* faculteit.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Om dit in te zien, moet de nadruk gelegd op hetgeen de geheele strekking der § is, nml. om aan te toonen, dat al die kennis ontstaan is uit strijd. Het is uit de behoefte om zich te verzetten, dat de kennis geboren is en niet uit weetzucht. De mensch gaat peinzen, zinnen, denken door den nood, doordat hij zich door eene macht om hem heen geattaqueerd gevoelt. Men begrijpt b. v. hoe de mensch te moede is, als er een wild dier op hem afkomt.

1°. Hoe komt dan de logische faculteit voor, wat is dan de strijd?

Antw. Men behoeft volstrekt geen vreemdeling in de wereld te zijn om, wanneer eenige menschen bij elkander zijn om een gemeenschappelijk belang te bespreken, zonder dat het hoogere beginsel van liefde hen bezielt, elk oogenblik geschil en woordenstrijd op te merken. Daardoor ontstaat het *susurrus linguae* over de geheele wereld, nacht en dag. De een zegt dit, de ander dat. Zoo gaat het tusschen man en vrouw, ouders en kinderen, broeders en zusters.

Disputeeren is een eigenschap van den zondigen mensch, want *door de zonde is de mensch een anima disputans geworden.* Waar energie in den mensch is, is dit het geval. Niet bij menschen zonder pit; het irenische zit niet in den mensch in. Zoo gevoelt men, waarom het logische veld het eerste veld is, waarbij het denken te pas kwam. Niet alsof Adam en Eva direct na den val ruzie maakten, neen ze zullen wel voor onderhoud gezorgd hebben zonder daarbij veel te denken. Maar daarom is de kennis op het logische veld opgekomen, omdat, waar men door zijn buurman met woorden geattaqueerd wordt, er geen ander verweer is dan eveneens met woorden. Het vuistrecht toch is minder nobel. Aldus was het slaan van woorden met woorden de eerste pressie voor den mensch om te gaan denken. Tegenover een slimheid van den een trachtte de ander een nog grootere uit te denken. Uit die behoefte is geboren de drang om de wetten van het denken in te gaan denken, om een ander op fouten in zijn redeneeringen of becijferingen te betrappen.

2°. In de tweede plaats moet men ook daarenboven het gebied van *dialectiek* kennen. Zoo komt men in staat tot het voeren van een debat.

Bij dit laatste heeft men niet met een enkele maar met meer personen te doen. Daarom ontstond de behoefte aan *oratorie,* om op die velen invloed te oefenen en ze door betoogkracht mee te sleepen. De vraag werd gedaan, hoe dit was aan te leggen. Op deze wijze zijn wel degelijk uit practischen nood en uit den wortel van het leven de vakken: *logica, dialectica* en *rhetorica* geboren. Deze drie maakten vroeger steeds het trivium uit. Tegenwoordig, nu het denken algemeen bezit der ontwikkeling is, is de vroegere ontwikkeling van het denken, waarin men zich toen opzettelijk moest oefenen, niet zoozeer meer noodig.

De logische vakken waren echter nog niet voldoende. Men gevoelde ook de behoefte aan rijkdom van taal. De taal toch was het element, waarmede gestreden moest. Daarom was het noodig haar te beoefenen. Het kwam aan op het meesterschap over haar in verrijking van den woordenschat en geoefendheid in het construeeren. Deze oefening ging vergezeld door eene breede linguistische studie. Al stonden deze logische ontwikkeling in engeren zin en *linguistische ontwikkeling* oorspronkelijk op lagen voet (Cf. de „Redekaveling van de Hollandsche Spraakkunst" uit de 16e eeuw, waarbij het ons verbaast, dat zulke kindertaal door menschen gevoerd is), toch doen ze ons zien hoe de beekjes ontsprongen zijn, waaruit de groote stroom is voortgekomen en hoe organisch alles uit den strijd van het leven is gekomen.

3°. In de derde plaats ontstond de behoefte om zich te verrijken met de sympathie van anderen. In een dispuut b. v. is het voor iemand niet onaangenaam, als een ander het met hem eens is. Dat geeft sterking; men heeft een bondgenoot gevonden. Alleen te staan geeft een gevoel van verlatenheid. Gevolg van het sterkend gevoel van sympathie is het raadplegen der *Letterkunde*. Wat is het, als we Da Costa, Groen en Bilderdijk citeeren? Dit, dat hun logische uiting nog aanwezig is en dat het ons prettig aandoet, hen als bondgenooten in onzen strijd te hebben; te meer nog, daar zij in zulke keurige taal hun gedachten naar buiten wisten te brengen. Zoo is het in gedachte houden van verzen uit Homerus, Euripides en van de letterkunde niet uit aardigheid of kunstgenot, maar uit de behoefte aan bondgenootschap geboren.

Daarbij komt nog, dat, als men in strijd gewikkeld wordt, men weldra merkt, dat het niet de eerste keer is, dat die strijd gevoerd wordt, maar dat hij reeds van vroeger is. Een pas getrouwde vrouw, die het met haar meid te kwaad krijgt, komt weldra tot het idee, dat moeder zulks ook al had ondervonden. Op deze wijze is de kennis van de historie in de wereld gekomen, en komen we tot het *historisch begrip*, vooral op het breede terrein van het uitwendig leven. Zoo gaat men eerst denken: „ik ben één van mijn geslacht en in mijn geslacht is die strijd reeds gevoerd", zoodat de geheele inwendige stroom van het natuurlijk leven der menschen strijd voert. Dan gaat men dit nabootsen. Beter dan tegenwoordig zag men vroeger de worsteling in. Vroeger was er geen sprake van kunst en sociale ontwikkeling, waarin toch niet het drijvende van de geschiedenis inzit.

4°. Waar nu langs denzelfden weg niet alleen logica, rhetorica, en dialectica; linguistiek en letterkunde, maar ook het gansche veld der historie ontstond, is ten slotte weer op een ander veld het beekje ontsprongen, waaruit de *philosophie* geboren is. Er was velerlei strijd van velerlei aard. Men begon te ontdekken, dat verschillende personen het over verschillende onderwerpen

met elkander eens waren. Er kwam een gevoel van organisch verband tusschen de eene en andere worsteling en dat de stroom zich vormde niet om een geïsoleerd object, maar om eene reeks van objecten, die in verband bezien werden; een gevoel, dat men zoo sterker stond en niet later afbrak, wat men eerst had opgebouwd. Wat is de philosophie anders dan *de poging om het geheel der menschelijke verschijnselen in organisch verband te bezien.* Eerst zoo gevoelt men, hoe het breede veld van kennis, uit worsteling en strijd geboren, vanzelf en natuurlijk leidde tot een zekeren kring van studien en oefening van kennis, die de logica, rhetorica en dialectiek; linguistiek en letterkunde; historie en philosophie omvatte, en hoe de philosophische faculteit metterdaad niet een toevallig product is, maar juist een product van de natuurlijke operatie van het menschelijk leven ten opzichte van zijn denkenden geest.

II. Na de logische faculteit komt de juridische aan de orde. (We gaan hier nog niet in op den inhoud der verschillende vakken, maar gaan alleen de wortelvezelen dier faculteit na.)

Allereerst werpt zich dan de vraag op, of de mensch niet eerst tegen de dieren heeft moeten vechten en daarna tegen de menschen. Dit is wel mogelijk; doch, als het zoo is, neemt dit niet weg, dat bij het strijden tegen de dieren niet zoo dadelijk de operatie van zijn denken noodzakelijk werd. Maar wat betreft zijn verhouding tot zijn medemenschen, moet om dezelfde reden, als bij het logische veld, onmiddellijk zijn denken geprikkeld worden.

Raakt de mensch in onmin, dan wordt daardoor niet alleen de noodzakelijkheid geboren om met elkaar te redetwisten, maar ookom tegenover een oneindige wanorde een zekere *regelmaat* te verkrijgen, waarnaar men zich over en weer gedragen zal. Overal, waar nu een zekere openbare orde in 't leven was geroepen en *gezag* ingesteld *om de regelmaat in stand te houden,* was dit een gevolg daarvan, dat er een mensch tot macht gekomen was. Het mag niet ontkend, dat dit door geweld en den sterken arm kan gebeurd zijn, maar zoodra als door de daad van geweld dit samenleven een verloop zal hebben, moeten er *bepalingen* gemaakt en moet er voor gezorgd, dat de onderworpenen zich aan die ordeningen houden. (De koningen uit het boek Richteren en die, waarmede Abraham te strijden had, zouden we zoo kunnen vergelijken met onze plattelandsburgemeesters. Het waren koningen van één stad, die heerschappij voerden over een aantal menschen, door eenzelfden wal ingesloten).

Een noodzakelijk gevolg van de *Statenstichting* is dus de behoefte om zich te sterken, tegenover de behoefte der onderworpenen om te revolteeren; de behoefte om na te denken, hoe de regels te stellen. Daarvoor is juridisch

denken noodig. Men heeft dit in Dahomey gezien. Generaal Dodds heeft met goed gevolg door geweld Abomey ingenomen. Nauwelijks is dit geschied, of hij begint regelingen te maken en zendt hij zijn voorstellen naar Frankrijk omtrent de indeeling van het land. Zoo wordt de generaal jurist.

Hierbij moet in 't oog gehouden, dat Prof. de juridische kennis meer in het legislatieve *zoekt, dan in hetgeen men er tegenwoordig onder verstaat.* Wat is de oorzaak daarvan? Denk u Salomo in, dan is hij geen jurist, die in de rechten gestudeerd heeft en er een strafwetboek op na houdt. Bij zijne rechtspraak laat hij eenvoudig de menschen voor zich komen, hoort hen en doet uitspraak, gelijk een vader dat in zijn huis doet. Voor 't vaderland weg wordt er recht gesproken.

Zoo was het ook in ons land ten tijde van Schout en Schepenen. In Frankrijk zien we hetzelfde met de *„juges de paix"* en in andere landen b. v. Rusland en Oostenrijk zijn tal van onwetenschappelijke menschen als „justice" aangewezen, wat de behandeling van kleine zaken betreft. Bij ons worden de kleine zaken behandeld door Kantonrechters, hetgeen niet zoo goed is, immers de beslissing in zulke kleine zaken hangt veel meer af van een wijs inzicht in de karakters en juridische levensverhoudingen dan van juridisch onderzoek. Zoo vinden we ook *bij Salomo* de *divinatorische wijsheid* om in te dringen in wat achter in het hart ligt. Bij groote zaken gaat dit echter niet.

De juridische ontwikkeling is eerst gekomen van Staatsrechtelijken kant, van den kant van den Locus de Magistratu. Bij Salomo en David en in de Mozaïsche wetgeving zijn van die zijde allerlei instituten in 't leven geroepen. Bij de Mozaïsche wetgeving is wel een Strafrecht, maar nog zeer klein van omvang en zijn de bewijsmiddelen en uitspraken overgelaten aan niet gestudeerde personen.

Langs dien weg van strijd dus is de mensch *gedwongen* geworden om te gaan denken, daar hij anders zijn positie niet kon behouden tegenover de macht, die aan hem onderworpen moest blijven.

III. Daarna is de medische faculteit opgekomen in toenemende mate, naarmate ziekte, gebrek en ellende opkwamen. Oudtijds werden gebrekkige kinderen terstond na hun geboorte gedood. Dit had vooral plaats bij de nomadenhorden. Bij hen is het dan ook als een heel natuurlijk verschijnsel op te vatten, dat zij alleen gezonde menschen lieten opgroeien; de zwakgeborenen stierven immers later toch weg. Vandaar komt het dan ook, dat het zielenaantal dier horden zeer klein is. In onbeschaafde streken van Europa b. v. vindt men geen dokter, en komen weinig ziekten voor; zoo ja, dan gaat men te werk met een behandeling naar vaste middelen. Of ook, de doctoren wonen op zulk een afstand, dat er van tijdige hulp geen sprake is. Zoo is er

evenmin bij de Bedouïnen, die hun leven op kameelen doorbrengen, sprake van een dokter. Met het oog hierop is dus wel te begrijpen, dat de medische kennis niet zoo spoedig gekomen is. Dan waren er vaste woonplaatsen noodig, zou het leven der menschen in de steden een aanvang kunnen nemen en zouden uit weelde zoowel de kwalen worden geboren, als het geld om ter genezing daarvan een dokter te ontbieden. (Bloedarmoede b. v. komt bij den natuurlijken mensch niet voor).

Eigenlijk is de weg van deze kennis niet medisch, maar chirurgisch *opgekomen.* Voor eventueele verwondingen nam men een lijfarts met zich. Zoo was Lucas de Evangelist volstrekt niet een gestudeerd persoon, maar iemand, die een zekere kennis van kruiden en het leggen van een verband had. Eerst, toen men het gebroken been van binnen begon te bekijken, kwam allengs de medische kennis op.

Tegenwoordig is de medische wetenschap in een heel mageren zin een wetenschap. De Chirurgie en Obstetrie vormen daarentegen wel eene wetenschap. *De Medica is thans voor 't grootste deel empirische therapie.* Een plattelandsheelmeester zal zeggen: „ik ben een man van wetenschap," maar spreekt men een' kundigen medicus, dan zal hij, (wanneer er althans geen boeren bij zijn,) dit toegeven. Men probeert de middelen en al naar het uitkomt, schrijft men ze voor.

IV. De natuurkundige faculteit.

De macht der natuur tegenover den mensch is een aanvallende macht 1°. door de *dieren*, 2°. door de *elementen*.

1°. De natuurkundige faculteit is het eerst op den weg van het denken geleid door het jagen. *Jacht is de eerste oorsprong van de physische faculteit.* Tegenwoordig is het gemakkelijk met een geweer een haas te schieten, maar zonder geweer zou menigeen met nog platter tasch huiswaarts keeren. Het vangen van een beest is eene *kunst*. Met geweld gaat het niet, maar met slimheid. Oorspronkelijk *moest* men jagen tot zijn levensonderhoud, want er was nog geen landbouw. (Cf. de Transvaalsche boeren in hun eerste periode). Is de jacht thans deels een weelde en deels overbodig, oorspronkelijk is ze een gegeven in 't menschelijk leven, waaruit het nadenken geboren wordt. De behoefte van het menschelijk leven prikkelde den mensch tot denken, hoe hij de dieren vangen zou. De mensch oefende zich in 't verschalken der dierenwereld. In de tweede plaats hangt daarmede samen de jacht als voorbehoedmiddel tegen het verscheurd worden door de dieren. Ook op het terrein van visschen werd de mensch tot denken geprikkeld en deed 't *verschalken* den mensch tot kennis komen op physisch gebied.

2°. Wat de elementen betreft, de macht des menschen daartegenover was

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

gering en bestond slechts in het schuilen achter rotsen en in bedekking. Tegenover de attaqueerende macht der natuur in koude ontstond de behoefte aan het opslaan van tenten, het bouwen van huizen en van kleeding. Uit dien strijd is het weven en zijn de verschillende kunsten ontstaan.

Zoo is dus uit jagen en visschen, regen en koude, storm en wind die geheele actie geboren, die tot de industrie leidde. De *industrie* is een der eerste wegen, waardoor men op het veld van overheersching der natuur dus verder kwam. Langs dien weg kwam men er ook toe dier, plant en metaal ook inwendig te bezien.

B. Hebben we gezien, hoe op dit vierderlei veld van kennis de eerste Ansätze van kennis begonnen zijn, thans komt *de vraag* aan de orde, hoe uit die eerste zwakke poging om op die velden te gaan nadenken, is opgekomen een schat van kennis en eene min of meer intellectueele bespieding. Bij de beschouwing van het vorige geschiedde toch alles gedwongen, en, waar de strijd ophoudt, wordt nog geen spontane intellectueele ontwikkeling geboren. Raadplegen we de oudheid, dan treft ons dit verschijnsel, dat *de kennis is voortgeplant per traditionem.* Dit is het element, waarop nadruk moet gelegd.

(De tegenwoordige critische tijd is Cartesiaansch in den wortel en begint daarom altoos met niets te weten en wil zoo de zaak tot eene oplossing brengen.)

De werkelijke gang van zaken is geweest, dat de menschheid in verschillende geslachten eerst steen op steen legde en dat zoo een gebouw is opgetrokken. Dit wordt bedoeld met de *historische traditie.* Het is verkeerd deze traditie te wantrouwen en over boord te werpen. Men mag haar niet elimineeren, daar zij de draagster der menschelijke kennis is; wel mag men zich critisch tegenover haar stellen. In overeenstemming daarmede vinden we bij de volken, voordat het tot een opteekenen in boeken kwam, een bijzondere taaiheid en gelijk blijven van de verschillende soorten van menschelijk leven. Vergelijk b. v. de weinige veranderingen, die talen als 't Sanskriet, Chineesch en Hebreeuwsch ondergingen met ons Hollandsch, gelijk het voor acht eeuwen was, waarvan we bijna niets verstaan kunnen. Nog veel minder is het oude Duitsch verstaanbaar. Kent men evenwel Hebreeuwsch, dan kent men dat van acht eeuwen vroeger even goed. Er is dus een hechten aan de traditie, dat gepaard gaat met een veel sterker ontwikkeling van memorie. Bij ons is de memorie vreeselijk zwak. Een bepaalden inhoud van kennis, b. v. voor een examen, van binnen te consolideeren is voor ons zoo moeielijk, dat het in een bleek uiterlijk zijn nadeeligen invloed op de gezondheid doet uitkomen. Bij de ouden echter was de memorie zoo sterk, dat geheele gedichten van Homerus per memoriam van geslacht aan geslacht werden overgeleverd.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek.)

Twee dingen dus, de taaiheid van levensontwikkeling en de veel sterkere rol, die de memorie vervulde, zijn de dragers der traditie geweest. Naarmate 't menschdom zich uitbreidde en de menigte van traditie zich vermenigvuldigde, ontstond er een intellectueel pogen, om den schat te redden, die dreigde uit te slijten.

Den eersten stap daartoe deden de priesters, die in alle landen als de dragers van wijsheid op den voorgrond treden, zooals de Magiërs in Egypte, China en Indië. *In deze priestergeslachten werd de kennis als schat opgelegd.* Waarom juist door de priesters? Antw. omdat de ontwikkeling van goddelijke zaken de andere voorafging, (evenals de Theologische faculteit voorafging aan de overige vier faculteiten en de Theologische Encyclopaedie de andere ver vooruit is,) en zoo ook in dien tijd de priesters in intellectueele ontwikkeling en in hun vak verder waren dan anderen.

Bij hen kwam 't eerst het begrip van opteekenen (Cf. het hiëratisch schrift in Egypte), zoo ontstond *studieuse* traditie, daar ze vereischt werd bij de opleiding tot priester en heeft ze in die priesterlijke families van lieverlee een *esoterisch* karakter aangenomen.

(*esoterisch*, wat naar binnen gekeerd is; *exoterisch* wat van buiten is. Het heeft natuurlijk niets te maken met σωτηρία, alsof het met de zaligheid in verband zou staan. Esoterische leer = geheimleer).

De beweegreden daarvan, dat de priesters de traditie opzettelijk geheim hielden, was deze, dat zij daardoor hun macht en invloed op het volk wilden uitoefenen. Het hiërarchisch belang was hierbij in 't spel. (Cf. Sequah, die zijn middel geheim houdt, eveneens het geheime karakter der Haarlemmer-olie en van den zoogenaamden balsem van Van Oordt.)

Dit motief was dus een gansch anthropologisch verschijnsel. De priesters hielpen de menschen wel, maar ze vertelden hun niets, zoodat er eene scheiding ontstond tusschen de traditie van kennis van 't publiek en die der priesterklasse. Deze laatste werd de zoogenaamde *„thesaurus sapientiae"* van Egypte en de Magiërs. Op deze wijze zijn de Grieksche mysteriën ontstaan en door datzelfde zocht ook de vrijmetselarij ingang te vinden, om invloed en macht in de maatschappij te representeeren.

Daardoor kreeg die thesaurus sapientiae een h e i l i g *karakter, is de wetenschap van het heiligdom uitgegaan en droeg zij als zoodanig geen profaan karakter.*

Dit heilige karakter der traditioneele kennis sproot deels uit *omrein*, deels uit *rein* motief voort. Uit rein motief, voor zoover in 't algemeen het besef leefde, dat al die middelen gaven waren, door de goden geschonken. Daarom is het ook niet vreemd, dat er verschillende goden waren, b.v. een

god van de jacht, vischvangst etc. en dat men bij elke overwinning een daad van Gratia Communis gevoelde.

Het gansche afgodische terrein van den strijd des menschen tegen de natuur, ziekte, dwaling en ongeloof is niets als een caricatuur van Gratia Communis; een valsche silhouette, waarop de Gratia Communis op valsche wijze is afgespiegeld. Maar toch is die wereld rijker dan de tegenwoordige, die den schat van kennis, door God geschonken, *tegen* God gebruikt.

C. Het derde stadium begint met Aristoteles. Aristoteles opereerde niet van de traditie uit, maar hij begon met het logisch zijn in mensch en kosmos te onderzoeken. Bij hem dus niet een strijd met natuur en σῶμα, maar een bepaalde dorst naar kennis, een weetzucht, een pogen om te begrijpen. En toch van den anderen kant weer, zien we het bij Socrates, of verder nog terug bij Pythagoras, dat ze wel een strijd voerden. Men gevoelt dit bij den giftbeker van Socrates. (Ook onze Universiteit is uit strijd geboren). Aldus is ook de lijn der *Grieksche philosophie* uit strijd geboren en wel doordat de toenmalige priesters, die groote macht hadden, tegenover de lagere volksklassen hun invloed deden gelden door allerlei hocus-pocus; terwijl de menschelijke ontwikkeling, daarmee geen vrede nemend, die macht niet kon verdragen. Het „manger le pasteur" werd dan ook gevolgd door een *breuke* tusschen de ontwikkelde klasse van Griekenland en de klasse der priesters. De eersten bonden den strijd aan tegen de geestelijken en zochten tegelijk een ander uitgangspunt van kennis, van denken. Zoo kwam de philosophie vijandig te staan tegenover de inheemsche religie, o. a. de strijd tusschen Socrates en de goden; zoo werd het mogelijk, dat de machtige priesters met hun invloed op het volk, hem den giftbeker deden drinken; zoo is eveneens door 't optreden der Grieksche Philosophie die macht aan den afgodischen priesterstand ontkomen. Maar.... *de philosophie van Griekenland draagt nog niet het atheïstisch karakter van tegenwoordig. Er is een recursus ad τὸ Θεῖον in waar te nemen.* Plato en Aristoteles hebben τὸ Θεῖον als bezielend element, waarop ze zich beroepen en wat ze als een waarachtig goddelijk element stelden, tegenover den matten en dorren eeredienst van dien tijd. Dit is de strijd van het Buddhisme en Brahmanisme in Indië, van Confucius in China. De afgodische tempels maakten een te bruten indruk; daarom werd in de mysteriën een vermenging gezocht, waarin de beschaafde klasse een bevredigenden vorm kon vinden. Daarna zijn de mysteriën naar Rome overgebracht, waar ze geëindigd zijn in banketten, festijnen en tooneelen van onzedelijkheid.

De philosophie is dus wel opgekomen strijdend tegen het paganisme, maar ze zocht haar kracht in τὸ Θεῖον, trad dus niet op in een profaan, maar in een goddelijk karakter.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Daarop treedt het Christendom de wereld in. De philosophie had zich langzamerhand in *Scholastick* bezinksels gegeven in Griekenland en Rome. De Schriftuur was toegenomen tot verbreiding der kennis. Groote werkzaamheid der afschrijvers in die dagen, en in scholen werd tot het vormen van intellectueele kennis in *trivium* en *quadrivium* gearbeid. Doch dit formeele pogen bedoelde nog volstrekt niet de logische, juridische, medische en natuurkundige kennis uit elkaar te houden. Het *voortplanten der kennis ging niet uit van de scholen, maar van de enkele personen;* cf. Hippocrates op medisch, Galileï op physisch gebied. Zoo waren er ook opzettelijke scholen om wetten te leeren. Enkele juristen gaven juridische ontwikkeling en traden als commentatoren op. In dezen toestand vond het Christendom de zaak en liet ze zoo liggen. De eerste duw der Grieksche philosophie om tot meer universeele intellectueele kennis te komen, werd gestuit. *In de Middeleeuwen is dan ook geen kwestie van philologische, juridische, medische en physische studie, het blijft bij de scholen met hun trivium en quadrivium.* Alleen de theologie kreeg in de priesterscholen eenigszins een eigen ontwikkeling.

Waaruit is in de 13de en 14de eeuw het Universiteitswezen opgekomen?

De oorspronkelijke juridische faculteit heet niet juridische, maar de faculteit van de *decretalen* d. w. z. van de pauselijke decretalen. Ze was oorspronkelijk een faculteit van kerkrecht, zooals men thans zou zeggen. Het begrip van *Canoniek recht* moet niet te eng genomen. Het omvat zoowel het recht van kerk als maatschappij. Ook zijn er uitspraken in omtrent een gansche reeks van zaken, die tegenwoordig in het burgerlijk en strafrecht thuis hooren? Waardoor ontstaat nu eerst daarna een begin van studie van wat wij de tegenwoordige jurid. fac. noemen? Hierdoor, dat de Bourgondische koningen en Italiaansche republieken *civilisten* aanstelden als ambtenaren. Te voren konden alleen de klerken lezen en schrijven en was alle begin van ontwikkeling een geestelijke actie. Thans werden er civiele bureaux opgericht en gaf het *kansclarijwezen* de eerste aanleiding tot het opkomen van een stand van menschen, die opzettelijk onderwijs ontvingen om in bepaalde zaken te kunnen optreden. (De kanselarij arbeid bestond in het leeren van wetten en het maken van verschillende tabellen, etc.)

Daarna trad het juridische wezen op den voorgrond. Was de kanselarij bij de Staten het rechterlijk wezen, door den strijd tusschen Romeinsch en Germaansch recht kwam men tot wetenschappelijke kennis en werd uit dien strijd de juristerij geboren.

Het Staatsrecht als zoodanig, als zelfstandig vak, werd in de laatste eeuw der Republiek niet onderwezen. In Amsterdam was er aan het Athenaeum

slechts één professor voor de jurid. fac. Evenzoo was aan de andere universiteiten de jurid. fac. zeer klein, en men kon het daar best mee doen. Daarnaast loopt aan den eenen kant eene universiteit, waar niets dan rechten en aan den anderen kant eene waar niets dan theologie werd onderwezen, (Cf. de Sorbonne te Parijs).

Bij de decretalen kwam ook het civiele recht. Zoo werd men *doctor juris utriusque.*

Oorspronkelijk was daarbij geen sprake van een natuurkundige faculteit, evenmin van een letterkundige.

Te dien tijde bestond er wel eene propaedeutische faculteit, *artistarum facultas*, welke door elkander Latijn, Grieksch, mathesis, physica omvatte. In Duitschland noemde men dit later *de philosophische faculteit*, zooals ook nog heden ten dage aan bijna alle Duitsche Universiteiten de natuurkundige en literarische faculteiten in de eene philosophische faculteit zijn saamgegoten. Dan bestaan er maar vier faculteiten. Men beschouwt het, alsof de artisten geen zelfstandig bestaan hebben, en hun faculteit slechts dienst doet als voorbereiding voor de theologische, juridische en medische, welke dan voor de drie eigenlijke faculteiten gehouden worden. Een professor aan de artistische faculteit wordt dan ook over de schouders aangezien als een soort lector, die iemand klaar maakt voor de inleiding in de eigenlijke faculteit.

Opmerkelijk is nu, hoe het optreden van de faculteiten uit den practischen nood ontstaan is, om niet alleen den hoogeren geest voor civilisten te vormen, maar ook voor de medische kennis en die van het Canonieke recht. *Dit alles heeft met wetenschap niets te maken.* Van lieverlee drong *de wetenschap* door en keerde het philosophisch element van Griekenland terug *sinds Cartesius* en leefde Aristoteles weer op *sedert het Humanisme.*

Sedert de tweede helft der vorige eeuw erlangde die philosophische rijkdom van gedachten genoeg kracht om als zelfstandige macht in die faculteit in te dringen en als ontwikkeling van wetenschap in verband met de faculteit wetenschappelijk te gaan opereeren en manoeuvreeren.

De vraag, of men in de Middeleeuwen en den daaraan voorafgaanden tijd zich van de roeping der faculteiten en der universiteiten geen denkbeeld vormde, moet bevredigend beantwoord. Dit was *hare roeping, dat ze alle gegeven waren uit het beginsel van strijd,* als genadegave Gods; de theologie om te strijden tegen de zonde; de medische fac. tegen de ziekte en ellende; de juridische tegen insubordinatie en de logische tegen de leugen. In den mensch was een gevoel en besef, dat in al die kennis een hooger motief lag opgesloten. De toespraken, ons uit dien tijd overgebleven en de toon van onderwijs droeg een edel en nobel karakter. Alle studenten stonden wel niet even hoog, maar zoo laag als tegenwoordig over 't algemeen de studenten staan, daarvan

was toen geen sprake. Toen werd er niet gestudeerd om klaar te komen, een positie te verkrijgen en geld te verdienen. In plaats van het tegenwoordige cynisme, was het ridderlijk besef uit de Middeleeuwen op wetenschappelijk gebied doorgedrongen. Het was een heilig besef, een goddelijke blik, en een hemelsche bezieling. Het was toen werkelijk te doen om het onrecht te bestrijden, den onschuldige te redden, miserie te keer te gaan en dat het bij de theologie niet slechts ging om een plaats te hebben, springt nog duidelijker in 't oog, als we bedenken, dat het coelibataire leven der priesters vanzelf daartoe weinig prikkelde.

De trek van de toenmalige studie was een nobele en edele.

Ten slotte rest ons nog, om een generalen blik op de faculteiten te verkrijgen en hare positie, die zij in 't geheel der wetenschappen innemen, goed te vatten, de opmerking, *dat men nergens beter dan uit die vier faculteiten de hel kan leeren verstaan.*

Hoe is dit bedoeld?

Antw. De vier faculteiten zijn alle bezig en doende om te bestrijden de energie van de zonde met alle gevolgen van dood en ellende. In zooverre zijn ze instrumenten, die deel uitmaken in Gods hand van Gratia Communis, om de doorwerking van zonde en ellende te stuiten. Denken we nu, dat die werkingen van Gratia Communis niet bestonden en wegvielen, dan zouden, onderscheiden naar eigen terrein van ellende, de faculteiten vierderlei degeneratie krijgen en het is uit die vier degeneraties, gelijk ze dan zijn zouden, dat men eigenlijk het wezen van de hel verstaat en vat.

We hebben vier velden, n. l. *λόγος, σῶμα κοινωνία* en *φύσις*. Denken we nu op elk dier vier terreinen de stuitende werking weg, dan loopt het rad van 't verderf om de spil rusteloos door. Welke zijn dan de vier gevolgen?

1°. Ten opzichte van de *philologische* faculteit, dat het zelfbewustzijn van den mensch, in plaats van verhelderd te worden, in gestadige verwarring en verduistering geraakt. Men stelt zich wel eens de verlorenen in de hel met een gewoon bewustzijn voor, doch dit is verkeerd. Ook in de verwarring en verduistering van het bewustzijn in toenemende mate komt het wezen der „buitenste duisternis" uit.

2°. Wat 't *somatische* betreft, zou, zonder stuitende genade, terwijl we nu wel ziekten, kwalen en pestilentiën in 't menschelijk lichaam zien uitbreken, maar sporadisch afloopend en door medische hulp gestuit, in 't menschelijk lichaam al de verschrikking van de geheele pestilentische sfeer rusteloos door, zonder ooit tot een dood te kunnen komen in 't menschelijk leven, blijven voortwoelen.

3°. Wat betreft *het veld der κοινωνία;* de Gratia Communis, mede door hulp

der juridische faculteit, streeft er naar om in het geheel van het samenleven der menschen de met die samenleving overeenstemmende ordinantiën Gods in rechtsvormen te openbaren en met overheerschende macht te handhaven. Denkt men nu de stuitende werking weg, dan zou niet de aantrekkingskracht, maar de middelpuntvliedende kracht werken, en de helsche toestand hierin openbaar worden, dat van lieverlee elk verband losliet, dat de een al feller en scherper tegenover den ander kwam te staan en dat het leven al meer zou komen in rechtstreekschen strijd met de ordinantiën Gods en met den aard en de natuurlijke gesteldheid van het menschelijk leven.

4°. Met betrekking tot *'t veld van φύσις* lezen we, dat er in den verloren mensch zal zijn weening en knersing der tanden, als uiting van machtelooze woede. Waarom die woede? Omdat nu in de physische faculteit door Gratia Communis den mensch zeker vermogen gegeven is de overmacht der natuur te attaqueeren, en zoo tot heerschappij over haar te geraken. Denk dit weg, dan is het gevolg, dat de krachten en de elementen der natuur zonder weerstand over den mensch gaan heerschen, totdat hij ten slotte uitroept: „Bergen valt op ons en heuvelen bedekt ons.

Uit dit oogpunt beschouwd zien we rechtstreeks in, hoe de vier faculteiten werkelijk reddende engelen zijn, van God gegeven machten om de hel tegen te houden en het daemonische in het menschelijk leven te keer te gaan.

Bij de vraag op welke wijze de faculteiten dat doen, moet men wel in 't oog houden den ouden regel: *„non scholae sed vitae"*. De wetenschap om het *pure* weten heeft geen raison d'être. Later komen we hierop terug, voorloopig zij slechts opgemerkt, dat het weten van wetenschap als zoodanig niet hoog genoeg staat om daarin het doel en roeping van de wetenschap te vinden.

Het „non scholae sed vitae", moet niet misverstaan, alsof de faculteiten ten doel hebben den mensch aan een betrekking te helpen. Het zijn strijdende faculteiten. Daarom hebben ze de roeping om hun vijand te leeren kennen; zich te oriënteeren op het terrein, waarop ze den slag leveren moeten; de wapenen, waarmee de strijd moet geleverd, in gereedheid te brengen en naar de middelen van Godswege om te zien om met die wapenen slag te leveren. In verband hiermede is haar roeping om elk voor zich haar bataljons gereed te maken, mannen op te leiden, die tegen den aldus gekenden vijand den strijd aanbinden en overwinnen zullen.

Zoo krijgt de wetenschap een practisch doel en krijgt men bij alle wetenschappelijk onderzoek een pathologie *in het leeren kennen van den vijand; een* physiologie en anatomie *van het slagveld; eene* botanie *in het zoeken naar de middelen en in den vorm van* actie *den strijd der bataljons.*

Het is een teeken van hooghartigheid de wetenschap om het pure weten te

beoefenen. Het bevel om te strijden is eene ordinantie Gods tot redding der menschheid. Dit is het standpunt, waarop elke universiteit en aan een universiteit elke faculteit zich plaatsen moet.

Nog een enkele toevoeging:

Dit beginsel van strijdende faculteit is niet zoo direct te begrijpen ten opzichte van de logische faculteit. Als het bewustzijn des menschen klaar en helder is, dan beschikt de mensch over eene macht; wordt het daarentegen troebel dan wordt het zwakheid. Er zijn twee soorten van menschen, 1°. die geestkracht bezitten, 2°. die bij het minste in de war raken, en dus geen possessio over hun bewustzijn hebben. Van dit tweede heeft de vrouw meer last dan de man. Dit verschijnsel merkt men vooral op bij de Javanen of andere Oostersche volken, waar het bewustzijn weinig ontwikkeld is. Men kan er zich haast geen denkbeeld van vormen hoe bang en machteloos zulke menschen zich gevoelen. (Cf. b. v. een Afrikaanschen neger in Londen, die, bij het zien van een menigte menschen, geheel en al in trillenden toestand verkeerde).

Ook in onze eigen omgeving weten we, over wat macht iemand beschikt, die tot klaar en helder bewustzijn gekomen is. Daar is een gevoel van vrijmaking en eene macht van *zelfvertrouwen*. Het weten als weten heeft dus beteekenis, mits men er bijvoege: omdat het middel is om het bewustzijn tot helderheid te brengen en den algemeenen strijd te voeren. Dat zelfvertrouwen wel geen wapen, maar toch eene macht is, blijkt hieruit, dat eene Fransche armée van 1500 man er geen been in ziet om een tienmaal sterkere legermacht van Dahomey aan te vallen. Zoo is één Europeaan meer waard dan tien Madureezen, omdat hij uit het land van ontwikkeling en zelfbewustheid komt.

§ 4. **De theologische en de vier overige faculteiten.**

Alle vijf faculteiten hebben dit gemeen, dat ze wortelen in de Gratia en dat wel in de Gratia Communis, maar met betrekking tot de Gratia Specialis loopen ze geheel uiteen.

Ook de Theologie als wetenschap wortelt in de Gratia Communis, in zooverre ze

1°. *uit de Gratia Communis het instrument ontvangt om wetenschappelijk te onderzoeken en te concludeeren;*

2°. *door de Gratia Communis in den zondaar nog de Scintillae religionis vindt, waardoor ze haar object aan de reëele menschheid kan aansluiten en*

3° *als niet absoluut noodig voor de zaliging der uitverkorenen, hare absolute noodwendigheid evenals de overige faculteiten, vindt in het bestrijden van de machten der verderving, in het uitdagen van de machten tot betoon van al haar kracht en in het uitbrengen van die volle menschelijke ontwikkeling, die naar den Raad Gods aan de menschheid als levenstaak gegeven was tot prijs van Zijnen Naam.*

Hetgeen daarentegen de theologische faculteit van de vier overige onderscheidt, is tweeërlei: 1°. *haar* object; 2°. *haar* methode. *Logos, rechtsorde, soma en natuur zijn coördinata, maar God is geen coördinatum van deze vier. Ook buiten zonde zou de wetenschap van de kennisse Gods derhalve in geheel andere verhouding tot haar object hebben gestaan, maar alsdan zou haar methode althans dezelfde geweest zijn als die der overige faculteiten, daar ook zij uit den mensch en uit den Kosmos de kennisse Gods zou hebben verworven. In dit laatste echter brengt de zonde verandering, omdat bij de overige faculteiten het object zelf door de zonde is aangetast, hier niet. God blijft dezelfde Het verschil tusschen den staat buiten en met zonde ligt hier dus alleen in het subject. Het kan God niet meer vinden en dit nu brengt de noodzakelijkheid mede, dat hun de kennisse Gods in een* Revelatio Specialis *moet gegeven en dat in het subject zulk eene verandering moet worden teweeggebracht, waardoor het bekwaam wordt om deze Revelatio Specialis in zich op te nemen. De wetenschap der theologie kan dus alleen ontstaan en zuiver loopen, zoo zij beschikt over het logisch instrument en over de aansluiting aan de reëele menschheid, gelijk de Gratia Communis die ponceert, en*

zoo zij bovendien uit de Gratia Specialis ontvangt èn de Revelatio Specialis en een φωτισμός, wortelend in de palingenesie.

De vier overige faculteiten daarentegen vallen in twee groepen uiteen: de ideëele (*jurid. en logische fac.*) *en de* materieele (*med. en natuurk. fac.*) *en staan op grond van deze onderscheiding tot de Gratia Specialis in een onderscheiden verhouding. Ze ageeren alle vier uit de Gratia Communis, zoo wat haar object als subject betreft. Immers het subject is altoos, niet de absoluut verduisterde mensch, maar de mensch, in wien de Gratia Communis de absolute verduistering gestuit heeft. Ze vinden haar object, niet gelijk het bij absolute doorwerking der zonde zou geweest zijn, maar gelijk het is en bestaat onder het schild der Gratia Communis. Ook vinden ze alleen in haar de aansluiting aan de Gratia Specialis in zooverre alleen de Gratia Specialis ons de Gratia Communis leert verstaan.*

Omdat nu alleen de Theologische faculteit ons de verhouding van den mensch en zijn denkobjecten met opzicht tot God en dus ook van de zonde tot de zonde en evenzoo met opzicht tot den oorsprong als tot den τέλος aller dingen leert kennen, kunnen derhalve deze vier faculteiten zichzelf als denksubject de positie van haar object met het oog op zijn oorsprong en het einddoel van de faculteiten als zoodanig alleen dan recht verstaan, zoo ze zich op de resultaten der theologische faculteit baseeren en daarbij aansluiten.

Van de natuurkundige faculteit is hiermede de verhouding tot de Gratia Specialis ten einde toe voorgeteekend, maar reeds bij de medische faculteit komt hierbij, dat zij te doen heeft met het σῶμα van den mensch en dat dit σῶμα organisch samenhangt met 's menschen ψυχή. Wil zij dus wetenschappelijk te werk gaan en diensvolgens zich bepalen tot haar eigen gebied, zoo moet zij van de theologie en deels van de logische faculteit de psychische gegevens ontvangen, eenerzijds voor zoover deze bepalen wat met het σῶμα al dan niet geoorloofd is en anderzijds om de psychische oorzaken van ziekte en gezondheidsleer in rekening te kunnen brengen.

Maar nog veel inniger wordt die betrekking tot de Gratia Specialis voor de logische en juridische faculteiten, die in den logos en het ius een ideëel object bezitten. Voor de philologische faculteit ligt dit object in den creatuurlijken logos, gelijk die èn in den mensch èn in den kosmos aanwezig is en thans na den val in geen van beide te verstaan zijn, indien niet de Gratia Specialis bij haar licht ons het recht bestand van dezen logos doet kennen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Noch de philologische, noch de historische, noch de philosophische studie kan haar object uit den mensch en uit wat geschied is als normaal verklaren; en eerst door het rekenen met het abnormale der zonde en de actie, die van de Gratia Specialis hiertegen reageert leidt deze studie tot organische eenheid. Bovendien heeft deze faculteit èn in de geschiedenis èn in de philosophie de Gratia Specialis zelve op te nemen, en alleen, zoo ze aan deze centrale beteekenis toekent, vindt ze de solutie van haar hoofdprobleem. *Iets wat in even sterke mate geldt van de juridische faculteit, die niet zelve naar willekeur een recht scheppen mag, maar* het recht, *d. i. het door Gods wil alleen bestaande recht heeft, te vinden en voor dit recht alleen aan Gods souvereiniteit de autoriteit kan ontleenen. Hiertoe leidt uitteraard niet de enkele naspeuring van het positieve recht. Dit toch zou onderstellen, dat de menschelijke rechtsontwikkeling normaal d. i. buiten zonde had plaats gegrepen. De beginselen, waarvan de rechtsstudie uitgaat, moeten derhalve deels uit den door de Gratia Communis in stand gehouden en door de Gratia Specialis herstelden mensch, deels uit de bijzondere Openbaring worden gekend; en dit nu maakt, dat de juridische faculteit, behalve door hetgeen straks over alle faculteiten saam is gezegd, nog speciaal aan de bijzondere Openbaring gebonden is door vierderlei:*

1°. *door de openbaring van Gods wil, die in de Revelatio Specialis gegeven is.*

2°. *door de ontdekking van het kwaad, dat het recht te bestrijden heeft, gelijk alleen Gods Woord dit met zekerheid doet.*

3°. *door de verheldering van het rechtsbesef in den wedergeborene en*

4°. *doordien het beginsel der autoriteit voor alle recht eerst door de Gratia Specialis in de Souvereiniteit Gods kan worden vastgelegd.*

Deze § is hier zoo breed opgezet, omdat het hier een der meest ingewikkelde quaesties geldt. De bespreking van deze § kan daarom in verhouding met de vorige korter zijn.

De eerste bespreking is die over de positie van alle faculteiten saam; onderzoek van deze § is de verhouding van de overige faculteiten tot de theologische faculteit. We gaan dan nu spreken over de verhouding, die tusschen de theologische faculteit aan den eenen kant en de juridische, philologische, natuurkundige en medische faculteit aan den anderen kant bestaat.

Terstond gevoelen we, dat *deze verhouding parallel* loopt *met de verhouding*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

tusschen Gratia Communis en Gratia Specialis, want in hoofdzaak is de theologische faculteit de faculteit der Gratia Specialis en staan de andere meer op den bodem van de Gratia Communis. Het komt dus tot op zekere hoogte op hetzelfde neer. *In verband met den Locus de Magistratu loopt ook parallel de verhouding van de kerk tot den magistraat;* de kerk treedt op als draagster van de Gratia Specialis, het leven der burgerheerschappij als drager van de Gratia Communis. Zoo bewegen we ons langs zekere lijnen naar een vast doel heen.

We handelen hier maar niet zoo uit aardigheid over de faculteiten, neen, het probleem bij den Locus de Magistratu, de verhouding van kerk en staat is daarom zoo verward en daarom is er zoozeer over gehaspeld, omdat niet behoorlijk de fundamenten en de beginselen, waaruit de oplossing van dit probleem moest gevonden, werden gelegd en nagegaan, welke oplossing alleen bestaat in een klaar en helder inzicht in de verhouding van Gratia Specialis en Gratia Communis en in een goeden blik op de verhouding van de theologische faculteit tot de overige faculteiten.

De *Gratia Communis* en *Gratia Specialis* moeten niet bezien als twee afzonderlijke sferen. Dit gebeurt wel, maar deugt niet. Want ze *hebben beide dit gemeen, dat ze „gratia" zijn en dat ze als gratia beide voortvloeien uit éénzelfde Raadsbesluit Gods en dat ze, voortvloeiende uit éénzelfde bron, ook gericht zijn op éénzelfde doel en diensvolgens ook wederkeerig op elkander inwerken en eerst samen een geheel uitmaken.*

Dit kan met verschillende beelden duidelijk gemaakt.

Men kan zeggen b. v.: Gratia Communis is de toebereiding van den onvruchtbaren bodem, zoodat ze vruchtbaar wordt; en Gratia Specialis is de planting daarin van de planten, waarvoor die vruchtbaarmaking dienen moest, in welken vruchtbaar gemaakten bodem de planten tot rijpe ontwikkeling en volle ontplooiing zullen komen.

Ook aan de *stalactict* kan een beeld ontleend. Bij een stalactict heeft deze werking plaats, dat door een geweldig chemisch proces de steen van een grot langzamerhand druipend gemaakt wordt en er zich een uitlekking van dien vloeibaar gemaakten steen begint te vertoonen, totdat na langen tijd de drup naar beneden valt. Dit proces gaat zoo door, totdat de twee aldus ontstane punten elkander ontmoeten en eene stalactictzuil vormen. In de bekende *Fingalscare* bij de Schotsche eilanden is op deze wijze een Gothische tempel geformeerd. Die uitlekking komt van boven, maar dat van boven komend naar beneden druipen heeft tweeledige werking, nml. dat het 1°. van onderen en 2°. van boven eene formatie begint aan te leggen, totdat ze aaneensluiten en de zuil gevormd wordt. Dit is daarom beeld van Gratia Communis en Gratia

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Specialis 1°. omdat ze beide gratia zijn, d.w.z. van boven komen en 2°. omdat ze onmiddellijk zich splitst in tweeërlei werking, en wel één van de aarde naar boven en één van den hemel naar de aarde. De Gratia Specialis houdt meer den kant van „coelitus."

Alle vijf faculteiten staan op de basis van Gratia Communis. Ten opzichte van de theol. fac. is dit hier nader waar te maken. Niet ten opzichte van de overige faculteiten, want dit is in de vorige § volledig uiteengezet, wel ten opzichte van de theologische fac. omdat we hier indruischen tegen de gewoonlijk gegeven voorstelling, vrucht van het Methodisme, volgens welke de theologische faculteit enkel met Gratia Specialis en niets met Gratia Communis te doen heeft. Deze quaestie deed zich nog twee jaren geleden voor, toen de bewering geuit werd, dat de kerk geroepen was om een theologische faculteit in 't leven te roepen en de andere faculteiten als behulpsels aan die theologische faculteit van kerkswege te verbinden. Daarom is in de § aangegeven, in hoeverre de theologische studie met de Gratia Communis te doen heeft.

Wat is dan het antwoord op deze vraag? Antw.: *De theol. fac. ontvangt uit de Gratia Communis niet haren inhoud. Dezen ontvangt zij uit de Gratia Specialis en daaruit alleen, want principium der theologie is niet de ratio en Gods Woord saam, maar* „Sacra Scriptura est principium theologiae unicum. Maar, gelijk we weten, wordt in Art. 2 van de Confessie geleerd, dat wij God kennen door twee middelen: 1°. uit de wereld der *natuur*, waarin, als in kleine letteren, allerlei dingen omtrent God geschreven staan, 2°. uit de *Schrift*, waaruit we God nog veel beter leeren kennen.

In navolging van die uiting vinden we bij Hellenbroek e. a., dat we God uit twee dingen, natuur en Schrift, kennen; doch deze voorstelling leidt op een dwaalspoor en gaat in tegen wat de theologie altijd leerde dat de Sacra Scriptura principium theologiae *unicum* is.

Wat is dan de reden, waarom de theologie met de natuur te maken heeft? Het antwoord op deze vraag bespreken we thans, nml. *dat de theologie*, niet wat haar inhoud betreft, *maar wel* formeel, *met de Gratia Communis in verband staat.*

Dit is zoo in *drieërlei* opzicht.

I. Wat betreft 't *subject* en *instrumenten.*

Vragen we ons af, wat is het subject van de theologische studie en van de Christelijke wetenschappen, dan ligt het in den aard der zaak, dat het subject, indien we het generaal nemen, geen ander kan zijn dan het subject van *de* wetenschap. Dit subject mag nu voor de juridische fac. anders gequalificeerd en gemodificeerd worden en in de med. en theol. fac. speciale

qualificaties bezitten, doch hierover spreken we niet. Maar zeggen we, dat er in het groote organisme van wetenschappen een eigen veld is, dat door de Theologie wordt ingenomen, dan spreekt het vanzelf, dat het generale subject van alle wetenschappen saam een mensch moet zijn. Één organisme met twee subjecten kan niet bestaan en is een ondenkbaar iets. Wel bestaat de uitdrukking Siameesche tweelingbroeders, maar daaruit kan niets geconcludeerd, omdat men niet weet, hoe zulke wezens bestaan. Gelijk er in het dier maar één subject is, zoo is er ook in den mensch maar één subject, want waren er twee of meer subjecten, dan zouden er ook meer organismen in den mensch bestaan, omdat elk subject door een eigen organisme werkt. De eenheid van subject maakt de onderscheiden deelen tot een organisch geheel; neemt men het subject weg dan is er geen organisme meer en gaat het lichaam onmiddellijk tot ontbinding over.

We stellen ons dus op dit standpunt, dat de wetenschap één organisch geheel is en dat er in dat ééne organisme een organisch deel is, dat theologie heet.

Wat is nu het *subject in de theologische studie?* Is het hetzelfde als het subject in de juridische, logische, natuurkundige en medische studiën?

Antw. Dat subject *is* niets anders dan de menschelijke logos. Het is het menschelijk bewustzijn, dat subject is van het organisme der wetenschap. Met logos of het bewustzijn van den mensch wordt niet bedoeld de logos van *A* of *B*, want wetenschap is gemeen goed van heel het menschelijk geslacht, en wel zoo, dat de studiën van iemand in Afrika helpen voor die van Rusland; dat die uit de 10de eeuw in de hand werken met die uit de zesde eeuw b. v. of uit den voor-Christelijken tijd. Het is alles één organische arbeid. Daarentegen wordt wel met den menschelijken logos bedoeld *de* ideëele *logos van het menschelijk geslacht.* Wil men dus prijsgeven het wetenschappelijk karakter der theologie en zeggen: „Ze is geen wetenschap" dan kan men haar buiten de Gratia Communis halen en naar willekeur met haar gaan sollen; zegt men evenwel neen, dan moet ze een eigen terrein innemen in het organisme der wetenschappen en moet ze met die wetenschappen eenzelfde subject hebben, als de logische, juridische, medische en natuurkundige studiën. Deze laatste nu zijn niet te kennen uit de Gratia Specialis maar uit de Gratia Communis.

Alzoo is het uit de Gratia Communis, dat ook voor de theologische studie het subject opkomt. De drang naar wetenschap en het vermogen om te studeeren krijgt men niet door wedergeboorte, maar is iets, wat men in het natuurlijk leven, dank zij de Gratia Communis, bezit.

Logisch denken, goede dialectiek, bekwaamheid in het trekken van conclusies en redeneeren zijn *instrumenten* voor de theologie. Deze gegevens

komen eveneens uit de Gratia Communis op; critiek, hermeneutiek etc. kan men niet uit den Bijbel leeren, maar wel van Aristoteles, Kant, etc. Ook het instrumentum dus, waarmede het subject in den wetenschappelijken arbeid te werk gaat, komt niet uit de Gratia Specialis, maar uit de Gratia Communis.

II. Het tweede, waarop te wijzen is en wat nauwer aansluit aan de Belijdenis, is, dat de theologie dit principium van wetenschap, Gods Woord, in de lucht hangt en er niets mee uitrichten kan, tenzij er eerst Gratia Communis onder ligt. Dit drukt de Belijdenis uit, als ze de kennisse Gods uit de natuur vooropstelt.

Stel u voor, dat er geen Gratia Communis was en dat er in het menschelijk leven niets over was van een besef van God; dan zou, al kwamen er engelen uit den hemel met het prachtigste Evangelie, geen mensch het verstaan kunnen. Het zou evenmin helpen, als wanneer men de tonenwereld in de muziek door dooven wilde laten hooren, de fijne teekeningen der schilders door blinden wilde doen beoordeelen, ja evenmin als het zou baten, wanneer men het Evangelie aan de dieren verkondigde.

Het is niet mogelijk op godsdienstig terrein en in de theologische studie eenige reële actie te verrichten, tenzij men een inzicht in den natuurlijken toestand van den mensch heeft. In de natuur zelf moet iets zijn, waarop we staan kunnen, anders is er met Gratia Speciales niets uit te richten. Wel stellen sommige predikanten het voor, alsof door de wedergeboorte het *semen religionis* in den mensch komt, maar dit hangt Gods Woord in de lucht en is ijdel geklap. *Het is dan ook de groote verdienste van Calvijn, dat hij leerde, dat het semen religionis reeds in den* zondaar *aanwezig is en dat daaraan Gods Woord zich aansluit.*

III. Het derde punt, waardoor de theol. fac. met Gratia Communis in verband staat, is haar *doel*, haar τέλος.

Is de theologische faculteit een faculteit, die ten doel heeft *zaliging van zondaren?*

Antw. *Niet absoluut;* de zaliging van den zondaar is niet van de theol. fac. afhankelijk, want wanneer die metterdaad daarvan afhankelijk was, dan zou iemand, die van de moeielijke quaesties van belijdenis, zooals die door de theol. fac. gekweekt wordt, geen kennis droeg, buiten de zaligheid gesloten zijn; dan zou ieder die sterft, voordat hij tot juistheid van bewustzijn is gekomen, niet zalig kunnen worden; dan zou een ieder, die, nadat hij tot bewustheid gekomen was, niet met genoeg geestesgaven bekwaamd was om de christelijke belijdenis in al haar diepte te vatten, daardoor buiten de zaligheid staan.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Nooit kan zaliging der zondaren absoluut doel van de theologische faculteit zijn. Ook daarom kan dit niet, omdat het subject in de theologie één is met het subject van alle wetenschappen.

Om het doel van de theol. fac. te leeren kennen moeten we ons afvragen: „wat is het τέλος van *alle* wetenschap?

Antwoord: God de Heere heeft in Zijne Schepping aan den mensch, als organische eenheid, niet bedoeld een bewustzijn te geven, dat vatbaar was om tot wetenschap der dingen te komen, maar Hij heeft aan dien mensch de taak opgelegd om van geheel den κόσμος in den spiegel van zijn bewustzijn de *reflectie* te geven. God wilde Zichzelf als Schepper van dien κόσμος *verheerlijken*, door dien κόσμος aldus in 's menschen bewustzijn te reflecteeren. Nu komt de zonde in de wereld. Had die met haar vernielingsproces rechtstreeks doorgewerkt, dan zou dat doel van Gods Schepping mislukt zijn, niet zijn verwezenlijkt. Dat doel toch kon niet bereikt in den hemel, maar moest bereikt worden *op de aarde*, omdat die aan het menschelijk bewustzijn den vorm en de gelegenheid biedt tot het volvoeren van zijn reuzentaak. Door Gratia Communis is echter de vernielende kracht der zonde in haar werking gestuit en het menschelijk bewustzijn aldus opgehouden, dat het in staat was die taak te volvoeren, en dat wel op aarde, omdat ze niet in vrede, maar onder strijd moest gevoerd. Nu toch heeft die groote werking van het menschelijk bewustzijn een dualistisch karakter gekregen en is daardoor aangedragen de *tegenstelling van leugen en waarheid.*

Ook de daemonische machten maken nu zich meester van het instrument van 's menschen bewustzijn en misbruiken het om te reageeren tegen God.

De taak, die op het menschelijk bewustzijn rust, erlangt dus nu dit gewijzigde karakter, dat thans de daemonische machten moeten getergd worden al hun vermogens in te spannen om door middel van het menschelijk bewustzijn het rijk der leugen te doen triomfeeren, terwijl nu God de Heere intreedt, om dit menschelijk bewustzijn zoo te leiden en te sterken, dat ten slotte het gansche rijk der leugen in wettigen en logischen strijd overwonnen wordt. En zoodra als in de worsteling van waarheid en leugen geheel het pogen en streven van den dood zal overwonnen zijn, dan zal het menschelijk bewustzijn zijn rijkste en heerlijkste energie geopenbaard hebben en door en in dien triomf *de theodicee op logisch gebied* volvoerd hebben.

Is dit nu de taak en de roeping van de vijf faculteiten der wetenschappen saam om de theodicee op logisch gebied te volbrengen, dan spreekt vanzelf, dat ook de theologie als één organisch deel van het organisme der wetenschappen, ook dat τέλος met de overige faculteiten deelt en zelf daarbij een hoofdaandeel neemt.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Resumptie: De band tusschen theologie en Gratia Communis komt uit in *drieërlei.*

1°, *wat betreft haar subject en instrumenten.*

2°, *in haar aansluitingspunt aan de realiteit van het leven.*

3°, *wat betreft haar doel.*

In de tweede plaats komt in de § nog een tweede punt voor en wel dat, waar de theologie die Gratia Communis niet gebruiken kan, maar de Gratia Specialis moet gebruiken; 1°. wat betreft haar *object,* 2°. wat betreft haar *methode.*

I. Het *objeet* van de theologie is, als we het niet concreet nemen, maar absoluut, God. Concreet is het object van de theologie hic et nunc niet God, maar de kennisse Gods. Nemen we nu in dit verband absoluut God als object der theologie, dan springt vanzelf in 't oog, dat er een principieel onderscheid bestaat tusschen het object van deze faculteit en die der overige faculteiten, omdat de objecten der vier overige faculteiten creatuurlijke dingen zijn en van de theologische faculteit de Creator zelf het object is. Neem ik φύσις, σῶμα, τὸ δίκαιον en λόγος, alle vier creatuurlijke dingen, dan kunnen die als zoodanig gecoördineerd worden. Niet echter kunnen we coördineeren God, lichaam, recht en natuur. God is met niets te coördineeren, maar subordineert alles aan Zich. Ook al ware er geen zonde tusschenbeide gekomen en was de ontwikkeling van het menschelijk bewustzijn in normalen, zuiveren zin doorgegaan, dan zou alle studie van menschelijk bewustzijn, die zich op God richtte een geheel ander object hebben dan de overige faculteiten. *In haar object is de theologie geïsoleerd en principieel van alle andere wetenschappen onderscheiden.*

II. *Evenzoo in haar methode.*

Nemen we die vijf objecten nogmaals, en vragen we, wat zijn de gevolgen der zonde, dan is het antwoord, dat vier der objecten eene verandering ondergingen; ὁ Θεός onderging geene verandering. *Terwijl we dus bij de vier overige faculteiten post peccatum met een gewijzigde positie te doen hebben, is bij de theologische faculteit het object ongewijzigd gebleven.* God is door de zonde niet aangetast. Gevolg hiervan is, dat, wat betreft deze faculteit, die God tot object heeft, de mensch als subject, als zondaar eenvoudig van het object is *afgesloten.* Het object is niet veranderd, maar is *onkenbaar* voor hem geworden.

Dit maakt, dat voor de theologische faculteit geen studie mogelijk is, tenzij er een *bijzondere Openbaring* intrede en aan den zondaar eene geopenbaarde kennisse Gods gegeven wordt. Onderstellen we, dat door de zonde de natuur niet geworden ware, zooals ze geworden is en dat er geen vloek over de aarde ware gekomen, maar dat door de zonde de mensch blind en doof ware geworden, dan zou voor hem de natuur niet verstaanbaar zijn, en zou de natuur op eenigerlei wijze in zijn bewustzijn moeten worden ingedragen, opdat

hij haar verstaan zou. Op deze wijze is ook ὁ Θεός door de zonde voor den mensch onkenbaar geworden. Daarom moet het object in een gereeden vorm van kennis in het bewustzijn van den zondaar worden ingedragen, zal deze tot kennisse Gods komen.

Het is dus de theol. fac., die, wat subject en instrumenten, aansluiting aan de reëele menschheid en einddoel betreft, in de Gratia Communis ligt en alzoo met de 4 overige faculteiten op één lijn staat, maar die, wat object en methode betreft, principieel van alle overige onderscheiden is.

Thans volgen de 4 overige faculteiten. In de § splitsen ze zich in twee groepen: 1°. de ideëele, 2°. de materieele groep.

Dit niet in 't oog te houden leidt tot eene methode, die bij de materieele wetenschap hoort, op ideëel wetenschappelijk terrein; tot botanische, physiologische jurisprudentie, tot materialiseering ook van de ideëele wetenschap.

Men moet ze splitsen:

De logos als object van het bewustzijn en *het jus* als object van de jurid. fac. zijn ideëele dingen. Nergens kunnen we den logos gaan bekijken of het ius bezien; die dingen bestaan alleen in de idee. Wel daarentegen kan men hun uitwerking zien.

Het sooma en *de chúsis*, kunnen we zien, tasten, tellen, wegen, meten. Dit zijn de materieele objecten. Deze twee, de natuurk. en med. fac. zijn gradueel onderscheiden, in zooverre als de φύσις buiten object is en het σῶμα meer in ideëel licht treedt door correspondentie met de ψυχή. 't Verschil tusschen lijk en lichaam is dan ook, dat 't lijk puur materie is; wat echter het soma tot soma maakt is juist de *doorademing* van iets ideëels. Splitsen we dus materieele en ideëele groepen dan spreken we daarmee niet uit, dat ze op één lijn liggen, wel dat zij generaal samenvallen.

Deze vier faculteiten vallen, wat betreft de Gratia Communis, alle saam, zoowel wat betreft object als subject.

Is de logos van den mensch subject van wetenschap en dus van de 4 faculteiten, dan moet deze logos niet opgevat, gelijk hij zou geworden zijn, als niets dan zonde en dood had doorgewerkt en er voor menschelijke beschaving een helsche toestand in de plaats gekomen ware, maar gelijk door de stuiting der Gratia Communis die logos gequalificeerd is. We hebben hier dus niet te doen met den logos uit de oorspronkelijke schepping, noch met den logos gelijk hij bij rechtstreeksche doorwerking der zonde zou zijn, maar met den logos als subject, gelijk hij na den zondeval geworden is door Gratia Communis.

Dit geldt ook van het object.

De medische faculteit onderzoekt niet 's menschen σῶμα, gelijk het geschapen is, noch de nat. fac. de φύσις, gelijk ze oorspronkelijk door God tot aanzijn is

geroepen. Ook niet σῶμα en φύσις- zooals ze geweest zouden zijn, als de vloek rechtstreeks had doorgewerkt, want dan zouden het alle helsche vormen zijn geweest, die zich tot geen wetenschap geleend hadden, maar wel gelijk ze nu door de stuitende macht van Gratia Communis geworden zijn, d. w. z. met een leven onder de macht van Gratia Communis Anders kunnen we ook de med. fac. niet begrijpen. *Genezen toch is de vrucht van Gratia Communis.* In het denkbeeld van genezing ligt de gedachte van herstel en oprichting. Nemen we de med. fac. brute en buiten de genade liggend, dan vervalt haar raison d'être. Bij de juridische faculteit krijgen we buiten de Gratia Communis om niets dan anarchie en chaotische verwarring.

Al die faculteiten dus ontvangen haar object en subject uit de Gratia Communis maar... *toch kunnen die faculteiten niet met Gratia Communis toe.*

Wat we tegenwoordig op wetenschappelijk gebied zien gebeuren, dat men al de faculteiten van de Gratia Specialis heeft losgemaakt en nu op zich zelf laat drijven, leidt eenvoudig hiertoe, dat men zich bij elk dier faculteiten tot de oppervlakte der dingen moet bepalen, dat men in de diepere levensvragen, die zich daarbij voordoen, niet principieel kan indringen en dat men komt tot *agnosticisme* door heel kalmpjes te zeggen, dat men daarvan niets weet. Daarom moeten de beginselen van wetenschap en agnosticisme principieel tegenover elkander gesteld worden.

Vraag: „Wat hebben de 4 overige faculteiten generaal genomen met Gratia Specialis te maken? Antwoord: *Ze hebben vooreerst uit de Gratia Specialis het begrip van gratia te ontleden. Er bestaat geen besef van Gratia Communis zonder Gratia Specialis, die daarop haar licht werpt.*

Een medische faculteit, die niet weet, wat gratia is, beschouwt den mensch als den *normalen* mensch en heeft geen kennis van een zondeval noch van eene verachtering in het menschelijk leven met verslindende kracht.

Doch er is meer. De wetenschap is niet gereed, wanneer ze omtrent het object een empirisch gegeven meedeelt, maar ze staat ook voor de vragen *„undenam et quorsum," voor de problemen van de causa en den finis.* Meer nog, de wetenschap staat voor de oplossing van het groote probleem, welke *de relatie van al deze objecten tot het Eeuwige Wezen* is, omdat ze alleen aan dat Eeuwige Wezen haar roeping kan ontleenen. Vandaar ziet men dan ook, dat op elk gebied (b. v. linguistiek, taal; medische wetenschap) van het menschelijk leven de wetenschap, die de Gratia Specialis verwerpt, op die vragen het antwoord schuldig blijft, een „non liquet" er over uitspreekt en er een vraagteeken achter plaatst en dat wel in tegenstelling met de wetenschap, gelijk *wij* die verstaan, welke juist altijd bij den oorsprong en het doel der dingen uitkomt.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Het is alleen in het licht der Revelatio Specialis, dat er een antwoord te vinden is op de vragen, rakende den oorsprong en de bestemming dier objecten in hun verhouding tot Gods Woord.

De groote philosophen onzer eeuw hebben dit gevoeld en de energie van hun geest rustte dan ook niet bij empirische wetenschap, maar zocht juist die problemen op te lossen; evenwel omdat de meesten de Gratia Specialis òf geheel verwierpen òf een deel daarvan, doet zich dit verschijnsel voor, dat de groote solutie dier vraagstukken, door de Heilige Schrift gegeven, nu reeds achttien eeuwen heeft en bleef stand houden en nog stand houdt, terwijl omgekeerd de solutie dier problemen door Fichte, Hegel, Schelling, von Hartmann, Schopenhauer en anderen gegeven, nauwelijks een leeftijd van twintig jaren bereikt of ze zijn reeds in eigen kring als ontoereikend, onhoudbaar en onvoldoende verworpen.

Thans rest ons nog om hetgeen hier generaal gezegd is, voor de onderscheiden faculteiten te specialiseeren.

I. *De natuurkundige faculteit.*

Deze bespreken we eerst, daar de natuur daarbij de minste moeielijkheden oplevert, omdat metterdaad de natuurkundige faculteit gereed is, indien ze in de Gratia Communis de positie inneemt, die hierboven voor alle faculteiten geteekend is en indien ze uit de Gratia Specialis opvangt het licht omtrent den oorsprong, de bestemming en den band met God van haar object. Indien in de physische faculteit de studiën alleen empirisch in het middenstuk genomen worden, dan is er nooit in die wetenschap tot een solutie te geraken. Ook de tegenwoordige physici kunnen niet verklaren, hoe het komt, dat de aarde van binnen zulk een warboel vertoont en hoe zij product is van geweldige concussies en chaotische vertooning. Men zou binnen in de aarde een keurig samenstel der dingen verwachten. Waarvandaan dan die bosschen, steensoorten, stroomen en skeletten? Dit laat zich zonder een storing niet verklaren, te meer daar er in de natuur een chaotisch object ligt, zooals er geen tweede bestaat. Empirisch kan men dit niet verklaren; men blijft er bij staan en zegt „zoo is het" maar dit is natuurlijk geen voltooide wetenschap.

Nog veel minder dan 't empirische kan ze uit de gegevens der physische natuur den oorsprong en de bestemming der dingen verklaren. Zoo kan b. v. als aestheticus de physicus buiten de gratia om nooit 't natuurschoon verklaren. Daarvoor heeft de physische faculteit het licht der Openbaring noodig.

II. *De medische faculteit.*

Met de med. fac. staat de zaak eenigszins anders. Natuurlijk heeft de med. fac. ook hetzelfde te doen als de phys. fac., maar daarmee is niet genoeg gezegd, want *het „Soma"*, gelijk het straks aangeduid is, *heeft een psychische*

doorademing en wordt psychisch beheerscht. Behoorde nu dat psychische tot de med. fac., dan zou ze dit zelf klaar kunnen spelen, maar de ψυχή is een ander object dan het σῶμα, en de med. fac. heeft geen recht op psychisch gebied eene uitspraak te doen, wel echter wat betreft werkingen van het σῶμα op de ψυχή. Voor zoover deze laatste physicalisch zijn, moet de medicus ze aanduiden en constateeren, daar ze dan tot het lichaam behooren. Dit evenwel zijn nog niets dan verwijderde werkingen en raakt nog niet de ψυχή zelf of het psychisch wezen, dat er achter zit.

Als nu de medicus enkel met het σῶμα rekent, dan weet hij geen verschil aan te geven tusschen een *lichaam* en een *lijk* en toch moet hij erkennen, dat, wanneer hij met het σῶμα van een mensch te doen heeft, die mensch wat heeft te zeggen. Dit gevoelen de medici dan ook, zoodat ze *vivisectionale proeven* niet op menschen maar op dieren nemen. Het is daardoor, dat zij erkennen, dat zij te doen hebben met het σῶμα van een wezen, dat zijne rechten heeft, welke ze respecteeren moeten. Er zijn echter ook wel materialistische medici, die zeggen, dat er geen reden is, om, ook ten bate van den hygiënischen toestand, niet dergelijke proeven op *menschen* te nemen. Zoo bestaat in Italië het denkbeeld om gedeformeerde menschen eenvoudig dood te maken. In China gebeurt ditzelfde. Dit denkbeeld is dan ook niet nieuw.

Maar, al is dit het standpunt, waartoe de med. fac. moet komen, als ze consequent is, toch gevoelt men, dat dit niet gaat. In een boom en steen kan men hakken en snijden naar willekeur; in 't soma van den mensch kan dit echter niet onbeperkt gebeuren. *Daaruit blijkt, dat dan eerst de med. fac. in de rechte positie komt te staan, als ze bij de behandeling van het σῶμα, het al of niet geoorloofde met het σῶμα, laat beslissen door de ψυχή en niet de beslissing daarover aan zich zelf houdt.* Zuiver medisch zou een dokter aan een ongeneeslijke kranke b. v. zooveel morphine kunnen toedienen, dat hij bedwelmt en sterft; dan is de mensch uit zijn lijden. Zoo zijn er veel zieken, die door de doctoren in een voortdurenden staat van acute bedwelming gehouden worden.

Maar heeft de ψυχή dan geen rechten en staat zij dit zoo maar toe?

Deze vraag zien de tegenwoordige medici geheel over 't hoofd, wanneer ze beweren, dat een jongen of meisje voor zijn φύσις geslachtsgemeenschap moet hebben, omdat het lichaam dit noodig heeft. Puur somatisch gesproken is dit ook wel waar, maar... *de ψυχή heeft hare rechten* en in het denkbeeld van *schaamte* werkt het onmedische begrip zoo sterk, dat een vader, die het van zijn eigen dochter hoorde uitspreken, het beleedigend zou vinden. De vraag is dus, wat geoorloofd is krachtens de ψυχή.

2°. Er is nog een ander element, waarmee rekening moet gehouden, nml. de *causa morbi.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Er wordt veel gesproken over bacillen, bacteriën etc., maar hoe komt in het harmonische scheppingswerk al die vernielende kracht, als ze niet uit de Heilige Schrift de solutie heeft, dat ziekte de praeformatie is van den dood en dat de dood door de zonde in de wereld is gekomen. Is dit waar, dan is er een invloed van de ψυχή op de ziekte en den zieke en een invloed van de ψυχή ook op de gezondheid.

In kringen, waar 't geloof werkt en een ordelijk en stil leven geleid wordt, is dan ook de gezondheid metterdaad veel sterker dan in een omgeving, waar aan losbandigheid wordt botgevierd, en de krachten aldus uitgeput raken.

Is dit nu een ontegensprekelijk feit, dat de ψυχή op het σῶμα werkt, hetzij ten goede, hetzij ten kwade, en komt dan daarbij het *atavisme* om hetzelfde effect te sorteeren, als de simulatie van ziekte, een algemeen psychisch erkend element, en de *werking van het geloof op den zieke* (cf. de hypnotische verschijnselen), dan spreekt het vanzelf, dat de wetenschap met die verschijnselen rekening moet houden en dat ze dit niet kan, tenzij ze uit de Gratia Specialis de gegevens ontvangt, waardoor ze een goeden blik daarop werpen kan.

III. *De literarische faculteit.*

De literarische faculteit is eene faculteit, die meestal beschouwd is van tweeën één, *òf als geheel liggend buiten de theologie òf als een slokop*, die geheel de theologische faculteit opslikt.

1°. Dit doet zij met de theologische faculteit geheel en al, wanneer men zich stelt op 't standpunt, waarop tegenwoordig de *Modernen* zich plaatsen; dan wordt de theologie de *godsdienstwetenschap* en onder godsdienstwetenschap verstaat men dan, dat er onder alle andere verschijnselen in de wereld ook is een godsdienstig iets, een godsdienstige neiging en trek in den mensch en dat het wel de moeite waard is om ook de verschijnselen van dien godsdienstigen trek in den mensch te bestudeeren. *Plaatst men zich op dit standpunt, dan is er geen enkele reden, waarom men niet in de literarische faculteit deels bij de letterkundige, deels bij de historische en deels bij de philosophische studie den inhoud van al die verschijnselen zou opnemen.*

Wat men spreekt van Oud- of Nieuwe Testament, valt onder de rubriek „Hebreeuwsche en Grieksche Letterkunde" en behoort op deze wijze in de literarische faculteit thuis. Immers, wanneer de Grieksche en Latijnsche, de Engelsche, Fransche, Duitsche en Hollandsche letterkunde tot de literarische faculteit behooren, dan is er geen reden, waarom ook niet de Hebreeuwsche letterkunde daartoe behooren zou. Vroeger, toen men in „geschiedenis" alleen oorlogen en de geboorten en het sterven van koningen en prinsen opnam, is er voor kerkgeschiedenis een aparte plaats geweest; tegenwoordig echter, nu men er

geschiedenis van beschaving, van kunst, van ontwikkeling van 't fabrieks-wezen, sociale toestanden enz. in opneemt, is er geen reden, waarom er niet onder de geschiedenis in 't algemeen eene rubriek zou zijn voor de uitingen van het godsdienstig leven der menschen en volkeren, en er de kerkgeschiedenis niet onder gerekend zou worden. Zoo valt dus de kerk- en dogmengeschiedenis onder de historie.

Wanneer men zich voorstellingen maakt van de oneindige en eeuwige dingen, dan heeft de philosophie dit reeds *altijd* gedaan. (Cf. Plato en Aristoteles). Zoodat dit dus weer onder de philosophie valt.

Zoo zien we dan, dat de geheele theologie op deze wijze door de literarische faculteit wordt opgeslokt.

2°. Daartegenover staat het standpunt van hen, die elke gemeenschap tusschen de faculteiten loochenen, als de theologie opgevat wordt als de wetenschap van de geopenbaarde kennisse Gods. Want dan, zegt men, heeft men er niets mee te maken bij het bestudeeren van taal, logica, grammatica, syntaxis; bij het bestudeeren van Grieksche en Romeinsche schrijvers, Nederlandsche taal en letterkunde, oude en nieuwe historie enz., en bij de philosophie ook niet, want deze heeft juist haar raison d'être daarin, dat men achter de waarheid zocht te komen buiten de Openbaring des Bijbels om.

't Gevolg daarvan was, dat men in den tegenwoordigen tijd in de groote universitaire beweging van Europa, tot de resultaten gekomen is, dat zich in de literarische faculteit langzamerhand een eigen voorstelling van de wereld en het leven is gaan vormen, die meer en meer vijandig kwam te staan tegenover die wereld- en levensbeschouwing, die door de Christelijke kerk beleden werd; vervolgens, dat in de literarische faculteit niet meer alleen philologische studie en formeele beoefening der wetenschap plaats greep, maar dat in die literarische faculteit een aandrift en neiging openbaar werd, om ook de geesten te beheerschen met dien geest, die uit de oude classieke literatuur tot ons was gekomen.

Die geest was tweeërlei: 1°. om het leven op te vatten, zooals de Grieken het deden, (minder de Romeinen), nml. de *belletristische aesthetische levensopvatting*, waarbij de Grieken met hun eigenaardige beweeglijkheid, zin en smaak voor het schoone, zich, wat 't uitwendige en den vorm betreft, een schoone en aantrekkelijke levenswereld wisten te scheppen.

Door die levensopvatting als stempel van het klassieke en schoone op te nemen en het Christelijke op zij te zetten, kreeg die richting een *anti-christelijk* streven en doel om het Christendom terug te dringen en daarvoor in de plaats den geest van 't Heidendom terug te brengen.

2°. wanneer men bij de Grieken in hun besten tijd aanklopt, en vraagt,

hoe het daar is, dan vindt men bij hen te midden van het „Schönes Leben" een uitwendigen vorm, die nog aan den nationalen godsdienst verbonden is, alles doortrokken van een dienst van verschillende goden en godinnen, die in de oude plaatsen van Griekenland als nationale goden en godinnen vereerd werden. Tegelijk evenwel ziet men in de Grieksche wereld *de philosophie opkomen als de macht der vrije ontwikkelde mannen om al de nationaal-godsdienstige vormen op zij te werpen en uit eigen geest speculatief nieuwe voorstellingen te produceeren.*

De beide trekken zijn het, die de literarische faculteit weer in de wereld heeft zoeken in te drijven:

1°. om tegen de moreel-ascetische levensopvatting van het Christendom de luchthartige en vrije, aesthetische levensbeschouwing der Grieken in de plaats te stellen;

2°. om voor de meer ontwikkelden, voor professoren, docenten en leerlingen het recht te vindiceeren om te breken met een religie, die den vorm van minder ontwikkelden in de beschaving waarborgt; te denken, dat men daar verre boven verheven is en door eigen speculatie te komen tot een wetenschap, die overeenstemt met eigen neiging en behoeften.

Zoo heeft de literarische faculteit veel meer dan de juridische en eerder dan de natuurkundige en medische een vijandige positie tegenover het Christendom ingenomen. Alle kwaad, tegen de theologie en Christelijke religie gebrouwen, ging uit van de literarische faculteit.

In onze eeuw werd dit het werk van de natuurkundige faculteit, die de lit. fac. terugdrong. De natuurkundige methode van onderzoek heeft men dan ook op de geestelijke wereld trachten toe te passen om alle geestelijk leven in *materialisme* te doen ondergaan. Toen dit evenwel niet gelukte, werd er een *huwelijk* gesloten *tusschen de lit. en natuurk. fac.* tusschen het materieele en het spiritueele streven en wat was dit? Niets anders, dan de poging om de tegenstelling tusschen lichaam en geest op te heffen, ze te vereenigen in het *„geistleibliche"* en zoo te komen op de lijn van het *Pantheïsme.* Dit is de noodzakelijke vrucht van de worsteling tusschen literarische en natuurkundige faculteit nml. de oplossing in een hoogere identiteit van de macht der natuur met die van den geest.

Hoe moeten we ons daar tegenover stellen? Bij het antwoord op deze vraag stellen we onmiddellijk op den voorgrond, dat de philologische faculteit de faculteit is van den menschelijken logos, d. w. z. van een goddelijken logos, gelijk die in den mensch werkt en in den kosmos, en wel in zoodanige overeenstemming, dat de logos in den mensch den logos uit den kosmos kennen kan.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Daaruit toch wordt de wetenschap geboren. Bestond er niets anders dan zand en steen, dan zou men met zijn denken niet verder komen. Er moet denken in de stof zijn. Denken toch kan alleen denken nagaan. De zaak moet gelijksoortig zijn aan 't uitgangspunt.

De logos kan alleen logische dingen nagaan, nooit gevoel. Het begrip liefde laat zich ook niet logisch ontleden, evenmin het leven, omdat de wortel daarvan geen logische ontleding toelaat of het leven zelf wordt vernietigd. Zoo kan dus onze cogitatio alleen cogitata naspeuren, daar er logos is èn in den mensch èn in de schepping. God schonk nu den mensch de bekwaamheid om met logos in zijn hoofd den logos in de natuur na te speuren.

Het woord λόγος moet in het Hollandsch niet vertaald door 't beperkt begrip van denken, maar door bewustzijn, *want dit strekt verder dan het denken.* We zijn ons van veel dingen bewust, zonder die door denken verkregen te hebben.

Wanneer de literarische faculteit tot object van onderzoek den menschelijken logos heeft, dan heeft ze in de eerste plaats noodig den mensch als logisch wezen te kunnen kennen; en omdat deze faculteit dan met den mensch te doen heeft, ontstaat de vraag: *is mijn object normaal of abnormaal?* Het spreekt vanzelf, dat, als de lit. fac. niet met de Openbaring rekent, ze maar één antwoord kan geven en dat ze dus *moet* zeggen, dat haar object normaal is, eenvoudig omdat zij, op zich zelf buiten de Openbaring gezet geen maatstaf heeft, die hooger is; geen gegeven, waaruit ze kan opmaken, dat de mensch, zooals die tegenwoordig is, oorspronkelijk niet zoo geweest is. *Buiten de Openbaring* om kan de lit. fac. niet concludeeren tot een zondeval en een deterioreering van het menschelijk geslacht en *moet ze wel zeggen, dat de toestand van den mensch een normale toestand is.*

Na dit echter geconstateerd te hebben, vindt de literarische faculteit allerlei moeite en onaangenaamheden. Ze vindt de menschen in de omgeving onpleizierig. Bv. een docent aan een gymnasium, wiens leerlingen hem zooveel abnormale moeielijkheden in den weg leggen, dat hij, er door geprikkeld, zelf in zijn omgeving onaangenaam wordt. Zoo stond men voor een moeielijk *probleem. Het is de normale mensch en toch zoo lastig!* Toch zooveel moeielijkheden tusschen man en vrouw, heer en knecht! De mensch aan den eenen kant normaal en aan den anderen kant zoo onaangenaam en norsch, neen, dit stemt niet overeen. Hoe moest dan de oplossing komen?

Er was er maar één mogelijk, nml. dat men zei: het is toch normaal en toch ellendig, en dit was eenvoudig de vorm van het Pantheïstische proces. Daarbij toch zegt men, dat het wel ellendig is, maar toch een noodzakelijke phase van doorgang, wording en ontwikkeling om tot een hooger standpunt te komen. *De zonde wordt dan niet als zonde beschouwd, maar als*

eene nog niet volledige ontwikkeling. Ziedaar allereerst bij het uitgangspunt zelf van de literarische faculteit de moeielijkheid, waarin zij verkeert. Ze kan, wat haar hoofdobject betreft, in den mensch met de feiten voor oogen het normale niet anders zien dan door het Pantheïstisch proces te aanvaarden. Is dit eenmaal aanvaard, dan is de oplossing van alle dingen opgeheven, opgeheven ook de tegenstelling tusschen goed en kwaad, tusschen leugen en waarheid. De Pantheïstische oplossing van het probleem is *de opheffing van het klare bewustzijn,* dat heldere begrippen met scherpe begrenzingen heeft. Worden die weggenomen, zoo wordt het bewustzijn verduisterd en het resultaat is, dat de literarische faculteit eindigt met het menschelijk bewustzijn te *verliezen*; ze wordt gelijk een lamp, die geen licht meer geeft.

In 't kort: de literarische faculteit, die niet met de Openbaring rekenen wil en eenvoudig zich beperkt tot gegevens om zich heen, moet *rekenen met den mensch als logisch wezen. Ze neemt dien mensch als* normaal. *Daartegen strijdt echter de empirie. Ze neemt de toevlucht tot 't* Pantheïsme, *dat de grenzen verduistert en de literarische faculteit* verliest *haar object.*

Thans zullen we dit nader adstrueeren ten opzichte van drie belangrijke groepen, die bij de literarische faculteit aan de orde komen, nml. de *philologie*, de *historie* en de *philosophie.*

1°. *De philologische groep.*

We weten, dat de philologische faculteit in engeren zin een groep heeft, die men de philologische noemt. Daaronder wordt dan niet de faculteit verstaan, maar alleen taal en letterkunde. Daarbij komt als tweede groep de historie en als derde de philosophie. Zoo krijgt men dus eerst taal en letterkunde als de vormen, waarin 't menschelijk bewustzijn zich uit; daarna historie als hetgeen het menschelijk bewustzijn en 't menschelijk geslacht in daden getoond heeft en de philosophie als openbaring van wat 't menschelijk bewustzijn zich omtrent den stand van het heelal, de eindige en oneindige dingen voorstelde.

1°. Om 't concreet te stellen, beginnen we met bij de philologie *de taal als taal* te nemen. *Wat kan de philologie buiten de Openbaring doen om in het wezen en de kennis der taal door te dringen?* Ja, ze kan de talen in verschillende dialecten gesproken, opteekenen; gegevens verzamelen, in de oudheid teruggaan, uitgestorven talen uit hun dood opwekken, en ze weer in de oudheid terugbrengen; zij kan verschillende talen vergelijken, wetten opsporen en verband trachten te krijgen, wat betreft de verbinding van woorden, den etymologischen vorm en de syntactische constructie. Zoo vindt men inderdaad veel samenhang en een stellige organisch-genealogische verbinding. Maar op zekere hoogte gekomen, eindigt deze studie met een zeker *„non liquet"* want

komt men tot op 3000 jaren achter ons dan wordt alles wat er aan monumenten en schriftelijke literatuur bestaat zoo spaarzaam, dat er bijna niets is en men voor eene oase staat, waarin hier en daar een klein monument, met eindelooze stilte zonder eenige stem van menschelijke taal. Vandaar dat 't nooit gelukt is en gelukken zal om bv. een oorzakelijk verband te krijgen tusschen onze Nederlandsche taal, die van den Indogermaanschen taalstam is afgeleid met het Maleisch en Japaneesch, want de tusschenschakels ontbreken. Voor den grond, waaruit zij opgekomen zijn en het verband geen enkel gegeven.

2°. De linguistiek neemt ten allen tijde een verschijnsel aan, dat bevreemdt. Alle talen, voor zoover we ze kennen, beginnen prachtig bv. *'t Sanskriet;* de geheele formatie is zoo zuiver als glas, er hapert niets aan, er zijn zuivere regels en alles loopt schoon door, maar hoe verder men gaat, vallen er brokstukken van de woorden af, slijten deze en is van lieverlee onder de uitspraak de etymologische formatie, de grammatische en syntactische constructie geheel verloopen, zoodat wanneer we het tegenwoordige *Engelsch* met de vroegere talen vergelijkt dit niet te herkennen is. Dit is in strijd met het standpunt der literarische faculteit, want deze leert juist den voortgang in het menschelijk leven van minder naar beter, de talen moesten dus juister, schooner en doorzichtiger worden. Vergelijkt het Engelsch met het Sanskriet, dan is er in dit laatste een rijke weelde van klare en heldere vormen, terwijl het Engelsch een Germaansche taal is, die practisch gemakkelijk in 't spreken, een groote armoede verraadt wat betreft grammatica en constructie. Men ziet die taal al minder, al onklaarder en onzuiverder worden, totdat ze ten laatste niet meer is als een menigte afspraakteekens, bijna gelijk een conventioneele taal zonder leven.

3°. Wanneer men buiten de Openbaring om de linguistiek beoefent, dan stuit men in de talen op twee elkander bestrijdende verschijnselen, *analogie en anomalie.* Aan den eenen kant kan de analogie zich in vaste regels openbaren, aan den anderen kant doet zich anomalie voor, waarvan geen rekenschap te geven is. Wil de linguistiek dit verklaren, dan moet ze zeggen: „non liquet."

Een tijdlang is er gepoogd uit de anomala de taal op te bouwen. Het is begrijpelijk; de vogels vergissen zich niet in hun slag, de taal heeft daarentegen allerlei uitzonderingen. Waarom? 't Is òf de structuur van de taal was niet aangelegd op de menschelijke stem, òf die stem reageerde tegen de taal òf er is een storend element gekomen, maar de linguistiek kan het niet verklaren. Hoe komt dat?

Antw. Hierdoor, *dat de linguistiek buiten de bijzondere openbaring om niet*

in staat is om over den oorsprong, eerste geschiedenis en eigen bestand der taal een oordeel te vellen, want daarvoor mist ze de gegevens. Eerst als men met Gods Woord voor oogen beziet, wat de taal bij de schepping van den mensch beteekent en let op de spraakverwarring van Babel, hoe de zonde de uitspraak bedierf en dit atavistisch werkte op geslachten en volkeren, wanneer men let op het kruis van Golgotha, de beteekenis van het Pinksterfeest leert inzien en daarin de eenheid van de taal opmerkt en het doel en bestemming der taal in de heerlijkheid der hemelen gelegen vindt, eerst dan rijst het licht op, waar thans de linguistiek in het duister rondtast.

2°. *De historische groep.*

Wat deze groep betreft, komt het nog sterker uit. Komt men bij de philologische groep tot de klassieken in engeren zin, dan rijst de vraag op wat toch wel *de eigenlijke beteekenis* is *van de klassieke oudheid,* van het Grieksch en Latijn in onderscheiding met het tegenwoordige Fransch, Duitsch en Engelsch. Buiten de bijzondere Openbaring om is het niet mogelijk dit onderscheid te constateeren, zoodat sommigen dan ook reeds het Grieksch en Latijn willen afschaffen. Op dit standpunt toch is er geen enkele reden, waarom men niet evengoed daarvoor in de plaats Fransch, Duitsch en Engelsch zou kunnen leeren. Er is geen onderscheid en zoo komt men er toe om òf het Latijn en Grieksch overhoop te gooien en Shakespeare te gaan lezen òf dat men zich plaatst op 't standpunt van Griekenland en zegt: dat Latijn en Grieksch, dat is het ware! Dan komt men onder de macht van den Griekschen en Romeinschen geest en verliest men zijn vrijheid, omdat men daarin het absoluut goede ziet.

Om echter te komen tot de overtuiging, dat men *vrij* is tegenover de klassieke wereld en in te zien hare duurzame beteekenis, daarvoor moet men staan op 't standpunt der Openbaring, moet men inzien, hoe het kruis van Golgotha het middelpunt der geschiedenis is, hoe daarna stroomen van ontwikkeling, elk met zijn eigen beteekenis, zijn saamgevloeid en hoe door tegenstelling van Gratia Specialis met Gratia Communis de Romeinsche en Grieksche wereld elk een eigen roeping en taak te vervullen hadden.

Dit vormt reeds den overgang tot de historie.

Wat doet nu de literarische faculteit met de historie?

Ze kan onderzoeken, dat het toen zus, dan weer zoo in de wereld gegaan is, maar waar ligt het τέλος in de historie, en wat is de historie dan anders als het afwisselen der geslachten, die gaan en komen, het opkomen en te niet gaan van koninkrijken, het verklaren van oorlogen en het sluiten van vrede, een vooruitgang der menschen in macht, natuur en kennis? Is dat eerst in Azië, toen in Europa alzoo geweest, is het nu weer in Amerika en zal het

daarna in Australië zijn, om dan weer tot Azië terug te keeren ? Zal de beschaving altijd in een cirkel zich blijven bewegen ? Een dramatisch dichter zou men veroordeelen, als hij drama's zonder centrum gaf, waarbij men telkens maar voortging, zonder dat men het geheel kan concipieeren. In een drama moet eenheid zijn, motieven en een finale, waarom dat alles zoo plaats grijpt.

Dit τέλος kan de literarische faculteit buiten de bijzondere Openbaring ons niet geven.

Men verstaat er onder, wat men bij de Chineezen vindt. Deze hebben een uitvoerige geschiedenis van eeuwen her, waarbij de eene keizer den andere volgt, een eentonigheid, die steeds voortduurt. Waartoe dat alles, waartoe zijn al die geslachten later er geweest? Het is niets dan eindelooze *repetitie* waar geen actie inzit; zoo is het geen geschiedenis, maar een *kroniek*, evenals een dichter, die gedichten maakt zonder eenheid van gedachten en conceptie volstrekt geen aanspraak heeft op den naam poëet. Dat wordt er van de geschiedenis als niet gerekend wordt met het werk der Schepping, met den zondeval, de leiding van het volk Israël, de overlating van dat volk aan de Heidenen, zijne terugvoering uit de ballingschap, met het kruis van Golgotha en met het opkomen der Christelijke kerk; dat wordt er van, als men wegneemt, wat de Openbaring te zien geeft in het einde der dagen, als de Heere wederkomt op de wolken ten oordeel; de geschiedenis is dan geen drama meer, geen levende gedachte, geen eenheid, die bezielt.

3°. *De philosophische groep.*

Dit, wat van de philologische en historische groep geldt, geldt in nog sterker mate van de philosophische groep. Dit behoeft hier niet breed uitgemeten, omdat iedereen dit bij de philosophie gevoelt. Alle philosophie is tot dusver geweest òf *atheïstisch* of *deïstisch* of *pantheïstisch*, is dus tot nu toe altijd van de waarheid afgeweken. 't Eene stelsel heeft eindeloos 't andere verdrongen en tot nu toe deden de philosophen nooit moeite om wetenschappelijk een inzicht 't zij in den oorsprong 't zij in de bestemming van het bestand der dingen te geven. 't Is repetitie van vier mogelijkheden, die telkens gerepeteerd en herhaald, in nieuwe vormen voorgesteld schoon schitteren totdat ook dat weer voorbij is.

Denk er bv. aan, onder wat illusiën deze eeuw met de school van Kant begon, en hoe na hem de scholen van Fichte, Schelling, Hegel, von Hartmann, Schopenhauer en daarnaast de school van Herbart zijn opgekomen; hoe dat alles verbruikt is, zoodat men nu, in plaats van met philosophie, zich liever bezighoudt met *geschiedenis der philosophie;* hoe men naar Kant terug wil en ook naar Aristoteles zooals de school van Trendelenburg, omdat die weg veel zekerder gaat. Men gevoelt dan, dat de wetenschap als zoodanig ons geen stap

verder brengt. Wel ontwikkelt zij het formeele denken, maar dit is thans hier de vraag niet. *Drijft de philosophie op speculatie of empirie dan kan ze niet tot eenig resultaat leiden*, waaraan de wereld iets heeft.

Voor de geheele lit. fac. is metterdaad niets te winnen als we de Gratia Specialis op zij zetten. Nog is te wijzen op het volgende, dat nml., *wanneer de literarische faculteit geen rekening houdt met de Gratia Specialis, diezelfde lit. fac. eo ipso er toe komen moet en er toe gekomen is, om al wat er van Gratia Specialis bestaat te* vernietigen *en te* vermoorden.

De literarische faculteit doet dat op *drieërlei* wijs:

1°. *philologice* door *historische critiek* te gaan toepassen op de geschriften van het Oude en Nieuwe Testament en men kan bij die critiek niet rusten, eer alle supranatureel element, dat zich als *inspiratie* aanbiedt, ontkend en in 't besef van den mensch vernietigd is.

2°. *historice*, omdat de lit. fac. dan in aanraking komt met feiten, nml. de *wonderen*. De vraag is dan, neemt ge de wonderen in de historie op, ja of neen? De lit. fac. buiten de Gratia Specialis bestrijdt ze en kan niet rusten, eer ze ook de wonderen als zoodanig vernietigd heeft.

3°. *philosophice*. De literarische faculteit ontvangt de philosophie als zich aangeboden voorstellingen omtrent den mensch, zonde en God. Hierbij is de vraag of de philosophie die elementen, die in de *doctrina Christiana* aangeboden worden, in haar kader kan opnemen zonder te rekenen met Gratia Specialis. Dit gaat niet, de philosophie moet ze dus louteren en onmiddellijk gevolg is, dat de de lit. fac. in haar philosophie de doctrina Christiana vermoordt, evenals in de historie de wonderen en in haar philologie de boeken van O. en N. Testament.

Alle universiteiten, behalve de onze natuurlijk, moeten tot deze resultaten komen.

2°. Bij tegenstelling volgt er nog een tweede iets uit, dat nml. de lit. fac. ook niet die positie kan innemen, die ze lang ingenomen heeft door te zeggen „dat zijn dingen van de theologische faculteit, daarmee bemoei ik me niet."

In de vorige eeuwen werd de historische critiek niet zoo sterk gedreven, evenmin de wonderenquaestie, er bestond ook nog een zekere eerbied voor de doctrina Christiana. Men geloofde die doctrina wel niet, maar zei: „dat gaat ons niet aan" en liet dit jachtterrein aan de theologen over, die zelf maar moesten weten, wat ze deden.

Nu toonen we, dat evenals neutraliteit niet bestaan kan *ook de lit. fac. in de onmogelijkheid verkeert om eene neutrale positie in te nemen*. Ze moet zich òf antithetisch tegenover 't Woord stellen en dat vernietigen òf het in haar kader opnemen. Een derde is er niet. In haar historisch gedeelte moet de

lit. fac. het gebeurde geven, niet de phantasie, een deel van het gebeurde maar het gebeurde in zijn organischen samenhang. Is er nu *wedergeboorte* en wordt daardoor metterdaad iets anders in den mensch gebracht, is zij niet eene chimère, maar eene gebeurtenis, waardoor de persoon anders wordt evenals zijn levensuiting en levenskring, en is de verschijning van Christus als de Zoon Gods een feit en het kruis van Golgotha een gebeurtenis met dat gewicht, dat de Schrift er aan toekent, dan is er geen geschiedenis of men moet met die feiten rekening houden en ze de hun toekomende plaats geven. Dit geldt van wonderen in 't O. T., van 't optreden van Israël zoowel als van de paradijsgeschiedenis. Bovendien wat ons in de Schrift bericht wordt zijn geen kleine bijzaken (we kunnen ons bv. denken, dat de lit. fac. de geschiedenis van het eiland Formosa liggen laat), maar in de Schrift hebben we te doen met de geschiedenis van Israël, dat midden-centraal lag tusschen de bewegingen van Azië en Europa. Vandaar ging de stoot uit, die in Europa en Amerika een nieuwe wereld in 't leven riep; een geschiedenis van een volk, dat dus lang niet van invloed ontbloot is geweest.

Wil men nu geen rekening houden met Gratia Specialis dan moet men dus òf dit alles wegcijferen òf dit alles tot zijn recht laten komen.

IV. *De juridische faculteit.*

I. De juridische faculteit *is een faculteit, die uitsluitend bij de behandeling van den* „Locus de Magistratu" *een meer speciaal belang heeft.*

Heeft men een kijkje genomen op 't gebied van recht, dan weet men, dat de orthodoxe voorstelling van wat in de rechtbank plaats heeft deze is, dat voor de vierschaar van de rechters een rechtsstrijd, een strijd om het recht gevoerd wordt en dat het *voor een jurist* in de vierschaar in de eerste plaats *de taak* is, *om, wat men noemt,* het recht te vinden *en daarna het gevonden recht als recht* toe te passen. Er is dus bij de rechtbank volgens de traditie niet eenvoudig het afdoen eener zaak, die, wanneer ze voorkomt zoo en zoo geoordeeld wordt, maar bij die rechtbank geschiedt er eene heilige zaak, strijd tusschen recht en onrecht heeft er plaats en een zoeken om zoo tot het vinden van recht te komen.

Wat nu van 't proces in concreto geldt, geldt van alle rechtsstudie in het algemeen.

Alle rechtsstudie strekt niet om recht te maken, niet om recht te scheppen, maar *om recht te vinden.* Waar nu het recht niet in de juridische faculteit, maar door de Kroon of de Souvereine macht in een land gecreëerd wordt, daar was het in goede tijden ook de overtuiging, dat men niet in eigenlijken zin recht maakt, maar recht zoekt en na het gevonden te hebben het recht sanctioneert. Het was de overtuiging, dat voor elk ding dat bepaald moest,

ook bepalingen van recht en billijkheid bestonden en dat het er slechts op aankwam, om die nog schuilende, nog niet duidelijke en nog niet geformuleerde bepalingen van recht te ontdekken, te formuleeren en door de Sanctie van de Souvereine macht van een land binnen het rechtsgebied van dat land als positief recht tot geldigheid te brengen. Maar altijd was bij rechtsstudie, wetgeving en jurisprudentie deze gedachte praedomineerend: recht moeten wij zoeken.

Wat beteekent nu de uitdrukking „recht zoeken?" Recht zoeken duidt aan en geeft te onderstellen, *dat het recht er buiten ons om is, dat het recht niet door een mensch, maar door een macht buiten den mensch gegeven is en dat nu de mensch zoekt op te speuren, poogt te ontdekken, hoe dat recht ligt.* Wat volgt nu daaruit? Deze schijnbaar onschuldige, maar toch veel zeggende ontdekking, *dat het recht zoek is.* Denk u een wereld, waar geen misdaden gepleegd werden, geen wanbedrijf en overtreding plaats greep, zou er dan ooit in een land een strafrecht gemaakt zijn, zou dat denkbeeld van straf ooit zijn opgekomen, zou men er ooit aan gedacht hebben een strafrecht in te stellen? Natuurlijk niet, evenmin als een volmaakt gezond mensch een kruk zou gaan bestellen of een verband voor een stuk been; wanneer de maatschappij maar gezond was, dan zou er niet eens naar gevraagd worden. Het feit, dat men het recht zoekt, toont dat *de maatschappij,* waarin men handelt en optreedt *abnormaal is.*

Ditzelfde geldt van *burgerlijke zaken. Ware er geen zonde* op de wereld en de wet van het koninkrijk van Christus dezelfde als de wet van 't Paradijs, die niet alleen goed was, maar zoo dat zij *sponte sua* door iedereen betracht werd, dan waren de burgerlijke processen ondenkbaar, dan zouden er geen geschillen en krakeelen over het „mijn en dijn" voorkomen, geen processen bestaan over infamie, want het lasteren van iemands naam zou niet bestaan kunnen; evenmin zou dan de vraag naar een burgerlijk wetboek zijn opgedoken, want waarom zou men dit maken. Geheel de bepaling van het recht zou niet bestaan. Zelfs zou er geen overheid, in den zin, waarin wij die ons denken, zijn, want *vanzelf zou in de patria potestas en uit de patria potestas opkomend in de familiën, die natuurlijke organisatie gegeven zijn, waarin alles vanzelf liep,* daar alles dan zoo naar zijn natuur was. Ook Staatsrecht ware dan een ondenkbaar iets, er zou geen verhouding bestaan tusschen onderdaan en overheid: eerst na de Babylonische spraakverwarring toch ontstonden er Rijken en Staten.

In het feit zelf dus, dat er recht gesproken wordt, en dat er om recht te spreken rechtsregelingen gemaakt worden om dan te komen tot de rechtsstudie, ligt op zich zelf de erkenning, dat de wereld in *abnormalen toestand*

verkeert, en *alleen door het feit der zonde* is dit feit als zoodanig *te verklaren.* Het object in deze faculteit toont, dat, als de juridische faculteit weigert met het licht der bijzondere Openbaring te rekenen, niet weten wil van een oorspronkelijke schepping des menschen naar den beelde Gods en van een breuke, door de zonde in het menschelijke geslacht geslagen, van een toestand, die daaruit geboren wordt en van G. Communis waardoor zekere burgerlijke gerechtigheid en menschelijk eer is ontstaan, dit het gevolg is bij ontstentenis van al deze wetenschap, dat het object der faculteit zelf zich niet verklaren laat.

Tot dezelfde conclusie komen we ook langs een anderen weg.

Men zoekt het recht. *Waar men zoekt, moet er iets verloren zijn,* want wat men heeft, zoekt men niet. Iemand zoekt bv. naar woorden als hij er niet vlug toe komen kan. Uit het feit, dat de rechtsstudie en rechtspleging een zoeken van het recht is, blijkt dat de kennis van het recht te loor is en is dit zoo dan blijkt even duidelijk, dat we te doen hebben met menschen in een verdorven en abnormalen toestand, want iemand die gezond is, gaat niet denken, hoe hij zijn beenen moet gebruiken om te loopen, hoe hij zijn tong moet gebruiken om een d of t te zeggen, hoe hij moet ademhalen, want dit alles geschiedt vanzelf naar een ingeboren levenswet; evenzoo zou een besef en kennis van recht in normalen toestand vanzelf spreken en niet behoeven gezocht te worden. Dat nu dat recht weg is, merkt men daaraan, dat *het rechtsbesef in de meeste gevallen waar het fijne zaken geldt, zeer zwak* spreekt. Een tijdlang is er gezegd, dat er een zeker soort recht bestond, dat alle menschen gevoelden. Dit is wel waar in een maatschappij als de onze, ontstaan onder de vigueur van het Christendom en den invloed der Heilige Schrift, waar door traditie een begrip van recht omtrent het „mijn en dijn" in het besef der menschen is opgekomen, maar denkt men slechts aan de taal in breede kringen in ons land van socialistische zijde gehoord, dan heeft men redenen te over om te gevoelen, dat het begrip van recht uit het rechtsbesef volkomen uitgaat, tenzij God het genadiglijk verhoedt. Eigendom noemt men reeds diefstal. Voor het huwelijk moet de vrije liefde in de plaats komen. Daarenboven geldt het hier niet eens fijne quaesties bv. van erfpacht, maar primordiale vraagstukken.

Wat de *fijne quaesties* betreft, zie op de debatten van advocaten en de geschriften van juristen, en men wordt gewaar, hoe gezonken tegenwoordig het rechtsbesef is, dat men het voor en tegen met evenveel bezieling en warmte hoort bepleiten. Dit verklaart zich niet uit sophismen, maar daaruit, dat het recht zoek is. Dit komt weer door de verduistering van het rechtsbegrip in 's menschen hart en wezen; die verduistering verklaart alleen Gods Woord, dat we niet te doen hebben met den mensch, zooals hij oorspronkelijk

uit de handen van zijnen Schepper is voortgekomen, maar met den mensch, zooals hij door de zonde is geworden en door Gratia Communis ten deele is opgericht.

Dus zoowel wat 't object als de kennis van het object betreft, zouden we zonder de bijzondere Openbaring geen stap verder komen.

Eeuwen lang heeft men het dan ook zoo opgevat, dat de juridische faculteit als zoodanig met Gods woord rekening had te houden, en eerst de latere juristen, onder invloed der philosophie, zochten, evenals boven de lit. fac. *eerst* een *neutrale positie* in te nemen, om *daarna antithetisch* op te treden.

Die antithese heeft dezelfde resultaten als bij de literarische faculteit. *Men is ook in de jur. fac. Pantheïst geworden.* Want natuurlijk, als men eenvoudig ziet, dat de wereld zoo misdadig is, dat overal politie bestaat om geschillen te beslechten, misdadigers te straffen en booswichten onschadelijk te maken, dan is dit geen ideale natuurlijke toestand maar een abnormaliteit. Wil men van geen zonde weten, dan is dit de eenige solutie, nml. het als de ontwikkeling van een proces te beschouwen. De mensch is dan eerst dier geweest, van lieverlee kwam er gevoel en idee bij, eindelijk kwam hij ook tot rechtsstudie. Alles een worden van minder tot beter.

Een tijdlang heeft bij die heeren de gedachte geheerscht, dat het openbaar lager onderwijs wel een einde maken zou aan dien abnormalen toestand. *Opzoomer* bv. dacht aldus. *Het geld, wat ge uitgeeft aan lager onderwijs, zei hij, wint ge uit aan gevangenissen.* Werd dit maar uitgebreid, dan zouden de gevangenissen overbodig worden en zou men ze in lagere scholen kunnen omzetten, de rechtbank afschaffen en leven als in een paradijs. Doch de uitkomst beantwoordde niet geheel aan de verwachting. De uitgaven aan gevangenissen op het budget van den minister van Justitie zijn vermeerderd en zelden zijn de hartstochten zoo opgezweept geweest als thans. In theorie liet zich dit zeggen en op grond daarvan zeggen wij, dat de juridische faculteit Pantheïstisch is.

Hierbij echter moet niet uit het oog verloren dat *de meeste juristen atheïsten* zijn. Enkelen gelooven wel aan Christus, maar op dit oogenblik spreken we niet over wat ze persoonlijk omtrent de zaligheid hunner ziel gelooven, maar over het beginsel, waarvan ze bij de wetenschap uitgaan. En dan is hun *rechtsbegrip Pantheïstisch*, want dit laten zij opkomen *door evolutie en proces* uit een aanvankelijk wilden en barbaarschen toestand, die langzamerhand zich begon te ordenen en te regelen, zoodat er recht uit opkomt. Maar gelijk de literarische faculteit eindigt met haar object, nml. het menschelijk bewustzijn, den logos te vermoorden, zoo is ook hier bij de juridische faculteit en altoos het Pantheïsme moordenaar, het kan niet anders dan het object vernietigen, waarop men het toepast en *zoo eindigt dan ook de jur. fac. met het recht te vermoorden.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

In het volgende kan men nog duidelijker opmerken hoe de jurid. fac. nml. de jurid. fac. in 't algemeen in Europa daarmede bezig is.

Wat ziet men dan aan de Universiteiten gebeuren?

Wat is recht?

Tegenwoordig is men bijna eenparig tot deze conclusie gekomen: „recht is alles, wat op dit oogenblik als recht geldt, het jus positivum *de* lex lata." Buiten de lex lata is er geen recht. Van een overheid weet men niet. Er is alleen een Staat, die als oppermacht door sanctie van wet iets tot recht verheft. Zoolang dit stempel er dan op staat, is het recht.

Op dit standpunt aangekomen bekommert en bekreunt men zich alleen om positief recht en niet om *het* recht als zoodanig. Maar waar men nu gaat zeggen: 1°. dat er een rechtsbepaling is en 2°. dat die in Frankrijk zoo, in Engeland zus en in Duitschland weer anders is, en alle deze drie bepalingen zijn recht, dan spreekt het vanzelf, *dat alle begrip van een op zich zelf staand recht wegvalt.* Staat het er aldus mee, dan heet vandaag recht wat gisteren onrecht was, zelfs in eenzelfden Staat. Tot dusverre is het zoo geweest, wordt alle rechtsbegrip verwoest en geloof aan een werkelijk recht vernietigd.

Hegel en de identitäts philosophen noemden recht en onrecht identisch. Er bestaat slechts een **graadverschil** *tusschen.* Zoo is alle antithese tusschen recht en onrecht opgeheven, dan is er geen recht meer en spreekt het vanzelf, dat ook de juridische faculteit het object, dat het voorwerp van hare studie zou uitmaken aan hare handen voelt ontglippen. Dan bestaat er geen andere roeping voor de jur. fac. dan om het positieve recht van het land te gaan bestudeeren en dit te vergelijken met dat van andere landen: Dan is de zaak uit.

Ziedaar de motieven, waardoor uitkomt:

1°. dat de jur. fac. niet buiten de bijzondere Openbaring kan.

2°. dat de jur. fac. zich buiten de bijzondere Openbaring stellend, Pantheïstisch moet worden en eenmaal Pantheïstisch geworden haar eigen moeder den hals omdraait, omdat ze datgene, waarvan ze leven moet, nml. het recht, vernietigt.

Doch er is meer.

2°. In de tweede plaats dient er op gewezen, dat indien de juridische faculteit het begrip van recht mainteneeren zal om een eigen positie te vindiceeren, daaruit volgt, dat het recht iets is, wat buiten den mensch ligt. *Rechtsbesef komt tot den mensch met macht, met autoriteit.* Wanneer we recht uitspreken, dan stelt dat recht als zoodanig een' eisch, dat er buiten ons menschen eene macht is, die ons beschermt, dat er buiten den mensch om een ordening van recht is ingesteld; de eisch om waar rechterlijk leven is zich aan de uitspraken van het recht te onderwerpen, te erkennen, dat de buiten ons staande macht de ordening van het rechtsleven niet slechts in hoofdzaken geeft maar

doorvoert tot in de kleinste détails en dat er, voor zooveel men erkent, dat er recht en onrecht gesproken wordt, men ook erkenne, dat voor dat alles eene ordinantie bestaat.

Is men aan een eind gekomen dan spreekt men van *billijk* en *onbillijk*. Dit bewijst, dat wij, menschen, geen kans zien sporen van recht te ontdekken en ons daarom met het oordeel van „billijk" tevreden stellen. Het woord billijk duidt aan, dat, waar wij den weg van het recht niet meer kunnen vinden er toch nog een recht Gods achter zit, dat aan onze waarneming ontsnapt is.

Hoe wil nu de juridische faculteit het rechtsbegrip en de rechtsstudie mainteneeren, tenzij ze ook met Hem rekene, die de Rechter der gansche aarde is en al wat leeft het recht als recht imponeert? Als het God is, Die het recht imponeert, wat is dan het recht spreken van een rechter anders dan een rechtspraak naar Gods wil en naar Gods ordinantie?

Hoe wil nu een juridische faculteit het recht zoeken, d. w. z. den oorsprong en de bestemming van het recht opspeuren, wanneer ze geen rekening houdt met den Heere, onzen God en met Zijn geopenbaarden wil?

3°. Ook nu zijn we nog niet waar we wezen moeten. Zelfs hebben we *het punt* nog niet aangeraakt, *waar het ons bij den Locus de Magistratu om te doen is.* Daarom het volgende:

Het is nog in niemand opgekomen om uit loutere liefhebberij rechtsstudie te maken om daarna met de handen in den zak zich in zijn werk te verlustigen, neen, *zoodra men zegt „er is recht", moet er eene macht zijn om het recht te handhaven.* Wordt het recht geschonden dan moet het recht gehandhaafd en het geschonden recht hersteld worden. Het recht toch heeft van God den Heere koninklijke majesteit ontvangen, die niet gedeerd mag.

Nu rijst vanzelf de vraag, wie mag dat doen? Wie heeft daartoe de bevoegdheid en hoe is die te verkrijgen? Daarom ontstaat hier nu de Locus de Magistratu, want het is de magistraat, die hier optreedt en dat niet om te zeggen: „het gaat niet langer met die verkeerdheden," want *het magistraatsgezag is niet een soort politiemaatregel,* die alleen dient om ongeregeldheden te voorkomen en de orde te bewaren, en die met het recht niets te maken heeft. *'t Recht toch treedt op om het geschonden recht te herstellen.* (De tegenwoordige school verlaagt alle recht tot politiemaatregel). Het antwoord op de vraag, wie de macht, de zedelijke ordinantie heeft om het recht te handhaven kan de juridische faculteit buiten Gods Openbaring niet klaar spelen. Baseert men het op den contractueelen wil van het volk, op conventie, dan is de *revolutie* in principe aangenomen, gelijk de Fransche revolutie dan ook duidelijk geleerd heeft; een ander, die

daarna komt kan het recht evengoed anders maken. Cf. de geschiedenis van de Zuidelijke Staten van Amerika en nog onlangs de onttroning der koningin van de Hawaï-eilanden te Honoloeloe. Ze weigerde afstand te doen, toen men dit verlangde. Waarom? Omdat het aldus door de historie geworden was. Maar zoo kan met hetzelfde recht een volgenden dag een ander komen, omdat men dan de macht om het recht te handhaven ontleent aan den mensch, hetzij aan den door het volk geuiten wil, hetzij aan de feiten. De historie kan niet veel inbrengen, want morgen kan er evengoed een nieuwe historie beginnen.

II. Voortgaande op die lijn van het Pantheïstisch proces, zullen we nu aantoonen, wat het dilemma is, waartoe ten slotte alle rechtsstudie komen moet. *Het is dit, om òf te zijn Pelagiaansch en dan het rechtsbegrip te handhaven, of in het Pantheïsme op te gaan en dan alle recht te verliezen.*

Zoo werd bv. in het pleidooi, gehouden voor Ockeloen uit Rotterdam, den moordenaar van een politieagent, door pleiter gezegd, dat het wel ongelukkig was, dat een getrouw agent door moorddadige hand gedood werd, en dat men daarmede medelijden moest hebben, maar dat men toch nog meer medelijden moest hebben met den moordenaar, want, ware hij geboren in een anderen kring, in een andere omgeving en te midden van andere levensomstandigheden opgegroeid, dan zou hij zulks niet gedaan hebben, zoodat dus de moordenaar de dupe geworden is van een ongelukkigen samenloop van omstandigheden. Dit is nu niet de conclusie van een handig advocaat, maar de consequentie van een stelsel en wel de *consequentie van* het *rechtsstelsel, dat op dit oogenblik den boventoon heeft.* Nu is dat sociale rechtsstelsel, zooals men 't gewoonlijk noemt, nog niet doorgedrongen in de praktijk van rechtbank en wetten, want dit gaat zoo spoedig niet. Een nieuwe sfeer van gedachten leeft eerst vaag in de opinie, vindt daarna haar wetenschappelijke systematiseering, gaat dan van lieverlee in de wetten over en komt dan uit de wetten van lieverlee in de rechtspraktijk. Het stelsel als stelsel in die richting is thans in de jurisprudentie aan het woord.

We kunnen het ons gemakkelijk voorstellen. Het is in de eerste plaats het standpunt van den individu, *het Pelagiaansche Standpunt, waarbij alles gededuceerd wordt uit den vrijen wil van den menschelijken eenling.* Daaruit wordt dan het Staatsgebouw opgetrokken. Uit de combinatie van Pelagiaansche eenheidswillen komt dan de wetgeving tot stand, alsook het mandaat voor degenen, die het bestuur in handen hebben en tevens de impuls, en het mandaat voor den rechter. Pelagiaansch poneert ieder individu een wil om op het gegeven oogenblik *a* of *b* te doen. Is *a* goed en *b* kwaad en doet hij *b*, dan is hij voor *b* aansprakelijk, omdat *b* uit zijn wil voortkwam. Vandaar komt het, dat het revolutionnaire standpunt in zooverre nog een behoudend

element heeft, dat het de verantwoordelijkheid van den mensch handhaaft en aan dat besef van verantwoordelijkheid het begrip van schuld ontleent, en waar deze geconstateerd is, het recht om te straffen.

Op de basis van het Pelagianisme staat dus een rechtsstudie, die de zedelijke verantwoordelijkheid ten volle mainteneert. Heeft iemand iets kwaads gedaan, dan geschiedde dit als product van zijn wilskeus. Hij had ook het tegenovergestelde kunnen kiezen; dat hij dit niet deed was zijn booze zin en op dien grond wordt hij schuldig verklaard en gestraft.

Maar al die theorieën, als die der Fransche Revolutie en de Pelagiaansche, die alles deduceeren uit den vrijen wil van den mensch, ze *stuiten alle af op de practijk*, op de ervaring. Men gevoelt, zoodra men in de toepassing in de practijk komt, dat het niet waar is. Men gevoelt evenzoo, dat er voor de Rotschilds geen aanleiding bestaat om b.v. een brood te stelen. (Een tweede quaestie is of ze geen millioenen stelen op bedekte manier). Een rijke zal niet licht in iemands huis binnendringen, daarvoor toch bestaat bij hem geen aanleiding. Voor den arme daarentegen, die gebrek lijdt, is het gevaar en de verleiding zeer sterk. Bijna alle gewone diefstallen worden dan ook gepleegd door hen, die 't noodige niet hebben.

Zoo gevoelt men, dat men deze diefstallen niet alleen kan verklaren uit de Pelagiaansche wilskeus van het oogenblik, maar dat bij den een een sterke werking op dien wil werd uitgeoefend, die bij den ander ontbreekt.

Dit verschil merkt men ook in den aanleg van het *temperament*. Bij manslag staan een driftig persoon en een kalm persoon niet gelijk in schuld.

Zoo maakt de *opvoeding* ook heel wat verschil. Haar reinigende macht, die bij den een aanwezig is, ontbreekt bij den ander. Op 't voetspoor van *Böckl* begint men meer en meer *statistieken* te maken, waaruit bleek, dat in elke eeuw een gelijk aantal misdaden van dezelfde soort voorkomen.

Langs dien weg kwam men tot de ontdekking, dat de vrije wil van den mensch niets te zeggen heeft. De mensch is op het oogenblik der misdaad, resultaat van aanwezige factoren, die in zijne ziel saamwerken, waarvan hij zelf het brandpunt is, waarin die stralen elkaar kruisen.

Op dit standpunt is er maar één keus. Het is de *fatalistische noodzakelijkheid* voor den mensch, maar die òf *atavistisch* òf *pantheïstisch* genomen, want evenzoo neemt men een onverbrekelijke noodzakelijkheid aan voor de concatenatie van oorzaak en gevolg. Dit is reeds te weten uit de oudste philosophie der Stoici, waarin de grens der zedelijke verantwoordelijkheid geheel op zijde gezet wordt. Tegenwoordig is men gekomen tot het *atavisme*, dat nml. iemand reeds in zijn geboorte, in het bloed, in zijn constitutie en persoon kiemen van actie meebrengt, die wachten op het moment, waarop ze rijp

zullen zijn, om als de vonken eener electrische flesch of batterij af te gaan.

Vanzelf volgt hieruit, dat waar men niet uitkomt met den Pelagiaanschen vrijen wil, men ten slotte, aankomt bij 't standpunt van *noodzakelijke concatenatie van oorzaak en gevolg en dat op deze wijze alle begrip van verantwoordelijkheid weggaat.* Bedrijft iemand misdaden, omdat zekere factoren hem dwingen, dan is hij zelf niet de schuldige, maar zijn vader en moeder, die hem aldus ter wereld deden komen, en de maatschappij, die maakte, dat hij zoo opgevoed werd. Hij zou tegen de maatschappij kunnen zeggen: „ik zal *u* straffen, want *gij* hebt mij gemaakt, zooals ik ben," *gij* hebt mij een *zedelijken* moord aangedaan. Alle begrip van verantwoordelijkheid is dan weg, van schuld is geen sprake meer en er *blijft niets over dan 't stelsel van noodweer voor de maatschappij.* De maatschappij zegt dan: „alles is mogelijk en gelijk men een dollen hond doodschiet, zoo is ook alle misdrijf een soort razernij, waaraan ik uit noodweer een einde moet maken." *Italiaansche criminalisten* willen dan ook van lieverlee een onderzoek der menschen zien ingesteld, of ze aanleg hebben booze kinderen te verwekken; zoo ja, dan is het beste maar ze te dooden, evenals men onkruid vertrapt, opdat er geen nieuw onkruid uit opschiet.

Thans zullen we aantoonen, hoe, schrap gezet, alleen de Gereformeerde Belijdenis in staat is ook in dit probleem den waren weg te wijzen; *„schrap gezet,"* omdat noch de *Luthersche* belijdenis en veel minder de *Roomsche*, de oplossing van dit probleem geven kunnen. *Daarvoor moet het recht uit den wortel der Geref. belijdenis opschieten.* Dit nu wordt hier niet dogmatisch in den breede uiteengezet, daar het reeds uit de Dogmatiek als bekend mag verondersteld. We zullen hier slechts de zaak commemoreeren.

De Geref. belijdenis spreekt van erfschuld als oorzaak van erfzonde *en zij ook alleen.* Waarom is dit nu de belijdenis, *waaruit alleen 't ware begrip van verantwoordelijkheid kan worden afgeleid?*

Wanneer de Pelagiaan staat tegenover den socioloog, dan protesteert niet alleen de praktijk tegen 't Pelagianisme, maar ook de Heilige Schrift ontkent, dat de zondaar een vrijen wil bezit, waarmede hij in elk gegeven oogenblik òf *a* òf *b* kan doen. Maar, waar nu bij den pantheïst en fatalist volgt, dat de mensch resultaat is van de omstandigheden en de resultant van factoren, die hij niet veranderen kan en alzoo het begrip van schuld en verantwoordelijkheid wegvalt; daar onderwijst de Geref. belijdenis ons, dat onze schuld, waardoor wij voor God verdoemd zijn, niet ligt in de persoonlijke zonde, die wij bedreven, maar in de erfschuld, die op ons rust vanwege de zonde, gepleegd door hem, in wien wij allen geboren zijn, de zonde, gepleegd door den eersten mensch. De Geref. belijdenis mainteneert, dat het geheele men-

schelijk geslacht niet is een aggregaat van menschen, maar één organisch geheel; dat, gelijk het door de Schepping van Eva, in twee groepen gescheiden, een terrein gewon, dat bij successie van tijd kon worden afgeloopen, zoo ook in Adam inzat het geheele organische wezen van het menschelijk geslacht en *dat het geheele menschelijk geslacht aansprakelijk staat voor wat Adam als aller hoofd en representant deed* en dat erfschuld niet op ons rust tengevolge van erfzonde, alsof de zonde iets stoffelijks ware, dat van vader op kind overerfelijk zou zijn, gelijk de *Roomschen* en *Lutherschen* leeren *(Traducianisme)*, maar dat het de erfschuld is, waarin we voor God staan, waaruit voor ons de erfzonde ontstaat. Een goed Gereformeerde zegt, dat een moordenaar geen vrijen wil heeft om op het oogenblik den moord te begaan of te laten, maar dat alle deze zondige resultaten, die op hem saamwerken, opkomen uit den wortel, uit de primordiale zonde zijn voortgevloeid en dat elk moordenaar krachtens de erfschuld de aansprakelijkheid draagt voor al de booze factoren, die op hem inwerken.

De Geref. belijdenis van erfschuld als oorzaak van erfzonde mainteneert:

1°. *de erkenning van sociologische en atavistische invloeden, die op den schuldige inwerken.*

2°. *de schuld des schuldigen voor God en mensch.*

Thans rest ons nog in hoofdtrekken aan te geven, hoe de juridische faculteit inzinkt en alle rechtsbegrip verliest, indien zij buiten de bijzondere openbaring om drijven wil op de menschelijke rede of rechtspraktijk. Nu kan de belijdenis van de erfschuld nooit uit de natuur of de rede worden aangetoond of ook maar gegist. Staat men op 't standpunt van natuur en rede, dan is men of Pelagianist of atavist; een standpunt, waarop men alleen practische feiten erkennen, maar ze noch begrijpen noch verklaren kan. Dit laatste alleen kan men doen, wanneer men zich stelt op 't standpunt der Geref. belijdenis, hetwelk door die belijdenis niet is geput uit de rede of de natuur, maar uit de bijzondere Openbaring van Gods Woord. Daarom moeten wij op het gebied van het recht voorzichtig zijn en niet denken, dat het Geref. standpunt hierin bestaat, dat men bij enkele bepalingen hier en daar in de Schrift naslaat of er bij Israël niet dergelijke bestonden, maar dat men op den wortel van het recht terug gaat; dat men nagaat, hoe het besef en begrip van recht buiten de openbaring niet bestaan kan, en dat men daarbuiten òf komt tot de *Pelagiaansche theorie*, die op de praktijk stuit òf wel, rekent men met de inwerkende factoren, moet uitloopen op *de Pantheïstische voorstelling*, die langs den weg van atavisme en sociologie er toe leiden moet om alle begrip van schuld en recht op te heffen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Waarom hangt alle recht aan het begrip van schuld?

Omdat, waar geen schuld of verantwoordelijkheid aanwezig is, maar al wat geschiedt resultaat is van saamwerkende factoren, men als Overheid niemand den eisch kan stellen, dat hij anders doen zal, dan hij doet. Wanneer iemand niet anders doen kan, dan de optelsom geven van de factoren, die op hem inwerken, dan kan niemand ten slotte meer zeggen: gij moet het anders doen, want dan zegt men, ik *kan* het niet anders; dan wordt vanzelf hetgeen men doet het eenig goede. Dit is *de fatale consequentie van het Pantheïstisch proces. Wat is, is goed, is recht.* Dan bestaat er geen recht meer, waarnaar het bestaande geschikt en gebogen moet, maar wordt uit datgene wat bestaat het rechtsbegrip afgeleid, is recht geen recht meer, maar de photographie van wat aanwezig is.

Voeg daarbij, dat alle recht den eisch met zich meebrengt, dat er eene macht zij om het te handhaven, om rechtsschending te wreken door straf en met dwang op te treden tegen den overtreder van het recht en hóe het onmogelijk is buiten Gods Woord om te weten te komen, aan wie de macht en bevoegdheid geschonken is om dat recht met dwang te handhaven, dan zijn gemakkelijk de twee consequenties te begrijpen.

Bij *alle gezag toch, dat gehandhaafd zal worden is er òf brute geweld,* zooals in de dierenwereld, waar de sterkere eenvoudig den zwakke vermoordt, *le droit du plus fort, òf,* wanneer er rechtsdwang zal zijn, dan onderstelt dit in dengene, tegen wien die rechtsdwang geoefend wordt *een bewuste of onbewuste erkenning van het recht om te dwingen.*

Het verschil tusschen gezag en geweld is dit, dat *geweld* niet rekent met wat de persoon, tegen wien het geoefend wordt, beseft of denkt; bij *recht* daarentegen moet de persoon dat recht erkennen; zoo eerst krijgt het gezag zijn *zedelijken* grond en een basis in de consciëntie en overtuiging der menschen. Als er gezag geoefend wordt, staat dit te hooger, naarmate het minder geweld behoeft aan te wenden. Wanneer de overheid van Amsterdam 400.000 menschen met geweld tot plicht moest brengen, dan was er geen gezag te mainteneeren, want dan zou zij er 400.000 man tegenover moeten stellen, terwijl het dan nog maar man tegen man stond, wat betreft den dwang om te doen, wat opgelegd is. De majesteit van het gezag bestaat en komt hierin uit, dat de overgroote meerderheid der bevolking vanzelf zich naar het gezag schikt en het erkent en dat men alle verzet den kop indrukt. Daarom gaat alle gezag uit van 't begrip, dat 't erkend is.

Hoe zal men nu de erkenning van het gezag in de consciëntie handhaven, als men zich baseert op de rede of natuur? Dan toch komt men tot utiliteit of opportunisme, factoren die elk oogenblik verschoven worden en die met

den zedelijken grondslag van 's menschen wezen niets uitstaande hebben. Daarom kan het recht nooit openbaar en als recht gehandhaafd worden, tenzij het gezag en recht in overeenstemming zijn met het innerlijk zedelijk bestaan des menschen; dit nu kan niet tenzij in den mensch de overtuiging leve, dat God het gezag over hem heeft aangesteld.

De juridische faculteit kan dus buiten Gods woord om niet alleen het recht niet behouden, maar ook niet de zedelijke basis in den mensch, waarop recht en gezag rusten.

III. We raken hier de diepste beginselen aan van alle rechtsstudie en begeven ons echter niet op het arbeidsveld van den jurist, maar houden ons daarmede alleen in zooverre bezig, als de theologie de beginselen te fundeeren heeft, waarop de rechtsstudie gebouwd moet.

Er ontstaat dan eene tweeheid, overheid en onderdaan. Daaruit wordt tusschen overheid en onderdaan eene betrekking geboren en ook die betrekking neemt een juridisch karakter aan. Er bestaan rechten van de overheid tegenover den burger en van den burger tegenover de overheid. *Nu kan geen rechtsbetrekking bestaan, tenzij er één staat boven de twee, tusschen wie de rechtsbetrekking bestaat.*

De oorzaak van de politieke verzwakking van Europa, die nu toeneemt, is juist hierin gelegen. Wanneer er niet boven onderdaan en overheid een derde staat, die beider recht beschikt, dan van tweeën één, òf de overheid zegt de baas te zijn en vertrapt het volk òf het volk spreekt aldus en werpt de tronen omver òf waar tot zulk handtastelijk optreden geen moed genoeg bestaat, wordt langs parlementairen weg de koning tot een *roi faineant* gemaakt. Deze beide verschijnselen worden alleen hierdoor veroorzaakt, dat overheid en onderdaan niet erkennen den derde boven hen. *Die derde nu kan niet anders zijn dan òf een suzerein òf God.* Wat de Balkan-Staten b. v. betreft, treedt de Czaar van Rusland als suzerein op om schikkingen te treffen, maar bij ons bestaat dit niet, tenzij men als overheid en onderdaan Gods souvereiniteit en gezag erkent. Welnu, ook die erkenning en het kennen van Gods wil is eenvoudig buiten de Openbaring, die God aan zijne kerk gaf, niet te verkrijgen. De renaissance toont, dat het natuurlijk of redelijk licht ongenoegzaam is; evenzoo gaat in het sociale bewustzijn der Staten het besef van straf teloor, wanneer men niet met Gods Woord rekent. De overheid begint met te zeggen: wij weten van God niets af, *l'état athée* der Fransche Revolutie en der tegenwoordige liberalen; maar evenzoo zegt het volk „nous sommes aussi athées" en laat het ondervinden, wat daaruit voortvloeit. *Uit een état athée wordt altoos een peuple athée geboren.*

2°. De droom van allen, die buiten Gods Woord rekenen, is geheel natuur-

lijk altoos *om van de geheele wereld één staat te maken.* Dit was de droom der groote wereldveroveraars in het Oosten, der Romeinen, die de οἰκουμένη onder zich brachten, van het Fransche rijk onder Napoleon en ook nu weder het uitgesproken idee van de *„Internationale"*. Hoe kwam men daartoe? Omdat het bestaan van volk naast overheid òf tot barbarisme òf tot erkenning van een hoogere macht in God moet leiden.

Zoolang we bij het recht blijven binnen de grenzen van een bepaald land, dan maakt per slot van rekening de overheid iets uit, maar nu bestaat er ook een verhouding tusschen de volkeren en daaruit wordt het *volkerenrecht* geboren. *Waarvandaan komt dit volkerenrecht?* De juristen zitten hiermede geweldig in de war, het is een obstacle voor hen. Strafrecht en burgerlijk recht in één rijk kunnen ze vinden door zich tot het positief recht te bepalen, maar hoe nu met het volkerenrecht? Men kan er toe komen om te zeggen, dat het bij schikking zoo gemaakt is, maar als er gewone dingen voorkomen b. v. oorlogen, dan beroepen de volkeren zich niet op beschreven recht, want dit bestaat niet onder hen, maar ze kunnen niet anders doen dan zich beroepen op de boeken van kundige geleerden in het volkerenrecht, wier uitspraken dan ook steeds geciteerd worden. In de tweede plaats maakt dit de zaak nog dwazer, dat een recht als publiek recht niet bestaan kan zonder macht om het te handhaven. *Waar is nu de macht om het volkerenrecht te handhaven?* De heeren der juridische faculteit zijn hierbij dan ook geheel in de war; ze hebben hiervan geen beschreven positief recht. Zoo is ook het volkerenrecht een indice, dat men ook op dit terrein niets vorderen kan, tenzij men een hoogere macht boven de volkeren erkenne, die aan en in de machten zijn rechtswil geopenbaard heeft over en tusschen de volkeren, een' God, die niet alleen Zijn recht aan de volkeren stelt, maar ook handhaaft en aan de volken instrumenten verschaft om, wanneer dat recht door andere volken geschonden wordt, dit recht met het zwaard te handhaven.

Wat hier van recht en gezag gezegd is, vindt zijne bevestiging in de usantie der mogendheden, die boven elk gesloten vredestractaat de woorden *„in Nomine Sanctae Trinitatis"* schreven. Deze formule wordt door onze tegenwoordige juristen niet meer verstaan, men vat haar op als eene betuiging van vroomheid en wanneer dit geschied is, dan is de rechtsidee er uit weggegaan. De zaak is anders. Als een rechter van Nederland een vonnis slaat, dan bestaat dit vonnis „in naam des Konings", omdat het uit den koning is, dat 't rechtsbegrip voor een rechter voortvloeit om vonnissen te slaan. Zoo beteekende de formule „in Nomine Sanctae Trinitatis", *in den Naam van ons beider Souverein, nml.* G o d, *in den Naam van den Koning der koningen,* d. w. z. van dien Koning, aan wien wij beiden als vorsten des lands onder-

worpen zijn. Die formule had rechtstreeks hierop betrekking, dat beiden hun rechtsbetrekking aan God als Koning en Souverein ontleenden.

Op gelijke wijze kan men dit aantoonen bij *'t Staatsrecht.* Immers in het staatsrecht mainteneert men nog altijd, zij het ook nu een verzwakte gewoontê, om personen, die met gezag bekleed worden door een *eed* te binden. Die eed is maar niet een betuiging van vroomheid of middel, om ze onder den band te houden, maar evenals in de formule „in Nomine Sanctae Trinitatis" ligt er een juridisch begrip in, nml. dat men beiden zich stelt onder den Souverein, waaronder men staat en dat men door een drang, die van den Souvereinen God uitgaat, zich over en weer aan elkander verbindt.

Dit brengt ons vanzelf op de *rechtspleging.* Die gaat zelfs evenmin buiten de Openbaring om. Hoe zal een rechter schuld bewijzen? Enkele gevallen uitgezonderd, kan dit niet anders dan door getuigenverhoor. *In den eed is het middel geboden om de getuigen onder God te stellen.*

Slaat nu de overheid een valsch vonnis na een valsch getuigenverhoor, dan heeft natuurlijk de overheid hieraan geen schuld en kan zij zich tevreden stellen met de gedachte, dat de meineedige zijn straf zal ontvangen van den Oppersten Rechter. Neem echter den eed uit het getuigenverhoor weg, dan mist het getuigenverhoor zijn bewijskracht, omdat men genoegzaam weet, hoe het met waarheid spreken onder de menschen staat en er in geen enkel geval aan te denken is, waarom men mij op het zeggen van anderen, tegen mijn eigen zeggen in, zou veroordeelen. Buiten den eed, d. i. buiten de goddelijke autoriteit wordt de rechtspleging uit hare voegen gelicht. Een ambtelijk getuigenis doubleert zich, omdat dan de getuigenis van een enkel persoon voldoende is, want bij den ambtseed hebben we te doen met een dubbel binden aan de autoriteit Gods, door den ambtseed zelf en door den eed als getuige.

Wanneer we de verschillende deelen van het recht in zijn branches dus nagaan, dan kan niet één deel blijven staan, als we niet rekenen met de Openbaring en den Rechter van hemel en aarde.

1°. In de eerste plaats b. v. *in 't burgerlijk recht,* dat beschikkingen maakt over het huwelijk, over de verhouding der leden in 't huisgezin, over goed en eigendom en de verschillende verhoudingen en betrekkingen, waarin dat voorkomt, moet een geopenbaarde wil van God bestaan om te weten, hoe er te handelen is met het huwelijk, omtrent eigendom etc., opdat men niet evenzeer zeggen kan „eigendom is diefstal." Daarbuiten mist de wetgever, die het burgerlijk recht maakt, alle vast uitgangspunt voor de inrichting der burgerlijke verhoudingen en hangt die af van de toevallige opinie van den persoon, die de wet op dit oogenblik te geven heeft.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

2°. Ditzelfde geldt van het *staatsrecht*, omdat de overheid niet komen kan buiten Gods instelling en geen rechtsverhouding tusschen overheid en onderdaan bestaan kan, tenzij God als Koning over beiden staat; 3°. *in 't volkerenrecht*, omdat er geen recht tusschen volkeren en volkeren is, tenzij God boven beide staat als Koning en Souverein; ditzelfde geldt 4°. *in 't strafrecht*, omdat men buiten de Openbaring der Schrift niemand schuldig kan stellen en toerekenbaar verklaren, men geen besluiten kan nemen over verantwoordelijkheid, terwijl men toch, daar men met menschelijke personen te doen heeft, weten moet uit Gods Openbaring, wat men met den mensch wel en niet doen mag en hoe men handelen moet om het doel te bereiken, wat men, door strafrecht op den mensch te oefenen, zich gesteld heeft.

5°. Ditzelfde geldt zelfs voor de *regeling der rechtspleging*, omdat het bewijsmiddel om schuld te bewijzen ontbreekt, als men het middel mist om door een eed de waarheid onder gebondenheid aan den Oppersten Rechter te laten waar maken. Er blijkt dus uit, dat men op geen enkel deel van het recht tot uitoefening van functie kan komen, tenzij men eerst uit Gods Openbaring weet, met wien men als Oppersten Rechter en Koning te doen heeft en wat de Wil van dien Oppersten Koning is omtrent de menschen, over wie de rechtsbedeeling gaan zal.

Met opzet is hier de juridische faculteit zoo in den breede behandeld, omdat de Locus de Magistratu daartoe aanleiding geeft. Na het gezegde is nu het antwoord op de vraag duidelijk, waarom aan onze Vrije Universiteit een „juridische faculteit" een eigen plaats bekleedt en dat wel met een geheel ander karakter dan de jurid. faculteiten aan andere Universiteiten, die, buiten Gods Woord staande, daarmede geen rekening houden.

Door de tegenpartij is bij de oprichting onzer Universiteit gezegd: „dat ge een theologische faculteit opneemt, begrijpen we, maar niet, wat ge met een jurid. fac. doen moet, want die toch is bij u niet anders dan bij ons." Dit nu kan niet van buiten af worden bewezen met détails; eerst moet de rechtspleging uit den wortel opgetrokken; de afgeleide stellingen blijven over voor de jurid. fac. zelve. Daarvoor is aan te toonen, hoe het begrip en het besef van het recht, zooals het in het leven uitsproot, alleen in stand blijven kan, als het *uit den wortel onzer gereformeerde beginselen* opgetrokken is. Dit wil niet zeggen, dat men bij de opleiding aan onze Universiteit zou volstaan, met uit die beginselen een ideale rechtsbedeeling op te trekken en in een boek te schrijven zonder bij elke rechtssfeer rekening te houden met den bestaanden toestand en zonder het positieve recht te onderzoeken, maar dit is de beteekenis:

1°. *een rechtsstudie, uit onze beginselen opgetrokken, moet in de rechtspleging*

en krachtens de rechtspleging voor de onderlinge verhoudingen en betrekkingen de lijnen trekken, uit welke naar elk punt het recht zich beweegt;

2°. *uit de afgeleide stellingen moet critiek op het bestaande geoefend, en getracht worden verergering te voorkomen en, zoo dat mogelijk is, verbetering in den bestaanden toestand te helpen tot stand brengen.*

Thans is de *inleiding op den Locus de Magistratu* ten einde gebracht en komen we in de volgende § tot de materie zelf, die uitgaat van het meest algemeene begrip van de Souvereiniteit Gods.

§ 5. Van het Souverein gezag.

Ook afgezien van de zonde bestaat er over alles, wat niet zich zelf zijn oorsprong dankt, zich zelf genoegzaam en in absoluten zin onafhankelijk is, souvereiniteit, en overmits nu alle creatuur volstrekt afhankelijk is van zijn Creator en zonder Zijnen wil zich noch roeren noch bewegen kan, bezit God de absolute Souvereiniteit *over al wat bestaat. Souvereiniteit in dezen wijdsten zin kan alleen ontleend aan onafhankelijke voortbrenging, d. i. aan schepping, zoodat de mensch zelfs over het product van zijn eigen hand of geest deze absolute souvereiniteit niet bezit. In dezen zin toch sluit souvereiniteit niet enkel absoluut gezag in, maar volstrekt* vrijmachtige beschikking *en wel de beschikking om het creatuur te scheppen of niet te scheppen, zóó of anders te scheppen, het zulk een of een ander lot te bestellen, het te gebruiken of niet te gebruiken, het te bestemmen voor dit of voor een ander doel en eindelijk het in stand te houden of te vernietigen. Daarom kan buiten God niemand eenige souvereiniteit, in aard en strekking met de Zijne overeenkomend, bezitten; in Hem alleen is ze* archetypisch *en wezenlijk, in alle schepsel is de souvereiniteit nooit anders dan* ectypisch *en afgeleid, en alle dwaling op het stuk van het gezag wordt daaruit geboren, dat men den aard van en de bepaling voor het gezag ontleent aan wat ectypisch in den mensch is in plaats van wat archetypisch is in God. Toch is deze souvereiniteit als recht van vrijmachtige beschikking niet hetzelfde als het souvereine gezag.* Souvereine vrijmacht *toch geldt tegenover onbewuste zoowel als bewuste, zelfs tegenover levenlooze dingen.*

Het Souverein gezag *daarentegen treedt eerst op, waar de souvereiniteit zich richt tot het bewuste leven in het bewuste schepsel. Doch al zijn beide wel te onderscheiden, toch hangen ze in dien zin saam, dat het gezag voortvloeit uit en rust op de souvereine vrijmacht en zulks in vierderlei zin:*

1°. *omdat alleen uit de vrijmacht van den Schepper de schepping van een bewust en zedelijk schepsel opkomt;*

2°. *omdat deze vrijmacht het zóó of anders stellen van de ordinantiën voor dit schepsel bepaalt;*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

3°. *omdat uit deze vrijmacht de verplichting voor het schepsel om te gehoorzamen volgt;*

4°. *omdat alleen in deze vrijmacht de macht schuilt om verzet van het schepsel tegen het souvereine gezag te breken.*

In generale beduiding nu kan van gezag op elk gebied van het bewuste leven worden gesproken. Gode komt het gezag toe op het gebied van het denken, op het gebied van het heilige, op het gebied van het schoone, kortom in geheel 's menschen bewuste levenssfeer.

In den concreten hier bedoelden zin daarentegen, wordt gezag genomen als zich bepalend tot het zeggenschap over den persoon, *zoo van den vader over zijn kind, van den man over zijne vrouw, van een heer over zijn knecht, van een vorst over zijn onderdaan en van God over allen; alle vormen, die onderstellen een band of betrekking tusschen persoon en persoon.*

Ook in dezen zin echter is alle gezag ten slotte Godes. Niet alleen, wijl voor alle gezagsvraag onder menschen het imperium over onzen persoon in God zelven ligt, maar ook wijl geen gezag van mensch over mensch een δός μοι ποῦ στῶ heeft dan ectypisch en als uitvloeisel van het gezag Gods. Gezag onder menschen, door geweld verkregen is geen gezag, maar overmacht en ook gezag, dat opgericht is door afspraak of vrijwillige onderwerping is daarom geen gezag, wijl gezag uit zijn aard onvernietigbaar is en niemand over zijn eigen persoon of over de zijnen anders beschikken mag dan naar Gods Wil. Zoo gaat dus Gods souverein gezag over geheel onzen persoon in al onze verhoudingen, waarin we tot andere personen staan en steeds is het God zelf, die omnipraesent ons Zijnen *wil oplegt en absolute onderwerping aan dien wil eischt.*

Terecht heeft deswege de Fransche Revolutie aan het „ni maitre" het „ni Dieu" laten voorafgaan, eerst als het gezag Gods wegvalt, valt van zelf ook het gezag van mensch over mensch en beeldt de mensch zich in zelf God, d. i. in valschen zin vrijmachtig te zijn. Daar intusschen de mensch niet zich zelf voortbrengt, maar afhankelijk naar ziel en lichaam blijft van den kosmos en de menschheid om hem heen en evenmin zich zelven kan in stand houden, vloekt deze geheele voorstelling tegen de werkelijkheid en moet daardoor leiden tot eene steeds verder gaande ontbinding, die eindigt in den socialen chaos.

I. Eerste opmerking. *Een onderzoek naar de plaats, die aan den magistraat toekomt, behoort niet tot het soteriologisch deel der Openbaring, althans niet in*

engeren zin, en wanneer men nu onjuist onderscheiden wil in twee sferen, als de sferen van natuur en genade, dan behoort de magistraat in de sfeer van het natuurlijk leven, en niet in die van het genadeleven. Juist is die tegenstelling niet, omdat men alsdan moet verstaan, dat de Gratia communis tot het gebied van het natuurlijk leven behoort en de Gratia specialis tot het gebied der genade. Doch deze algemeene term mag hier nu wel gebezigd worden.

Wanneer men in de Dogmatiek, de expositie van de leer der waarheid, aan een dergelijk punt toegekomen is, dient men altoos wel *in 't oog te houden, wat de verhouding is in de Openbaring Gods in de natuur en de Openbaring Gods in zijn Woord*, wat de verhouding is tusschen de algemeene Openbaring in den kosmos en de bijzondere Openbaring in de Heilige Schrift. Uit den aard der zaak zal dit punt, wat zeer breede toelichting zou eischen, hier niet uiteengezet worden; alleen geven we kortelijk de stelling aan, die hier geldt. Men mag niet den weg opgaan van vroegere theologen (niet evenwel van die der Reformatie, maar der lateren) zooals Vitringa c. s., die aldus spreken: hier heb ik de theologie, zooals ze komt uit de natuur en daar, zooals ze komt uit de H. Schrift, zoodat 1°. de kennis, dat er een God bestaat, die almachtig is, wijs, heilig en rechtvaardig, tot de kennis van de natuur behoort en evenzoo de algemeene zedewet, en 2°. alles wat daarbuiten ligt tot het gebied der bijzondere Openbaring gerekend wordt. Deze indeeling en de voorstelling om 't aldus in te deelen is principieel valsch om deze reden, dat niemand ooit uit de kosmische openbaring zonder hooger licht gekomen is tot hetgeen men uit de natuurlijke Godskennis wil afleiden. Alleen wanneer de H. S. ons oog verlicht en ons een juisten blik op den κόσμος doet werpen, onderwijst de natuur om ons heen en de inspraak van ons eigen hart omtrent natuur en God.

De bijzondere Openbaring moet men nooit op zich zelf nemen, maar altijd neemt ze de openbaring der natuur in zich op. De natuurlijke Openbaring blijft altijd fundament van het huis, waarop het andere gebouwd is, is altoos in de bijzondere Openbaring gesubsumeerd. De bijzondere Openbaring kan zonder de natuurlijke geen voet verzetten, omdat ze dan geen aansluitingspunt in den mensch vindt. Bovendien is bekend, hoe in de Heilige Schrift niet alleen genadeopenbaring gegeven wordt, maar ook de Openbaring uit de natuur daarin breed is opgenomen. Cf. Ps. 19. *De hemelen vertellen Gods eer, en het uitspansel verkondigt zijner handen werk* (vs. 2.) Dit is een natuurlijke Openbaring, die we eerst zien bij het licht, dat de bijzondere Openbaring doet uitstralen. We gaan evenwel niet verder op de stelling in, daar thans genoeg gezegd is om het euvel te voorkomen, dat men deze twee gaat juxtaponeeren en coördineeren, alsof ze elk op eigen fundament naast elkander stonden.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

II. Tweede opmerking. *Ook thans poneeren we hier slechts, dat de bijzondere Openbaring altoos van tijdelijk karakter is en voorbijgaat, terwijl daarentegen de natuurlijke Openbaring duurzaam is en bestemd om eeuwig te blijven.* De bijzondere Openbaring komt er tusschen in en moet er weer van tusschen uit. Hierin juist ligt de grondfout van het *Methodisme* en alle uitsluitend soteriologische richtingen, de zondige voorstelling, alsof de Openbaring van den Bijbel de eeuwige Openbaring zou blijven. Zoo sprak eens een predikant, die preekte over een tekst van Paulus, waarmede de uitleggers en hijzelf nog al moeite hadden, dat eens in den hemel de Heer Zelf zal openbaren, wat Paulus geopenbaard had. Neen, de Bijbel behoort tot de sfeer van dit leven en in den hemel zal er geen Bijbel meer zijn; de algemeene Openbaring blijft alleen over, maar tot hare volheid en zuiverheid gebracht.

Het is hier *dezelfde relatie als tusschen Aäron en Melchizedek.*

Melchizedek was priester krachtens de schepping. Aäron schuift daartusschen in, maar daarna komt Christus, niet om het priesterschap van Aäron voort te zetten of het priesterdom van Aäron te bestendigen, maar om dit geheel op zij te zetten en het algemeene priesterschap van Melchizedek er boven op te brengen en duurzaam te doen blijven. Wat hier van 't *priesterschap* geldt, geldt ook van de profeten.

Zooals de profetie in Adam was van nature, zoo is ze ook in Christus; de profetie van Jesaja, daartusschen ingeschoven, gaat weg en voorbij.

Deze opmerking doet tevens zien, *hoe onjuist de gewone indeeling en tegenstelling is in* natuur *en* genade, *want dan rekent men den magistraat tot de genade en toch de magistraat gaat voorbij,* is er om der zonde wil en zal werkelijk in den hemel en het Rijk der Heerlijkheid niet bestaan. Wel is Christus nu voorloopig als magistraat aangesteld, maar juist als de heerlijkheid ingaat, geeft Christus Zijn koninkrijk, d. w. z. Zijn magistratuur, weer over aan God den Vader, opdat de Vader weer worde, wat Hij in 't Paradijs was: *τὸ πᾶν ἐν πᾶσιν.* Deze *Lehnsätze* uit de Encyclopaedie zijn hier slechts kort aangegeven en herinnerd om er zorg voor te dragen, dat men bij de verdere bespreking van den Locus de Magistratu niet verkeerd te werk ga.

1°. De Locus de Magistratu is materieel ingeleid door de § over „het Souverein Gezag."

Souvereiniteit is een begrip van dien aard, dat er onder menschen geen souvereiniteit bestaan kan. Geen mensch kan souverein gezag bezitten, hij moge het kunnen dragen, maar bezitten kan hij het niet. 't Woord souvereiniteit op zich zelf duidt het reeds aan, 't is afgeleid van het Lat. *supremum.* (Door verzachting is de p een v geworden). Het denkbeeld, waardoor het beheerscht wordt, is het supremum. Nu spreekt vanzelf, dat een mensch nooit supremum

kan zijn, tenzij men God wegcijfere. Dan is het ook volkomen consequent, dat men bij het huldigen van souvereiniteit van 't volk eo ipso verklaart God op zij te zetten. Een dergelijk iets doet zich voor ook in onze dagen, dat men ook van Moderne, klassieke en literaire zij weer min of meer vroom begint te worden, waar men vroeger van geen godsdienst hoorde. Neem b. v. *Dr. Pierson*, vraag hem naar religie en ook zeker is hij vroom, maar het is geen religie, waardoor hij gevoelt, dat er gezag over hem wordt geoefend; neen, *zijne religie is het eenvoudig spel van de poëzie van 't hart, niets uitstaande met recht en gezag.* Waar men in die kringen het spelen van religieuse poëzie in eere brengt, is het denkbeeld van God als boven den mensch staande niet teruggevonden, blijft de mensch supremum en heeft de religie geen gezag of macht. Het is volkomen waar, dat als we God den Heere wegdenken er op aarde geen schepsel bekend is, dat boven ons staat, dan is de mensch supremum en ligt het in den aard der zaak, dat men den mensch als souverein erkenne. Van welken aard die souvereiniteit dan is, daarover later.

Niemand is dan homini superior.

Omgekeerd in elken kring en in elk hart, waar God de Heere als de levende God erkend wordt, die altijd boven ons en alles staat, daar ligt het ook in den aard der zaak, dat alleen Hij Souverein zijn kan en souvereiniteit kan bezitten.

2°. *Ten tweede ligt in het begrip souvereiniteit het alomvattende. Souvereiniteit duldt geen grenzen.* Zoodra men aan hetgeen supremum is grenzen stelt, kan dit niet anders beduiden, dan dat het supremum is op één bepaald gebied, in één bepaald opzicht, onder één bepaald oogpunt; evenwel volgt dan, dat daarnaast andere terreinen liggen, waar anderen souverein zijn. Deze voorstelling, dat op 't eene gebied God Souverein is en op een ander gebied de mensch, leidt er natuurlijk toe te zeggen, dat God niet in absoluten zin Supremus is. Daarom laat 't gebied van souvereiniteit niet eenige grens toe en elk begrip van souvereiniteit, dat beperkt, bepaald of begrensd, onderwerping zoekt door macht tegenover een macht, die weerstand biedt of een wil, die zich verzetten kan en iets uit zich zelf poneeren, is vernietiging van het begrip zelf, want er kan geen macht of wil zijn, die zich verklaart en verzet tegen de suprema potestas, tenzij die macht en wil een steunpunt hebbe, waarvan ze uitgaat en tegen God indringt.

Dit „buiten God liggen" poneert juist een begrip van een dubbelen god, het tweegodendom in het Perzisch *dualisme* van Ormuzd met zijn Amschads pans en Ahriman met zijne Dews, of is dit niet het geval, dan blijft *de concessie, dat God God mag zijn als goedwillige concessie van den mensch.* Dan bepaalt de mensch, op welk gebied God supremus en hij zelf het zal zijn;

dan heeft de mensch de macht die souvereiniteit in te krimpen en uit te breiden, wordt God slechts pro memorie uitgetrokken en zijn rijksgebied geannihileerd.

In het begrip souvereiniteit ligt dus eo ipso het absolute.

Van souvereiniteit van menschen sprekende, heeft men steeds nagelaten te spreken van *opgedragen souvereiniteit,* b. v. de souvereiniteit van het huis van Oranje, alsof er iets goddelijks aan kleefde, terwijl toch de vorsten evengoed zondaren voor God zijn als degenen, over wie zij de souvereiniteit uitoefenen. Het huis van Oranje draagt alleen overgedragen Souvereiniteit Gods. Dit is natuurlijk nooit souvereiniteit in den vollen en eigenlijken zin van 't woord. Daarom ook leggen wij er den nadruk op, dat het begrip van souvereiniteit eo ipso de qualiteit van 't absolute eischt en anders geen souvereiniteit is.

Dientengevolge kan souvereiniteit nooit aanwezig zijn in iemand, die zijn oorsprong aan anderen dankt, omdat hij dan van zijn oorsprong afhankelijk is en evenzoo kan souvereiniteit nooit over iets gaan, tenzij degeen, die souvereiniteit er over bezitten zal in den meest absoluten zin de oorzaak, bron en oorsprong is van de existentie van datgene, waarover de souvereiniteit gaat. *'t Begrip van souvereiniteit is dan eo ipso verbonden aan en onafscheidelijk van 't begrip van Schepping.* Het is alleen door iets te scheppen, dat men er souvereiniteit over bezit en omgekeerd kan iets alleen onderworpen zijn aan de souvereiniteit van Hem, die het geschapen heeft.

Ook dit zullen we kortelijk toelichten.

Wanneer men souvereiniteit zal bezitten, dan kan men die uit den aard der zaak aan niemand ontleenen. Want zoodra iemand de souvereiniteit over een object A ontleenen zou aan een macht N. N., dan zou die macht N. N. boven hem staan, de supremus zijn en in die N. N. de souvereiniteit zijn gelegen. Wanneer dus God de Heere Zijne Souvereiniteit over het schepsel ontleende aan iets buiten Zich, dan zou die zekere X, aan wien buiten God dat recht toekomt, supremus boven God zijn en de souvereiniteit dus in deze macht X liggen. *In het Gnosticisme ging men dan ook metterdaad dien weg op.* Boven den *Θεὸς πάτηρ* stelde het een hoogere macht, die culmineert en spiraal toeloopt, totdat de *βυθός* souverein is en de *Θεὸς πάτηρ* een afhankelijk karakter verkrijgt.

Zoo volgt eo ipso uit 't begrip van souvereiniteit zelf, dat het alleen daar gelden kan, waar absolute productie is geweest.

Met opzet gebruiken we de woorden *„absolute productie"*, omdat men op voorgang van de Schrift veelal gewoon is de souvereine macht van God over Zijn schepsel te vergelijken met de macht, die een mensch over zijn eigen product uitoefent.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

In Rom. 9 : 21 wordt, in antwoord op de vraag, die in vs. 20 voorafgaat, in dien zin en door een beeld aan het menschelijk leven ontleend, die souvereine macht toegelicht. *ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;*

Dit *beeld van den pottenbakker* is niet eerst door Paulus in de openbaring ingebracht, maar reeds in de Openbaring van het Oude Verbond is het God zelf, die ons naar dat beeld van den *κεραμεύς* heenwijst. Datzelfde beeld ligt uitgesproken in Jer. 18 : 2—6. In Jer. 19 : 11 keert dezelfde gedachte nogmaals even terug. Evenzoo Jes. 64 : 8. In Openb. 2 : 27 neemt de Heere Christus ditzelfde beeld op in woorden der H. Schrift aan de kerk van Thyatire. In Ps. 2 : 9 komt niet 't woord pottenbakker, maar alleen de gedachte voor. Tot den Zoon wordt daar gezegd: *„Gij zult hen verpletteren met een ijzeren scepter; Gij zult hen in stukken slaan als een pottenbakkersvat"*, waarin absolute macht van Christus over de Heidenen ligt uitgesproken.

't Begrip souvereiniteit als zoodanig heeft in de H. Schrift geen naam en komt er ook niet in voor. *De schriftuurlijke uitdrukking van souvereiniteit is „pottenbakkersmacht bezitten."*

In de § is er op gewezen, dat men dit altoos ectypisch te verstaan heeft, zoodat *het archetypische begrip in God en niet in den mensch* ligt.

Als een mensch eenig ding maakt, produceert, heeft hij zoo'n natuurlijk gevoel, dat hij, mensch, er nu mee doen kan, wat hij wil. Ons vrome volk echter heeft er een ander begrip van. Bakt een bakker een brood en zou hij één stukje willen vermorsen, dan zegt het „dat is zonde" al is 't ook een boer, al bouwt hij zelf het graan en al heeft hij zelf het meel gemalen. De wereld verstaat dit niet; die God vreest verstaat het wel. Daarom wijst de Schrift bij de teekening van Souvereiniteit ons niet op een bakker of boer, die graan bouwt of op een kunstenaar, maar op dat bedrijf, wat schijnbaar onder menschen 't allerlaagst staat. Een pottenbakker werkt met niets anders dan een soort aarde, dat hij mengt, op een wiel of de hand vormt, en zoo laat verstijven. *Dit beeld is nu met opzet gekozen, omdat daarbij de afhankelijkheid van den mensch tot de stof, die hij bewerkt, tot een minimum gereduceerd is* en bij elk ander bedrijf de arbeid grooter is. Leem toch is een stof, die in onze schatting geen waarde heeft en ook geen weerstandsvermogen, men kan er mee doen wat men wil en gelukt het niet, dan zal geen enkel vroom mensch zeggen „dat is zonde", als men den mislukten pot stuk gooit.

Maar al is het ook, dat de afhankelijkheid tot een minimum gereduceerd is, *ze bestaat toch niettemin*, omdat ook de pottenbakker geen leem kan voortbrengen en ook al kon hij het, dan zou hij er nog niet geheel wezen, want hij heeft ook vuur noodig om potten te bakken. Evenzoo heeft hij zijne han-

den noodig en die heeft hij zelf ook niet gemaakt. Daarbij komt nog de les der historie. Zonder te weten hoe men er mee handelen moet, zou men met enkel leem in de handen verlegen zitten.

Schijnbaar is dus een pottenbakker iemand, die over zijn object absoluut beschikken kan en toch bezit hij niet de minste onafhankelijkheid, maar blijft hij in alle opzichten afhankelijk van Hem, die hem leem gaf, vuur met de qualiteit om het leem te harden, handen om ze te gebruiken, gedachten om te denken en de ervaring, waardoor de mensch tot kennis van het bedrijf gekomen is.

Om deze redenen kan de mensch van geen enkel product zeggen: „daarover heb ik souvereine macht." Over een gebroken pot is God Souverein; de pottenbakker is slechts *instrument* in Gods hand. Daarom mag men het beeld van den pottenbakker nooit zoo opvatten, als men gewoonlijk doet, en zeggen, dat, gelijk een mensch volkomen macht heeft over hetgeen hij maakt, zoo ook God Souverein is. Door dit aldus figurate op God over te brengen, wordt de mensch archetypisch en God ectypisch, en wordt de orde omgekeerd, daar dan een opklimming van het bestaande tot God plaats heeft in plaats daarvan, dat uit God alles is afgedaald.

Alle menschelijke macht over eenig product is:

1°. *slechts gedeeltelijk;*

2°. *nooit anders dan nabootsing van de scheppingsmacht, die God over het creatuur heeft.*

Die macht bestaat „archetypisch" *in God en alleen* „ectypisch" *in den mensch.*

I. Uit dit karakter van de souvereiniteit in God vloeit een geval voort, dat voor het karakter van het gezag van het uiterste gewicht is. Daaruit volgt nml., gelijk de § zegt, *dat souvereine vrijmacht niet alleen bestaat in vrijmacht van regiment, maar ook, dat ze in zich sluit de beschikking om het creatuur te scheppen of niet te scheppen,* zóó of anders te scheppen, het zulk een of een ander lot te bestellen, het te gebruiken of niet te gebruiken, het te bestemmen voor dit of voor een ander doel en eindelijk het in stand te houden of te vernietigen.

Alle valsche redeneeringen, die in het menschelijk bewustzijn opkomen, als er b. v. sprake is van verkiezing tegenover verwerping, bij het beschouwen van het onderscheiden levenslot van verschillende personen, volkeren en tijden, gaan uit van het ectypisch begrip van de Souvereiniteit Gods. Het is volkomen waar; als men de souvereiniteit Gods ectypisch opvat, zijn al deze redeneeringen volkomen juist. Waarom? Omdat, wanneer men de Souvereiniteit Gods opvat in den zin van menschelijke zeggenschap over de dingen, dit ectypische gezag altoos onderworpen is aan een beginsel van recht en

van wat goed is, en alle beschikkingen van vader over kind, van heer over knecht, van mensch over mensch zijn niet vrijmachtig, maar komen daar vandaan, dat men gebonden is aan een hooger beginsel van recht en deugdelijkheid. Gaat b. v. een vader tegen dat hoogere beginsel in, dan ontstaat bij het kind een besef van ontevredenheid, dat vader willekeur gebruikt, den een voortrekt boven den ander en onrecht doet. Zoo daalt de daad van den vader en daarmede de vader zelf in schatting, achting en eerbied. Wordt dit nu op God overgebracht, dan wordt door de menschen, als schepselen onderling, ten opzichte van God den Heere altoos gezegd, dat dit of dat niet recht is; dat het niet recht is, dat de een dit, de ander dat levenslot heeft; dan *brengt men dus op God den Heere een ectypisch begrip van souvereiniteit over, dan poneert men* wel *God* als een heel groot mensch, als een koning, een keizer, ja nog meer dan een keizer, maar *als één, die onderworpen blijft aan het beginsel van recht. Zoo krijgt men de zoogenaamde valsche stelling van* lex aeterna, *waaruit het natuurrecht ontstaan is*, alsof God de Heere bij al zijne beschikkingen en wat Hij deed, het alzoo deed, omdat Hij, God zijnde, niet slecht en onrechtvaardig zijn kan, onderworpen als Hij is aan de lex aeterna.

Waarvandaan komt dan die lex aeterna?

Antw. Ze rust dan in zich zelf, want het recht als recht is nu eenmaal recht. In deze stelling zocht men verweer tegenover het *Scotisme* en *Jezuïtisme* en alle richting, die de stelling verdedigt, dat God morgen zou kunnen zeggen, dat het goed was om b. v. dood te slaan, te stelen en den echt te breken. Om dit te keer te gaan kwam men voor den dag met de lex aeterna, waaraan ook God onderworpen was. De quaestie is deze. De lex aeterna wordt boven God gesteld en God daaronder, evenwel onderwierp zich God daaraan ἐξουσίως, want God wilde het slechte niet; de lex aeterna, niet als uit God voortvloeiende en als regeling van Gods wil en ordinantie, maar als op zich zelf bestaande, *zoodat God onrecht doet, als Hij Zich niet door die lex aeterna laat beheerschen.* Bij alle ontevredenheid, op geestelijk gebied zich openbarend bij het stuk van verkiezing en verwerping en op maatschappelijk terrein bij 't verschil van levenslot, praedomineert altoos deze gedachte, dat God moet gehoorzamen aan vaste begrippen van recht en deugdelijkheid; al wat daarmede in Gods doen en laten strijdt, geeft ons dan recht God aan te klagen, dat Hij onrechtvaardig is en onrecht pleegt. Dit komt alles alleen hierop nêer, dat men het gezag in God ectypisch maakt. Ectypisch bij den mensch is, dat de mensch macht ontvangt, maar gebonden is aan een wet, die hij niet overtreden mag.

Wanneer men bij de tegenwoordige *Ethische* richting (niet bij de orthodoxe, maar bij de moderne Ethischen) het proces nagaat, waarin ze voortschrijdt, dan

vindt men, dat ze niet meer God, maar een lex aeterna aanbidt. Het ideaal van deugdelijkheid, heiligheid en rechtvaardigheid is de aanbidding, de vergoding, *de apotheose van de lex aeterna*. Opmerkelijk is, hoe die ethisch-modernen noodzakelijk er toe gekomen zijn, dat zij de materieele schepping en de bestemming van ieders levenslot verklaren als buiten God omgaande. Zij hebben de duistere opvatting, alsof de stoffelijke wereld een booze woelende macht op zich zelf is, waardoor wij ons als geestelijke menschen moeten heenslaan, geduriglijk het ideaal der lex aeterna nastrevende. In de predicaties en in het optreden in de gemeente, moeten we juist daarom den mensch voor God leeren knielen.

Men spreekt altoos over Christologische onderwerpen, zooals de vergeving van zonden, maar te weinig wordt er gesproken over God, Zijn Wezen en Zijn eigenschappen. De rechte kennis Gods is Hem als gemeente te loven. Het eenige middel, om aan al die ellende een eind te maken en tevens te waken tegen het insluipen van valsche voorstellingen is dit, dat het denkbeeld van eene lex aeterna boven God er uit ga en dat men weer voor God den Heere leere buigen. *Tot op zekere hoogte kan men wel van eene lex aeterna spreken, mits men er maar bij zegge, dat het God is, die haar geeft en dat zij uit God komt.* Daar nu ieder wetgever boven de wet staat, die hij geeft, zoo volgt daaruit, dat God dan ook nooit aan de lex aeterna onderworpen kan zijn. Evenzoo, als Jezus zegt: *„Die vader of moeder liefheeft boven Mij, is Mijns niet waardig"* (Matth. 10 : 37.), dan stelt de Heere zich boven de 10 geboden, omdat Hij zelf wetgever is, en dit dus als zoodanig doen kan. Een mensch kan dit niet zeggen, omdat hij onder de Wet staat.

We moeten dus altijd de lex aeterna nemen als uit Gods vrijmachtigen wil voortgevloeid. Vraagt men dan, of God een lex aeterna geven zal buiten Hem omgaande, dan luidt het antwoord ontkennend, maar tevens merken wij daarbij op, dat het geheel iets anders is, of men iets doet met instemming of vrijen wil of uit onderworpenheid. Een koning, die zijn eigen wil en meening in de wet uitdrukt, conformeert zich daaraan en dat niet uit onderworpenheid. Om dit duidelijk in te zien, heeft in de § *de recursus ad creationem* plaats. Iedereen stemt toe, dat ware creatie daaruit voortvloeit, dat men scheppen en niet-scheppen kan. *Heft men nu de vrijmacht op en zegt men, dat God verplicht was te scheppen door een hoogere macht, die Hem dwong, dan is* die hoogere macht God en komt uit haar voort de richting hoe en wat, met welk doel en met welke bepalingen er geschapen moet worden; dan wordt *God volkomen geëffaccerd en is God geen God meer.*

Op deze wijze wordt de quaestie slechts verschoven en komen we toch weer voor dezelfde moeielijkheden te staan. Dat dit zoo is, ziet men aan de

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Gnostische stelsels. De *Gnostische* richting beproefde aan de moeielijkheid te ontkomen en stelde boven den Θεός een hoogeren Θεός, en boven dezen laatste nog een hoogere, enz. tot het uitliep in den βυθός. Zoo stelt het *Manicheïsme* verschillende goden boven elkander, de hoogste God verdwijnt in een nimbus en gaat mysterieus op in het onbegrijpelijke. Doch met dat alles is de zaak niet verklaard.

Daarom moet om het souverein gezag te fundeeren teruggegaan worden op de creatie. De creatie stelt absoluut gezag, d. w. z. dat Hij, die creëert, onder geen *obligo* lag om te creëeren, noch onder obligo om zoo en niet anders te scheppen. Zoodra men aan de vrijmacht Gods paal en perk gaat stellen en boven dien God een hoogere macht gaat aanbidden, is daardoor de souvereiniteit van God vernietigd. *Souvereiniteit is een volkomen absoluut begrip.*

Wanneer nu God de Heere, zonder onder eenige lex aeterna te zijn, of onder eenig obligo te staan, creëert, wat Hij ook *niet* kan creëeren, *zoo* schept, wat Hij ook *anders* kan scheppen, schept met *dat* doel, waar 't ook op een andere bestemming gericht kan, dan vloeit uit 't begrip van de religie zelf voort, dat wij al wat God schiep, en zooals Hij 't schiep, als goed te loven hebben. Waarom letten we scherp op deze tweede schakel?

Wanneer wij menschen zullen gaan loven, (en die lof is betamelijk, want die geen behoefte heeft tot lof, dien ontbreekt het aan vroomheid), dan moeten wij, daar alle lof goedkeuring is, om te kunnen loven en aanbidden ook eene keur van recht en van wat ἀγαθόν is in ons eigen menschelijk besef hebben. Nu is de vraag: „hoe komen wij daaraan?" Deze kunnen we niet hebben uit de lex aeterna, die 't begrip God vernietigt. Waaruit komt dan de maatstaf, de toetssteen om te keuren wat recht en wat goed is? Het eenige antwoord op deze vraag is, dat de mensch geschapen is naar Gods beeld en als zoodanig *kan de mensch geen andere keur hebben, dan die ontleend is aan God zelf.* Waar nu natuurlijk die toetssteen van recht en onrecht, van goed en kwaad in ons geen andere kan zijn dan de aan God zelf ontleende, de uit God zelf in ons uitgestraalde, ingeprente en ingeplante, daar ligt het in den aard der zaak, dat die toetssteen, waartegen hij ook gebruikt wordt, nooit tot het resultaat kan leiden, dat we het werk Gods niet goed of onrechtvaardig zouden keuren, want anders zou hij niet aan God ontleend zijn, maar aan iets buiten God.

Te gelooven in de vrijmacht Gods is derhalve de absolute vernietiging van elke klacht over onrecht in God, van elke ontevredenheid met zijn levenslot en de absolute grond, waaruit alle lof en aanbidding opspruit. Dit is het gewichtig probleem van *de tegenstelling tusschen Gods geopenbaarden en verborgen wil.* Dit evenwel zou ons thans te ver afleiden. We commemoreeren hier slechts om niet in de war te raken.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

We hebben dus het archetypische *in God zoo streng vol te houden, dat we nooit het* ectypische *als maatstaf aan God opleggen.*

Met één voorbeeld zullen we dit voelbaar maken. Ectypisch leeft in ons een drang en besef van liefde. Wanneer men nu dat ectypische begrip van liefde op God overbrengt, stuit men, want men gevoelt eenvoudig, dat God *zoo* niet liefheeft. God stelt Zich zelf als de groote egoïst (Spreuken 16 : 4.) *De Heere heeft alles gewrocht om zijns zelfs wil: ja ook den goddelooze tot den dag des kwaads.* Wil nu een mensch het standpunt van dit archetypisch begrip van zelfliefde innemen, wat God doen mag, omdat Hij God is, dan vervalscht hij daardoor het ectypisch begrip van liefde. Zoo zijn ook de praatjes der *bloedtheologie* alleen daardoor ontstaan, doordat met het ectypische begrip van liefde op God heeft overgeplant. Onderscheidt men evenwel een archetypisch en een ectypisch begrip van liefde, dan vervalt alle strijd. Ditzelfde geldt ook bij de vrijmachtige souvereiniteit Gods.

II. Bij de souvereiniteit, die God uitoefent, is te onderscheiden tusschen verschillende sferen van souvereiniteit. *Voorts merken we op, dat die sfeer, waarin wij van de souvereiniteit eens konings spreken, veel enger is dan het begrip van souvereiniteit in God.* Wanneer we Jes. 14 : 24 opslaan, dan uit zich daar een krasse en scherpe daad van souvereiniteit, een souvereiniteit, die hier uitgesproken wordt, niet in den zin van wat wij oorspronkelijk regiment van den vorst noemen, maar eene souvereiniteit, die gaat over de geschiedenis, over de ontwikkeling van den loop en de lotgevallen der natiën. Wat ook de menschen in eene natie overdenken, besluiten en bepalen, wat er ook woele en giste en hoe ook de volkerenstroom ruische en bruise, het eindresultaat zal beantwoorden aan wat God gedacht, beraadslaagd en bepaald heeft.

In Dan. 4 : 34, 35 staat eene betuiging van Nebukadnezar, buiten het leven der genade omgaande, die ons de souvereiniteit Gods in een imposante uitspraak voorlegt. In de laatste woorden zit het volle en rijke begrip van souvereiniteit in. „*Wat doet Gij?*" kan men alleen zeggen aan iemand, die aan een hoogere wet onderworpen is.

In Spreuk. 16 : 1 --4 ligt dezelfde fundeering. Hier is sprake van souvereiniteit met terugblik op de existentie en den loop der dingen, en niet van uitwendig opgelegd gezag van regiment van koningen of vorsten.

In Cap. 21 : 1 hetzelfde. Al wordt er van een' koning gesproken, toch is hier geen sprake van regiment, maar van de *almachtige* en *alles doordringende* souvereiniteit Gods, die alles beheerscht en in Zijne hand houdt.

Jer. 10 : 23. Hier, dat de alles doordringende souvereiniteit Gods volstrekt geen betrekking heeft op de uitoefening van souvereiniteit op aarde.

In Jes. 46 : 10 en 11, komt dezelfde gedachte voor. In de Schrift wordt dus ook altoos op de Schepping teruggegaan, om het recht en de vrijmacht Gods te fundeeren. *Onze hulp is in den Naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft.* Ps. 124 : 8. Eveneens worden in de „Openbaring" alle lofzangen van Engelen ingeleid door de gedachte: *„Die den hemel en de aarde, de zee en alles wat daarin is gemaakt heeft;"* zoo vinden we in de toespraken der profeten telkens en herhaaldelijk de gedachte: *„uw Maker, uw Formeerder is de Heere, Die u geschapen heeft, Die u voortgebracht heeft."*

Dientengevolge strekt zich de souvereiniteit Gods volstrekt niet uit over handhaving van wetten, zooals bij eenen koning, maar over den geheelen κόσμος, de geheele schepping en al wat bestaat.

In Jer. 5 : 22 wordt de vrijmacht Gods tegenover de natuur persoonlijk ingeleid. God heeft de zee hare palen gesteld, die zij niet zal overschrijden. Dit komt hier niet als natuurwet, maar als Gods ordinantie voor.

Eigenlijk is er geen verschil tusschen natuurwet en ordinantie, want alle natuurwet komt uit in een ordinantie Gods, gelijk Hij ze aan een object geeft. *Altoos moet het schepsel tegenover God gesteld* en niet gezegd, gelijk de valsche natuurbeschouwing zegt, dat, als men den steen loslaat, het vallen in den steen inzit als zwaartekracht. Neen, God abstraheert zich van de schepping; *anders komen we op de Pantheïstische lijn om God en schepsel te identificeeren en saam te smelten.*

Ps. 148 : 8. *Vuur en hagel, sneeuw en damp; gij stormwind, die zijn woord doet!*

Jes. 55 : 10 en 11 geeft een beschrijving van sneeuw en regen, uit den hemel gezonden om de aarde te doordringen en de wortels der planten te bevochtigen, opdat ze voortbrengen en uitspruiten. Altoos de voorstelling in de Schrift van een God, die ordineert en ordinantiën aan zijn schepsel geeft.

Men verkleint het Goddelijk begrip van souvereiniteit, als men het alleen zoekt in Gods bestuur over den mensch of levende wereld. Dat is *valsch dualisme.* Zoo kan men geloovig zijn in de theologie, in de natuurkunde daarentegen ongeloovig. Ook de donder wordt Gods stem genoemd, קוֹל־יְהוָה, terwijl de wind uitgaat, het stof opgejaagd wordt en de wervelwinden opstuiven bij het naderen van Zijn voetzool aan de aarde.

Zoo wordt in de Heilige Schrift steeds de natuur voorgesteld als creatuur, waaraan God zijn ordinantie stelde. En evenzoo gaat *de ordinantie Gods over de geheele Schepping.*

Maar er is een verschil.

God schiep creaturen, die eenvoudig de ordinantiën doen en ze niet kunnen niet-doen. De steen, eenmaal losgelaten, valt altijd, omdat hij daartoe de ordi-

nantie heeft. Zoo vloeit het water naar zijn inhaerente ordinantie steeds naar beneden. *Er is in de onbewuste schepping geen reageerende kracht, geen mogelijkheid van een „Causa secunda."* In de onbewuste schepping hebben we te doen met creaturen, die God niet alleen een bestemming en ordinantie gaf, maar die ook door hun schepping de noodzakelijkheid in zich dragen om altoos die ordinantie te volgen; terwijl de mogelijkheid ontbreekt om die ordinantie te weerstaan.

Waar dus bij alle bewuste schepping voor het schepsel tweeërlei mogelijkheid bestaat, is er in de onbewuste schepping maar ééne mogelijkheid nml. om te bestaan overeenkomstig de voor dat creatuur door God gegeven ordinantiën. Eenigszins anders dan bij de stoffelijke dingen is het bij de dieren.

Op de *dierenwereld* is tot dusver van theologische zijde te weinig gelet. In den aanvang der Reformatie heeft *Zanchius* het hoog gewicht ook van het verhaal der dierenwereld ingezien en is hij de eerste geweest, die begreep, dat men niet nalaten moet ook daarop een blik te werpen. Hier wijzen we alleen daarop, dat een dier niet als een steen altoos en vanzelf een in dat creatuur aanwezige inhaerente ordinantie volgt, maar dat er ook bij een dier wreedaardigheid voorkomt, een bijten en kwaad doen, waaruit ook voor den mensch gevolgen van ellende voortvloeien (Cf. dolle honden). Er is dus iets differents aanwezig, wat alleen daardoor geboren wordt, dat *aan het dier de mogelijkheid gelaten is zoo of anders te doen*, zoodat dus de souvereiniteit Gods bij het dier op andere wijze werkt dan bij den steen. In de dierenwereld bestaat niet een wil Gods, die ordinantiën geeft èn een besturende daad Gods, doordat Hij de uitwendige daad in Zijne macht heeft; immers, bijt een dier een mensch, dan is dit niet Gods ordinantie. Hierdoor is dus reeds het onderscheid tusschen de souvereiniteit Gods over de daden en de inhaerente ordinantie in het dier gegeven.

Het sterkst treedt dit in 't licht in de *engelen- en menschenwereld*, waar Gods souvereiniteit komt te staan tegenover een volkomen bewust wezen. In 't dier bestaat slechts een praeformatief psychisch leven, maar waar het bewuste leven geboren wordt, neemt de souvereiniteit Gods een andere gestalte aan. *Kenmerk van bewust leven is, dat God zijn eigen creatuur als* „causa secunda" *stelt.* In een onbewust wezen is God alleen causa, rechtstreeksche oorzaak en bewerker. De causa secunda is, gelijk vroeger reeds in de Dogmatiek uiteengezet is, *onderscheiden.* Bij het kind is zij zeer klein, evenzoo bij den natuurmensch; zeer gering is zij bij die volkeren, die geen individualiteit kennen, maar zich in horden voortbewegen. *Het hoogst klimt de „causa secunda" bij den meest ontwikkelden mensch.* Hoe hooger, rijper en voller de ontwikkeling des

menschen is, des te meer krijgt de causa secunda een *peremptoir* karakter. Dit moet wel zoo zijn, want hoe hooger de ontwikkeling komt, des te meer bereikt ook het bewustzijn des menschen zijn absoluten vorm. Hoe het hooger ontwikkeld bewustzijn zich paart aan een hoogere ontwikkeling van wilskracht, zien we in mannen als Alexander den Groote en Napoleon, personen, die in de wereldgeschiedenis *„causae secundae"* zijn geweest in den meest uitgestrekten zin des woords.

Tegenover het bewuste schepsel moet de souvereine macht Gods tweeërlei vorm *aannemen:*

1°. dat aan het bewuste creatuur een ordinantie Gods wordt voorgehouden, opdat het die in gehoorzaamheid volbrenge. Dit is de souvereine macht Gods, die in den vorm van *„gebod"* optreedt en alzoo den persoon beheerschen wil.

Maar daar nu 't bewuste creatuur causa secunda wordt, moet het met twee mogelijkheden geschapen zijn, om iets te doen en te laten, zooals dan ook in engelen- en menschenwereld geschied is. (We zullen hier niet uitweiden over den vrijen wil zoowel individueel als sociologisch genomen, maar spreken hier alleen met 't oog op de souvereiniteit Gods.)

2°. Waar de souvereiniteit Gods gebiedenderwijs optreedt, daar volgt dan ook de tweede vorm. Want wanneer de souvereiniteit Gods tegenover het bewuste creatuur als causa secunda eenvoudig gebiedend optrad, terwijl in de causa secunda de mogelijkheid van twee dingen gegeven was, dan zou elk oogenblik in Arminiaanschen en Pelagiaanschen zin, het wereldbestel onzeker zijn, want de keuze van den mensch als de causa secunda zou dan causa prima worden, zich zelf zoo poneeren en God gedwongen worden zich te conformeeren aan de keuze van mensch of engel. Daarom moet de souvereiniteit Gods bij het bewuste creatuur ook in den tweeden vorm optreden, nml. dat God de Heere wel speelruimte laat aan de causa secunda om zoo of anders te willen, maar *dat 't eindresultaat van de daad in Gods bestel ligt opgesloten.* Dit is *de tegenstelling tusschen den geopenbaarden en verborgen wil Gods.*

(Deze dogmata worden hier slechts herinnerd om tot het juiste begrip van de souvereiniteit Gods door te dringen.)

Deze vorm van souvereiniteit Gods tegenover het bewuste creatuur draagt dientengevolge een *vrij* karakter, omdat ze in het bewustzijn ingaat. Dit noopt ons de vraag te stellen in welk verband de souvereiniteit Gods over het bewuste creatuur staat tot de schepping van dat creatuur.

Deze vraag doet zich niet voor bij het onbewuste creatuur, omdat daar de schepping Gods saamvalt met het bestuur Gods. Bij het bewuste creatuur daarentegen bestaat eene tweeheid en wordt er een wigge tusschen ingeschoven.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Gelijk we boven zagen, stelt de Heilige Schrift, dat de souvereine vrijmacht over het bewuste creatuur met de scheppingssouvereiniteit in dit verband staat, dat de eerste uit de laatste voortvloeit en *dat de scheppingssouvereiniteit basis en fundament blijft, waarop de uitoefening van de souvereine macht Gods rust.* De leer van de scheppingsmacht moeten we niet stellen als een apart iets en daarnaast een andere wereld met gebod; neen, ook die sfeer van het souverein gezag tegenover het bewuste creatuur komt op uit de scheppingssfeer en is absoluut in de schepping gefundeerd en gebaseerd. Dit verband kan niet verbroken of de souvereine heerschappij van God over het schepsel wordt verworpen.

Waarom is de souvereine macht in de schepping gefundeerd?

Om *vier* oorzaken:

1°. *Omdat er alleen krachtens de schepping een* bewust creatuur bestaat. Het creatuur had de bewustheid niet in zich zelf, noch is die er later aan gegeven, maar de bewustheid is in zijn schepping zelf als zoodanig aan het schepsel meegegeven. Waar de mensch geschapen is naar Gods beeld, daar is het bewijs geponeerd en valt het bewustzijn niet te isoleeren of te abstraheeren. Het troubleeren van het bewustzijn bij krankzinnigheid is natuurlijk een abnormale toestand.

De mogelijkheid om causa secunda te zijn is het bewuste creatuur dus aan zijn schepping zelf verschuldigd;

2°. wordt in de § aangegeven, *dat in de schepping zelf gefundeerd zijn de* ordinantiën, *waaraan de mensch als bewust creatuur te gehoorzamen heeft.* Het is niet zoo, alsof God in puris naturalibus den mensch schiep, en toen begrippen van zedelijkheid, waarheid, schoonheid en voor alle terreinen des levens in het hart ging griffen; neen, de mensch is met dit besef in zich geschapen, en dat wel noodzakelijk en niet toevallig, want het vloeit voort uit het geschapen zijn naar Gods beeld. In dat feit en in die modaliteit van creatie ligt elk gegeven voorhanden. Die begrippen zijn niet additief aan den mensch toegevoegd; God kan niet beuzelen; maar 't was alles majestueuse éénheid, uit Zijn raad zich ontwikkelend in het leven. Nu ook weten we, dat, waar tegenwoordig èn in bijzondere openbaring èn in de geschiedenis, de wet op allerlei manieren uitwendig tot den mensch komt, de zonde daarvan de oorzaak is, die 't inhaerente verstoorde, zoodat ook deze objectie van geen kracht is tegen wat we hier uiteenzetten.

Wanneer God dus als Souverein over het creatuur eerst door bewustheid en dan door ordinantiën werkt, zijn èn die bewustheid èn die ordinantiën in de creatie zelf gegeven.

3°. Dat die inschepping van het bewustzijn en de ordinantie op zich zelf

niet genoegzaam is, maar eerst voleindigd wordt door *de aan den mensch opgelegde verplichting om die ordinantie te* gehoorzamen.

Men kan op grond van de aesthetisch-architectonische wetten tegen iemand, die een plan gemaakt heeft om een huis te bouwen, b. v. zeggen: zoo moogt ge niet bouwen, want het is in strijd met de eischen van stijl. Maar gaat dan zoo iemand toch zijn gang, dan gevoelt hij den plicht niet, om ook op het gebied van het schoone de ordinantie, die God gaf, te gehoorzamen. Op aesthetisch gebied wordt tegenwoordig die plicht niet verstaan. *„De gustibus non est disputandum"*, zegt de wereld en zet daarmede het goddelijk karakter van de aesthetica op zij, alsof ieder mensch zich het schoon kan scheppen, zooals hij wil en alsof Hij, die het schoon in de wereld schonk, gelijktijdig daarmede ook niet zijn ordinantie voor dat schoon stelde. In de rekenkunde voelt men den plicht tot gehoorzaamheid beter, want anders maakt men fouten.

Er is onderscheid tusschen ordinantie en de verplichting (obligo) tot ordinantie.

Zoo kan eene vereeniging een aantal statutaire bepalingen maken. Wanneer nu b. v. in een zang- en muziekgezelschap die ordinantiën goed gesteld zijn, en iemand is lid van een ander gezelschap, dan bestaat voor hem geen obligo om die bepalingen te houden; maar zijn ze nu naar den eisch der aesthetica ontworpen, juist gemaakt, dan bestaat er van Godswege een obligo, dat men die ook in zijn eigen vereeniging volgt. Zoo ligt dus de souvereiniteit Gods dan eerst vast, als niet alleen ons bewustheid en ordinantie gegeven is, maar als in de derde plaats ook aan het creatuur een obligo is opgelegd om de van Godswege gestelde ordinantie op te volgen.

Welnu, *dit obligo* vloeit niet voort uit de ordinantie, maar alleen *uit het geloof* en dit geloof aan het obligo, den plicht ons opgelegd, de verplichting waaronder we geboren zijn om Gods ordinantie te gehoorzamen, is niet pas naderhand tot den mensch gekomen of van buiten af, maar is in de schepping zelf gefundeerd, want Adam is met geloof geschapen. Een ordinantie *na* de schepping kan alleen uit *overweldiging* voortkomen of uit *contract*; dan had echter God òf den mensch, die tegen Zijn ordinantie handelde moeten dwingen en hem met geweld Zijn ordinantie opleggen òf met den mensch een contract moeten sluiten. Maar dan zou het obligo zijn oorsprong en grond in dat geweld of contract gevonden hebben, en derhalve slechts een *uitwendig* obligo zijn, waarbij ieder het recht behoudt zich te onttrekken aan het geweld of het contract op te zeggen. Dit was de opvatting van het obligo bij Satan en de daemonische wereld. Bij hen is de fout, dat ze het obligo niet gevoelen en zich er tegen verzetten, waar God het wil doen gelden. Daarom kan er anders geen obligo zijn, dat in zich zelf duurzaam en verbindend is, dan in de schep-

ping van den mensch zelf gegeven, dan behoort het tot de *existentie* en *essentie* van den mensch. Waar de mensch als copie naar Gods beeld geschapen is, daar is de mensch als copie gebonden om de door God gestelde ordinantie te observeeren, evenals elk schilder gebonden is aan het beeld, dat hij copieert.

4°. Vervolgens merken we op, *dat alle souvereiniteit tegenover het bewuste schepsel eischt, dat er eene macht aanwezig zij om te straffen en de uitkomst te handhaven.* Wanneer God aan den mensch en engelen de twee mogelijkheden schonk om zoo of anders te handelen krachtens hun optreden als causa secunda, dan zouden engel en mensch eenvoudig God en zijn ordinantie bespotten, er tegen kiezen en zeggen: „Gij zelf hebt mij de macht gegeven om te kiezen, welnu, dan kiezen we tegen U en gaan wij ons zelf een sfeer scheppen, zooals Satan dan ook deed met de engelen, die hun eigen woonstede verlaten hebben (Judas vs. 6.), toen zij een wereld van onwaarheid, ongoddelijkheid en duisternis hebben voortgebracht. *Zóó zou de existentie der wereld uitloopen op een derisie van God.* Daarom eischt het optreden van Gods souvereiniteit tegenover het bewuste creatuur, dat er macht aanwezig zij om 1° in *straf* (welk begrip hier origineert) te doen ervaren, waarop het kiezen tegen Gods ordinantie uitloopt en 2° *den verborgen wil Gods te mainteneeren*, die, waar ook mensch en engel als causa secunda werken, de eindresultaten determineert en alles doet loopen naar den Raad van Zijnen wil. Welnu, die macht om te straffen en zijn Raad te doen bestaan kan enkel en alleen voortvloeien uit de schepping. Wat de straf betreft, geschiedt dit alzoo, omdat straf bij God geen straf van menschen is. De mensch slaat en kastijdt; *God evenwel straft door uit de zonde zelf de straf te doen voortkomen*, door uit deviatie van zijn ordinantie het malum te doen creëeren. *Dante* in zijn *„Inferno"* teekent zeer prachtig, hoe elke straf juist beantwoordt aan de misdaad op aarde gepleegd en hoe het de misdaad zelf is, waaruit de straf voortkomt. Dit is alleen mogelijk, als in de schepping zelf correlaat met het bewustzijn tweeërlei mogelijkheid van wilskeus gegeven is. Zijn wil en bewustzijn los ineengezet, dan kan dit niet, maar wel als het in de schepping zelf gegeven is, dat zoodra de zonde komt, het zaad uitbreekt, waarin de straf ontkiemt.

De souvereiniteit Gods tegenover het bewuste creatuur moet niet opgevat als souvereiniteit in engeren zin, gelijk wij gewoon zijn van souvereiniteit te spreken.

Hiertoe komen we door een derde beperking in dit betoog.

De souvereiniteit, zooals ze tot nu toe afgepaald is, breidt zich uit op *geheel* 't gebied van 't bewuste leven. Met opzet hebben we reeds gewezen op het gebied der *aesthetica*. Dit geldt ook op *intellectueel, ethisch* en *sociologisch terrein;* m. a. w. de souvereiniteit Gods tegenover het bewuste creatuur strekt zich uit, zoover het bewuste leven van menschen en engelen zich uitstrekt, over

het geheele terrein van 's menschen bewust leven. Ook op het gebied van waarheid en schoonheid bestaan Gods ordinantiën. Met het bewustzijn van waarheid schonk God de ordinantiën voor waarheid in logica. Daarbij bestaat de plicht tot onderwerping of straf, bij aldien we in gebreke blijven. Alle onderhandeling onder menschen, alle wetenschappelijk onderzoek zonder zich aan de wetten der logica te storen, kortom *alle schenden van logica straft zich zelf.* Doordat men den plicht gevoeld heeft tot onderwerping aan de logische ordinantie, is er een intellectueele consciëntie geboren.

Op *ethisch* gebied geldt ditzelfde. Voor geheel ons inwendig en uitwendig bestaan zijn er ethische ordinantiën; voor ons denken en spreken, voor onze verbeelding en voor wat we doen zullen, dus voor al onze gedachten, woorden, voorstellingen en daden. Ordinantiën en tevens plicht tot onderwerping. Doet men dit niet, dan volgt de straf. Bv. God wil, dat onze *verbeelding* rein zal zijn. Misbruikt men die nu door onreine voorstellingen, dan wordt de verbeelding bezoedeld, en volgt de straf vanzelf, want de mensch wordt dan gejaagd in zijn bezoedelde verbeelding en mist het vermogen om de smet weg te nemen, die zelfs in waanzin kan overslaan en alle ellendige toestanden in 't leven roept, welke we in krankzinnigengestichten waarnemen.

Al gaat dus de souvereiniteit Gods over alles, toch beteekent dit niet, wat wij gewoonlijk onder souverein gezag in den staat verstaan. Ze mag niet geïsoleerd, want het is dezelfde souvereinitet, die ons beheerscht èn op 't gebied van 't intellectueele, van 't ethische èn 't sociologische leven; ook zal duidelijk worden, hoe de souvereiniteit op 't aesthetisch terrein geldt, zoo het aan Professor gelukt de aesthetica uit de Gereformeerde beginselen op te bouwen, opdat de gewone burgerpraatjes, alsof het schoon iets onverschilligs ware, weer worden teruggedrongen.

Conclusie *is dus, dat op elk gebied de souvereine macht Gods in gelijke mate en gelijken zin geldt.*

Om nu te komen tot het souvereine begrip, gelijk we dat bij den „Locus de Magistratu moeten hebben, voegen we er in de eerste plaats dezè nadere bepaling bij, dat het souverein gezag in dien engeren zin daar geboren wordt, waar persoon tegenover persoon komt te staan. Wanneer wij spreken van gezag van een vader over zijn kind, wordt daarmee niet bedoeld, dat de vader gezag uitoefent over het denken of de verbeelding van het kind; neen, het vaderlijk gezag ontstaat eerst daar, waar het kind als persoon tegenover den vader als persoon treedt, en wanneer nu bepalingen gemaakt worden, iets gedaan of gelaten moet worden, dat met het huiselijk leven in verband staat, dan kan het kind niet vrij in zijn wil zijn, omdat de vader als vader zijn *patria potestas* over het kind uitoefent.

Ditzelfde geldt van heer en knecht. Dan bestaat er gezag, omdat de een aan den ander iets gebieden kan.

In dien zin oefent God souverein gezag over personen en volkeren, d. w. z. dat ook God de Heere zich als „*Ik*" stelt tegenover het „*ik*" van den mensch, en dat, wanneer die twee ikken door de verkeerdheid van den mensch in botsing geraken, God als Souverein het gezag heeft om het „*ik*" van den mensch voor zijn gezag te doen buigen en dat het „*ik*" van den mensch verplicht is zich te onderwerpen en daarnaar te schikken.

Gezag in engeren zin wordt dus geboren, waar er sprake is van *personen, die in hun uitingen onder de macht en heerschappij van anderen staan.* In dien engeren zin is God de Souverein, de Koning der koningen en wordt Hij in 't bijzonder „de *Heere*" genoemd. Niet zoozeer in den naam „God" maar in *„het Heere, Heere Zijn" spreekt zich de souvereiniteit in engeren zin uit.* Dat dit zoo is, merkt men op in die kringen, waar nog wel een geloof aan God bestaat, maar er niet mee gerekend wordt. Men spreekt dan van het Opperste Wezen en van de Goddelijke Voorzienigheid; de naam „Heere" echter wordt er niet gehoord. Terwijl in kringen, waar de mensch God kent, waar des menschen „ik" tegenover het eeuwige Ik ontdekt is en tot de kennisse Gods doorgedrongen, de drang bestaat om Hem als „Heere" te doen optreden en van Hem als „Heere te spreken. In die nomenclatuur openbaart zich juist het enger begrip van souvereiniteit. Zoo wordt God *„Heer der heirscharen* genoemd, voor zoover Hij als Heere tegenover de engelen met souverein gezag optredend, dit uitoefent. *Heer der Heeren* d. w. z. de Opperheer van alle heeren, die op aarde gezag uitoefenen. De naam *„Jehova"* is in de Statenvertaling door „Heere" vertaald en dit volstrekt niet ten onrechte, al moet toegegeven, dat Heere op zich zelf niet beteekent Jehova d. w. z. *„Ik zal zijn, die Ik zijn zal"*; want metterdaad ligt in den naam Jehova het gezag en de souvereiniteit Gods uitgesproken, omdat hij de speciale openbaring van God te kennen geeft aan diegenen, bij wie het „Ik" van God zich als absoluut „Ik" tegenover het relatieve „ik" van den mensch gesteld heeft.

Thans zijn we gekomen tot een geheel andere vraag, nml. of er buiten Gods souvereiniteit om souvereiniteit van mensch over mensch bestaan kan? *Daarop luidt 't antwoord e negativo.* Dat kan niet. Waarom niet?

1°. In de eerste plaats, *omdat, wanneer men souvereiniteit over iemand zal uitoefenen, er niet tegelijkertijd door een ander een gelijke of nog hoogere souvereiniteit over hem uitgeoefend moet worden.*

Het is volgens de grondwet gewoonte, dat iemand, wanneer hij een ridderorde van een buitenlandschen vorst ontvangt, vergunning moet hebben van

den souvereinen vorst om haar te kunnen dragen. De Engelsche constitutie laat het dragen van een vreemde ridderorde aan geen Engelsch burger toe. Hier ligt nu de souvereiniteits-quaestie. Door 't aannemen van eene ridderorde ontstaat zekere verplichting tegenover den vorst, die haar uitdeelt. Nu kan de souverein van een land niet toestaan, dat door een burger van ditzelfde land een band met een anderen souverein wordt aangenomen, dan met zijn toestemming. De souvereiniteit van mensch over mensch sluit eo ipso in, dat geen ander souvereine rechten over hem kan doen gelden, want zijn die souvereine rechten gelijk, dan is de souvereiniteit gedeeld, zijn ze hooger, dan is de souvereiniteit daardoor vernietigd. Daar nu God het *imperium supremum* heeft over een creatuur, dus ook over een mensch in den meest absoluten zin, en ook uitoefent het imperium in engeren zin, daar God als Drieëenige over den persoon des menschen heerscht, zoo kan nooit een mensch over een mensch eigen souvereiniteit uitoefenen, omdat altoos het imperium van God over dien persoon hooger staat en voorgaat en bij elk verschil die souvereiniteit vernietigd wordt. Daarin rust de grondstelling der Christelijke religie, *dat men Gode meer gehoorzamen moet dan de menschen,* dat overal, waar het rechtstreeksch imperium van God in strijd komt met dat van menschen over ons, dit imperium van menschen eo ipso vervalt.

2°. De tweede reden, waarom de eene mensch over den ander geen zelfstandige souvereiniteit kan uitoefenen ligt hierin, *dat de eene mensch den ander met zich gelijk gevoelt.* Hoe wil zulk een rechtstreeksche souvereiniteit van den eenen mensch over den ander ontstaan? Dit kan alleen, doordat men elkander bij den kraag pakt of tot handtastelijkheden overgaat.

Zonder betooning van geweld wordt de eene mensch niet aan den ander onderworpen en kan er geen souvereiniteit bestaan. Evenwel is er zeker slavernij en geweldenarij geweest, maar als de onderworpene kans zag zich te onttrekken, heeft nooit iemand daarin kwaad gezien. Veeleer gevoelde men zich gerechtigd zich te onttrekken aan een met geweld over zich geworpen macht. Een door den mensch met geweld verkregen souvereiniteit vindt in het besef van den mensch geen grond, geen *„Anklang."* Iedereen gevoelt, dat wat persoon betreft de eene mensch met den ander gelijk staat. Dit is de diepe waarheid van het woord *„égalité"* in de leuze der Fransche Revolutie, die evenwel hierin verkeerd ging, doordat zij zich ook uitbreidde over den uitwendigen toestand.

3°. De laatste mogelijkheid, dat de eene mensch souvereiniteit uitoefent over den ander, is, *dat de laatste zich bij overeenkomst aan den eerste onderwerpt.* Daaruit evenwel kan nooit eene souvereiniteit geboren worden, want zich met zijn persoon aan een anderen persoon onderwerpen is een *onzedelijke*

daad, iets waartoe geen mensch recht heeft, omdat ieder, die dit doet, zich zelf decapiteert. Zulk een contract zou dus 1°. eo ipso nietig zijn en 2°. wanneer in den wil van den mensch de *Contractfähigkeit* gezocht wordt om de souvereiniteit van een anderen persoon over zijn eigen persoon te erkennen, dan rust in denzelfden vrijen wil de macht en de bevoegdheid dat contract te vernietigen, want er staat nergens een derde boven de twee, die over de rechtmatigheid van het contract uitspraak kan doen of de bepalingen handhaven.

Om deze redenen is dus souvereiniteit buiten de souvereiniteit Gods om niet denkbaar en kan zij niet bestaan.

Conclusie: *Er kan, waar ook, op aarde nooit gezag van menschen bestaan dan als ectypisch gezag, als uitvloeisel van het gezag Gods. Waar zoodanig gezag van menschen over menschen op aarde bestaat, daar is en blijft het altoos Gods gezag. Het kind is om Gods wil aan zijne ouders onderworpen, daar het God is, die door de ouders Zijn gezag handhaaft.*

(Hierover straks in de volgende § „over de uitoefening van het gezag").

Vervolgens hebben wij er nog op te wijzen, hoe men terecht bij de these der Fransche Revolutie het *„ni Dieu"* aan het *„ni maître"* liet voorafgaan.

Wanneer men niet de Overheid, de overhoogheid van menschen over zich wil hebben, is er maar één middel om dit gedaan te krijgen, nml. het wegcijferen van het feit, dat God absolute overhoogheid en gezag uitoefent en krachtens die macht ons onder de souvereiniteit van andere menschen plaatsen kan. Zoolang het feit van Gods absolute overhoogheid over onzen persoon, die vanzelf in het begrip God ligt, stand houdt in de consciëntie en overtuiging der menschen, volgt eo ipso daaruit, dat men zich onderwerpen moet aan den persoon, dien God over ons aanstelt. Wil men het „ni maître" realiseeren, van elke macht over zich afkomen, dan is het eenige middel *zich zelf als God te poneeren*, d. w. z. niet, zich zelf te laten aanbidden, maar dit, dat men in zijn eigen vrijen wil die absoluutheid zegt te bezitten, die alleen aan God toekomt. *Natuurlijk moet er, waar gezag zal zijn, ergens een bron van gezag bestaan.*

Deze kan alleen in een *zedelijken wil* gelegen zijn. Dan is er bij den mensch maar ééne keus, òf dien wil erkennen in God òf in zich zelven. Wil men geen meester boven zich hebben, dan kan men ook den wil Gods niet erkennen en blijft er niets anders over, dan dat men zijn eigen wil in de plaats van Gods wil stelt en zijn eigen wil als bron van absoluut gezag poneert. 't Spreekt vanzelf, dat men dan, wat aangaat wil en regimentaal gezag, zich zelf gemaakt heeft, wat eerst God was.

Dit nu is niet alleen een *negatief* vernietigen van het meesterschap van

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Gods wil, maar ook *positief* wordt daardoor een antithese geboren; immers *door den wil Gods te vernietigen poneert de mensch eo ipso thetisch de goddelijke qualiteit van zijn eigen wil. Daarom is het stelsel van de Fransche Revolutie en de volkssouvereiniteit de meest absolute uitwerking van het Pelagianisme.* Het is in Pelagius, dat werkelijk op het gebied der genade de wil als zoodanig zich geponeerd heeft. In het Fransche systeem heeft zich die theorie van den wil ook *in het rijk der natuur* geponeerd. Dit stelsel zou tot ommekeer van de natuur geleid hebben, als de mensch goddelijke macht had. De Goddelijke wil mainteneert zich door Gods almacht. God schept; uit een wil op zich zelf kan nooit gezag voortvloeien, wel de *pretentie* tot gezag, maar die kan zich niet realiseeren noch mainteneeren.

Zoo is in de Fransche Revolutie de menschelijke wil met deze pretentie opgetreden, maar daaraan ontbrak de achtergrond van almacht. Men kon wel eenen *„alwil"* poneeren, maar niet de almacht daarachter schuiven. De natuur toch bleef de natuur, het menschelijk leven bleef hetzelfde, evenzoo bleven de verhoudingen van mensch en mensch, de sociale verhoudingen zich openbarend in de verhouding van vader en kind, heer en knecht enz.; eveneens bleef de overmacht der natuurelementen bestaan en de afhankelijkheid van den mensch daarvan; zoodat het stelsel van den alwil Pelagiaansch in den mensch rustte, te midden van eene daaraan niet beantwoordende realiteit, want deze beantwoordde aan de suprematie van Gods wil, die den mensch in afhankelijkheid hield. Het was een slaaf, die droomde God te zijn, maar die, ontwaakt, zijn kluisters gevoelde.

Uit die innerlijke tegenstrijdigheid van de Pelagiaansche pretentie der Fransche Revolutie in verband met de feitelijk heerschende oppermacht Gods in de souvereiniteit over den mensch naar ziel en lichaam en met de ongelijkheid van mensch en mensch, daaruit is al de jammer van onzen tegenwoordigen toestand geboren.

Met dien alwil in een geheel anders geconstrueerde wereld kan de mensch wel doctrinair in Pelagiaansche wilsvrijheid indroomen, maar niet realiseeren. Vandaar dan ook, dat de *liberalen* en die richtingen, die met doctrinen van den Pelagiaanschen alwil dien individualistisch wilden doorzetten, gestuit zijn van klip op klip en in de *sociaal-democratie* zich de consequente zucht openbaart tot een maatschappelijke omzetting om zoo de realiteit met den Pelagiaanschen alwil in overeenstemming te brengen. Nog zuiverder is de consequentie, dat *Anarchisme* en *Nihilisme*, inziende, dat het niet kan gelukken, zich ten doel gesteld hebben niet alleen de bestaande maatschappij om te zetten, maar ze te vernietigen, om al het bestaande tusschen mensch en mensch op te lossen en al wat door menschen op aarde geproduceerd is, te

verbreken, om dan na volkomen „tabula rasa" gemaakt te hebben een obstacle tegen de heerschappij van den godmensch in den alwil des menschen zoo klein mogelijk te maken,

De Fransche Revolutie begon dit te zoeken in den *natuurmensch.* De Nihilist bedoelt niets anders, dan de wereld terug te leiden tot den staat, waarin er niets dan natuurstaat is. En al de tegenwoordige liberalen, die de theorie van den natuurstaat hoog verheven hebben en die nu den anarchist en nihilist hard vallen, strijden niet dan tegen de consequentie van hun eigen systeem; want metterdaad is die consequentie het resultaat van datgene, waarvan de *Encyclopaedisten* in Frankrijk (d'Alembert, Diderot etc.) onder Rousseau zijn uitgaan.

§ 6. De uitoefening van het souverein gezag.

Het souverein gezag kan in eigenlijken zin nooit worden overgedragen. Dit toch zou beduiden, dat God zelf ophield Souverein te zijn, iets wat ongerijmd ware, maar wel kan de Souvereine God zich bij de uitoefening Zijner souvereiniteit al of niet bedienen van menschen, die hij over andere menschen stelt. Dit stellen van een mensch over andere menschen grijpt niet plaats waar deze mensch slechts dient om een bevel over te brengen, een straf te voltrekken of dergelijke, maar dan alleen, zoo aan dien mensch tegenover God een dienende, maar tegenover menschen een heerschende positie wordt gegeven en zulks onder het tweeërlei beding:

1°. dat deze mensch, zij het ook onder verantwoordelijkheid aan God, zeker ius discretionis *erlange,*

2°. dat op aarde in dienzelfden kring niet een éénige mensch over hem sta.

Zulk een uitoefenen nu van het souverein gezag Gods door menschen grijpt niet slechts in den staat van zonde en om der zonde wil plaats, maar ligt in het scheppingsplan zelf, in zooverre het kind hulpeloos en dus in afhankelijken staat van zijne ouders geboren wordt en als gevolg van deze geboorte van den eenen mensch uit den anderen geheel het menschelijk geslacht genealogisch onder natuurlijke hoofden ineengeschakeld zou geweest zijn. Deze patria potestas, *waaruit dan weer de* potestas patriarchalis *vanzelf voortvloeit, zou in onzondigen staat haar natuurlijke begrenzing gevonden hebben in de ontsluiting van het persoonlijk bewustzijn voor Gods rechtstreeks uitgeoefende souvereiniteit en voor de gemeenschappelijke verplichting en zich dus ten slotte alleen bepaald hebben tot hetgeen in de regeling van de gemeenschappelijke taak zoo, maar ook anders, als niet door Goddelijke ordinantie bepaald, kon geregeld. Geheel het menschelijk geslacht zou dan zelf één* dynastie *zijn geweest onder haar natuurlijk hoofd, gelijk dit later ten deele het geval was in de stammen van Israël met name in den stam van Levi.*

Tengevolge der zonde echter kwam hierin verandering. Nu toch de zonde werkte als scheidende, uiteenwerpende, alle genealogisch verband verbrekende en elken mensch tot verzet tegen Gods ordinantiën prikke-

lende macht, weigerden reeds spoedig de van nature in de schepping voor de uitoefening van het souvereine gezag Gods gegeven organen hun dienst en moesten er dus afzonderlijke en extraordinaire organen besteld worden. Aldus kwam de potestas magistralis *naast de potestas patria op, welke potestas magistralis derhalve niet uit de schepping, maar alleen uit de Gratia communis te verklaren is en dus vanzelf ook weer wegvalt, zoodra de zonde en hare uitwerking zal zijn te niet gedaan. Dit beduidt echter niet, dat daarom het scheppingsorgaan van de patria potestas vernietigd wordt, veeleer blijft deze in eigen sfeer bestaan en vormt zelfs den grondslag, waarop de potestas magistralis, die slechts noodhulpdienst verricht, rust. Uit deze tweeheid wordt dan vanzelf de tegenstelling tusschen de magistrale souvereiniteit en de* souvereiniteit in eigen kring *geboren, en hieruit weer de vertegenwoordiging van het volk bij de potestas magistralis en naast deze beide treedt dan als derde sfeer met eigen potestas het gebied der Gratia specialis in het leven der kerk op, waarover de potestas door God uitsluitend door het orgaan van den Middelaar wordt uitgeoefend. Altoos derhalve zoo, dat het èn in de sfeer van gezin en maatschappij èn in de sfeer van den magistraat èn in de sfeer van de kerk altoos God blijft, die als de fontein van alle leven, macht en genade Zelf alleen de oorspronkelijke souvereiniteit draagt en zoowel de patria potestas als de magistralis potestas en de* potestas Christi *slechts gebruikt als middel en organen om Zijn eigen souverein Goddelijk gezag uit te oefenen.*

I. Deze § handelend over de uitoefening van souverein gezag, begint met uit te spreken, dat het souverein gezag in eigenlijken zin nooit kan worden overgedragen. Dit toch zou beduiden, dat God zelf ophield Souverein te zijn, iets wat ongerijmd ware.

Toelichting.

1°. Om de uitvoering van souverein gezag wel te verstaan, moeten we uitgaan van *de negatie, dat ooit een mensch over den mensch als zoodanig sponte sua, suo iure en sua auctoritate gezag bezeten heeft.* Volgens de gewone voorstelling ziet de eene mensch tegen den ander op, worden sommige menschen als een hoogheid beschouwd, en is er in den mensch als mensch iets, waardoor hij gezag over anderen uitoefent. Daartegen komt de Heilige Schrift op, en moet elk belijder van Christus zich verzetten, want elk toegeven aan die meening, dat er in den eenen mensch iets is, waardoor hij over den ander

opperheerschappij kan uitoefenen, doet altoos afbreuk aan de belijdenis, dat aan God alleen de souvereiniteit toekomt. De souvereiniteit, die men dan aan den mensch geeft, wordt ontnomen aan God; feitelijk wordt door die leugenachtige voorstelling het waarachtig gezag zelf vernietigd, dat in de consciëntie ingrijpt en wat ons alleen van God overkomen kan.

2°. *Niet alleen wordt zoo alle gezag ondermijnd, maar ook de vrijheid wordt er door vernietigd;* want zoodra men uitgaat van de onderstelling, dat een mensch suo iure iets over een ander te zeggen heeft, dan ligt het in den aard der zaak, dat iedereen, die er maar kans toe ziet, zich dat gezag aanmatigt. Daarbij komt, dat men dit aangematigd gezag met geweld zoekt te handhaven, en dat men het, wijl het zonder ordinantie geboren is, zoover mogelijk zoekt uit te strekken. Daaruit vloeit ook de *slavernij* voort; immers zoolang iemand nog gedeeltelijke vrijheid heeft, wapent deze hem tot verzet, en eerst, wanneer men hem geheel slaaf maakt, zoodat men over zijn geheelen persoon, zijn huwelijk en zijn kinderen kan beschikken, staat degeen, die onderworpen is, geheel machteloos, en is er van geen worsteling meer sprake. Eo ipso vloeit dus uit dit valsche denkbeeld voort, dat de vrijheid vernietigd wordt. Wel kan er een zoogenaamde vrijheid van de machthebbers met geweld worden afgeperst en afgedwongen, maar dan staan er twee tegenstrijdige machten tegenover elkander, die de een de ander er weer onder trachten te krijgen. Er ontstaat dan strijd, opdat een van beide haar pas verworven vrijheid weer zoo spoedig mogelijk zal verliezen.

3°. *Het stellen van eene macht in den mensch, alsof hij suo iure oppermacht kon uitoefenen over andere menschen, voedt in het menschelijk leven den trots, den hoogmoed, de hoovaardij, de zelfverheffing, het autoritaire en tyrannieke.* Die voorstelling is met de erkenning en belijdenis der kerk, dat de mensch in zonde ontvangen en geboren is, in onverzoenlijken strijd. Daarom komt ook Gods Woord gedurig tot ons om ons de nietigheid van den mensch te prediken, en om ons te zeggen, dat we dan alleen in de wegen Gods wandelen, zoo we aflaten van den mensch, wiens adem in zijnen neus is, want waarin is hij te achten? Jes. 2 vs. 22. Deze uitdrukking is het kort begrip van die belijdenis der Heilige Schrift, dat er in den mensch niets is, waardoor hij over een ander overhoogheid zou kunnen bezitten.

De aanwezigheid van overhoogheid in den mensch is in strijd met de werkelijkheid. Ze kan niet alleen plaats hebben door de schuld van eenen usurpator, maar ook door de lafheid van onderdanen. Er is ook in de wereld vleierij, pluimstrijkerij, bewierooking, waardoor de eene mensch den anderen in de hoogte tilt en zoo over zich stelt. Deze twee manieren, waardoor de eene mensch gezag krijgt over anderen, de eene bestaande in den trots en

hoovaardij van den usurpator, de andere bestaande in vleierij, lafheid, laagheid, wegwerping van eigen persoon en karakter in hem, die den wierook voor den usurpator ontsteekt, gaan op allerlei gebied tegen Gods Woord in, naardien volgens de Schrift de machtigste vorst der wereld als mensch volkomen gelijkstaat met den eenvoudigsten bedelaar.

Wil dit zeggen, dat door het Evangelie de gelijkheid van mensch met mensch gepredikt wordt?

Neen, integendeel, dat zou geen prediking zijn, dat zou in strijd zijn met de instelling van onze geheele maatschappij; in de wereld bestaan er menschen van de eerste, tweede en derde klasse, en zijn er geen twee menschen aan elkander gelijk. Verder zijn alle personen verschillend van karakter, aard, temperament en aanleg, zin, neiging, talent, gaven, herkomst en levenspositie. Het loopt alles uit elkander. Dit is de beteekenis, dat de verschillende gaven, die onder de menschen gegeven en uitgestrooid zijn, gegeven zijn aan 't *geheele* menschelijke geslacht, en ten beste van dat geslacht. Als God in een bepaalden tijd aan een volk veel groote mannen schenkt, zooals in ons land ten tijde der Reformatie, staatslieden, redenaars, kunstenaars, musici enz., dan schenkt hij ze niet tot hun persoonlijk voordeel, maar ze zijn een gave van God om het volk te verrijken en te bekwamen voor de taak, die God aan dat volk heeft opgelegd. Dit is eene ongelijkheid, die de souvereiniteit niet wegneemt. Zulke ongelijkheid is het juist, waardoor God zijn vrijmacht vindiceert om alles naar Zijn welbehagen te doen. Daarom moet een mensch, die van God slechts één talent ontving, tevreden zijn, omdat God absoluut vrijmachtig is den mensch zoo of anders te scheppen.

Die ongelijkheid evenwel heeft niets te maken met gezag. Uit het feit, dat de eene mensch langer en grooter is en de andere een dwergachtige gestalte heeft, vloeit geen gezag voort. Oefent de groote gezag uit over den kleine, dan misbruikt hij hetgeen God hem schonk, want de sterke is tot hulp en steun van den zwakke gegeven. Dit heeft met de beschikking over personen of met overhoogheid niets uit te staan. Dat God zijne gaven ongelijk verdeelt, geeft alleen blijk daarvan, dat Gods overhoogheid ook in 't uitdeelen daarvan over onze personen beschikt.

Ons eerste uitgangspunt ligt dus hierin, dat van alle menschen volkomen geldt, zoo van den machtigsten vorst als van den armsten bedelaar, dat zij in zonde ontvangen en geboren zijn. Die twee, naakt voor God gesteld, maken geen verschil.

Het tweede uitgangspunt ligt *theologisch.*

Op elk gebied van het leven worden richtingen en inzichten bepaald tot onze belijdenis van een Eeuwig Wezen. Nu deelt zich de belijdenis van een

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Eeuwig Wezen in drie groepen, n.l. *Deïsme, Theïsme* en *Pantheïsme*. De vraag doet zich dus voor, *hoe deze drie voorstellingen omtrent het Eeuwige Wezen zich stellen ten opzichte van de uitoefening van het gezag.*

Zoowel 't Deïsme, Theïsme, als Pantheïsme zullen, indien zij metterdaad belijden, wat zij zijn, erkennen, dat de souvereiniteit in God rust. Dit maakt geen verschil. Ze stemmen hierin overeen, dat de bepaling over personen, lot, toestand, aanleg, existentie enz. een daad is, die van God uitgaat. Zoodra men nu vraagt, hoe God die oppermacht uitoefent, dan ziet men, dat juist naar de drie hoofdstellingen van Gods Wezen de drie lijnen geheel uit elkander gaan.

A. Wat is 't standpunt van het Deïsme?

Het Deïsme (de naam is willekeurig gekozen), is de belijdenis van hen, die wel erkennen, dat er een God is, die ook toegeven, dat Hij de wereld schiep, maar die beweren, dat God, na de wereld geschapen te hebben, die aan haar eigen lot heeft overgelaten. *God staat bij hen tegenover de wereld, gelijk een uurwerkmaker tegenover zijn uurwerk.* Is het uurwerk gereed en opgewonden, dan staat het daar en bekreunt hij er zich niet verder om; als het behoorlijk opgewonden is, loopt het vanzelf. Zoo nu bestaat bij hen de voorstelling, dat de kosmos een opgewonden uurwerk is, dat vanzelf afloopt, wat uit zich zelf bestaat, en waarbij geen kracht meer behoeft bijgebracht te worden, want alles ligt er in besloten. God de oorspronkelijke Maker blijft er nu buiten.

Het Deïsme *kent wel eene schepping, maar* geen voorzienig bestuur, geen onderhouding en regeering Gods. Op dit standpunt is er natuurlijk geen sprake van, dat God zijne overhoogheid, souvereiniteit en oppermacht nu nog rechtstreeks zou uitoefenen. Hij is wel de Souverein, maar Hij heeft de souvereiniteit overgedragen, op anderen gelegd, heeft zoolang het uurwerk van den kosmos loopt er zelf afstand van gedaan, evenals een uurwerkmaker de kracht, die het uurwerk doet loopen, overbrengt op de raderen en opsluit in de veer. Het is evenwel kracht, die van Hem zelf is uitgegaan, evenals het de opwindende kracht van den uurwerkmaker zelf is, die, opgesloten in de saamgetrokken veer, op deze veer werkt en het uurwerk loopen doet. Wanneer nu volgens den Deïst God zijn souvereiniteit op de menschen overdraagt, zijn verschillende gevallen mogelijk. Is zij b. v. overgedragen op het volk, dan bestaat er volkssouvereiniteit, op den enkelen persoon, dan monarchie. Doch dit doet er niet toe; het eenigste, waar het op aankomt, is dit, dat God de kracht in het menschelijk organisme zelf insloot, zoodat daarin dan de souvereiniteit rust. God zelf ziet er niet meer naar om: 't gaat dan niet meer onder verantwoordelijkheid aan God, want Hij trok zich terug. 't Spreekt vanzelf, dat bij al zulke voorstellingen van *een overdracht van het gezag Gods* op één, mensch of alle menschen, de grondstelling van het christelijk geloof geheel

vernietigd wordt, want deze leert juist, dat de kosmos en niets in den kosmos ooit een enkel oogenblik buiten Gods Almacht en Alomtegenwoordigheid bestaan kan. In Zondag X van den Heid. Catechismus wordt dan ook terecht op vraag 27 „Wat verstaat gij door de Voorzienigheid Gods?" geantwoord „de almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods, etc. De *Omnipotentia Dei* wil niet zeggen, dat God alles doen kan, want dit laat de belijdenis niet toe. Het beteekent, *dat alle potentia, die er is, potentia van God is.* Meermalen stelt men het voor, alsof God de groote wonderdoener is, daarom antwoordt men „ik ben niet almachtig", wanneer men iets niet doen kan. Dit is een verkeerde uitdrukking. Alle potentie, die er is, is potentie van God, zoo ook als de moordenaar iemand doodt met zijn moordtuig, ligt de potentie daartoe niet in hem zelf, maar is dit potentie Gods.

B. Het Pantheïsme.

Het Pantheïsme staat uit den aard der zaak tegenover dit vraagstuk geheel anders. De Pantheïst, wel verre van God en kosmos tegenover elkander te stellen, en dien kosmos, na door God geschapen te zijn, aan zich zelf over te laten, stelt integendeel, *dat de uurwerkmaker in zijn uurwerk inzit,* en dat die vanzelf eerst gelijkelijk met zijn uurwerk klaar komt. *Alle pantheïsme* vereenzelvigt God en wereld. Daar nu de Wereld wordende is, altoos in Proces begriffen, *eine werdende Welt,* zoo volgt, dat ook de God van den Pantheïst nooit gereed is, maar altoos blijft *„ein werdender Gott",* en dat nu dat „werden" van God gelijken tred houdt met het „werden" der Welt; gelijk de kosmos zich ontwikkelt, naar dezelfde mate en verhouding ontwikkelt ook God zich. Dit kan natuurlijk niet (en dit is dan het Pantheïsme, dat het zuiverst loopt) toegepast worden op de substantie van God, want de substantie is niet werdend; wel daarentegen kan het *toegepast op het bewustzijn Gods.* De substantie kan niet veranderd, wel kan zich het bewustzijn, dat in God is, ontwikkelen. De Pantheïst stelt het zich dan zoo voor, *dat de ontwikkeling van het bewustzijn van God gelijken tred houdt met die van den kosmos* en eindigt met te verklaren, gelijk *Hegel* doet, dat de ontwikkeling van het bewustzijn Gods dezelfde is, als die van den kosmos. Beide worden geïdentificeerd. Nu gevoelen we, hoe het te staan komt met de uitoefening van het gezag.

Voor uitoefening van gezag moeten er altijd twee zijn, één', die overheid en één', die onderdaan is. Er is geen gezag, tenzij er een duïteit zij, een „supra en infra." Daar, waar nu het Pantheïsme die tweeheid opheft, het supra en het infra in elkaar versmelt en oplost, daar kan de Pantheïst noch de overheid hebben noch den onderdaan. De *onderdaan is werdend, evenzoo de overheid.* De onderdaan is nog niet volkomen onderdaan en de overheid nog niet

volkomen overheid. De beginselen zijn aanwezig, maar ze ontwikkelen zich steeds; de oplossing is eindelijk, dat alles gedïentifieerd wordt, de onderdaan is overheid en de overheid is onderdaan. Het gezag ligt dan alleen in de zelferkenning van den mensch, en het wordt geboren, waar de mensch het opricht. Zoo wordt alle gezag vernietigd en is het slechts een bewuste daad, die voortvloeit, niet uit de substantie Gods, maar uit Zijn bewustzijn. *In Hegel was God God geworden;* in den kop van Hegel was God zich bewust, dat Hij God was en de Overhoogheid bezat. Bij Hegel is overheid gelijk aan onderdaan, evenals hij leert, dat wit zwart is en licht duisternis.

Er blijft dus niets over, dan *dat gezag zich in den mensch zelf opricht, rustende op de erkenning van den mensch zelf.* Werkelijk is dus alle gezag door het Pantheïsme vernietigd.

Het Pantheïsme heeft daarvoor in de plaats zoeken te stellen *„den mysticken absoluten staat,"* maar ook dit geeft niets en het komt op hetzelfde neer. Vraagt men toch den Pantheïst „waar is dan die staat?" dan luidt het antwoord, dat men dat aan de philosophie moet vragen. Dat weet Hegel. Altoos moeten we dus hierop letten, dat die persoon in wien de werdende Gott zich bewust is, zich het meest ontwikkeld heeft, de eigenlijke persoon is, van wien alle gezag uit gaat. Alleen, waar dit aldus erkend wordt, bloeien zulke philosophische stelsels.

Noch met het Deïsme, noch met het Pantheïsme is dus iets te vorderen.

C. Het Theïsme.

De uitoefening van het gezag is alleen te vinden volgens de Theïstische lijn en bij die belijdenis, die zegt, dat God en de wereld niet één, maar *twee* zijn, (tegenover het Pantheïsme); en ten andere dat niet de wereld en God als twee elkaar vreemde sferen naast elkander staan, maar dat God immanent in die wereld werkt, (tegenover het Deïsme).

Het is de belijdenis der transcendentie tegenover het Pantheïsme, en der immanentie tegenover het Deïsme, waardoor het Theïsme zich in ons menschelijk bewustzijn poneert. God transcendent tegenover het Pantheïsme, want Hij verzinkt niet in de wereld, maar is een andere dan de wereld; God immanent tegenover het Deïsme, want Hij laat de wereld niet aan zich zelf over, maar doordringt ze van oogenblik tot oogenblik met Goddelijke kracht. Op dit standpunt is er eerst sprake van overhoogheid van den transcendenten God en van een door Hem geschapen kosmos als Zijn onderdaan. Volgt dit uit de transcendentie, uit Gods immanentie volgt, dat hij machtig is ook *rechtstreeks*, zonder middelen zijn gezag, macht en autoriteit in de wereld te handhaven.

Denken we dan alle menschelijke overheid en alle op aarde ingesteld gezag weg, dan zou God de Heere daarom niet minder Zijn regiment over geheel

de wereld en alle volkeren blijven uitoefenen. Dit is in de § de bedoeling, dat er geen overdracht van gezag kan plaats hebben, omdat bij overdracht de souvereiniteit aan God ontnomen wordt en God dan geen God meer zijn zou. Met dergelijke uitdrukkingen en voorstellingen, dat God souverein is en Zijn gezag overgedragen, moet men dus zeer voorzichtig zijn. Wel is waar stelt menige vorst het aldus voor, maar een ernstig protest tegen zulke valsche voorstellingen van het droit divin mag niet uitblijven.

II. Hoe oefent God nu volgens de Schrift zijn gezag uit? Antw. God doet zulks op twee manieren 1°. *rechtstreeks*, 2°. *door middelen*. Doch ook, waar Hij het door middelen doet, blijft toch altoos Hij de eeuwige Souverein en is Hij het, uit Wien alle macht komt.

Openb. 19 vs. 16. Christus optredende als plaatsbekleeder van het Eeuwige Wezen *ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ὄνομα γεγραμμένον· βασιλεὺς βασιλέων καὶ κύριος κυρίων.*

Deze uitdrukking, Koning der koningen en Heere der heeren, is niet een hoogdravende, sesquipedale vorm om iets zeer eerbiedwaardigs te zeggen, maar is de aanwijzing van het bestand van het gezag op aarde. Men is Souverein, als men niemand boven zich heeft; welnu, opdat nooit eenig vorst of koning op aarde zich zou gaan inbeelden souvereiniteit in zich zelf te bezitten, wordt hier gezegd, dat hij een Eeuwig Wezen als *βασιλεὺς βασιλέων καὶ κύριος κυρίων* boven zich heeft, welke titel voor goed de mogelijkheid daarvan afsnijdt.

In de Heilige Schrift wordt dit niet alleen in dezen zin aangegeven, dat God *providentieel* heerscht over koningen en vorsten, maar ook, dat ze hun gezag van Hem verkrijgen.

Dat God heerscht door providentieele macht, wordt op strenge wijze uitgesproken in Ps. 76 vs. 13. *Die den geest der vorsten als druiven afsnijdt, die den koningen der aarde vreeselijk is.*

Evenzoo Ps. 144 vs. 10. De overwinning als datgene, waarin de macht van den koning aan 't hoofd van zijn leger uitkomt, komt hem alleen van God toe. Maar ook rechtstreeks de macht, waarmee ze koning zijn, als zoodanig komt hen van den Heere toe.

Spreuk. 8 vs. 15. בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים יְחוֹקְקוּ צֶדֶק In de Statenvertaling staat: „Door mij regeeren de koningen." Beter is „zijn de koningen koning." Het Hebreeuwsch drukt dit krachtiger uit dan ons woord regeeren.

בִּי Staat hier *antithetisch*. Krachtens het taaleigen duidt het een tegenstelling aan d. w. z., dat hierin de pertinente verklaring ligt, dat hun „koning zijn" niet iets is, wat ze in zich zelf hebben, maar, dat ze slechts optreden als organen van Godswege. Even stellig zijn de uitspraken in Rom. 13 vs. 1, 2. Joh. 19 vs. 11. Joh. 19 vs. 11. is het meest beslist en imposant, om-

dat Hij, die hier spreekt onze Heer en Heiland is; omdat Hij hier staat tegen over den plaatsbekleeder, den stedehouder van den machtigsten vorst, die er toen op aarde was, n.l. van den keizer van Rome. Toen Pilatus tot Hem zeide: „weet gij niet, dat ik macht heb u te kruisigen, en macht heb u los te laten?" antwoordde Jezus *„οὐκ ἔχεις ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ οὐδεμίαν, εἰ μὴ ἦν δεδομένον σοι ἄνωθεν.* Onder *ἐξουσία* moet hier verstaan worden *de autoritaire souvereine macht.* De Heere zegt niets minder dan, dat Pilatus niet alleen niet veel, niet zoodanige macht over leven en dood heeft, maar, dat hij heeft *οὐδεμίαν ἐξουσίαν*, d. w. z. geen macht in éénig opzicht, tenzij hem die gegeven is *ἄνωθεν.* Hier hebben we in concreto en in een particulier geval metterdaad iets uitgesproken, wat geldt voor de algemeene stelling, dat nergens op aarde éénige macht in den mensch bestaat, tenzij hem die van God is geschonken.

Rom. 13 vs. 1, 2. wordt door dezelfde gedachte beheerscht.

In deze korte woorden ligt het geheele stelsel, dat we hier opbouwen, in al zijn deelen uitgesproken. Er staat toch;

1°. wat Christus tot Pilatus zei. *οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ* dus alle macht daalt uit God,

2°. dat die *ἐξουσία* niet zoo gegeven wordt, dat de mensch vrijwillig er over beschikken kan, *αἱ δὲ οὖσαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν.* God beschikt er over en ordent ze. Daarom, wanneer door een oproer de troon van een vorst omver geworpen wordt, zooals b.v. met Jehu in het rijk van Israël geschied is, en een ander komt in zijne plaats, dan heeft deze laatste zijne *ἐξουσία* niet door den wil van den eerste of door eigen toedoen verkregen, maar is ze hem beschikt als *τεταγμένη ὑπὸ Θεοῦ.* God geeft niet alleen de *ἐξουσία*, maar ook de schikking, de *διάταξις* er van, zooals het gezag gedisponeerd zal zijn in Zijn verschillende uitingen op aarde.

3°. *ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν.* Het is niet een overdracht van gezag, zoodat degeen, die tegen het gezag ageert, niet tegen den mensch ingaat, maar zich bezondigt aan de *διάταξις* Gods en Zijne *ἐξουσία.* Hij haalt niet het oordeel van menschen, maar het oordeel Gods over zich, die alle schending van Zijne *διάταξις* wreken zal.

Hebben we nu gezien, dat God deels rechtstreeks, deels door middelen zijn gezag over menschen uitoefent, thans komt de vraag:

III. Hoe zijn die menschen, die optreden om het gezag uit te oefenen, te beschouwen?

De meest gemakkelijke explicatie daarvan is deze, dat ze de positie innemen, *niet* van *instrumenten maar* van *organen.*

Als er een orgaan werkt, dan heeft dit orgaan in zich zelf geen zelfstandige werking. Een tak b. v. is een orgaan, waardoor de levenssappen van den

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

boom aan blad en vrucht toekomen; ze is voertuig, kanaal, waardoor de levenskracht van den boom heengaat; de eigenlijke kracht wordt door de kiem van den boom aan den wortel uitgeoefend; daar alleen de drijfkracht. Zegt men dus, dat men de menschelijke personen, die optreden als dragers van de Souvereiniteit Gods, als organen beschouwt, dan bedoelt men hiermede, dat Gods souvereiniteit niet in kanalen gezien wordt, maar, *dat de personen de kanalen en voertuigen zijn, waardoor Zijn souverein gezag doorgaat om den enkelen mensch te bereiken.*

Op de tegenstelling van instrumenten en organen moet scherp gelet, omdat we anders nooit een recht verstand krijgen, vanwaar de overheid op aarde is.

Wij menschen gebruiken een aantal instrumenten ook waar we personen gebruiken. Men gevoelt zoo vanzelf een aanmerkelijk verschil, of men een kleermaker aan huis laat komen om een jas aan te meten, of dat men een dokter ontbiedt. Een dokter roept men, niet om hem te zeggen: ge moet uw recept zoo en zoo schrijven, maar om hem te zeggen, wat dunkt u van den zieke; doe met hem wat gij meent, dat goed is. Is men niet tevreden over den eenen dokter, dan neemt men een ander, want men kan hem niet dwingen het een of andere recept voor te schrijven. En waarom niet? Omdat een dokter geen instrument is.

Laat men eenen kleermaker komen, dan ontstaat strijd. Hij dringt er steeds op aan, dat men zich kleeden zal naar den laatsten smaak. Resisteert men echter, dan zegt hij ten slotte „het te zullen maken, zooals men verlangt." Een kleermaker is dus afhankelijker. Dit daalt nog lager af bij een kruier b. v., die geheel instrumenteel werkt.

Toch gevoelen we ook, dat er langzamerhand een *verschil* ontstaat.

Een kleermaker, dien men als instrument wil gebruiken, verzet zich eerst, doch schikt zich ten slotte.

Bij een dokter en advocaat is dit niet het geval. Wil men een advocaat commandeeren, hoe hij de zaak moet behandelen, dan verzoekt hij ons naar een ander te gaan. Dit komt alweder hierdoor, dat b. v. een kruier buiten zijn geest om doet, wat men zegt, zich leent om het instrument van eens anders denken en plan te zijn, terwijl een advocaat *zelf* moet weten of iets werkelijk voor verdediging vatbaar is. Wil men iets anders van hem, dan hij zelf zegt, dan kan hij zulks niet doen, omdat het met zijne overtuiging in strijd zou komen.

Zien we 't aldus in 't dagelijksch leven, hetzelfde geschiedt ook bij koningen en vorsten.

Een koning gebruikt allerlei personen. Om schepen te laten bouwen heeft hij scheepstimmerlieden noodig, voor zijn leger wapensmeden, tot het bouwen

van zijn paleis architecten. Evenzoo heeft hij op het gebied van gezondheid mannen noodig, om hem voor te lichten. Maar hierbij bestaat verschil. Wil de regeering een gebouw laten bouwen, dan zegt ze, „zoo en niet anders wil ik het hebben." Moet daarentegen een geneeskundige raad advies aan de regeering uitbrengen, dan zegt ze niet, zoo wil ik advies hebben, maar ze vraagt eenvoudig „hoe is het"? Nu bestaat er nog een andere categorie van personen, die de vorsten gebruiken.

Onze koningin gebruikt b. v. in onze West een' *Gouverneur*, in onze Oost een *Gouverneur-Generaal* en in de verschillende provinciën van het rijk *commissarissen der koningin*. Waarom? Omdat zij niet overal te gelijk kan zijn en daarom de stedehouders moet handhaven. (Het zou veel schooner zijn, wanneer men de commissarissen der koningin niet met den Franschen naam, maar stadhouder genoemd had. Dit is echter niet zoo geschied, omdat men vreesde ze daardoor te veel in de hoogte te stellen, en ook omdat deze naam vooral aan het Huis van Oranje eigen was.)

Wat is het *verschil?* Dit, dat op eenen architect of geneeskundigen raad geen gezag gelegd wordt, op den commissaris des konings en den Gouverneur-Generaal daarentegen wel. De Souverein bedient zich van deze personen, als kanalen, waardoor hij in andere plaatsen zijn gezag uitoefent.

Aldus wordt de tegenstelling gevoeld, dat God instrumenten en organen gebruiken kan. Instrumenten gebruikt God nooit voor eenige uitvoering van zijn gezag, wel om een daad tot stand te brengen. Als God b.v. een' moordenaar gebruikt om een koning van Israël uit den weg te ruimen, is deze geen orgaan, maar instrument. Daarom zijn het telkens organen, waardoor God zijn souverein gezag uitoefent.

De nota, waarin, ten opzichte van de eigenlijke beteekenis en aanwezigheid van alle overheidsgezag op aarde, het verschil uitkomt *is het ius discretionis*, want daardoor wordt aan een gebruikt persoon de macht gegeven om zelf te oordeelen, om orgaan te zijn, om zelf besluiten en beslissingen te nemen naar eigen inzicht, evenals dokter en advocaat organen zijn, omdat aan hen zelf de beoordeeling wordt overgelaten. Een ambtenaar daarentegen heeft slechts de wetten uit te voeren, heeft geen ius discretionis. Daarom moeten we wel onderscheiden tusschen een drager van gezag en een ambtenaar. Het principieele verschil is, dat de ambtenaar een arm van de souvereine macht is, waardoor ze hare macht uitwerkt; dat, waar er organen geboren worden en er personen optreden, deze van den vorst of van de overheid macht ontvangen om de macht naar eigen inzicht uit te oefenen. Dit geldt *nooit absolunt*, maar toch heeft het orgaan een kring, waarin het zelf beslissen kan, b. v. de aanstelling van ambtenaren in de Oost staat aan den Gouverneur-Generaal.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Daarvoor heeft hij geen toestemming der koningin noodig. Aldus heeft hij voor vele souvereine daden een *volmacht in blanco.*

Welnu, God de Heere heeft op gelijke wijze menschen geroepen om organen van zijn souverein gezag te wezen, waarbij Hij, evenals een koning op aarde onderkoningen aanstelt, zoo ook menschelijke personen als overhoogheid aanstelt over anderen. Nu zou die terminologie nooit zoo in de war geloopen zijn, als men de aardsche vorsten onderkoningen genoemd had; dan zou het besef levendig gebleven zijn, dat God alleen βασιλεύς is. Doch dit spraakgebruik is nu eenmaal niet gevolgd. Steeds zijn de vorsten koningen genoemd, maar daarom is het juist des te noodzakelijker er steeds bij in 't oog te houden, dat zij onder den souvereinen God staan. Kenmerk is nu, dat de Overheid en de koningen, die gezag en bevoegdheid van God hebben om heerschappij over menschen uit te oefenen, niet zelf vragen: „hoe zegt God dit?" en wat beslist God daarover? maar, *dat ze in Gods naam te beoordeelen hebben, hoe het gezag moet uitgevoerd worden.* Ze hebben evenals een Gouverneur-Generaal een *volmacht in blanco* gekregen en moeten het *ius discretionis* gebruiken; evenwel niet in absoluten zin, want God behoudt zich het recht voor, ze elk oogenblik terug te roepen, want Hij snijdt de geesten der vorsten af als druiven (Ps. 76 vs. 13), of ook kan Hij hen afzetten. Evenals de Gouverneur-Generaal zijn ook de koningen aan terugroeping onderworpen.

In de tweede plaats heeft God Zijn wil geopenbaard in zijn Woord, en bij het licht van dat Woord in de natuur geopenbaard zijn ordinantiën. Evenals nu een Gouverneur-Generaal of een Commissaris des Konings niets doet in strijd met de landswetten en aan de grondwet onderworpen is, zoo is ook elke overheid en elk vorst op aarde alleen op die conditie met gezag bekleed, dat zij zich gedragen zouden naar Gods ordinantie; en alleen voor zoover het gezag der Overheid in overeenstemming met de ordinantie Gods gevoerd en uitgeoefend wordt, is het solide. Gaat het daarvan af, dan verzwakt het zich zelf, wordt het ondermijnd en breekt het zich zelf af.

IV. Dit gezag, wat we nu bespraken is bijna uitsluitend met de Overheid in verband gebracht. Wil men het nu uitsluitend hiertoe bepalen, dan heeft men in den aard van het souverein gezag, gelijk het op aarde wordt uitgeoefend, een verkeerd inzicht. Daarom moet men zich diep inprenten, dat de uitoefening van het souverein gezag door organen van menschelijke personen niet één, maar twee vormen draagt. Deze twee vormen moet men scherp van elkander onderscheiden, zal men niet verward raken in de monistische theorie, die tegenwoordig op het gebied van het staatsrecht gehuldigd wordt.

Die twee vormen onderscheiden zich gemakkelijk als *patria potestas* en

potestas magistralis. Het is wel eens voorgesteld, alsof patria potestas en potestas magistralis eigenlijk hetzelfde zijn met dit verschil, dat een vader hoofd is in zijn gezin en een koning in zijn rijk, wat dus alleen een gradueel verschil zou te kennen geven. Dit is evenwel niet het geval. *Die twee soorten, vormen van gezag zijn in oorsprong en karakter geheel onderscheiden.* Ze hebben natuurlijk dit met elkaar gemeen, dat het vormen zijn, waardoor de souvereine God Zijn gezag over menschen door menschen en met behulp van menschen uitoefent over andere menschen, maar in aard en karakter verschillen zij volstrekt. Eerst door streng hierop te letten ontkomt men aan het gevaar van een verkeerd standpunt.

Waarin bestaat het verschil van oorsprong?

Het verschil in oorsprong ligt hierin, dat de patria potestas in de schepping *gegrond is en de potestas magistralis niet in de schepping, maar in* Gratia Communis.

Alles, wat in de schepping gegrond is, is wezenlijk, onafscheidelijk van ons menschelijk bestaan en daarom *duurzaam* blijvend èn eeuwig; daartegen alles, wat uit Gratia Communis komt, is een verband om het kranke been, draagt een *tijdelijk* karakter, is voorbijgaand, is een hulpmiddel, een medicijn, wat een tijdlang door een kranke kan gebruikt worden, maar dat weer weggenomen wordt, als de kranke weer een gezond mensch is geworden.

In 't kort: de patria potestas bestaat buiten de zonde krachtens de schepping; de potestas magistralis alleen ter oorzake van de zonde door de Gratia Communis.

Daarmee, en zie hier het laatste verschil, hangt vanzelf samen, *dat de patria potestas organisch en alle potestas magistralis mechanisch is.*

Organisch is de werking als men eet, slikt door de keel en aldus het voedsel in de maag krijgt. Mankeert men iets aan den mond, lijdt men aan keelaandoeningen, zoodat het voedsel door een pijpje in de keel naar de maag wordt gebracht, dan is dit een mechanische werking. Welnu de patria potestas vloeit uit het leven van het menschelijk geslacht zelf voort, is inhaerent aan het wezen, den aard en de natuur van het menschelijk geslacht verbonden, in het organisch leven van het menschelijk geslacht opgenomen en komt daaruit voort.

De potestas magistralis daarentegen is van buiten op het menschelijk geslacht opgezet, vloeit niet uit het organisch volksleven voort en draagt daarom een mechanisch karakter.

A. Hoe weten we nu, dat de patria potestas tot de schepping behoort en dat zij wezenlijk, duurzaam en organisch is?

1°. Antw. *Omdat het geboren worden van den mensch als kind geen gevolg van de zonde is.*

Wanneer de mensch buiten zonde rechtstreeks als Adam door schepping

opgekomen was, dan zou er geen patria potestas geweest zijn. Wel bestaat ze daar, waar het kind geboren wordt uit de moeder. Dit evenwel is geen gevolg van de zonde.

In Gen. 3 vs. 16 *„met smart zult gij kinderen baren"* ligt de straf der zonde uitgedrukt niet in het baren zelf, maar in het met *smarte* baren.

Waar God de Heere nu naar Zijne vrijmacht het menschelijk organisme in zijn geslacht alzoo bestelde, dat het kind klein geboren wordt, *hulpeloos*, machteloos, bewusteloos bijna, daar ligt het in den aard der zaak, dat de hulp, die vader en moeder aan het kleine wicht te verleenen hebben, in de scheppingsordinantie zelve ligt, en in het verleenen van hulp als zoodanig ligt eo ipso, dat de vader de verhouding moet richten en in stand houden, zoolang het als kind tegenover hem staat.

2°. *Het „vader zijn" wordt in de Schrift altoos als het eigen Wezen Gods geteekend,* want het eigen wezen Gods is, dat Hij is de Eeuwige Vader. Het „eeuwige vader zijn" van God wordt ons in de Schrift geleerd, niet als eerst ontstaan na de schepping des menschen, maar als in Zijn eigen Wezen gegeven, omdat Hij als Eeuwige Vader den Eeuwigen Zoon eeuwiglijk genereert.

Het „Vader zijn" van God moet dus *nooit symbolisch* genomen als bij manier van vergelijking met een aardschen vader; maar het Vader zijn is in God archetypisch en op aarde is de vader ectypisch, het beeld van het vaderschap Gods in zich dragend. Uit het Wezen Gods wordt het *abbildlich* in het menschelijk wezen openbaar, bestaat niet om der zonde wil, maar is in de schepping zelve gefundeerd. De patria potestas is dan niet uitsluitend gegrond in de hulpeloosheid van het kind, maar daarin ook, dat de vader het kind teelt. Gelijk Gods macht door een daad van schepping het creatuur genereert en als zoodanig gezag over het creatuur heeft, zoo ook oefent de vader, die abbildlich het kind teelt, gezag daarover uit. De *Abbildlichkeit van menschelijk organisme, van autoriteit Gods, treedt in de patria potestas volkomen aan het licht.*

In Ef. 3 vs. 14 en 15 wordt aan dat begrip geheel de verhouding van het leven der menschen tegenover God vastgehecht.

Vs. 15: ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. De Statenvertaling heeft: „uit welken al het geslacht in de hemelen en op de aarde genoemd wordt." Hierin is de beteekenis van het woord πατριά slecht gevoeld en teloor gegaan. God is de *Πατήρ*, die de πατριά in het creatuur legt en daardoor hangt het menschelijk geslacht „patrice" in zijn geledingen saam.

Die paterneele verhouding is het ectypische van wat in God als oorspronkelijken *Πατήρ*, archetypisch en eeuwig is; is de afdruk van wat in God zelf is; het ectypische stempel van God op den mensch afgedrukt.

אִישׁ en אָב zijn twee begrippen, die in de Heilige Schrift steeds saamgevat

worden. In Mal. 1 vs. 6 wordt het begrip אָב met 't begrip אֲדוֹנִים gecoördineerd. De pluralis duidt het absolute heerschap aan.

In de vorige § is behandeld, dat de Souvereiniteit van God altoos in de schepping rust.

In het raderschap worden de twee denkbeelden van „Schepping" en „Souvereiniteit" steeds gecombineerd. Dat God *Πατήρ* is drukt uit, dat alles uit Hem is en dat Hij over alles Heer is. Waar nu onder menschen diezelfde verhouding in 't leven is geroepen, heeft God, om 't ectypische vol te maken het aldus beschikt, dat in het begrip van aardschen vader ligt 1°. dat door hem het kind geteeld wordt, 2°. dat hij er van Godswege souvereiniteit over uitoefent.

Welk karakter zou die patria potestas gehad hebben buiten de zonde om?

In de § luidt het antwoord, dat de patria potestas vanzelf haar natuurlijke begrenzing zou gevonden hebben in de ontsluiting van het menschelijk bewustzijn. Waarom dit?

Wanneer in een toestand buiten zonde een kind opgroeit tot knaap, jongeling en mensch, dan ontwikkelt zich normaal in hem het Godsbesef, de kennis van Gods wil en ordinantie, dan is er geen tegenstribbeling, maar een lust, een zucht en wil om die ordinantie te volbrengen. Iemand, die vanzelf loopt, stuurt men niet. Leiden, sturen, potestas uitoefenen komt alleen daar te pas, waar iemand den wil niet kent en niet doen wil. Wanneer het kind begint op te groeien onder 's vaders voorlichting en leiding, zou vanzelf zonder tusschenkomende maatregelen, sponte sua, het vaderlijk gezag zijn einde daarin nemen, dat het overbodig was. Het zou vanzelf weggaan, evenals een klein kind, dat aan een band, langs een stoel of aan de hand loopen leert, dit alles niet meer noodig heeft, als het eenmaal loopen kan. Een blinde leidt men niet meer, als hij ziende geworden is.

Zoo zou de patria potestas vanzelf hierop uitloopen, dat zij met het opleren van het bewustzijn in het kind, wanneer de kennis van den wil en de wil om dien te volbrengen aanwezig zijn, een einde neemt.

B. Uit de patria potestas vloeit de potestas patriarchalis voort.

Het onderscheid is, dat patria potestas over één gezin loopt, terwijl potestas patriarchalis bestaat, waar uit dat gezin een nieuw gezin uitsproot.

Als aan iemands kinderen weer kinderen geboren worden, ontstaat er *een verband van organische geledingen,* krijgt men eene pyramide. Naarmate de top hooger is, wordt de basis breeder. Dit verband, wat aldus geboren wordt is de potestas patriarchalis, die niet betrekking heeft op 't leven van één gezin, maar op het verband tusschen de saamhoorige gezinnen. Nu zou uitteraard

in een toestand buiten zonde de potestas patriarchalis niet dit karakter gehad hebben, dat zij preventief of repressief op misdaad of overtreding werkte, ook niet het karakter om wetten te geven, want de kennisse Gods was in het hart aanwezig.

In zulken onzondigen toestand is alleen noodzakelijk een regeling van verhoudingen, wat het onverschillige betreft.

Er is een terrein, waarvan geldt *„variis modis bene fit,"* waarop men geen Goddelijke ordinantie kent en het handelen aan het ius discretionis wordt overgelaten. Komt men b. v. in een land, dan bestaat er geen Goddelijke ordinantie of men zich hier of daar zal vestigen, hoe men zijn woonplaats inrichten zal, het zijn altemaal onverschillige dingen, waarbij de mensch zelf ius discretionis noodig heeft, waar er regeling noodzakelijk is en dat niet ter afwering van het gevaar van wilde dieren of overstrooming en onweer, want dit zou in een toestand buiten zonde niet bestaan hebben; evenmin zou dit bedoeld hebben, dat den één een kaal, aan den ander een vet stuk land toekwam, want dit is in een Paradijstoestand ondenkbaar, maar uitsluitend tot regeling van indifferente dingen.

Wil men dit nu fijn nemen, dan bestaat er voor God niets indifferent, want voor alles is een bepaling, en zou men kunnen afleiden, dat, naarmate het menschelijk bewustzijn zich fijner ontwikkelde, de leiding Gods in den persoon sterker op den voorgrond trad en dat de patriarchale bemoeiing niet aldoor meer, maar minder zou geworden zijn.

Ten slotte zou aldus bij normale ontwikkeling het menschelijk geslacht zich ontwikkelen als één*e* dynastie.

Wat is 't verschil tusschen dynastie en familie? Een dynastie heeft een hoofd. De toestemming van de hoofden der dynastie wordt vereischt bij vorstelijke huwelijken. Een dynastie is van alle geslacht hierin onderscheiden, dat ze een *huisorde* heeft, die bepaalt, hoe de verhoudingen in de dynastie zelf geregeld zullen worden. Daarin staat wie het hoofd is, daarin liggen opgesloten alle leden, die tot de dynastie behooren, al zijn ze in verschillende landen verspreid, b. v. de leden van de dynastie Saksen-Coburg vindt men in Portugal, Duitschland, België en Bulgarije. *Het dynastieke hoofd valt niet altijd saam met het regeerende hoofd.* Zoodra men meer takken krijgt, zooals bij de Habsburgers, waaronder ongeveer tachtig aartshertogen zijn, is regeling zeer noodig. Bij de dynastie Oranje was dit wegens de weinige vertakking niet zoozeer noodzakelijk. Hoe verder in een dynastie het geslacht voortspruit, het blijft altoos een verband. In ons dagelijksch leven kennen wij nauwelijks het verband met onze grootvaders, laat staan met het gemeenschappelijk hoofd, als er b. v. vijf stammen naast elkaar staan. Wat we dus bij de dynastie wel vinden, wordt bij de gewone families gemist.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Bij een ontwikkeling buiten de zonde, zou de menschheid één dynastie geweest zijn.

In Engeland ziet men een poging daartoe. Het Engelsche volk is een volk met een eigen idee. Zijn glorie is om het zoover te brengen, dat eens geheel Engeland ééne dynastie is. *De geheele Engelsche „nobility" is aan het koningshuis verwant.* Om in de nobility opgenomen te worden, moet men dit eerst kunnen aantoonen. Zoo staat 't koningshuis in 't midden en de nobility er rondom. Onder de nobility staat de *gentry*. Daaronder worden dan niet enkel de rijken verstaan, maar in engeren zin menschen, opgenomen in de antichambre der nobility, die in hun familie aan de nobility verwant zijn, en hare usanties overnemen en nabootsen. Zij vormen dus de onderlaag der nobility. Onder de rijken in Engeland openbaart zich nu weer het streven om in de gentry opgenomen te worden. Vooral in kleine steden wordt dit onderscheid zichtbaar; wat niet tot de gentry behoort wordt uitgestooten, de gentry gaat niet met parvenu's om. Doch niettegenstaande dit assimileert de gentry toch ook weer de kleine burgerklas. *'t Ideaal is dus, dat alles, wat Engelsch in den bloede is, saamhoort en als een pyramide culmineert in het koninklijk stamhuis.*

Deze dynastieke gedachte zat ook voor aan de organische staatsregeling in Israël.

Israël had stammen en geen provinciën. *Een stam geeft een genealogische idee,* een provincie geeft een localiteit te kennen. Werd b. v. de drooggemaakte Zuiderzee niet ingedeeld bij andere provinciën, maar eene provincie op zich zelf, dan zouden er menschen komen wonen, die genealogisch niets met elkaar te maken hebben. In Israël woonden de stammen naast elkaar, en hielden alle hun genealogie bij. (Bij ons rust de staatsregeling niet op het genealogisch begrip, daarom sloeg men geen acht op de genealogieën, zoodat men b. v. in Friesland niet weet, wie de eerste Fries geweest is. In de Schrift daarentegen staat juist de genealogie op den voorgrond.) De stammen in Israël hadden dus een *patriarchaal karakter.* Den dynastieken eerstgeborene uit Juda zouden wij den commissaris des konings van Juda noemen enz. Onder een stam stonden weer groepen familiën met oversten over duizend.

't Sterkst komt dit dynastieke uit *bij den stam van Levi,* immers door de eminentie van het geslacht van Aäron werd de genealogie streng bijgehouden. Aärons nakomelingen treden steeds op den voorgrond, omdat ze gesproten zijn uit den oudsten zoon van Levi. Altijd ontwikkelt zich de potestas patriarchalis, die niet buiten zonde en met magistraal karakter, maar genealogisch is en aan Israël een dynastieken grondslag geeft. Niet enkel bij Abraham dus, maar ook in de staatsregeling van Israël heerschte de patriarchale idee.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Denkt men zich nu een' toestand buiten zonde, dan waren er geen vroege sterfgevallen, geen onvruchtbaar huwelijk mogelijk geweest, zou het menschelijk geslacht zich geregeld ontwikkeld hebben, de oudste zoon steeds het natuurlijke hoofd en alles ééne dynastie geweest zijn. *Die gedachte is werkelijk in den Christus naar buiten getreden.* Want, waar God de Heere uit de in zonde gevallen menschheid den stam der menschheid in zuiverheid in Christus laat opschieten, daar heeft het menschelijk geslacht, het σῶμα τοῦ Χριστοῦ een κεφαλή; niet een toegevoegd Hoofd, maar Een, die de menschelijke natuur zelf aannam en als Hoofd der nieuwe menschheid optreedt, welke in Hem een organisch karakter draagt, organisch met haar κεφαλή in verband.

(Het huis van Oranje b. v. hangt niet organisch met ons volk saam, want het is gesproten uit Frankrijk en Duitschland. Hetzelfde is het geval met den koning van België.)

Maar .... de zonde treedt in. Het eigen karakter der zonde is desorganisatie, die teweegbrengt, dat het gewone organisme niet meer kan opleveren de organen, die voor de uitoefening van het gezag noodig zijn. Ze worden verstoord en vervallen, de saambindende macht verzwakt. Zoo komt er in den mensch een afstootende kracht, verzet tegen Gods ordinantie, onwil, duisternis, die de kennis van Gods Wezen verdonkert en daarvoor in de plaats stelt een chaotischen toestand, waarin de organische macht om saam te binden weg is en de vernielende macht al sterker werkt.

V. Tengevolge van dezen door de zonde ingetreden toestand laat de Heere de potestas magistralis optreden.

Deze potestas magistralis komt dus niet genealogisch uit de geslachten voort, want de geslachten zijn verbroken; het is niet meer ééne dynastie van menschen op de wereld, maar het zijn verschillende groepen, die elk een apart volk en aparte natie, een „menschheidje" op zich zelf vormen. In de wereld woelt verzet en ongerechtigheid, saamleven is onmogelijk, eveneens is de mogelijkheid afgesneden, dat alles loopen zou naar Gods ordinantiën.

Daarom stelt God de Heere Gratia communis als middel om voor de gedesorganiseerde menschheid een menschelijk leven mogelijk te maken en eene burgerlijke maatschappij te laten opkomen, en doet Hij dit:

1°. *doordat Hij in den mensch de noodzakelijke behoefte aan zulk een ordening laat opkomen.* Eindelooze strijd en worsteling vermoeit en mat af, doet een verlangen naar vrede en rust ontstaan. Daardoor zoekt men zekere regelmaat en macht te fundeeren.

2°. *Door gaven van regiment aan menschen te geven.* Staatkunde is een van de moeielijkste kunsten. Daarvoor is organiseerend en practisch talent en autoriteit noodig, wat niemand in zich zelf bezit, maar van God moet ontvangen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

3°. *Als Goddelijke voorzienigheid leidt Hij de lotgevallen der verschillende groepen* zoo onder elkander, dat er zekere macht geconcentreerd wordt en dat uit die geconcentreerde macht machtsoefening kan uitgaan.

4°. *God de Heere werkt in de consciëntie het besef, dat in dezen zondigen toestand aan deze Overheid gehoorzaamheid moet betoond*, een besef, dat Hij door Zijn bijzondere Openbaring nog nader verscherpt, toelicht en bevestigt.

Uitspraken als die van Jezus voor Pilatus in Joh. 19 vs. 11 en van Paulus in Rom. 13 vs. 1 en 2 zijn eeuwen lang diep in de consciëntie der menschen ingedrongen en hebben dit besef diep ingeprent. 't Woelen daartegen der anarchistische richtingen toont, hoe diep dit besef in den mensch inzit en wat moeite het kost, eer in beperkten kring dit besef verzwakt wordt.

De potestas magistralis heft intusschen de patria potestas niet op. Men zou licht kunnen denken, wanneer de patria potestas en de potestas patriarchalis niet meer toereikend zijn, omdat in den gedesorganiseerden toestand het opkomen van verzet en de onkunde om Gods wil te doen een macht vormen, dan is de potestas magistralis daarvoor in de plaats gekomen; doch dit is volstrekt niet het geval. *De potestas magistralis doelt uitsluitend op de staatsrechterlijke gemeenschap.* Eerst, wanneer er families aanwezig zijn en geslachten saamleven en zich op één terrein vermengen, ontstaat er behoefte aan uitwendige regeling voor de samenleving, aan uitwendig saamverbinden en organiseeren.

De postestas magistralis heeft niets anders te doen dan de onderscheiden groepen van families en geslachten in verband te zetten en daarin te houden. Ze vindt den mensch dus niet als persoon, als individu, als citoyen, maar in een *organische groep,* de eene groep hier, de andere daar samenlevend.

Het is niet de potestas magistralis, die 1°. de personen tot één huisgezin verbindt en 2°. de gezinnen verbindt tot families. Dit kan ze niet, immers ze is niet organisch, maar *mechanisch.* Een man, een vrouw en drie kinderen maken nog geen gezin uit, wel, als die kinderen uit het huwelijk van dien man met die vrouw geboren zijn. Dit laatste komt echter van de natuur en niet van den magistraat. *De magistraat heeft geen teel- en levenskracht en kan tusschen bloed en bloed geen verband leggen.* Omdat nu het gezin en het voortkomen van menschen uitsluitend uit het natuurlijke leven komt langs den organischen weg van het bloed en door Gods scheppende kracht in stand blijft, heeft dit met de potestas magistralis niets te maken.

De patria potestas blijft standhouden, daar ze een besef is, dat vanzelf uit de geboorte van het kind uit de ouders in afhankelijkheid geboren wordt, en door de zonde de hulpeloosheid van het kind niet opgehouden, maar toegenomen is.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Zoo weinig vernietigt de potestas magistralis de patria potestas, dat zelfs *zonder patria potestas de potestas magistralis nihil* is; want zal er potestas magistralis bestaan, dan moet ze in 't menschelijk besef weerklank vinden en het besef, dat iemand onderworpen moet zijn aan een ander wordt niet geboren buiten 't verband tusschen kind en vader. Daarin alleen ligt het besef van patria potestas, waarmede het denkbeeld van onderworpenheid gepaard gaat.

Nu is het door Gratia Communis, dat God de Heere dit besef ook overbracht op de verhouding van onderdaan tot Overheid. *De potestas magistralis is in de patria potestas gegrond en niet omgekeerd.* De vader oefent gezag over zijn kind, niet omdat de Overheid het toelaat, maar iure suo, bij de Gratie Gods.

De verhouding nu tusschen patria potestas en potestas magistralis maakt, dat we niet met ééne, maar met twee potestates te doen krijgen; d. w. z. dat God Zijne souvereiniteit over menschen langs twee kanalen uitoefent. Daaruit wordt dit geboren, *dat er op aarde niet slechts één kring van souvereiniteit bestaat maar een dubbele sfeer van souvereiniteit.*

't Is volstrekt niet zoo, alsof er alleen souvereiniteit zou zijn in de potestas magistralis. Neen, ook daarbuiten is er souvereiniteit en moet ze er zijn, omdat geen deel van het leven aan Gods oppermacht onttrokken is, noch inwendig, noch uitwendig, alzoo aan Gods ordinantie onderworpen is, waardoor souvereiniteit ontstaat. Op 't gebied van het schoone, zedelijke en wetenschappelijke moet men God gehoorzamen en dat niet omdat de potestas magistralis dit oplegt, want deze staat daar geheel buiten, daar toch de souvereiniteit in engeren zin alleen de verhouding van personen tot personen betreft.

We moeten het ons niet voorstellen, alsof nu naast de eene souvereiniteit eene tweede souvereiniteit staat, want *het is de eene en dezelfde souvereiniteit Gods over het leven, die bij de uitoefening komt tot het gebruiken van twee organen, tot het volgen van twee wegen en tot het loopen langs twee kanalen; het eene kanaal is de magistrale autoriteit, daarbuiten ligt een geheel andere kring, waarin niettemin de handhaving van Gods souvereiniteit onverkort en onverminderd geldt, gewoonlijk uitgedrukt met „souvereiniteit in eigen kring."* Daartoe behoort niet alleen de patria potestas, maar ook die van een fabrikant in zijne fabriek, van een kapitein op zijn schip. Onze vaderen, die op dit punt zeer diep dachten en vooral zeelieden waren, hadden dan ook de gewoonte in hun zeebrieven te schrijven *„Ik... schipper naast God op mijn schip."* In die schipperssouvereiniteit lag opgesloten, dat hij als orgaan de souvereiniteit Gods op zijn schip uitoefende in het sturen.

Waar tweeheid geboren wordt, kan botsing ontstaan tusschen die twee souvereine kringen.

We gevoelen, dat die botsing eerst dan komt, als beide kringen gelijkmachtig worden. Zoolang de patria potestas verbindend werkt, is de potestas magistralis beperkt. In Rusland daarentegen, waar de bevolking zelf achterlijk is in ontwikkeling, en het maatschappelijk leven weinig ontwikkeld is, doet de potestas magistralis letterlijk alles. Krijgt men van den anderen kant een ontwikkeling van het volk, een vrij burgerleven en rijk maatschappelijk leven en ontwikkelt zich het zelfbewustzijn in de verschillende sferen, zooals in ons land, waar 't leven van het huisgezin meer dan in eenig ander land op den voorgrond staat, dan is de burgerij eerst groot en staat ze met een machtig zelfbewustzijn onder den magistraat en stelt ze zich er tegenover, als de potestas magistralis haar inquieteeren wil op 't gebied van souvereiniteit in eigen kring.

Uit die worstelingen zijn de constitutioneele staatsinstellingen geboren, de poging en het streven om een vergelijk, eene verhouding te zoeken, waardoor de twee sferen van souvereiniteit behoorlijk met elkander in rapport en contact worden gezet.

Thans nog een opmerking over de souvereiniteit in eigen kring.

In de Schrift wordt de *vadernaam* toegekend op alle terrein, waarop van souvereiniteit in eigen kring sprake kan zijn. Cf. de Spreuken, waarin אָב leeraar en בֵּן leerling beteekent. De verhouding van vader tot zoon wordt uit de patria potestas aldus op het gebied van souvereiniteit in eigen kring overgedragen.

Tegenwoordig heeft men ook het valsche begrip van *koning* op het gebied der wetenschappen, waarbij men de analogie ontleent aan de potestas magistralis. De Schrift verklaart zich hiertegen, gaat alleen zuiver en houdt daarentegen het begrip van patria potestas vast.

Ook gebruikt men in onzen tijd wel het beeld van *priesters* en *koorknapen.* Dit is een klassieke en Heidensche voorstelling. Het is een verafgoding der wetenschap en nabootsing der Heidenen; immers in hunne tempels werd niet God de Heere aangebeden als de bron van alle wijsheid, maar werd de wijsheid gepersonificeerd in de godin Minerva. Zulks grijpt ook plaats in de Christelijke religie, maar dan wordt de wijsheid in den tweeden Persoon van de Drieëenheid gepersonificeerd, dus in God zelf, zoodat er niet een tweede God naast God komt te staan.

Cf. v. Spr. 8 vs. 12 en 23: Ik, die de wijsheid ben en van eeuwigheid gezalfd.

Art. 36 van de Confessie geeft in het begin het volgende te lezen: *„Wij gelooven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts, Koningen, Prinsen en Overheden verordend heeft,* willende, *dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid*

der menschen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega. Tot dien einde heeft hij de overheid het zwaard in handen gegeven tot straffe der boozen en bescherming der vromen.

Allereerst is te wijzen op het verschil in beteekenis van het woord *vroom* in vroegeren tijd. Thans beteekent het „godvruchtig"; in de taal van den vroegeren tijd gaf het woord *„ijveren voor een goede zaak"* te kennen. Dezelfde uitdrukking komt voor in het dankgebed van het Doopsformulier: en *vromelijk* tegen de zonde, den duivel en zijn gansche rijk strijden en overwinnen mogen. In de middeleeuwen sprak men van een vroom ridder, d. w. z. niet een pieus ridder, maar een, die dapper, met moed en ijver strijdt.

In de genoemde woorden van Art. 36 vinden we alle elementen opgegeven, die we hier hebben moeten. Al deze volzinnen zijn rijk aan inhoud, omdat ze het karakter dragen van dogmatische formuleering. De belijdenis der kerk is dan:

1°. dat de regeermacht, door de overheid, *de potestas magistralis* uitgeoefend, in de wereld intrad uit oorzaak der verdorvenheid; haren oorsprong heeft in de zonde; dat dus de overheid *om der zonde wil* bestaat, (Cf. pag. 8 van dezen Locus) en niet buiten de zonde;

2°. *dat de Overheid eene „gratia" is.* Dat zij bestaat, geschiedt door onzen goeden God, niet tot betooning van macht en souvereiniteit, maar van genade en goedgunstigheid. De uitdrukking „goede God" geeft hier het denkbeeld van Gratia Communis.

3°. *'t Doel* der instelling van politiën *is stuiting der zonde* en het mogelijk maken van een dragelijk leven onder zondaren (opdat . . . . . toega).

4°. *Van Zijnentwege gaf God de Heere den mensch macht.* Daarin ligt de ordinantie van de souvereiniteit. Opdat de Overheid dit zou kunnen uitrichten is haar gegeven het wereldlijk zwaard, d. i. het recht over leven en dood (tot dien einde . . . . . der vromen).

5°. De positie, die de Overheid inneemt hangt saam met *de veruitwendiging van het gebod.* (God willende . . . . . politiën).

In een zondeloozen toestand laat zich geen uitwendige wet denken. De wet Gods is dan op de tafelen des harten geschreven en ieder kent Gods wil vanzelf. Evenmin is in het Rijk der Heerlijkheid eene uitwendige wet denkbaar. Door de zonde echter slijt de innerlijke kennis van de wet uit. Wel blijven er van de wet nog Nachklänge over. Rom. 2 vs. 14. *Deels is door de zonde de precisiteit, deels de autoriteit der wet verloren gegaan,* d. w. z. aan de eene zij ging de kennis en het onderscheid tusschen goed en kwaad te loor; aan de andere zij gevoelt men zich, ook al weet men nog te onderscheiden tusschen goed en kwaad, vrij om het kwaad te doen; zelfs kent men de noodzakelijk-

heid niet om naar de wet te leven. *Bij iemand buiten zonde behoort een* i n n e r l i j k e *wet; bij iemand in zondigen toestand behoort een* u i t w e n d i g e *wet.* Daarom werd op *Sinaï* de wet, die inwendig in de ziel school, uitwendig aan het volk voorgehouden. In de bedeeling, waarin de wet uitwendig te voorschijn treedt, heeft het optreden van de potestas magistralis autoriteit, want deze bestaat juist in het „wetten geven."

Tot verduidelijking moeten we letten op de volgende onderscheiding. *Het begrip regeeren is altijd gebonden aan het begrip wet,* want alle regeeren onderstelt eene wet.

Men kan regeeren en heerschen; h e e r s c h e n *geschiedt door overmacht,* r e g e e r e n *door autoriteit.* Een leeuw heerscht in 't woud, hij regeert niet, want hij kan geen wet geven. 't Gebied der Overheid wordt juist altoos aangeduid door den kring, waarbinnen de door de Overheid gegeven wet geldt. Iemand kan buiten het terrein, waarop zijn wet geldt wel invloed oefenen, zijn wil doorzetten, heerschen, maar niet regeeren. De keizer van Duitschland heeft op dit oogenblik de hegemonie over Europa, maar hij heerscht daarover, omdat het zijne diplomatieke invloed op Oostenrijk, Italië enz. is, waardoor hij machtig is, terwijl toch zijne regeermacht en dies ook het wetten stellen altijd tot Duitschland beperkt blijft. Uit vrees, voortvloeiende uit zijne groote macht, is het, dat men met hem rekent, doch niet het minste recht bezit hij buiten zijn eigen rijk wetten te stellen.

Regeeren geschiedt alleen voor zoover men recht heeft wetten te stellen niet alleen, maar ook gehoorzaamheid daaraan af te dwingen. Daalt men nu in macht, dan verliest men in heerschappij, doch nooit gaat de regeering weg door inzinking van macht. Regeering is onafhankelijk van feitelijke macht.

In de § wordt ten slotte gesproken over de Christocratie. Bij de behandeling daarvan zullen we te meer de noodzakelijkheid van deze scherpe onderscheiding inzien, omdat het niet onderscheiden tot zooveel verwarring aanleiding gaf in de beschouwing van κράτος.

Nu ligt in de Gratia Communis, waarin de potestas magistralis thuis hoort, tevens alles gegeven, wat noodig is om die potestas magistralis te laten loopen. Het zou weinig gebaat hebben, als God slechts een Overheid zonder meer had ingesteld. *Daarom behooren er twee dingen bij, die ook in de Gratia Communis inliggen, n.l. èn iets in den magistraatspersoon èn iets in den onderdaan.*

1°. *In den magistraatspersoon* moet zijn het inzicht, het genie, de wijsheid en staatskunst om te kunnen regeeren; iedereen kan dit immers niet. Potestas magistralis bestaat dan in het tot Anwendung brengen van in één der menschen aanwezige dingen. Tevens moeten we niet uit 't oog verliezen, dat de magistratuur ook een *continuïteit* volgt. Bij het opvolgen van vorsten blijft

het altijd dezelfde potestas magistralis. De vorsten evenwel treden elk in een geordenden toestand, in een stel van wetten, tot voortzetting en wijziging daarvan. Voor die voortzetting en wijziging zijn nu de gaven van wijsheid en inzicht noodig in den magistraatspersoon, waardoor de regeerkunst geschonken wordt en zulk een regeling en organisatie, die tot uitoefening van de regeermacht leidt.

2°. *In den onderdaan.* Had God de Heere niet in de consciëntie der menschen ontzag voor Overheid en wet gegeven, dan had uit den aard der zaak geen overheidsmacht kunnen uitgeoefend worden. Ditzelfde is boven reeds uitgesproken in de stelling, dat de potestas magistralis gefundeerd is in de patria potestas. Daardoor ontstaat eerst een besef van onderwerping aan anderen. Terwijl dáár dat besef van nature alleen gaat tegenover de ouders, uit wie men geboren en van wie men afhankelijk is, voegen we er hier slechts dit bij, dat door Gods bestel dat *consciëntiebesef om ook aan de Overheid zich te onderwerpen*, en dat niet alleen uit vrees en overmacht, de grootste macht is, waardoor de wereld geregeerd wordt en God haar in stand houdt. Geen enkele overheid toch is bij machte om tegen de bevolking in te gaan. Neem dit overheidsbesef weg en alle regeering is eo ipso ten onderste boven gekeerd en alle bestaan van potestas magistralis eene onmogelijkheid geworden.

We hebben dus thans deze beginselen aangestipt, dat met het schenken van potestas magistralis, God de Heere ook de gaven schonk, die voor het bestaan van de potestas magistralis noodig zijn.

't Laatste punt.

Kenmerk van alle potestas magistralis is, dat er geen ander persoon als souverein boven staat.

Men heeft allerlei machten, die aangesteld worden en een menschelijke souvereiniteit boven zich hebben, maar dit is geen potestas magistralis; het zijn slechts dienaren, ambtenaren en organen van de potestas magistralis. Een burgemeester, die door den vorst van het land benoemd wordt, is geen magistraat. Al wordt hij ook magistraatspersoon genoemd, toch heeft dit niets te maken met potestas magistralis. Hij is dan alleen kanaal en trechter, waardoor de koning zijn autoriteit uitoefent. Vroeger was hij wel magistraat, want toen werd hij gekozen door de burgerij en ontleende hij zijn macht niet aan de souvereiniteit des konings, maar bezat hij de macht, welke opkomt uit de *magistratus inferiores.*

In onze dagen heeft men nu de *Suzereiniteit* uitgedacht. *Dit is een dwaas begrip, dat uitgevonden is om in moeielijke verwikkelingen een schijn van souvereiniteit te laten aan gemediatiseerde vorsten.* De Sultan van Turkije is suzerein van Servië, van Bulgarije en andere eenigszins vrijgemaakte Staten. Deze macht

van den Sultan is slechts schijn, omdat hij in deze Staten allerminst invloed uitoefent. In Egypte heerscht de Khedive, de Sultan heeft er niets te zeggen. Engeland met zijn troepen „waltet und schaltet" daar naar goeddunken. En als er strijd is, dan is het nog strijd tusschen Engeland en Frankrijk.

Is de suzereiniteit een reële, dan is de souvereiniteit schijnbetooning.

De koningin van Engeland is suzerein als keizerin van het rijksgebied van Indië, waar de overheden op dezelfde lijn staan als tegenover onze koningin de radji's. Doch daar is de souvereiniteit der vorsten slechts schijn, wijl ze steeds omgaan met het idee om maar niet afgezet te worden, en is de suzereiniteit de uitdrukking van de souvereiniteit, omdat de koningin van Engeland daar heerscht.

Hetzelfde bestaat in Oost-Indië. Immers daar geldt de onderscheiding tusschen een staan onder rechtstreeksch of niet-rechtstreeksch gezag. Deze onderscheiding is afkomstig van Jan-Compagnie en is dezelfde als die van eene souvereiniteit en suzereiniteit.

VI. In de § wordt ten slotte er op gewezen, hoe behalve de patria potestas de souvereiniteit in eigen kring en de potestas magistralis er nog een derde souvereiniteit bestaat, welke niet voortvloeit uit de schepping zooals de patria potestas, ook niet uit de Gratia Communis, zooals de potestas magistralis, maar uit de Gratia Specialis, n. l. de Christocratie, de potestas Christi.

Deze heeft noch met de patria potestas noch met de potestas magistralis iets te maken. Doch ook al staat ze buiten deze, toch mag de potestas Christi *niet* opgevat als een *zinnebeeldig, figuurlijk en overdrachtelijk* bewijs van de beteekenis van 't woord potestas, alsof het beduidde een geestelijken kring, waarin door een meerderheid van geesten geestelijke heerschappij geoefend wordt. Aldus vat men het op in *moderne* kringen, waar men Gods Woord niet belijdt. *Men spreekt dan wel van het Koninkrijk der Hemelen, maar misbruikt dezen term.* De synodale hiërarchie heeft zoo ook in haar Reglementen het denkbeeld van de bevordering der belangen van de komst van Gods koninkrijk. Het koninkrijk Gods heeft dan de volgende beteekenis gekregen. Evenals er een dieren-, een planten- en een ideëenrijk, een rijk van kunst bestaat, zoo ook bestaat er een zeker *rijk van geestelijke motieven.* Christus neemt nu als iemand, die onder allen de geestelijke motieven het rijkst uitsprak, een eerste, een heerschende plaats in. Bij manier van spreken, evenals van priesters en koningen op het gebied der wetenschap, *zoo ook spreekt men dan van Jezus als Koning van het rijk der religie en der piëteit.* Dat rijk der religie nu, waar liefde heerscht, het egoïsme bedwongen wordt, waar deernis en medelijden bestaat met het ongelukkig lot van den naaste, noemt men zinnebeeldig een koninkrijk en wel het koninkrijk der Heerlijkheid. De bede

„*Uw Koninkrijk kome*" beteekent dan, dat de liefde en barmhartigheid en het recht onder menschen steeds meer en meer moge veld winnen, zonder dat daarbij in 't minst gedacht wordt aan een reëele potestas regia. Tegen deze verwatering, vervluchtiging en verdamping van het Koninkrijk der Hemelen in een overdrachtelijke figuurlijke beteekenis kunnen we niet genoegzaam waken.

De potestas Christi is daarom als derde potestas gegeven naast de twee andere, als een reëele, een eigen potestas, als één der drie organen, waardoor God de Heere Zijn souverein algezag over de wereld uitoefent en wel bepaaldelijk als souvereiniteit over het σῶμα τοῦ Χριστοῦ, de kerk. In welk verband, zal in de volgende § worden aangegeven.

Ten slotte nog deze opmerking, dat, al is het, dat op aarde patria potestas en souvereiniteit in eigen kring in 't algemeen bestaat, al is het, dat de potestas magistralis en de potestas Christi bepaaldelijk over de kerk bestaat, toch èn Christus èn de Magistraat èn de patres deze macht niet als eigen macht bezitten; dat het niet mag beschouwd worden, alsof *transcendent* de macht van God op Christus, de patres en de magistratus gelegd was, maar dat het *God zelf* is, *die immanent door al deze Zijn souvereiniteit uitoefent.* De Schrift stelt dit immanente begrip op den voorgrond door de overheden *goden* te noemen en te zeggen, dat God zelf in de vergadering der goden staat. (Ps. 82 vs. 1.) Volgens de voorstelling der Schrift staat dus God zelf ook in de rechtbanken. Zien de rechters dit niet in, dan kunnen zij niet alleen geen recht spreken, maar miskennen en verzaken zij hun ambt en roeping.

Ditzelfde geldt voor gezin en kerk.

§ 7. Het munus regium Christi.

Eene onderscheiding tusschen de potestas Christi eenerzijds en tusschen de potestas patria et magistralis anderzijds moet streng vast gehouden. Er is n.l. tweeërlei regnum, het regnum essentiale, *dat in de schepping gegrond, door de zonde gestoord werd en nu tijdelijk door Gratia Communis, die het doorbreken van de macht der zonde stuit, wordt opgehouden, om eerst bij de Wederkomst des Heeren door de volleinde vrucht van de Gratia Specialis niet slechts in oorspronkelijken staat hersteld, maar tot het hoogste toppunt van glorie opgevoerd te worden.*

Maar in de tweede plaats bestaat er behalve dit regnum essentiale een regnum oeconomicum, gratiae of Mediatorium *genoemd, dat niet om de zonde te stuiten, maar om de verderfelijke gevolgen van de zonde weg te nemen en de vrucht des geestes te midden dezer zondige wereld in haar plaats te doen komen, in deze wereld als* speciale quid *is ingedragen.*

Doel van het regnum speciale is te geraken tot de volkomen herstelling van het regnum essentiale in zijn oorspronkelijke gaafheid en tegelijk tot de openbaring van het regnum essentiale in zijn eindelijke voltooïng. Het valt derhalve, zoodra dit dubbele doel zal bereikt zijn, vanzelf weg. Zoolang echter dit doel niet bereikt is, bestaan er derhalve twee regna, elk met een eigen karakter, waarvan het regnum speciale in het regnum essentiale is ingeschoven. Aan het regnum essentiale, dat aan den Drieëenigen God toekomt, heeft nu uit den aard der zaak ook de tweede Persoon der Drieëenheid niet slechts deel, maar Hij oefent dat uit met den Vader en met den Heiligen Geest, al is het ook, dat dit Koningschap gemeenlijk naar den eersten Persoon, d. i. naar den Vader genoemd wordt. In het regnum speciale daarentegen, dat een character Mediatorius draagt, is de Middelaar de door God Drieëenig aangestelde Koning, die dan ook, zoodra dit regnum speciale Gods Raad zal hebben uitgediend en het regnum essentiale tot zijn glorie zal hebben uitgebracht, dit *koninkrijk weer aan God den Vader, d. i. aan God Drieëenig teruggeeft, opdat God naar den aard van het regnum speciale primordiale weer zij „alles in allen".*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

In deze bedeeling wordt nu het regnum essentiale o. a. uitgeoefend door de potestas patria et magistralis. *Dit regnum als in de schepping gegrond, heeft tot onderdanen alle bewuste creaturen en dus gelijk in den hemel de engelen en de gezaligden, zoo ook op aarde alle menschen en eindelijk, overmits de zonde den band tusschen het in- en uitwendig leven verbroken heeft, gaat dit door de patria et magistralis potestas uitgeoefend gezag alleen over het uitwendige en door uitwendige middelen. Het regnum speciale daarentegen wordt uitgeoefend door de* potestas Mediatoris. *Onderdanen van dit koninkrijk zijn alleen de geloovigen en de aard van dit koninkrijk is niet uitwendig, maar geestelijk.*

Tusschen deze beide regna kan ondertusschen niet elk verband ontbreken en dit verband ligt mystice daarin, dat de Middelaar als tweede Persoon der Drieëenheid tevens Heer der Heeren in het regnum essentiale is en dat ook na het voorbijgaan van het regnum Mediatorium blijven zal. Dit verband ligt uitgedrukt in de belijdenis, dat de Middelaar gezeten is aan Gods rechterhand en diensvolgens niet slechts als Middelaar de Zijnen regeert door Zijn Woord en Geest, maar ook, wel niet het gezag, maar dan toch de macht bezit om te heerschen ook in het midden zijner vijanden, en voorts om alle aangelegenheden en den gang der historie naar Gods Raad alzoo te leiden, dat er niets is, waardoor de opgang van Zijn Middelaarskoningschap kan worden verhinderd.

Dit regnum Mediatorium bezat de tweede Persoon potentieel van de Constitutio Mediatoris *af. Hij begon dit uit te oefenen terstond na de afkondiging van het genadeverbond in het Paradijs. Voor alle creaturen gedeclareerd is dit Koninkrijk in Zijne Opstanding en Hemelvaart. Zijne volle realiseering echter vindt het eerst door Zijn gezet zijn aan Gods rechterhand en sinds gaat dit regnum al voort tot het voleindigd zal zijn, om alsdan in het regnum essentiale terug te vloeien en tegelijk aan dit regnum essentiale zijn oorspronkelijk, niet alleen uitwendig, maar ook inwendig karakter, te hergeven.*

Inmiddels ontleenen de patria et magistralis potestas haar overhoogheid niet aan den Middelaar, maar aan God Drieëenig, als behoorende beide tot het regnum essentiale; is de Middelaar en Hij alleen Koning Zijner kerk, maar wordt tegelijk door den Middelaar zulk eene heerschappij uitgeoefend, dat niets Zijn regnum kan weerstaan en zelfs Zijne vijanden zonder dit te merken en tegen hun bedoeling dit regnum bevorderen moeten.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

We zullen eerst 't algemeene standpunt der § aangeven om daarna de Schrift te bezien, die in deze zaak beslist.

I. De algemeene quaestie, die hier geldt, is deze: Een wilden boom kan men in zijn wildheid stuiten door hem te besnoeien, takken er af te kappen, en woekerplanten, die zich er omheen slingeren, te verwijderen. Niettegenstaande dit alles blijft altoos, zoolang men geen andere middelen aanwendt als die, de boom een wilde boom. Iemand, die krankzinnig is geworden, kan men in zijn krankzinnigheid wel stuiten door hem in een gesticht te laten opsluiten, zoodat hij geen kwaad meer kan uitrichten, doch daarmee neemt men de krankzinnigheid zelf niet weg. Zoo staat het ook met de Gratia communis ten opzichte van de menschheid. *De Gratia communis snoeit alle wilde waterloten en woekerplanten weg, verwijdert den kanker, maar nooit kan ze iets anders doen, dan slechts den voortgang van het kwaad stuiten; nooit geeft zij de oorspronkelijke gaafheid en gezondheid aan den stam der menschheid terug.* Den zondigen mensch maakt zij niet onzondig. Een wilde boom is alleen vruchtbaar te maken, doordat men er van buiten af een Edelreis in ent. *Er moet dus van buitenaf iets ingebracht worden* en als dan die twee werkingen, het inenten en de besnoeiing, samengaan, heeft men kans, dat de kracht van den wortel in de goede loot schiet en uit den wortel van den wilden boom goede vrucht voortkomt.

Ditzelfde geschiedt persoonlijk bij den enkelen mensch door de wedergeboorte, maar voor het beleid en het bestel der wereld door het regnum oeconomicum of Mediatorium, door *Gratia Specialis*, die altoos dit karakter moet dragen, dat zij van buiten af ingebracht wordt. *Hierdoor evenwel wordt de Gratia Comm. niet overbodig;* zonder die kan de Gratia Spec. geen doel bereiken. Ze helpen dus elkander. Bij het inenten van een loot moet men den wilden boom *blijven* snoeien.

Deze groote zaak nu, n.l. hoe er is een zondige, ellendige toestand, die door Gratia Communis gestuit en getemperd wordt, maar alleen door het van buiten af indragen van Gratia Specialis tot herschepping kan komen, beschouwd uit de quaestie van souvereiniteit, leidt tot het onderzoek tusschen het regnum speciale en het regnum oeconomicum.

Deze onderscheiding komt ook wel in de oude Dogmatieken voor, maar is daar op 't oog moeielijk te vatten. Daarom zullen we eerst de termen verklaren.

Essentiale is dat, wat logisch uit de essentie van de zaak voortvloeit. De essentie is hier het menschelijk geslacht; welnu, in de essentie van het menschelijk geslacht ligt, dat het niet zich zelf regeert, maar door God geregeerd wordt als creatuur, en evenzoo zijn in de essentie van den mensch zelf gegeven de

middelen, die noodig zijn om de regeering door God over het menschelijk geslacht te laten uitoefenen. *Essentialis noemt men dus die souvereiniteit van God, die uitgeoefend wordt over alle bewuste creaturen, voor zooverre die heerschappij in en door de schepping in het wezen van den mensch gefundeerd ligt.* Daarom kan er ook van buiten af eene andere macht over het menschelijk geslacht komen, een andere heerschappij over een deel van het menschelijk geslacht zich vestigen. Welnu, de macht, die voortvloeit uit Gratia specialis en die door den Middelaar wordt uitgeoefend, draagt dit karakter; immers ze is niet uit de scheppingsnatuur van den mensch of als iets essentiale gegeven, maar is er van buiten af ingekomen.

Medisch zegt men, dat de mensch op zijn beenen loopen moet. Een kruk evenwel noemt men een derden been. Doch dit is niet essentieel, want het zit niet in het organisme. De kruk wordt er van buiten af mechanisch bijgebracht. Op dezelfde wijze wordt hier onderscheiden, *dat het* regnum essentiale *dat regnum is, hetwelk in het organisch leven van den mensch gefundeerd ligt. Het* regnum Mediatorium *is er als eene kruk mede verbonden en er uitwendig bijgebracht,* zoekt uitwendig invloed te oefenen en is bestemd om te verdwijnen.

Het regnum Mediatorium noemt men ook regnum *oeconomicum* en regnum *Gratiae;* oeconomicum, (zooals wij spreken van een huismiddeltje), dat niet uit de essentia, maar uit de oeconomie, waarin God het menschelijk geslacht leidt, voortvloeit.

II. De zaak beschouwd in 't licht van Gods Woord.

De quaestie, waarin 't verschil ligt is deze, dat men spreekt van *Christocratie.* Die dit ernstig meenen en gelooven, staan bloot aan een *gevaar,* hetgeen ook in onze kringen voorkomt, n.l. om te gaan zeggen: Jezus is Koning, dus regeert alles door Christus. Dan regeert de gemeenteraad van Amsterdam, de vorst des lands door Christus. Op detailgebied werd de strijd openbaar, toen er sprake was van het gebed in den gemeenteraad te Amsterdam. Sommigen wilden geheel geen gebed, anderen wel, maar dan in Jezus' naam. Dit vloeide voort uit hunne vluchtige voorstelling; de Goddelijke souvereiniteit rust dan niet meer in God maar in Christus; niet bij de Gratie Gods, maar bij de Gratie Christi regeeren dan de vorsten. Weer anderen zetten het geheele rijk van Christus op zij.

In deze uiterst moeielijke en ingewikkelde dogmatische quaestie moeten wij dus de scheidslijn vinden, waardoor de zaak wordt uitgemaakt, terwijl wij de souvereiniteit tot haar volle recht doen komen en *niet* verdolen om *Christus in plaats van God te stellen,* alsof het aardsche bestel en de burgermacht van Christus en het regnum oeconomicum uitging.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

a. Ps. 2 vs. 4—12.

In vs. 6 is sprake van een מֶלֶךְ, een regeermacht, die intusschen beperkt wordt en over een bepaald rijk gaat. עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי

Nu wordt, nadat in vs. 7 de Zoon zegt, dat dit koninkrijk voortvloeit uit de Constitutio Mediatoris, in vs. 8 tot den Messias gezegd, dat er ook een gezag over de גּוֹיִם bestaat. Daarover wordt Christus echter niet als מֶלֶךְ gesteld, maar over de מַמְלָכוֹת der גּוֹיִם wordt Hem eene andere macht gegeven.

Aan de eene zij zal Hij regeeren, *aan de andere zij zal Hij* macht *uitoefenen.* Dit was ook in 't symbolisch Israël het verschil tusschen Israël en de cijnsplichtige volkeren. Deze laatste waren eveneens tot נְחָלוֹת וַאֲחֻזּוֹת aan David geschonken; maar hij regeerde er niet over en had geen recht daar wetten te stellen. Zoo ook is hier de Messias Koning over Zion, maar ten opzichte van de גּוֹיִם krijgt Hij een macht, die niet 't karakter draagt van koninklijke, maar van algemeene heerschappij.

In vs. 9 wordt de explicatie gegeven, hoe Hij die macht zal uitoefenen, niet door תּוֹרָה en רוּחַ, maar door een ijzeren roede. Daarmede gaat hij om, gelijk een pottenbakker met zijn כְּלִי. Ook hier wordt dus geen indruk gegeven van een georganiseerde regeermacht, maar van een uitwendige macht, die heerscht.

Vs. 10. De מְלָכִים blijven, Christus komt niet in hunne plaats. Den מְלָכִים en den שֹׁפְטֵי אָרֶץ wordt gezegd, niet dat zij gehoorzamen moeten aan de souvereiniteit van Christus, maar dat ze die zullen eerbiedigen, dat ze wijs zullen zijn en zich zullen laten kastijden.

In vs. 11 volgt de tegenstelling, waarop het aankomt. De koningen der aarde moeten עֲבָדִים zijn, Van wien? Volgens de voorstelling, alsof Christus Koning was, moest er staan: „weest onderdanen van Christus, maar er staat juist עִבְדוּ אֶת־יְהוָה d. w. z. weest onderdanen van „Jehova".

Vs. 12. Ten opzichte van den Zoon staat er niet עִבְדוּ maar נַשְּׁקוּ, d. i. kust hem. Kussen beteekent hier zich met Hem verzoenen, zich niet als vijandige גּוֹיִם tegenover Hem stellen, een teeken van vriend- en bondgenootschap, d. w. z. de koningen der גּוֹיִם blijven onderdanen van Jehova; daarbij moeten ze zich in vriendschappelijke en bondgenootschappelijke betrekking plaatsen met Christus, niet omdat ze Hem anders ongehoorzaam zouden zijn, maar omdat de macht van den Messias bij het ontbranden van Zijnen toorn op vernietiging van hunne rijken zou uitloopen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Deze Psalm 2 stelt dus zeer duidelijk het onderscheid in 't licht tusschen wat Christus doet als Koning over Zion en als machthebber over de גּוֹיִם.

b. Ps. 8 vs. 7.

In vs. 5 is sprake van den בֶּן־אָדָם. In vs. 7 wordt gesproken van de heerschappij, die de zoon des menschen uitoefent. Hier is geen sprake eener heerschappij van koningen, maar van de heerschappij, die de mensch door zijn geschapen zijn naar Gods beeld als koning over de natuur heeft. In denzelfden zin is Christus, voor zoover Hij onze menschelijke natuur aannam ook Koning, doch dit heeft niets te maken met souvereiniteit en regnum oeconomicum. Hier is alleen sprake van wat essentieel in den mensch ingelegd was.

c. Ps. 45 vs. 7.

Deze psalm is een koningslied. In vs. 6 worden de volkeren voorgesteld als אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ. Er wordt dus tusschen twee onderscheiden.

Vs. 8. Met מְחֻבָּרֶיךָ worden de koningen bedoeld, die over de עַמִּים regeeren. Volgens vs. 7 heeft God aan Christus een koninkrijk van inwendigen aard geschonken door צֶדֶק, omdat Hij gerechtigheid liefheeft. Deswege is hij ook gezalfd en wel met een hoogere zalfolie zoodat Hij iets voor heeft boven zijn medegenooten, die naast Hem staan.

Hier wordt dus niet uitgesproken, dat Christus de andere koningen zalft en Hij zelf niet gezalfd is, maar integendeel, dat Christus *gecoördineerd* staat naast de andere koningen en er geen subordinatie plaats heeft. Alleen bestaat er een antithese tusschen het koninkrijk van Christus en dat der עַמִּים. Daarom worden de laatsten אוֹיְבִים genoemd.

Ten tweede wordt op grond daarvan gezegd, dat de andere koninkrijken op uitwendige kracht steunen. Één koninkrijk bestaat slechts *inwendig* door צֶדֶק. Daarom is Christus gezalfd met heerlijker zalving dan de andere koningen.

Hier is dus evenals in Psalm 2 de tegenstelling van een koninkrijk, waarover Hij regeert en vijanden, waarover Hij heerscht.

d. 2 Sam. 7 vs. 12.

Dit hoofdstuk behelst een profetie aan David, waarin juist de grondslag gelegd is voor het opkomen van de Messiaswaardigheid, gefundeerd in de realiteit. Nog niet verwezenlijkt immers bestond ze reeds van de Constitutio Mediatoris af.

Vs. 12. David zou een zoon krijgen en de Heere zal zijn koninkrijk bevestigen.

Vs. 13. Het hoofddoel van het bewind van dezen koning zal zijn om den Heere een huis te bouwen. Jezus zelf de bouwer van den tempel, duidde dit

aan als symbolisch bedoeld. Salomo zou het type van dezen Koning zijn. De eigenlijke tempel zou bestaan in de menschelijke natuur, die Christus aannemen zou. Cfv. Joh. 2 vs. 19, 21. Ook de Apostelen doelen met *οἰκία τοῦ Θεοῦ* op de kerk van Christus, op het *σῶμα τοῦ Χριστοῦ*, de *ναός* of בֵּית־יְהוָה.

De tweede qualiteit van dit koninkrijk is, dat het niet zou zijn van aardsche strekking, zin en bedoeling, of tijdelijk en binnen de grenzen van de aardsche huishouding, maar עַד־עוֹלָם. Doel en strekking richten zich op het Rijk der Heerlijkheid.

Vs. 14. De verhouding van dit koninkrijk wordt gefundeerd als de patria potestas. De verhouding, waarin God als Souverein zal staan tot den Messias, die van Hem het koninkrijk in opdracht ontving, is de verhouding van vader tot zoon. Het is niet een betuiging van goedwilligheid, maar het duidt op den aard en oorsprong van het gezag.

Vs. 15. Wat er ook in het typisch koninkrijk gebeure, Gods goedertierenheid zal van hem niet wijken.

Vs. 16 geeft nogmaals de verzekering van het eeuwig bestand van het koninkrijk, het kan niet verbroken worden. Het aardsche koninkrijk van David echter *is* verbroken door de Babylonische ballingschap en niet weer opgericht, dus daarop kan het niet doelen.

Vs. 17 behelst de toezegging.

Hier is dus de voorstelling, dat aan Christus het koninkrijk toekomt;

1°. *wat niet het karakter van potestas magistralis draagt, maar zijn parallel vindt in de patria potestas,*

2°. *wat niet binnen de engte van aardsche verhouding besloten ligt, maar wat zal zijn* עַד־עוֹלָם, *terwijl*

3°. *hoofddoel is, dat er een* בַּיִת *moet komen.*

Het gansche Oude Testament is vol van alle de symbolische en typische heenduidingen op het koningschap van Christus. In de Eschatologie hebben we reeds het standpunt behandeld, waaruit men deze zaak bezien moet.

Resultaat is 1°, dat altoos het koningschap van Christus aan Zion verbonden wordt, speciaal van Zion is. Dit doelt niet op de huidige Joden, maar symbolisch op het volk van God, de kerk; 2°, dat behalve dit koningschap aan dien koning gegeven is koninklijke heerschappij en macht (echter geen regeeringsmacht) om door Hem als Hoofd van Zijn volk uitgeoefend te worden tegenover de wereld en Satan.

Thans volgen eenige plaatsen uit het Nieuwe Testament.

a. Joh. 18 : 36, 37.

Hier staat de gewichtigste uitspraak van Christus voor Pilatus. In vs. 33 stelt Pilatus aan Jezus de vraag: *σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων*;

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Vs. 36. De eerste vraag is: wat is te verstaan onder de woorden van Jezus: *ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου* en aan 't slot *νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν*?

Gemeenlijk wordt het verklaard alsof het beteekende, dat Jezus' koninkrijk is een geestelijk koninkrijk en dus gij, Christenen, moogt geestelijk vroom zijn voor u zelf in het koninkrijk der ideeën en sympathieën als navolgers van Christus, maar nooit moogt ge optreden met de eischen van het Christelijk beginsel in de wereld, in het maatschappelijk of politiek leven. Doet men dit laatste toch, dan wordt tegengeworpen, dat men in strijd geraakt met de uitspraak van Christus zelf, dat Zijn koninkrijk niet van deze wereld is en wordt men beschuldigd van zelf zulk een koninkrijk in de wereld te willen oprichten. Was dit de bedoeling van deze woorden, dan zou er een Genetivus moeten staan, *τοῦ κόσμου τούτου* en in het slot, *Mijn koninkrijk behoort hier niet thuis*. Maar dit is niet het geval. Er staat *ἐκ τοῦ κόσμου τούτου* en in het volgende *ἐντεῦθεν;* uitdrukkingen, die uitsluitend op den *oorsprong van het koninkrijk* wijzen. Jezus antwoordt nu, waarvandaan dit koninkrijk komt, niet wordt gezegd in welke sfeer het werkt. *Οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου* wil zeggen, *het vloeit niet voort uit de essentia creationis*, dus kan het niet afgeleid worden uit de patria potestas. In Hebr. 7 vs. 3 wordt bij het priesterschap van Melchizedek met nadruk op den voorgrond gesteld, dat hij is *ἀπάτωρ, ἀμήτωρ καὶ ἀγενεαλόγητος*, d. w. z. dat het priesterschap aan Melchizedek toekomt, niet omdat hij uit dien vader of die moeder geboren was of krachtens genealogische erflinie, maar krachtens de essentia van de schepping. Evenzoo laat Christus hier met de woorden *οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου* Zijn koninkrijk *niet* komen *uit het geslacht van David*. Bedoelde Christus, dat Hij wel als erfgenaam van David krachtens koninklijk erfrecht Koning was, dan zou *ἡ βασιλεία* van Christus uit deze wereld zijn opgekomen. Bij de prediking van het kerstevangelie moet men hiermee voorzichtig zijn. Op tal van catechisaties wordt deze quaestie eenvoudig voorbijgegaan. Men zegt dan: „Jezus heeft als zoon van David, als genealogisch erfgenaam van den troon ook recht op de kroon van David; dit is wel volkomen waar, maar daarbij wordt uit 't oog verloren, *dat Davids koningschap alleen typische, symbolische beteekenis heeft*, en dat men daaruit nooit de realiteit van het wezenlijke afleiden kan. Men mag wel zeggen, dat den Messias vleesch en bloed uit de lendenen van David zijn toegekomen, maar nooit het zoo voorstellen, alsof hierin nu het eigenlijke koninkrijk gelegen was. Dit ligt op de *Chiliastische* lijn, alsof Christus Zich als opvolger van David op zijn troon had kunnen zetten. Aldus was de Joodsche opvatting en die der Apostelen, wanneer zij vragen: *„Heere, zult gij in dezen tijd aan Israël het koninkrijk weder oprichten.* (Hand. 1 vs. 6); evenzoo dacht de moeder der

zonen van Zebedeüs (Matth. 20 vs. 21), en daarom is deze opvatting chiliastisch, omdat zij het symbolische en typische voor het reëele houdt.

Jezus nu protesteert hiertegen en zegt, dat Zijn koninkrijk zijn oorsprong heeft in den Raad Gods, in de Constitutio Mediatoris. Indien Hij erfgenaam was van den troon van David, die in Zerubbabel schijnbaar opgeleefd, daarna weder ten ondergegaan was, zoodat Herodes slechts een schijnkoning was en de Romeinen onwettig door overmacht hunne heerschappij oefenden, dan zou Hij een leger gehad hebben, zouden Zijne jongeren als soldaten hebben gestreden en alle pogingen in 't werk gesteld zijn om de Romeinen te verdrijven. In dit licht beschouwd vatten wij het conflict van Petrus in Gethsemane.

Vs. 37. Pilatus vraagt aan Christus: *zijt gij dan een koning?* Jezus zegt nu niet ἔσομαι maar σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς εἰμι. Hij is niet eerst koning na Zijn verheerlijking aan de rechterhand des Vaders, maar Koning is Hij krachtens de Constitutio Mediatoris, dus vóór Zijn ontvangenis en geboorte en als koning bezat Hij reeds gezag onder het Oude Verbond. In de tweede plaats zegt Christus, dat Hij juist daartoe in deze wereld is gekomen, om het koninkrijk, dat Hij krachtens de Constitutio Mediatoris bezit te *realiseeren.* Hoe wordt dit nu door Jezus gequalificeerd? Antw. als hierin bestaande, dat Hij μαρτυρήσει τῇ ἀληθείᾳ, en dat allen, die zijne stem hooren, zijne onderdanen zijn, πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς; qui dicto audientes sunt. De woorden ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον slaan op de verklaring βασιλεύς εἰμι. Wie de stem des konings hooren, hem gehoorzamen, zijn zijne onderdanen. De gelooVigen worden hier alleen als Christus' onderdanen gegeven, omdat zij uit de waarheid zijn, d. w. z. zij keeren aan de leugen, ψεῦδος, waarin 't bestand dezer wereld ligt, den rug toe.

Op het kruis van Christus stond βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. In symbolischen zin is dit waar als de proclamatie van het koningschap van Christus, maar Pilatus bedoelde er mee, dat Christus krachtens zijn afstamming uit David als kroonpretendent was opgetreden. Als landvoogd veroordeelde Pilatus Christus dan ook ter dood als een pretendent van den troon, die in botsing was gekomen met de keizerlijke autoriteit. Daardoor werd het vonnis geverifieerd en gesanctioneerd. Het antwoord van Jezus moet dus goed gevat. Christus zelf begreep, dat dit de quaestie was. en zegt daarom, dat Hij geen pretendent is, want Zijne onderdanen zijn niet de Joden, maar allen, die zich aan het getuigenis der waarheid onderwerpen.

b. Luc. 17 vs. 20, 21.

Hier geeft Christus eene *positieve verklaring* omtrent den aard van Zijn koninkrijk en wel *antithetisch* en *thetisch*, hoe het niet en hoe het wel is. Antithetisch n.l. οὐκ μετὰ παρατηρήσεως; men zal niet zeggen: ἰδοὺ ὧδε ἢ ἐκεῖ; thetisch n.l. ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Παρατήρησις is vertaald door uitwendig gelaat; wij zouden zeggen: het koninkrijk Gods komt niet met *uitwendige vertooning*, zoodat men het uitwendig, phaenomenaal kan waarnemen. Ook hier moeten we de woorden concreet en realistisch opvatten en niet zooals het gewoonlijk in spiritualistische predikaties geschiedt. Als men van een koninkrijk spreekt, b. v. van Pruisen, Beieren en Spanje, moet men het kunnen aanwijzen op de kaart. Verder heeft een koning een hofhouding, gezanten, een leger, vlag, wapen en verschillende andere dingen, waaraan het eene koninkrijk te herkennen en van andere te onderscheiden is. Zoo ook zou men dit alles op Christus' koninkrijk kunnen toepassen, wanneer het een koninkrijk *naast* andere koninkrijken was. Dan bestond er een grens voor Jezus' koninkrijk en zou men er wel van kunnen zeggen: *ἰδοὺ ὧδε ἢ ἐκεῖ.*

Deze verkeerde voorstelling tracht Jezus weg te nemen. *Had Jezus het koningschap van David bezeten, dan moest die παρατήρησις er geweest zijn.* Het zou zich uitgestrekt hebben tot aan de Jordaan of de Euphraat, zooals tijdens Salomo's regeering; ook zou Christus dan een paleis gehad hebben met alles wat daarbij behoort. Christus nu wist, dat Hij tot menschen sprak, die in de verkeerde voorstelling leefden, dat Hij Koning zou zijn met uitwendig apparaat. Christus bestrijdt deze antithese niet spiritueel maar reëel en zegt, dat Zijn koninkrijk niet met uitwendig apparaat en aanwijsbare grenzen bestaan zal.

In deze antithese begrijpt men de woorden *ἐντὸς ὑμῶν.* Het verschil tusschen de potestas magistralis ter wille van de zonde en de potestas essentialis in de schepping gefundeerd, is juist dit, dat *na de zonde de wet uitwendig geworden is.* Alleen door een uitwendige wet bestaat er uitwendige regeermacht. Op Sinaï werd de wet uitwendig aan het volk voorgehouden. In het Paradijs werd krachtens de schepping de regeermacht inwendig uitgeoefend, de wet was inwendig in het hart des menschen gegrift. *Christus* zegt nu, dat Zijn potestas niet parallel loopt of analoog is met de potestas magistralis, maar met de potestas essentialis, zooals zij oorspronkelijk in het Paradijs bestond, daarom *regeert* Hij *door het inwendig gebod*, daarom wordt Zijne regeermacht binnen in u, *ἐντὸς ὑμῶν*, uitgeoefend.

c. Matth. 28 vs. 18—20.

Dit is de plaats bij uitnemendheid, waarop men zich beroept voor de verkeerde voorstelling der Christocratie. De fout, waardoor men die verkeerde voorstelling afleidt is, dat men de woorden *„ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς* losgerukt heeft uit het verband. Neemt men ze op zich zelf, zooals ze daar staan, hecht men zich aan dien enkelen klank en weet men niets verder omtrent het koninkrijk van Christus uit de Openbaring, dan moet men zeggen: ja, het is zoo door Christus bedoeld. Men vindt deze woorden evenwel te

midden van de Openbaring, waarin duidelijke indices door Jezus, de Apostelen en de Profeten gegeven zijn over het koningschap van Christus en deze weer niet als losse spreuken naast elkander, maar eveneens in verband. Daarom moeten we deze woorden expliceeren 1°. *in verband met het redebeleid*, 2°. *in harmonie, ex analogia fidei, d. w. z. in verband met de geheele Openbaring.*

1°. *Het verband.*

De vraag is, of men hier vinden kan degenen, die het koninkrijk realiseeren. Onze Vaderen stelden bij de leer van de verkiezing en de bijzondere genade de vraag op den voorgrond „hoe kan Christus Koning zijn zonder onderdanen?" Dit kan niet. Het geldt hier de vraag der charadeplaatjes: „où sont les sujets?" Heeft men die vraag beantwoordt, dan begrijpt men eerst den aard van het koninkrijk. Het is plicht te gehoorzamen aan het optredend gezag; diegenen dus, *die doen wat Christus gezeyd heeft*, τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην, *zijn de onderdanen.* In de tweede plaats doet zich de vraag voor: „Waarover strekt zich dit koninkrijk van Christus uit?" Deze sfeer wordt aangegeven door *πάντα τὰ ἔθνη.* Het koninkrijk is niet beperkt tot een bepaald volk of land, maar het strekt zich uit over de geheele aarde, is καθολικός. Daarom moeten de discipelen den last ontvangen om de geheele wereld in te gaan, opdat de Koning onderdanen krijge. Zij, die na de διδασκαλία gedoopt zijn, zijn dan de onderdanen. Daarom moest ook, waar het koninkrijk zich realiseert, dit zich uitstrekken tot πάντα τὰ ἔθνη.

Deze voorstelling strookt dus geheel met wat elders staat, dat het Koninkrijk van Jezus het volk van God tot onderdanen heeft, die gedoopt zijn en in gehoorzaamheid aan Christus als Koning leven, verspreid over de geheele wereld.

2°. *Bestaat het volk van God alleen op deze wereld?*

Antw. Neen, het is ook in den hemel, en langzamerhand zijn die onderdanen voor het *grooter* deel in den hemel.

Zijne koninklijke ἐξουσία moet dus tweeërlei karakter dragen.

1°. dat zij uitgeoefend wordt in den hemel, en 2°. gespreid is over de gansche aarde.

Vs. 20. *En ziet, Ik ben met u al de dagen* tot *de voleinding der wereld.*

Men zou zoo zeggen, dat met de voleinding der wereld het koninkrijk juist beginnen moest, omdat dan juist de volkomen heerlijkheid intreedt. Maar neen, dan zal het ophouden en zal Christus het aan den Vader overgeven (1 Cor. 15 vs. 28).

De uitdrukking ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος duidt dus *de temporeele grens* aan van de gegeven ἐξουσία van het koninkrijk van Christus.

Ten slotte staat ook hier hetzelfde als het „ἐντὸς ὑμῶν." De Heere zegt, dat het niet plaats heeft door uitwendige, maar door inwendige regeermacht.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμί. Hoewel locaal en lichamelijk afwezig, toch is er geestelijke praesentie van den Koning in zijn volk aanwezig. *Praesens door den Heiligen Geest oefent Hij in Zijne kerk Zijne regeermacht uit,* zet Hij het verstand om en buigt Hij den wil en de neigingen.

Eindelijk wordt deze ἐξουσία van Jezus niet afgeleid uit de wereld of uit de afstamming van David, maar ἐδόθη, ze is Hem gegeven, Hij heeft ze niet suo iure, want dan zou ze eeuwig zijn, en omdat ze Hem gegeven is, is ze slechts voor eenen tijd.

d. Matth. 11 vs. 27.

In vs. 25 en 26 stort onze Heere en Heiland, ziende de uitkomst van de prediking, in dank zijne ziel uit voor den Vader. In vs. 27 zegt Hij : πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου enz. Deze woorden, uit het verband gelicht en op zichzelf beschouwd, geven den indruk alsof in πάντα begrepen ligt *alle* macht, dus ook overheidsmacht in hemel en op aarde. Beziet men ze evenwel in hun verband, dan gaat in vs. 25 de betuiging vooraf, dat niet Christus Κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς is, maar *dat Christus juist den Vader Κύριος noemt.*

Ten tweede is hier niet sprake van uitwendige regeermacht, maar van eene geestelijke daad, van een regnum, dat op geestelijke wijze wordt uitgeoefend door het Woord en door den Geest, daar er voorafgaat de daad van uitverkiezing, wedergeboorte en verlichting en niet een uitwendig magistrale daad. (de woorden: ὅτι ἔκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν zien op de verwerping; καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις op de uitverkiezing en illuminatie).

In wat volgt zien we, dat deze woorden in hetzelfde licht voorkomen als Jezus aanduidt, waarin Zijn macht bestaat. Ze bestaat toch niet in eene magistrale macht over de koningen der aarde, maar ze is *de macht van de kennis van den levenden God,* die Hij hun meedeelt.

In vs. 28 volgt, dat Jezus ze tot zich roept om zijn onderdanen te worden, niet opdat Hij uitwendige magistrale macht over hen zou uitoefenen, maar opdat ze van Hem geleerd zouden worden, vs. 29. μάθετε ἀπ' ἐμοῦ. Staat nu vast, dat een uitspraak in de Heilige Schrift even goed als in ieder ander geschrift een strekking moet hebben, waardoor het in het verband kan worden ingeschakeld, dan *volgt daaruit, dat de woorden:* πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου *niet zien op een magistrale macht, maar op de geestelijke macht, die Christus uitoefent in Gods uitverkorenen.*

Waarom dan de uitdrukking πάντα μοι παρεδόθη? Dit is niet moeielijk in te zien, want de zaak is deze, dat Christus niet alleen werkt door den Geest, maar dat de werking van den Geest gebonden is aan de werking van het Woord. Dit betreft niet de wedergeboorte, want deze is niet van Christus, maar van God Drieëenig, maar wel het κήρυγμα, waardoor het geloof niet ingeplant,

maar gewekt wordt. Had Christus alleen de gave der προφητεία, dan zou dit niet voldoende zijn om te maken, dat de uitverkorenen *de prediking van het Evangelie* ontvingen, want dit is *een uitwendige zaak, die uitwendige ordinantie eischt, samenhangend met iemands levensloop en lotgevallen.* Op een dorp b. v. zonder prediking des Woords zijn de kansen voor een prediker zeer wisselvallig om in aanraking te komen met menschen, die Gods Woord kennen. De Zoon, eenmaal opgevaren, kan niet aan Gods uitverkorenen Zijne geestelijke macht openbaren door prediking des Woords, tenzij Hij de macht hebbe om uitwendige ordinantiën voor de kerk te stellen en hare lotgevallen en omstandigheden alzoo te beschikken en te regelen, dat de prediking van Gods Woord tot alle uitverkorenen kan komen en rijkelijk opwassen.

Zoo opgevat vloeit door deze tusschenschakel het voorgaande met het volgende vanzelf saam.

e. Joh. 3 vs. 35. Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Hier vinden we dezelfde uitdrukking in andere woorden en komt hetzelfde verband voor. Er is *geen sprake van magistrale macht.* Ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ (vs. 34*a*). Hier wordt dus gezegd, dat Christus als de van God gezonden Getuige op aarde geen geestelijke werking aanbrengt, maar *de uitwendige prediking des Woords,* οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα (vs. 34*b*) d. w. z.: want Hij heeft aan Zijnen Zoon als Middelaar niet in bepaalde individueele mate het πνεῦμα gegeven. Ieder *mensch* ontvangt het πνεῦμα ἐκ μέτρου naar de maat van zijn persoonlijkheid. Christus nu nam niet den menschelijken persoon, maar de menschelijke natuur aan. Naar Zijn Ik is Hij de Tweede Persoon van het Drieëenig Goddelijk Wezen. Daarom vervalt bij Hem het metrum personale. Bovendien staat er niet κράτος, maar πνεῦμα.

Vs. 36. ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

De πιστεύοντες *zijn de onderdanen;* de ongehoorzamen zijn zij, die weigeren Hem te hooren, οἱ ἀπειθοῦντες. Dit ziet weer op het Middelaarschap, want er volgt niet, dat de πιστεύων een gerust en stil leven in de burgermaatschappij, maar τὴν ξωὴν αἰώνιον hebben zal.

f. Joh. 17 vs. 2.

In dezen tekst wordt hetzelfde niet alleen nog duidelijker vermeld, maar de exegese der twee vorige plaatsen wordt hier door Jezus zelf *datis verbis* uitgesproken; immers hier staat niet alleen, dat de Vader aan den Zoon ἐξουσία gegeven heeft, maar het ἵνα, het waarom wordt er tevens bijgevoegd. Het karakter der heerschappij wordt hier omschreven, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. *Hier is dus weer geen sprake van een uitwendige magistrale macht over de burgermaatschappij op aarde, maar van de toebrenging van het eeuwige leven aan hen, die de Vader krachtens de uitverkiezing aan den Middelaar*

gegeven heeft. Ἡ ζωὴ αἰώνιος wordt hier niet door wedergeboorte gegeven, maar het is de verkondiging van de kennisse Gods, waardoor het eeuwige leven niet in kiem, maar in bewustzijn aan Gods uitverkorenen wordt toegebracht.

In dit „hoogepriesterlijk gebed" geeft dus Jezus zelf de explicatie, wat het doel, de strekking en het karakter is van de meedeeling dier ἐξουσία.

g. Ef. 1 vs. 22.

In vs. 19 is sprake van κράτος, die God geoefend heeft, de ἐνέργεια τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, betoond in de opwekking van Christus uit de dooden (vs. 20). Het gaat hier over de Almachtigheid en niet over de Souvereiniteit Gods, want de opwekking van Christus uit de dooden is een daad van Goddelijke almacht. Dit laatste wordt in den vorm van souvereiniteit ingeleid door het zitten ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ.

Deze woorden mogen door ons niet anders verstaan dan werkelijk in de Schrift staat. De *Catechismus,* die deze uitdrukking van onze Geloofsbelijdenis expliceert, heeft hierbij niet duidelijk onderscheiden (Zondag 19, Antw. 50). Ze geeft er geen nadere omschrijving van, en de explicatie is niet volledig. Alleen bij wijze van inlassching, n.l. door de woorden „als het hoofd Zijner Christelijke kerk", wordt hier gesproken over de eigenlijke kennis van een Middelaar door de prediking van het Woord. Wel wordt in Antw. 51 onderscheiden tusschen de macht van Christus als Koning der kerk en Zijn macht over de vijanden, waardoor hij Zijne kerk bewaart en beschut.

De formule ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ *wijst niet Jezus' Koningschap aan,* zooals het gemeenlijk wordt opgevat. (In 't algemeen is er niets tegen, als men die begrippen inéén laat vloeien, maar bij de predikaties is het vooral noodig goed te onderscheiden).

Wat is zitten ἐν δεξιᾷ?

Ἐν δεξιᾷ is de positie van den grootvizier, den eersten minister of van den kabinetsformeerder, zouden wij zeggen. In het Oosten bestaat er geen minister maar een grootvizier, b. v. die van den Sultan van Turkije, den Schach van Perzië en den keizer van China. Zulk een grootvizier is een enorm machtig man, maar hij is niet gekroond en geen koning; hij is de uitvoerder van de macht van den sultan of den vorst zelf. Haman, Mordechai en Jozef b. v. hadden geen primaire macht, maar de macht van organen; ze waren ministri, die als zoodanig feitelijk wel de macht uitvoerden, maar niet als regeermacht, daar ze zelf de souvereiniteit niet droegen. *Het koningschap van Christus over zijn kerk ligt niet in het zitten aan de Rechterhand Gods, maar Hij bezit dit als* κεφαλή *Zijner kerk. Als Koning over Zijn kerk staat Christus daarbij ook tot God Drieëenig in een verhouding als een grootvizier tot zijnen vorst.* De κυριότης over het heelal toch komt toe aan den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

(De uitdrukking grootvizier wordt hier natuurlijk slechts ter verduidelijking van de voorstelling gebruikt).

De suzereine vorsten uit het Oosten, b. v. Ahasveros, Salmanassar, Nebukadnezar en Sanherib hadden vele koningen onder zich. Feitelijk was nu hun grootvizier machtiger dan al die koningen. Door hem stond de Suzerein met die koningen in verband. Toch waren de koningen koningen wat betreft het formeele en qualitatieve; *de grootvizier was de rechterhand van den Suzerein.* Onze rechterhand doet alles, maar daarom is ze ons „ik" niet. Zoo ook gaat alles door den grootvizier; hij handelt in „Naam des Konings".

De sultan van Djokjokarta of Soerakarta in onze Oost heeft toch een koningsmacht, al is die ook nominaal, want hij staat onder de κράτος van onze regeering.

Aldus moet het ἐν δεξιᾷ opgevat worden.

Christus als grootvizier is feitelijk degeen, door Wien God zijne macht over de vorsten der aarde, hel en over de engelen uitoefent. *Het is de cosmisch-universeele regeermacht, die God uitoefent door den ἐν δεξιᾷ gezeten Christus.* Het koningschap van Christus over Zijne kerk moet daarvan onderscheiden worden.

h. Hebr. 2 vs. 8.

Hier wordt geciteerd uit Ps. 8 vs. 5—7 en is *sprake van organische, niet van regeermacht.* Adam had macht over het planten- en dierenrijk, niet alsof Adam koning van de dieren was, maar zijne macht moest hij hierin tegenover de dieren gebruiken, dat hij ze door zijn geest temde en in bedwang hield. Hij moest zijne macht aanwenden, opdat hij niet door planten- en dierenwereld zou beheerscht worden; tegenover de dieren, opdat zij hem niet opaten, tegenover de plantenwereld moest hij het gif bedwingen. Het ὑποτάσσειν in vs. 8 duidt dus de κράτος aan. Nu wordt vervolgens van den mensch gezegd, dat hij dit nog niet ziet, νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα. Na den zondeval is deze macht aan den mensch ontnomen, is zij gebroken; het gif vernietigde het menschelijk leven enz. De dieren aten de menschen op.

In vs. 9 vervolgt de Apostel, dat Christus de heerlijkheid en eere bezit, die wij nu nog niet hebben, Hij, die onze menschelijke natuur aannam, ons lijden leed en voor ons in den dood ging. Al het cosmische is aan Hem als zoodanig onderworpen. Daarin bestaat Zijn κράτος.

Over het zitten aan de rechterhand Gods kunnen hieraan nog tal van andere plaatsen uit de Schrift toegevoegd, maar de momenten, waarop het aankomt zijn thans genoegzaam aangegeven en de weg is voldoende gebaand om den gang der zaken duidelijk na te gaan.

De groote quaestie, waarop het nu aankomt is, dat er tweeërlei voorstelling bestaat omtrent het afdalen van de macht.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De *eerste* voorstelling is, dat alle souvereiniteit van God op Christus is gelegd. Van Christus uit splitst zich de souvereiniteit uitwendig en inwendig in haar afdalen op de koningen der aarde en op de bisschoppen in de kerk. Christus heeft weer zijn plaatsbekleeder op aarde in den Paus, zoodat de macht van den Paus zich over twee sferen splitst, eenerzijds over die der bisschoppen, anderzijds over die van de koningen der aarde. Rome evenwel kwam er nooit openlijk voor uit, alsof de souvereiniteit van Christus eerst van den Paus afdaalde op de koningen. Het geldt hier de quaestie van het ἐν δεξιᾷ. De tusschenschakel van den Paus is niet reëel. De Paus is de grootvizier van Christus, hij is minister, waarom hij zich dan ook *servus servorum Dei* noemt. Ter verduidelijking kunnen we evenwel deze tusschenschakel van den Paus best weglaten.

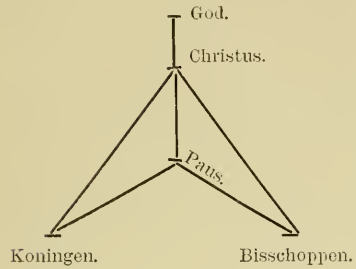

De *tweede* voorstelling is, dat God de souvereiniteit heeft en de Overheden aanstelt. De Overheden of koningen stellen aan eenerzijds de gewone magistraten, anderzijds de predikanten.

Dit was het stelsel van Oldenbarneveld. Ten tijde van de Republiek trad natuurlijk de souverein, die met de overhoogheid bekleed was in de plaats van den koning.

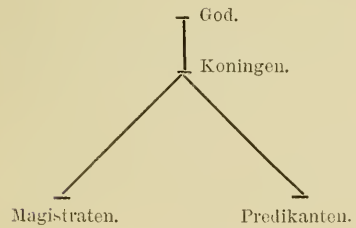

De *voorstelling der Schrift is,* dat alles in God is. Van God daalt de *potestas essentialis* af op de koningen der aarde, de door Hem aangestelde souvereinen. *Daarnaast is het regnum oeconomicum, dat bij het regnum essentiale bijkomt als extraordinair middel van redding en herschepping, opgedragen aan den Christus.* Christus zelf regeert nu als koning Zijne kerk door Zijn ministri, evenals de koningen hun landen door hunne ministri regeeren, maar met den gang en bedoeling, dat in het rijk der voleinding Christus Zijn Rijk weer overgeeft aan God den Vader, zoodat het regnum oeconomicum verdwijnt, terugkomt in het regnum essentiale, wat dan het *„Regnum Gloriae"* wordt.

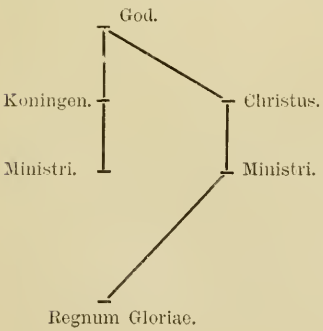

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

1°. Bij de *eerste* voorstelling, die feitelijk de Roomsche was, al durfde Rome er ook niet openlijk voor uitkomen, liggen de *koningen en bisschoppen op één lijn*. De bisschop staat als kerkvorst naast den staatsvorst. Rome stelde er prijs op, dat een bisschop wereldlijk gezag had, want daarmee juist stelden zij de bisschoppen op gelijke lijn met de koningen. Voor den keizer, als boven de koningen staande, werd dan een exceptie gemaakt. Het *gevaar* hierbij is:

1°. *dat het burgerlijk leven onder den kerkelijken invloed komt* en aan de geaardheid en de natuur van den burgerstaat geweld wordt aangedaan, zooals dan ook in alle Roomsche landen geschiedt;

2°. *dat*, wanneer kerkelijke en burgerlijke macht op rang gesteld worden, *de kerk een wereldsch karakter aanneemt* en de bisschoppen binnen de kerk als overheid optreden, zoodat men de voorstelling krijgt, dat er op aarde *in de kerk eene overheid* bestaat. Christus is dan Suzerein, maar de bisschoppen zijn met souverein en overheidsgezag bekleed.

Ditzelfde vindt men ook in de *Synodale Genootschapskerk*. Daar laat men Christus niet Zelf regeeren, maar is er een overheid aangesteld in het Synodaal Bestuur.

2°. Bij het *tweede* schema wordt *het kerkelijk wezen op zij gedrongen*. Het koningschap van Christus vervalt geheel, de kerk heeft geen zelfstandig bestaan, is niet meer het regnum Christi, Christus is geen Rex, maar *de kerk is een tak van den staatsdienst* geworden. Evenals de mensch uit ziel en lichaam bestaat, zoo ook is er in den staat een geestelijk en stoffelijk orgaan. Deze twee takken van staatsdienst staan onder de Overheid van het land, die èn de burgemeesters èn de rechters èn de predikanten aanstelt.

Oldenbarneveld heeft wel nooit gevraagd, dat de magistraat de predikanten zou aanstellen; 't ging alleen maar om het recht van aanstellen. Op dezelfde lijn werden de burgemeesters door de vroedschappen gekozen. De approbatie moesten ze van de Overheid hebben. Dan eerst waren ze dienaren van de Staatsoverheid.

In de Synodale hiërarchie worden althans onder de orthodoxen *het eerste en tweede schema vermengd*. Haar eigenlijke opkomst was eene vermenging, daar het instituut van 1816 uitging van den koning en landsoverheid. Deze overhoogheid over de kerk, die koning Willem I zich aanmatigde, was een zondigen tegen Christus, omdat hij Christus' koninkrijk op zij zette. De schuld ligt evenwel niet alleen bij den koning, maar vooral bij de predikanten, die hem hierop niet gewezen hebben. *Ds. Molenaar* zag dit kwaad in, verzette zich, maar heeft ten slotte het hoofd voor koning Willem I gebogen.

De voorstelling der synodaal-orthodoxen is, dat de koning zijn macht van Christus heeft en zoo ook over de kerk haar moet uitoefenen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Thans gaan we over tot de behandeling van het regnum essentiale en het regnum oeconomicum, die we eerst afzonderlijk zullen bespreken om ze daarna met elkander in verband te zetten.

A. Het Regnum essentiale.

Het ligt in den aard van het essentieele, dat het *duurzaam* is, wijl het gegrond is in de essentie.

Het regnum essentiale is de uitoefening van de souvereiniteit Gods, gelijk die in de oorspronkelijke ordinantie der schepping gegrond ligt. Dit regnum kan tijdelijk worden verstoord, gelijk door de zonde geschied is, en een uitwendig middel kan aangebracht worden om de stoornis te doen verdwijnen, maar dit geschiedt altijd aan den essentieelen κόσμος en het doel daarvan is altoos om wat er is en blijft weer tot zijn normalen toestand te brengen.

Van het regnum essentiale geldt 't zelfde, wat geldt van het sacerdotium essentiale en van de προφητεία essentialis. In de schepping zelf is het priesterschap van den mensch tegenover God gegeven; dientengevolge kan het wel tijdelijk in den mensch verstoord worden en het extraordinaire priesterschap van Aäron er bij komen om het te verhelpen, maar einddoel moet daarbij steeds zijn, dat het sacerdotium essentiale weer in den mensch teruggebracht wordt. Zoo is ook hier het regnum essentiale in de schepping zelf gegrond en wel *urbildlich in God, abbildlich in den mensch.* Urbildlich is God koning, abbildlich de mensch, omdat hij naar het beeld Gods geschapen is. Nu is de verhouding van God tot de wereld gestoord; als het koningschap van God afdaalt op den mensch kan tijdelijke hulp evenwel tusschenbeide treden, maar de bedoeling en het einde is steeds, dat het oorspronkelijke regnum essentiale in zijn zuiverheid hersteld worde.

Tweeërlei is daarvoor noodig.

1°. *Onder de geheele bedeeling der genade blijft altoos het regnum essentiale bestaan.* Iemand kan b. v. tijdelijk niet spreken, maar daarom behoudt hij toch zijn spraakvermogen. Het kan niet weg, omdat het essentieel is en alle hulpmiddelen en medicina worden aangebracht aan het essentieele tot herstelling. Breekt men een arm, dan wordt het verband aangebracht aan den *bestaanden* arm, al is die ook gebroken. Dit wordt hier in verband met de Gratia communis slechts gecommemoreerd.

2°. Op grond daarvan staat in de §, dat de koningen, *de magistraten,* die tot de oeconomia van de Gratia communis behooren, alzoo rechtstreeksche instrumenten zijn, door welke God Zijn Overhoogheid op aarde uitoefent. Ze *behooren niet tot het regnum oeconomicum,* maar ze moeten het regnum essentiale vertoonen en dit niet in oorspronkelijken vorm van potestas patria en patriarchalis, maar bij wijze van hulpmethode en als extraordinaire hulpmiddelen,

doch alzoo, dat al wat die koningen op aarde uitoefenen tot het regnum essentiale behoort. Daarom staan zij als zoodanig *bij de Gratie Gods* en niet bij de Gratie van Christus.

Om het juiste verband zullen we terloops eerst het volgende verschijnsel bespreken.

Slaat men de oude Gereformeerde Dogmatieken op, dan wordt het regimen van den Locus de Magistratu bij het regimen ecclesiae, dus de burgerstaat als staande in de kerk beschouwd. Volgens deze voorstelling bestaat er niets anders dan de kerk, welke een inwendig en een uitwendig bestaan heeft. Het geestelijk bestaan neemt in de kerk de eerste plaats in en evenals daarvoor geldt het regimen ecclesiae, zoo is er nog een ander regimen, dat over het uitwendige gaat. Er is dus geen sprake van een kerk met een zelfstandig bestaan en een burgerstaat met een eigen bestaan daarnaast, maar de burgerstaat wordt als deel van de kerk beschouwd. *Het is één groot kerkelijk leven met organen voor de geestelijke belangen in den kerkeraad, en voor de burgerlijke belangen in den magistraat.*

In de meeste oude Dogmatieken bestaat zelfs niet eens een aparte § voor den Locus de Magistratu; alles heet regimen ecclesiae, waarbij men in de tweede plaats handelt over het regimen in civilibus.

Lateren, zooals *à Marck*, voegen er nog een derde bestuur aan toe, n.l. *de patria potestas*, waarbij hij ook het huwelijk behandelt. De vader komt voor als lid der kerk ook in zijn huis, de huiselijke macht van den vader wordt dus als *in* de kerk staande beschouwd. *Nu is het uiterst opmerkelijk, dat, terwijl onze vaderen dit in hun Dogmatieken geven, zij uit een heel ander vaatje tapten, toen ze in den grooten strijd kwamen met Oldenbarneveld en de Erastianen of Remonstranten.*

In dien strijd van de 17de eeuw toont de kerkrechtelijke beschouwing van Hugo de Groot en de Remonstranten, hoe dat verweer gevoerd is. Daarvan geven ze schemata, en ze wijzen er daarin juist op, dat zooals op dit oogenblik de koningen rechtstreeks hun macht van God ontvangen, parallel met deze macht van den Souverein de macht van het regnum oeconomicum van Christus loopt, anders konden ze de macht van Christus niet handhaven en kon de kerk van Christus niet vrij blijven. Maar . . . . de overheid droeg het zwaard en zoo kwam de kerk in afhankelijkheid. *Daarom gaven de Gereformeerden dit derde schema* als indice van hun voorstelling; maar ze deden dit *zonder het in hunne dogmatieken op te nemen.* Noodgedrongen waren ze tot de ware voorstelling gekomen, zonder evenwel die correctie ook werkelijk aan te brengen.

Hoe liep nu de zaak? *De Herormers waren Roomsche naturen,* ze waren

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Roomsch gedoopt en Roomsch opgevoed, menschen, die hun wetenschappelijke denkwereld en bewustzijn uit Thomas Aquinas hadden. Ze streden een strijd, omdat ze inzagen, dat het mis ging. Waar ze in controvers kwamen met Rome, ontwikkelden ze op elk punt een eigen opinie, die zij aan de Schrift ontleenden, zooals b. v. op het punt van de soteriologie, sacramentologie en hamartologie. Maar al die controvers met Rome bepaalde zich bijna uitsluitend hiertoe. Ook is er wel gehandeld over de vraag of het regimen ecclesiae papale of democraticum moest zijn, maar slechts van ééne zijde is dit bezien. *Vele van de Roomsche voorstellingen, waarin zij opgegroeid waren, lieten zij bestaan,* b. v. wat betreft den Locus de Deo, de Christo, de Ultimis. Uit dezen laatste werd natuurlijk de leer van het vagevuur verwijderd.

Zoo werd dan ook de verhouding van den magistraat uit de Roomsche voorstelling overgenomen. De burgerstaat als staande in de kerk was aan Christus' Koningschap onderworpen. Door deze voorstelling kwam er in de Dogmatieken, dat de kerk burgerlijke overheden heeft. Zoo komt de burgerlijke magistraat uit de kerk om voor haar stoffelijke belangen te zorgen. De kerken werden dan door den magistraat gebouwd. De magistraat bracht de gelden bijeen, de kerkmeesters werden door de stedelijke regeering, de vroedschap, aangesteld (Cf. pag. 10 van dezen Locus).

Eerst in den strijd met de Remonstranten zag men in, dat dit misging. Toen was het niet meer de vrijheid der kerk tegenover den Paus verdedigen, maar tegenover de Overheid. De kerk was eerst door de Overheid gesteund en geholpen, vooral in het eerste opkomen der Reformatie in Duitschland en in Genève, waar haar voortgang en bevordering hoofdzakelijk voortkwam uit de kracht van den magistraat zelf. Men verdedigde de vrijheid der kerk tegen de macht van Rome, met dit verschil, dat men niet streed tegen de macht als zoodanig, maar wel als afhankelijkheid van den Paus.

Tot zuivere onderscheiding van kerk en magistraat kwam het daarom eerst in den strijd met de Remonstranten. Nu streden ze niet meer tegen een Roomsche Overheid, maar tegen een Overheid, die zeide de Gereformeerde belijdenis te hebben, zooals alle Remonstranten in die dagen beweerden. *Het werd nu de vraag, hoe het zelfstandig isolement der kerk tegenover de Overheid qua talis verdedigd moest. Daarvoor stelde men nu het derde schema op.* Namen zij het niet op in hunne dogmatieken, *wij doen thans niet anders dan de winste onzer Vaderen boeken in het dogmatisch samenstel.*

De strijd in ons land tusschen de Gereformeerde en de Vaderlandsche kerk is dezelfde. De Vaderlandsche kerk zoekt steun in connectie met de Overheid. Ze wil zelfs aan die Overheid invloed verschaffen, mits ze dan maar het karakter van Vaderlandsche of *Volkskerk* behoudt. Ze heeft niets tegen een afhankelijk-

heid van de Overheid. Dit is dus juist de voorstelling, dat *de gedoopte burgerij de kerk is*, de magistraat in de kerk bestaat, zoodat een huwelijk tusschen Overheid en kerk noodzakelijk gevolg is. *Deze zelfde voorstelling gaf ook aanleiding tot de formule in Art. 36 onzer Confessie over de vervolging van ketters.*

Dit is de strijd, die onze Vaderen gestreden hebben tegen de Remonstranten en die zij consequent doorzett'en, omdat zij steeds door de Staten gebonden werden. Cf. Postacta van de Dordtsche Synode van 1618/19.

B. Het Regnum oeconomicum.

Naast het regnum essentiale loopt het regnum oeconomicum, dat een gansch ander karakter draagt.

Het komt bij het bestaande bij, is een verband, dat aangelegd is aan een ziek deel, is dus zelf geen deel van het lichaam, een hulpmiddel, extraordinair en abnormaal er bij komend met het doel om de herstelling van het essentiale te weeg te brengen en dan te verdwijnen. Dit regnum oeconomicum is natuurlijk berekend op de natuur en het eigenaardig karakter van het regnum essentiale, evenals een pleister of de zalf berekend is op de natuur van het bloed en de zenuwen; het ontleent echter niet zijn oorsprong aan het lichaam. De zalf wordt uit de plant bereid en op het lichaam aangebracht, zoo is ook het regnum oeconomicum niet uit de zieke menschheid genomen, maar aan de zieke menschheid aangebracht, niet een deel van het regnum essentiale, maar een regnum, dat verbonden met het regnum essentiale, daarop invloed uitoefent.

1°. *Het regnum oeconomicum is niet een regnum, dat op zich zelf wil blijven.* Elk verband wil slechts tijdelijk zijn, postuleert zijn verdwijning en verhaast die, want het doel is zoo spoedig mogelijk genezing aan te brengen. Evenzoo is ook de strekking van het regnum oeconomicum zoo spoedig mogelijk te verdwijnen. Dit vindt zijne uitdrukking, als de gemeente des Heeren bidt: *„Kom, Heere Jezus, ja kom haastiglijk!"* het verlangen om weer in het regnum essentiale terug te keeren, zooals het, ontdaan van alle stoornis, tot stand komt door het regnum oeconomicum.

2°. Wanneer men aan een ziek kind een verband aanlegt, dat twintig jaar zal moeten duren, dan moet uit het herstelde kind een man gegroeid zijn. Is het kind in zijn groei belemmerd, dan is dit een verkeerde applicatie van het verband geweest. Evenzoo wordt bij *het regnum oeconomicum niet alleen de applicatie gegeven, maar ook de doorvoering tot het τέλος.* Het regnum essentiale is een groeiend rijk, dat van zijn ἀρχή tot zijn τέλος voortgaat, dat in 't Paradijs begint met zich te ontplooien en te ontwikkelen.

Deze beweging en dit proces van het regnum essentiale van een ἀρχή tot een τέλος gaat nu onder den invloed van het regnum oeconomicum door tot zijn vol-

tooiing. Deze levensbeweging van het regnum essentiale zou indien er geen storing door de zonde tusschenbeide ware gekomen anders hebben plaats gegrepen, het zou dan een additieve ontwikkeling geweest zijn. Wanneer nu het regnum oeconomicum zijn dienst geëindigd, zijn taak vervuld en zijn doel bereikt heeft, dan zal het regnum essentiale niet alleen weer zuiver opkomen, maar heeft het zijn vollen rijkdom bereikt. Het regnum essentiale zal dan niet zijn gelijk het eenmaal was in 't Paradijs, maar gelijk het staan zal in het *Regnum Gloriae*.

Gevolg daarvan is: 1°. *dat, wat de subjecten betreft, uit den aard der zaak alle menschen tot het* regnum essentiale *behooren en tot* het regnum oeconomicum *alleen diegenen, die organisch met het regnum oeconomicum verbonden zijn,* al naar men wil door uitverkiezing, wedergeboorte of door geloof; en 2°. volgt vanzelf daaruit, *dat die twee soorten van onderdanen, die thans uiteenloopen, weer één moeten worden,* want de onderdanen van het regnum oeconomicum blijven altijd onderdanen van het regnum essentiale, omdat het regnum essentiale altoos bestaan blijft. (Dit komt te pas bij de quaestie of de bisschoppen aan de Overheid onderworpen zijn. Rome zei neen en handhaafde de *immuniteit der bisschoppen*. Op onze lijn is deze voorstelling evenwel niet admissibel).

Ieder onderdaan van het regnum oeconomicum blijft dus onderdaan van het regnum essentiale, maar wanneer het regnum oeconomicum zijn dienst voleindigd en zijn loop volbracht heeft, zoodat het verdwijnt en het regnum essentiale in zijn voltooiing optreedt, dan moeten op datzelfde moment de subjecten dezelfde zijn; dan kan men geen subject van het regnum essentiale zijn of men moet ook subject van het regnum oeconomicum wezen. De twee begrippen moeten elkander volkomen dekken. *Er moet dus iets tusschen komen, waardoor het verschil tusschen de twee groepen van onderdanen wordt opgeheven. Dit is het iudicium supremum,* het scheiding maken tusschen de schapen en de bokken. Uit het regnum essentiale worden dan uitgenomen zij, die niet tevens onderdanen zijn van het regnum oeconomicum. In dit verband draagt het iudicium supremum zijn souverein karakter, zoodat de voorstelling alsof God niet Zelf zal oordeelen, maar het oordeel aan Christus zal overgeven hiermede saamvalt.

Het ineenvallen dier twee rijken, zoodat het regnum oeconomium weggaat en het regnum essentiale alleen overblijft, wordt ons in 1 Cor. 15 voor oogen gesteld.

In vs. 22 is sprake van de opstanding uit de dooden.

In vs. 24 wordt gezegd, dat er allerlei ἀρχαὶ, ἐξουσίαι en δυνάμεις in de wereld en den kosmos bestaan, zoowel in de daemonen in de wereld der geesten als

op aarde in de machten, die zich ieder op hare wijs tegen den Christus verzetten. Als de laatste macht onderworpen is, is Christus feitelijk Suzerein over alle machten, maar in dat oogenblik geeft Hij alles aan den Vader over. Onder die ἐχθροί worden niet alleen verstaan de daemonen of de geweldhebbers op aarde, maar ook die geestelijke machten, die op aarde het menschelijk leven beheerschen, met name de θάνατος. Vs. 26. ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.

Vs. 27. *God Drieëenig heeft alles aan Christus onderworpen,* want alle kosmische macht is ἐχθρός. *In den kosmos bestaat nu tweeërlei macht.* 1°. een macht, die *zich geestelijk aan Christus onderworpen heeft, Zijne kerk,* die Hem geestelijk toebehooren en in wie Hij nu reeds koninklijke macht uitoefent.

2°. daarnaast en rondom die kerk allerlei δυνάμεις ἐξουσίαι en ἀρχαί, *die geestelijk zich als* ἐχθροί *tegenover Christus verzetten* en hun eigen κράτος willen handhaven tegenover den κράτος van Christus. Zelve niet willende verbroken worden, trachten zij de macht van Christus te breken. Dit kan hun nooit gelukken, want God gaf ze alle in de macht van Christus.

Parallel en symbolisch typisch hiermee is het optrekken van Israël tegenover de Kanaänieten en omliggende landen. Israël in de woestijn op, eigen erf als de kerk van Christus, begint met te dolen. In de woestijn schenkt God Israël *potentieele* macht over de koningen en volken der omliggende streken. Nu is dit gansche land onderworpen, maar Israël moet er eerst voor strijden. Daarop wordt David koning, en de heerschappij wordt uitgestrekt over Edomieten, Moabieten enz., van de Middellandsche zee tot aan de rivier.

In het Vrederijk van Salomo ligt nu het symbool van het moment gegeven, waarop het volk van God aan Zijn koninkrijk alle vijanden onderworpen en cijnsplichtig gemaakt heeft, totdat de volkeren zich weer tegen de heerschappij van Salomo verzetten, omdat zijn vrederijk slechts een symbolisch en geen reëel karakter droeg.

Op den Pinksterdag staat de kerk als Israël in de woestijn, vervolgd en uitgestooten, maar met de belofte, dat Christus ten Hemel varende de geheele wereld, πάντα τὰ ἔθνη, alle ἐξουσίαι in hemel, hel en op aarde aan zich onderworpen heeft. Nu kan Hij die macht alleen uitoefenen in Zijne kerk en over de engelen, die zich aan hem onderwerpen, in den hemel en op de aarde, maar nog niet over de ἀρχαί op de aarde en in de hel. Daartegen oefent Hij κράτος, Hij bestrijdt ze en houdt ze in toom. Hij vernietigt ze nog niet, want de vernietiging grijpt eerst plaats in de laatste bange worsteling; dan zal er één moment komen, waarop Jezus Salomo zal zijn, op Zijn troon zal zitten, terwijl alles Hem onderworpen is. Maar, zoodra dit bereikt is, is ook het oordeel daar en geeft Hij het βασιλεία over aan God den Vader.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

C. Het verband tusschen de beide regna.

Dit verband ligt in den persoon van den Middelaar zelf, met name daarin, dat die Middelaar, die Koning in het regnum oeconomicum is, tegelijk de tweede Persoon is in de Driëenheid. Als tweede Persoon in de Drieëenheid bezit Hij met den Vader en den Zoon het regnum essentiale, neemt Hij daaraan deel en laat het geen oogenblik los. Aan den anderen kant, waar Hij onze menschelijke natuur heeft aangenomen en als Middelaar gesteld wordt, is Hij Hoofd van het regnum oeconomicum. In Zijnen persoon zelf is het verband tusschen die beide regna gelegd. Evenals bij het geheele Middelaarswerk de Goddelijke natuur van Christus de menschelijke natuur draagt, steunt, bekwaamt en in staat stelt om het geheele verlossingswerk te volbrengen, zoo ook is het de Goddelijke natuur in den Middelaar, die Hem bekwaamt en in staat stelt om het regnum oeconomicum als Koning te voeren.

Dit verband tusschen de beide regna ligt in den persoon van Christus inwendig. *Maar het ligt ook* uitwendig *geconstrueerd, welke constructio ab externo de Heilige Schrift uitdrukt door de* sessio ad dextram.

Door een voorbeeld kan men zich deze sessio ad dextram duidelijk voorstellen. Het is op zich zelf niet anders, dan dat b. v. de keizer van Duitschland den hertog van Saksen-Coburg of een anderen souvereinen vorst of koning van een kleinen staat tot kanselier aanstelde. In zulk een persoon was dan een *dubbele* qualiteit aanwezig, 1°. zou hij als regeerend vorst in zijn eigen staat de souvereiniteit dragen en 2°. als kanselier van den keizer van Duitschland zou hij de qualiteit hebben van minister regis, qui ad dextram imperatoris sedebat. Hij zou dan als hertog in zijn eigen land souverein gezag uitoefenen en tegelijk daarmee het keizerlijk gezag over geheel Duitschland, evenwel niet uit eigen hoofde, maar als minister imperatoris.

Zoo bestaat ook hier het verband ab externo, dat de mensch Jezus Christus, ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος aangesteld is tot Souvereine Koning *in het regnum oeconomicum,* doch ook tevens tot Minister primarius Dei, tot grootvizier of kanselier van God, hoe men het ook noemen wil.

Die qualiteit van het minister zijn wordt nu uitgedrukt door de sessio ad dextram. *Terwijl Hij als Souverein over Gods volk en kerk regeert, oefent Hij geen souverein gezag, maar macht,* κράτος *over den geheelen* κόσμος, *niet als Souverein, maar krachtens Zijne sessio ad dextram als Minister primarius Dei.*

D. Het historisch verloop van het Regnum Christi in het regnum oeconomicum.

De gewone voorstelling, die men bij minder nadenkenden vindt, is deze, dat Christus na Zijne Hemelvaart Koning Zijner kerk geworden is en wel door Zijn gezeten zijn aan de rechterhand Gods. Deze voorstelling is verkeerd. *Vol-*

gens de Schriftuurlijke beschouwing moet uit den aard der zaak het regnum oeconomicum beginnen bij de Constitutio Mediatoris. Dit is het, waardoor Psalm 2 tot zijn recht komt. *Ik toch heb mijnen Koning gezalfd over Zion, den berg mijner heiligheid* (vs. 6). Dit is ab aeterno, in het eeuwige heden geschied, alzoo in de Constitutio Mediatoris zelf. Nu kan men tot koning gezalfd en tot koning gesteld zijn, zonder dat men zijn regnum aanvaard heeft. Die aanvaarding nu kon eerst plaats grijpen, nadat in het regnum essentiale door de zonde de stoornis was aangebracht. Op een schip, dat in zee gaat, voert men eene verbandkist mede met daarin gereedliggend verband, om het eerst te gebruiken, wanneer b. v. iemand zijn been breekt. *Zoo ook lag het regnum oeconomicum gereed; het kon niet toegepast, zoolang de breuke nog niet had plaats gegrepen.* Die breuke greep plaats door het inbreken van de zonde in deze aardsche bedeeling, het regnum essentiale wordt verstoord en van dit oogenblik begint nu de uitoefening van dat koninklijk gezag.

Een nader stadium trad dit koningschap in bij de constituëering van het volk Israël, omdat toen in het volk van Israël het volk van God, waarover Hij Koning was in symbolischen vorm optrad. Maar ook in wat daarachter ligt is reeds het regnum oeconomicum werkelijk gaande en zich bewegende, zoodat we in het Oude Testament gedurig stuiten op zekere tegenstelling tusschen God en den Heere, alsof God tot den mensch en tot Israël over een anderen God en over een anderen Heer spreekt, zoo zelfs, dat in eenzelfden tekst soms de beide benamingen als zoodanig naast elkander voorkomen. Wat nu geldt van het munus profeticum en sacerdotale van Christus, geldt ook van Zijn munus regale, en in die mate is Christus in het Oude Testament de over Israël heerschende Koning, zoodat men verkeerdelijk meende, dat, waar Jehova stond, Christus daarmee bedoeld was; immers de openbaring aan Mozes in het braambosch is eene openbaring van God Drieëenig. Maar dit neemt niet weg, dat de Schrift zegt, dat de Messias er reeds is en reeds met Israël lijdt. Jes. 63 vs. 9. *In al hun benauwdheid was Hij benauwd.* In 1 Petr. 1 vs. 11 zegt de Apostel Petrus ten opzichte van het munus profeticum, dat de geest van Christus reeds in hen werkte. Zoo was *Christus dus reeds over Zion koning in geestelijken zin nog eer de symbolische vorm in Israël en Jeruzalem optrad.* Ziet men dit niet in, dan kan men de profetieën niet verstaan. Eer het volk van Israël naar Kanaän trekt, is Christus Koning. Wat in Kanaän gebeurd is, is symbolisch teeken, is aardsche vorm en veraanschouwelijking van Zijn werkelijk koningschap. Zoo eerst begrijpen we, hoe de profeten over Jeruzalem en hunne profetieën heen konden wijzen op de Parousie en op een eeuwig koninkrijk. *In Israël* is de uitoefening van Zijn koningschap symbolisch en typisch en eerst *na de Vleeschwording,* nadat Hij de menschelijke natuur aangenomen

had *is dat koningschap van Christus in aardsche* realiteit *zelfstandig* kunnen optreden. Elk oogenblik, dat Hij op aarde verkeert, is Hij Koning van Zion als van God gezalfd. Maar dit is niet het symbolische maar het reëele; daarom blijft de macht van het Sanhedrin heerschen. De overheidsmacht van het Sanhedrin laat Christus staan, Hij verbreekt ze niet, omdat het alleen symbolische beteekenis heeft. Eerst als Hij opgestaan uit de dooden in de menschelijke natuur ten Hemel is gevaren, verkrijgt zijn munus regium den voleinden vorm en oefent Hij dit uit, niet alleen over de kerk en Gods volk op aarde, maar ook over hen, die reeds in de eeuwigheid zijn. Dit behoudt Hij tot de ure, waarop alles aan Zijne voeten zal onderworpen worden, nadat alle tegenstand is gebroken; *dan, in het supreme moment van de volkomen victorie eindigt het munus regium en geeft Hij het aan God den Vader over (1 Cor. 15 vs. 28).*

§ 8. **De origine magistratus.**

God de Heere heeft het Overheidsambt niet door eene opzettelijke ordinantie ingesteld, noch ook eene opzettelijke ordinantie voor de instelling er van gegeven. Hij doet de Overheid vanzelf uit den nood van het zondige leven en zulks met noodzakelijkheid opkomen ad instar potestas patriae et patriarchalis, zoodat ze als het ware uit de laatste wordt afgestekt.

Nadat het Overheidsambt aldus de facto uit den nood *is opgekomen,* sanctioneert *de Heere dit ambt na den zondvloed in Zijne ordinantiën aan Noach, bevestigt het door de Overheden, die Hij zelf in Israël voor Israël instelt, kent aan dit ambt symbolische wijding toe door het Overheidsambt van den Messias en bezegelt het e iure divino eenerzijds door dit ambt te qualificeeren als een der functiën van Zijn Goddelijk gezag en anderzijds door gehoorzaamheid tegenover de dragers van dit gezag aan de onderdanen op te leggen. Van alle magistraatsgezag is dus God de causa principalis efficiens, ook al blijft de instelling en uitoefening van dit gezag (Israel nu uitgezonderd) altoos eene* **κτίσις ἀνθρωπίνη.** *Uit dien hoofde moet de voorstelling der* Mystieken *weerstaan, die in de 16de eeuw door de Anabaptisten, later door de Mennonieten en nu nog door de politiekschuwen wordt voorgestaan, alsof de instelling der Overheid niet uit God, maar uit de zondige wereld, naar sommiger beweren zelfs uit den Booze zou zijn, en alsof uit dien hoofde een Christenmensch zich in geen geval met de staatkundige aangelegenheden, hetzij dan in de regeering, hetzij bij de regeering mocht inlaten. Deze voorstelling was en is nog het uitvloeisel van een* spiritualistisch dualisme, *dat het verband tusschen de natuur en de genade miskent, in de natuur de Gratia Communis en in de genade het karakter van herschepping voorbijziet en daarom logisch uitloopt op* anarchie *en* antinomianisme.

Hiertegenover nu moet, op grond der Heilige Schrift, niet alleen het geoorloofd, maar het noodzakelijk en Goddelijk karakter der Overheid gehandhaafd, als opgekomen uit de Gratia communis en zoo door de

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Goddelijke uitspraken over het magistraal gezag als door den symbolischen samenhang met Christus' koningschap, met de Goddelijke instelling der Overheid in Israël en het eigen voorbeeld, zoo van den Christus als van Zijn heiligen, verheerlijkt.

Bezien we allereerst de loci classici voor deze §.

I. *Spreuk.* 8 *vs.* 15. בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים יְחוֹקְקוּ צֶדֶק Hier wordt gesproken over het bestaan van koningen op aarde. God spreekt uit, dat de uitoefening van het koningschap door den regeerder van een land niet buiten Hem om of tegen Hem ingaat, maar dat zij metterdaad is בּוֹ, door Hem. Dit is niet eene instelling van de Overheid, God stelde niet koningen aan, maar wel als ze er waren, heeft God de Heere als zoodanig hun ontstaan en bestaan *gesanctioneerd* en daarmee uitgesproken, dat het alles zoo was gekomen door Hem en overeenkomstig Zijnen wil, zoodat Hij zich van hen bedient om door hen Zijn souverein gezag op aarde uit te oefenen.

II. *Rom.* 13 *vs.* 1—7.

Uit den aard der zaak is deze uitspraak hier veel dieper ontleed en veel dieper ingaande in het wezen der zaak. Spreuk. 8 vs. 15 geeft slechts het beginsel aan. Hier wordt de positie, die het ambt van koning voor den Heer heeft qua talis gedefinieerd.

Vs. 1*a*. ***Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω.*** Met het Overheidsambt heeft te rekenen *πᾶσα ψυχὴ*. Dit is het kenmerk van het regnum essentiale, dat alle menschen daarvan onderdanen zijn. Ze zijn ondergerangschikt, er is een *τάξις* over hen gekomen.

ἐξούσιαι ὑπερέχουσαι kan vertaald door *„de machten, die er zijn"*, maar met dit begrip, hetgeen ook in het begin der § staat, dat de Overheid niet door God aangesteld wordt. Nergens toch is er een opzettelijke ordinantie voor de instelling van het Overheidsambt gegeven.

In het woord *ὑπερεχούσαις* ligt in, dat de machten er vanzelf komen, *sponte sua;* het is onverschillig hoe ze er komen; het komt er alleen maar op aan, dat ze er zijn.

In de tweede plaats is de uitdrukking *ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις een principieele bestrijding der legitimiteit.* Deze stelt het voor, alsof, wanneer er eene dynastie over een land heerscht elk op zij werpen van die dynastie en een oprichten van een anderen troon als zoodanig in strijd is met Gods ordinantie. In het woord *ὑπερεχούσαις* nu zien we, dat dit niet 't geval is. Dit zou wel 't geval

zijn, als oorspronkelijk door God den Heere over elk volk door eene Openbaring Zijnerzijds een koning was aangesteld; immers dan zou de onderdaan gebonden zijn aan zijne heerschappij, zoolang er geen tegenordinantie kwam. Nu evenwel de Overheid uit drang van nood, uit drang van het leven der natuur, sponte en niet door een ordinantie Gods is opgekomen, is het *niet de vraag,* hoe *die Overheid is opgekomen, maar gaat het hier alleen om het* feit, *dat zij is opgekomen, welk feit maakt, dat zij als* ἐξουσία *moet geeerbiedigd worden.*

Gesteld, dat het in een land gelukte, dat er een socialistische Overheid optrad, dan zou elk onderdaan van het rijk eveneens gehouden zijn die socialistische Overheid te gehoorzamen, als hij nu gehouden is te gehoorzamen aan de overheid, die er thans is. Ὑπερεχούσαις wil zeggen, dat de onderdaan niet te oordeelen heeft of hij de Overheid erkent of niet, maar nij moet alleen vragen of er overheidsmacht wordt uitgeoefend. Ook kan er worsteling zijn, zooals b. v. in Hannover, waar de koning verjaagd is. Thans oefent de koning van Pruisen in Hannover gezag uit. Daarom mag geen enkel Hannoveraan beweren thans een onderdaan van den ouden koning te zijn, maar moet hij de ἐξουσία, die er is, beschouwen als de van Godswege geldende ἐξουσία en er zich aan onderwerpen. Daarom is *πᾶσα ψυχή kenmerk van het regnum essentiale* en van de ἐξουσίαι ὑπερέχουσαι en is deze plaats voor den oorsprong en de quaestie der *legitimiteit* van overwegend gewicht.

Vs. 1*b*. *Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, αἱ δὲ οὖσαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν.* Hier wordt de verklaring van ὑπερεχούσαις gegeven. De Apostel Paulus laat niet den minsten schijn of zweem van twijfel over, maar expliceert het nog scherper dan boven geschied is. Er kan geene macht uitgeoefend worden dan ὑπὸ Θεοῦ, zoodat ze op dat oogenblik *orgaan* is van de Goddelijke ἐξουσία; *en die staatsmachten, die er eenmaal zijn en zich doen gelden, zijn* ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι. Wordt nu door een oproer een troon omver geworpen en een andere Overheid daarvoor in de plaats aangesteld, dan is dit *geen toelating of dulding Gods, maar τάξις.* Onze Vaderen wezen er dan ook op, dat zulke gebeurtenissen oordeelen of straffen over de vorsten of over de onderdanen waren, waarin de energie Gods optrad.

Op vers 3 komen we later terug.

Vs. 4—6. Op vers 4 komt het vooral aan.

Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν σοὶ εἰς τὸ ἀγαθόν. ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ· Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστίν ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι.

Zien we tevens op de woorden in vs. 6 *λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσὶν*, dan wordt in deze verzen tot driemaal toe uitgedrukt, dat de *Overheid dienaresse Gods* is, dat de Overheden niet zijn zelf opgeworpen machten, die zich als zoodanig

macht toekennen, die alleen aan God toekomt, maar dat zij, wat betreft haar karakter, munus, ambt en qualiteit God tot Souverein hebben. Daarom wordt hier in de allereerste plaats de gedachte vooropgezet, dat de Overheid *dienares* Gods is.

In de uitdrukking „*dienares Gods*" laten de Overheden meestal allen nadruk vallen op het woord „Gods" om daarmee haar goddelijk karakter te kennen te geven. Op zich zelf is er natuurlijk tegen het droit divin niets te zeggen. maar toch moeten we vooraf den nadruk leggen op het διάκονος en λειτουργός zijn. Zij zijn Overheden van Godswege, bij de gratie Gods, maar dienaren. ministri; ze hebben God boven zich en God tot eigenlijken Souverein en zij oefenen hun macht nooit anders uit dan door zelf *organen* te zijn, waardoor Gods Souvereiniteit wordt uitgeoefend.

De Overheid is dus διάκονος en λειτουργός beide, maar van twee verschillende kanten uit.

Het verschil tusschen deze beide is, dat διάκονος de *verhouding der Overheid tot God*, haar dienende betrekking tot God den Heere voorstelt en λειτουργός hare verhouding *tot de onderdanen;* λειτουργία van λαός en ἔργειν, werken ten bate, ten behoeve van het volk. De Overheden zijn dus λειτουργοί, omdat zij door God aangestelde personen zijn om voor 't welzijn van het gemeenebest, van het volk zorg te dragen en niet om als executeurs het volk te bestraffen, te bedwingen en in toom te houden. Een beul is διάκονος van den vorst en geen λειτουργός, want hij helpt de menschen de wereld uit; een burgemeester daarentegen is λειτουργός, want hij zorgt voor het welzijn der burgerij en draagt een meer oeconomisch karakter.

2°. Ten tweede zien we, *dat ze een absolute beteekenis hebben. want er bestaat een absoluut verschil tusschen goed en kwaad.* Dit punt komt later bij de wetgeving terug. De tegenwoordige juridische beschouwing stelt het voor alsof recht is, wat de Overheid als recht verklaart, alsof de Overheid zeggen kon, wat goed en wat kwaad is, alsof er buiten het ius constitutum geen recht zou zijn. De uitdrukking van vs. 3 οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶν φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ ἀλλὰ τῷ κακῷ zou dan aldus moeten opgevat worden, dat iemand, die doet wat de Overheid voorschrijft, goed is en dat, wie daartegen ingaat, tot de kwaden moet worden gerekend. De maatstaf, de toetssteen van het goede en kwade is dan in de handen van de Overheid. Daartegenover nu wordt hier van τὸ ἀγαθόν gesproken, d. w. z. er is een absoluut onderscheid tusschen goed en kwaad, een ordinantie door God daarvoor gesteld; daarin moet de Overheid zich aan God onderwerpen en daarom moet ze Gods *dienaresse* zijn.

3°. Van de Overheid als zoodanig wordt verder gezegd: οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. *De wettiging van het zwaard dragen ligt opgesloten in de woor-*

den, die volgen: Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν. In de uitdrukking μάχαιραν φορεῖν op zich zelf ligt geen wettiging van het zwaard; er zijn meer menschen, die een zwaard, dolk of iets dergelijks dragen, zonder daartoe het recht te hebben. Daarvoor kan men wel bang zijn, maar die φόβος is niet de φόβος die één is met de vreeze voor God, omdat de Overheid het zwaard draagt van Godswege. Dat de Overheid door God zelf met het zwaard is gewapend, blijkt uit het woordje γὰρ. Evenals een koning zijn soldaten wapent en gerechtsdienaren aanstelt, omdat ze hem dienen, evenals een agent een sabel draagt omdat hij door de Overheid is aangesteld, evenzoo dragen de ἄρχοντες een μάχαιρα, omdat ze door God tot ministri zijn aangesteld.

4°. Het laatste moment van dezen alles behandelenden locus classicus voor den Locus de Magistratu ligt in

Vs. 5. διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ **διὰ τὴν συνείδησιν.** Met deze woorden wordt een conclusie getrokken. Eerst is objectief aangegeven, dat de Overheden Θεοῦ διάκονοι zijn, hun macht van Godswege hebben, maar nu moet de zaak nog subjectief worden vastgelegd. *Objectief* is dit geschied, doordat de Overheid macht kreeg zich als zoodanig te handhaven; *subjectief,* doordat God de Heere *ontzag voor de Overheid in de consciëntie* legde. Wanneer men de Overheid gehoorzaam is, omdat men er niet tegen op kan tornen, omdat men bang is klappen te krijgen en in de gevangenis te worden geworpen, dan bestaat er wel een onderwerping uit vreeze, maar daarmede is de zaak nog niet in orde. Er staat uitdrukkelijk bij διὰ τὴν συνείδησιν. Ook al kan men zich aan de Overheid onttrekken, toch moet men zich voor God aan haar gebonden gevoelen.

Dit vormt bij den Apostel den overgang tot het *belasting betalen,* vs. 6. Daarin schiet de macht van de Overheid te kort. Zij weet niet, hoeveel iedereen betalen moet. Vandaar de smokkelarij en de verkeerde aangiften op het terrein der belastingen. De Overheid is niet alziende en alwetend, ze kan niet controleeren, daarom waarschuwt Paulus hier, dat men toch voor God in zijn conscientie schuldig staat. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε.

Waar nu de Overheid van Godswege haar macht uitoefent en men om Gods wil haar gehoorzaamheid verschuldigd is en onderworpen moet zijn, zoo volgt *eo ipso daaruit, dat overtreding van het gebod tot gehoorzaamheid aan de Overheid gelijk gesteld wordt met overtreding van de gehoorzaamheid aan God.*

Voorloopig stappen we af van deze passage en laten haar tot later rusten.

Thans gaan we over tot

III. *Daniel 4 vs. 32.* (We citeeren hier de Hollandsche vertaling, de indeeling in den Arameeschen tekst in den Hebr. Bijbel is een geheel andere). Daniël deelt aan Nebukadnezar de straf mede, die over hem komen zou.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Voor ons komt het vooral aan op het tweede gedeelte: *totdat gij bekent, dat de Allerhoogste over de koninkrijken der menschen heerschappij heeft en dat Hij ze geeft aan wien Hij wil.*

De reden, waarom we na Rom. 13 allereerst op deze plaats wijzen, ligt hierin, dat Daniël hier niet spreekt tot den koning van Israël, maar *tot een' Heidenschen koning.* Bij de behandeling van den Locus de Magistratu moet men er altijd op letten, of er in de Heilige Schrift sprake is van een' koning van Israël of van een' koning in 't algemeen, want alles, wat geldt van den koning van Israël, geldt volstrekt niet altijd van iederen koning. De overheid van Zion komt in een geestelijk koninkrijk voor, en van den een mag men niet concludeeren op den ander. In Rom. 13 komt het algemeene karakter sterk uit in het woord πᾶσα, hetgeen bovendien nog geschreven is onder de regeering van keizer Nero, terwijl er in Jeruzalem geen eigen Overheid bestond. Ditzelfde algemeene karakter komt ook uit in Spreuken 8 vs. 15, waar zooals de pluralis מְלָכִים aanduidt, sprake is van de Overheden in 't algemeen.

Daniël dan, hier voor een Heidenschen vorst staande, vraagt van hem, dat hij de Opperheerschappij des Heeren erkennen zal. Daniël beroept zich niet op de Openbaring van Sinaï noch op die der patriarchen maar hij spreekt uit de *Gratia communis. De „Theologia naturalis" leert aan de vorsten der aarde, dat zij Gods dienaren zijn.* Waar het nu alleen Gratia communis is, komt het weinig tot een recht inzicht; wel, wanneer ook de Gratia specialis er bij komt. De *Mahomedanen* b.v. hebben een zuiver begrip van de Overheid, als dienaresse Gods, maar dit is bij hen niet alleen tot de Gratia communis terug te brengen, want zij kennen ook het Oude en Nieuwe Testament, en danken dus hun recht begrip aan een inzicht in Gratia communis, zooals dat door de Gratia specialis wordt mogelijk gemaakt. Bij de Heidensche volkeren komt dit laatste natuurlijk niet voor, de Gratia communis kunnen zij zich immers niet wel voorstellen. In het Rijk van Babylon en de omliggende streken waren evenwel de overblijfselen van de Paradijs-traditie en van Gratia communis het zuiverst bewaard. Daniël stelt nu aan koning Nebukadnezar, die evenals Lodewijk XIV zich als koning op één lijn met God gesteld had, den eisch terug te treden in zijne eigenlijke positie. Hier wordt de zaak uitsluitend bezien van die zijde om den koning eens neer te zetten en niet om den onderdanen gehoorzaamheid en onderworpenheid op te leggen; het is hier te doen om den koning neer te drukken tegenover de zelfverheffing en een valsche opvatting van het droit divin. Er is sprake van twee dingen,

1°. *dat geen koning aan eigen macht of invloed zijn gezag te danken heeft; dat zijn gezag niet absoluut, maar relatief is; dat hij als orgaan en instrumenteel souverein de macht van een ander waarneemt en uitoefent,*

2°. *wordt het legitimistisch beginsel omvergeworpen*, wanneer de vorsten van die dagen zich inbeeldden, dat de kroon altijd aan de afstamming uit een bepaald vorstenhuis was verbonden. Zoo beweert b.v. tegenwoordig de graaf van Chambord de kroon van Frankrijk te moeten dragen. Het geven van de kroon wordt nu volgens Daniël 4 vs. 32 niet aan een genealogische orde verbonden, maar Gods vrijmacht wordt geponeerd om òf genealogisch te werk te gaan òf door opstand den éénen koning af te zetten en een ander in zijn plaats te stellen, want *God geeft de koninkrijken aan wien Hij wil.*

IV. *Daniel 2 vs. 21.* De bovenstaande slotwoorden van Dan. 4 vs. 32 worden hier uitgewerkt, *zoodat de omwenteling opgenomen is in de Goddelijke Openbaring.* De voorstelling, alsof men tegen elke revolutie zou moeten zijn, omdat de revolutie verkeerd is, slaat de historie van ons vaderland in 't aangezicht, daar wij door twee groote revoluties geworden zijn, die wij zijn, en eveneens is deze voorstelling een klap in het aangezicht van het Calvinisme in Nederland, dat in de eerste dier twee omwentelingen en in de Engelsche revolutie den grootsten rol heeft gespeeld. De vraag is: zijn deze revoluties met het begrip van autoriteit en de onderworpenheid aan God den Heere al dan niet in strijd? Onze Vaderen antwoordden hierop ontkennend. *Eene omwenteling kan zeer goed naar Gods wil zijn. Dit is het juist, wat hier door Daniel tegenover Nebukadnezar, den koning, wordt besproken.* Een mensch, die in den tegenwoordigen tijd als Daniël tegen een koning sprak, zou overal een majesteitsschender genoemd worden. Daniël echter als profeet en in den naam des Heeren sprekende tot den machtigsten koning, die toen op aarde bestond, aarzelt niet zoo kras en scherp mogelijk te getuigen, *dat de omwentelingen niet alleen plaats hebben onder de toelating Gods, maar dat zij uit Zijn verborgen Wil voortkomen. God zelf zet de koningen af.* De woorden: *want Hij verandert de tijden en stonden* geven dit duidelijk te kennen. Dit slaat niet op een verandering der tijden in den zin van den tegenwoordigen Middel-Europeeschen of Greenwichtijd, maar op *de verandering van époque in de geschiedenis van een volk.* Zoo is er een dynastieke tijd, welke doorloopt, totdat God tusschenbeide treedt, een nieuwen keer brengt en een nieuwe periode laat beginnen. Dit veranderen van de tijden en stonden en het laten aanvangen eener nieuwe periode geschiedt door de afzetting van koningen en door het in hunne plaats bevestigen van anderen in het koningschap.

't Verdere verband laten we hier rusten, omdat het ons te ver zou afleiden.

Na deze uitspraak wijzen we op een der gewichtigste uitspraken van den Apostel Petrus in zake den Locus de Magistratu en wel op

V. *1 Petr. 2 vs. 13—17.*

Uit vs. 13 is de uitdrukking *κτίσις ἀνθρωπίνη* expresselijk in de § overgenomen,

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Het begin der § zegt, dat het Overheidsambt niet ingesteld is door een afzonderlijke ordinantie Gods en dat God geen opzettelijke ordinantie heeft gegeven voor de instelling van de Overheid.

Dit nu ligt juist uitgedrukt in de woorden κτίσις ἀνθρωπίνη, d. w. z. dat de oprichting van het Overheidsambt, de benoeming, aanstelling, beperking en bepaling van het salaris en alles wat met de *architectoniek* van het overheidsambt saamhangt geen κτίσις τοῦ Θεοῦ is, (want daarvoor zijn er geen vaste voorschriften) maar κτίσις ἀνθρωπίνη.

Hierdoor wordt uitgesproken:

1°. *dat het Overheidsambt door het toedoen van menschen tot stand komt,*

2°. *dat het door menschelijke daden in stand wordt gehouden,* en

3°. *dat door menschelijke beslissing de vorm er van wordt vastgesteld.*

Bij die drie dingen saam bestaat er eerst een κτίσις ἀνθρωπίνη in den vollen zin des woords. Dit punt is voor de beschouwing van den Locus de Magistratu van het uiterste gewicht, omdat de verkeerde stelling, het denkbeeld alsof het koningschap de eenige ware vorm voor de overheid of erfelijk was voor goed door de woorden κτίσις ἀνθρωπίνη op zij wordt gezet.

(In de volgende § over de „formae regiminis" zullen we dit nader aanduiden).

Hier is de architectoniek van het overheidsambt aan den mensch opgedragen, en *deze menschelijke architectoniek moet uit 't volk komen,* zoodat de Overheid in dit opzicht haar oorsprong neemt uit het volk. Desniettemin wordt ook stellig uitgesproken, dat men ὑποτάσσεσθαι moet aan den aldus optredenden magistraat διὰ τὸν Κύριον, dat men door zich niet te onderwerpen zondigt tegen God, en dat men door zich wel aan de Overheid te onderwerpen, ook gehoorzaamt aan de door God gestelde ordinantiën.

In vs. 14 komt het groote beginsel voor de architectoniek van de Overheid nog sterker uit.

Hierin toch wordt uitgesproken, dat de Overheid van Godswege de bevoegdheid heeft om zijne macht op anderen, op ambtenaren over te dragen om door die ambtenaren haar macht en gezag uit te oefenen, *dat zij de bevoegdheid heeft organen en instrumenten voor de uitoefening van haren wil te scheppen.* Zoo heeft b. v. een koning in de verschillende provinciën commissarissen aangesteld. Is die macht nu eenmaal overgedragen, *dan verplicht hetzelfde beginsel, dat iemand tot gehoorzaamheid aan God verplicht, hem ook tot gehoorzaamheid aan den* βασιλεύς *en de* ἡγέμονες, *die de* βασιλεύς *zendt.* Πέμπειν wil hier zeggen, iemand *met last, mandaat, instructie zenden.* Een gezant reist niet op en neer van het eene land naar het andere, maar blijft daar, waarheen hij gezonden is. Zijn gezonden zijn bestaat juist in zijne instructie en zijn volmacht om zijn zaken voor den koning uit te richten. Wat Paulus in Rom. 13

uitdrukt met de woorden *ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν*, wordt hier omschreven door *ὅτι οὕτως ἐστὶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ*.

In vs. 17 wordt eindelijk de zaak geconcludeerd. Hier wordt ons eene reeks gegeven en gezegd, dat er ordinantiën door God voor de overheid gesteld zijn.

1°. in *het organisch verband*, waarin we staan met geheel het menschelijk geslacht en de in dat organisch verband vanzelf opduikende *organische hoofden*,

2°. in het *sociologisch verband van het lichaam van Christus*, de nieuwe menschheid, *ἀδελφότης*.

3°. dat, terwijl wij staan onder dit sociologisch verband met organische hoofden, we onder God en *van Godswege onder den koning* staan.

Deze drie worden in het volgend verband gezet: *πάντας τιμήσατε, τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, τὸν Θεὸν φόβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε.*

Πάντας ziet op het organisch verband van het geheele menschelijk geslacht.

Τιμᾶν wordt gebezigd van wat betrekking heeft op het kosmische leven, hier eerst voor 't algemeen menschelijk organisch verband en daarna voor de heerschappij van den koning, d. w. z. voor de civiele macht. Voor de kerk wordt het verbum *ἀγαπᾶν* gebezigd en *φοβεῖσθαι* voor God als boven alles staande.

VI. *Deut. I vs. 17.*

Mozes stelt mannen aan om recht te spreken in Israël. *Gij zult het aangezicht in het gericht niet kennen, gij zult den kleine zoowel als den groote hooren; gij zult niet vreezen voor iemands aangezicht, want het gericht is Godes*, d. w. z. de rechtspraak, die gij als rechters uitoefent. Hier wordt niet in 't bijzonder van de rechtspraak in Israël, maar van die *in 't algemeen* gesproken. De rechters doen niet aldus voor zich zelf, maar voor God; niet om een zekere orde in 't land te houden, b. v. opdat er niet gestolen worde, maar de מִשְׁפָּט geldt voor God. De epexegese voor deze plaats vindt men in

VII. *Ps. 82 vs. 1 en 6.*

Deze plaats spreekt het begrip van Deut. 1 vs. 17 duidelijker uit. כעֲדַת־אֵל אֱלֹהִים נִצָּב Het woord אֱלֹהִים doet ons terstond gevoelen, dat hier geen sprake is van iets bijzonders voor Israël of wat uit de bondsbetrekking voor Israël voortvloeit, want dan zou er יְהוָה moeten staan. De naam אֱלֹהִים gaat terug op de algemeene schikkingen en ordinantiën Gods, die uit de natuur voortvloeien.

Daar, waar recht gesproken wordt *adest praesentia Dei in medio.* Het enkelvoud נִצָּב duidt aan, dat God alleen in het midden van de raadzaal staat. De מִשְׁפָּט wordt hier karakteristiek een עֵדָה van God genoemd. *Praesentia Dei*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

adest in coetu Dei. God roept de vergadering saam om zijn recht te doen uitvoeren en te handhaven. Daarna volgt בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט Hier staat אֱלֹהִים in plurali. Wij zouden er הוּא bij verwachten, maar het Hebreeuwsch taaleigen vereischt dit niet. De klemtoon valt op יִשְׁפֹּט. *Hij* is het, die recht spreekt.

Vs. 6 wordt in het slot van vs. 5 voorafgegaan door de woorden: כָּל־מוֹסְדֵי יְמוֹטוּ אָרֶץ. Onder deze מוֹסְדֵי אָרֶץ moet niet verstaan de bodem der aarde, de grond onder de אֲדָמָה, maar de *zedelijke fundamenten,* waarop het leven der wereld gegrond is. Hier worden alleen de grondvesten, waarop het maatschappelijk sociale, politieke leven geboren is, aangegeven, dat God te midden der rechters recht spreekt. De vertaling *„gij zijt goden,"* doet de kracht der woorden niet geheel en al gevoelen. *Beter* werd het verstaan, wanneer er stond *„gij zijt God" d. w. z. gijlieden saam zijt organen van God, zoodat God in u gezamenlijk spreekt.* Iedereen op zich zelf is niet een God, maar gij te zaam zijt hetzelfde, als wanneer God er is. Het enkelvoud נָצַב in vs. 1 wijst dit ook aan.

Aan de vertaling: „gij zijt Goden" zijn we te meer gebonden om in *Joh. 10 vs. 34—36* de Heere zich beroept op deze uitspraak en daar de vertaling ***Θεοὶ ἐστε*** gevonden wordt. *Ἐν τῷ νόμῳ* wordt hier gezegd van iets, wat in de Psalmen voorkomt; daaruit blijkt dus weer, dat *νόμος* de naam was voor het geheele Oude Testament, תּוֹרָה. Opmerkelijk is, dat de Heere zelf de epexegese geeft *πρὸς οὓς ὁ λόγος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ*; de rechters worden hier dus voorgesteld als de zoodanigen, die door den *λόγος τοῦ Θεοῦ* geïnspireerd worden en metterdaad verricht een rechter zijn rechterlijk ambt goed, als hij zijn eigen geest op zij zet en zich zooveel mogelijk laat inspireeren door den Geest van God.

VIII. *2 Kron. 19 vs. 6.*

Op deze plaats komt dezelfde uitdrukking voor als in Deut. 1 vs. 17.

Tot de richters wordt gezegd:

רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה d. w. z. handelt niet lichtvaardig, ga niet op den eersten indruk af, want gij houdt het gericht niet den mensche, maar den Heere.

IX. *1 Sam. 10 vs. 24.*

הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ יְהוָה d. w. z. hebt gij gezien, wien God tot koning heeft uitverkoren? De keuze van Saul had plaats gehad door het volk. Zijn koningschap was een *ἀνθρωπίνη κτίσις.* De stammen waren opgeroepen, een huisgezin was geraakt en door menschelijk toedoen had ook de aanraking van Saul plaats gehad. Daarop nu volgen deze woorden, dat de geraakte persoon feitelijk door den Heere verkoren is.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

X. *1 Timoth. 2 vs. 1—4.*

Dit is de derde apostolische uitspraak. De nadruk valt hierop, dat er geboden wordt gebeden te doen. Hier wordt de grond gelegd voor *de voorbidding voor de Overheid.* Wanneer iets een zaak van gebed wordt, dan wordt het een zaak van religio. Nu is het aardsche, een gewone instelling op zich zelf reeds eene zaak van gebed om er Gods zegen over af te smeeken, maar dan gaat het gebed als zoodanig niet over personen. In deze verzen echter is sprake van het bepaald aanroepen van Gods naam ten behoeve van alle personen, die in hoogheid gesteld zijn. Al verlangt men niets van dien koning en heeft men zelf persoonlijk geen aanleiding, dus ook geen subjectief gebod om iets van dien koning te vragen, toch rust objectief op alle Christenen de last, dat zij voor de Overheden tot God bidden, dat zij de regeering des konings als gave Gods moeten belijden, waarvoor ze God bidden en danken moeten. En dat niet, omdat het God zoo wel wil of omdat het zoo wel aardig staat, maar omdat God de Heere wil, dat wij erkennen in ons gebed, dat de Overheid door den Heere ons als gave gegeven is. En waartoe strekt die gave? Het antwoord is eene uitdrukking van Gratia communis *ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι* (vs. 2.). Dit is de omschrijving van de taak, het doel en de roeping der Overheid. Wanneer de wereld aan zich zelf overgelaten was, dan zou dit zonder Overheid geleid hebben tot een *bellum omnium contra omnes,* tot een eindeloos anarchistische verwarring, tot een eindelooze worsteling van den een tegenover den ander, maar dank zij deze gave Gods is er nog een burgerlijke gerechtigheid mogelijk, en een menschelijk leven dien naam waard, in stilheid en vrede, in onderlinge gemeenschap der maatschappij. Dit alles is vrucht van de Gratia communis, vooral, dat we leven *ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.* Dit laatste ziet niet op het eeren van het goede en het in eere houden van het eerbare, het doelt niet op de publieke zedelijkheid en eerbaarheid. In onze vertaling staat *in alle godzaligheid en eerbaarheid,* d. w. z.: leeft men in wilde horden, dan is uitoefening van religie onmogelijk, dan moet men huilen met de wolven in het bosch. Nu kan men aan zijn innerlijke aandrift van *εὐσεβεία* voldoen en volgens zijn overtuiging leven door de conditie van het leven *ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. Dit is de conditio sine qua non voor de kerk van Christus.* Zal deze optreden in de prediking van het Evangelie en zal de bediening der Sacramenten voortgang hebben, dan moet er een ordelijke maatschappij bestaan.

In vs. 4 voegt de Apostel er aan toe: *ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν,* d. w. z. dat niet aan die enkele menschen, maar aan geheel de wereld moet gepredikt worden, opdat de kerk een vast en rustig bestand krijge, niet alleen in de maatschappij, maar in de gehecle

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

wereld, en opdat de prediking langs dezen weg haar voortgang hebbe. Dat dit alles mogelijk is, is een gevolg van de instelling der Overheid.

De schakel is dus deze: *God stelde de Overheid in, daardoor werd een ordelijke maatschappij mogelijk, daardoor kon de kerk van Christus een vast bestand krijgen, zoo werd er een ordelijke prediking mogelijk en ten slotte, dat alle menschen zalig worden en tot de kennis der waarheid komen.*

Hiermee is de behandeling der loci classici ten einde. Alleen is nog te wijzen op XI. *Hosea 8 vs. 4* omdat deze plaats *schijnbaar van tegenovergestelde strekking is, en waarop men zich van Anabaptistische zijde beroept,* ingaande tegen onze voorstelling.

Zij hebben koningen gemaakt, maar niet uit Mij; zij hebben vorsten gesteld, maar ik ken ze niet. Dit nu wordt vergeleken bij 't maken van afgodsbeelden uit zilver en goud, want dit duidt het parallelisme aan. Daarom nu zullen ze uitgeroeid worden.

De *parallel* is deze: er zijn goden en koningen, evenals er is een God en een koning. De menschen verwerpen den eenigen en waarachtigen God en stellen afgoden in zijn plaats, die niet God zijn. Hier is er wel sprake van, dat men religieus is, want de Heidenen zijn veel vromer dan de meeste Christenen, maar ze wilden God niet dienen naar Zijn Wil en gebod en stelden zich daarom zelf goden. Evenzoo is het, wat den Magistraat betreft.

De Heidensche volken hebben alle overheden. (Cf. b.v. den koning van Dahomey). De ordinantiën van de overheden zijn bij hen veel strenger dan bij ons. Kruipend wordt b.v. de last van een minister overgebracht. Het ceremonieel is er enorm sterk uitgesproken. Er bestaat bij hen veel meer ontzag voor de Overheid dan bij de Amsterdamsche jeugd voor de politie. *Dit verschil bestaat er evenwel, dat waar de Heidenen in plaats van den waren God een valschen God stellen, ze op dezelfde wijze een' valschen magistraat stellen in plaats van den waren magistraat.* De magistraat wordt dus in dit vers niet verworpen, maar het karakter, dat men in die Overheid heeft. De magistraten hier bedoeld zijn er niet *διὰ τὸν κύριον*, maar ze laten zich zelf aanbidden evenals de koning van Babel en divus Augustus zich lieten aanbidden. Dan is er een valsch koningschap opgericht tot verheerlijking van den vorst zelf en niet opdat de Overheid *διάκονος τοῦ Θεοῦ* zou zijn. Daarom zegt God de Heere: „de macht, die zij uitoefenen, staat niet met Mij in gemeenschap."

Men mag dus niet te werk gaan zooals de Anabaptisten, die alleen het 1° deel van dit vers nemen, maar men moet ook het 2de gedeelte van dit vers bezien. Parallelisme bestaat er, als dezelfde zaak twee malen op verschillende wijze wordt uitgedrukt.

Nu de zaak zelf.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Thans is er niet veel meer te zeggen over het eerste punt van de §, dat de instelling van den magistraat niet tot stand kwam door een rechtstreeksche ordinantie of daad van God. Dit is genoegzaam gebleken uit de uitdrukkingen *κτίσις ἀνθρωπίνη* en *ἐξουσίαι ὑπερέχουσαι.*

Nu is de vraag: *hoe zijn de Overheden er dan gekomen op eene wijze, dat ze als gave van God en als deel van Gratia communis te beschouwen zijn, waarvoor we God te danken hebben?* Als de mensch ze zelf vond, behoeft hij immers God niet te danken, zou men kunnen zeggen. Daarom staat *in de § aangegeven,* dat God ze liet opkomen uit den nood der volkeren.

Hoe zijn de Overheden er dan gekomen?

Zoolang de *potestas patria* ook doorwerkte in 't *familieverband* en in 't familieverband de *primogenituur* ontstond, zoodat de vader, grootvader of overgrootvader, de oudste volgens de primogenituur patriarchaal gezag uitoefende over kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen van den stam zoolang was er *dynastiek* in de primogenituur een zeker gezag en verband gegeven.

Toen *dit patriarchale verband* echter later *te loor* ging en verzwakte, doordat deelen van families zich zelfstandig vestigden, de primogenituur niet geëerbiedigd werd en de eene stam de andere overweldigde, kreeg men nu massa's menschen, die bij elkander woonden, met elkander niet te doen wilden hebben, terwijl alle dynastiek patriarchaal verband bij hen ontbrak. We moeten dus nagaan, welke *elementen* in dien toestand in die menschenmassa's aanwezig waren. We vinden er dan drie:

1°. dat de patria potestas overal nog aanwezig *blijft,* dat ook het familieverband overal *blijft bestaan tot op zekere hoogte en graad,* dat in het gezin *door patria potestas het denkbeeld* gegeven is en tot bewustheid kwam, *dat er één ordent en de anderen gehoorzamen.*

2°. Van den anderen kant is, waar het familieverband, het patriarchale stelsel verbroken is, het denkbeeld aanwezig, dat dit volksverband zich nu niet alleen bepaalt tot het huisgezin, de geslachten en de stammen, maar dat het zich over die grenzen uitstrekt. Dit is *het sociologisch begrip van saamhoorigheid.*

3°. Voegt men die twee saam, dan zijn het de twee noodzakelijke momenten, waaruit vanzelf niet het Overheidsbegrip, maar *de Overheidsidee* opkwam.

Of die idee zich 't eerst realiseerde, doordat men tezaam geraadpleegd heeft en oordeelende, dat men een zekere orde op de dingen moest stellen, daartoe personen aanstelde en met het overheidsgezag bekleedde of wel, dat machtige personen door overmacht en geweld de anderen onderwierpen en als resultaat van die gebeurtenis eene gehoorzaamheid aan zich hebben afgedwongen, is geen zaak, die de menschen kunnen uitvinden, want bij geen enkel volk strekken de annalen zich zoo ver uit. Alle redeneeren daarover berust

op ideeën en niet op historisch gegeven feiten, want daarvoor zou men die moeten kennen, terwijl men evenmin iets van sociologisch contract als van feiten van overweldiging weet.

Gaat men nu niet op feiten af, maar psychologisch te werk dan heeft de „overmachtstheorie" de waarschijnlijkheid voor zich en wel om de volgende reden. *Het patriarchaal verband kon alleen door „verzet" worden verbroken* en daar alleen kan de patriarchale macht blijven bestaan, waar dit verzet mislukt. Zij kan niet blijven bestaan, waar de drager van de potestas patriarchalis niet beschikt over genoegzame middelen om verzet te breken. Het is niet waar, dat de dragers van de potestas patriarchalis *met degenen, over wie zij de patriarchale macht vanzelf uitoefenden, in onderhandeling zijn gekomen,* opdat zij voortaan zich aan hen als overheid zouden onderwerpen; neen, de zuivere volkomen reden ligt niet in een handelscontract maar in een gehoorzamen aan overmacht. De patriarchale macht berustte namelijk in handen van *grijsaards,* het leven was in den toenmaligen tijd langer van duur, de families wijd vertakt en zij, die patriarchale macht droegen, oefenden die uit over personen in de volle kracht van 't leven, daar ook de lichaamskracht toen ter tijd een niet geringe was. Het laat zich nu gemakkelijk begrijpen, dat eigenzinnigen zich niet aan die grijsaards stoorden en eveneens, dat die oude mannen zich niet tegenover dezen konden handhaven. Terwijl nu deze jongeren hun eigen weg gingen, werd door verzet dus het patriarchaal verband gebroken, en waar deze band verbroken was, daar was het gevolg eene worsteling tusschen gelijken, die elk voor zich de overheidsmacht wilden hebben. Deze overmachtstheorie wordt, voor zoover we kunnen teruggaan, *bevestigd door de historische berichten en de tradities,* waarin we steeds van overweldiging en niet van een contract lezen, doordat de een zijn gezag zoekt te vestigen over den ander.

Waar nu die daad van verzet en geweld van lieverlee het recht van den sterkste tot heerschappij bracht, moest er een staat van anarchie geboren worden, omdat bij een volgende gelegenheid een ander, die zich machtig gevoelde, evenzoo ging handelen. Dit verbrokkelde en verontrustte, *waardoor de behoefte gevoeld werd tot het vestigen van een vaste orde der dingen.* Aldus is uit de gevolgen der zonde en uit den nood des volks de behoefte en verwezenlijking dier behoefte geboren om een ordelijke saamleving door een gemeenschappelijke wet en regel in 't leven te roepen, en de macht om die regelingen te kunnen handhaven.

We hebben dus drie elementen:

1°. *de door God in de schepping gegeven momenten in de menschelijke natuur, de potestas patria en het familieverband, waaruit het staatsbegrip opkomt;*

2°. *de zonde als verbreking van de oorspronkelijk gestelde ordinantiën en de daarop volgende heerschappij van het geweld;*

3°. *den daaruit geboren onmenschelijken toestand en den nood en den drang tot een gevestigden toestand en orde van zaken. Hieruit is voortgekomen het vormen van groepen menschen onder geordend beheer.*

Al is dit nu ἀνθρωπίνη κτίσις geweest, uit menschelijke nooden en uit normaal menschelijke kracht tot stand gekomen, zoo is toch *deze ἀνθρωπίνη κτίσις eene daad Gods*, omdat het God is, die al die momenten en behoeften in de menschelijke natuur gelegd heeft, en omdat krachtens dien drang de behoefte aan de vestiging van eene overheid is gevoeld geworden. Het is eene ἀνθρωπίνη κτίσις, waartoe God den mensch gebruikt heeft, en die in zooverre op één lijn staat met de andere uitingen van het menschelijk leven. Zeevaart is eveneens een ἀνθρωπίνη κτίσις. De menschen probeerden 't eerst boomstammen uit te hollen en daarmee op het water te drijven, tengevolge daarvan is scheep- en zeevaart ontwikkeld. Ze is eene κτίσις τοῦ ἀνθρώπου, maar God gaf aan het water draagkracht en middelen om zich op het water te bewegen, God geeft de winden en Hij riep de scheiding der volkeren door de zeeën in 't leven, waardoor er handelsverkeer en zoo ook zeevaart mogelijk werd gemaakt.

Deze motieven zijn alle in de natuur en het menschelijke leven gelegd. Hetzelfde geldt van wapenen tot verweer. De mensch begint uit steen een mes te vervaardigen, maakt bogen, speren en lansen, maar God schiep het menschelijk leven wondbaar, legde in het wapen de kracht om te dooden en gaf den mensch een vernuft om na te denken en zich te verweren. Dit is Gratia communis, als ἀνθρωπίνη κτίσις, als uitvinding van Gods bestel om een orde in 't leven te roepen en zoo is ook de Overheid ἀνθρωπίνη κτίσις, waar de mensch in ellende verzinken zal, geeft God *garen, goddelijke nooden en behoeften in de natuur, de geaardheid en het sociologisch verband van de menschheid.* Daarbij echter heeft God 't niet gelaten. Had men zich langs dien weg moeten voortbewegen, dan zou de Overheid nooit tot Goddelijke autoriteit zijn gekomen. *Daarom, zooals ook in de § staat aangegeven,* sanctioneert God dien magistraat en dat wel tot zedelijke verheffing van het menschelijk geslacht.

In de § worden vijf dingen genoemd, waardoor God in het menschelijk geslacht heeft ingewerkt:

1°. *De ordinantiën aan Noach.*

2°. *De instelling van Overheden in Israël.*

3°. *Het symbolisch Overheidsambt van den Messias.*

4°. *Het geven van gezag aan de Overheid.*

5°. *De werking der συνείδησις in den mensch zelf.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Aldus handhaafde God niet alleen wat Hij stichtte, maar Hij verleende er ook Zijne Goddelijke *sanctie* en autoriteit aan.

I. De Ordinantiën aan Noach.

In *Gen.* 9 *vs.* 5 *en* 6 vinden we *de rechtstreeksche Goddelijke ordinantie, die* niet de Overheid instelt, maar als Goddelijke ordinantie *de Overheid postuleert en qualificeert.* Voor de Gratia Communis is deze plaats gewichtig (cfr. pag. 38), omdat daar eerst de wortel en de bron ligt, waaruit het Goddelijk karakter der Overheid opkomt. De kracht hiervan ligt in den 1e persoon van vs. 5 Ik zal uw bloed eischen en den 3ten persoon in vs. 6. Nadat God dit gezegd heeft, versterkt Hij het 2°, dat het om Gods wil is, dat 't geschiedt door menschen. Het bloed van een vermoorden mensch moet gezocht worden, omdat God den mensch naar Zijn beeld gemaakt heeft. Terwijl nu de zaak van Gods zijde bezien wordt, dat God den moordenaar straft om Zijnentwille, staat er tusschen in, niet dat God het doen zal door Zijnen bliksem of door besmettelijke ziekte of iets dergelijks, maar dat het bloed van den moordenaar door den mensch zal vergoten worden.

God zegt, 1°. *dat op aarde macht moet uitgeoefend, waardoor Hij wrake zal doen voor de schending van Zijn beeld in den mensch.*

2°. *dat dit geschieden zal door den mensch.*

Dit nu kan niet door elken mensch geschieden, want dan zou er weer een moord plaats grijpen en daardoor weer een moord noodzakelijk worden, welke concatenatie van moorden eerst zou eindigen, wanneer alle menschen op aarde vermoord waren.

Daaruit volgt, dat *aangewezen* personen dit doen kunnen en niet iedereen, maar zoodanige menschen, die dit doen, zonder dat het voor hen een moord is. Deze gedachte doet de magistrale macht gevoelen, de instelling, de aanstelling en de ordinantie voor den magistraat. Alleen zoo heeft het dooden van een menschelijke ziel niet het karakter van een moord. Breng dit in verband met de woorden „om Gods wil, διὰ τὸν Κύριον en omdat de mensch naar Gods beeld geschapen is, dan volgt, dat de mensch, die zoo handelt, in opdracht van Jehova aldus optreedt. In de verzen 5 en 6 ligt de duidelijke aanwijzing van een mensch, die moet optreden om in opdracht van God aan een schuldige zijn leven te ontnemen, en wat is dat anders dan de ἐξούσιαι μάχαιραν φερουσαι uit Rom. 13?

De beteekenis van Gen. 9 vs. 5 en 6 ligt vooral hierin, dat de nieuwe orde van zaken, die na den zondvloed intrad, geregeld werd. Men moet niet vergeten dat, wat aan Noach gezegd wordt, gezegd is tot de menschheid na den zondvloed. In 't Paradijs is Adam stamhoofd van het geheele menschelijke geslacht; na den zondvloed treedt in *Noach het tweede stamhoofd* op. Wat hier dus over

de Overheid gezegd wordt, is dus niet speciaal voor Noachs kinderen en hun gezinnen, maar is *grondordinantie voor de geheele wereld.*

Dat we de Noachitische geboden aldus moeten opvatten, blijkt uit het gebeurde op het *Convent te Jeruzalem.* Tusschen de Christenen uit de Heidenen en de Christenen uit de Joden was een geschil gerezen, of al dan niet de Christenen uit de Heidenen aan de gansche wet van Mozes onderworpen waren.

Hand. 15 spreekt ons van het Convent te Jeruzalem gehouden, waarop onder leiding der Apostelen en alzoo onder de inspiratie van den Heiligen Geest èn een verklaring èn een epexegese van de Noachitische geboden gegeven wordt, want er staat geschreven, dat ze ontslagen zouden zijn van de symbolische wet van Mozes, maar dat ze onderworpen zouden blijven aan de essentieele wet van Noach. Deze onderwerping wordt niet opgelegd als iets nieuws, maar als iets, wat voortvloeit uit hun positie als גּוֹיִם, want er wordt gezegd, dat de *Noachitische geboden, „essentieel en reëel" de grondordinantie van alle volken der aarde* uitmaken. Op deze wijze bezien komt de kracht en de beteekenis der woorden van Gen. 9 vs. 5, 6 tot haar recht.

II. Het tweede punt, waarbij God het Overheidsambt sanctioneerde is, dat Hij zelf het Overheidsambt instelde, toen Hij een aparte volksinrichting in Israël creëerde.

Wanneer het indruischte tegen den zin en den Geest des Heeren en niet naar Zijnen wil was, wanneer het slechts goed was voor de volken, die God niet kenden, maar niet voor een volk, dat aan God toebehoorde, dan zou uit den aard der zaak in Israël zulk eene Overheid niet zijn ingesteld. God, die bij de inrichting van Israëls volksstaat gedurig op het onderscheid van Israël met de גּוֹיִם wees, nml., dat de „Heere" nu Overheden in dit volk aanstelde. Hij is het, Die de Overheidsinstelling uitspreekt als liggende op den weg van Gods ordinantiën en niet op den weg van de volkeren, die God niet kennen, een feit te meer gewichtig, omdat bij het roepen van het volk om een' koning, dien het dan ook in Saul verkreeg, juist de antithese met de volkeren is uitgekomen.

Wat zien we nu feitelijk omtrent de instelling van Overheden in Israël?

In Israël zien we

1°. *een souvereine macht, waar gedeeltelijke herstelling plaats grijpt van potestas patriarchalis* over stammen, geslachten en families. In die stammen, geslachten en families merken we de *primogenituur* op en de drager dier primogenituur zien we tevens bekleed met magistrale macht over wat onder hem stond, en dat wel *genealogisch*, in zooverre het opkomen van macht in de § aldus is aangeduid, dat de potestas essentialis uit de schepping blijft opkomen en in het patriarchale leven der menschheid gefundeerd is. Maar daarbij blijft

het niet. Afgezien ook van patriarchale, genealogische Overheden, zijn er ook door God extra-hoofden רָאשִׁים gecreëerd.

Nu zien we 2°.

a. dat God bij de verlossing van Zijn volk aan het volk een hoofd geeft in Mozes, die niet patriarchale macht had, want hij stond *buiten het patriarchale verband, en ook niet genealogice* aan 't hoofd van het volk gesteld was. Toch was *Mozes met magistrale macht bekleed,* hetgeen daaruit blijkt, dat hij het ius vitae ac necis uitoefende.

b. Ten tweede worden er op last van God onder Mozes *oudsten* aangesteld, die behalve in hoogste instantie de rechtspraak zouden oefenen. Hier wordt dus een onderdeel van de magistrale macht buiten eenig patriarchaal verband aan daartoe afzonderlijk aangewezen personen opgedragen.

c. Waar Mozes leven ten einde spoedt, zien we dat *extra ordinem genealogicum in Jozua, den zoon van Nun een tweede volkshoofd aangesteld* wordt en dat Jozua, Mozes' opvolger, zijn leven lang de monarchaal magistrale macht over het volk van Israël met de wapenen in de hand uitoefent, zoodat hij het ius vitae ac necis heeft. Cfr. de steeniging van Achan. Joz. 7 vs. 24—26.

d. Na Jozua zien we eene geheele reeks van שֹׁפְטִים optreden, ook weer magistraten, die een magistrale macht over meer of alle stammen uitoefenden. *Zoo loopt tot op den tijd van Samuel toe de magistrale macht in Israël altoos op rechtstreeksche aanstelling van Godswege uit.* Want dit is natuurlijk, en hierop komt het aan, niet bewezen, als er een mensch was opgestaan, maar wel, wanneer we lezen, dat de Geest des Heeren over hen kwam en vaardig over hen werd. Zoo is ook Jozua bepaaldelijk door den Heere aangesteld in Zijne verschijning bij Jericho.

Er blijkt dus, dat aan de Overheden van Godswege *sanctie* verleend is, omdat Hij ze zelf instelde. In het *Sanhedrin* droeg het richterschap vereenigd met de souvereine ook een geestelijke macht. Het Sanhedrin heeft in den tempel gediend en tevens offeranden gedaan, maar ook had het eene taak op aarde te vervullen. Samuel b. v. wordt reeds als jongen door God geroepen.

e. In wat verder gebeurt komt de instelling van het koningschap tot stand, *de instelling van het typisch koningschap van David.* De zalving van David geschiedt rechtstreeks van Godswege en op last van God door Samuel. Voorts bij de verwarring en den strijd tusschen Israël en Juda is het de Heere, die de koningen van Israël ten onder werpt en Jehu en andere mannen roept om de bestaande dynastie omver te werpen en een nieuwe dynastie in het rijk van Israël te doen opkomen.

Zoo is in Israël de magistrale macht gebleven tot op de dagen van Christus, toen de magistrale macht bij het *Sanhedrin* berustte, dat tegelijk kerkeraad

en gemeenteraad was. Betrekkelijk was zijn magistrale macht beteugeld, doordat de Romeinsche landvoogd het ius vitae ac necis had ontvangen; het uitspreken van het doodvonnis echter kwam toe aan het Sanhedrin. *Evenzoo werd door het Sanhedrin het doodvonnis uitgesproken* tegen Jezus en tegen Hem het zwaard gewet. *De Romeinsche landvoogd alleen heeft den Christus kunnen executeeren.* Daarom moest men naar Gabbatha met het verzoek aan den Romeinschen landvoogd om het doodvonnis van Christus te bevestigen. Zoolang Israël als symbolisch typisch volk onder bestel en rechtstreeksche medewerking van God den Heere een magistratuur gekregen heeft, ligt daarin dus de sanctie van de macht, die in de potestas magistralis optreedt.

Thans zullen we stilstaan bij Saul.

I Sam. 8 vs. 5—18; 10 vs. 19 en 12 vs. 12 en 13 zijn de uitspraken, die op deze zaak betrekking hebben.

I Sam. 8 vs. 5—18.

Deze plaats bevat voor deze quaestie zeer interessante woorden. Hier komt uit *de poging van het volk om de exceptioneele positie als typisch symbolisch volk op zij te dringen, alsmede de nivelleering en aequaleering met de* גּוֹיִם *en het streven om wat in Israël bestaat niet te deduceeren uit Gods ordinantiën, maar uit de instelling der volkeren.* Daarom staan er in vs. 5 de woorden bij: *gelijk al de volken hebben.* Op deze woorden en ook op de woorden in vs. 7 *want zij hebben u niet verworpen, maar zij hebben Mij verworpen,* valt de nadruk.

Deze plaats is in vierderlei opzicht belangrijk,

1°. wordt hier aangeduid, dat God zelf bij Zijne betrekking tot zijn uit Egypte uitgeleid volk de magistrale positie inneemt. De *Theocratie* heeft altoos in Israël bestaan. We mogen haar *niet* voorstellen, alsof ze zeggen wilde, *dat de Overheid bij de Gratie Gods regeert,* neen, de Theocratie bestaat alleen daar, waar de monarchale macht rechtstreeks door God Zelf wordt uitgeoefend, zooals door de Urim en Thummin en de inspiratie der profeten geschiedde. De Heere aequivaleert hier Zich Zelf met de koningen der volkeren. Wat de *βασιλεύς* is voor den *ἔθνος*, wat de koningen zijn voor de volken, is Hij voor Israël. Hij neemt aan de magistrale macht over Zijn volk, niet in den algemeenen zin als komende uit overmacht of door den nood van het volk, maar in specialen zin rechtstreeks het regiment in handen nemend. Dit alleen is Theocratie, dat God de Heere *βασιλεύς* is over Israël, gelijk Nebukadnezar en Sanherib *βασιλεῖς* over hun onderdanen zijn. Onder God als Koning staan nu de שֹׁפְטִים en andere mannen, die Zijn gezag en wil uitvoeren en uitoefenen.

2°. *Het volk* nu staat daartegen op en wil deze uitzondering niet langer dulden; 't volk *wil* zijn adelbrief wegwerpen, zijn privelegie opgeven, wat aan

Israël de voorkeur geeft boven de andere volken vernietigen, zich met andere gelijk maken en *niet langer in een theocratischen toestand voortbestaan, maar in den gewonen toestand der volkeren.*

3°. *God de Heere slaat het niet af, maar keurt het af en bestraft het.* Toch evenwel geeft Hij aan den volkswensch toe, niet omdat Saul de man zou zijn naar Zijn hart en de door Hem bedoelde koning, maar om Israël aan Saul zich den dood te laten eten voor hun eigen onheilige bedoelingen en aldus voor te bereiden het koningschap van David, wat als type van het koningschap van den Christus zou opkomen.

Ditzelfde wordt gecommemoreerd in I Sam. 10 vs. 19 en 12 vs. 12 en 13.

4°. Thans volgt het vierde punt, dat juist de overeenkomst geeft met Rom. 13.

De koning Saul is dus Overheid tegen den wil des Heeren met verzaking van Israëls karakter en wegwerping van den adelbrief. Nu zegt de profeet toch: *„ziet de Heere heeft eenen Koning over ulieden gezet,* 1 Sam. 12 vs. 13. *Hier wordt dus 't standpunt van revolutie uitgesproken.* Pilatus was een ingedrongen persoon tegenover Israëls oeconomische overheidsinstelling; toch onderwierp Christus zich aan hem, want *alle machten, die er zijn, zijn van God.* De koningen, die de onderdanen tegen den wil van God hebben, zijn eveneens koningen, die uit den verborgen Raad Gods door God over hen gesteld zijn.

III. Het derde punt knoopt zich vanzelf aan 't laatstgenoemde aan. Ten eerste bezagen we de Noachitische ordinantiën, 2°. dat God zelf magistrale macht uitgeoefend en ingesteld heeft en nu 3°

dat God de magistratuur gebruikt als symbolisch type voor Zijnen Messias. Natuurlijk zou God de Heere niet een duivelbezweerder als het type van den Messias kunnen genomen hebben. De type van den Messias moet altijd ontleend aan hetgeen heerlijk en goed in zijn oogen is.

Waar God de Heere nu de type voor den Messias en 't koningschap van Christus ontleent aan de magistrale macht, daar *blijkt, dat God de Heere ook in het optreden van den Messias Zijn goedkeuring hecht aan het optreden van de potestas magistralis.*

We zullen niet de breede reeks teksten nagaan, die hierop betrekking hebben, want het zou ons hier te veel ophouden. Slechts de voornaamste zullen we opgeven.

Het komt er op aan, dat men wel verstaat, dat het Koningschap van Christus reeds gefundeerd ligt, voordat het koningschap van Saul of David opkwam. Voor de beschouwing der profetieën, van het Chiliasme, de Eschatologie en voor een recht inzicht van de tegenwoordige verhouding tot Israël is het van uiterst gewicht zich dit goed voor oogen te stellen. Er bestaan toch *twee Chiliastische voorstellingen,* 1°. dat Israël een

koninkrijk stichtte en dat Christus de drager van de kroon van David is, in wien dit koninkrijk gerealiseerd is; 2°. dat, zooals er in Israël een koning was, zoo ook Jezus de geestelijke Koning is. We krijgen dus een *sarkische* en een *spirituecle* lijn. Beide voorstellingen gaan uit van het koningschap van Jezus als een historisch feit, waarin dan ook haar fout ligt.

Treedt iets als type op, dan bestaat er eene bijzondere betrekking, eer het type komt. Daarom bestaat het koningschap van Christus, eer het koningschap van Israël optreedt. Jezus past het koningschap van Israël niet op zich zelf toe, maar *het Koningschap van Jezus is er; het koningschap van Israël treedt op om* „type" *van dat Koningschap te zijn en daarna treedt Jezus zelf op, om daarvan weer de* „antitype" *te geven.*

We wijzen slechts op *Num. 23 vs. 21. Gen. 49 vs. 10. Deut. 17 vs. 14* en *Ps. 2 vs. 6* omdat *die uitspraken anterieur* zijn *aan het optreden van het reëele koningschap van Israël,* want daarin ligt de gedachte van een koningschap uitgesproken, eer er nog een koningschap gekomen is. In Ps. 2 vs. 6 vooral wordt 't koningschap genomen als van eeuwigheid bestaande en dat niet als gevolg van het typische koningschap van Israël, maar daaraan antecedens.

Ziet men dit duidelijk in, dat het Koningschap van Christus er is en de idee en de ideëele potentie van dat Koningschap, reeds lang, voordat het typische koningschap in Israël opstaat, dan eerst leert men het typische koningschap in Israël goed verstaan. Zoo eerst begrijpt men, dat het niet met David, maar met Christus begint; dat David afdruk is van den Christus en niet omgekeerd; dat niet David den Christus beheerscht, maar de Christus David, en dat David, eer hij koning over Israël was, Christus tot zijnen Heer en Koning had.

Ps. 110 vs. 1. *De Heere heeft tot mijnen Heere gesproken: Zit aan mijne rechterhand, totdat Ik uwe vijanden gezet zal hebben tot een voetbank uwer voeten.*

In de woorden: „tot mijnen Heere" ligt juist de erkenning, dat David het type van Christus is en dat hij aan Christus zijn karakter als koning ontleent. Daar nu het koningschap van David het type van het koningschap van Christus is op deze aarde wordt door de *psalmisten* en de *profeten* gesproken van het beeld van dit typische koningschap n.l., *dat de Koning, die komt zal zijn als de koning in Israël, omdat de koninklijke type in Israël afdruk is van de antitype, die komen zou.* Zoo eerst krijgt men realiseering, anders blijft het slechts bij historie.

De Christus, die Koning zijn zal, zal dus zijn naar het type van koning David, want Davids koningschap is de afdruk van het Koningschap van Christus. De voornaamste plaatsen daarvoor zijn:

Ps. 2 vs. 6; Ps. 45 vs. 6, 7; Ps. 73; Ps. 89 vs. 19; *Jes. 9 vs. 3; Jes. 32*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

vs. 1; Jer. 23 vs. 5; Ezech. 37 vs. 22, 24; Micha 2 vs. 13; Zach. 9 vs. 9.

In 2 Sam. 7 vs. 14 en ten deele in 1 Kron. 28 vs. 4 liggen beide, 't typische en het reëele Koningschap van Christus in kiem en potentie in elkander gevlochten.

In 't Nieuwe Testament wordt, nadat Christus gekomen is, de *πλήρωσις* geconstateerd in:

Joh. 18 vs. 33; Joh. 1 vs. 50; Hand. 17 vs. 7; Openb. 17 vs. 14 en tal van andere plaatsen, waar niet de naam *Βασιλεύς*, maar *Κύριος* voorkomt.

Conclusie: Indien God de Heere voor de regeering van Zijne kerk en van Zijn geestelijk volk genomen heeft niet het type van den herder, hoe vaak dat ook voorkomt; niet het beeld van een' vader, maar het vaderschap altoos voor Zich Zelf gehouden heeft; maar het *type van een* רֹאשׁ *en* מֶלֶךְ, terwijl juist die twee vormen waren, waarin de patria potestas op aarde was uitgekomen, dan bestond daarvoor geen noodzaak. God had ook een ander type kunnen kiezen. *Waar nu* integendeel niet een ander type, maar *het type van de potestas magistralis door God gekozen is, daar heeft God in die keuze „sanctie" verleend aan de potestas magistralis.*

IV. Over de twee andere punten zullen we hier geen nadere adstructie aan toevoegen. God de Heere heeft gegeven:

1°. de gave voor het ambt;

2°. de onderwerping aan het ambt in de conscientie.

De gave voor het ambt is door God geschonken. Dit wordt ons in de Heilige Schrift vermeld, wanneer er staat, *dat de Geest des Heeren vaardig werd* over de vorsten en hen tot het ambt bekwaamde. Denk slechts aan het gebed van Salomo en de Chokma, die er noodig is om een volk wel te regeeren. Regeerkunst is een gave, die den mensch niet uit zich zelf, maar van God toekomt.

Waar nu God aan de menschen gaven geeft om landen, volken en staten te regeeren, verschillende gaven in onderscheiden landen, onder verschillende volkeren en aan onderscheiden koningen, daar zet Hij met het verleenen van die gaven Zijn zegel op het ambt, waarvoor die gaven noodig zijn.

V. De onderwerping aan het ambt in de consciëntie.

De magistrale macht kan niet met sabel en bajonet in stand worden gehouden, wel over enkele rebelleerende personen, maar niet over een geheel rebelleerend volk. Staat een geheel volk tegen den koning op, dan is het uit met het koninklijk gezag. De magistrale macht kan alleen bestaan, indien er in de zedelijke overtuiging der onderdanen gebondenheid aan de magistrale macht aanwezig is, als in de consciëntie de magistrale macht steun vindt. Nu kan die steun voor de magistrale macht in de *συνείδησις* niet worden

gegeven, dan door Hem, die in de consciëntie ons voor Zich daagt en ons innerlijk bewerkt.

In Rom. 13 en andere plaatsen zagen we, dat in 't algemeen de gehoorzaamheid en onderwerping van den onderdaan aan de Overheid in de consciëntie bindend vastligt. Dit is eisch en aan dien eisch beantwoordt ook de realiteit, want groot is de gedachte daarvan bij alle volkeren. Die macht kan alleen door God worden uitgeoefend en *zoo heeft dus God de Heere niet alleen door het charisma van staatkunde, maar ook door de onderwerping aan de Overheid in de consciëntie der onderdanen tegelijk zijn „zegel en sanctie" gesteld op de magistrale macht.*

Thans rest ons nog de controvers met de Anabaptisten en de spiritualistisch-dualistische richtingen in 't algemeen.

I. De Gereformeerden hebben steeds met alle overige Christenen beleden, dat de Overheid uit God is, eene instelling des Heeren, en dat het in 't algemeen niet in strijd is met 't karakter noch met de roeping van den Christen zich ook op staatkundig gebied te bewegen. Daartegenover nu beweren de Anabaptisten, *dat het den Christen niet voegt zich met politiek etc. in te laten,* omdat de staatkunde, de Overheid en de politiek behoort tot het terrein der wereld. *Ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται,* zeggen ze, daarom past het den wedergeborene niet zich met deze door de zonde besmette en bezoedelde wereld, die zelf wederom bezoedelend werkt, te vermengen, in te laten of er deel aan te nemen.

Deze controvers is niet slechts beperkt tot de Anabaptisten, maar *deze dwaling is algemeen.* Ze is zoo oud als reeds ketterij in deze wereld inkwam en zal blijven tot aan de *συντέλεια τῶν αἰώνων,* ze is geen accidenteel toeval. Deze ketterij is geen verzinsel van dezen of genen, maar een consequente en noodzakelijke ketterij, *die voortkomt uit de alogiciteit van het menschelijk hart.* Het menschelijk hart, gelijk het geworden is in de door de zonde verdorven menschelijke natuur, ligt verkeerd en ook de nawerking in de verkeerde lijn is nog vaak zichtbaar in den wedergeborene. Het is geen zuivere spiegel meer om het beeld der waarheid op te vangen, maar een gescheurde spiegel, die het beeld valsch terugkaatst. Zoo ontstaan er allerlei neigingen in den mensch, die geen afspiegeling der waarheid zijn, *en de ketterij ontstaat, wanneer men die neigingen gaat kristalliseeren.* Het geldt hier een verkeerde strooming door de geheele wereld, niet alleen onder Anabaptisten, maar ook onder Gereformeerden en Lutherschen, Roomsche en Grieksche kerk.

De ketterij bestaat hierin, dat men dualist in spiritualistischen zin is; dualist in spiritualistischen zin niet, alsof men monist in pantheïstischen zin moest zijn, maar dualist in dien „schroffen"

zin, dat men uit elkaar haalt, wat God heeft verbonden, dat men scheidt, wat God huwde.

De mensch voelt in zich de onderscheiding tusschen *psychisch* en *somatisch* leven. Dit moest hij gevoelen, maar even beslist als hij deze onderscheiding gevoelt, heeft hij ook de bewustheid van de noodzakelijkheid, dat ziel en lichaam bij elkander hooren. De ordinantie van de schepping is, dat de mensch uit ziel en lichaam bestaat. Elke poging nu om aan het σῶμα te ontkomen, is een poging om te ontkomen aan de ordinantie Gods. De ψυχή alleen is geen mensch, is een homo mancus, is de helft van een mensch, is een onvolkomen mensch. Wanneer nu dit *beginsel, dat de ψυχή afgescheiden moet worden van het σῶμα, tot principe verklaard* wordt, wanneer men daarin het karakter van heiligheid en vroomheid gaat stellen en zeggen gaat, dat men hoe meer men dit beginsel doorvoert, des te hooger en voor God meer welgevallig komt te staan en meer een pneumatisch karakter vertoont, dan is de ketterij aanwezig, en keert men de ordinantie Gods om. Immers dan toch is de scheiding van ziel en lichaam niet slechts tijdelijk, daar elk een onderscheiden openbaring en afzonderlijken werkkring heeft, maar wordt er van deze scheiding van ziel en lichaam een principe gemaakt, een beginsel, waaruit men verder redeneert en *een stelsel van vroomheid* opbouwt. De mensch begint zich dan op deze scheiding te verheffen, meent daardoor zijnen wandel te heiligen en de *geestelijke hoogmoed* is in den mensch gekomen, die even daemonisch en duivelsch blijft of hij, heilige vormen aannemend, zich als een engel des lichts vertoont, dan of hij in boosaardige vormen zich openbaart. Elke poging dus om het psychisch leven in strijd met de ordinantie Gods te beschouwen en als afgescheiden van het somatische, de ψυχή te gaan verheffen om het σῶμα weg te werpen en het heilige te stellen in de losmaking van het psychische van het somatische leven is het principe van geestelijken hoogmoed.

Hoe komt nu de mensch daartoe?

Het antwoord ligt voor de hand, n.l. op dezelfde wijze als Paulus riep: ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου (Rom. 7 vs. 24). In den zondigen toestand is het somatische leven niet slechts drager van de zonde, maar het paard, waarop de zonde uitrijdt. Wordt nu de mensch bekeerd en komt er ernst en geestelijk leven in de ziel, dan komt ook deze gedachte van Paulus op. Er ontstaat dan een verlangen bij het kind van God om toch maar van dat zondige lichaam af te zijn. Die b. v. werkelijk tobden met de zonde van drankzucht en vleeschelijke lusten hadden dikwijls een gevoel, dat God hun het leven maar moest afsnijden. In dezen zin ligt er geen kwaad in, aldus is het geen geestelijke hoogmoed, maar *een gevoel van onmacht* om den strijd tegen de zonde vol te houden.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

In dualistischen zin daarentegen wordt het kwaad in het σῶμα als zoodanig gezocht; en denkt men eeuwig te leven als ψυχή zonder lichaam. Ook nu nog meent het grooter deel der menschen, die aan een leven na dit leven gelooven, dat ze in de eeuwigheid alleen als zielen voor God bestaan zullen. Dit denkbeeld rust eigenlijk hierop, dat men al wat zinnelijk, stoffelijk en voor oogen is, verklaart als ongoddelijk, en dat niet in de ongoddelijke ἕξις, maar op zich zelf; dat men in de zaak zelf het booze element gaat zien. Dit loopt uit op het dualisme der Perzen *(Ahriman* en *Ormudz).* De κόσμος het zinnelijke, τὰ ὁρατά, wordt aldus tegenover God gesteld als zelfstandige macht, als de booze ὕλη tegenover de goede ψυχή. Evenals het nu het beste is, dat de ψυχή wederom tot God keert en zich aan den stroom van de ὕλη onttrekt, zoo ook leeft volgens de dualistisch spiritualistische richting de mensch op aarde in eene woestenij, en is voor hem de eenige vraag, hoe hij uit deze wereld zal uitkomen om voor altoos van zijn lichaam verlost zijnde een eeuwig pneumatisch bestaan te leiden. *Dit nu is* 1°. *tegen de ordinantie van God in, die den mensch dichotomisch, ziel en lichaam, schiep,* 2°. *tegen het monisme als uitgangspunt, waarvan die twee uitgaan.*

Aldus krijgt men de voorstelling van een kosmische wereld buiten God en een' God, die als Πνεῦμα in een pneumatische wereld van geesten om zijn troon in eeuwigheid de vervulling van Zijn doel ziet.

Deze zin nu heeft bij de Anabaptisten van dien tijd niet concreet en consequent doorgewerkt. Wanneer toch de Anabaptisten en de latere *Mennonieten* consequent de lijn hadden doorgetrokken, hadden ze het voorbeeld van de *naaktloopers* moeten volgen; dan hadden ze niet alleen zich niet met staatkunde en politiek moeten inlaten, maar ook hadden ze zich ver moeten houden van alle maatschappelijk, handels- en gewoon verkeer, want wanneer de Overheid de staatkunde en de politiek ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, dan natuurlijk nog meer de *Mammondienst.* En wat deden ze nu? We kunnen het bij hunne families nagaan. Ze trokken zich terug uit de schepenenbanken, maar ze wierpen zich met woede op den handel en zorgden, dat een groot deel van den Mammon in hunne huizen kwam. Door zich aldus terug te trekken op *commercieel* gebied zijn ze wel schatrijk geworden, maar hebben ze zich juist dieper in de dingen dezer wereld ingewikkeld. Want wanneer toch bestaat er meer verleiding voor een kind van God? Als hij als burgemeester of rechter zijn ambt bekleedt, of wanneer hij zich in commercieele handelingen en speculatiën verwikkelt, op welk laatste terrein de zonden zooveel dichter bij geslingerd liggen?

De voorstelling der Anabaptisten heeft niet in de praktijk geheerscht, maar als „doctrine." Het was bij de latere Anabaptisten en Mennonieten slechts een overgeleverde traditie, maar geen beginsel, dat consequent doorwerkte, zooals

bij de Naaktloopers, die zich van alles terugtrokken. Maar ook bij dezen was nog niet de volste consequentie; dan toch hadden ze hals over kop in 't IJ moeten springen en verdrinken om aldus van het lichaam af te komen. Ze hadden wel niets met huizen of kleederen van noode, maar toch hielden ze een zeer aanmerkelijk deel van de ὁρατά over, n.l. het lichaam.

II. Hebben de Anabaptisten hun dualistisch-spiritualistisch beginsel kunnen volhouden?

Neen. En waarom niet? *Omdat ze „Apocalyptici" waren.* Het ligt nu in den aard der zaak, dat ze, voor zoover ze apocalyptici waren, juist een anti-dualistisch karakter droegen.

Het karakter van het apocalyptische bestaat hierin, dat men een verheerlijking van de zichtbare dingen, dus ook van den mensch, door de Wederkomst des Heeren inroept. Het apocalyptische in den goeden zin roept die verheerlijking in *door* de Wederkomst des Heeren, het apocalyptische in verkeerden zin doet dit reeds *vóór* de Wederkomst. Wat zien we nu met de Anabaptisten uit dien tijd gebeuren? Ze willen niet weten van de bestaande orde van zaken en van een Overheid; ze komen daartegen in opstand en richten in Munster onder *Jan van Leyden* een nieuw koningschap op. Ze zeggen wel gebroken te hebben met de bestaande Overheid, maar ze stellen een nieuwe macht en orde van zaken in naar eigen believen en gerief; ze zoeken iets aparts en geïsoleerds voor de kinderen Gods, *een staat in den staat*, een wereldstaat voor de kinderen Gods. De geschiedenis heeft geleerd, hoe op deze manier de kinderen Gods van de zonde zijn afgekomen. Het liep in Munster juist op het tegenovergestelde uit, als men verwachtte. Men beoogde eenen staat in hemelsche gerechtigheid en de uitkomst leerde, dat onder de burgerlijke Overheid de justitia civilis bleef, terwijl juist bij hen niet alleen het burgerlijk gezag, maar ook *de menschelijke eerbaarheid met voeten getreden werd.*

III. Daaruit blijkt, dat we het dualistisch karakter, dat de Anabaptisten kenmerkt nog van eene andere zijde te bezien hebben. *De quaestie van het dualisme komt nogmaals te berde, waar de genade in de wereld intreedt,* en eerst, waar we op dat dualisme komen, begrijpen we het eigenlijk karakter van het Anabaptistisch beginsel.

Allereerst ontstaat deze vraag: Als de genade Gods in de wereld komt, treedt ze dan in de wereld als „novum quid creans" of als id, quod erat, recreans? Schept ze iets nieuws of herschept ze het bestaande?

Deze vraag is aan de orde gesteld door de Anabaptisten en evenzeer door de Mennonieten (hoewel deze laatsten gewoonlijk veel heiliger en meer bezonnen zijn dan de Anabaptisten, zijn ze in de grondbeginselen precies dezelfde).

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

1°. In de Christologie is deze quaestie, zoo kras als nog nooit geschiedde, opgeworpen en wel wat betreft de Vleeschwording des Woords. Waar toch het Woord vleesch wordt, rijst de vraag: *Wordt het Woord vleesch door vleesch uit het bestaande vleesch te nemen, of door schepping van een nieuw vleesch?* Aldus hebben we hier de quaestie van zoo straks in een bepaald en *concreet* geval, n.l. op Christus toegepast, en wel, of de Zoon van God, wanneer Hij vleesch en bloed aanneemt, expres en apart geschapen vleesch en bloed aanneemt, dan wel of Hij, door de menschelijke natuur aan te nemen, vleesch en bloed aanneemt, dat in den mensch reeds bestond. De Christelijke kerk heeft altoos geleerd, dat Christus vleesch en bloed aannam uit de maagd Maria tegenover de *Anabaptisten,* welke beweerden, dat Christus wel geboren is uit de maagd Maria, maar dat hij geen droppeltje bloed en geen vezeltje vleesch van Maria nam, maar dat door een wonder *in den schoot van Maria nieuw bloed en nieuw vleesch voor Hem geschapen is.* Hierbij komt hetzelfde dualisme uit, want het vleesch en bloed van Maria verkeert ἐν τῷ πονηρῷ.

In Munster leerden ze hetzelfde met betrekking tot de regeering. Tegenover den wereldschen staat creëerden de Anabaptisten een nieuwen aparten staat, tegenover de wereldsche Overheid en regeering riepen zij een nieuwe Overheid en regeering in het leven. Dit nu is hetzelfde, als wanneer ze leeren, dat Christus apart gecreëerd vleesch en bloed aangenomen heeft.

2°. Ditzelfde geldt bij hen ook met betrekking tot de regeneratie, want de Vleeschwording des Woords en de regeneratie zijn de twee groote feiten, waardoor de genade uitkomt.

De *Geref. kerk* belijdt, dat het hetzelfde ik van den mensch is, dat door de zonde in eene verkeerde richting is omgeslagen en dat wederom terug omgekeerd wordt naar God, zoodat het ik van den mensch dan eerst bekeerd en weer goed wordt, als de oude wil recht gebogen wordt om niet meer de zonde te willen en als het verstand, dat door de zonde verduisterd is geworden, verlicht wordt door den φωτισμός. *De* παλαιὸς ἄνθρωπος *en de* νέος ἄνθρωπος *bestaande in éénen* ἄνθρωπος, *welke* ἄνθρωπος *eene richting heeft, die men noemt plus of minus.*

Gelijk er bestaat een afdalende reeks en een opklimmende, die men noemt — *a* en + *a*, terwijl *a* dezelfde *a* blijft, zoo ook bestaat er eenzelfde ἄνθρωπος, die eerst het karakter van παλαιὸς ἄνθρωπος en daarna van νέος ἄνθρωπος draagt.

De *Anabaptisten* daarentegen (en op het stuk van regeneratie zijn er ook in de Geref. kerken nog veel Anabaptistische consequenties merkbaar) beweerden, dat *door de regeneratie naast den ouden mensch een nieuwe mensch wordt ingeschapen in het kind van God.* Zoo zijn het dus *twee* menschen, die in één huis saamwonen, een παλαιός en een νέος ἄνθρωπος. Deze twee voeren strijd,

totdat bij den dood de παλαιὸς ἄνθρωπος geannihileerd wordt en de νέος ἄνθρωπος, vrijgemaakt, de eeuwigheid ingaat. Aldus wordt de genade dualistisch als een *separatum quid* opgevat.

3°. Ook van de inspiratie geldt hetzelfde.

Bij de inspiratie konden de Anabaptisten dit dualistisch beginsel niet sterk doordrijven. De Bijbel toch was er eenmaal, welken zij in hun mystieke vrijzinnigheid niet dadelijk verwerpen wilden. Ze hebben van het begin af even dualistisch naast de verduisterde rede des menschen het *lumen internum* in Gods kind gesteld. Dit lumen internum is een aparte lantaarn, opgehangen in de duistere ziel. Aan den eenen kant krijgen we de uitgegane pit van het verstand des menschen, aan den anderen kant de lichtende lamp van het lumen internum. Even dualistisch nu, als volgens hen Christus' lichaam in Maria's schoot apart wordt ingeschapen, zoo ook is in den wedergeborene iets, dat apart gecreëerd wordt. Het gevolg daarvan moest zijn, dat ze om de Schrift zich niet meer bekommerden, maar dat ze het lumen internum er boven stellend, daarop alleen dreven. Uit den strijd, die daardoor ontstond, dagteekent *de weerlegging der Dooperschen van Guido de Brès.*

4°. Ditzelfde beginsel, dat de genade in de wereld inkomt als „novum quid creans" en niet als recreans id, quod erat; dat de genade niet van datgene, wat door de zonde bedorven is, het bederf afscheidt, om de oorspronkelijke gegevens te doen werken en tot hun τέλος uit te brengen... *ditzelfde beginsel is in zijn consequentie ook toegepast op den* κόσμος.

Ook wat den κόσμος betreft is de Overheid en het staatsbestuur te vergelijken met het vleesch en bloed, dat door de zonde bedorven is en eveneens uit den Booze. Nu komt daartusschen in ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, welk koninkrijk van God buiten verband met de bestaande orde van zaken apart gecreëerd wordt, *als een oliedrop op de wateren,* zonder organische vezelverbinding met den zondigen toestand. Hieruit volgt tweeërlei:

1°. De verwerping van het αἷμα, het instituut der wereld, omdat alles ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται.

2°. De noodzakelijkheid om iets nieuws op te richten en het feit, dat zij τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν nu reeds in de wereld brengen.

Zoo is hun *standpunt* in de wereld gekarakteriseerd op drie punten.

1°. *Dat ze ontkennen, dat een Christen in de schepenenbank mag zitten, rechter worden of eenige officie van staatswege bekleeden.*

2°. *Dat een Christen ook niet voor de vierschaar onder eede als getuige mag optreden.*

3°. *Dat een Christen niet mag optreden om door middel van het zwaard tegenover de boozen zijn regeering te helpen steunen, te schragen, of tegen een buitenlandschen vijand te verdedigen.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Hierbij hebben ze *niet opgenomen* een gewichtig punt, waarmede ze onmiddellijk in conflict zouden gekomen zijn, n.l. *het betalen van belasting.* Immers uit het bovenstaande vloeit logisch voort, dat men dan de regeering ook niet door geld mag steunen. Toch hebben de rijke Mennonieten van Amsterdam veel bijgedragen voor de kosten en de onderhouding der Overheid. Ze hebben deze consequentie niet aangedurfd en wel degelijk belasting betaald. De drie eerste punten kon de Magistraat nog toegeven; weigering tot het betalen van belasting zou hen daarentegen in de gevangenis gebracht hebben. Daarom hebben ze dan ook, toen het beginsel niet meer werkte, hunne oppositie op deze drie punten geconcentreerd.

In de tegenwoordige Mennonieten behoeven we de Anabaptisten niet meer te bestrijden. Spreekt men hen van dit dualisme, dan weten ze er niets van. Evenmin gelooven ze iets van de Vleeschwording, een confessie kennen zij niet, zij zijn vermammoniseerd en in geld, handel en industrie opgegaan. Alleen de uitwendige vormen zijn over. *Mr. van Houten* b.v., het lid van de Tweede Kamer is van Doopsgezinde herkomst, doch heeft alleen de traditie bewaard zonder op eenig punt als een Mennoniet te denken. Dit beginsel nu bestaat nog in de wereld en is dus niet alleen tot de Anabaptisten te beperken.

IV. Oorspronkelijk waren er hier te lande evenveel Anabaptisten als Gereformeerden. De Mennonieten zaten met een boekje in een hoekje en voerden niets uit, de Gereformeerden daarentegen spanden zich voor den wagen, trokken met ijver en streden dapper. Zoo kregen van lieverlee de Gereformeerden de zaken in handen en hadden de Anabaptisten niets te zeggen. *Gevolg hiervan was, dat de overgroote meerderheid der Mennonieten overging tot de Geref. kerk;* ze gaven hun eigen standpunt op, werden Gereformeerd, doch al zijn ze nu ook aangesloten bij de Geref. kerk, zoo is toch alle eeuwen door in die streken, waar ze vroeger het sterkst waren, het achtergelaten spoor van Anabaptisten en Mennonieten in de Geref. kerken op alle manieren te ontdekken.

Ditzelfde verschijnsel ontwikkelt zich nu in den vorm der „politicophobie." Dit woord is door *Mr. Groen van Prinsterer* het eerst gebruikt en duidt aan eene *politiekschuwheid.* Politicophobie is daar aanwezig, waar de mensch zich als kind van God alleen als Gods eigendom gevoelt, als iemand, die te heilig is om zich met zulk een vuile zaak, als de politiek is, in te laten. In zijn teedersten vorm openbaart het zich, wanneer men zegt, dat een teeder levend kind van God bang is den vrede en de rust van zijne ziel daardoor te verstoren, zooals bij sommige *Ledeboerianen.* Dit alles evenwel komt uit het beginsel voort, alsof het geestelijk leven iets mystiek-pneumatisch was, wat nieuw in de wereld is ingedrongen; de wereld laat men dan in

haar vet gaar koken en men laat de dooden hun dooden begraven. Daarom wees *Groen van Prinsterer,* indien werkelijk de Christus in de wereld was gekomen om haar te redden en niet om haar aan zich zelf over te laten, indien werkelijk Christus de actie der wereld op zich genomen heeft, den plicht aan van het kind van God en van den Christen om ook in de dingen der wereld zijn invloed aan te wenden, opdat in die aangelegenheden *de eere Gods* zooveel mogelijk tot haar recht kome.

V. Op welke wijze is tijdens de Reformatie de strijd tusschen de Calvinisten en Anabaptisten gevoerd?

Antw. Toenmaals bestond veelal de gewoonte met *teksten* te vechten; thans echter begint men in te zien, dat dit niet aangaat, omdat in Gods Woord niet alleen geopenbaard wordt, wat er letterlijk staat, maar ook, wat er in begrepen ligt en bij logische consequentie er uit kan worden afgeleid.

Vooral in de eerste dagen werd de strijd uitsluitend gevoerd met teksten en daardoor stonden de Anabaptisten zeer sterk. Want, wanneer men Gods Woord opslaat en de teksten neemt buiten het organisch verband van de analogia fidei, dan kost het werkelijk geen moeite om de stellingen der Anabaptisten volmondig te bewijzen. Van herscheppen is in de Schrift geen sprake; wel komen er uitdrukkingen voor, zooals *νέον κτίσμα*; *κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς* Eph. 2 vs. 10 enz.

't Is alles scheppen, 't woord herscheppen bestaat niet. Wel komt het woord *ἀνακαινοῦν*, vernieuwen in de Schrift voor; een woord *ἀνακτίζειν* kent het Grieksch niet eens. Gaat men volgens de *buchstäbliche* wijze dus op de letter af en neemt men de teksten uit hun verband, dan is het duidelijk, dat de *νέος* en de *παλαιὸς ἄνθρωπος* niet één, maar twee zijn.

Daarom is het vooral noodig, dat de *Locus de Sacra Scriptura* een recht inzicht in de Schrift, en de *Encyclopaedie* de methode voor de Theologie goed aangeve, opdat men wete, hoe men de Schrift gebruiken moet. Het systeem om elkander met teksten dood te slaan mag alleen en uitsluitend gevolgd door bevoegde personen, die van elken tekst het verband kennen, waarin hij staat, en eerlijk genoeg zijn om dien tekst niet buiten 't verband te gebruiken.

In het slot van *Art. 36 van de Confessie* heeft de Geref. kerk zich over de ketterij der Anabaptisten en politiekschuwen uitgesproken.

„En hierover verwerpen wij de Wederdoopers en andere oproerige menschen en in 't gemeen al degenen, die de Overheden en Magistraten verwerpen en de Justitie omstooten willen, invoerende de gemeenschap der goederen en verwarren de eerbaarheid, die God onder de menschen gesteld heeft.

Deze verwerping is *niet eene Platonische verklaring, maar eene expresse verklaring van de Overheid.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De belijdenis der Gereformeerden is opgesteld met het doel om aan de Overheden duidelijk te maken, wat de Calvinisten leerden en bedoelden. Zooals licht te begrijpen is, was naar Spanje geschreven, dat de Calvinisten een door en door oproerige fractie waren, want wat van Anabaptistische zij geroerd en gewoeld werd, werd op rekening der Calvinisten geschreven. Om zich nu van die blaam te zuiveren en te doen uitkomen, dat men niet Anabaptist was, maar tegenover de Anabaptistische revolutionnaire denkbeelden stond, is toen opzettelijk met den bekenden zendbrief de Confessie opgezonden aan den koning van Spanje, dus niet als Platonische verklaring, maar als eene zelfverdediging, een pleidooi en pertinent getuigenis, hetwelk afgelegd wordt, dat de Gereformeerden al deze Anabaptistische ketterijen verwierpen.

(Tusschen twee haakjes lasschen we hier in, dat dit punt ook van gewicht is in de *Controvers met Rome*. De Maasbode en andere Roomsche bladen, evenals ook blijkt uit de redevoeringen van Roomsche woordvoerders, zooals onlangs Mr. Heydenrijck te Helmond, beweren steeds, dat het juist de Gereformeerden geweest zijn, die het eerst de vaan der revolutie geplant hebben, dat wij geen recht hebben ons Anti-revolutionair te noemen en op te treden als bestrijders der revolutie, *omdat in de Hervorming eerst door het optreden onzer vaderen de revolutie-beginselen in de wereld zijn ingebracht.*)

Aldus redeneerende begaat men dezelfde fout als de Spaansche hofkringen, toen zij meenden, dat de Anabaptistische woelingen verwant waren met het opkomen der Calvinisten. Van groot gewicht is het dus, dat we met de stukken en het officieele getuigenis der kerk kunnen aantoonen, dat zulks niet het geval geweest is.

Eveneens is dit getuigenis van belang tegenover de woeling der *Sociaal-Democraten*. Men ziet, hoe in dit officieel afgelegd getuigenis de Gereformeerden zich tegen deze beginselen verzetten en de gemeenschap der goederen, het *Communisme*, dat door de Sociaal-Democraten gepredikt wordt, niet erkenden als één der mogelijke toestanden, maar beschouwden als iets, dat verworpen moet worden.

In parenthesi vermelden we ook nog het volgende, omdat het niet tot ons onderzoek qua talis behoort.

De gemeenschap van goederen is eene volkomen heilige, het persoonlijk eigendom als zoodanig is in zich zelf een onheilige zaak. Het ligt in den aard der zaak, dat er op de nieuwe aarde en in het *Rijk der Heerlijkheid* gemeenschap van goederen bestaat, evenals er in het *Paradijs* gemeenschap van goederen bestond. Gemeenschap van goederen toch kan straffeloos bestaan, overal, waar geen egoïsme werkt en geen zucht bestaat, waardoor de een op den ander iets poge voor te hebben. *De regeling van eigendom is een zaak, die noodig werd om*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

der zonde wil en die, zoodra met de Parousie de Heere terugkomt haar raison d'être verliest. Bij dat licht beschouwd is het tegenwoordige Communisme eene poging, om datgene, wat vanzelf ontstaat bij een onzondigen toestand, in den zondigen toestand in te voeren, terwijl men daarbij een dubbele fout begaat:

1°. om de zonde te loochenen, de doodelijke krankheid der zonde te ontkennen en te beschouwen als niet bestaande.

2°. om in persoonlijk eigendom als het door God opgeheven schild, gegeven medicijn en gerijpte geneesmiddel, de bescherming tegen de zonde te verwerpen.

Keeren we thans terug tot het *tekstengevecht,* dat destijds over dit punt geleverd is, dan valt allereerst onze aandacht op:

1°. *Matth. 20 vs. 25—28.*

De Anabaptisten vonden hier de tegenstelling uitgesproken met de booze ordening der wereld. *Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν,* maar Christus zegt: ***οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν,*** vs. 26. Dit, zeggen de Anabaptisten, heeft Christus dus ook tot ons gezegd als tot zijne navolgers.

Ons antwoord hierop luidt: Zeer zeker zegt de Heere dit en zeer zeker moeten ook voor ons die woorden in hunne volle kracht gelden. De vraag is alleen, *waar* ze gelden moeten en het antwoord luidt *ἐν ὑμῖν,* onder ulieden, d. w. z. in dien kring, die door u als geloovigen gevormd wordt. Welke kring van de geloovigen qua talis? Antw. *de ecclesia instituta.* Welnu, daarom mag ook nooit in de ecclesia instituta een *ἀρχή* worden opgericht en alle poging om de wereldsche Overheid in de kerk te copieeren en eene wereldsche Overheid in de kerk op te richten, hetzij in kerkeraad, classicaal of synodaal bestuur, in bisschop of paus, als Overheden der kerk, is in lijnrechten strijd met den eisch door Jezus in deze uitspraak *οὐχ οὕτως ἐν ὑμῖν ἔσται* gesteld.

In de dagen van het opkomen van het Anabaptisme was deze regel intusschen geheel in den wind geslagen. In de toenmalige Roomsche kerk was er een Overheid opgericht, bestonden er *ἄρχοντες,* die het *κυριεύειν* over de geloovigen uitoefenden, en waren er *μεγάλοι,* die met *ἐξουσία* bekleed waren. Daartegen was natuurlijk reactie gekomen en tegen dien toestand was het beroep op Jezus uitspraak volkomen in zijn recht. *Alleen daar gingen de Anabaptisten fout, waar ze hetgeen op kerkelijk terrein gold en recht was ook trachtten over te brengen op het maatschappelijk leven.*

2°. *1 Cor. 6 : 1—9.*

Deze pericoop is voor deze quaestie van overwegend gewicht. Bij oppervlakkige beschouwing is de apostel Paulus Anabaptist, want hij verwerpt hier niet alleen de bestaande rechtbanken, maar gaat nog verder, doordat hij vermaant tot het oprichten van eigen rechtbanken. Is dat nu niet juist de Anabaptistische verwerping van de iustitia civilis en de instelling van een apart

gecreëerde iustitia en Overheidsmacht en wordt hier nu niet metterdaad het Anabaptisme door Paulus zelf gepredikt?

Antwoord: Eéne opmerking snijdt dit misverstand reeds bij den wortel af.

De iustitia heeft *tweeërlei* recht te spreken, men zou het kunnen noemen *publiek en privaat recht.* Het publiek recht geldt de handhaving van de door de Overheid ingestelde wetsbepalingen en de toepassing der straf, die op de schending dier bepalingen gesteld is. De iustitia privata der Openbare Overheid bestaat om recht te spreken tusschen twee personen, die een geschil hebben, hetzij over het „mijn en dijn" of eenige andere quaestie, die ze tezamen niet kunnen uitmaken. De vraag is nu, of Paulus de gemeente van Corinthe vermaant om de iustitia in dien dubbelen zin op zij te zetten en een andere iustitia voor de bestaande in de plaats te stellen. Het antwoord luidt ontkennend. *Paulus vermaant alleen, om voor de iustitia privata niet bij den openbaren rechter te gaan, maar om alle geschillen betreffende de iustitia privata onder elkander af te doen.* Wanneer b. v. in een huisgezin eenige meerderjarige kinderen een geschil onder elkander hebben, en de een den ander voor den rechter wil brengen, dan zal de vader er op wijzen, dat dit toch niet aangaat, dat zij zulke zaken onder elkander moeten uitmaken, terwijl hij zich zelf als scheidsrechter over beide partijen stelt. Wil daarom nu zulk een vader de iustitia civilis en de Overheid verwerpen? 't Lijkt er niets naar. Paulus geeft hun dus dezen regel, indien ze geschillen met elkander hebben, als de een door den ander verongelijkt is of denkt verongelijkt te zijn of zelf ook onrecht gedaan heeft. *Deze regel geldt altoos voor iederen belijder des Heeren.* Een ieder, die met de Christelijke belijdenis instemt en voor den openbaren rechter gaat tot oplossing van private zaken, doet te kort aan de liefde, die onderling de Christenen verbinden moet, doet te kort aan de *gemeenschap der heiligen.* Nu zijn er twee dingen mogelijk, 1°. dat men de zaak onder elkander afdoet, 2°. dat dit niet gelukt. Wat doet men nu tegenwoordig in bijna alle *contracten*, ook bij niet Christenen? Alle tegenwoordig gesloten contracten eindigen alle zonder onderscheid in haar laatste overeenkomst, dat eventueele geschillen beslecht zullen worden door *arbiters*, en wel zoo, dat elk der beide partijen één arbiter kiest, terwijl er door deze twee een derde arbiter wordt geassumeerd. Wil dit nu zeggen, dat de contractanten de iustitia civilis en de Overheid omverwerpen? Immers neen! Wanneer aldus gehandeld wordt door burgerlijke menschen, die van God niet afweten, is het dan niet veel meer plicht voor Mennonieten, Anabaptisten en de kerke Gods om te vermanen, dat men voor private geschillen niet naar den rechter ga, maar dat men ze in den kring der broederen laat uitmaken?

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Vs. 4. *Zoo gij dan gerechtszaken hebt, die dit leven aangaan, zet die daarover, die in de gemeente minst geacht zijn.*

Wie worden er onder deze minste der broederen verstaan?

Onder de minste der broederen worden natuurlijk niet verstaan onnoozelijke bloeden of sukkels, die van geen toeten of blazen weten, al behoeft men daarom ook niet om te zien naar mannen, wier geestelijk leven het hoogst staat. Bedoeld worden *practische mannen uit de gemeente, met een helderen kop en met zin voor rechtschapenheid.* Geen verdere hoogere eigenschappen zijn daartoe noodig.

Brengt men dus dezen tekst tot zijn ware proporties en afmetingen, dan is niet alleen de schrik voor het Anabaptisme verdreven, maar blijkt zijne toepasselijkheid ook op onzen tijd voor elken kring en elke groep, waarin gemeenschap der heiligen bestaat. Volgt men deze vermaning niet op, dan zondigt men tegen God.

3°. *1 Cor. 5 vs. 9—13.*

Deze uitspraak gaat juist vooraf aan de zooeven behandelde woorden en komt voor in hetzelfde redebeleid. Het was vooral in de kerk van Corinthe, dat de verhouding tot de ongeloovigen aan de orde was gekomen. Paulus had geschreven tegen de velerlei zonden, die daar heerschten, tegen de zonden van hoererij, ellende en wellust. Op degenen, die zich daaraan schuldig maakten, moest de tucht worden toegepast en met de zoodanigen mocht de geloovige geen omgang hebben. (Cf. vs. 9.)

De gemeente van Corinthe had zich hiertegen verzet want zeiden ze, dan moeten we de wereld uitgaan. Het leven van Corinthe uit die dagen geleek toch op het leven in het Parijs van thans.

Wil Paulus nu hier de toepassing van de mijdingen der Anabaptisten? Wordt hier het spiritualistisch dualisme toegepast op het maatschappelijk verkeer? *Neen,* zegt Paulus, ik bedoel niet, dat gij niet zult omgaan met ongeloovigen als hoereerders en dronkaards, want zoo zijn de menschen nu eenmaal, en anders zouden we uit de wereld moeten gaan; maar dit is mijne bedoeling: indien er onder degenen, die den Naam van Jezus Christus belijden, zich sommigen zoodanig gedragen, dan moogt ge met dezulken geen omgang hebben en moet gij door uwe mijding opkomen tegen hunne pretentie, dat zij den Heere toebehooren en alzoo leven. Aldus staan de mijdingen der Anabaptisten tegenover de mijdingen van Paulus. *De Anabaptisten passen de mijding toe op het onderscheid van kerk en wereld. Paulus op twee menschen, die beiden den Christus belijden, waarvan de een den weg des Heeren bewandelt, terwijl de ander dien met zijn voeten vertreedt.*

4°. *Joh. 18 vs. 36.*

Deze uitspraak, die we reeds vroeger behandelden, is de hoofdtekst, waarop

de *politicophoben* zich beroepen. Dit vonden de *Liberalen* zoo aardig, dat ze de gewoonte hadden bij verkiezingsagitaties zich te beroepen op de woorden: *„Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld,"* om daarmee ons aan 't verstand te brengen, dat we ons niet met de politiek mochten bemoeien. Dat nu het Koninkrijk van Christus in deze wereld zou thuis hooren, daarvan is in de Schrift geen enkele maal sprake. Dit misverstand zou vermeden zijn, als de Hollandsche vertaling luidde: Mijn Koninkrijk is niet uit deze wereld. Meer dan tegenwoordig beteekenden vroeger de woorden *van* en *uit* hetzelfde. Zoo komt het ook in de Statenvertaling. Thans b. v. spreekt men van sla van den kouden grond, terwijl men natuurlijk *uit* bedoelt.

Bovendien staat er, *ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*, wat nog bevestigd wordt door het daarop volgende *ἐντεῦθεν*. Er bestaat dus niet de minste twijfel, of het Koninkrijk van Jezus uit deze wereld of uit den Hemel was. Christus zegt zelf, dat Zijn *βασιλεία* in deze wereld de prediking was, dat het Koninkrijk der Hemelen nabij is gekomen, maar het komt van boven neer uit den Hemel, als een genadegave Gods aan de wereld, zoodat men dus nooit denken moet, dat de wereld uit zichzelf dit Koninkrijk had voortgebracht.

De wereld poogt staande te houden, dat de Christelijke religie voortgekomen is uit den mensch, dat het allengs zich ontwikkelende religieuse gevoel een denkende positie aannam bij de vergelijkende godsdienstwetenschap, en dat dus metterdaad het aldus opgevatte Koninkrijk der Hemelen *ἐκ τοῦ κόσμου τούτου* is. Hiertegen nu heeft Jezus geprotesteerd. *De wereld is onmachtig dit βασιλεία voort te brengen, daarom is het uit den Hemel neergedaald.*

Volgt nu daaruit, dat de *βασιλεία*, die op deze wereld bestaat, door ons moet verworpen worden? Neen, want *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν* treedt op aarde niet anders op dan in zijn geestelijken vorm. *Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως, ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν,* Luc. 17 vs. 20. Het komt niet met uitwendig apparaat, maar het is binnen in u, *het draagt een geestelijk karakter.* Dit *βασιλεία τῶν οὐρανῶν* treedt dus niet op om de bestaande *βασιλεία* omver te werpen, maar om daarin in te dringen, als geestelijk verschijnsel op 't terrein van *βασιλεία* in de wereld post te vatten, om van binnen uit den toestand op aarde om te zetten, totdat bij de *Parousie* des Heeren de *βασιλεὺς τῆς βασιλείας* komt als Koning Zijner ecclesia, wanneer de koningen zullen aftreden, de machten ophouden, de iustitia civilis haar roeping en taak vervuld zal hebben en het Rijk der Heerlijkheid zal intreden. Zoolang de Parousie nog niet gekomen is, blijft de iustitia civilis bestaan, blijft het *βασιλεία*, dat besteld is onder Overheid en Magistratuur in de wereld, en vraagt de Kerk van Christus, dat zij voor die Overheid bidde tot God, *opdat zij een gerust en stil leven leiden moge in alle godzaligheid en eerbaarheid.* (1 Timoth. 2 vs. 2.)

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Tot verweer tegen de valsche Anabaptistische voorstelling wezen onze Vaderen, behalve op de plaatsen van gelijke strekking, ook op:

5°. *Efez. 6 vs. 5.*

De Statenvertaling is niet duidelijk voor hen, die geen Grieksch kennen. Wat hier van de dienstknechten gezegd wordt, wordt gewoonlijk geïnterpreteerd naar onze toestanden. Men denkt daarbij dan aan knechten en dienstboden. Dit is verkeerd, want δοῦλοι beteekent *slaven*. De toenmalige dienende stand verkeerde in een toestand van slavernij. 't Spreekt vanzelf, dat de slaven in dezelfde of nog strenger verhouding verkeerden tegenover hun, κύριος dan de onderdaan tegenover de Overheid, want de heer van een slaaf was eigenaar en bezitter, had het recht van leven en dood over hem, oefende dus volkomen magistratuur, ja nog meer dan dat, over hem uit.

Wanneer het nu de bedoeling van het Evangelie van Christus geweest was om de bestaande maatschappelijke orde af te schaffen, dan zou de slavernij in de eerste plaats afgeschaft zijn; dan had de Apostel moeten zeggen, dat bekeerde slaven van hun' heer moesten wegloopen en hun eigen geluk zoeken. Paulus nu doet dit niet, maar zegt veeleer, dat ze moeten blijven dienen en om 's Heeren wil aan hun' heer gehoorzamen.

6°. Sterker nog komt dit uit in den *brief aan Philemon. Onesimus,* een bekeerde jonge slaaf met beslisten geest was van zijn' κύριος weggeloopen. Wat zegt nu Paulus? Dat hij nu met zijn' heer niets meer te maken heeft? Neen, hij vermaant hem tot zijn' heer terug te gaan en zich weer in zijn' dienst te stellen. Dit is kras uitgesproken. Philemon was ook een Christen, maar Paulus laat dien band liggen. Onesimus moet zich weer in het bezit van zijn' heer stellen en dan zal het van Philemon afhangen, of hij hem vrijlaat. Onesimus, zegt Paulus, heeft geen macht om dien eenmaal tot stand gekomen band te verbreken.

Vergelijkt men nu die twee banden van den slaaf aan zijn' heer en van den onderdaan aan de Overheid, dan zou er sprake van kunnen zijn, dat de slavenband losgemaakt werd, daar de slavernij in beginsel anti Christelijk is. *Waar nu de Apostel dien slavenband Nomine Christi eerbiedigt, daar kan er vanzelf geen sprake zijn van eene losmaking van den band, die den onderdaan aan de Overheid bindt.* Nergens heeft het Evangelie, toen het optrad, inbreuk gemaakt op de bestaande institutaire, sociale verhoudingen; het liet ze stil staan en blijven, wat ze waren. *Het Evangelie heeft alleen den zuurdeesem der waarheid in de sociale verhoudingen ingelegd,* opdat van binnen uit de vezelen, waarmede de slavernij in het volksleven gehecht was, zouden losgemaakt worden.

In verband hiermede hebben onze Vaderen er terecht op gewezen, dat er in het Nieuwe Testament personen voorkomen, die in een Overheidsambt geplaatst zijnde,

tot Christus bekeerd werden en Hem aanhingen. Volgens de Anabaptisten hadden ze hun ambt moeten neerleggen, omdat ze er zich niet meer mede mochten bemoeien of Christus had hen moeten vermanen dit te doen. Ze wezen nu 1°. op *Nicodemus*, 2°. op *Sergius Paulus*, 3°. op *Jozef van Arimathea*, Joh. 3 vs. 1, Joh. 19 vs. 38. Acta 13 vs. 12. Uit deze teksten blijkt, dat zij Overheidsambten bekleedden en nergens wordt van hen vermeld, dat zij hun ambt neerlegden of vermaand werden zulks te doen.

In verband daarmede werd gewezen op:

7°. *1 Cor. 7 vs. 24.*

Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ τῷ Θεῷ. Hiermee spreekt Paulus zelf een algemeenen regel uit. Was het Paulus' bedoeling, meening of overtuiging geweest, dat iemand in een Overheidsambt zijnde, tot Christus bekeerd, daarin niet mocht blijven, dan zou het hierbij moeten vermeld staan. Stelt men toch een algemeenen regel en gaat een der gewichtigste punten er tegen in, dan is het plicht van eerlijkheid, rechtschapenheid en logischen zin, zulks er bij te zeggen. Paulus zegt nu juist *ἐν τούτῳ μενέτω.*

Verder merken we nog op, dat men in de dagen onzer Vaderen zich ook met name hierop beriep, *dat èn Christus zelf èn zijne Apostelen de Overheden, die in dien tijd bestonden, erkend en geëerd hebben.*

Wat Jezus zegt, slaat niet op het Sanhedrin, maar op Pilatus als vreemden landvoogd. Het eerste toch zou niets beteekenen, het geldt hier de macht van Pilatus als Overheidsmacht van Godswege.

VI. Vervolgens hebben we nog te wijzen op twee uitspraken der Heilige Schrift, die den wortel van het Anabaptisme afsnijden.

A. *1 Cor. 15 : 46—49.*

Vs. 46. *Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.*

't Woord *πρῶτον* vormt hier het uitgangspunt, waardoor we eene voorstelling krijgen van twee lagen, die op elkaar rusten. De eerste is *τὸ ψυχικόν*; *τὸ πνευματικόν* komt nu niet op zich zelf, maar het komt op *τὸ ψυχικόν*. Dit is niet zoo bedoeld, dat *τὸ πνευματικόν* afgezonderd blijft van *τὸ ψυχικόν*, maar *τὸ πνευματικόν* gaat in *τὸ ψυχικόν* in en zet het om, zooals blijkt uit vs. 49 „*καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.*" Het subject van de uitdrukkingen *ἐφορέσαμεν* en *φορέσωμεν* is beide malen hetzelfde subject *ἡμεῖς* en dit subject draagt eerst *τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ* en wordt daarna opgeheven tot *εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Die beide εἰκόνες in hetzelfde subject komen niet naast elkaar te staan, maar vervangen elkaar.* Daaruit blijkt dus weer, dat het grondbeginsel van de genadewerking herscheppende werking is.

B. *Joh. 1 : 14.*

Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν etc. *Ἐν ἡμῖν* is zeer juist in onze

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Vertaling door „onder ons" vertaald. Christus heeft niet in den mensch, maar in de menschheid een σκηνή opgeslagen. De klemtoon valt op ἐγένετο. Er staat niet van den Λόγος, dat Hij κατέβη εἰς τὴν σάρκα of ἐσκήνωσέν ἐν τῇ σάρκι, maar σὰρξ ἐγένετο. Hierin ligt de unio uitgesproken van de Goddelijke en menschelijke natuur in Christus.

VII. Van Anabaptistische zijde is de zeer juiste opmerking aan de Calvinisten voorgelegd, waaraan de Calvinisten niet genoeg recht hebben doen wedervaren, betreffende het symbolisch-typisch karakter van Israël.

Hun redeneering was deze. Zeer zeker heeft God de Heere in Israël de Overheden ingesteld, maar ook heeft Hij ingesteld den Hoogepriester en de profetie. Die Overheid en dat koningschap hadden in Israël uitwendig apparaat en een toestel om zich heen, evenzoo het priesterschap en de profeten met hun profetenscholen. Dienovereenkomstig zeiden ze, dat zoowel voor het Overheidsgezag als voor het priesterschap en de profeten regelen en wetten gegeven werden, maar dat dit alles nu afgeschaft en terug was getreden.

Als type behoorde dit alles tot de σκιαί. Daarom wordt dit alles nu prijsgegeven en doet men te kort aan het Koninkrijk van Christus, als men nog de Overheid op aarde bijhoudt, doet men te kort aan het profetisch ambt van Christus, wanneer men de profeten nog bijhoudt en andere bronnen van kennis naast de Schrift stelt, en doet men te kort aan het priesterschap van Christus, wanneer men er nog priesters op na wil houden.

De Anabaptisten betichtten nu de Calvinisten, dat ze, wat Jezus Koningschap betreft, dezelfde fout begingen als Rome ten opzichte van het Priesterschap van Christus, door hare handhaving van het priesterschap en de mis met haar apparaat, omdat het priesterschap te niet gegaan was. Het is hetzelfde betoog, dat de brief van de *Hebreën* voert tegen de Joden, die den tempeldienst bijhielden, waarin gezegd wordt, dat het priesterschap van Aäron vervallen was, omdat in Christus het priesterschap van Melchizedek was opgekomen.

Ditzelfde nu brachten de *Anabaptisten* op de Overheid over en redeneerden: Gelijk het priesterschap van Aäron vervallen is en opgegaan is in het priesterschap van Melchizedek, zoo is ook het koningschap van den Magistraat opgegaan in denzelfden Melchizedek. Daarom staat dan ook in *Genesis,* dat Melchizedek niet alleen priester, maar ook koning was.

Deze redeneering heeft veel, waardoor ze zich aanbeveelt en verlokt iemand lichtelijk om op dien weg mee te gaan.

De Calvinisten hebben blijkbaar zich op dit punt niet sterk genoeg gevoeld en namen dan ook een ietwat dubbelzinnige houding aan.

Het typisch-symbolisch, karakter van het priesterschap van Israël tegenover

Rome op den voorgrond gesteld, lieten ze glippen bij 't koningschap en de magistratuur. Gevolg was, dat ze bij hun politieke beschouwing zich beriepen op het voorbeeld der *Joodsche Overheden* en wat er in *Art. 36 der Confessie* staat, *dat de Overheid de hand moet houden aan den heiligen kerkedienst, om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst*, is iets, dat ze uitsluitend met een beroep op de politieke wetten van Israël hebben weten te staven. De politieke opvatting der Calvinisten is metterdaad voor een groot gedeelte nog sterk beheerscht gebleven door het Oude Testament en dat wel in rechtstreekschen zin. Bij ons hier te lande is dit 't minst het geval geweest, *sterk daarentegen werd deze voorstelling onder de Puriteinen in Engeland gedreven.* Toen ze dan ook niet in England met hun denkbeelden konden doordringen, zijn ze uitgeweken naar Amerika en hebben daar de vrije staten gesticht. Nu is opmerkelijk, dat als men de eerste geschiedenis dier kleine staten nagaat, de strenge strafbepalingen van het Oude Testament bijna letterlijk door hen zijn overgenomen, liefst hadden ze het nog geheel en al gedaan. Uit dit feit blijkt, dat zij het niet aandurfden om het typisch-symbolische in Israëls regeerinrichting in 't oog te vatten. Ze deden dit niet, uit vrees, dat zij het zouden verliezen.

Op dit fijne punt is het dus wel van belang, dat men helder inziet, waarin het *onderscheid* ligt.

1°. Een priester en koning mogen en kunnen niet behandeld op voet van gelijkheid, om reden, dat het *priesterschap* behoort tot het terrein van de *Gratia specialis*, omdat het de vergeving der zonden raakt, terwijl de *magistraat* niet thuis hoort op het erf der Gratia specialis, maar op het terrein der *Gratia communis*. Omdat nu die twee machten elk een onderscheiden wortel hebben en op een onderscheiden terrein thuis hooren, *nunquam valet ab altera ad alteram conclusio.*

2°. In de tweede plaats merken we op, *dat de Gratia specialis in Israël gekleed is geworden in nationalen vorm. Daar nu het nationale behoort tot het terrein van Gratia communis, zoo volgt daaruit, dat de Gratia specialis in Israël is aangediend op een schotel, die uit de Gratia Communis was genomen.* De uitdrukking schotel moeten we dan niet mechanisch opvatten, want er was saamverbinding, en tusschen beide bestond dooreenvlechting en dooreenstrengeling, maar we mogen niet uit het oog verliezen, dat de nationale vorm, de staatsvorm tot de Gratia communis en niet tot de Gratia specialis behoorde. Eerst wanneer we dit scherp vatten begrijpen we, waarom *bij de komst van Christus de Gratia specialis uit den schotel* wordt *weggenomen*, hoe *vóór Israëls bestaan de Gratia specialis zonder specialen schotel* werkte en hoe *de tegenwoordige Joden niets meer* zijn *dan de schotel*, nu de Gratia specialis uit den schotel is

weggenomen. Met dit beeld voor oogen is men steeds gereed de juiste verhoudingen goed in te zien.

Nu kan intusschen het typisch-symbolische zich hechten aan alles, niet alleen aan alles, wat komt uit de Gratia specialis, maar ook uit de Gratia communis. Het typisch-symbolische hecht Jezus aan den *wijnstok*. Deze nu is niet uit de Gratia specialis, maar uit de schepping. Evenzoo hecht Jezus het typisch-symbolische aan den *herder*, die evenmin uit de Gratia specialis is. Zoo nu ook kan het typisch-symbolische gehecht worden aan het *volksleven* en aan alles, wat tot het volksleven behoort, aan het geslacht en het huis en kan de verzameling der rechtvaardigen genoemd worden als het huis Gods. Dientengevolge kan het typisch-symbolische zich ook hechten aan de *organieke vormen* van het volksleven, aan het *volksinstituut* en ook, gelijk het geschied is, aan de *magistratuur*, aan den bepaalden vorm van het *koningschap* en eveneens aan den bepaalden vorm van een *dynastiek koningschap*, dat genealogisch bestaat.

Al hecht zich nu aan al deze vormen het typisch-symbolische der genade, *daardoor veranderen evenwel die verschillende zaken niet van natuur*. De wijnstok als typisch symbool van Christus blijft wijnstok. Ook het huis als beeld der Kerk blijft huis, de herder als symbool blijft herder en de magistratuur en het volksinstituut, genomen als beelden van wat in de Wederkomst des Heeren zal uitbreken, blijven instituut en magistratuur. De Overheid blijft Overheid.

Wanneer nu Christus komt, en daarin hebben de *Anabaptisten* gelijk, *gaat alles weg, wat σκιά is*, verdwijnt alles, wat type en symbool is.

Wat gaat nu weg?

In den *Locus de Sacra Scriptura* merken we in de § over de *Inspiratie* twee dingen op:

1°, die apart voor eene zaak gecreëerd worden,

2°, die uit het bestaande genomen zijn.

Diezelfde onderscheiding geldt ook hier.

Wanneer God een σκιά wil geven, dan kan Hij tweeërlei doen,

1°, *kan Hij iets apart creëeren, wat σκιά zal voorstellen,*

2°, *kan Hij aan iets, wat bestaat, de beteekenis van σκιά geven.*

Welnu, het priesterschap van Aäron, bestond dit?

Antw. Neen, het is apart gecreëerd om σκιά te zijn, atqui ergo, toen Christus kwam en de vervulling inging, verviel geheel de σκιά en evenzoo ook het priesterschap van Aäron.

Hoe staat het nu met *het koningschap?*

Was dit apart gecreëerd om σκιά te zijn. Neen, want het *bestond reeds lang te voren onder alle volkeren*. Nu is aan *de bestaande magistratuur de beteekenis en beduidenis gehecht van symbool te zijn, atqui ergo valt hier bij de komst van*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Christus de aparte beteekenis en beduidenis weg en wat daarmee samenhangt, maar de kapstok, de magistratuur zelf, blijft bestaan, ontdaan van zijn σκιά.

Wanneer we ons dit duidelijk voor oogen gesteld hebben, dan is op drieërlei te wijzen:

Bij de magistratuur in Israël openbaren zich n.l. *drie* verschijnselen, die we bij andere volken niet vinden.

1°. *Afzonderlijke rechtsbepalingen en wetten, door God voor de magistratuur gegeven,* zoodat deze als ingeweven met het typisch-symbolisch bestel van Israël tot de σκιαί behoorden, en als zoodanig als leges latae voor andere volken niet golden en met de komst van Christus wegvielen.

2°. *In Israët bestond de Theocratie.* De magistratuur was in Israël rechtstreeks op God zelf overgedragen en bij geen ander volk dan bij Israël is er sprake van Theocratie. Daarom zegt ook God de Heere tot Samuël*: want zij hebben u niet verworpen, maar zij hebben Mij verworpen, dat Ik geen koning over hen zal zijn. 1 Sam. 8 : 7.* De gewone voorstelling, alsof de Theocratie bestond in de erkenning van het droit divin der Overheid, is leugenachtig. Er bestaat geen andere Theocratie, dan waar God rechtstreeks Zelf regeert. Buiten Israël is er alzoo van geen Theocratie sprake. (We commemoreeren hier slechts, in de volgende §, over de formae regiminis, zal hierover breeder gehandeld worden).

3°. *In de dynastie van David is een prototype gegeven van het eeuwige Koningschap van Jezus,* in haar opkomen uit den herdersstand, in haar diep lijden, in haar heerschappij over de omliggende volkeren en vele andere kenmerken. Voor zoover nu dit koningschap van David niet een generaal, maar dit speciale karakter draagt, valt na Christus komst dit speciale weg.

Bij de komst van Christus nu vallen deze drie σκιαί *weg.* Wat overblijft is niet iets, dat apart gecreëerd is, maar het is uit het bestaande genomen! Daarom ook blijft het bestaan, als gekomen uit de Gratia communis, omdat alleen de Gratia specialis en niet de Gratia communis bij Christus' eerste komst op aarde vervuld is geworden. Bij de Parousie des Heeren verdwijnt ook de Gratia communis, dus ook de Overheid en magistratuur.

De Gratia specialis *wijst altoos heen op de* eerste *komst des Heeren.*

Deze quaestie is een der zwakste punten in den strijd, die van dogmatische zijde geleverd is.

VIII. Volgens het slot der § leidt het Anabaptisme tot Anarchie en Antinomianisme.

A. *Anarchie.*

Anarchie is het heerlijkste, dat men zich denken kan. Wanneer we leven in een toestand, waarin menschelijke ἀρχή bestaat, blijft dit altijd bewijs van het *gebrekkige. In 't Paradijs,* was dan ook *anarchie* en *ook* zal er *in het Rijk der*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Heerlijkheid niets dan anarchie heerschen. Men moet wel verstaan, dat dit niet spottend, maar met ernst gezegd wordt. Wat toch beweren de anarchisten? Zeggen ze, dat de toestanden nog verder in de war moeten gebracht? Immers neen. Ze zeggen slechts tot degenen, die tegenover hen staan, ziet, gij hebt overheden, ordinanties en machten gesteld en ge wilt daardoor den toestand goed houden, doch schaft ze af en de menschelijke natuur zal vanzelf loopen. De Anarchist beschouwt de maatschappij als *de man op krukken*, die niet vooruitkomt. Ze zeggen daarom: Neem hem de krukken af, laat hem dan loopen en hij zal veel verder komen. Wanneer men nu de anarchie nagaat, dan spreken daaruit wel booze passies en hartstochten, op gevaar en brutaliteit uitloopend, maar bij de behandeling van het systeem van den tegenstander moet men steeds vatten, wat hij bedoelt. *De anarchist wil geen chaos en eindelooze verwarring, maar hij zegt, dat het juist de tegenwoordige instellingen zijn, waardoor de boel in de war geloopen is.* In dien zin is de anarchie bedoeld.

Op dezelfde wijze liep in 't Paradijs alles goed, daar was geen ἀνθρωπίνη κτίσις, geen menschelijke instelling van Overheid, van gezag en eveneens zal in het Rijk der Heerlijkheid anarchie bestaan en geen ἀνθρωπίνη κτίσις, omdat daar alles vanzelf goed loopen zal, want God zal zijn „alles in allen" en alles zal zich daar in volle harmonie openbaren. Dit laatste nu voegt de anarchist er niet bij. *Volgens den Anarchist zit het in de menschelijke natuur in om zich zelf te redresseeren en vanzelf goed te loopen.* Hij beschouwt het instituut der Overheid als een *corset* aan het lichaam der menschheid aangeregen, waardoor evenwel de bloedsomloop verkeerd is gegaan, zoodat het zoo spoedig mogelijk weer moet worden weggenomen. Neemt men nu het Anabaptistische standpunt, dat de Christen de Overheid beschouwen moet als het symbolisch-typische instituut, dat met de komst van Christus verviel, dan gaat *de Anabaptist* er niet toe over om met geweld de bestaande Overheid uit te roeien, maar *kweekt* hij *door zijne prediking het besef, dat de Overheid een verkeerde instelling is*, waarom de Confessie ze dan ook met recht *„oproerigen"* noemt. Zij dragen een oproerig karakter, zelf immers weigerden ze niet aan de Overheid te gehoorzamen, want daarvoor waren ze te vroom, maar ze prikkelden door hun prediking de ruwe massa tot verzet en tot de gedachte, dat de Overheid weg moest. Aldus wortelt metterdaad de anarchie in het Anabaptisme.

B. Antinomianisme.

Het Anabaptisme leidt tot antinomianisme, d. w. z. *dat de mensch zich eenvoudig aan den impuls van zijn natuur overgeeft en dat hij niet eene uitwendige wet volgt of zich daarnaar regelt.* Wanneer men eene trap opklimt of afgaat is men antinomiaan, want wanneer men iemand een νόμος wilde voor-

schrijven, hoe hij een trap moet afklimmen, welken voet hij eerst verzetten moet, dan zou zoo iemand, naar die wet te werk gaande, in plaats van naar boven te komen juist naar beneden rollen. Waarom moet nu de mensch die wet bestrijden? Omdat de natuur volkomen genoegzaam is om zonder dien *νόμος* uit eigen werking die werking teweeg te brengen. Wat van het trappenloopen geldt, geldt eveneens van het spreken en ademhalen.

Een stotteraar gaat naar een' *νόμος* vragen om dit gebrek te boven te komen. Omdat hij krank is in zijn spraakvermogen heeft hij een *νόμος* noodig. Hij nu, die een normaal spraakvermogen heeft, gaat niet, alvorens hij spreekt, eerst nadenken, dat hij b. v. een k met zijn keel moet voortbrengen.

Zulk een uitwendige wet zou dus juist de goede levensuiting verhinderen en belemmeren.

Het antinomianisme is dus vijandschap tegen de uitwendige wet en stelt, dat de wet den mensch kwaad is, hem doet vallen en dat zij de gezonde natuurlijke levensuitingen belemmert, hindert en stoort.

Het zegt niet, dat men niet moet leven naar de innerlijke levenswet, want bij het trappenklimmen werkt ook zonder uitwendige wet toch altijd de wet der zwaartekracht, maar de vraag is of de wet uitwendig of innerlijk is, of zij uitwendig of van buiten tot het leven toekomt.

Nu wilden de Anabaptisten die theorie op het zedelijk leven toepassen.

Hadden ze daartoe recht? Antw. *ideëel genomen wel.* In het *Paradijs* toch bestond geen *νόμος*. Wanneer God aan Adam een *νόμος* had gegeven, een lijstje, waarop stond, hoe hij te werk moest gaan, dan zou hij zeker in de war zijn geraakt. Dit nu is de fout van het *raak niet, en smaak niet, en roer niet aan,* (Col. 2 vs. 21.) en van het צַו לָצָו קַו לָקָו (Jes. 28 vs. 13). *In den Hemel* bestaat geen hemelsche huisorde, hoe men gaan en zich bewegen moet en wat men spreken zal, daar is *geen uitwendige νόμος.*

Op zich zelf is het èn in het natuurlijke èn in het ideëele leven volkomen juist gezien, dat we Antinomianen moeten zijn, want de uitwendige *νόμος* doodt de geregelde levensuiting. In dit licht beschouwd zullen we beter begrijpen, wat Paulus in zijn brieven met *νόμος* bedoelde.

De fout der Antinomianen was, dat ze zeiden: gelijk we op aarde als kinderen Gods leven, moeten we ook de uitwendinge wet verwerpen en ons daartegenover stellen. Wanneer ware dit een juiste conclusie? Wanneer de wedergeboorte tengevolge had, dat iemand op eenmaal niet *potentieel* maar *actueel* heilig werd. Dan bestaat er geen bezwaar, dan komt er geen uitwendige wet meer te pas en leeft de mensch als antinomiaan vanzelf goed. Doch dit is volstrekt het geval niet. Paulus toch zegt in Rom. 7 vs. 21: *εὑρίσκω ἄρα τὸν*

νόμον, τῷ Θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Als hij het goede wil, dan ligt hem het kwade bij. In de wedergeboorte wordt niet op eens een actueele heiligheid geschonken, maar slechts een klein beginsel daarvan. Op dit standpunt heeft de wedergeborene nog steeds met immanente zonde te strijden. Nu geldt deze regel, dat zoolang de wedergeborene niet actueel heilig is, hij nog uitwendig krank, verlamd en kreupel is. Waaruit dan weer volgt, dat hij medicijnen, krukken, pleisters en andere uitwendige middelen noodig heeft. *De Anabaptisten, die dit dualisme op het punt van wedergeboorte doordrijven, beschouwen zich dan ook als actueel heiligen, zooals uit hunne „mijdingen" blijkt, en ze moeten wel tot de conclusie komen, dat de uitwendige wet wel voor de zondige wereld, maar niet voor Gods kinderen bestaat. Ze plaatsen zich vijandig tegenover de wereld, atqui ergo moeten ze ook Antinomianen zijn.* Dit is geheel dezelfde weg, waarlangs ook de *Neokohlbruggianen* tot het Antinomianisme gekomen zijn. De leiders leerden het slechts in theorie zonder dat het tot dien zondigen vorm oversloeg, dien het eerst door toedoen van zondige personen bij de ruwere klassen heeft aangenomen. Men sprak: ge moet juist gaan toonen, dat ge u niet aan de wet stoort, ge moet maar hard vloeken om te toonen, dat ge boven de wet verheven zijt. Op allerlei manieren ging men het zondige, dat men bedreef, zoo breed mogelijk verhalen, als bewijs dat men boven het wetsstandpunt verheven was, en opgeheven tot een hooger geestelijk leven. Dit alles vloeit dus voort uit een dualisme tusschen het handhaven van een nieuwe schepping of van een herschepping. *In herschepping ligt juist het denkbeeld van potentia en actus* en wel zoo, dat wat eerst potentieel wordt aangebracht, zich later actueel ontplooit.

§ 9. **De regiminis forma.**

Naar de categorie van unus, plures, omnes is er drieërlei standpunt voor de ἀρχή, die de κράτος bezit en uitoefent, denkbaar. Het kan de ἀρχή van één persoon zijn, d. w. z. de monarchie; *het kan de ἀρχή van meerderen zijn, de* polyarchie, *gemeenlijk* aristocratie *genoemd of eindelijk de ἀρχή van allen, de* pantarchie, *die dan* democratie *heet.*

De Theocratie, *die als eigen vorm hiernaast staat, telt in deze reeks niet mede, daar deze uitsluitend tot de Gratia specialis behoort, alleen bij Israël kon voorkomen, nu niet meer denkbaar is en eerst na de Parousie en dan over geheel den κόσμος terugkeert.*

Welke van de drie genoemde vormen voorkeur verdient, is niet bij wijze van vasten regel uit te maken. Ideëel staat de monarchie en wel de absolute monarchie het hoogst *om het archetype in God zelf en in Zijn' Christus, om het prototype van de patria potestas in het gezin, om velerlei praeformatie in de natuur en om de idee zelve. Het „εἷς βασιλεὺς ἔστω" drukt deze idee uit. Edoch, overmits het regimen magistratus alleen onder zondaren en om der zonde wil bestaat en uit dien hoofde de zondelooze persoon ontbreekt, die deze monarchie zal voeren, vervalt deze voorkeur en zijn alle drie deze vormen pro re nata even geoorloofd, bruikbaar en doeltreffend, gelijk ze dan ook in de geschiedenis van Israël alle drie, zij het ook in* ministerieelen *zin beurtelings voorkomen. In* historischen *zin neigt intusschen de ontwikkeling der volken er toe om van deze oorspronkelijke zuivere vormen tot meer gemengde vormen te komen, die ten deele hun uitdrukking vinden in het* constitutioneele staatsrecht. *Hiertoe dwong eenerzijds de ontaarding der monarchie in tyrannie, der polyarchie in oligarchie en der democratie in ochlocratie, en anderzijds de rijkere ontwikkeling van de souvereiniteit in eigen kring bij de meer ontwikkelde volken.*

De monarchie sluit op zich zelf de dynastieke opvolging nog volstrekt niet in, zelfs niet het regimen ad vitam.

Het Caesarisme *is een op zich zelf staande verschijning, die niet een eigen vorm van regiment, maar een andere gedachte vertegenwoordigt. Doch onder welken vorm het regiment ook besta of optrede, altoos bestaat*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

het alleen bij de Gratie Gods; *de democratie handelt evenzeer krachtens droit divin als de monarchie, en mits dit laatste streng worde vastgehouden, geeft de Heilige Schrift geen beginsel aan, waaruit eenige nadere bepaling voor de onderscheiden vormen van regiment als verwerpelijk of verkiezelijk zou voortvloeien.*

I. Eerste Observatie is de behandeling der Theocratie.

Ten opzichte van de Theocratie heerscht niet zoozeer in onze kringen, maar vooral daarbuiten een doorloopend misverstand. *Men verwart n.l. de Theocratie met de theorie van het „droit divin"* en acht, dat elke voorstelling, waarbij de koning, de president eener Republiek of welke magistraat ook, zijne autoriteit en souvereiniteit wordt geacht te ontleenen aan God den Heere, een theocratisch stelsel van bestuur zou zijn.

Om de fout daarvan in te zien, moet eerst gewezen worden op den *hiërarchischen bestuursvorm.*

In den loop der eeuwen heeft er ook een hiërarchische bestuursvorm geheerscht en deze bestond daarin, dat de *priester* in een bepaalde orde of tot hoogepriester of tot opperpriester, meestal aan een stam gebonden tot groote macht en invloed in het land was gekomen en dat nu door die priesterorde de aanstelling van den vorst plaats had; iets, wat niet in dezen vorm toeging, dat de priester b.v. zeide: die en die zal koning zijn, maar zoo, *dat zonder zalving door den priester de vorst feitelijk niet kon regeeren* en hij alleen van den priester de regeering kon ontvangen en door den priester alleen tot werkelijken koning was gemaakt.

Men heeft in de Roomsche kerk, die een hiërarchische instelling is, een sterke neiging om de hiërarchiecratie te herstellen. Het was de Paus, die Karel den Groote de keizerskroon op het hoofd zette. De zalving van den koning van Frankrijk in de Cathedraal te Rheims had gelijke strekking, en wanneer de Roomsche kerk hare hiërarchische gedachte volkomen kon doorzetten, dan zou metterdaad die hiërarchische gedachte, naar het vroeger gegeven schema, hierop neerkomen, dat één Paus, bisschop van Rome, als stadhouder, vicarius van Koning Jezus op aarde de macht had vorsten en koningen aan te stellen, wat ook in zich hield het recht om koningen af te zetten. Uit de geschiedenis der Middeleeuwen weten we, dat de Paus niet rechstreeks, maar zijdelings en pro effectu zich dit recht aangematigd heeft. *Doordat men nu die hiërarchische inmenging in 't staatsbestuur als theocratische macht ging beschouwen is de verwarring ten opzichte van den naam „theocratie" ten top gestegen.* Wanneer we

de Reformatie, waar ze optrad in Duitschland met de gevolgen voor de kerk van Christus in 't oog willen vatten, kunnen we niet beter doen dan uitgaan van de hiërarchische neiging in de Roomsche kerk aan de eene zijde om krachtens hiërarchiecratie van den bisschop van Rome de vorst van het land onder den Paus te stellen en aan de andere zijde van de poging van de Protestantsche vorsten vooral in Duitschland, om die verhouding om te keeren, zich zelf aan 't hoofd te stellen en kerk en geestelijkheid onder zich te plaatsen. Dit alles is revolutie en een onderste boven keeren van verhoudingen, die beide valsch zijn.

Die neiging om de kerk onder den landsvorst te stellen openbaarde zich vooral in *Duitschland* en *Engeland* en door haar invloed is zij in andere landen, evenals ook in ons land, doorgedrongen. Cf. de pogingen van *Oldenbarneveld* c. s. Dit is toen door het moedig optreden der Gereformeerden en door de bemoeiingen van Prins *Maurits* gestuit, maar altoos bleef deze neiging zich toch nog openbaren, evenals ook in 1816, toen door een machtsdaad van koning *Willem I* dezelfde beginselen ingevoerd werden, de vorst zich boven de kerk stelde en wetten aan de kerk voorschreef.

1°. Wil men de theocratie begrijpen en goed verstaan, dan moet men in 't oog houden dat theocratie beteekent: de ἀρχή van God, sine mediis interpositis. Dus, waar God de Heere Zijn regiment over menschen *rechtstreeks* Zelf uitoefent, daar is theocratie. Zoodra daarentegen God de Heere personen daartusschen instelt, personen, op wie Hij het gezag legt, opdat Hij door 't gezag van die personen het volk regeere, gaat de theocratie weg. Wanneer we ons dezen regel en dit begrip van het woord theocratie duidelijk en helder voor oogen stellen, dan zullen we vanzelf gevoelen, hoe krankzinnig het is van theocratie te spreken, als er een koning regeert bij de Gratie Gods; dan toch is er juist een tusschentredende persoon, dan regeert God niet sine mediis interpositis, maar is Zijne regeering juist mediatim, staat er een persoon tusschen God en het volk in en oefent God de Heere niet Zelf de κράτος uit, maar door tusschenkomst van anderen. *Overal nu, waar een ander tusschenbeide treedt, op wien God gezag gelegd heeft, opdat Hij door hem het volk beheersche, valt de theocratie weg.* Theocratie bestaat alleen daar, waar God zelf optreedt, Zelf de teugels van het bewind in handen neemt en Zelf regeert.

De uitdrukking „theocratie" is ontleend aan het geschrift van *Flavius Josephus „contra Apionem" Liber II Caput XVI,* waar hij 't woord het eerst gebruikt en er deze verklaring van geeft: **Θεῷ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀποθείς.** Israël, zegt hij, noemt zijn regeering theocratie, omdat het aan God de ἀρχὴ en de κράτος overliet.

Wanneer we nu, afgescheiden van het begrip van Josephus, vragen, wanneer

die theocratie bestaan heeft, kunnen we zeggen, dat deze *theocratie* bestaan heeft *reeds in het Paradijs*. In het Paradijs toch oefende God zelf over Adam en Eva rechtstreeks Zijn gezag uit. Dit blijkt daaruit, dat niet een ander als wetgever over Adam optreedt, maar dat God zelf aan Adam Zijne wet geeft en *de wetgeving is natuurlijk altoos het kenmerk van het gezag. Ook* verschijnt de theocratie weder volgens *1 Cor. 15 vs. 28 na het jongste Oordeel, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.* Dit is weer de theocratie in den vollen en rechtstreekschen zin. We hebben de theocratie dus aan het begin en aan het einde en als het goed geweest ware, had die theocratie altijd moeten doorgaan. Dat ze gestoord, geintermitteerd en gebroken is geworden, is een gevolg geweest van het intreden der zonde. Vandaar komt het, dat er *op het geheele terrein van Gratia communis geen theocratie* heerscht, *maar* in deze woestijn van Gratia communis vormt nu God de Heere *een theocratische oase in Israël* en in Israël komt nu de theocratie, die in 't Paradijs was ondergegaan, weer *typisch* of als profetie van den terugkeer der theocratie na het jongste oordeel.

Als zoodanig wordt dit uitgesproken in *1 Sam. 8 vs. 7.*

De theocratie bestond daarin, dat de Heere Zelf koning over Zijn volk was en de antitheocratische gedachte was deze, dat zij den Heere als koning over zich verwierpen. Ze vragen dan ook een koning, gelijk de andere volkeren hebben en in de woorden *„gelijk de andere volkeren hebben"* spreekt de oase: „laat mij worden als de woestijn." Israël als vrucht van Gratia specialis zegt: „laat mij worden als de volkeren van Gratia communis; laat de exceptie, die voor mij bestaat, opgeheven worden, en laat mij onder den regel van Gratia communis komen."

In *Jesaja 33 vs. 22*, vinden we die theocratische gedachte explicite uitgesproken: *Want de Heere is onze Rechter, de Heere is onze Wetgever, de Heere is onze Koning*; *Hij zal ons behouden*. Gemeenlijk wordt deze plaats niet verstaan en begrepen om deze reden, dat men in de predicaties gewoon is dit zonder meer op ons toe te passen, terwijl voor ons deze uitdrukking en belijdenis zonder meer niet geldt. Niet de Heere is onze Wetgever, maar de koningin geeft onze wetten, niet de Heere is onze Rechter, maar de rechtbanken en de Hooge Raad; daarom mogen deze woorden niet zoo zonder meer op onze toestanden worden toegepast of men verdraait en miskent de beteekenis van de uitspraken der Heilige Schrift.

Deze woorden geven *de belijdenis van absolute theocratie in Israël te kennen.* Er was in Israël geen wetgever onder menschen. Israël had zijn wet en recht van God den Heere, zijnen Koning, ontvangen. En dit is het vaste punt, waardoor de zaak te onderkennen is, dat hij, die het *ius legum ferendarum* heeft de souvereiniteit draagt en opperste machthebber is. In Israël is nooit onder

menschen eene wetgevende macht geweest en dit is juist de hooge absolute beteekenis van de wetgeving op Sinaï en in de woestijn, dat God de Heere Zelf rechtstreeks als Wetgever optreedt en daarin het theocratische gezag over Israël gefundeerd heeft.

De poging, in den laatsten tijd aangewend door de *historisch-critische studie* van het Oude Testament om de תּוֹרָה achter de נְבִיאִים te schuiven is een volkomen loochening en op zij zetting van het theocratisch beginsel in Israël. Elke voorstelling, alsof de תּוֹרָה uit menschelijk brein eerst later is opgesteld, loochent de theocratie en is gelijktijdig een onderste boven keeren van het standpunt, waarop de profeten zelve staan. Iedereen, die dan ook de noodzakelijkheid der theocratie heeft ingezien, kan met dergelijke verkeerde voorstellingen niet meegaan.

2°. In de tweede plaats merken we hier op, dat de koning van Israël, d. i. God de Heere Zijn gezag rechtstreeks uitoefent door de *urim en de thummim* en door de instelling van het *profetendom.* Daarmee trad de Heere Zelf oordeelend, leidend en sprekend onder Israël op.

Men moet om het wezen van de theocratie te verstaan wel in het oog houden, dat hier alles hangt aan de *praesentia Dei in sancto sanctorum,* in het Heilige der Heiligen, waar de praesentia Gods is, de praesentia Numinis Divini, die later uit den tabernakel naar den tempel van Zion is overgebracht.

Eerst door de praesentia Dei in medio populo werd de theocratie in Israël reëel en sloot de praesentia van God in Zijn' tabernakel en in Zijnen tempel elk wereldsch koningschap in Israël buiten en uit.

Hiermede hangt dan ook saam, dat God de Heere Zelf in Israël als Rechter optrad, zooals we dat zien in 't gebeurde met *Dathan* en *Abiram,* in de oordeelen door God over de weerspannigen in de woestijn uitgesproken. Er is dus geen God van verre, die aangeroepen wordt om providentieele hulp, gelijk wij en alle volkeren doen, maar er is — en dit is de theocratie in Israël — een *rechtstreeksch onderling verkeer van God met Zijn volk en van het volk met God. Israël leeft niet onder een menschelijke wet, maar onder Gods wet; niet onder menschelijk oordeel, maar onder Gods oordeel; het steunt en vertrouwt niet op menschelijke leiding, maar op de leiding Gods.*

Vraagt men nu, hoe het dan te verklaren is, dat toch in Israël koningen zijn opgestaan in David en zijn geslacht (Saul laten wij er buiten), dan luidt het antwoord als volgt.

In de kerk bestaat er geen theocratie, maar *Christocratie.* Christus is Koning over Zijn kerk, en niet God Drieëenig. De kerk wordt tot aan de Parousie toe geregeerd door Christus als Koning en wel door Christus naar Zijn menschelijke natuur. De mensch Christus Jezus is van Godswege met gezag en macht

over de kerk bekleed. De *type*, waarvan Christus in Zijne Christocratie *antitype* zou zijn, is in Israël in het koningschap van David, Salomo en zijne opvolgers gegeven, en daarom lag het zeker wel in het plan en de bedoeling Gods ook in Israël koningen te doen optreden, niet als bij andere volkeren met gezag en macht bekleed, die de theocratie veeleer afbreuk deden, maar *koningen*, die zouden optreden *als typen van het Koningschap van Jezus over Zijn kerk*, van de Christocratie van Christus. Daarom wordt ook in de § van *vormen in ministerieelen zin* gesproken. De koningin in ons land kan bij hare regeering allerlei personen gebruiken om daardoor haar gezag uit te oefenen, b. v. de *commissarissen* in de verschillende provinciën en onderscheiden overheidspersonen, maar deze aangestelde personen regeeren bij de gratie der koningin en niet bij de Gratie Gods. De koningin alleen heeft gezag van de Gratie Gods ontvangen, de overheidspersonen daarentegen hebben hun gezag van de koningin ontvangen. Zij zijn ministri reginae en geen ἄρχοντες. In zich zelf hebben zij geen gezag; vandaar dat de koningin ze op elk oogenblik kan aanstellen en weer afzetten. De koningin zelve is echter niet afzetbaar.

Ditzelfde nu geldt ook in de kerk.

In de kerk regeert Koning Jezus. Nu heeft Hij daarin *presbyteri* en *diaconi* aangesteld. Niemand, noch dienaar des Woords, noch ouderling, noch diaken is aangesteld bij de Gratie Gods, maar *één persoon is er slechts in de kerk als Koning bij de Gratie Gods aangesteld, n.l. Christus.* De anderen zijn slechts ministri van Koning Jezus, door Hem aangestelde ambtenaren, door wie Hij een gedeelte van Zijn gezag laat uitoefenen als waren zij *verlengstukken van Zijn eigen arm.* Kon de koningin in alle provinciën te gelijk aanwezig zijn, dan had zij in die provinciën geen commissarissen noodig. Dit nu kan niet, en daarom worden er andere personen aangesteld. Zoo ook staat het in de kerk. Zoo ook bestonden *in Israël* wel *magistraten*, maar deze hadden niet het karakter van ἄρχοντες, maar ze waren *ministri Regis.* Daarom wordt er ook in de Schrift steeds van *„Uw knecht"* gesproken en is δοῦλος en עֶבֶד יְהוָה steeds de vaste formule, waarmede de magistraten voorkomen.

II. De tweede observatie handelt over de verschillende inrichtingen, die in Israël voor de uitoefening van het bewind bestaan.

Daar dit onderwerp reeds behandeld is bij de Hebreeuwsche *antiquiteiten*, zullen we hier slechts in hoofdzaak resumeeren, terwijl we nu de zaak meer dan vroeger, uit *politiek* oogpunt bezien,

Wij leven hier in Amsterdam, elk in een huis onder gezag van zijn vader, samen onder het gezag van een gemeenteraad, dien we zelf kiezen en toch, niettegenstaande we in twee geledingen zelfs gekozene bestuurders van zaken hebben, heeft dit met landsregeering en rijksregeering niets te maken. Even-

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

zoo moeten we om de politieke verhoudingen in Israël te verstaan, *onderscheiden tusschen* 1°. *ἀρχή en κράτος en* 2°. *de middelen, waarvan God zich bedient om de belangen te bezorgen.*

Er bestonden *in Israël,* afgescheiden van de rijksregeering bij God (*κράτος* en *ἀρχή*) ook *aangewezen hoofden* en wel in meer geledingen dan bij ons, want terwijl bij ons de *nawerking van het patriarchale element* niet bestaat, bestond deze juist in Israël tamelijk sterk.

In de Heilige Schrift wordt Israël niet alleen voorgesteld als een rijk, *maar ook als een groot* huisgezin. Dit is de beteekenis van בֵּית־יִשְׂרָאֵל *„gij huis Israëls."* Het is niet maar een Oostersche manier van spreken; neen, geheel Israël wordt aldus aangegeven als ééne saamhoorige familie, als één groot huis. Diezelfde gedachte werkt nog na in Engeland, waar men niet van „Kamer" maar van „House spreekt: *„the House of Lords and the House of Commons,"* Hooger- en Lagerhuis. Daardoor wordt te kennen gegeven, dat het Engelsche volk als één natie en één huisgezin zich in zijn vertegenwoordigers in die huizen verzamelt. De natie wordt geacht in die huizen te wonen. De woorden: „huis Israëls" zijn dus niet slechts een klank of een Oostersche dictie, maar ze vormen een veelbeteekenende uitdrukking, die het volk als ééne groote natie, huisgezin en familie teekent.

De groote בָּתִּים *van Israël bestond weer uit kleine*; *tusschen die enkele huisgezinnen en de groote* בַּיִת *lagen organische vertakkingen, welke over drie schijven liepen, n.l. over de schijven van de* שֵׁבֶט, מִשְׁפָּחָה *en* בֵּית אָבוֹת. Nu is ongelukkigerwijze in onze Statenvertaling בֵּית אָבוֹת ook door „huisgezin" vertaald, en daarom is het onmogelijk met de Hollandsche vertaling de zaak te begrijpen, zoo men geen Hebreeuwsch kent. בֵּית אָבוֹת beteekent niet gezin, maar een *groep van gezinnen* en wel de derde ondergroep. De groote groep is de בֵּית יִשְׂרָאֵל, die ingedeeld wordt in groepen, die men noemt שֵׁבֶט, de שֵׁבֶט wordt ingedeeld in מִשְׁפָּחוֹת en de מִשְׁפָּחָה weer in בֵּית אָבוֹת. *Elke* בֵּית אָבוֹת *heeft zijn onderdeelen in de huisgezinnen,* maar nu wordt in 't Hebreeuwsch niet 't woord huisgezinnen, maar *mannen* genomen, en wel niet אֲנָשִׁים maar גְּבָרִים. Dit zijn de *gezinshoofden* en het zijn deze gezinshoofden, die het huisgezin representeeren. We kunnen ons dus thans er een idee van vormen tot welke verkeerde voorstellingen een jurist moet komen, die met het Oude Testament en de Hebreeuwsche taal onbekend is.

In *Joz. 7 vs. 14—18* komen deze gradaties het duidelijkst voor, waar het gebeurde met Achan vermeld wordt.

Deze regel gold: שִׁבְטִים *waren al de afstammelingen van de zonen van Israël,*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

מִשְׁפָּחוֹת *de afstammelingen van de kleinzonen van Israël en* בֵּית אָבוֹת *de afstammelingen van de achterkleinzonen van Israël.* Men moet niet meenen, dat dit altoos stipt doorging, want waren er te weinig zonen, dan werden er ook wel kleinzonen voor in de plaats geschoven. Het is dus *geen absolute regel.* Toch kan men daardoor zeggen, dat er zooveel שְׁבָטִים bestonden als er zonen van Jacob waren, zooveel מִשְׁפָּחוֹת als kleinzonen en dat de בֵּית אָבוֹת omvatten al wat voortkwam uit de achterkleinzonen van Jacob. De בֵּית אָבוֹת als laatste gradatie bestond dus uit een tamelijk uitgebreide familiëngroep.

Is dit de indeeling „domestice" genomen, κατ' οἰκονομίαν, *in het heilige trad echter de gezamenlijke bevolking als zoodanig in een geheel ander karakter op.* We moeten wel onderscheiden, anders verstaan we de antithese niet. Ook in *Keil's* leerboek wordt de zaak niet al te duidelijk voorgesteld.

De עֵדָה of de קָהָל was gansch iets anders dan de בֵּית יִשְׂרָאֵל. De laatste duidt aan, dat de zaak familiaar, huiselijk oeconomice, naar de bloedverwantschap genomen wordt. *Als zoodanig vormt de* בֵּית יִשְׂרָאֵל *geen* עֵדָה *en* קָהָל.

De קָהָל *bestond niet alleen uit Joden, maar uit alle besnedenen.* Dit is de groote quaestie. Nu zien we reeds bij Abraham, waar de eerste besnijdenis plaats grijpt, dat hij nog meer van de vreemdelingen dan van zijn eigen zaad besneed; want daarvan kon hij er slechts twee besnijden, met hem zelf meegerekend maakt dat drie en voorts moest hij alle ingeborenen van zijn huis besnijden, waaronder er velen waren, die niet tot den stam van Israël behoorden. *Oorspronkelijk* bestond dus de קָהָל meer uit niet- dan wel Joden. Daarna is bij den *uittocht uit Egypte* behalve de Joden eene groote gemeenschap van vreemdelingen mee uitgetrokken. Vroeger door Egypte onderworpen stammen, die cijnsplichtig waren, maakten immers toen van de gelegenheid gebruik om zich van het Egyptische juk te bevrijden. Daarom lieten ze zich besnijden om ook in de קָהָל te kunnen opgenomen worden. Verder zijn er altoos allerlei vreemdelingen in de Joodsche groep opgenomen; allerlei menschen uit de omliggende volken lieten zich besnijden, want *alleen door besnijdenis konden vreemdelingen in de Joodsche groep worden opgenomen, slechts in het derde geslacht konden Egyptenaren en Edomieten, in het eerste en tweede geslacht niet, door besnijdenis in de* קָהָל *worden opgenomen. Geheel uitgesloten waren de Moabieten, Ammonieten en de zeven Kanaäneesche volken, de eunuchen en de* מַמְזֵר, *die uit incestus geboren zijn.* Cfr. *Deut. 22 : 2, 3.*

Elke vreemdeling, en hierop moet de nadruk gelegd, behoorde evengoed als

elk geborene uit Abraham tot de עֵדָה. Hier wordt van den beginne af *de universalistische idee* door den Heere zelf aangegeven.

De voorstelling, dat de Joden Gods oude volk zijn, is verwarring van בֵּית יִשְׂרָאֵל met de קָהָל.

Onder de קָהָל konden, behalve de straks genoemde, alle volkeren opgenomen worden. Dan kwamen ze in de קָהָל of עֵדָה allen op krachtens hun persoonlijke belijdenis en als zoodanig stonden ze *gleichberechtigt* naast elkander. *De* קָהָל *was dus een volkomen democratische vorm*, terwijl daarentegen *de* בֵּית יִשְׂרָאֵל niet democratisch, maar polyarchisch en wel *polyarchisch in patriarchalen zin bestond.*

In de § wordt niet gesproken van een indeeling in monarchie, aristocratie en democratie in den zin zooals men gewoonlijk doet. *Coördinata zijn monarchie, polyarchie* en *pantarchie.*

Bij de indeeling monarchie, aristocratie en democratie weet men geen weg met de patriarchale regeering, want deze was niet monarchie, want er bestonden vele patriarchen; niet aristocratie, want de patriarchen waren niet altoos de beste en niet democratie, omdat de zoons niet meededen. *Dan eerst krijgen de patriarchen een plaats, wanneer men spreekt van polyarchie,* daarin eerst komt de patriarchale regeering tot haar recht.

Behalve deze twee indeelingen zien we nog eene andere indeeling in Israël opkomen, die volstrekt niet met de vorige moet verward worden n.l. *de indeeling naar 1000, 100, 50 en 10.* Deze indeeling is natuurlijk niet patriarchaal, want hoe zou met zulke cijfers de patriarchale regeering kunnen overeenkomen. Elke naar die cijfers geboren indeeling moet oorspronkelijk en een *militaire* indeeling zijn. Ze ontstaat, wanneer een volk moet gewapend worden. In Israël waren leger en volk toen één. Het gansche volk wapende zich. Heeft men nu eenmaal zulk een militaire indeeling, dan kan deze natuurlijk ook tot andere doeleinden gebruikt worden.

We lezen er van in *Exod. 18 : 21,* waar Jethro tot Mozes zegt: *Doch zie gij om, onder al het volk naar* אַנְשֵׁי־חַיִל. Dat wil niet zeggen sterke mannen, maar het is een uitdrukking aan het leger ontleend, valide mannen, die in staat zijn in 't leger op te trekken. Deze אַנְשֵׁי־חַיִל moet Mozes aanstellen over 't volk tot שָׂרֵי אֲלָפִים, שָׂרֵי מֵאוֹת, שָׂרֵי חֲמִשִּׁים en שָׂרֵי עֲשָׂרֹת, *tot oversten der duizenden, oversten der honderden, oversten der vijftigen en oversten der tienen.* Wij zouden zeggen tot majoors, kapiteins, luitenants en sergeants. Nu is ook aan deze oversten een zeker deel der rechtspraak opgedragen, doch hiermede hebben we ons thans niet in te laten. Hetzelfde vinden we in *Deut. 1 : 15.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Resumptie.

1°. *De ordinatio domestica van de* בֵּית יִשְׂרָאֵל *in* שֵׁבֶט, מִשְׁפָּחָה, בֵּית אָבוֹת *en* גְּבָרִים.

2°. *De ordinatio sancta in* קָהָל *of* עֵדָה, *waartoe ieder krachtens besnijdenis behoort.*

3°. *Een soort organische indeeling, op het leger doelend en van militairen oorsprong, in* אַנְשֵׁי חַיִל, *welke gaat naar de indeeling van* שָׂרֵי אֲלָפִים, שָׂרֵי מֵאוֹת, שָׂרֵי חֲמִשִּׁים en שָׂרֵי עֲשָׂרֹת.

Afgescheiden daarvan zien we in Israël ook de זְקֵנֵי optreden en we vinden deze זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, oudsten van Israël reeds in Egypte. Als God Mozes den last geeft naar Egypte te gaan om het volk te bevrijden, moet hij zich wenden tot de oudsten van Israël. Cfr. *Exod. 3 : 16, 18.* De vervulling en uitvoering van dien last komt voor in *Exod. 4 : 29.* We zullen deze quaestie hier wat uitvoerig behandelen om de velerlei verwarring en de dwaze gevolgtrekkingen, die gemaakt worden. De זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל vinden we de gansche geschiedenis van Israël door, en ze zijn blijkbaar *niet een afzonderlijke soort ambtsdragers, maar* onder hen worden verstaan *de natuurlijke hoofden van de* שְׁבָטִים, מִשְׁפָּחוֹת en בֵּית אָבוֹת.

Aan het hoofd van elke שֵׁבֶט *stond een* נָשִׂיא, een vorst. Zulk een נָשִׂיא was niet iemand, die alleen grootpapa speelde, maar hij oefende de autoriteit uit over alle מִשְׁפָּחוֹת, בֵּית אָבוֹת en גְּבָרִים die tot zijn שֵׁבֶט behoorden. Hij had het huiselijk bestuur geheel in zijn handen en had de regeling in zaken van erfrecht, huwelijk etc. Ze worden ook wel *prins, stamvorst* genoemd. Onder prinsen van Israël moeten daarom de stamhoofden verstaan worden en niet vorsten van koninklijken bloede. *Aan het hoofd van elke* מִשְׁפָּחָה *stond volgens de primogenituur de eerstgeborene* soms ook נָשִׂיא, meestal רֹאשׁ *genoemd. De* נְשִׂיאִים *en* רָאשִׁים *hecten samen* זִקְנֵי, d. w. z. de oudsten volgens de primogenituur. In de uitdrukking זִקְנֵי ligt dus alleen de primogenituur besloten, men moet daarom niet in de allereerste plaats denken aan mannen met grijze baarden. In vergelijking met de jongere broeders zijn zij slechts זִקְנֵי genoemd.

Nu hadden de נְשִׂיאִים en רָאשִׁים tezamen uit den aard der zaak zekere administratie te voeren. Er waren zekere dingen af te doen. Daarvoor hadden zij aangestelde ambtenaren, de שֹׁפְטִים en de שֹׁטְרִים. In 't eerst spraken de oudsten zelf recht, maar naarmate het volk zich uitbreidde, werd het onmogelijk om al die zaken door de רָאשִׁים te laten afdoen. De רָאשִׁים van de שֵׁבֶט en de

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

מִשְׁפָּחָה hadden alleen zaken in appel, de רָאשִׁים der בֵּית אָבוֹת daarentegen hadden te doen met allerlei standjes en gerichten. Het kan ons niet bevreemden, dat de Joden vooral in een ongeordenden toestand veel lawaai maakten. Daarom stelde men de שֹׁפְטִים en שֹׁטְרִים aan. Bureaulisten waren er in dien tijd natuurlijk niet; toch moest men de *genealogische geslachtslijsten* bijhouden en bovendien zal wel niet iedereen de kunst van schrijven verstaan hebben. In de Heilige Schrift worden ze *schrijvers of ambtslieden* genoemd. Vanzelf zijn ze tot aanzien en invloed gekomen, zoodat ze *niet zelden als* זְקֵנִי *opgeroepen* werden *om tezamen met dezen te beraadslagen.*

Toen nu in lateren tijd koningen optraden en ook wel in den tijd der Richteren, ontstond er uit den aard der zaak een tweede iets, dat *een da capo* was, *van wat men onder Mozes reeds gehad had.*

Mozes was niet een נָשִׂיא שֵׁבֶט, hij had niets te maken met de ordinatio domestica, van de בֵּית יִשְׂרָאֵל, als zoodanig had hij niets te maken met de קָהָל, want Aäron, en niet Hij, was hoogepriester, ook niet met de אַנְשֵׁי חַיִל, want dezen werden door Jozua aangevoerd. Wat was Mozes dan? *Mozes was de representant van de rijkseenheid* en daarom geen koning en vorst. Nergens heeft hij ook een titel, nergens wordt er in de H. S. van den vorst of prins Mozes gesproken. Hij was de עֶבֶד יְהוָה, *het instrument, waardoor God Zijn theocratische regeering als Rijksregeerder uitoefende. Na zijn sterven valt het rijkshoofd weg.* Jozua is niet theocratisch dienaar Gods, maar krijgsknecht van het leger, de רֹאשׁ אַנְשֵׁי חַיִל.

Naderhand echter werd toch de behoefte aan rijkseenheid weer gevoeld en verschillende stammen vereenigden zich onder één hoofd, שֵׁבֶט genoemd. Deze שֹׁפְטִים traden op uit de kundige intelligente menschen in Israël, het waren kerels, uit welke zoowel de שֹׁפְטִים als de שֹׁטְרִים genomen werden. Ze representeerden dan, hoewel op gebrekkige wijze, de eenheid voor één of meer stammen.

Eerst onder David komt de rijkseenheid het eerst voor den dag. Nu er een rijkseenheid kwam ontstond er natuurlijk een gewijzigde verhouding. Nu de van God gezalfde koning op den berg Zion zat, *moest er een relatie gecreëerd tusschen hem en de verschillende in Israël reeds bestaande organische hoofden.*

Twee dingen moeten we daarom in 't oog houden. *De koning van Israël* bemoeide zich niet met de zaken van de נְשִׂיאִים der שִׁבְטִים en die van de רָאשִׁים der מִשְׁפָּחוֹת, maar hij *hield zich uitsluitend bezig met de rijksaangelegenheden.* In onze republiek had vroeger de rijksregeering niets te maken met de zaken van stad en provincie; de Staten-Generaal waakten alleen voor de rijksbelangen tegenover het buitenland en regelden die, b. v. in zaken van oorlog. Zoo

ook stond de zaak in Israël. De koning van Jeruzalem had niets te maken met hetgeen er in Bethlehem of een andere שֵׁבֶט gebeurde, want daar deden ze hun eigen zaken af, maar *hij zorgde voor de zaken van het rijk, zijn verhouding tot het buitenland en de zaken, betreffende het leger;* terwijl alle andere aangelegenheden afgedaan werden door eigen bestuurders, door selfgovernment, wat altijd op patriarchale wijze bleef voortbestaan. Die mannen, die elk in de שֵׁבֶט en de מִשְׁפָּחָה gezag uitoefenden, bleven ook daarom als *oudsten van Israël* in zekere relatie tot den koning staan, *om* 1°. *op de koningskeuze invloed te oefenen en* 2°. *het verband van de rijkseenheid en de autonomie van* שְׁבָטִים, מִשְׁפָּחוֹת en בֵּית אָבוֹת *te regelen*, de volksrechten te beschermen en om voor de belangen van het volk bij de rijksregeering op te komen.

Van de *steden* wordt niet gesproken, omdat het stadsleven in Israël zich regelde naar het stamleven. In elken stam was er een of andere stad tot zekere hoogte gekomen. Daar woonde dan de נָשִׂיא van de שֵׁבֶט, zoodat het bestuur van de stad dan saamviel met het bestuur van de שֵׁבֶט.

Vervolgens is er het volgende nog aan toe te voegen. Toen naderhand de koningen in Israël weggevallen waren, is er geen anarchie ontstaan, maar bleef de patriarchale polyarchie voortbestaan; zelfs in de ballingschap is de patriarchale polyarchie door Israël behouden en daarna bij den terugkeer onder *Ezra* en *Nehemia* is het altoos dezelfde autonomische organisatie in Israël, waardoor het land geregeerd wordt en bestaat. Onder *Alexander den Groote* werd daaraan een eind gemaakt, toen op Grieksche wijze een *βουλή* in de steden en in Jeruzalem het *Sanhedrin* werd opgericht met een gewijzigd karakter. Doch deze verandering greep eerst plaats in de allerlaatste periode. Voor dien tijd hebben de זְקֵנִי steeds de autonomie en selfgovernment in stand gehouden.

Na al het besprokene is nu duidelijk, dat er een groot onderscheid bestaat tusschen de autoriteit, die verbonden is aan de rijkseenheid en het bestuur in de ondergeschikte kringen.

De theocratie als zoodanig geldt alleen voor de rijkseenheid. B. v. in het huisgezin heeft God naar den aard van de schepping geen theocratische regeering ingesteld, want de vader wordt niet eerst door Gratia communis, maar door scheppingsordinantie als hoofd van het gezin en als drager van het gezag gesteld. Daarom kan in het huisgezin nooit sprake zijn van theocratie, evenmin ook daar, waar de patriarchale regeeringsvorm bestaat, maar alleen daar, waar sprake is van het regiment der rijkseenheid. Nu komt de vraag aan de orde: Op welke wijze de rijkseenheid in relatie trad met de verschillende נְשִׂיאִים en רָאשִׁים, die in Israël volgens primogenituur over de lagere kringen heerschten.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

We zullen dit punt reeds hier behandelen, hoewel het ook bij den constitutioneelen regeeringsvorm ter sprake zou kunnen komen.

Doch eerst moet nog gewezen worden op zeker verschil van opinie onder de geleerden met betrekking tot de antiquiteiten over *de opvatting van* עֵדָה *of* קָהָל. De schrijvers over antiquiteiten hebben elk hun eigen politieke opinie en daarom ook hun eigen politieke sympathieën en antipathieën. *Keil* b. v. was een hoog conservatief man uit de school van Stahl. Deze geleerden deden natuurlijk alles, wat ze konden om uit den regeeringsvorm van Israël elk democratisch beginsel uit te bannen. Ze zaten natuurlijk met de קָהָל in de war. Daarom moest er iets op gevonden, want de קָהָל was zoo democratisch mogelijk, omdat er alle besnedenen in konden opgenomen worden. Ze zeiden toen, dat de עֵדָה niet bestond uit alle mannen, maar dat ze gevormd werd door de נְשִׂיאִים der שְׁבָטִים en de רָאשִׁים der מִשְׁפָּחוֹת en בֵּית אָבוֹת, die elk voor zich als vertegenwoordigers daarvan optraden. Volgens hen zou de קָהָל bestaan hebben uit een zeer klein aantal personen hoogstens honderd, volgens de andere voorstelling daarentegen uit de totaliteit van de volwassen personen, der גְּבָרִים in Israël, hetgeen natuurlijk een gansch andere beschouwing is. Welke de ware voorstelling is, wordt meestal uitgevochten door de exegese van die plaatsen, waarin van עֵדָה in verband met de זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל sprake is en het hangt dan gewoonlijk eenvoudig af van een accent of leesteeken of van een enkele ו, hoe de zaak opgevat wordt, omdat juist op die plaatsen melding gemaakt wordt van de oudsten met de קָהָל in één verband. *Keil* c. s. zegt aan den eenen kant, dat de עֵדָה door die oudsten gevormd wordt, aan den anderen kant is even natuurlijk, dat ook de זִקְנֵי in de קָהָל een zekeren voorrang bekleedden.

Thans zullen we ter wille van de juiste voorstelling enkele plaatsen bezien.

In *Num. 16* stonden niet alleen de zeventig oudsten, maar de קָהָל, het gansche volk stond murmureerend tegenover den Heere. *Ex. 24 : 1.* Van de gemeenschappelijke זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל worden er 70 afgezonderd als een *engere representatie.*

Num. 11 : 16. Verzamel mij zeventig mannen uit de oudsten van Israël. Evenzoo vs. 24. Blijkbaar is er sprake van een engere commissie of representatie. Niet alle oudsten kwamen op, maar een zeventigtal wordt uitgelezen als אֲצִילִים, als de aanzienlijken. Evenzoo is er niet van representatie sprake, wanneer de זִקְנֵי generaliter genomen worden.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Nu zien we daarvan onder de koningen in *2 Sam. 5 : 1 en 3,* wanneer we deze verzen vergelijken, dat alle stammen Israëls naar Hebron komen. Begrijpelijk is het, dat niet alle menschen, die tot de stammen behoorden, optrokken, maar dat het geschiedde *bij delegatie,* zooals ook in vs. 3 uitkomt. De gezamenlijke oudsten traden dus voor de עֵרָה en de שֵׁבֶט op.

In de tweede plaats zien we hier, dat het koningschap, de rijkseenheid door David niet eenvoudig aanvaard is door aanstelling van Godswege. Wel is hij op Gods bevel door Samuël tot koning gezalfd en droeg hij de kroon, maar eer hij het bewind aanvaardde, trad hij eerst in verbond met de delegatie van de verschillende stammen, waarop een tweede zalving volgde, zoodat tusschen hen en den koning een verbond gemaakt werd, waarbij David als koning erkend werd en zij hem hulde brachten en trouw zwoeren. Dit mag men niet gaan vergelijken met de constituties en het grondwettig bestuur uit onze moderne toestanden, maar toch is *hier reeds het beginsel van Constitutie aanwezig. Door de oudsten treedt de koning hier in relatie met de stammen van Israël en hij wordt eerst als feitelijk vorst beschouwd, nadat op de zalving van Godswege door Samuël een tweede zalving door de stamhoofden gevolgd is.*

1 Kron. 11 vs. 1. Hier komt hetzelfde verhaal voor: *„Toen vergaderde zich gansch Israël tot David naar Hebron."* Zij traden niet in de rechten van den koning en stelden zich niet vrijmachtig tegenover hem, maar onder de theocratische aanwijzing van den vorst, dien God door Samuël gaf; doch ook staat er, dat er een verbond gemaakt werd en dat zij David tot koning zalfden.

2 Kon. 11 vs. 17. Hier komt dezelfde wijze van doen voor, maar op verschillende manier. Het gaat hier over Joas, die door den priester Jojada tot koning werd uitgeroepen, nadat Athalia haar straf had ondergaan. Dezelfde *drie elementen* worden hier genoemd. Bij David is er 1°. een zalving door Samuël, 2°. zalving door het volk en 3°. de koning zelf, die de zalving ondergaat en het verbond aangaat. Nu zou men kunnen zeggen, dat dit alleen het geval was bij de instelling van de dynastie, doch dit wordt door deze plaats weerlegd, omdat ook hier geproken wordt van een verbond tusschen den Heere, den koning en het volk. *En Jojada maakte een verbond tusschen den Heere en tusschen den koning en tusschen het volk, dat het den Heere tot een volk zou zijn.* Daarop volgen de woorden: *mitsgaders tusschen den koning en tusschen het volk.* Hier wordt dus afzonderlijk nog een band tusschen den koning en het volk gelegd behalve den theocratischen band, die aan den eenen kant tusschen God en den koning en aan de andere zijde tusschen God en het volk bestaat. We kunnen het met een driehoek vergelijken, waarvan God het toppunt is en welks basis den koning en het volk verbindt.

1 Sam. 8 vs. 4, 5. Samuël had toen feitelijk als richter het bewind over

Israël. Heeft nu het volk iets te zeggen? Ja, immers de representatie van het volk tot Samuël komend, komt bij hem op voor de vrijheden en rechten van het volk en zegt, dat Samuël te oud is geworden om het bewind langer te voeren, ze willen, dat er een verandering plaats grijpe en dat ze een koning krijgen.

Vooral voor het *initiatief* is deze plaats van belang. Niet toch daartoe uitgenoodigd, maar uit eigen beweging, geheel spontaan komen ze tot Samuel met advies en dienen zij hun verzoek in ten opzichte van de regeering en rijkseenheid.

1 Sam. 10 vs. 17—20. Toen Samuël tot de keuze van een koning overging, deed hij dit niet naar eigen goeddunken, maar hij liet de stammen naderen. Natuurlijk geschiedde dit door de vorsten der stammen en de hoofden der geslachten en der בֵּית אָבוֹת.

Uit *2 Sam. 3 vs. 17* blijkt, dat dit initiatief van volksrepresentatie ook aangegrepen werd door diegenen, die tegen den koning ageerden om zoo een opstand te verwekken. „*Abner nu had woorden met de oudsten van Israël.* Abner tracht hier de oudsten te bewegen David, dien zij reeds lang tot een koning over zich begeerd hebben, nu ook als koning te nemen. Wanneer er nu geen bevoegdheid was bij de hoofden van het volk om in het bestuur van de rijkseenheid in te grijpen, dan zou natuurlijk Abner als veldheer het nooit in zijn gedachte gekregen hebben om met hen als oudsten zoo te spreken. Alleen als de oudsten handelend optraden, bestond daarvoor een reden. Het feit dus, dat Abner met hen als oudsten spreekt, bewijst genoeg, dat zij mannen zijn, die in dezen tot handelen bevoegd zijn.

1 Kon. 8 vs. 1, 2. Salomo kent en erkent evenzoo de volkshoofden. Hij legt hier geen band op eigen houtje of naar eigen goedvinden, maar hij erkent de *magistratus inferiores*, zooals Calvijn ze terecht noemt.

1 Kon. 20 vs. 7, 8. De inval van Benhadad, den koning van Syrië wordt geducht. Hadden we hier te doen met een autocratischen monarch, zooals de keizer van Rusland, dan zou men eenvoudig handelend opgetreden zijn. Dit evenwel doet de koning van Israël niet. Het was de vraag of hij het op een oorlog wagen zou of Benhadads eischen inwilligen. De magistratus inferiores, bij elkander geroepen, brengen nu advies uit, dat hij de eischen moet afslaan en het op een oorlog wagen, terwijl zij den koning hun steun toezeggen.

Hier is dus het optreden van de magistratus inferiores beslissend voor de vraag of de koning een oorlog zal voeren, ja dan neen.

2 Kon. 23 vs. 1, 2. Er is sprake van de reformatie onder koning Josia. De koning gevoelt, dat hij, om effect met het rijksbestuur in zijn land te sorteeren, de magistratus inferiores erkennen moet, reden, waarom hij ze dan ook oproept om in overeenstemming met hen te handelen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

1 Kon. 12 vs. 1, 2. Hier wordt weder een voorbeeld van *eigen initiatief* genoemd. Wij zouden zeggen, dat de zoon van Salomo als dynastiek opvolger reeds vanzelf koning was. Maar neen; vs. 1 zegt: *En Rehabeam toog naar Sichem, want het gansche Israël was te Sichem gekomen, om hem koning te* maken. Volgens vs. 3 laten nu de oudsten Jerobeam roepen om voor hen het woord te voeren. Hier is dus geen sprake van een koning, die autocratisch regeert, maar treden de oudsten tusschen beide, ze hebben ook iets te zeggen, hetgeen de koning huldigt en erkent.

We zien dus in de geschiedenis van Samuël, Koningen en Kronieken gedurig en altoos de magistratus inferiores optreden. Bij de koningskeuze en bij het optreden van nieuwe koningen, ook uit dezelfde dynastie, leggen ze telkens den band tusschen het volk en den koning en voorts treden ze op om de rechten en de belangen van het volk te verdedigen en te behartigen.

Ditzelfde had ook plaats na de ballingschap. Cfr. *Ezra 4 vs. 2; 5 vs. 9; 6 vs. 7; 10 vs. 8; Neh. 10 vs. 1.* Behalve dezen band is er van Godswege nog een andere band tusschen volk en koning gelegd door de zoogenaamde *koningswet. Deut. 17 vs. 14—20* en in verband hiermede *1 Sam. 8 vs. 11—18,* waar eenige regelen voor het beheer en koninklijk bewind worden aangegeven, wat alle denkbeeld van autocratische hiërarchie uitsluit.

Resultaat is:

1°. *Dat, waar het typisch koningschap optreedt, men hierbij niet te doen heeft met eenen absoluten monarch, maar met een monarch, die de rijksidee representeert.*

2°. *Dat het bestuur over steden, dorpen, stammen en gedeelten van stammen niet geroerd wordt door den koning, maar door in eigen kring aangewezen overheden.*

3°. *Dat deze overheden, die niet door den koning benoemd worden, maar op eigen wijze opkomen, het volk representeeren en dat eerst zij het koninklijk bewind vastmaken en het verbond sluiten tusschen koning en volk.*

Een breedere beschouwing hiervan behoort tot het gebied der antiquiteiten. Daarvan is thans hiervan genoeg gezegd.

Thans gaan we over tot een der hoofdpunten.

III. Bij alle Christenen onder alle volken heeft ten allen tijde bestaan de quaestie omtrent den van God gewilden en geboden vorm van gouvernement.

Uit de Grieksche philosophie heeft men het trias van monarchie, aristocratie en democratie overgenomen, hetwelk niet logisch, maar empirisch gevormd is. Men vond in Griekenland tal van staatjes met elk een eigen regeeringsvorm. Deze heet dan in den eenen staat monarchie, in een anderen weer aristocratie en in een derden democratie. Deze trias nu is van die empirisch bestaande regeeringsvormen afgenomen, maar juist daardoor niet logisch doorgedacht.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Om een *logische* indeeling te krijgen, moet men, gelijk de § zegt, op de ἀρχή komen en dan is er *voor de ἀρχή drieërlei standpunt, naar de categorie van unus, plures, omnes. De logische combinatie is dan monarchie, polyarchie en pantarchie.*

Op te merken is, dat er *onderscheid* wordt gemaakt *tusschen* **ἀρχή** en **κράτος.**

Ze verschillen metterdaad. In de verklaring, die *Flavius Josephus* van 't woord theocratie geeft, komen beide voor. θεῷ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀποθείς. Nu kan men ἀρχή zonder κράτος en κράτος zonder ἀρχή hebben. Het verschil bestaat hierin, dat *ἀρχή is de rechtens toekomende bevoegdheid om te heerschen;* κράτος *daarentegen is de feitelijke macht om te heerschen.* Ἀρχή is *Herrschaft,* κράτος is *Gewalt.* Een uit het land gejaagde koning, b.v. David na zijn zalving, heeft wel ἀρχή van Godswege, is rechtens bevoegd als koning op te treden, maar mist nog de κράτος daartoe. Omgekeerd heeft een tijran, zooals Absalon, die feitelijk in Jeruzalem regeerde, wel κράτος, maar geen ἀρχή.

In de democratisch en aristocratisch geregelde republiekjes van Griekenland had men niet het besef, dat die mannen, die met de κράτος bekleed waren ook de ἀρχή bezaten, omdat ze voor een jaar of korter gekozen en aangestelde magistraten waren, terwijl men omgekeerd van de koningen als b.v. den koning van Perzië en dergelijke βασιλεῖς, die vanzelf optraden, den indruk had, dat ze de ἀρχή in zich zelf bezaten.

Dit nu gaf aanleiding, dat men bij een' monarch van monarchie ging spreken maar ten opzichte van den δῆμος en de ἄριστοι niet van *aristarchie* en *demarchie,* maar van aristocratie en democratie.

Toen 't groote bouleversement in Europa gekomen is, deed zich de *strijd* voor *tusschen het monarchische en republikeinsche beginsel.*

De strijd tusschen aristocratie en democratie was wel een politieke strijd, maar toch feitelijk geen strijd over beginselen, want aristocratie was zoowel als democratie eene republiek. In denzelfden staat voerde zoo een tijdlang eerst het volk, daarna de élite uit het volk het bewind. *Tusschen democratie en aristocratie bestaat dus wel een formeel, maar geen principieel verschil. De strijd tusschen monarchischen en republikeinschen regeeringsvorm daarentegen is een strijd, die tot op den wortel gaat,* omdat men de monarchie reeds opvatte als behoorende aan één dynastiek huis en overgaande van vader op zoon. De ἀρχή werd beschouwd als de apanage van het dynastieke geslacht.

De strijd tusschen de monarchie en de republiek, die in het oude Rome en reeds in den strijd tusschen Griekenland en Perzië gevoerd is, is ook overgegaan naar het Christelijk Europa. *Onder den invloed van de Christelijke kerk* is het monarchisch beginsel steeds sterk op den voorgrond gesteld en *vormde zich de meening, alsof de monarchie alleen de door God gewilde regeeringsvorm is,* terwijl polyarchie en demarchie door God geoordeeld werden.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Aanleiding hiertoe was het volgende.

Toen eenmaal in de Christelijke kerk de *hiërarchische* regeeringsvorm was ingeslopen en deze zich toespitste in het *papale systeem* en de opperheerschappij van den *Paus* van Rome, was *de kerk zelf een monarchische instelling geworden.* Toen nu de kerk een monarchische instelling geworden was, lag het ook in den aard der zaak, dat de monarchische kerk er op bedacht moest zijn om de monarchie als het alleen voor God geldige te doen uitkomen en er naar te streven op staatkundig gebied dit monarchisch beginsel als het eenig goede te propageeren.

Daardoor is deze vraag aan de orde gekomen of metterdaad de monarchie niet alleen in zich zelf de hoogste regeeringsvorm was, want dit is nooit ontkend, maar ook, of de monarchie hic et nunc door God gewild is.

Dat de monarchie op zich zelf de meest natuurlijke, de vanzelf aangewezene en als zoodanig de gelukkigste regeeringsvorm is, is nooit door iemand betwist of bestreden. God Zelf heeft in het menschelijk besef de idee der monarchische eenheid gelegd. Ons menschelijk besef vindt geen rust, voordat het bij welke organisatie ook, uit de veelheid tot de eenheid is opgeklommen. Een toren, die eindigt in een vlak en daaromheen een muur met vier spitsen, geeft den indruk van onschoonheid, die dan eerst weggenomen wordt, als de toren in een spits eindigt.

Ook bij de menschelijke organisatie van het staatsbestuur bestaat de menschelijke idee, dat er *één hoofd* zal zijn. Dit is zoo waar, dat men in bijna alle republieken meestal ten slotte toch tot *één* man, een president komt, in wien de rijkseenheid van den staat geponeerd wordt. Dit is evenwel niet altijd zoo, cfr. de vijf ephoren in Griekenland en de twee consuls in Rome. Maar toch, de idee dwingt er toe om tot een eenheid te geraken.

Is dit waar in de idee, ook empirisch is dit waarheid.

Aan 't hoofd van elk gezin stelt God als zoodanig één man, *het huisgezin op zich zelf genomen vormt eene monarchie* en waar in het huisgezin als zoodanig de monarchie bestaat, daar heeft te gelijk door de aanstelling van Christus als Koning over Zijn kerk ook op heilig terrein ditzelfde plaats. *Christus is Monarch over de kerk.* Hetzelfde merken we ook op in de natuur, in het leven der dieren cf. koningen der bijen. In alle kringen van het leven bestaat er een zeker hoofd.

Vraagt men dus naar de idee en de empirische verschijnselen in het gezin en leven der menschen, dan bestaat er geen twijfel of *metterdaad is de monarchie het* hoogste, het zuiverste, het *meest ideëele* en op zich zelf de meest gewenschte regeeringsvorm. Doch nu is *de groote quaestie,* wanneer werkelijk de monarchale regeeringsvorm de gelukkigste is, *of dan de monarchie in*

absoluten zin als de eenige door God geoorloofde en toegestane regeeringsvorm moet worden beschouwd.

Overal, waar een veelheid en gezamenlijke actie onder menschen bestaat, brengt men altoos monarchisch het geheel tot een éénheid. De vader staat aan het hoofd van zijn huisgezin, Christus is Monarch over Zijne kerk, een monarch regeert over het land, ook in de dierenwereld zijn er hoofden, zoo ook staat er een Opperbevelhebber aan het hoofd van het leger, en een admiraal aan het hoofd van de vloot.

Het monarchisch beginsel staat bij alle gemeenschappelijke actie op den voorgrond. In zooverre had de kerk van Rome dan ook gedeeltelijk gelijk, toen zij beweerde, dat de monarchie de voorkeur verdient. Maar het *motief*, waarom Rome de monarchie zoo ophemelde, lag in gansch iets anders, n.l. *in de zucht om de monarchische hiërarchie van Rome's kerk te laten secundeeren door een monarchaal staatsbestuur.*

Tegen deze monarchische voorstelling is in Engeland in de 17de eeuw een principieele oppositie gevoerd door de zoogenaamde *„monarchomachen"* in de dagen van *Cromwell*, die met *Milton* aan 't hoofd poogden aan te toonen, dat de monarchie per se verkeerd, ongeoorloofd en metterdaad niet toe te laten was. Zij bouwden deze overweging op 't woord van den Heere in *1 Sam. 8 : 5*, toen het volk om een' koning vroeg en de Heere tot Samuël zeide: *want zij hebben u niet verworpen, maar zij hebben Mij verworpen, dat Ik geen koning over hen zal zijn.* Na wat we intusschen over de theocratie gezegd hebben, zijn deze woorden in praegnanten en concreten zin duidelijk genoeg en behoeven we niet meer aan te toonen, hoe de monarchomachen zeer ten onrechte daaruit een argument tegen de monarchie trachtten af te leiden. *Principieel de monarchie te bestrijden is metterdaad met de Heilige Schrift voor oogen onmogelijk* en het druischt in tegen de gezonde rede. De strijd, dien de monarchomachen dan ook gevoerd hebben, staat als een geïsoleerd phaenomeen te midden der geschiedenis, zonder dat hij ergens weerklank heeft kunnen vinden. Vraagt men nu, wanneer de monarchie zoo hoog staat, waarom kan dan niet gezegd, dat de monarchie als zoodanig overal moet worden ingesteld en beweert men integendeel, dat andere regeeringsvormen naast de monarchie bestaan kunnen, doch niet met de monarchie gelijk in waarde, dan ligt de oorzaak daarvan niet in den aard der monarchie, maar hierin, dat de geschikte personen om de monarchie te dragen ontbreken. *Monarch* te zijn is een ontzettende taak, evenals het eene mocielijke taak is, die op de schouders rust van een' opperbevelhebber van een leger in een' veldslag en van een' admiraal over een vloot in een' zeeslag. Alleen uitnemende personen zijn daarvoor berekend en metterdaad alleen daartoe bekwaam. Bovendien

wordt bij een veld- of zeeslag de verantwoordelijkheid slechts voor een korten tijd gedragen, hetzij gedurende eenige dagen of uren, maar bij een monarch is er sprake van een monarchisch gezag, dat gedragen zal worden gedurende al de bewuste jaren van iemands leven, bij dag en bij nacht en bij alle verwikkelingen, die er ontstaan. Om nu het monarchaal gezag wel te dragen is zulk eene hooge uitnemendheid van persoon, zulk eene ontzettende werkkracht en volkomen zelfbeheersching noodig, dat men gerust zeggen kan, dat in deze zondige wereld de daarvoor geschikte personen ontbreken *en 't is de ontstentenis van geschikte personen voor de monarchie, die een gedeeltelijk recht schenkt aan de aristocratische en democratische regeeringsvormen.*

IV. Een andere quaestie is de quaestie der dynastie.

De dynastie is *niet een begrip, wat op zich zelf rechtens met het monarchisch begrip saamhangt.* Bij een koning als zoodanig behoort nog geen dynastieke macht. De koning van *Polen* b.v. wordt door een groote volksvergadering gekozen. Niet onder het tegenwoordige, maar onder het vroegere Duitsche keizerrijk trad de keizer van *Duitschland* niet dynastiek op krachtens erfrecht, maar werd hij door de *keurvorsten* gekozen. Zelfs is het niet eens eene noodzakelijkheid, dat een koning gekozen wordt voor zijn *geheele* leven. Er bestaat toch geen enkele reden, waarom hij niet voor den tijd van b.v. tien jaren of nog korter, zou gekozen worden, om na het verloop van dien tijd weer af te treden.

Wij stellen dit hier zoo sterk op den voorgrond, omdat in de gewone voorstelling de *monarchie* en *dynastie* niet gescheiden, maar steeds vereenigd worden. Het zijn *beide geheel andere begrippen. Dynastie is de vermenging van patriarchale met monarchale macht.* Uit de *patriarchale* idee komt voort de overerving van den een op den ander door primogenituur, en waar de patriarchale idee zuiver is, moet natuurlijk bij den eerstgeborene van zulk een stam of geslacht het gezag berusten. Het *monarchale* ontstaat nu, waar zulk een hoofd niet is het natuurlijk hoofd van een stam of geslacht, maar waar de persoon, die het gezag zal dragen van buiten af in het land is gekomen, b.v. de Oranjes, die oorspronkelijk geen Nederlanders zijn, met gezag wordt bekleed en dat wel erfelijk, opdat het op zijn nakomelingen zal overgaan. *Bij de patriarchie is het volk dynastiek.* Het regeeringsbewind berust door *primogenituur* bij den oudsten zoon. Bij een volk nu, dat zijn patriarchalen, genealogischen samenhang verloren heeft en niet meer gerekend wordt naar stammen en familiën, maar waar de genealogische indeeling, zooals die in Israël bestond, plaats heeft gemaakt voor een locale indeeling, zooals die thans bij ons in provinciën bestaat; *in een land, waar de locale Gliederung intrad en de vorst er van buiten af inkomt, daar staat de monarchie als eene op zich zelf staande plant en stam en wordt op de monarchie de patriarchale idee*

toegepast. Een persoon wordt dan tot monarch aangesteld en bij recht van primogenituur laat hij zijn erfgenamen tot den troon komen.

Deze bijmenging van de dynastieke idee heeft natuurlijk zeer ernstige *bezwaren* tegen zich.

1°. Stelt men de twee denkbeelden van een' monarch door keuze of door erfrecht naast elkaar, dan springt in 't oog, dat, wanneer men bij keuze een' monarch tot den troon roept, men er op letten zal, of metterdaad de monarch, dien men kiest, een man is, die geacht wordt dien invloed en bekwaamheid te bezitten, die noodig is voor het dragen van het monarchaal gezag. In een *keurrijk* zal men niet licht iemand van 16 of 17 jaar tot den troon roepen, maar prinsen tot mannelijken leeftijd gekomen, zoodat men weet, wat men aan hen heeft, personen, in wie militaire en administratieve *bekwaamheden* zijn openbaar geworden, hetgeen zeer noodig is voor de deugdelijkheid van het rijksbewind. In de *dynastie* mist men dien waarborg, want daarin wordt altoos naar recht van primogenituur de oudste van 't geslacht de opvolger en deze kan een *zwakkeling*, een onbeduidende, ja zelfs een verkeerde persoon zijn, dien men in een keurrijk nooit zou gekozen hebben, op wien zelfs niet één stem zou zijn uitgebracht.

2°. In de tweede plaats bestaat er bij de dynastie het gevaar, dat er *jonge* mannen op den troon komen, wanneer de vader b.v. vroeg sterft. Evenzoo is thans de koning van Servië slechts $16^1/_2$ jaar oud, die uit den aard der zaak nog weinig experiëntie heeft, en dus aan het gevaar blootstaat in zijn jeugdige aandrift gemakkelijk rare stappen te doen. Het zou ook niet verkeerd zijn geweest, als de keizer van Duitschland wat later tot den troon gekomen was. Ook hij toch is in zijn eersten aanloop wel wat verloopen.

3°. Het derde zeer ernstige gevaar der dynastie is dat der *camarilla*.

Waar men een keurrijk en niet een erfelijken vorst heeft, doet het er niet toe, wie hofmeester, opperceremoniemeester, kamerheer en adjudant is. *Napoleon* en *Alexander de Groote* lieten zich niet influenceeren door mannen met vergulde rokken en jassen. Omgekeerd, heeft men te doen met een zwakkeling of een pas opkomend jongske, die geen mannelijke kracht kunnen ontwikkelen, dan is het gemakkelijk te begrijpen, hoe overwegend *de invloed van het hof* op zulk eenen vorst kan worden en hoe alle gewicht en bekwaamheid van hen komt, die door den monarch èn op de dynastie èn op het land, hun invloed uitoefenen.

De gevaren, die de dynastie met zich brengt mag men dus volstrekt niet onderschatten.

Maar aan de andere zijde geeft de dynastie een machtig voordeel, dat van zoo groote beteekenis is, dat bij de meeste volken de dynastie bestaat. De gevaren

trotseerende, die er aan verbonden zijn, geven zij aan een erfelijke dynastie de voorkeur. Hoe komt dat? *Omdat, waar er een dynastie bestaat, de quaestie van regeeringsvorm buitengesloten blijft,* de quaestie van het opperste gezag getermineerd is en niet meer in debat komt. Daarbij zijn dan *tevens uitgesloten alle woelingen in den boezem der natie,* die bijna niet zijn te vermijden, indien men de persoon, die met het gezag zal bekleed worden, bij keuze laat opkomen.

De uitkomst heeft geleerd, dat het koninkrijk, dat niet dynastiek geregeerd werd, maar bij keuze zijn koning koos, het onmogelijkste koninkrijk ter wereld was, n.l. *Polen.* De *Poolsche landdag* is ook nu nog spreekwoordelijk. Het lag natuurlijk in den aard der zaak, dat de leden van den Poolschen Rijksdag grooten invloed hadden en dat er altoos een woeling en gisting bleef bestaan, omdat een ieder een keuze in zijn eigen richting wilde verkrijgen. De jammerlijke ondergang van Polen, ook nadat het uitnemende koningen gehad heeft, die groote pogingen bestonden, het rijk van Polen driedubbel hebben uitgebreid en zich als eene macht tegenover de Turken wisten te stellen, toonde, dat, hoeveel uitnemends er ook ligt in de gedachte van een keurrijk, waar één persoon bij keuze met gezag wordt bekleed, *finaliter* hierin toch geen kracht ligt.

Tweede voorbeeld is *het vroegere Duitsche keizerrijk.* Denk b.v. aan den strijd van het keizerlijk leger met Napoleon en Frankrijk en aan de ellendige figuur en bodemlooze zwakheid van het Duitsche keizerrijk, die aan het einde der vorige eeuw openbaar werd. De gestadige keuze had verlammend en ontzenuwend gewerkt.

We mogen dus niet blind zijn voor de gevaren, die aan eene dynastie verbonden zijn, maar 't is billijk, dat we ook letten op de twee groote voordeelen, die een dynastie heeft boven de keurrijken, die zulke ellendige gevolgen hadden.

Een analogon van zulk een monarchaal keurrijk of keur-koninkrijk hebben we in de republiek. Ook in de Republiek wordt ten slotte altoos een *president* gekozen. Wel is zijn verhouding tot het volk eene andere dan die van eenen koning, maar toch is zijne positie eene zeer hooge.

In *Noord-Amerika* is het verkiezen van den president de groote ellende van het land. Is toch in Amerika de president gekozen, dan worden alle ambtenaren, die onder den vorigen president in functie waren, afgezet, b.v. alle gezanten bij buitenlandsche mogendheden in Washington evenals alle ambtenaren van het rijk zelf, van welken aard zij ook zijn. Op deze wijze is dus de presidentskeuze voor de vele ambtenaren eene quaestie van leven en dood. Die onder den vorigen president Harrison aangesteld waren, zijn thans allen

broodeloos en ook de tegenwoordige ambtenaren weten het vooruit, dat, wanneer de tegenwoordige president bij een volgende verkiezing niet herkozen wordt, zij 't moeten afleggen. Daarom zorgen ze er dan ook nu reeds in deze vier jaren voor, zooveel mogelijk geld binnen te krijgen.

Aan den eenen kant bestaan er dus gevaren bij de dynastie, maar aan den anderen kant geeft ze het voordeel van assiduïteit en continuïteit, van het niet meer te berde komen van een regeeringsvorm; een voordeel, dat zoo alles overwegend is, dat de ellendigste dynastie altoos nog de voorkeur verdient boven het beste keurrijk.

Intusschen moet bij de monarchie, dynastiek of niet dynastiek optredend, onderscheid gemaakt. Men moet wel verstaan, dat er *scherp moet onderscheiden worden tusschen het optreden, aanstellen, kiezen of aanwijzen van den persoon die met het monarchaal gezag bekleed zal worden en tusschen het bekleeden zelf met dat gezag.*

Wanneer in *Polen* de koning door den Poolschen Rijksdag verkozen werd, dan had de Rijksdag geen andere bevoegdheid dan om aan te wijzen, wie er koning moest zijn. De koninklijke macht zelf berustte niet bij den Rijksdag, alsof deze in zich zelf die koninklijke macht hebbende, die na de keuze op den gekozen koning legde.

Neen, de Rijksdag wees slechts den persoon aan, die de kroon zou dragen. De kroon zelf werd den koning meestal opgezet door den *bisschop*, den hoogsten dignitaris van de kerk, om daarmede te kennen te geven, dat de kroon en het gezag hem *van Godswege* verleend werd.

Zoo ook deden in *Duitschland* de keurvorsten wel een keuze, maar ze droegen niet de koninklijke waardigheid in zich zelf om die te leggen op den voor den troon aangewezen vorst. Zij wezen slechts aan en de gekozene werd tot keizer gezalfd en gemaakt in den Naam des Heeren.

Waar iemand niet gekozen wordt, maar zich zelf monarch maakt, zooals *Alexander de Groote*, *Napoleon*, en andere overweldigers deden en thans *Ferdinand van Bulgarije* bezig is te doen, daar wijst de persoon zich zelf aan, maar de monarchische en koninklijke macht kan hij nooit ontleenen aan zich zelf, maar hij kan ze alleen verkrijgen bij de *Gratie Gods*.

Nu heeft intusschen ook met 't oog hierop *juist de dynastie iets voor*, dat niet gering geschat mag worden.

Bij een erfelijke dynastie n.l. is het God zelf, die door geboorte ook den persoon aanwijst, die met het gezag zal bekleed worden. Er komen wel bepalingen van menschen bij, zooals die van de primogenituur, en ook gaat het soms gepaard met moeielijkheden, zooals bij den overgang van huis in huis, maar het gewichtig gegeven voor deze zaak is dit, dat de aanstelling van den persoon

bij uitkomst niet dependeert van eenigen menschelijken wil, maar van het scheppende vermogen Gods.

Treedt dus in eene dynastie krachtens erfrecht de erfprins als monarch op, dan treedt hij niet op als gekozen door een rijksdag of door eigen aanstelling, maar op eene wijze, die het besef en den indruk geeft, dat God alleen iets doet en Hij den vorst aanstelt. En het is dit besef, wat juist in de volksconsciëntie en het volksleven den hechtsten steun geeft aan het gezag.

V. De quaestie der vrouw.

In de verschillende staten, al naar gelang er de *Salische* of *Frankische wet* geldt, is er *verschil van opvatting*, of bij ontstentenis van een zoon uit den laatsten koning, terwijl er dochters aanwezig zijn, *de monarchie ook in de vrouwelijke linie kan overgaan.*

Daarom is het ook van aanbelang met de Schrift voor oogen deze zaak te bezien, althans voor zoover de Schrift dat toelaat.

1°. Allereerst is er op te wijzen, *dat het leviraatshuwelijk meer pleit voor een overgang van de monarchie ook in de vrouwelijke linie, dan er tegen.* Het *leviraatshuwelijk* mag niet voorgesteld worden als eene instelling, die uitsluitend in en bij Israël bestaat, maar het is in de patriarchie allerwegen bekend, in *Afghanistan*, onder de *Indianen* van *Brazilië*, in *Indië*, *Perzië*, nu nog bij de *Kaukasische stammen* en eveneens geldt het bij de *Mongolen*. Ook mogen we het niet zoo opvatten, alsof God het als eene nieuwe instelling instelde, neen, evenals met de besnijdenis geschiedde, neemt God ook hier het bestaande en verleent daaraan sanctie en regelt het.

De *regel* voor het leviraatshuwelijk komt voor in *Deut. 25 : 5—10.*

Het leviraatshuwelijk wordt hier op veel edeler wijze dan bij andere volken geregeld. Bij de *andere* volken toch bestond *dwang* voor een broeder om, wanneer zijn broeder overleden was zonder kinderen na te laten, bij die weduwe voor zijnen broeder zaad te verwekken. Door dezen dwang werd de heiligheid van het huwelijk aangetast en de voortteling verlaagd tot het niveau van een dier. Gelijk men zegt: van dien hengst wil ik een veulen hebben, evenzoo beschikte men over de personen, terwijl de *ethische* zij der personen niet in aanmerking kwam.

Deze *verlaging van het huwelijk en van de actie van procreatie*, zooals die bij de andere volken voorkwam, is nu weggenomen bij Israël. Bij het leviraatshuwelijk *in Israël* toch is:

a. geen sprake van een' broeder, die reeds getrouwd is, maar van een ongetrouwden broeder, die bij den getrouwde inwoont.

b. Hij zal niet enkel bij die vrouw slapen om kinderen te verwekken,

maar hij zal haar tot vrouw nemen. Het is dus niet een leviraatsbetrekking maar een leviraats*huwelijk*.

c. Het is *geen dwang*. De persoon blijft in zijne vrijheid, die bij het aangaan van een huwelijk steeds de geestelijke grondslag is.

De *idee* van het leviraatshuwelijk is deze, *dat*, waar de mannelijke linie uitsterft, daarom het huis niet ophoudt te bestaan en in zijn voortgang gestuit wordt, *voor zoover het in verband* staat met het bezit. *Het was er om te doen om de verdeeling van goederen onder de stammen in haar oorspronkelijken vorm te behouden.* Dit leviraatshuwelijk komt ook bij *Ruth* voor, nagenoeg in denzelfden vorm.

Het verband met het land en al het bijzondere laten we hier rusten; we wijzen er slechts op, dat *in het leviraatshuwelijk het denkbeeld zit, dat waar een vrouwelijke erfgenaam over is, toch ook de vrouw als zoodanig niet moet geannihileerd en voorbij gezien,* maar dat met haar moet gerekend worden.

2°. Nu heeft men hetzelfde eenigszins op andere manier, maar *sterker* uitkomend in de zoogenaamde *dochteren van Zelafead.* Ze waren uit den stam van Manasse en wel in de vijfde generatie. De lijn liep aldus: *Manasse, Machir, Gilead, Hefer, Zelafead.* De anderen hadden allen zonen gehad, maar bij *Zelafead* stierf het mannelijk geslacht uit. Hij had vier dochters, welke tot Mozes kwamen met de vraag, of zij van de landelijke erfenis mochten meedeelen onder de מִשְׁפָּחוֹת van Israël. *Num.* 26 vs. 33; 27 vs. 1 *vgg.* 36 vs. 2, 6, 10, 11.

Deze *dochteren van Zelafead* komen ook gedurig voor in de boeken der *Koningen* en *Kronieken,* waaruit blijkt, dat de מִשְׁפָּחוֹת, uit haar opgekomen, *bleven voortbestaan.* Maar ook blijkt dat, waar het geslacht van *Zelafead* uitsterft in de mannelijke linie, er niet gezegd wordt, dat dit geslacht niet meer meerekent en dat er voortaan moet gerekend worden in de lijn van de neven en ooms, maar, *dat in Israël aan de dochters een erfrecht gegeven is.*

3°. Eindelijk noemen we nog *het optreden van Debora,* dat van niet geringe beteekenis is, omdat zij rechtstreeks als richteres over Israël te zamen met Barak het gezag in Israël uitoefende, zoo zelfs, dat Barak meer van haar, dan zij van Barak afhankelijk was. Ook dit regiment, dit niet in vasten vorm omschreven, maar toch vrouwelijk gezag *toont, dat op zich zelf het denkbeeld van gezag, dat door vrouwen wordt uitgeoefend, niet verworpen wordt.*

4°. Hierbij komt nog, dat in *het vijfde gebod* naast den vader ook aan de moeder gezag en eere toekomt en dat bij het wegsterven van den vader de moeder, als weduwe, ook het gezag van den vader met dat van de moeder in zich verbindt, *zoodat de weduwe meer gezag bezit dan de vader,* want ze heeft de moederlijke autoriteit er bij.

Bezit *en* huis *mocten wel onderscheiden worden.* Ook naar aanleiding van

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

de vroegere gebeurtenissen aan ons hof is er een tijdlang quaestie geweest, of een prinses haar huis zou kunnen voortplanten.

We zullen eerst de Schrift bezien.

De quaestie, die bestond bij de dochteren van Zelafead, was niet propagatie van het huis, maar van bezit. Voor zoover nu de kroon gerekend wordt tot het bezit, zoover kan de vrouw gerekend worden bij overerving die kroon te verkrijgen. Maar *de quaestie van het huis raakt niet het bezit, maar de genealogische lijn. Num. 27.*

In *vs. 4* beteekent de uitdrukking: *maar hij is in zijne zonden gestorven:* dat hij niet onder het oordeel van Korach verwoest en vernield ter helle is gezonden, maar dat hij eenvoudig gestorven is. De nadruk valt in dit vers op: *geef ons eene bezitting.*

vs. 7. Van overplanting van huis als zoodanig is hier geen sprake; er wordt alleen over bezitting gesproken over wat buiten persoon en geslacht bezit en erfenis was. Dit wordt nog versterkt doordat in

vs. 8 een generale regel gegeven wordt, *dat* n.l. *als er geen zonen zijn, de dochters in de erfenis niet mogen voorbijgezien worden.*

Nu is de vraag: *Wanneer zulk een meisje trouwde, wat gebeurde er dan?*

Wanneer nu de voorstelling opging, die jaren geleden in het *Handelsblad* en andere couranten verdedigd werd, *dat een eenige erfdochter het huis wel kon voortplanten.* dan zouden, ook al waren de dochters van Zelafead met vreemdelingen gehuwd, zij toch naar *Num. 36* in het geslacht van den stam zijn gebleven en eene eigen positie bezeten hebben. De vraag is dus: indien de dochters van Zelafead huwden met andere Joden uit één der andere stammen of met vreemdelingen, zou dan de bezitting de lijn van den man of de lijn van de vrouw volgen? Het antwoord luidt: ze zou de lijn van den man volgen, ook al waren de vrouwen eenige erfdochters.

Ter voorkoming van dit kwaad wordt nu in *vers 6* eene *algemeene regel* gesteld. *Ze mogen* niet trouwen buiten den stam, maar indien zij binnen den stam huwen, gaat weer het bezit over aan den man en gaat het huis over in de lijn van den man. De מִשְׁפַּחַה gaat dan wel weg, terwijl zij in den stam blijven. M. a. w. wanneer onze prinses nog kon huwen met een prins uit 't huis van Oranje, zoo die bestond, dan zou door dien mannelijken persoon het huis van Oranje worden voortgeplant; *huwt zij daarentegen* met een vreemde *buiten den stam van Oranje, dan gaat de regeering in een anderen stam of ander huis over.*

We hebben dus *hier*, waar Mozes den Heere vroeg en God hem antwoordde: „doe alzoo", *eene rechtstreeksche instelling des Heeren, dat eene vrouw haar huis niet voortplanten, maar wel een erfenis bezitten kan* en dat ze, wanneer ze

huwt met een vreemde, overgaat in een ander huis, omdat de mannen, die uit haar huis geboren worden niet haar geslacht, maar dat van den man voortplanten.

De Schrift laat dus op dit punt geen twijfeling toe.

Vraagt men nu in 't algemeen, welke *twee beginselen* bij deze vraag met elkander worstelden, bij de twee regelingen, die men *Salische* en *Frankische wet* noemt, dan luidt het antwoord: *waar men de kroon niet laat overgaan op de vrouw, schuift men het begrip van ἀρχή op den voorgrond* en *waar men wel de vrouw tot den troon laat opkomen, stelt men de idee van ἀρχή in de tweede plaats en wordt in de eerste plaats de idee der dynastie opgenomen.* In dynastie moeten twee begrippen liggen, het begrip van ἀρχή en het genealogisch of patriarchaal begrip. Waar nu een vrouw optreedt, daar wordt aan de dynastieke idee het grootste gewicht toegekend.

Deze quaestie hangt bovendien met het volgende samen.

Moet eene kroon beschouwd als een bezit van goed, *als een* erfenis?

Dat dochters, als er geen zonen zijn, erven mogen hebben we boven gezien, maar de vraag is thans, of de kroon mag beschouwd als een bezit, *een apanage van het huis*, of men de monarchale souvereiniteit over een land kan beschouwen als een soort erfgoed.

Daarbij is natuurlijk *evenveel vóór als tegen te zeggen.* Men kan niet ontkennen, dat het ligt buiten den persoon in de dynastie en dat het een bonum representeert. Daarom kan men aan de eene zijde zeggen, dat de kroon tot het erfgoed behoort. Maar aan de andere zijde gevoelt men, dat de kroon gansch iets anders is dan een landgoed, een stal met paarden of een schat van diamanten en juweelen. *De kroon is heilig, en macht over alle goed, zooals zij is, leent zich er niet toe, dat zij als een stuk van het goed worde betiteld.*

Tusschen deze ideeën nu gaat men bij de *Salische* en *Frankische* wet door. *Waar de kroon apanage van het huis is, komt ook de vrouw tot den troon.* Waar de ἀρχή op den voorgrond trad, werd de kroon niet beschouwd als een goed, dat de erfenis in zich droeg, maar als iets, dat mannelijke qualiteit noodig had.

De derde quaestie is *de militaire idee.*

Vorsten zijn feitelijk de aanvoerders van het leger. Nu ligt het in den aard der zaak, dat eene vrouw wel vechten kan, (de Amazonen in 't leger van den koning van Dahomey toonden dit nog onlangs), maar tusschen vechten en het aanvoeren van een leger bestaat verschil. Het leger aanvoeren ligt niet in de vrouw, al heeft ook Jeanne d'Arc daarop eene uitzondering gemaakt.

Bij de idee van legeraanvoering bestaat de oppermacht niet alleen in de ἀρχή, maar wordt ze met κράτος verbonden. In die landen dus, waar het voeren

van het Opperbevel over het leger de levensquaestie van het volk was, werd natuurlijk de vrouw geschrapt. In landen, waar het daarentegen rustiger toeging, liet men de dynastieke idee ook in de vrouw doorloopen.

VI. Thans zijn we gekomen tot de bespreking van het Caesarisme.

Het Caesarisme is een geheel eigenaardige vorm van regeeren. Men noemt dezen regeeringsvorm Caesarisme, omdat, waar dit ook opkomt, het altoos eene *nabootsing* is *van de idee, die 't eerst in Julius Caesar opkwam.* Daarom zullen we eerst het denkbeeld van het bewind van Caesar weergeven.

Julius Caesar *schiep niets nieuws.* Hij liet de res publica bestaan, gelijk ze bestond, nam alle ambten, rechten en instellingen, gelijk ze bestonden, veranderde niets, maar wist daardoor juist eene volkomen *dictatoriale macht* in handen te krijgen, *zoodat hij in zijn eigen persoon alle ambten van algemeenen rijksinvloed wist te vereenigen en te accumuleeren.* Hij liet zich aanstellen tot consul, president van den senaat, tot bestuurder der geldmiddelen, opperbevelhebber van het leger, alle invloedrijke ambten liet hij zich zelf opdragen, zoodat hij feitelijk *het ambtelijke factotum in de res publica* was. Daarbij liet hij zich ook het recht opdragen om de nevenambten te bezetten door personen, die hij zelf maar wilde. Bij het bezetten van die nevenambten zooals b.v. het tweede consulaat, volgde hij dit stelsel, dat hij daarmede *hommes de paille,* meest vrijgelaten *slaven* vereerde. Zelf kon hij natuurlijk de nevenambten niet bekleeden, daarom voorzag hij daarin op de bovengenoemde wijze, en stelde hij onbeduidende mannen en nullen aan, die slechts instrumenten in zijn hand waren en de rol van marionetten vervulden.

Gevolg hiervan was, dat er maar één groot ambtenaar in het gansche rijk bestond, met de feitelijke macht in handen, n.l. hij zelf, terwijl in invloed geen ander ambtenaar met hem kon concurreeren en geen ander persoon van beteekenis kon opkomen om hem in zijn invloed te dwarsboomen. Om dit te kunnen gedaan krijgen moest Caesar uitwendig den schijn laten bestaan, dat hij niet anders dan ambtenaar was en dat het volk alleen allen invloed bezat. Daarom voerde hij den *plebiscitairen regeeringsvorm* in. *De wetgevende macht bestond bij de comitiën;* bijna alle voorstellen van aanbelang en wetten liet hij in de volksvergadering goedkeuren. Het volk bracht voor de ambten zijn keuze uit, en *in schijn gaf hij aan 't volk den meest democratischen regeeringsvorm.* Maar, waar de tusschenschakels wegvielen, had de groote massa tegenover hem niets te zeggen. Hij was de eenige man van beteekenis. De plebiscitaire regeeringsvorm was feitelijk maar een *vertooning;* het volk mocht zijn adhaesie betuigen, maar daarbij was geen sprake van eenig overwicht tegenover hem, die de macht uitoefende.

Bovendien bezat Caesar als imperator ook executieve macht. Het leger kreeg

hij onder zich om deze executieve macht uit te voeren. Omdat hij imperator was, kreeg hij deze macht er bij en niet omgekeerd. Hij werd geen imperator, omdat hij aan het hoofd van het leger stond.

Bezat hij dus reeds de hoogste rechterlijke macht, was hij financier en bezat hij in den Senaat den grootsten invloed als president; hij heeft zich ook nog het recht laten toekennen om zooveel leden van den Senaat aan te stellen als hij zelf verkoos. *Alle oppositie tegenover hem baatte niets,* want bestond de oppositie uit 100 man, zoo benoemde Caesar, die daartoe het recht had, 110 Slaven tot Senatoren, waardoor alle oppositie geannihileerd werd.

Het was dus een regeeringsvorm, die schijnbaar alle macht aan het volk gaf, en zoo als *democratische monarchie* bestond. Caesar had niet eens een titel, hij was geen koning, maar hij was Caesar, omdat hij Julius Caesar heette. Op zich zelf had hij geen troon. Hij was niets anders dan een ambtenaar, die alleen ambten bezat, die alleen κράτος uitoefende, *want* ἀρχή *bezat hij niet.* Van ἀρχή is bij dezen Caesar nooit sprake.

Onder zijn opvolgers is dezelfde *fictiere* toestand voortgezet. De keizers moesten er steeds voor zorgen, dat ze het volk op hun hand hadden. Wanneer het volk in de comitiën hunne voorstellen of wetten niet goedkeurden, was het met hen uit. Daarom gaven zij spelen, hielden triomftochten en verdeelden den buit onder het volk. Dit was het instrumentum regni.

Aldus is *het Caesarisme* een eigen gedachte geworden, een monarchie zoo streng mogelijk, maar met dit verschil, dat het *een absolute monocratie* is, eene *autocratie* in den strengsten zin des woords. *Het Caesarisme is meestal een* autocratische *regeeringsvorm bij een* demarchischen *grondslag, want het volk bezit de* ἀρχή.

In lateren tijd zijn er gedurig pogingen aangewend om langs denzelfden weg tot macht en invloed te komen; vooral in de dagen van *Napoleon* was de Caesaristische wijze om κράτος uit te oefenen van zeer machtigen invloed op geheel Europa. 't Volk zelf beslist of het Napoleon als consul en keizer zal nemen. 't Caesarisme toch ligt niet in den keizerstitel, maar toen Napoleon eenmaal consul was, zijn alle betrekkingen en ambten in zijn persoon vereenigd, zette hij zijnen wil bij plebisciet met behulp van het volk door en terwijl de beschikking over invloedrijke betrekkingen aan hem stond, had hij overal zijne creaturen en handlangers. Naderhand kreeg hij den keizerstitel. Deze keizerstitel moet niet verward met den titel van keizer van Duitschland. Daarmee heeft hij niets gemeen. *Men had Napoleon „Caesar" moeten noemen.* (Keizer en Caesar zijn feitelijk dezelfde woorden). Napoleon III deed in den grond der zaak niet hetzelfde, maar toch komt ook bij hem het Caesarisme

op. Hij liet zich bij *plebiscitum* van het gansche land met een meerderheid van negen à tien millioen stemmen verkiezen. Daardoor had niemand macht tegenover hem. Er bestond dus demarchie, immers door plebiscitum wordt de macht van het volk uitgeoefend en op één' persoon, Napoleon III de κράτος gelegd. Ook tegenwoordig werken de zoogenaamde *Imperialisten* of fractie van Napoleon nog altoos samen met de radicalen, die den absoluten demarchischen regeeringsvorm willen instellen.

In het Caesarisme ligt een onheilig en ongoddelijk denkbeeld, dat verderf over de volkeren moet brengen, omdat het gegrond is op fictie, ψεῦδος en op leugen; het werpt de eigenlijke ἀρχή onder het volk te grabbel en terwijl schijnbaar de Caesar slechts ambtenaar van het volk is, heeft hij zich metterdaad van alle κράτος feitelijk meester gemaakt; het vernietigt het nationaal organisme en herleidt het volk tot eene zeekwab. Een zeekwab toch is een organisch wezen, dat uit twee deelen bestaat, uit kop en lijf. Het lijf, dat nog al groot is, bestaat organisch uit verschillende cellen. Daar boven op staat dus de kop. Evenzoo is het effect van alle Caesarisme, dat het alle organische Gliederung in het volk vernietigt, en het volk beschouwende als de romp vol cellen met den kop in den Caesar, dit degradeert. En de uitkomst heeft dan ook in het jaar 1870 getoond, hoe door het Caesarisme het volk gedemoraliseerd is geworden.

VII. Het laatste punt van bespreking is het droit divin of ius divinum. In de oude jurisprudentie had men de gewoonte te onderscheiden tusschen hetgeen iure divino en iure humano bestond. Het ius humanum werd weer verdeeld in ius privatum en ius publicum. Met betrekking tot het gewicht der zaak ware het wel te wenschen geweest, dat men niet de uitdrukking droit divin, maar ius divinum gebezigd had. Toch echter bestaat er voor *de uitdrukking droit divin* een reden. Ze is *overgenomen van de Fransche Bourbons* in de dagen van *Lodewijk XIV*. Uit den aard der zaak kan niet ontkend, dat Lodewijk XIV en de Fransche Bourbons metterdaad in het droit divin niet eene eerbiediging van het heilig recht Gods zagen, maar dat zij het „droit divin" *misbruikten* om hun eigen autocratie onder het volk te vestigen. Door hen werd het droit divin geponeerd, het is uitgewerkt door de Fransche juristen en verkapt in de Fransche Revolutie, die het het sterkst bestreed. *Het „droit divin" treedt in een valschen vorm voor ons op met een bijsmaak er aan.* Daarom leest men ook altoos van „droit divin," als een Fransche uitdrukking.

Ook in Duitschland, Engeland en Rusland bestaat het Goddelijk Recht, maar het Goddelijk recht als Gratie Gods, als heiligheid van gezag beschouwd, als gezag van Godswege geëerd en geëerbiedigd.

In Frankrijk daarentegen wordt het aldus genoemd om den invloed van het volk te breken en autocratisch over het volk te heerschen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Lodewijk XIV deed dit het sterkst uitkomen, toen hij zeide: *„l'état c'est moi."* De goddelooze opvatting van droit divin werd door hem op de spits gevoerd, door zijn hovelingen in onheiligen zin uitgewerkt en is aldus een σκάνδαλον geworden voor de publieke opinie. Het ligt natuurlijk eveneens in den aard der zaak, dat tegenstanders van het Goddelijk Recht altoos van droit divin spreken met het volkomen Bourbonsche begrip. *Daarom is het beter* de uitdrukking droit divin te laten glippen en *van ius divinum te spreken, wat terugleidt tot de oorspronkelijke opvatting.*

2°. Wanneer we dit doen, *dan valt ook de combinatie, waaruit men het droit divin steeds deed opkomen.* Men sprak altoos van droit divin *du roi.* Dit is natuurlijk eene *valsche* combinatie. Als mensch heeft de koning geen macht. *Wel* bestaat er droit divin *du magistrat,* van de Overheid. Of die Overheid optreedt in eenen monarchischen, polyarchischen of demarchischen regeeringsvorm doet aan het wezen van de zaak niets af.

Ius divinum wil zeggen, dat er een terrein is, waarop beschikkingen en ordinantiën bestaan, die God Zich Zelf heeft voorbehouden en dat er een ander terrein aan den mensch is overgegeven. Dit terrein, dat aan den mensch is overgegeven, vormt het *ius humanum*; en daar dit terrein van regelingen door souvereine schepping is gecreëerd, gevormd door het ius divinum, kan het niet anders, of *alle ius humanum moet rusten op het ius divinum.* Het zijn niet twee gelijke, die deelen, zooals Lot en Abraham uiteengingen, opdat de een dit en de ander dat land zou bezitten, maar *ius divinum* duidt aan, dat God iure divino over alles te zeggen hebbend, die monarchen aanstelt en rechtstreeks de macht verleent den monarchischen regeeringsvorm tot stand te brengen, zoodat het ius humanum op het ius divinum rust.

De vraag doet zich thans voor: *Ontstaat het gezag van de Overheid iure humano of iure divino?* Op die vraag kan nooit anders geantwoord worden, dan dat *de hooge ἀρχή altijd iure divino* moet ontstaan. De hoogere ἀρχή heeft zelf het recht van regeling van het ius humanum en zij beschikt over het ius humanum. Wanneer nu de ἀρχή zelf uit het ius humanum moest voortkomen, dan zou er dus een hooger ius humanum boven de ἀρχή staan, zou dit ergens in een drager van ἀρχή moeten culmineeren en alzoo *„een Overheid boven de Overheid"* de booze voorstelling worden. Het denkbeeld van Overheid integendeel brengt met zich en sluit in, dat er geen menschelijke ἀρχή boven deze staan kan. Zoo is er geen ius humanum boven die ἀρχή en kan die ἀρχή niet ontleend worden aan een hooger ius humanum, wat er niet is. Het ius humanum moet dan onderworpen zijn aan het ius divinum. De ἀρχή is dan de kraan op de fontein van het ius divinum, die zelf het ius humanum procreëert, schept en regelt.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Het ius divinum van de Overheid duidt aan, dat de ἀρχή uit geen ius humanum kan opkomen. Neemt men dit niet aan, dan neemt men den grond weg van alle ἀρχή en gezag, zoodat dit inzinken moet; heeft daarentegen het gezag een steunpunt, dan heeft ze dit alleen in het ius divinum. De exceptioneele positie van de Overheid is, dat zij ten opzichte van de aarde niemand boven zich heeft dan haar God. Zoolang iemand een menschelijken persoon boven zich heeft met het recht te gebieden, is hij geen souverein, omgekeerd is hij wel souverein, wanneer hij niemand boven zich heeft.

De uitdrukking bij de *Gratie Gods* drukt nog iets meer uit n.l., dat er in den persoon zelf geene voortreffelijkheid is, waarom hij de ἀρχή ontvangt, maar dat hij deze verkrijgt door de vrijmachtige beschikking Gods, *niet door een of andere qualiteit of conditie in zijn persoon aanwezig, maar door het Welbehagen des Heeren.* Onverschillig in welken regeeringsvorm de ἀρχή optreedt, hetzij in een republiek, monarchie of Caesaristisch, ze komt altoos op iure divino, en elke Overheid bestaat als zoodanig iure divino. Een tweede quaestie komt in de volgende § n.l. hoe het staat met den gemeenteraad van Amsterdam. Die is toch ook Overheid. Is die nu Overheid bij de Gratie Gods? Daarom zal in de volgende § gehandeld worden over de gradaties en de verbinding van magistratus inferiores met de magistratus superiores. De gemeenteraad van Amsterdam heeft eene Overheid boven zich, daarom is hij geen Souverein.

§ 10. **Formae mixtae regiminis.**

De gemengde vormen *van het regimen ontstaan daardoor, dat het organisme zich door twee, drie of meer geledingen ontplooit in breedere afmetingen, zoodat er eene* rijkseenheid *ontstaat, zoodat uit de* gezinseenheid *de* communale, *uit de communale de* provinciale *en uit deze de* nationale *eenheid opkomt. Zoolang de patriarchie stand houdt, behoeft voor dit samengesteld regimen geen afzonderlijke architectoniek te worden aangebracht, overmits het organische volksleven alsdan vanzelf door de primogenituur der stams- en geslachtshoofden een organisch uitkomenden bestuursvorm voortbrengt. Valt daarentegen de patriarchie weg, dan is* tweeërlei *mogelijk, òf dat uit de vele kleine eenheden naar plaatselijke gelegenheid grootere eenheden geboren worden en over deze grootere eenheden door de kleinere en lagere bij keuze bestuurderen worden aangesteld, òf wel, dat een machtig persoon zich van de macht over zulke kleinere gemeenschappen meester maakt en hun zijn gezag imponeert. In het laatste geval kan tweeërlei zich voordoen:*

òf dat zulk een heerscher het bestaande organische bestuur vernietigt en overal zijn ondergeschikten aanstelt,

òf wel, dat voor de kleinere eenheden het organisch opgekomen bestuur in stand wordt gehouden en met de rijkseenheid in verband gezet.

Dit laatste is het meest normale, zoodat alsdan de besturen van de communale en gewestelijke eenheden een zelfstandigen oorsprong hebben, die meest in de patria potestas der gezinshoofden of in het poorterrecht wortelde, zonder dat hierroor echter een vaste regel is aan te geven. Zoo ontstonden er autonome kringen, *met eigen Overheden, die spiraalsgewijze opklommen, en het zijn deze communale en gewestelijke Overheden, die men in de 16de eeuw de* magistratus inferiores *noemde.*

De drager van het gezag in de rijkseenheid, ook bijaldien hij dynastieke rechten bezat, had deze magistratus inferiores te verdedigen en kon door hen, desnoods met wapengeweld, weerstaan worden.

Deze verhouding echter kon daarom geen stand houden, omdat er telkens gezocht moest worden naar een afbakening der grenzen tusschen

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

de magistratus superiores in de rijkseenheid en de magistratus inferiores voor de lagere kringen. Dit nu leidde op den duur tot verzwakking van de macht der laatste en tot sterking van de rijkseenheid, en toen dientengevolge het evenwicht oversloeg, ontstond de behoefte om zich door den vorst zekere waarborgen te laten geven, waardoor aan de natie een wel omschreven invloed op het bestuur in de rijkseenheid werd toegekend. Dit zijn onze constitutioneele rechten en vrijheden.

Deze constitutioneele rechten en vrijheden kwamen eerst toe aan de communale en provinciale magistratus, omdat de rijkseenheid het eerst in hun kring indrong, doch toen de rijkseenheid al meer centraliseerend zich achter deze overheden om ook mengde in het gewone burgerleven der familiën, is allengs de noodzakelijkheid geboren om de constitutioneele rechten en vrijheden ook tot de natie zelve uit te breiden en zoo uit te strekken tot de gezinshoofden.

Wanneer men de historische lijn volgt, wordt er gedurig in de oude Dogmatieken, in de Institutie van *Calvijn* en in de oude handleidingen over *gemengde vormen* gesproken. (Bv. bij *Maastricht, à Marck, Voetius*, e. a.), omdat zij ten opzichte van de monarchie, aristocratie en democratie aan eenzijdigheid gingen lijden tengevolge van de zondigheid der personen, die tot misbruik aanleiding gaf en om dit gevaar nu te keeren, werd door hen de toevlucht genomen tot de gemengde vormen. *De naam „gemengde vormen" is steeds bijgehouden, maar de uitdrukking zelf is zoo verkeerd mogelijk* en heeft veel kwaad gedaan. Wanneer men het voorstelt, alsof het constitutioneele staatsbestuur eene vermenging is van de monarchische, aristocratische en democratische principiën, dan verwart men de zaak ten eenemale. Het komt eenvoudig aan op de *autonome* besturen, die in de volkskringen der natie bestonden. Spreekt men van een forma mixta, dan wil *monarchie* altoos zeggen, dat er één vorst is, die met zijn eigen hand het land bestuurt, hoe groot zijn rijk ook is. De monarch is dan eenig bestuurder, zonder dat er van eenige tusschenschakel sprake is. Centraal is hij dan niet alleen in het centrum, maar ook in de peripherie. Stelt men het aldus voor, dan kan men spreken van forma mixta, maar daarentegen is in de meest autocratische monarchie nooit aan zulk eene voorstelling gedacht. *Lodewijk XIV*, die uitsprak *l'état c'est moi*, heeft zich zelf nooit als burgemeester beschouwd. In Rusland, hoe autocratisch dit rijk ook geregeerd wordt, bestaan desniettegenstaande toch

kleinere kringen met eigen besturen. Waar er gezag bestaat, doet zich altoos dit verschijnsel voor, dat onder den monarch verschillende kringen met een eigen bestuur optreden. *Men kan dus niet zeggen, wanneer er een éénhoofdig gezag van het rijk en een communaal gezag van gewesten en steden bestaat, dat daar de monarchie een forma mixta is van monarchie vermengd met aristocratie.* Dit heeft er niets mee te maken, het is een μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, een overgang tot andersoortige begrippen. *Spreken wij van* monarchie, aristocratie *en* democratie, *dan bedoelen we uitsluitend* het regimen over de rijkseenheid. Zoo is ook ons land eene monarchie, niettegenstaande de verschillende gewesten autonoom bestuurd worden. In Amerika bestaat eene democratie, niettegenstaande elke staat een eigen gouvernement heeft. De gansche voorstelling dus, alsof de *monarchie* een forma mixta ware is ongezond en onwaar.

Hoe komt dit?

Antw.: *Deze drie vormen, monarchie, aristarchie en demarchie zijn overgenomen uit de Grieksche Philosophie van Aristoteles*, die alleen de kleine Grieksche staatjes kent, zooals Athene, Sparta enz., welke slechts steden waren met bijbehoorend grondgebied. Athene was geen rijk, geen monarchie, maar het was de stad Athene met haar veroverde koloniën. In die staatjes bestond dus alleen het bestuur van de stad. Rekent men nu niet met de rijkseenheid, maar met de stedelijke overheid, dan berust het gezag bij enkele families, de *aristocratie;* bij de poorters, die in de βουλή opkomend, zelf stemden, de *democratie;* of ook gelijk op Samos bij den koning, die aan 't hoofd van de stad stond, wij echter zouden zulk een koning van Samos in onze taal eenvoudig burgemeester noemen. Vat men aldus de formae regiminis, monarchie, aristarchie en demarchie op als stedelijke besturen, dan kan men de vormen gaan mengen. Zoo kan men eene stad hebben, waar al het volk als stem hebbend opkomt en sommige families den voorrang hebben; zoo kan er sprake zijn van een' *koning* van Samos. Maar dit geldt alleen voor de simpele toestanden en het bestuur van eene stad. Doch er moet wel onderscheiden worden. *De groote fout* en de eindelooze verwarring bestaat nu ten opzichte van het woord democratie hierin, dat *Aristoteles zijn grondgedachte van regimen uit dien eenvoudigen toestand van de simpele Grieksche staatjes nam en men deze later overbracht op de gecompliceerde toestanden van rijken en op de rijkseenheid.* Onder die rijkseenheid bestonden nu lagere besturen, die daarom formae mixtae genoemd werden, terwijl dit er feitelijk niets mee te maken heeft.

Wat we nu behandelen raakt uitsluitend de magistratuur in de rijkseenheid, anders niet. *Nu kan de Overheid in de rijkseenheid of monarchisch of polyarchisch of demarchisch zijn.* In de rijkseenheid toch kan het bestuur bij

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

één persoon en *dynastie* berusten, of in de handen van *twee consuls*, zooals in Rome, of zooals vroeger bij ons bij de *Staten Generaal* (polyarchisch), of zooals in Zwitserland kan door het volk zelf bij plebiscitum over de wetten gestemd worden, een denkbeeld, dat thans in onze dagen door het *referendum* ingang zoekt te vinden. Dit geldt dus altijd de vormen van het rijksbewind, en het is hierbij niet te doen om in de rijkseenheid een gemengden vorm van bestuur in te richten, want het kan nooit anders zijn dan eene monarchie, polyarchie of demarchie.

Toch staat boven deze § de uitdrukking formae mixtae regiminis, omdat *Calvijn* en de oude Dogmatieken deze quaestie altoos in dien vorm voordroegen. Als zoodanig echter is deze uitdrukking gansch verkeerd.

I. Om tot een recht inzicht te komen, moet men het bestuur van de rijkseenheid scherp onderscheiden van de besturen over de lagere en kleinere eenheden, die zich in den boezem der natie vormen.

Bij elk volk heeft men te doen met verschillende eenheden, kringen, gemeenschappen, die kringsgewijze de een de ander omsluiten en eindelijk te zamen omsloten worden door de rijkseenheid.

We kunnen ons de zaak gemakkelijk voorstellen, wanneer we een grooten *cirkel* teekenen, daarin drie cirkels en in elk van deze weer drie cirkels en in elk van deze laatste ook drie cirkels. De figuur, die dan ontstaat, drukt de zaak uit. De buitenste cirkel beteekent de *rijkseenheid*, daarin liggen drie groote cirkels, elk voor zich de *gewestelijke eenheden* aanduidend, in elk van die drie liggen weer drie kringen besloten, die de *communale eenheden* te kennen geven en in elk van deze laatste kringen liggen weer drie kringen, die de *gezinseenheden* aanduiden. Evenals er vierderlei soort cirkels ontstaan, zoo ook krijgen we vier Gliederungen, graden of trappen en wel van de grootste 1, van de tweede soort 3, van de derde soort 9, van de vierde soort 27.

De tweede figuur om deze Gliederungen aan te geven *is de spiraal*, een opgaande gebogen lijn, waarvan de onderste cirkel het breedst is en de opklimmende cirkels telkens vernauwd worden, totdat het in één punt eindigt.

1°. De gezamenlijke *gezinnen* vormen dan den ondersten en breedsten kring; 2°. de *communale eenheden* vormen den tweeden kring, omdat er minder gemeenten dan gezinnen zijn; 3°. de *provinciën* vormen den derden kring, die weer nauwer is, omdat er minder provinciën dan gemeenten zijn; 4°. de *rijkseenheid* vormt den kleinsten kring, die in een rechte lijn uitloopt, omdat er één persoon aan het hoofd staat.

Nu hangt bij de behandeling dier twee figuren alles daaraan, hoe men zich voorstelt, dat die ontstaan zijn. Is de spiraal ontstaan van boven af, of is zij

van onderen opgekomen? Was de groote cirkel er eerst en zijn er daarna de 27 kleinere in getrokken, of waren de 27 kleinere er eerst, zoodat daaromheen de groote cirkel getrokken is? Heeft men eerst de rijkseenheid gehad en is daarna het rijk ingedeeld in gewesten en de gewesten in gemeenten, de gemeenten in huisgezinnen en de huisgezinnen in personen, of wel zijn er eerst gemeenten geweest en zijn daaruit de gewesten en uit de gewesten de rijkseenheid geboren?

Het laatste is de meest gewone en normale opvatting, en ook wat de idee betreft is het de algemeene beschouwing. De andere voorstelling echter, dat de rijkseenheid er eerst is, is op en top revolutionnair. Dat dit zoo is, blijkt uit de historie. Na de *Fransche Revolutie* toch heeft de Fransche regeering de oude historische grenzen der provinciën vernietigd en Frankrijk ingedeeld in 89 departementen. De naam *departement* is geen onverdienstelijk woord, want het duidt het eigen karakter aan, n.l., dat er een deel van het geheel genomen is. Een architect, die een huis zal bouwen, bouwt niet eerst eene kamer en dan een andere daarboven op, maar hij trekt eerst een huis met vier muren op, deelt daarna de ruimte in en begint dan pas compartimenten te maken. Bij het huis stelt men dus architectonisch de eenheid voorop. De Fransche regeering maakte *tabula rasa* door alle historische grenzen te vernietigen en herschiep Frankrijk in een stuk land met Fransche citoyens.

a. De indeeling nu kan plaats hebben op tweeërlei wijze. Men kan indeelen *naar rechte lijnen*, zooals geschied is met de *United States* van Amerika, hetgeen evenwel op de kaart een onooglijk aspect oplevert, of ook, zooals de Fransche regeering deed, naar een ander beginsel, waarin wel iets inligt. *De Fransche regeering liet het physisch leven praedomineeren boven het psychische.* Ziet men af van het psychische leven der historie, dan blijft de physische indeeling naar de gebergten, windstreken en den loop der rivieren over, b. v. *département du Loire, du Nord* etc. De departementen van Frankrijk droegen dus natuurnamen. Dit was het streven der Fransche Revolutie, terwijl het staatsbestuur, dat de Heilige Schrift aangeeft, er lijnrecht tegenover staat. De *Schrift* toch stelt uitsluitend een bestuur, dat gestadig van onderen uit opkomt, ons geteekend in Abraham, die eerst een zoon kreeg, daarna kreeg deze zoon ook zonen, één van deze gewon weer twaalf zonen, waaruit weer twaalf takken opkomen in stammen en geslachten verdeeld en eerst daarna ontstaat de vraag naar rijkseenheid. Deze wordt eerst gevonden door de primogenituur van den oudsten stamvader, doch waar het volk zich uitbreidde, ontstaat deze behoefte nogmaals en de rijkseenheid van het Israëlietische volk, dat in Egypte in tegenstelling met het Egyptische volk tot een eenheid was saamgevoegd, wordt daarop tot volkseenheid geformeerd. Bij de andere volkeren

praedomineert meer de werking van boven af met massale eenheid, zooals bij de groote rijken van Babylon, Assyrië, Nineve en Egypte.

Met *de Heilige Schrift* voor oogen kunnen we dus zeggen:

1°. *dat het opkomen van onderen uit de normale en gewone, de organisch van God gegevene weg is*, maar

2°. *is dit ook de natuurlijke weg, want zóó geschiedt het en zóó gebeurt het.* Eerst zijn er gezinnen, waaruit de familiëngroepen ontstaan, daaruit ontstaan de stammen en door de stammen wordt de rijkseenheid in 't leven geroepen.

b. Tegelijk komt hierbij ook *de tegenstelling van het organische en mechanische uit.*

De indeeling van Frankrijk in departementen is bloot mechanisch en accidenteel. Er bestaat geen reden, waarom deze personen bij elkander hooren en die niet. Het is niet de groei van den boom, die zich in de takken ontwikkelt en wiens takken zich ontplooien in de bladeren, maar het is een willekeurig in elkander zetten, een in deelen snijden van het geheel naar menschelijke willekeur. Indien er daarentegen organisch leven bestaat, behoort in de allereerste plaats het menschelijk leven daartoe, want *de mensch is de kroon van alle organisch leven*, hetgeen gepraeformeerd ligt in dieren- en plantenrijk. De mensch is het hoogste organisme. Maar dan spreekt het ook vanzelf, dat de samenleving van het organische ook zelf organisch moet opkomen Het is daarom een te kort doen aan en eene verlaging van de menschelijke natuur en een schenden van de eere, die haar toekomt, wanneer men het menschelijk saamleven niet organisch, maar mechanisch in elkander wil zetten.

c. We zullen thans de onderscheiden *historische toestanden* nagaan, die daarbij voorkomen.

1°. In een *bergland*, waar door de afhelling der bergen zich *valleien* vormen, trof men dit verschijnsel aan, dat aan den ingang van zulk eene vallei zich één man, één huisgezin vestigde. Vele valleien in de bergen dragen dan ook den naam van één man. Aldus werd alleen de toegang der vallei ontsloten, de wilde bergstroomen maakten, dat 't hoogere gedeelte nog langen tijd onbewoond bleef. Nam nu een groep van families zulk een onbewoond land in bezit, dan werd het onder elkander verdeeld; de een vestigde zich aan den ingang van deze vallei, de andere aan den ingang van gene. Huwde nu een persoon en werden hem kinderen geboren, dan moest natuurlijk weer elk zijner zonen een eigen terrein hebben, waarover hij beschikken kon. Vanzelf werden ze dan genoodzaakt bij het uitbreiden der families de valleien dieper in te trekken. Het gezag en bestuur over deze valleien bleef altijd bij den oudsten man berusten. De plaats, waarin hij woonde, bleef steeds het centrum, waaromheen alles zich ontwikkelde en uitbreidde, zoodat ook nu nog de kleine

steden, die aan den mond der valleien gelegen zijn, het geheele leven dier valleien richten en beheerschen. De uitbreiding ging steeds voort, zoodat er wel valleien zijn, die eene bevolking van duizend zielen tellen.

2°. Anders was de toestand, wanneer men neerstreek in een *open terrein*, zooals in de vlakte van *Noord-Europa*. Dan had men geen natuurlijke grenzen en bepalingen, waarnaar men eene indeeling zou maken. Wel echter stond men bloot aan het gevaar voor invallen van anderen. Vandaar, dat in vlakke streken historisch zich het feit voordeed, dat men bij elkander ging wonen, zijn woningen en hutten in een kring bouwde en de strook lands, die daarachter lag, gelijkelijk onder elkander verdeelde en aldus in vrede tezamen leefde om zich te beschutten tegen gevaar en ter afwering van de aanvallen van anderen. Aldus is het *dorpsleven* ontstaan.

3°. Weer anders was de toestand, wanneer men eene *oorspronkelijke bevolking* aantrof. Dan moest het zich beslechten, of men daartegen opgewassen was of niet, want hierbij kwam het alleen aan op *geweld*. Verzette de oorspronkelijke bevolking zich, dan werd er eenvoudig slag geleverd, waarvan de beslissing afhing.

Trok eene nieuwe bevolking het land binnen, dan was dit steeds een bewijs, dat de oorspronkelijke bevolking in den slag was verslagen om daarna in afhankelijkheid en onderworpenheid aan de nieuwe bewoners te leven. Daaruit zijn de verschillende verhoudingen van onderhoorigheid en *lijfeigenschap* geboren. Een stam, machtiger dan een andere, trok het land binnen en onderwierp het met zijne bewoners. Geheel het *ridderwezen* is aldus ontstaan, doordat een edeler en machtiger stam eene streek veroverde. De bevolking maakten de overweldigers cijnsplichtig, terwijl zij zich in sterke verschansingen opsloten, om vandaar uit het volk in bedwang te houden. Daarom droegen eerst alleen de ridders wapenen en niet de gansche bevolking, omdat men vreesde voor opstand en verzet.

In *Azië* geschiedde dit op grooter schaal. De veroveraars verwoestten het land en plaatsten de bevolking naar eene andere streek over. Op deze wijze gingen de vorsten van Babylon te werk. Het was hun te doen om de macht der onderworpenen te breken en dit moest er wel het gevolg van zijn, immers op zulk een vreemd terrein kon een overgeplaatste bevolking zich niet thuis gevoelen. Een vreemd volk, dat op een vreemd terrein als een kat in een vreemd pakhuis verkeert, is zonder veel moeite te beheerschen.

Het bezetten der aarde deed zich dus voor in verschillende vormen, ook in vormen, waarbij geen stoornis kwam, zooals in dien van het huisgezin, maar vooral is het toegegaan als de eene golfslag, die zich over de andere bewoog, en als de eene laag van bevolking, die over de andere heenschoof.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Zoo is *Engeland* door Noormannen veroverd, n.l. door de soldaten van Willem den Veroveraar van Normandië, die na de verovering baronnen en markiezen werden. Door hen werden de Angelen en Saksen onderworpen. De Angelen en Saksen hadden aan zich de Picten en Scoten onderworpen gemaakt, en deze weer hadden de oorspronkelijke bevolking, de Kelten onderdanig gemaakt.

In Engeland bestaan er dus *vier lagen van bevolking*. 1°. de *Kelten*, welke nog over zijn in Wales, de Highlands en in Ierland. 2°. de *Picten* en *Scoten;* 3°. de *Angelen* en *Saksen*; 4°. de *Noormannen*, die uit Frankrijk kwamen. De herkomst van den geheelen Engelschen *adel* en aristocratie is im groszem Ganze uit de soldaten van het leger van Willem den Veroveraar. Dit waren geen gemeene soldaten, want dan toch zouden zij niet zoo op den voorgrond zijn getreden. Bovendien behoorden er alleen aanzienlijken toe, daar zij zelf hun wapenen bekostigen moesten.

Dítzelfde vinden we in *China*. Ook bij de groote constantheid der bevolking van dat rijk, zijn er thans verschillende lagen over elkander geschoven.

Deze voorstelling moet streng vastgehouden tegenover de Fransche Revolutie, die alles uit eene vaste formule van een wilscontract tusschen volk en regeerder verklaart en teruggaat tot den staat en toestand van den zoogenaamden natuurmensch, waaruit zij de verschillende verhoudingen afleidt. We mogen daartegenover ook niet de eenvoudige valsche theorie stellen, alsof er overal eerst gezinnen, daarna geslachten, toen stammen gekomen waren, *alsof, wat in Israël plaats heeft gegrepen norma en regel was voor de geheele wereld.* Ware dit zoo, dan zou het patriarchaal verband ook thans nog moeten bestaan, terwijl daarentegen juist blijkt, dat het patriarchale verband is weggegaan en de *locale indeeling* daarvoor in de plaats is getreden. De locale indeeling toont dus in zooverre ook een schuiven van verschillende lagen van bevolkingen over elkander. In Europa is dit laatste begonnen met de groote *volksverhuizing*. Hoe diep we ook in de historie teruggaan, van patriarchie vinden we bij ons geen sporen meer. Wel treffen we in Friesland, Groningen en Zeeland eene eenheid van herkomst aan. Ze dragen een gelijk type, zoodat men mag veronderstellen, dat zij van eenzelfde stamhuis afstammen. In elk van die provinciën vinden we drie of vier typen, vooral in Friesland, waar men personen met scherp geteekend profiel, tengere, hoog uitgegroeide met lange halzen en dwerg-Friezen aantreft.

Genealogisch is daar wel tot een resultaat te komen, dat er drie of vier verschillende geslachten moeten geweest zijn, maar de genealogie is niet bijgehouden, men kent ze niet meer en men heeft er niet mede gerekend. De onderlinge verhouding, regeering en saamleving is niet volgens de genealogie gegaan, zoodat alle patriarchie wel verdwijnen moest.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

d. In de plaats van de patriarchie is de locale Gliederung gekomen en altoos gebleven. De indeeling gaat niet meer naar de hoofden der stammen en geslachten, maar men heeft in 't ééne lichaam van het rijk een eerste Glied of lidmaat in de groote indeeling der gewesten, een tweede in de groote steden met aanhoorigheden, een derde in de dorpen, een vierde in de geslachten en het vijfde lid in de gezinnen. Het rijk is dus iets, wat uit ledematen en niet uit atomen of cellen bestaat.

Men kan nu zeggen, dat deze Gliederung in de plaats gekomen is, waar de patriarchie niet kon opkomen, of waar deze weggegaan is.

Deze locale Gliederung heeft een verschillend karakter naar de verschillende wijze, waarop de bevolking zich neerzette.

Bij heerlijkheden is er sprake van een ridder, baron of graaf, die eene streek bemachtigd heeft. Hij en zijn gelijken vormden dan een staat van edelen, die optrad in de staten der verschillende provinciën. In Friesland bestond er weer eene andere Gliederung in elf steden en dertig grietenijen. Zoo droeg de indeeling een verschillend karakter in de verschillende deelen van het land. Maar toch was altoos dit de *schakel:* 1°. *gezin,* 2°. *familie,* 3°. *dorps- of stadsheerlijkheid,* 4°. *gewest,* 5°. *rijkseenheid.*

Al zijn nu die verschillende lidmaten op zeer onderscheiden wijze tot stand gekomen, toch is daarbij geen sprake van aangestelde hoofden. Er is geen werking van boven af, alsof van boven af een hoofd over het gezin en een hoofd of heer over een heerlijkheid, een burgemeester over eene stad of een vorst over een provincie wordt aangesteld, maar *elk van die groepen en formaties hebben òf van nature een hoofd òf dit hoofd komt van onderen uit op.* Een gezin heeft, zooals in den aard der zaak ligt, een natuurlijk hoofd, eene heerlijkheid had vanzelf haar volgend hoofd in den oudsten zoon van den heer der heerlijkheid; een grietenij had haar hoofd in den grietman. De steden hadden haar hoofden in de burgemeesters, die door de poorters zelf gekozen werden. Over de gewesten was niet een hoofd ingesteld, maar voerde de staat der edelen het gezag. Elke stad benoemde daarvoor een afgevaardigde en in sommige provinciën was er een geestelijkheid, die als zoodanig in qualiteit optrad.

Zoo kreeg men een organisch leven, wat er dus was, eer er nog sprake was van eene rijkseenheid.

Aldus was het ook in ons land. *Er is geen land, waar zuiverder en sterker dan in onze rechtsinstellingen en staatshistorie dit beginsel uitkomt. Door ons land is dit ook in Amerika gekomen en niet door Engelsche bemoeiing. In Engeland zelf werd reeds door Campbell in zijn „History of the Presbyterians in Holland, England and America"* op uitstekende wijze aangetoond, dat de staatsinstel-

lingen, die thans de kracht van Amerika uitmaken, niet uit Engeland zijn gekomen, maar uit Holland. Tevens wordt aangetoond, hoe daarna de opvatting van de vrijheid der burgers in Engeland feitelijk uit ons land gekomen is, omdat de rijkere beschaving naar Engeland is overgebracht. In ons land ging *de Fransche Revolutie* principieel tegen dezen stand van zaken in, daarom is zij zoo *anti-nationaal* mogelijk. *Het is dan ook de eere der Anti-revolutionnaire partij, dat zij de Nederlandsche gedachte, zooals Groen van Prinsterer het uitdrukte, in eere tracht te herstellen.* De principieele gedachte, waarop het hier aankomt, is deze, dat het rijk niet mag beschouwd als een eenheid, die in departementen indeelt, alsof het een stuk papier was, waarop men lijnen trekt, maar men moet het rijk beschouwen als opgekomen uit het vanzelf zich organisch ontwikkelende volk.

In ons land hebben eerst de gewesten bestaan, echter niet zoo uitgebreid als thans. Denkt slechts aan het prinsdom van Breda, de meierij van Den Bosch en het graafschap Zutphen. Wat thans één provincie vormt, bestond vroeger uit verschillende afzonderlijke deelen.

De idee om uit alles één land te maken kwam het eerst op bij de *Bourgondische vorsten*, ze werd door *Karel V* ten volle uitgevoerd, door *Philips II* in stand gehouden, maar onder hem is zij te loor gegaan.

Het proces van onze historie toont dus, dat de rijkseenheid geboren is uit de afzonderlijke gewesten.

II. Hoe is nu die rijkseenheid geboren?

Antw. Ze is niet ontstaan, doordat er bij de Unie van Utrecht eerst tabula rasa gemaakt is, met ter zijde stelling en loochening van alle historie, maar ze kwam *foederatief* op. De autonomie der gewesten werd hooggehouden, zoodat er spoedig tusschen de Staten-Generaal en de gewestelijke besturen *quaestie* ontstond, *bij wie de Souvereiniteit lag.* Om deze quaestie concentreert zich de actie van *Oldenbarneveld* en der *Loevesteinsche factie* tegenover de Staten-Generaal. Het kwam hierop neer, of elke provincie op zich zelf zou staan, of dat zij tezamen de rijkseenheid zouden vormen. *Oldenbarneveld*, die elke provincie op zich zelf wilde laten staan, wilde daardoor de rijkseenheid vernietigen. De Algemeene Staten wilden haar autonomie in stand houden, maar de rijkseenheid als zoodanig mainteneeren.

De rijkseenheid, die door de Staten-Generaal en de Oranjes werd voorgestaan, is nooit een eenheid van Staat geweest, alsof de Staat in gewesten was ingedeeld, maar altoos werd door hen *de rijkseenheid beschouwd als het organisch leven, dat uit de historie der menschen is opgekomen met den drang en de roeping om, waar het tot gezamenlijke actie moest komen, zich als eenheid te openbaren, vooral ter conserveering van de Gereformeerde belijdenis.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Ditzelfde strekt zich ook uit tot *'t kerkelijk gebied*, maar ten deele. Alle kerken ontstaan locaal en niet worden ze door hooger hand ingesteld als compartimenten der kerk. Nu ontstond de vraag en drang om tezamen tot vermeerdering van den bloei van het Koningschap van Christus een hoogere eenheid te vormen en saam te komen.

Een eeuw geleden kwam diezelfde quaestie aan de orde. Toen toch de Franschen in ons land kwamen, ontstond de strijd tusschen de *Foederalisten en Unionisten* omtrent de vraag, of men hier van het rijk een eenheid op Fransche wijze, dan wel een eenheid op Nederlandsche manier zou maken. De *Foederalisten* stonden de Nederlandsche gedachte voor, dat alleen *autonome* deelen tot rijkseenheid tezamen gevoegd werden, de *Unionisten* hadden de *Fransche idee* om van alle gewesten één land te maken en dat in departementen te verdeelen, zooals er ook departementen van de Maas, den Rijn en den IJsel metterdaad in ons land bestaan hebben. Het was de poging om de oorspronkelijk historische geledingen weg te werpen en menschelijke instellingen daarvoor in de plaats te brengen.

Er is thans reeds genoeg gezegd om de tegenstelling te voelen, waarop het uitkomt.

Het is de tegenstelling tusschen Staat en Rijk en wel omdat men in onze eeuw het woord Staat in een kwaden zin gebruikt. De *Staat* wordt dan opgevat *als een mystiek wezen, waarin de hoogste idee van menschelijk leven zich verwerkelijkt.* Deze opvatting is *pantheïstisch*, want het is dan de geest des menschen, die eerst schuilend en broeiend in zich zelf, eindelijk naar buiten tredend, dat Staatsleven openbaart. Het is een *humanistisch ideaal* voor zoover het tot de voorstelling komt, dat, wanneer de Staat zoo ver is, de kerk overbodig wordt, omdat de Staat zelf dan in de geestelijke behoeften der menschen zal voorzien. De Staat als mystiek wezen wordt dan de heilige moeder, waaruit de bevolking geboren wordt en alles voortkomt, wat voor die bevolking noodzakelijk is. De locale autonomie als zoodanig heeft dan geen beteekenis meer. Deze Staat is als mystiek wezen *in zich zelf genoegzaam*, hij is niet uit God, zijne ordinantiën ontleent hij aan niets buiten zich, maar de levenswet is innerlijk in den Staat aanwezig. *Deze voorstelling kan tweeërlei zijn òf die van het contract social der Fransche Revolutie òf de Duitsch-Pantheïstische.*

Deze opvatting leidde tot de *almacht van den Staat.* Buiten dien Staat bestaat dan niets, alles is er aan onderworpen. Staatsalmacht is een *verstikking van de persoonlijke consciëntievrijheid*, en ze moet ook vijandig worden aan de kerk van Christus. Staatsalmacht drijft tot *Staatsalbemoeiing en alverzorging*, omdat de Staat de moeder is, die niet alleen het kind baart, maar

het ook aan hare borst zoogt en in de nooddruft van de bevolking voorziet. Zulk een Staat wordt voorwerp van aanbidding en geloof, en een *afgod*, die tegenover de aanbidding van den waren God komt te staan. Als zoodanig is hij in grond en wezen *absoluut athëistisch*.

Om zich aan zulk eene voorstelling te ontworstelen, baat het niets te spreken van gemeenschap, zooals thans geschiedt. Dit woord immers leent zich ook voor de Fransche Revolutie en de Duitsch-pantheïstische theorie. Het kan evengoed een gemeenschap aanduiden, die door contract ontstaat, als de benaming zijn voor een organisch ontstaan leven, b. v. van een gezin. Door dit woord *„gemeenschap"* moeten we ons dus niet op dwaalwegen laten leiden. In de woorden „staat en gemeenschap" schuilt een principieel gevaar en wie er niet op bedacht is wordt daardoor in zijn geloof, vrijheid en persoon bedreigd.

Om daartegenover te staan, moeten we tot uitgangspunt nemen, wat in onze eigen historie en in Israëls geschiedenis plaats greep, n.l. de *ontwikkeling*, die ons *in de Schrift geteekend* wordt, dat van lieverlede uit de lagere leden en kleinere kringen zich telkens een nieuw Glied vormde, dat uit dit tweede Glied zich een derde en uit dit derde zich een vierde vormde, en dat er op deze wijze een zeker aantal *autonome formaties* ontstonden, die stamverwant zijn, en in gemeenschappelijke taal, gemeenschappelijke zeden en gewoonten, oor sprong, geloof, herkomst en historie een *nationale verwantschap* bezitten. Oorspronkelijk leefde de natie in verschillende kleine steden. Gezinnen, geslachten en stammen, waren elk op een bepaald terrein gevestigd, doch door agglomeratie ontstond er een behoefte aan eenheid en trad er een staatsrechtelijk leven te voorschijn. De kleinere agglomeraties verbonden zich bij Israël tot *stammen*; in ons land bestonden aldus 17 gewesten met het karakter van autonome formaties, maar toch met de behoefte aan eenheid, omdat ze een gemeenschappelijke herkomst en eene nationale verwantschap bezaten.

Deze eenheid kan het gemakkelijkst opkomen, gelijk in ons land het geval is geweest, wanneer eenzelfde persoon hoofd van elke formatie wordt, als dezelfde man b. v. graaf van Holland, hertog van Gelderland en graaf van Zeeland is etc., zooals b. v. Karel V. Dan is er een zekere eenheid, maar welke berust in den persoon van hem, die in de verschillende Staatjes met het hoogste gezag bekleed is. *Zoodra nu eenzelfde persoon in meer of alle gewesten met het hoogste gezag bekleed is, ontstaat door de eenheid van persoon de drang om op te komen in rijkseenheid.* Deze rijkseenheid werpt de andere besturen niet omver, maar de verschillende Staten gaan over en weer met het hoofd zekere condities en bedingen aan tot vereenvoudiging van de justitie, magistratuur, tot vergemakkelijking van de samenleving door het opheffen

van tollen en door de munt te erkennen. De grenzen worden dan open gezet tot meer gemeenschap. Daardoor ontstaat een eenheid, welke leidt tot de behoefte aan een uitwendige *staatsrechtelijke eenheid*. Dan komen er *generale staten*. Uit de gewesten worden personen afgevaardigd om met den vorst gemeenschappelijk over alle belangen te beraadslagen. Zoo vormt zich eene rijkseenheid, welke er toe strekt om van onderen den opstal te doen staan, zooals hij staat, maar om voor de gemeenschappelijke belangen rijksmaatregelen te nemen, die dan *rijkswetten* genoemd worden.

Zoo ging het ook bij Davids koningschap. Toen David koning zou worden over de verschillende stammen, sloten de vorsten dier stammen met hem een verbond en zalfden hem als koning.

Op deze wijze krijgen we dus een gansch andere voorstelling. Het rijk is niet een alles omsluitende overmacht, waaruit het leven voor de staten opkomt, maar *omgekeerd komt het leven voor het rijk uit de staten*. Het is niet een macht van boven af, waaruit het recht en leven voortkomt, maar het is eene verheffing van organisch leven *van beneden af*.

Aldus wordt de rijkseenheid geboren. Tegenwoordig zijn in ons land nog sporen daarvan over. De *Code Civil* heeft dit willen vernietigen. Ook thans bestaat er bij ons nog huiselijke vrijheid, al is 't ook niet zoo sterk als in Engeland. Wij leven nog onder een eigen bestuur en hoofd. Wel worden in de wetboeken de verhoudingen van man en vrouw geregeld en geeft de wet voorschriften, maar dit wil niet zeggen, dat daarmee aan den vader de macht verleend wordt, maar die macht van den vader wordt *erkend*. In de dorpen en steden worden de *gemeenteraden* door de gemeente zelf gekozen, niet als vertegenwoordiging, maar als bestuurscolleges en als eene overheid, die niet van buiten ingesteld wordt. Het is verkeerd, dat de *Provinciale Staten* door de individuen gekozen worden. Dit moest geschieden door de gemeenteraden. Nu echter is de macht van een gemeenteraad grooter dan die der Provinciale Staten. De *Gedeputeerde Staten* worden door de Provinciale Staten gekozen, welke laatste gekozen worden door de inwoners der provincie.

Ongelukkigerwijze worden de burgemeesters in ons land door de koningin benoemd. Dit gaat in tegen ons oude Staatsrecht en is verkeerd. Ze moeten door de ingezetenen der steden of dorpen gekozen worden, zooals in Duitschland en Oostenrijk. De keizer heeft daar over vier of vijf dorpen een districts-Oberhauptmann, als zijn vertegenwoordiger. Zoo ook moest er in de stad Amsterdam een representant van de koningin zijn om het gezag te handhaven. De *staten* der provinciën oefenen gezag uit. De *commissaris der koningin* is niet de Overheid der provincie, maar hij handhaaft het rijksgezag in naam der koningin.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

III. Zoo begrijpen we, dat we te staan komen voor de vraag, hoe de band moet worden gelegd tusschen de autonoom opgekomen formaties en de eenheid van het rijksgezag.

Denkt men zich nu, dat in de verschillende gewesten de Staten *geheel* autonoom waren, en in die gewesten elk van de steden en dorpen en in elk stad of dorp elk gezin, dan zou het rijksgezag niet bestaan en zou het een oorlog van den een tegen den ander worden. Er moet een aaneenschakeling van de verschillende autoriteiten zijn. De verschillende schalmen moeten tot één keten ineengeschakeld. Die ineenschakeling brengt eenheid en een bepaalde plaatsing der schalmen teweeg. Er bestaat verschil tusschen eene keten, die uit schalmen bestaat en een *ijzeren stang*. De laatste is *de staatsidee*, de eerste voorstelling is die van de *rijkseenheid*, die als *de ineenschakeling van onderscheiden schalmen* bestaat.

Op het aaneenschakelen komt het nu aan, of daaruit een gewone of ongewone toestand geboren wordt. Daaruit ontstaan de *constitutioneele* quaesties, waarmede Amerika en Europa steeds hebben te worstelen.

Zijn er in ons land magistratus inferiores *aanwezig?*

Antw. Ja. Elk vader in zijn gezin is met gezag bekleed. Evenzoo zijn met gezag bekleed de raden in de verschillende gemeenten en de staten der onderscheiden provinciën.

Vraagt men nu, of deze magistratus inferiores dezelfde positie hebben, die zij vroeger innamen, dan moet daarop ontkennend geantwoord. Het verschil daartusschen bestaat hierin, dat vroeger de magistratus inferiores zelf beschikten over eene macht om hun eigen gezag te handhaven, niet alleen tegenover onderhoorigen, maar ook desnoods tegenover het centrale gezag. Dit juist is tegenwoordig weggevallen. De schutterij staat niet onder het commando van den gemeenteraad, zoodat b. v. de Amsterdamsche gemeenteraad de schutterij kan gebruiken om het gezag in den Haag te weerstaan. De provinciale staten beschikken in het geheel niet over macht. Dit nu brengt ons vanzelf op het nteressante punt, dat men gewoonlijk noemt:

IV. „De quaestie van de grenzen van het gezag."

1°. We kunnen hierbij vergelijken de figuur, die we gaven voor de organische voorstelling van den staat, n.l. de figuur met de verschillende cirkels in een cirkel getrokken, maar, wanneer we toekomen aan de quaestie van de grenzen van het gezag, is het beter de volgende figuur er bij te nemen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

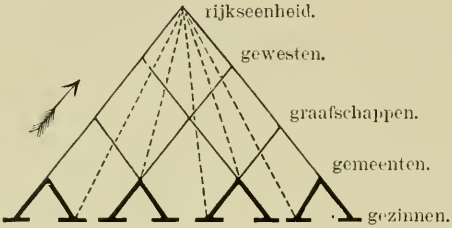

De onderste kegels duiden de gezinnen aan, de vereenigingen der gezinnen vormen de gemeenten, de vereenigingen der gemeenten vormen de graafschappen, de vereenigingen der graafschappen vormen de gewesten en deze weer klimmen op tot de rijkseenheid.

Daartegenover staat de *revolutionnaire* voorstelling, die schijnbaar hetzelfde geeft, maar inderdaad iets anders. De lijnen loopen daarbij van het middelpunt dadelijk naar de individuen.

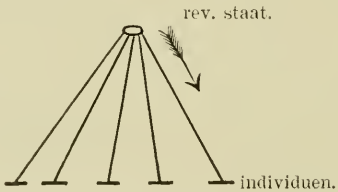

Nu zijn de onderste lijntjes niet de gezinnen, maar de individuen en komt alle formatie direct uit het centrum van de rijkseenheid, wat men „staat" noemt. Hierbij bestaat dus 1°. geen organische Gliederung en 2°. loopen de lijnen afdalend van boven naar beneden, terwijl ze bij de goede beschouwing van beneden naar boven opklimmen.

Konden we nu die twee figuren *absoluut* volhouden, dan zou er geen moeielijkheid meer overblijven, maar, is de rijkseenheid van onderen uit opgekomen, dan moet ze in hare wetgeving zich niet alleen bepalen tot wat hier en daar noodig is, maar ze moet ook met hare macht doordringen in de gewesten, gemeenten en gezinnen. Voor de laatste gelden vooral de bepalingen van het *burgerlijk recht*, van huwelijk en erfrecht.

Zoo komen er bij de figuur gestippelde lijnen bij, n.l. de lijnen van het zoogenaamde burgerlijk recht. Deze kruisen de andere lijnen en zoo ontstaat de strijd van de grenzen van het gezag.

2°. Om dien strijd goed in te zien, moet men op den voorgrond stellen, dat *in den pantheïstischen staat deze quaestie geheel verrallen is* en dus niet bestaat. In den pantheïstischen staat is de staat bron van alle leven en alle macht en is er nergens op één punt eenig principium, dat tegenover het *principium van den staat* als eigengerechtigd komt over te staan. De staat bepaalt dan

zelf, welke mate van vrijheid elke persoon en elke kring hebben zal. Elke vrijheid is dan een geschenk van den staat, eene goedheid van den staat, zoodat de staat even goed die vrijheid weer kan ontnemen of ook niet zou kunnen gegeven hebben. Daarom bezit de staat de macht om mij elke vrijheid, die ik heb, elk oogenblik te ontnemen. Veel minder is er in dat stelsel sprake van rechten van den burger of van het gezin. Wel spreekt men nog van zulke rechten, maar dit is dan een verkeerde naam voor eene andere zaak, want daarmede worden geen rechten tegenover den staat bedoeld, maar de rechten, die de een tegenover den ander bezit, die de eene persoon (dorp, gemeente of gewest) tegenover den andere uitoefent. Ook die rechten origineeren dan niet uit het leven, maar men heeft ze alleen zooveel en zooverre als de staat goed vindt die te gunnen en toe te kennen onder voorbehoud elk oogenblik zooveel van die rechten weer aan iemand te ontnemen, als haar goeddunkt.

Hoe is het mogelijk geweest, dat zulk een denkbeeld en gedachte ingang heeft kunnen vinden bij een vrij volk? Hoe heeft in de Fransche Revolutie, toen juist het geroep om vrijheid zoo luide opging en men zoo sterk tegen het gezag ageerde, zulk een denkbeeld post kunnen vatten en hoe is het door de gemeenten geaccepteerd kunnen worden?

Het antwoord hierop luidt: *omdat men de burgers zelf den staat heeft laten constitueeren.* Men heeft tot de burgerij gezegd: gij hebt geen enkel recht, omdat gij zelf alle gezag hebt, gij zelf zijt de bron, waaruit de staat opkomt, gij zelf maakt de Overheid en zoo is men tot den *individueelen wil* van de enkele personen gekomen en heeft *de fictie van een contract*, een denkbeeldige overeenkomst een Overheid opgericht en een staatsbestuur in het leven geroepen, dat zijn basis vond in de burgerij. Alleen door die fictie is het werkelijk gelukt de bijl te leggen aan den stam van den boom der vrijheid en voor goed de wezenlijke echte vrijheid, die het recht der verschillende kringen erkent, te vernietigen.

3°. Daartegenover staat de beschouwing van een rijk, gelijk *de Heilige Schrift* biedt, en dan vinden we metterdaad in zulk een rijk niet slechts één principium, maar *onderscheiden principia*, die elk uit God zijn. Zeker ook is daarbij het principium van het gezag der *rijksoverheid*, maar anderzijds staat daarnaast een geheel zelfstandig principium, waaruit de *kerk* van Christus leeft en op gelijke wijze een zelfstandig principium, waaruit het *gezin* opkomt en een gelijksoortig principium, waaruit de verschillende locale agglomeraties leven, evenzoo een gelijksoortig principium voor het leven van *wetenschap en kunst*, voor 't leven van *handel*, *nijverheid* en *landbouw*, en voor het leven van den *arbeid*.

Alle deze dingen toch zijn *creaturen Gods*, en evenmin als men zeggen kan een paard te zullen koopen om het te laten leven niet op de manier van een paard, maar van een krokodil of kreeft, terwijl men integendeel dat

paard niet anders kan bezitten dan alleen levend naar de inhaerente levenswet, die God in dat paard heeft ingeschapen, zoo ook zijn de kerk, het gezin en alle de bovengenoemde sferen creaturen Gods en heeft elk van deze creaturen Gods, juist omdat ze creaturen zijn, eene *lex insita* in zich. Men kan van den landbouw maar niet maken, wat men verkiest. Een landbouwer heeft niet de macht om 's winters te gaan oogsten, omdat b. v. 's zomers het te warm zou zijn om te hooien, ook al kon hij 's winters meer werken, terwijl hij 's zomers tijd te kort komt. Neen alles gaat volgens de lex insita, die van Godswege daarvoor gegeven is. Een dwaas zegt alleen, „dat is verkeerd," maar God stoort er zich niet aan. Ditzelfde geldt bij den handel, industrie, wetenschap en kunst, al moet toegegeven worden, dat het mogelijk is op andere terreinen buigingen aan te brengen en geweld aan te doen, waardoor ze tegen hunne bestemming inwerken, maar toch blijven ze werken.

De hoofdzaak bestaat hierin, dat men wel gevoelt, dat in het volksleven de overheidsschepping door Gratia communis door God gegeven, als principium bestaat, maar te midden van andere principia elk met een eigen sfeer en in deze sfeer met een eigen levenswet.

Dit kan men zich gemakkelijk door *cirkels* voorstellen. Elke sfeer heeft een centrum. De sfeer is de omtrek en de straal uit het centrum naar den omtrek getrokken, stelt de levenswet voor, volgens welke het centrum leven moet. Nu ligt het in den aard der zaak, dat waar er andere sferen, elk met een eigen straal, bestaan, *botsing* mogelijk is; dat door de zonde van het menschelijk leven in den eenen cirkel de neiging geboren wordt om zich uit te breiden ten koste van den anderen cirkel. In onze dagen is dit duidelijk gezien in de sfeer van nijverheid tegenover de sfeer van den arbeid.

De arbeid moet beschouwd van het gezinsleven uit. De bron en het centrum van den arbeid is het gezin. Daaruit moet men den straal trekken om te weten, wat al of niet op het terrein van den arbeid mogelijk is.

Wanneer nu de nijverheid den arbeider beschouwt als appendix van een ambacht of fabriek, als een automatisch instrument of een machine naast de machinale macht, die door stoom wordt ontwikkeld, als een goedkoop element, dan dringt de sfeer der industrie in de sfeer van arbeid in, en gaat dit indringen te ver, dan wordt het leven van den arbeider teruggedrongen en doodgedrukt. Maar in elke sfeer zit energie en levenskracht, daarom, wanneer de druk te ver gaat, springt eindelijk de veer op en er ontstaat eene beweging in de arbeiderskringen om de nijverheid terug te dringen, wat men tegenwoordig in de *sociaal-democratie* aan de orde vindt.

Dit geldt ook van de verhouding tusschen kerk en staat. Tusschen elke twee kringen ontstaat dit.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Wanneer er nu een worsteling ontstaat tusschen den kring van het eene gezin met dien van het ander, dan is de staat geroepen om recht te verschaffen. Zoo ook moet de staat de kringen van arbeid en nijverheid elk op zijn eigen terrein terugbrengen. *Maar, wanneer er nu eene worsteling ontstaat tusschen den kring van den staat en een anderen kring, dan ontbreekt in den aard der zaak eene hoogere autoriteit, die het recht herstellen kan.* Laat men dit gaan, dan dringt de kring van den staat als de machtigste elken anderen kring terug en moet de staat het steeds winnen. Dit was het geval in *Frankrijk* onder de heerschappij der laatste *Bourbons*. Door *hypertrophie* was de kring van de rijkseenheid zoo uitgezet, dat ze elken anderen levenskring drukte. Uit de *reactie*, die daartegen opkwam, zijn de gebeurtenissen geboren, waardoor de Bourbons van den troon werden afgebracht.

Dit was niet zoo in de *Middeleeuwen* en ook was het in ons land aldus niet ten tijde van onze *Republiek* en wel, omdat toenmaals de kleine kringen beschikten over een eigen macht en middelen van verweer bezaten *om als magistratus inferiores zich tegen de magistratus superiores te verdedigen.* Nu van lieverlee al die kringen van macht ontbloot zijn, is er een leegte gekomen en wist men niet waarheen het moest gaan. Daaruit is toen de vraag naar eene oplossing ontstaan, hoe het moest ingericht, dat men, zonder macht bij de Overheden en verschillende kringen, toch de afbakening van het gezag niet aan de rijkseenheid overliet. Liet men de afbakening van het gezag wel aan de rijkseenheid over, dan sprak het vanzelf, dat de rijksoverheid partij en rechter in eigen geding was en dat degeen, die tegenover haar stond, het altoos verliezen moest.

a. Wil men nu die verschillende kringen doorloopen, dan moet men *beginnen bij den enkelen mensch*, niet zooals de Fransche Revolutie met les droits de l'homme, maar met den mensch *als onderdaan van God.* Eerst wanneer men den enkelen mensch, burger en ingezetene als een onderdaan van God aanziet, komt elke persoon *gleichberechtigt* met den koning te staan, want de koning is juist in zijn koningschap dienaar en onderdaan van God, en dit onderdaan zijn van God is het vereenigingspunt, waarin de vorst van een land met elk van zijne onderdanen samengaat. Men geeft meestal aan deze quaestie de formule van de consciëntievrijheid. Het geldt dan de vraag: *in hoeverre de staat iets tegen de consciëntie doen mag.*

Het woord consciëntie nu is een uiterst *gevaarlijk* woord, omdat het vooral door hen gebruikt wordt, die aan geen God gelooven. Opmerkelijk is, dat de Heere Jezus Christus volgens de berichten der Evangelisten nooit over consciëntie spreekt, en ook, wanneer men de geschiedenis der kerkvaders, reformatoren en goede theologen en de predikaties uit den goeden tijd naleest,

komt er van een dusgenaamd beroep op de consciëntie zelden iets voor. Dit is natuurlijk, want de ongeloovigen beschouwen de consciëntie als de autonome beoordeeling door den mensch van wat goed en kwaad is. Zoolang men zijn consciëntie nog maar heeft, heeft men niet met God te maken, en weet men wat kwaad en wat goed is. Daarbij begaat men dan de grove fout, dat men de uitspraak van de consciëntie als eene goede uitspraak aanziet en niet rekent met de dwalende consciëntie.

Deze gansche wijze om de zaak op te zetten, zooals men thans met de consciëntievrijheid doet, is in den grond verkeerd. Men kan wel spreken van eene consciëntiestrijd, zooals onze Vaderen daarvan spraken in hun strijd tegen Spanje, want zij bedoelden de vrijheid om Gode meer gehoorzaam te zijn dan den menschen en meer gehoorzaamheid aan God zelf als Koning dan aan den koning, die door God over hen gesteld was, verschuldigd te zijn. We waarschuwen er hier daarom tegen, dat men zich niet door de praatjes van consciëntievrijheid zal laten misleiden; het klinkt schoon, maar het is eene vernielende kracht, die het geloof onderste boven haalt en men gaat de consciëntie beschouwen, niet als de uiting van een oordeel, maar als een apart iets, dat in den mensch naast zijn denken en willen bestaat.

Daarom moet deze quaestie teruggebracht worden tot de behandeling van het magistraatsgezag en moeten we hierbij den *mensch* nemen *als onderdaan* van den Koning der koningen.

God stelt over menschen een aardschen koning, niet opdat deze koning alles zou doen, wat hem goeddunkt, niet opdat hij God zou spelen, maar *de Heere God stelde den koning met eene gelimiteerde opdracht.* Gaat nu de koning over de limite heen, en treedt hij over dat gezag, waarvan God Zich door menschen het regiment voorbehoudt, dan is hij geen koning en dienaar Gods meer, maar gaat hij lijnrecht tegen God in. *Een koning is koning, voor zoover hij God gehoorzaamt;* doet hij dit niet, dan is hij geen koning meer. Daaruit vloeit ook de plicht van den onderdaan voort om, wanneer God verbiedt, wat de Overheid gebiedt of gebiedt, wat de Overheid verbiedt, *Gode meer gehoorzaam te zijn dan den menschen.*

Hierin ligt α. *het principium van* eenen niet alleen geoorloofden, maar zelfs *verplichten weerstand*, die geoefend moet door de bevolking tegenover haren vorst.

β. Wordt daardoor het gezag ondermijnd, dan rust de schuld daarvan niet op de bevolking, die aan God gehoorzaamt, maar op den vorst, die het gezag te grabbel werpt.

b. De kring van het gezin is de tweede kring. De gezinnen ontstaan niet, doordat de staat b. v. een massa menschen uit de Oost laat halen, maar ze komen op door geboorte. Aldus ontstaat er een verhouding tusschen man en

vrouw door het huwelijk, tusschen ouders en kinderen, tusschen de kinderen onderling en tusschen de verdere familierelaties. In het gezin is er een *lex insita* van Godswege, dat de ouders hunne kinderen lichamelijk en geestelijk moeten opvoeden en hun een bestand geven, dat noodig is om te leven. Wanneer de Overheid door middel van *belasting* uit de gezinnen het brood om te leven weghaalt, mag de vader van zulk een gezin dit niet toestaan, omdat hij voor vrouw en kinderen moet zorgen. Daarom vindt elk belastingstelsel zijne natuurlijke grens hierin, dat nooit uit de huisgezinnen mag worden weggehaald, wat noodig is tot instandhouding van het leven. Evenzoo mag de staat geen wetten maken, waarbij de *opvoeding* ontnomen wordt aan de ouders, die van Godswege daartoe verplicht zijn. Ook mag de staat het *huwelijk* niet aantasten. Zoodra de staat de lex insita van het gezinsleven wil vernietigen, hetgeen niet tot zijne competentie behoort, moet daartegen vanzelf weerstand geboren worden.

Er zijn natuurlijk ook nog andere quaesties, waarbij de Overheid in het gezinsleven ingrijpt b. v. de *militiedienst* en de *regeling van het erfrecht*, die metterdaad het gezin raken, maar dit zijn dingen, die niet van het centrum van het gezinsleven uit kunnen worden beoordeeld. Elke kring heeft alleen te doen met wat uit het beginsel van haar centrum voortkomt. De militiedienst nu vloeit voort uit het centrisch beginsel van de Overheid en niet van het gezin. Het vaderland moet verdedigd, dus het is eene regeeringszaak.

V. Waarin bestaat nu de eigenlijke taak van de rijkseenheid? Wat is hare lex insita?

Antw. De lex insita der rijkseenheid is *drieërlei:*

1°. *De verhouding tot het buitenland.*

Wanneer men tegenover het buitenland staat, gevoelt men, dat er geen sprake is van gezinnen, gemeenten of gewesten, maar dat de eenheid optreedt. Hoe fijn dit toegaat, zien we thans aan Noorwegen. *Zweden* en *Noorwegen* gingen eene unie aan. In den koning van Zweden en Noorwegen treedt de rijkseenheid op. Ze hadden samen dezelfde consulaten en ambassadeurs. Noorwegen oordeelde nu, dat dit geen unie, maar rijkseenheid was en stelde den eisch om eigen consuls voor Noorwegen te hebben, niettegenstaande de meeste consulaten door Noren bezet waren. Het is er dus niet om te doen om Noren als consuls aan te stellen, maar de vraag is alleen, of niet Noorwegen zelf als handeldrijvend volk, als rijkseenheid tegenover de buitenlandsche rijkseenheden zal staan.

Uit de verhouding tot het buitenland worden ook alle quaesties van *oorlog* en onderhandelingen over *uit- en invoerrechten* geboren, die als zoodanig quaesties van de rijkseenheid zijn.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

2°. *De rijkseenheid heeft de roeping om de eenheid van het rijk, d. w. z. de eenheid van de verschillende deelen, waaruit het rijk bestaat, te bevorderen.*

Als een orgaan goed zal werken, dan moet er iets, evenals in een gezond mensch het bloed, door alle deelen stroomen en in de snelheid van zijn loop een eenheid tusschen de μέλη constitueeren, maar het moeten μέλη blijven. Een mot kan men fijn wrijven tusschen de vingers, dan ontstaat er een eenheid van stof, een chaotische massa, maar ook kan men haar als levend organisme nemen met een inwendige eenheid, terwijl de deelen, de pooten, vleugelen enz. behouden blijven. De rijkseenheid nu mag nooit het organisme fijnmalen, zoodat er alleen menschen overblijven, maar *het doel moet steeds zijn om de μέλη in stand te houden, n.l. de gezinnen, gemeenten en gewesten.* De Overheid moet de eenheid tusschen de deelen in stand houden, maar niet de deelen tot eene chaotische massa vernietigen. Aan 't menschelijk lichaam heeft been en arm elk een eigen centrum, zoo ook moet in de maatschappij elk μέλος een eigen centrum hebben. Het is de roeping van de overheid niet om eene gelei van de μέλη te maken, maar deze moeten elk een zelfstandige functie oefenen evenals het hart een andere functie heeft dan het hoofd en de voet een andere dan de hand. De overheid moet zorg dragen, dat de rijkseenheid het bloed door alle deelen late loopen, hetzij door wetten, door het aanleggen van wegen, door het gebruik van ééne taal, door het opheffen van tollen, door communicatie, door postverbinding, door telegraphie enz. In dien zin is het bloed het symbool der rijkseenheid.

3°. *Het handhaven van justitia* heeft plaats tusschen de μέλη en de cellen, waaruit zij zijn saamgesteld. Het is de bescherming van de individuen in een zekeren levenskring tegenover die kringen. De Roomsche kerk hield er zoo ook een lijfstraffelijke rechtspleging op na voor degenen, die haar ongehoorzaam waren. De bisschoppen hadden in hun paleizen meestal een kerker, waarin zij de martelaren opsloten. *De staat nu moet de justitia handhaven ten behoeve van de enkele personen,* b. v. als een kind door zijne ouders mishandeld of vermoord is.

Deze drie:

1°. *de verhouding tegenover het buitenland,*

2°. *de unificatie, de saambinding van de μέλη,*

3°. *de μέλη zelve*

vormen de taak, welke door God aan de rijkseenheid is opgedragen.

Indien nu de rijksoverheid om haar taak te vervullen zich er toe kon bepalen om enkel met de toppen der verschillende kegels in aanraking te komen, dan zouden zich weinig moeielijkheden voordoen. Maar dit kan nu eenmaal niet. Wanneer aan de grenzen van ons land in een klein dorpje

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Nederlanders moeite maken met Pruisen of Belgen, dan zou Pruisen, wanneer het te ver ging, niet alleen zulk een dorpje straffen, maar ons geheele land den oorlog aandoen. Daarom moet de rijkseenheid in het gezag van zulk een dorp ingrijpen.

Evenzoo moeten bij een oorlog de zonen uit de gezinnen gehaald om in het leger te dienen. Voor de rijkseenheid vloeit daaruit de verplichting voort den militiedienst te regelen. Ook moet de rijkseenheid in het gezag der gemeenten ingrijpen bij het leggen van wegen en het opheffen van tollen, anders zou een klein dorpje door zijne weigering de belangen van velen kunnen schaden. Verder, gelijk we reeds zagen, moet de rijkseenheid de justitia handhaven ten behoeve van de enkele kinderen in de gezinnen.

Thans keeren we terug tot een afzonderlijken kring, waarmee de staat in betrekking staat, n.l. de kerk.

De verhouding van kerk en staat zullen we later uitvoeriger behandelen. De reden, waarom we deze hier thans overslaan, mag niet willekeurig zijn. Dat de behandeling van de verhouding van kerk en staat hier niet thuis hoort, ligt hierin, dat de kerk uit een ander levensprincipium bestaat, dan de gezinnen, gemeenten en gewesten. Deze laatste vormen kringen, die uit *Gratia communis* opkomen, terwijl de kerk opkomt uit de *Gratia specialis*, dus een ander beginsel en een andere lex insita bezit, waardoor de verhouding van kerk en staat het moeielijkst te regelen is. In deze materie nu mag de kerk niet als de staat naar gezinnen, dorpen, steden en gewesten worden opgenomen.

VI. Wel komt hier daarentegen aan de orde de verhouding van de Rijkseenheid tot de kringen van gezinnen, dorpen, steden en provinciën.

a. In ons land is het een groot geluk voor de steden geweest, dat zij hare autonomie hebben weten te handhaven. Alleen met betrekking tot de *burgemeestersbenoemingen* is de inrichting *verkeerd*, maar in beginsel is thans nog de gemeentelijke autonomie een der grootste krachten van het rijk. *De provinciale autonomie* is tegenwoordig zoo goed als *weg*. Dit is een der booze gevolgen van de Fransche Revolutie, waardoor deze sferen voor goed in hun macht geknakt zijn. De provinciale bevolkingen leggen thans alle onderscheidend karakter af in kleederen, usantiën enz., allen willen één type worden, zoodat elke provincie niet meer een eigen levenswet zal hebben.

In de plaatselijke gemeenten bestaat daarentegen wel een eigen leven met een eigen centrum en behoeften. Een handelsstad b. v. heeft andere behoeften dan een dorp. De gemeentewet mag daarom niet alle gemeenten over eenen kam scheren.

De kringen van dorpen en steden hebben eigen overheden in de gemeente-

raden. Maar daarbij kunnen ook quaesties voorkomen, die de rijkseenheid raken. De belangrijkste quaestie is daarbij de *annexatie*, b. v. de annexatie van Nieuwer-Amstel met Amsterdam en van Kralingen met Rotterdam. De Fransche *revolutionnaire opvatting* is, dat de staat het rijk in departementen en communes verdeelt, die hij met andere kan annexeeren, zooveel hij wil, evenals men ook op een schaakbord de stukken naar eigen goeddunken verplaatsen kan. Komt daarentegen volgens de goede opvatting de rijkseenheid van onderen op, dan heeft elk dorp een eigen centrum, als product van een historisch leven, dat als zoodanig moet geëerbiedigd. Bij de uitbreiding evenwel van steden, zooals Amsterdam en Rotterdam, ontstaan er moeielijkheden. De dorpen n.l. bieden een goedkooper leven aan dan de steden. Zoo heeft thans Nieuwer-Amstel, waar het vroeger 3 à 4000 inwoners telde, eene bevolking van ongeveer 30000 zielen. De burgemeester is er een heel aanzienlijk man, er worden inkomsten geheven en allerlei inrichtingen uitgebreid.

Wanneer nu de steden zich moeten uitbreiden, moet de rijksoverheid over annexatie beslissen en dat niet volgens het beginsel der Fransche revolutie, maar *naar het beginsel van een eigen levenscentrum*, van het centrum uit van dorpen en steden. Blijkt nu, dat te eeniger tijd het centrum van leven in een dorp weg is, dan mag de Rijksoverheid het dorp door de stad doen opslorpen. Zoo is b. v. de *City* het eigenlijke oude Londen. Het grootste gedeelte van Londen bestaat uit vroegere dorpen. Komt men nu in wat vroeger dorp was, dan is er niets van eigen leven te herkennen. Het zijn alle groote straten, zonder dat er van eene kom of centrum iets te ontdekken valt. De menschen verhuizen er van links naar rechts, het eigen leven is er weg. De staat constateert dan, dat zulk een dorp verdwenen is. Wat nu met het geheel gebeuren kan, kan ook gebeuren met de deelen. Zoo moet het gezag van de rijkseenheid in aanraking komen met het bestaan van dorpen en steden, en moet zij daarover beschikken. *Daarbij echter vloeien de grenzen van het gezag in en moet de staat letten op de verschillende levenscentra, gelijk die als product van de historie zich openbaren.*

Hiermee hangt ook samen *de quaestie der invoerrechten, accijnzen* enz., die we laten rusten, omdat we hier alleen de beginselen behandelen.

b. Verder gaande, komen we tot *de organische Gliederung van het menschelijk organisme in zijn zakelijke verhoudingen.*

Wat wij geteekend hebben in kegels, terwijl de toppen der kegels weer de uiteinden der basis van nieuwe kegels vormden, is gelijk aan het skelet van het menschelijk lichaam. Maar bovendien hebben we nog een zakelijke werking in het lichaam in het proces der voeding, dat, hoewel niet samenhangend met het skelet, toch een onmisbaar ding is. *Landbouw, nijverheid*

en *handel* vormen middelen om te leven, ze vormen elk een eigen kring.

Nu is de rijksoverheid met den landbouw en nijverheid eigenlijk bijna niet in aanraking gekomen, maar wel was juist de handel het punt, waarbij de rijksoverheid direct met haar gezag moest ingrijpen. Vandaar komt het dan ook, dat het *handelsrecht* zoo *rijk* is *ontwikkeld, in tegenstelling met de geringe ontwikkeling van de rechten van landbouw en nijverheid.* De Rijksoverheid komt er bij te pas, omdat de handel over zee gaat en met het buitenland in aanraking brengt en dit eischt regeling van de Rijkseenheid. Tot dit terrein van regeling behoort alles, wat met den handel in betrekking staat, b. v. het wisselrecht enz.

Hiermede hangt ook samen *de quaestie van het muntrecht.* Van oudsher is dit een zeer teere quaestie geweest. Het is altijd de zaak der provinciën geweest om dit muntrecht te handhaven. Zoo bestonden er vroeger Zeelandsche, Hollandsche en Geldersche Rijksdaalders. Daarom bepaalt ook onze grondwet in een afzonderlijk artikel, dat de koningin het recht van de munt heeft. Zij mag er haar beeltenis op laten slaan.

De muntquaestie hangt samen met het buitenland en de eenheid der deelen. Door de eenheid van munt toch wordt de eenheid der deelen bevorderd. De quaestie van het *bimetallisme* brengt met het buitenland in rapport, ze kan van invloed zijn op de welvaart van het land en staat daardoor in verband met de Rijksoverheid.

Ditzelfde wordt tegenwoordig meer en meer het geval met handel en nijverheid, door de versnelde middelen van gemeenschap en door de ontdekking van de groote terreinen in Amerika en Azië, die ontzaglijke hoeveelheden graan opleveren. Daardoor bepaalt de landbouw ginds het lot van den landbouw en de nijverheid, die hier bestaat. Aldus worden er verhoudingen met het buitenland geboren, b. v. *protectie, invoerrechten* en *accijnzen. De Rijksoverheid moet dus daarmede in aanraking komen.* Zoo is het thans nu gekomen, tot wat vroeger niet bestond, n.l. *de quaestie van den arbeid is nu eene „internationale" geworden.*

Dit internationale standpunt van den arbeid *maakt, dat de Rijksoverheid zich er mede bemoeien* moet, omdat zij het land vertegenwoordigt tegenover het buitenland.

Nu heeft men vroeger van Overheidswege wel leiding aan deze dingen gegeven, maar zoo, dat men elk dier drie belangen op eigen stoel liet wortelen, uit zich zelf liet opschieten en een eigen formatie in 't leven roepen. Dit komt duidelijk uit in het *gildenwezen,* dat niets anders is dan *de poging om elk ambacht, bedrijf en handelsbelang uit zich zelf te doen opleven en te stellen onder de bescherming der Overheid.*

Zoo ontstond er een organisch leven en formaties van kringen, die zich

tegenover elkander wisten te verdedigen en staande te houden. Later is dit wel verkeerd geloopen, maar op deze wijze liep men toch in het spoor, dat tot een gezonde oplossing zou kunnen leiden. Later sloeg men dit alles weer uit elkander, tabula rasa werd er gemaakt, individu kwam te staan tegenover individu, nieuwe bepalingen werden gemaakt en vandaar komt ook nu weer de poging om corporaties en organische formaties in 't leven te roepen, in wat men thans noemt de kamers van arbeid.

De kamers van arbeid duiden aan, dat elk belang, dat een eigen sfeer vertegenwoordigt en een eigen straallengte uit een eigen centrum heeft, ook een eigen formatie zal hebben, waarin het kan optreden. De Overheid moet dan weer tus schenbeide komen, om de rechten der verschillende formaties te waarborgen.

Hetzelfde grijpt ook plaats met wetenschap en kunst.

Wetenschap en kunst zijn creaturen Gods, en hebben beide een *eigen* centrum en een *eigen* lex insita. Men kan wel met geweld de lex insita forceeren, maar dan bederft men haar. Dit laatste is het eerst door de kerk van *Rome* geschied, die alle wetenschap kerkelijk wilde maken. De droeve historie der Middeleeuwen is dan ook, dat de gansche ontwikkeling, die ook onder de Heidenen gevonden werd, is gaan slapen. Het werd een naschrijven van den een van den ander zonder eenige helderheid van denken. Tegenwoordig geschiedt hetzelfde van de zijde van den *staat*. De staat maakt zich van het Hooger Onderwijs meester, houdt er een *officieele wetenschap* op na, en beheerscht de wetenschap door de aanstelling van professoren, waarbij alles in een eenzijdige richting gestuurd wordt. Dit moet uitloopen op het kwijnen van de wetenschap zelf. Immers wanneer de materieele machten er boven op komen, dan zullen deze wel de chemie en physica in stand houden, maar de andere takken van wetenschap zullen ze eenvoudig laten loopen, omdat ze daarmede niets te maken hebben.

Vroeger zag men dit alles beter in. De Overheid moedigde toen de wetenschap en de kunst aan zonder haar lex insita te schenden op eene wijze, waaruit respect sprak voor de eigen levenskringen, die kunst en wetenschap vormden. Op welke wijze geschiedde dit?

De Overheid gaf n.l. aan de Universiteiten stukken lands in possessie, zooals in Engeland aan de Universiteiten van *Oxford* en *Cambridge*, met corporatie-recht. Zoo bezat de *Academie van Leiden* het corporatie-recht en had ze als zoodanig een status. De staat zorgde daardoor voor middelen om te leven, maar de aanstellingen der professoren en het leven van de Universiteit zelf kon opkomen uit den eigen wortel der wetenschap. Hierheen moet weer teruggegaan worden. Wetenschap en kunst moeten weer eigen kringen vormen, en daarbij moeten niet de belangen van de een of andere

partij of school of van de regeering op den voorgrond staan, maar de belangen van de wetenschap zelf, en volgens de in de wetenschap gelegen wet moet de toon worden aangegeven en den doorslag gegeven.

Resumptie.

Elke kring, die als een eigen creatuur Gods bestaat met een eigen lex insita, moet volgens die wet een leven leiden. Om dat te kunnen doen, moet ze als een formatie optreden. De Overheid nu moet zorg dragen, dat elke kring zijn eigen terrein niet overschrijdt.

Thans komen we tot het laatste punt.

VII. Wat is de opkomst van het constitutioneele Staatsrecht?

a. Datgene, wat we hierboven behandelden, hoe n.l. de staat opkwam en positie heeft genomen, is slechts inleiding op deze vraag.

Het constitutioneele Staatsrecht zou niet noodig zijn, als boven de rijkseenheid nog eene macht bestond om haar in orde en bedwang en binnen de perken van haar gezag te houden. Maar die macht bestaat niet. Daarom rijst de vraag, hoe het moet aangelegd om te maken, dat de rijksoverheid elken kring, die zij dreigt in te drukken, niet dood drukt. Men vond er dit op, dat men de rijksoverheid aan een' band legde en *dat men den band, die aan de rijksoverheid werd aangelegd, liet uitgaan van de verschillende kringen, die geraar liepen.* Als de rijksoverheid geheel vrij wordt gelaten, moet het bij den zondigen aard van alle regeermacht op een autocratische vernietiging der vrijheid uitloopen. Legt men nu aan de rijksoverheid dien band aan, dan wordt daardoor aan verschillende in het volksleven bestaande kringen medezeggenschap gegeven in zaken van de rijksoverheid. Deze twee kunnen dan elkander in evenwicht houden, dan kan de rijksoverheid niet doen, wat ze wil en wordt het haar onmogelijk gemaakt om den verschillenden levenskringen het licht te betimmeren en haar het leven naar de van God gegeven wet onmogelijk te maken.

Dit nu kan natuurlijk niet zoo geschieden, dat men aan een enkel dorp de macht geeft om in een geschil met de rijksoverheid deze te binden, want dan zou het een onopgeloste quaestie blijven. Integendeel, waar al de kringen gemeenschappelijk één belang hebben, n.l. het belang, dat de rijksoverheid hun levenskring niet te na komt, daar kan men al de verschillende kringen laten samenwerken om *gemeenschappelijk het kringsrecht* te laten *verdedigen tegenover de rijksoverheid.* Alle kringen hebben ook belang bij de welvaart van de rijksoverheid en bij de nationale eenheid; daarom zullen zij de rijksoverheid niet bedwingen, als deze werkelijk een exorbitanten kring wil beperken tot zijn eigen terrein.

Op deze overweging nu steunt het constitutioneele staatsrecht, dat langs

twee lijnen kan loopen, 1°. *de zuivere organische lijn door afvaardiging* naar zielenaantal, waarbij de gemeenteraad de afgevaardigden voor de provincie kiest en de provincie die voor de rijkseenheid, of ook 2°. *dat men de onderscheiden kringen als zoodanig voor zich zelf laat spreken en hun zekeren invloed op het gezag toekent en dien regelt.*

De Heilige Schrift geeft ons in *Israël* een voorbeeld van het *eerste* geval, doch de zaak als zaak blijft deze, dat het constitutioneele staatsrecht geboren wordt, doordat uit de burgerij een macht opkomt, die eenen teugel in de hand krijgt, waardoor ze de rijksoverheid beletten kan sommige dingen ten uitvoer te brengen.

Dit denkbeeld op zich zelf schijnt doodeenvoudig, toch blijkt *bij de uitvoering geen probleem moeielijker* te zijn dan dit, want men geraakt tot de moeielijkheid om eene zoodanige constitutie in het leven te roepen, waarbij aan elken onderscheiden kring het recht gewaarborgd wordt zich te uiten overeenkomstig zijn levenswet, zonder dat aan die gezamenlijke kringen eene macht gegeven wordt, waardoor ze de rijkseenheid zouden kunnen vernietigen en zonder dat de eene kring van het volk over den ander begint te heerschen. Inderdaad leidt dit alles tot een *zeer samengesteld* probleem.

Een constitutie *nu is eene wederzijdsche bepaling van hetgeen de rijksoverheid verschuldigd is aan de verschillende kringen in het volk en de teugel aan het volk gegeven om te maken, dat de rijksoverheid zijn organisch leven niet vernietige.*

Uit de historie weten we, dat deze quaestie zich eerst bewoog om het geld, de zoogenaamde *bede* der graven. Vroeger toch hield men de rijkseenheid steeds kort in het geld; thans echter hoopt men millioenen op in de staatskas. Waar vroeger elke kring voor zich zelf betaalde en de overheid slechts dat betaalde, wat met de rijkseenheid te maken had, zooals b. v. in zaken van oorlog is thans, nu de staat alles betaalt, het gevaar voor de enkele kringen der burgers van de zijde van den staat zooveel grooter geworden. De graven kregen domeinen voor hun levensonderhoud, en hadden ze geld noodig tot het oprichten van gebouwen en het voeren van oorlogen, dan moesten ze het van de standen vragen. Ditzelfde geldt natuurlijk thans niet meer. Maar ook nu nog wordt er geen geld door de rijkseenheid uitgegeven zonder toestemming der staten *en is het budgetrecht* in Engeland en Nederland *de hoeksteen der constitutioneele staten.*

b. De tweede groote moeielijkheid bij deze zaak is de electorale quaestie.

Dit geldt de vraag, *hoe men de verschillende deelen van het volksleven,* de verschillende kringen, groepen en belangen en alles wat eigen creatuur is met

een eigen levenswet, *zoodanig tot representatie zal brengen, dat ze juist genoeg en niet te veel te zeggen hebben;* hoe men nu de coëfficiënten van levensfactoren in een of twee kamers zal vergaderen, die naar billijkheid het volksleven representeeren.

Vroeger werden steeds de belangen op den voorgrond gesteld, hetgeen zeer juist was. Sedert de Fransche Revolutie werd dit op zij gedrongen. Nu zal men er weer toe terugkeeren. Zoo is er onlangs in *België* bij de nieuwe regeling van den Senaat ernstig aan gedacht om een kamer van belangen in te richten. Ook in '78 is door *Dr. A. Kuyper* bij zijn toelichting op het Program op het denkbeeld van *kamers van belangen* aangedrongen. Onze *Eerste Kamer*, zooals die thans bestaat, heeft geen zin. Nu reeds kan men profeteeren, dat het staatsrecht voor goed de belangen zal opnemen, maar het kost tijd; het probleem is moeielijk op te lossen en vele bezwaren zijn er aan verbonden, opdat in de praktijk elk belang zijn eigen invloed krijge en niet meer en niet minder.

We toonen hier alleen de lijnen aan, die uit de verschillende dogmatische lijnen van Schepping, Providentie, communis Gratia en de inrichting van Israël, ons den weg wijzen.

Hetgeen hierboven gezegd is, moet men nooit „absoluut" nemen.

Wanneer men vraagt, hoe men een mensch moet behandelen, denkt men daarbij steeds aan een volwassen mensch. Maar een mensch is niet altijd volwassen. Hij begint met een hulpeloos kind te zijn om op te klimmen tot een knaap, jongeling en man. Een mensch kan gezond of krank zijn, bij zijn verstand of krankzinnig.

Evenzoo als het nu is in het menschelijk leven, is het ook in het leven der volkeren. Ook een volk is niet ineens een ἄνηρ τέλειος, het begint met kind te zijn en in kinderlijken toestand te verkeeren. Wil men nu al het gezegde toepassen op een volk in zijn kinderlijken toestand, zooals b. v. de Javanen of wil men beweren, dat het zoo moest zijn, dan miskent men geheel en al het historisch element in het volkswezen.

Historisch staat de zaak zoo, dat de patriarchale usus bij alle volkeren de quaestie van de grenzen van het gezag niet eens kende. Dit spreekt vanzelf, want welk motief zou de patriarchale macht gehad hebben om het leven der gezinnen en familiën aan te tasten terwijl het patriarchaal gezag zelf in die gezinnen en families gefundeerd lag?

Na de *patriarchale* periode trad de *landsvaderlijke periode in.* Tusschen deze twee moet wel onderscheiden, al wordt ook wel een vorst uit de laatste periode een patriarchale vorst genoemd. De landsvorst nam de positie in van een patriarch, doch zonder dat er patriarchie bestond, en nadat alle patriar-

chaal organisch verband is opgeheven. In zulk een toestand was natuurlijk hetgeen hierboven gezegd is niet toe te passen. In een land, waarin verschillende gezinnen hun levensuitingen hebben, is eerste eisch, dat er een vorst aanwezig zij. De verschillende horden moeten zich locaal vestigen. Daarbij ontstaat er nooit geschil tusschen het gezag van den landsvorst en het locale gezag, want het moet het streven zijn van den landsvorst door zijn invloed het gezin te doen bloeien, de horden tot locale vestiging en tot den bouw van dorpen en steden aan te moedigen, landbouw en nijverheid te bevorderen, handelsbetrekkingen aan te knoopen en wetenschap en kunst te doen opkomen. Bij dit alles is van strijd geen sprake. Als een vader een volwassen zoon heeft, bestaat de mogelijkheid van pijnlijke verhoudingen. Als het kind klein is, kan er van strijd met den vader geen sprake zijn, immers de vader zelf leert het kind loopen. De strijd van de grenzen van het gezag mag dus niet zoo opgevat, alsof *plotseling* het volksleven met de macht van de Overheid in botsing komt. *Integendeel worden juist door de Overheid de kringen in het volksleven wel niet geformeerd, maar tot ontwikkeling gebracht en eerst als deze groei geslaagd is en de kringen op zich zelf kunnen staan, dan eerst wordt de mogelijkheid geboren voor het ontstaan van den strijd over de grenzen van het gezag.*

Nu komen daarbij allerlei *overgangstoestanden* voor. Het gaat zoo van lieverlee in zijn werk toe. Dientengevolge vindt men allerlei zwakkere en sterkere teugels aan het volk in handen gegeven om de Overheid in toom te houden en te bedwingen. Hoe krachtiger nu het volksleven zich ontwikkeld heeft en hoe machtiger de rijksoverheid is, des te forscher is de verhouding tusschen beide geworden. Het vechten van jongens met riemen is nog niet het vechten met sabels. Zoo is bij ons de macht in het volksleven klein en komen er dus botsingen op kleine schaal voor zonder groote afmetingen; maar groeit daarentegen het volksleven meer en meer in zijn vollen vorm uit, dan ontstaan de machtige problemen en de ernstige constitutioneele conflicten, zooals vroeger in *Engeland* hebben plaats gegrepen.

c. Aan den anderen kant is er ook, afgescheiden van den strijd over de grenzen van het gezag, *in de Overheidsidee zelf de noodzakelijkheid gegeven om het advies van het volk te vragen.*

We hebben dit reeds vroeger toegelicht met het duidelijke beeld van den arts. Wanneer een arts bij een ziek kind komt, bestaat er een moeielijkheid voor hem. Een kind kan niet zeggen, waar het pijn gevoelt, de dokter moet daarom gissen en raden. Een volwassen persoon echter deelt alles aan zijn arts mede en wat de arts niet weet, kan hij zelf vragen. De arts geeft dus aan den volwassen persoon medezeggenschap, opdat hij zijne praktijk goed zou kunnen uitoefenen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Evenzoo moet als het volk op een lagen trap van ontwikkeling staat de Overheid alles zelf inrichten en regelen, maar bij een ontwikkeld volk, dat zich zelf bewust is en voelt, wat in zijn eigen leven omgaat, moet de Overheid met het volk consulteeren. Dit leidt tot *advies*. Nooit mag men de noodzakelijkheid van het zoeken van advies identifieeren met het constitutioneele recht, omdat het geen recht is. Bij kamers van arbeid zegt men wel, dat de Overheid er goed aan doet, als zij de arbeiders polst, maar dit *moet* de Overheid doen, en tevens moet zij voldoen aan den eisch, dat de kring van den arbeid als zoodanig georganiseerd worde en medezeggenschap hebbe in het beheer en den gang van zaken. Hieruit voelt men het *verschil tusschen advies en constitutioneel staatsrecht*. Polsen moet de Overheid per se om goed te kunnen handelen. Een geheel andere vraag is echter, hoe de arbeid georganiseerd moet worden om het eigen leven te kunnen verdedigen naar de van God gegeven wet.

§ 11. **De magistratu tamquam ministro Dei.**

Daarin, dat de Overheid dienaresse Gods is ligt tweeërlei:

1°. *dat zij als* dienaresse *gebonden is aan de ordinantiën Gods en*

2°. *dat zij als dienaresse* Gods *door haar onderdanen moet geëerbiedigd.*

Het eerste, dat gemeenlijk uit het oog wordt verloren, maakt haar tot onderdaan *van God als Koning en stelt haar aan God verantwoordelijk, eenerzijds voor de eere van Gods recht onder het volk, anderzijds voor het welzijn van het volk, waarover God haar het bewind heeft toebetrouwd. Het tweede bekleedt haar met gezag en macht,* ἀρχή τε καὶ κράτος *en maakt het volk aan haar onderdanig. Daaruit echter, dat het volk zelf tegelijkertijd ook onderdaan van God in absoluten zin is en blijft, en dit onderdaan zijn van God niet alleen in het organisme van het rijk, maar ook in allerlei andere organisatiën bevestigd ligt, is de qualiteit van onderdaan der Overheid ipsa rei ratione begrensd en beperkt.*

Principieel komen deze twee verhoudingen uit èn in de eischen, die aan de leges humanae *zijn te stellen èn in de vraag naar het* recht van verzet en opstand.

Wat nu aangaat de eerste vraag, zoo moet de lex humana, genomen als organisch samenstel van de leges, rusten op principiën en deze principiën moeten genomen uit de lex divina. Deze lex divina *is hier het organisch systeem van de ordinantiën Gods, gelijk Hij die voor de menschelijke samenleving in de schepping zelf van ons geslacht gefundeerd heeft. Zonder zonde zouden deze ordinantiën dus klaarlijk uit de natuur des menschen worden gekend. Thans echter moest de* Gratia communis *intreden om veel, dat anders geheel verduisterd zou zijn, nog in voldoende licht te laten uitkomen, om de Overheid eenige genoegzame kennis van Gods wil bij te brengen, terwijl God als eene meerdere genade en ter meerdere verheldering nog bovendien aan enkele volkeren de* Revelatio specialis *heeft geschonken.*

Dit geschiedt in Gods Woord op tweeërlei *wijze:*

1°. *daardoor, dat eenige algemeene principia door Gods Woord onomstootelijk en sensu generali worden vastgesteld en*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

2°. *doordien in Israëls volksstaat eene volksinrichting wordt gesticht, die voor dat volk en in dien tijd de volkomenste was, die op aarde onder zondaren naar den eisch van Gods ordinantiën, bestaan kan.*

De Overheid als dienaresse Gods heeft alzoo èn in de natuur des menschen (krachtens schepping en providentieele leiding in de historie) èn in Gods Woord de gegevens op te zoeken, die haar Gods ordinantiën leeren kennen en nu voorts deze principia naar den aard van personen, zaken, tijden en gelegenheden toe te passen in hare lex humana en respective in de justitia, die ze oefent en het bestuur, dat ze voert. Hierbij ontvangt ze de aanwijzing van wat Gods Woord openbaart niet van de geïnstitueerde kerk, maar moet zij zelve deze plukken als vrucht van eene rechtsstudie, *die niet enkel op natuur en historie, maar eveneens op Gods Woord gegrond is. Zoo bedoelden het dan ook de eerste* Romeinsche keizers, *die tot de Christelijke religie overtraden, maar hun opvatting van Gods Woord was daarbij te aphoristisch-mechanisch, en werd daardoor te zeer eene losse aaneenrijging van Romeinsch en Israëlietisch recht.*

In de Middeleeuwen *heeft de kerk te sterke pressie op de Overheid uitgeoefend om haar tot zelfstandige ontwikkeling van haar overtuiging te laten komen. Na de* Reformatie *ontstond er te eenzijdige terugkeering tot het standpunt der Romeinsch-Christenkeizers en vonden de deugdelijker adviezen van enkele Reformatoren te weinig gehoor en thans eerst, nadat zich de Overheid, ingevolge de* Fransche Revolutie, *en haar systeem zich geheel in de natuur terugtrok, zonder zelfs daarin eene wet Gods te erkennen, is bij terugslag de drang ontstaan om het recht, dat de Overheid sanctioneeren zal, data opera, uit de principia divina af te leiden.*

De Pantheïstische richting, *die onder schoonen schijn geen ander recht dan het positieve erkent en deswege alle studie van het recht tot het positieve recht beperkt, moet daarbij als verloochening van de hoogheid Gods principieel weerstaan.*

Voor wat aangaat de tweede vraag is het volk gehouden zich als onderdaan van de door God over hetzelve gestelde Overheid te gedragen en ontvangt eerst door de sanctie der Overheid eene rechtsbepaling kracht en geldigheid, zoo echter, dat elk burger als onderdaan van God in foro consciëntiae *ook zonder deze sanctie tot het leven naar Zijne ordinantiën geroepen is. Uit deze tweeërlei sfeer van gehoorzaamheid kan* botsing *ontstaan, doordien de Overheid òf in hare wet als recht stelt*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

iets, waartoe ze geen recht heeft, of ook binnen den haar toegewezen kring de wet stelt op eene wijze, die den onderdaan dwingen zou iets te doen, wat tegen zijn onderdaanschap van den Hoogsten Koning indruischt. Uit dien hoofde rust op den onderdaan de verplichting:

1°. *om den teugel, dien hij in zijne constitutioneele rechten en vrijheden in handen heeft, niet slap te laten hangen, maar er steeds op bedacht te zijn om de werkingen van dien teugel juister en rollediger te maken.*

2°. *om voor zooverre zij gequalificeerd zijn de rechten, waarvan de handhaving hem is toevertrouwd, met alle ter beschikking staande middelen te verdedigen.*

3°. *om in lijdelijk verzet gehoorzaamheid te weigeren, waar de Overheid iets gebiedt, dat tegen de gehoorzaamheid, die wij aan God verschuldigd zijn, ingaat.*

I. Allereerst bespreken we de uitdrukking „dienaresse Gods", *eene uitdrukking, die in juistheid onovertroffen is,* en in de korte saamvoeging dier twee woorden zijn metterdaad alle elementen aangegeven, waaruit de juiste bepaling voortvloeit van de verhouding van het volk tot de Overheid. Door deze uitdrukking komen we al dadelijk tot eene heel andere opvatting, dan door te spreken van droit divin of ius divinum van den koning. Het is niet onopzettelijk geweest, dat men de uitdrukking dienaresse Gods heeft laten glippen en er droit divin voor in de plaats heeft gesteld, want spreekt men van droit divin, dan krijgt de koning niets dan eene kroon, eer, macht en majesteit, wordt hij in de hoogte geheven en wordt er van den koning een exceptioneele persoon gemaakt. *Met „droit divin" wordt er geen syllabe melding gemaakt van des konings* onderworpenheid, van zijne onderdanigheid, van zijne gebondenheid, van zijne beperktheid, kortom van zijnen *status servi, waarin hij tegenover God staat.* Feitelijk is in de kringen, waar droit divin Schlagwort geworden is, de bedoeling veelal deze geweest, dat de koning van het land in zijn eigen land God was, en dat wel alleen, omdat hij koning was en dat hij nu zijn eerbied aan God alleen daarin moest betoonen, dat hij de kerk beschermde, steunde en vooral aan geld hielp. Op deze wijze zijn er *twee* kanten der zaak. De koning wordt in zijn koninklijke macht als een soort goddelijke persoon beschouwd, maar deze goddelijke persoon betoont zijn vroomheid en Christelijk karakter daarin, dat hij de kerk van zijn land helpt en beschermt. Natuurlijk geschiedt dit laatste altoos naar 's konings eigen opvatting. Vandaar komt het dan ook, dat *Lodewijk XIV,* de incarnatie van die valsche opvatting van de leer der Schrift, als een tyran der tyrannen in

zijn land regeerde, geheel autonoom en eigenmachtig, met voorbijzien van zijn persoon als dienaar Gods, maar dat hij het voor de kerk en voor de geestelijkheid op alle manieren opnam, en wel voor wat naar zijne opvatting de ware kerk was. Daarom steunde hij de Roomsche kerk en heeft hij bij de *herroeping van het Edict van Nantes* in 1685 de Gereformeerden, die de ware kerk vormden, het land uitgejaagd. Dit is het valsche standpunt, waartoe men komt. Waar men nu de uitdrukking der Schrift, dienaresse Gods, op den voorgrond schuift, wordt aan deze extravaganties van koninklijke macht op eenmaal de pas afgesneden, want vraagt men aan eenen koning, wat zijt gij? dan moet hij antwoorden: ik ben een onderdaan en dienaar Gods; dan verschijnt de koning allereerst niet meer in eenen glans van majesteit, maar in den glans van eenen dienaar, servus, van een, die verplicht is tot onderdanigheid, onderworpenheid en gebondenheid, van iemand, die niet iets naar eigen wil doen kan en mag. Men heeft *tegenover dit begrip van droit divin* vooral in den gedachtenloop van de Renaissance *de stelling* overgeplaatst, die ook door de *Reformatoren* is overgenomen, welke men in de meeste Dogmatische handboeken onder den Locus de Magistratu vindt, n.l. *principes propter populum, non populus propter principem,* en ook nu nog behoeven we geen enkel oogenblik te aarzelen die uitspraak te onderteekenen, althans niet wat hare negatieve elocutie betreft: *non populus propter principem. Daarentegen de positieve enunciatie mag door ons op Gereformeerd terrein niet zoo worden overgenomen,* want zij sluit de formule „dienares Gods" uit. *Wel* zou het kunnen luiden: *princeps propter Deum populi ergo.* Niet mogen we op den voorgrond stellen, dat de princeps propter populum is en het is door die wat gevaarlijke, bedenkelijke en stellig niet Gereformeerde uitspraak, dat in de dagen der Reformatie velen der beste schrijvers hebben meegewerkt om revolutionnaire denkbeelden onder het volk te brengen. Men kan wel zeggen, non populus propter principem, maar zegt men princeps propter populum, dan geeft men vanzelf voet aan de gedachte, dat het volk om welks wil die vorst bestaat, wanneer het meent zulk een vorst wel te kunnen missen, het recht heeft een eind te maken aan de vorstelijke regeering. De *causa movens* voor het optreden van den princeps ligt dan in den populus, en in propter ligt de gedachte, dat het volk het even goed zonder princeps kan doen. Op Gereformeerd terrein moeten we daarom deze uitdrukking mijden en met bijvoeging van „populi ergo" zeggen: princeps propter Deum, populi ergo. God de Heere stelt de vorsten aan om der volkeren wil. We moeten ook in deze zaak het *theologisch* begrip op den voorgrond laten treden, en niet, zooals vaak in vele couranten en meetings van Antirevolutionnaire zijde geschiedt, deze stelling onveranderd herhalen.

II. *Om nu het standpunt juist te vatten moet men altoos uitgaan van het*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

beginsel: „God is de *koning en alle menschen zijn Zijn* onderdanen," *geheel onverschillig, of die mensch tot het volk behoort of een magistraatspersoon is.* Nu heeft het God den Heere beliefd om enkele personen te gebruiken om de menschenkinderen op aarde te leiden, te besturen en te verzorgen. Die menschen blijven natuurlijk Zijn onderdanen, maar ze krijgen eenen bepaalden dienst, roeping en taak, ze zijn rentmeesters, gouverneurs en oversten, die God de Heere gebruikt als middelen, waardoor Hij Zijn volk regeert.

Daaruit volgt nu vanzelf, dat een vader in zijn huisgezin, een burgemeester op zijn dorp of een koning in zijn land of de Staten-Generaal in onze vroegere Republiek of wat ook, allen, wat dit betreft, in ééne klasse staan. Ze zijn allen één zelfde soort, één species, ze zijn allen menschen, die God gebruikt, allen zijn het personen, door wie Hij het geheel of een deel van Zijn volk verzorgt en regeert. Het verschil, dat tusschen deze onderscheiden personen bestaat is een *gradueel verschil.* Een vader heeft gezag over den kleinen kring van zijn gezin, een burgemeester over den kleinen kring van het dorp enz. en een koning over het geheele volk. Dit gradueele verschil weegt natuurlijk zeer zeker en is daarom ook van invloed zoowel op de macht, die door God aan deze onderscheiden personen in handen is gegeven, als op de middelen, die zij tot bescherming dier macht ontvangen. Maar dit verandert de verhouding tot God toch niet. Allen blijven ze van God aangestelde *ambtenaren* en *gouverneurs.* Het is dezelfde verhouding, die geboren wordt, als een vader een gouverneur over zijn kinderen aanstelt. Door den gouverneur te gehoorzamen, gehoorzamen de kinderen ook den vader. De gouverneur is een loontrekkend heer, die als zoodanig niets over de kinderen te zeggen heeft, en dit heeft slechts alleen kracht èn voor zoolang èn in zooverre de aanstelling strekt, dat de gouverneur macht over de kinderen zou hebben. Op dezelfde wijze stelt God over zijne kinderen op aarde gouverneurs aan.

III. Hiermede hangt samen het vraagstuk der majesteit.

Door de ongelukkige wijze, waarop men het droit divin exploiteert, is van lieverlede in onze wijze van spreken het beginsel ingedrongen om alleen eenen koning majesteit te noemen. Dit is onzinnig, want *overal, waar geregeerd wordt, is majesteit.* Toen in de 16de, 17de en 18de eeuw ons land een gemeenebest was, toen de souvereiniteit dus niet berustte bij een koning of keizer, maar bij de Staten, droegen deze Staten den naam van *Hoogmogende Heeren der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.* Hoogmogend was toen de Hollandsche vertaling van het woord majestas. Dit was zoo volkomen zuiver opgevat. Tot voorkoming van misverstand was toch nog *beter* geweest *Hare Mogendheid de Staten-Generaal,* omdat deze als college als gouverneurs over het land waren aangesteld en als zoodanig bekleed waren met de majesteit.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De quaestie der *Loevesteinsche factie* en van *Oldenbarneveld*, of de Souvereiniteit bij de Staten-Generaal òf bij de provinciën òf steden òf ridderschappen behoorde, laten we hier rusten, als behoorende tot de historie van het vaderlandsche staatsrecht. We hebben hier slechts met de uitdrukking Hoogmogende Heeren te doen, omdat deze een blijk is van het toenmalig besef, dat zij werkelijk majesteit bezaten.

Daaruit volgt, dat in de Vereenigde Staten van Amerika even goed eene Majesteit bestaat en evenzoo in de Fransche Republiek en Zwitserland, terwijl we hier in het midden laten, welk college de majesteit draagt. De president van de Republiek draagt niet de majesteit, want deze is verantwoording verschuldigd aan het college, dat daarom wel met majesteit bekleed is. *We constateeren hier slechts alleen, dat majesteit de uitdrukking is van het feit, dat er van Godswege gezag over een land op een enkelen persoon of op een college van personen gelegd is.* Er is geen land denkbaar of er is een Majesteit Gods. De vraag, wie die majesteit dragen, hangt van de omstandigheden af en behoort thuis in het staatsrecht. We protesteeren hier alleen tegen de *valsche* meening, alsof er alleen majesteit bestaat, waar een koning is en alsof er in een koninkrijk meer majesteit is dan in eene republiek.

De majesteit is nooit anders dan een van God opgelegd gezag, dat niet aan één enkelen vorm gebonden is. Denkt men zich een eiland, waar de bevolking pas opkomt in één gezin, dan zou de vader van dat gezin de drager der majesteit zijn. De vraag, of men als gouverneur majesteit heeft, hangt hiervan af, of men iemand boven zich heeft. Bij ons bezitten de vaders en burgemeesters geen majesteit, omdat zij in de Koningin of ten tijde der Republiek in de Staten-Generaal een macht boven zich hadden. *Majesteit is de uitdrukking van een gouverneurschap op aarde, waar geen gouverneur boven staat.* Onze *Gouverneur-Generaal* te Batavia is machtiger dan de Koningin hier te lande. Hij heeft gezag over 28 millioen onderdanen en dan bijna onbeperkt, toch draagt hij geen majesteit, omdat hij de Koningin boven zich heeft. In elk land is er maar één gouverneur 't zij college of persoon, dien men boven zich heeft; zoodat er *in elk land slechts ééne majesteit* bestaat.

Verkeerd en uitvloeisel van de verkeerde opvatting van het droit divin *was, dat men sprak van „Hunne Majesteiten, de Koning en de Koningin."* Neen, *alleen de Koning is Majesteit,* en niet zijn vrouw, de Koningin. De Koningin heeft geen majesteit, omdat haar man de majesteit bezit. *Dan alleen is de Koningin Majesteit, als zij zelf de kroon draagt.*

In ons land bezit thans alleen de Koningin de majesteit. De *Koningin-regentes* regeert niet, ze *heeft geen Majesteit,* omdat er maar ééne majesteit in een land is. De Koningin-regentes bekleedt thans dezelfde positie, die ze zou bekleeden,

als een ander in haar plaats als regent was aangesteld. Dat zij Koningin-weduwe is heeft met de majesteit niet te maken. *Het is alleen gewoonte haar Majesteit te noemen*, maar deze titulatuur gaat tegen den eisch van het staatsrecht in. *Zij heet eenvoudig „Mevrouw de regentes"* en de Koningin heet alleen Hare Majesteit. Huwt onze koningin, dan wordt de koning weer Majesteit en is de Koningin het niet meer.

Evenzoo heeft men het nooit in het leven gehoord, dat de vrouw van een doctor of predikant aangesproken wordt als *Weledel zeergeleerde* of *Welceerwaarde*. Dit is een dwaas uitvloeisel van het valsch begrepen droit divin. Bij adressen behoeven we evenwel dien titel Majesteit aan de Koningin-regentes niet weg te laten, het is zoo de gewoonte, maar wel is het wenschelijk er tegen te protesteeren, *en dan zal ook die titel wel de wereld uitraken*. Voor dit laatste toch bestaat *een antecedent*.

Toen in 1813—1815 het huis van Oranje met de souvereiniteit bekleed is, en de vorsten uit dat huis als zoodanig optraden, zijn er toch op zeer beperkten voet Staten-Generaal opgetreden, maar *de Staten-Generaal droegen na 1815 een gansch ander karakter dan vóór 1793. Voor 1793* was het een bestuurscollege dat *majesteit* droeg, *na 1815* droeg de Koning de majesteit en zijn de Staten-Generaal de *volksvertegenwoordiging bij de Majesteit*, maar om ze lekker te maken noemde de koning de eerste Staten-Generaal ook *Hoogmogende Heeren*, zooals blijkt uit de troonreden en toespraken. In dien deftigen tijd werd er ook door de leden der Staten-Generaal onderling van Hoogmogende Heeren gesproken. Dit was natuurlijk dwaasheid, want ze hadden de souvereiniteit niet. Dit bleef zoo, totdat men bij behoorlijk historisch onderzoek inzag, dat hoogmogend een titulatuur was van degenen, die de souvereiniteit droegen. Toen liet men dit varen, zoodat men nu spreekt van *geachte afgevaardigde, Hoogedelgestrenge Heer. Zoo zal ook de onzinnige voorstelling, alsof de Koningin-weduwe Majesteit was, eenmaal niet meer gevonden worden*. Dit gaat echter langzamerhand, want eerst moet zulk eene overtuiging veld winnen onder het volk. Een koningin is daarover, zooals te begrijpen is, niet best gemutst en in de hofkringen wordt natuurlijk ieder, die zulke opinies verspreidt voor een verschrikkelijk mensch aangezien. Maar de vraag is hier, hoe het recht staat en het komt er op aan, dat majestas niet een holle klank is, maar dat deze titel toekomt aan den persoon of het college, dat werkelijk met het gezag bekleed is.

Hieruit vloeit voort, *dat de majestas alleen regis in solio is*.

Bij de afkondiging van de leer der infallibiliteit voegde de Roomsche kerk er deze woorden bij: *„papae ex cathedra loquentis"* om daarmede uit te drukken, dat de Paus wel verkeerde dingen kan zeggen en zelfs leugen kan

spreken, maar dat hij in zijn qualiteit als Paus ex cathedra apostolorum in zaken van dogmata officieel sprekend, infallibilitas heeft, als eene genade van den Heiligen Geest gegeven. Deze onfeilbaarheid geldt dus niet in 's Pausen particuliere brieven.

Ditzelfde vinden we nu ook bij de majestas der Overheid.

Waar men een koning heeft, die met majesteit bekleed is, daar draagt hij die alleen *in solio sedens*, niet letterlijk, maar figuurlijk, n.l. wanneer hij als koning handelend optreedt. Gaat een koning voor zijn pleizier op de jacht, dan is hij geen koning meer, maar een particulier jager. Bouwt hij een huis en koopt hij paarden, dan zijn dit alle particuliere aangelegenheden, waarbij zijne majesteit niet geldt. Jaagt een ander persoon op een jachtveld, dat naast dat van den koning gelegen is, dan staan die twee gelijk, ze zijn beiden jagers, en de eene jager is niet de onderdaan van den anderen jager.

De majesteit komt daarom alleen aan den koning toe in solio evenals de infallibiliteit aan den Paus ex cathedra. Daarom moeten we *tusschen den persoon van den koning en zijne majesteit scherp onderscheiden* en het is metterdaad het niet onderscheiden van deze twee, waaruit juist al het *camarillakwaad*, *hofvleierij* en *laffe verheffing* van al, wat met het hof in verbinding staat, is voortgekomen. Onze *Reformatoren* hebben daartegen altoos gewaarschuwd en wezen er altijd op om wel te doen verstaan, dat Overheidspersonen in hun persoon gelijk stonden met de overige burgers en in hun persoon als arm zondaar even ellendig stonden als wij. En dit moesten de Reformatoren wel doen, opdat ook de arme zondaar met zijn purperen mantel gevoelen zou, dat hij voor zijne zonden een verlossing in Christus noodig heeft. *Het is dan ook eene wreedheid een koning te vleien,* men maakt het hem daardoor moeielijk een dienaar van God te zijn, wat voor hooge personen toch reeds niet gemakkelijk is. Aan den *eenen* kant werpt men zoo een *σκάνδαλον*, een hinderpaal op voor den weg van hemelsche zaligheid. Aan den *anderen* kant *nekt men* daarmee de majesteit, *het gezag.* Gaat men persoon en majesteit verwarren en is de koning een miserabele figuur, dan spreekt men over de koninklijke waardigheid alsof men over den persoon van den koning spreekt, die slecht is. Evenals dan de critiek over den persoon des konings gaat, wordt ook de majestas, die God op den koning gelegd heeft, door het slijk gesleurd. Vleierij daarentegen leidt tot eerbiediging van den mensch.

De zaak staat dus zoo, dat aan de eene zijde de persoon des konings gelijk staat met den ellendigsten zondaar en aan de andere zijde moet het koninklijk gezag geëerbiedigd blijven als gezag, dat den koning door God is opgelegd, al doet hij als persoon ook nog zulke rare dingen.

Vat men dit zoo op, dan gevoelt men tevens, hoe we nu den *klemtoon* leggen

niet op „dienaresse" maar *op het woord* „Gods" en *hoe dan daaruit de verplichting voor de onderdanen voortvloeit.*

Daarin, dat de Overheid dienaresse is, kan geen verplichting liggen voor den onderdaan, maar wel voor de Overheid zelf. Een dienaar moet gehoorzamen aan hem, in wiens dienst hij is, dus een koning aan God. Is nu de Overheid dienaresse Gods, dan moet om Gods wil en om de macht, die God aan den gouverneur heeft geschonken, de onderdaan aan hem gehoorzamen. In het Woord Gods ligt de verhouding van den onderdaan tot de Overheid gefundeerd. We hebben hierbij niet te doen met burgers of volwassen menschen, maar met *het begrip onderdaan.* Dit begrip is er in deze eeuw uitgehaald. Niet onopzettelijk sprak de Fransche Revolutie van *citoyens,* het was geen onschuldige zaak, dat zij de uitdrukking sujets daardoor verving, want het was haar te doen om den plicht van den onderdaan tot gehoorzaamheid aan de Overheid feitelijk te vernietigen. Als God eene macht aanstelt over een volk, is het volk onderdaan en evenals een vader een gouverneur over zijn kinderen aanstelt en de kinderen dien moeten gehoorzaam zijn, evenzoo is ook de onderdaan tot gehoorzaamheid verplicht.

Er is dus bepaalde subditio en er zijn subditi.

IV. Toch vloeit van eenen anderen kant uit het begrip van dienaresse Gods evenzeer de libertas populi. De subditio en de libertas populi beide komen niet tegenover elkander te staan, maar naar de formule dienaresse Gods komen ze uit elkander voort.

Hoe kan nu uit de subditio de libertas voortkomen? Het antwoord op deze vraag kan eenvoudig zijn.

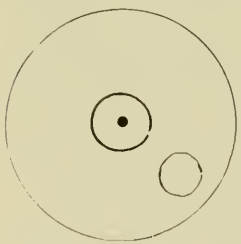

Wanneer de groote cirkel de kring van het menschelijk leven is en de middelste cirkel de kring, waarin de subditio aan de Overheid bestaat, dan blijft er natuurlijk nog een ruimte over voor andere kringen, en dit is dan de libertas der kringen.

Er is hier, *geen absolute* subditio, die zich over het geheele levensterrein van den mensch uitstrekt, *maar een beperkte subditio over een bepaald gedeelte van het levensterrein.* Daaruit volgt eo ipso, dat er op dit geheele levensterrein, waar de subditio niet werkt, libertas is, maar nooit een libertas, alsof men niet aan God zou onderworpen zijn, want *de subditio aan God geldt op het geheele terrein.* De subditio aan de Overheid bestaat in dat beperkt terrein, waaruit volgt, dat er libertas bestaat op het overblijvend terrein, waar de mensch rechtstreeks zonder het medium der Overheid onder God staat. Nu bestaan er weer in dat overblijvend terrein andere kringen, b.v. het gezin, waarin de

kinderen aan den vader, als hoofd van het gezin onderworpen zijn. In dat gezin zelf bestaat nu weer libertas, een vader toch heeft een beperkt gezag over zijn kinderen. In de gehoorzaamheid van het kind aan den vader ligt de libertas van het kind. Altoos blijft er een stuk op het levensterrein over, waarop geen subditio aan menschen bestaat, n.l. de *libertas conscientiae*, waarop onze Vaderen ook steeds den nadruk gelegd hebben.

V. Wanneer we zoo de rijke en volle formule, dienaresse Gods, verstaan, volgen daaruit *twee stellige quaesties* om verder tot een nadere bepaling van die verhouding te geraken. De eerste vraag raakt de Overheid, de tweede raakt het volk. De eerste vraag is dan, h o e *moet de Overheid regeeren?* de tweede: *hoe en tot hoeverre moet het volk de Overheid gehoorzamen?*

1°. *De eerste vraag is in de § gereduceerd tot de andere, hoe de* l e g e s h u m a n a e *tot stand komen*, omdat het van die zijde is, dat we daarmee in de dogmatische behandeling te doen hebben. Hier behandelen we geen staatsrecht, maar halen de principia uit Gods Woord op, waarop het staatsrecht gebouwd moet. Dit punt nu behoort bij de leges humanae. Er is een *lex divina* en eene *lex humana*. Nu gaat de Overheid niet zeggen, wat de lex humana is om daarna de lex divina in te perken, maar God bepaalt, wat lex divina is. Daaruit vloeit voort, wat lex humana is en op deze wijze hoort dit in de Dogmatiek thuis.

Wanneer we de lex, de potestas legum ferendarum uit de algemeene potestas uitlichten, bepleiten we daarmede volstrekt niet de deeling der macht. De *trias politica* bestaande uit *wetgevende, besturende en rechterlijke macht is onzinnig en ongerijmd*. Als dit zoo was, dan zou God in elk land drie afzonderlijke personen als majestates hebben moeten aanstellen, om te regeeren, wetten te maken en recht te spreken. Ze zouden dan alle drie, onafhankelijk van elkander, alleen mandaat van God moeten hebben. Maar nooit kan, dat er één dienaresse God is, die als zoodanig een trias politica zou constitueeren. De geheele indeeling der trias politica is daarom alleen onzinnig, omdat uit den aard der zaak justitia gesproken wordt naar wetten en de rechters, die een van de drie groepen zijn, niet onafhankelijk, maar afhankelijk zijn van de wetgevende macht. Een rechter moet recht spreken naar de strafwet in afhankelijkheid van de wetgeving en is daarom nooit souverein. *Neen, geen trias politica is hier de bedoeling, maar wel één macht, die in drie functiën uittreedt.* Dan zijn deze drie zelf geen machten, maar *organen*. Waarom zou een koning niet drie colleges kunnen aanstellen om wetten te maken, het land te besturen en recht te spreken? Daartegen is immers niets te zeggen, mits zij het doen in naam des Konings. In naam des Konings moet het recht gesproken, met zijn' naam moet de Koning de wet onderteekenen, zal zij van kracht zijn.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Dit onzinnig vermoeden, alsof de trias politica door ons bedoeld werd, wordt geheel en al afgesneden, wanneer we de lex humana op den voorgrond stellen, omdat bij de lex de eigenlijke verhouding van de Overheid tot God uitkomt. Bij de besturende macht daalt het veel te veel in détails af. Immers uit Gods Woord is niet aan te toonen, de quaestie van een bedrijfs- beroeps- en vermogensbelasting. De wetgevende macht daarvoor laat zich niet eens uit Gods Woord afleiden, veel minder de wijze, waarop die belasting moet uitgevoerd b. v. of men de biljetten aan huis zal laten bezorgen, of dat men ze moet afhalen, of er controleurs zullen aangesteld worden, die op de belasting zullen toezien enz.

Een rechter moet naar waarheid door getuigenverhoor onderzoeken, wat er werkelijk geschied is. Is dat geschied, dan moet hij in de wetboeken opslaan, welke straf er op staat en datgene, wat er staat, ten uitvoer brengen. Heeft iemand opzettelijk en met voorbedachten rade eenen moord begaan, dan heeft zulk een persoon volgens Gods Woord den dood verdiend, doch de rechter heeft alleen met de strafwet te maken, hij mag in ons land niet ter dood veroordeelen. *Noch bij de besturende, noch bij de rechterlijke macht komt dus de band aan God uit.* En dit is juist het punt, waar het op aankomt. Een rechter kan wel naar zijn consciëntie te werk gaan, maar hij kan de wet niet wetenschappelijk ontleden. Dit geschiedt wel bij de wetgeving, want dan worden er door menschen bepalingen gemaakt, die allen in het land zullen binden.

Nu komt de vraag aan de orde, *of het den koning vrijstaat de wetten te maken, zooals hij wil?* Zoo ja, dan is de Overheid geen dienaresse Gods, dan is ze autonoom en handelt ze pro libitu.

Neen, zegt men, de koning moet wetten maken, zooals de onderdanen die willen. Dit kan ook niet, omdat ook dan de Overheid geen dienaresse Gods, maar dienares van het volk is.

Waar de Overheid dienares Gods is, daar kan de wetgeving principieel nooit iets anders zijn dan de vraag, hoe zou God, indien hij het Zelf deed, alles in de wet voorschrijven. *Het begrip van wetgeving* is de vraag: „hoe zou God, indien Hij rechtstreeks eene wet voor Nederland zou maken, het dan in de wet schrijven?

De Overheid mag in de wet nooit anders dan Gods wil zoeken te openbaren. Doet ze dit niet, en brengt ze het volk niet onder den wil Gods, dan is zij geen dienaresse Gods meer, maar komt ze tegen God in opstand.

Om dit uit te drukken is in de § gezegd, *dat de lex humana* niet enkel complex van leges is, maar dat ze als lex humana ook *rusten moet op de lex divina.* De lex divina is het complex van de ordinantiën Gods, die ons bekend zijn. Er bestaat een wilsopenbaring Gods omtrent het samenleven van

menschen op aarde, en voor zoover zij die ordinantiën Gods kennen, zijn deze de principia, waaruit de lex humana moet gededuceerd, zijn ze de norma, waaraan de lex humana moet worden getoetst en houden ze de autoriteit in, waardoor de lex humana autoriteit over de consciëntie erlangt. Het huwelijk b. v. bestaat èn uit de openbaring van de natuur èn uit de Goddelijke ordinantiën voor de verhouding van man en vrouw, ouders en kinderen, en alle zaken omtrent vaderlijke macht, verhouding van man en vrouw, erfrecht enz. moeten altoos uit dat door God gestelde principium van het huwelijk opgevat. Elke lex humana, die daarop niet rust, gaat tegen de hoogheid van God in. De *Fransche Revolutie* verwierp God, maar maakte toch een huwelijkswet, die overeenstemde met de Goddelijke ordinantie, doch ze zei: niet God, maar ik heb dit gedaan. Aan den eisch Gods is dus nog niet voldaan, als er *overeenstemming* van lex humana en lex divina bestaat, neen, de lex humana moet op de lex divina rusten.

Het begrip, waarop alle menschelijke wetgeving rusten moet, is dus niet, dat de Overheid het zoo goed vindt, maar moet zijn, dat de vorst of Overheid in 't algemeen overtuigd is, dat God het zoo wil. *Het beginsel, waarop de lex humana rust is dus niet de noodzakelijkheid, de redelijkheid; niet, omdat het eisch van de gemeenschap is, maar het moet daarin gelegen zijn, dat de Overheid eene ordinantie Gods voor haar bewustzijn heeft doen opkomen, uit die ordinantie Gods logisch deduceert en daarbij acht geeft op de omstandigheden en gelegenheden, waarop dat principium moet worden toegepast en dus ook vanzelf acht geeft op de historische ontwikkeling van het volk, waarvoor het de wetten geeft en op de historische ontwikkeling van de aangelegenheden, waarvoor die wet wordt uitgevaardigd.* Wat nu het *karakter* betreft van het gezag, dat aan zulk eene wet moet worden toegekend, dit is gemeenlijk een geheel ander dan het gezag, wat de kerk heeft in haar wetten en voor haar bepalingen, die zij uit de haar bekende ordinantiën Gods afleidt. De kerk n.l. kan geen wetten maken; zij kan wel regelingen opstellen, die zij aanduidt als naar haar overtuiging uit de wet Gods, d. i. uit Zijn Woord voortvloeiende, maar zooals onze Vaderen reeds de tegenstelling maakten, doet daarom de *kerk* nooit iets anders dan *affirmare. De Overheid daarentegen nunquam affirmat sed firmat.* Daarmede overeenkomstig is *in de Overheid eene macht gegeven om gehoorzaamheid af te dwingen, terwijl de kerk elke dwingende macht mist.* De kerk kan wel door censuur en tucht tusschenbeide treden, maar altijd is het daarbij hare bedoeling om de afvalligen terug te brengen, maar nooit bij manier van uitoefening van strafrecht.

2°. Brengen we het nu van het laatste punt terug op de vraag, in hoeverre het een en ander, nu en dan, de consciëntie bindt, dan volgt, *dat eene wet*

door de Overheid uitgevaardigd, de consciëntie bindt. Eene bepaling daarentegen door de kerk vastgesteld kan de consciëntie niet binden. Als de kerk eene bepaling affirmeert, dan heeft elk lid der kerk het recht en rust op hem de plicht om te oordeelen, of die bepaling conform Gods Woord is, zoo niet, dan mag men die niet opvolgen. *Bij de Overheid echter verbindt de lex in foro consciëntiae*, zoodat de instelling door de Overheid gemaakt, als zoodanig obligatoire kracht heeft. Ditzelfde zullen we bij de behandeling van het laatste punt dezer § nader bezien. Hier zij reeds opgemerkt, dat, wanneer de Overheid iets gebiedt, dat naar iemands overtuiging in strijd met Gods Woord is, hij het niet doen mag. Straft de Overheid daarop, dan blijft ondertusschen de binding in de consciëntie aan het gezag bestaan. Vandaar komt het dan ook, dat de *martelaren*, nadat hun vonnis gestreken was, een capitale executie altoos beschouwden als iets, waaraan ze zich om des gewetens wille te onderwerpen hadden.

VI. Wanneer we nu tot de vraag komen, hoe de Overheid te weten komt, wat de principia van de lex divina zijn, *waaruit zij haar rechtsinstellingen heeft op te bouwen*, dan moet in de eerste plaats geantwoord worden, dat deze quaestie anders staat voor de Christelijke Overheid dan voor de niet-Christelijke Overheid. De *niet-Christelijke Overheid* heeft als eenige kenbron daarvoor *het licht der natuur*, de *Christelijke* Overheid daarentegen heeft behalve het licht der natuur *ook* het licht, wat door *Gods Woord* over de ordinantiën des levens gespreid wordt.

Het verschil tusschen eene niet-Christelijke en eene Christelijke Overheid ligt niet daarin, dat de laatste wel en de andere niet belijdenis doet van die of die Christelijke religie en die of die kerk beschermt of steunt, maar de vraag, of we met een Christelijke Overheid te doen hebben, raakt het eigen wezen van de functie van den magistraat, de quaestie, of de Overheid van Gods wil enkel beschikt over de gegevens uit de natuur of ook bovendien als een *superadditum* over de gegevens van Gods geopenbaarden wil in het Woord. Men behoeft de toestanden van de volkeren in Azië en Afrika slechts te vergelijken met die van de volkeren in Amerika en Europa, om terstond te gevoelen, welk hemelsbreed verschil dit maakt, wat betreft de volksinrichting en het volksbestuur.

Het eigenlijk verschil ligt dus niet in professie, of bescherming eener kerk, want dit zijn slechts accidenteele dingen, maar het ligt *ten principale daarin, dat in de functie van den magistraat zelf het verschil doordringt.* De Christelijke Overheid heeft niet alleen de gegevens uit de natuur, maar ook die uit het Woord Gods.

Is nu dit laatste noodzakelijk?

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Neen, ook de niet-Christelijke Overheid is Overheid en heeft door het licht der natuur genoeg gegevens om, zij het ook op minder volkomen wijze, haar taak te kunnen vervullen. *De magistraat behoort tot het rijk der natuur* en niet tot het rijk der genade. De magistraat is eene algemeene instelling voor alle kinderen der menschen en niet enkel voor de gedoopte volkeren, heeft bestaan lang eer er een speciale openbaring kwam en ook nu nog bestaat de magistraat voor een groot deel zonder andere gegevens dan het licht der natuur. De magistratuur als zoodanig is dus als gegeven van *Gratia communis* voorzien van hetgeen haar voor de uitoefening van hare macht in beperkten zin noodig is.

Wanneer men nu de wetgeving bij de *Heidensche* volken nagaat of ook bij de *Mahomedanen,* vindt men allerwegen, dat de daar bestaande wetgeving bijna zonder uitzondering toegeschreven wordt aan de goden en dat de obligatio om te gehoorzamen daaruit afgeleid wordt, dat de Overheid in naam der goden, auctoritate deorum en ex inspiratione deorum die wetten gegeven heeft.

A. *Waar en waardoor vindt nu de Overheid in de natuur de gegevens om de ordinantie Gods te leeren kennen?*

't Antwoord luidt: 1°. *in den mensch,*

2°. *door de wetsgenialiteit,* die God Almachtig door communis Gratia aan enkele volkeren en enkele personen geeft en

3°. *door de providentieele leiding in de historie.*

1°. *In den mensch,* d. w. z. in de natuur van den enkelen mensch, in het natuurlijk organisch verband, dat tusschen mensch en mensch bestaat en in het verband, dat bestaat tusschen den mensch en de stoffelijke goederen en voorts in de noodzakelijke behoeften, die zich uit dat dus bestaande menschelijke leven doen kennen.

2°. *Door de regeeringsgenialiteit,* d. w. z. dat aan het eene volk meer dan het andere een genie voor het politieke leven en voor de inrichting van den staat is gegeven. Zoo heeft 't Gricksche volk meer dan het Babylonische of Syrische en het Romeinsche volk weer meer dan het Grieksche die politieke genialiteit van God ontvangen. En God schonk ze die niet om enkel die volkeren te zegenen, maar om door de vrucht van die volkeren al meer van zijne ordinantiën te openbaren. *De Grieken hebben meer den kant van de libertas ontwikkeld, de Romeinen meer den kant van de auctoritas* en in zooverre vullen juist die twee politieke geniale trekken in deze beide volkeren elkander aan. Die volken nu, aan welke God den genialen aanleg geschonken heeft, hebben uit zich zelf wetsgenieën voortgebracht, d. w. z. mannen als *Solon* en *Pythagoras,* die in hooge mate een wetgevend genie bezaten. Zulk een genie ontvangt men niet door studie, maar het heeft God beliefd in den mensch de

virtuositeit van politiek leven in te leggen, evenals Hij aan *Kant* de virtuositeit van denken en aan *Mozart* die op het gebied der tonenwereld geschonken heeft. Door die organen wijst God dan den weg aan.

3°. *Door de leiding der historie.*

Er zijn in het politieke leven der volkeren allerlei proefnemingen gedaan. Aan de uitkomst ziet men, waartoe elk der stelsels leidt. Ontwaart en merkt men nu, dat een stelsel, in plaats van het politieke leven op te beuren, te verhoogen en te verheffen, uitloopt op ellende van het volk, vernietiging van de macht en op politieke ontbinding, dan is dit wrak van het nationale leven een baken in zee voor de volkeren, die hunne vaart op de wereldzee nog beginnen moeten. *Het Romeinsche volk* nu *is* tot eene ontzaglijke ontwikkeling, *tot een ordinatissimus status rei publicae gekomen.* Daarom is dit een indice voor andere volkeren, dat *op dien weg het spoor* ligt, *waarin getreden moet worden.* Dit alles geschiedt echter niet buiten Gods bestel om, hetgeen men de providentieele leiding Gods in de historie noemt.

B. In de tweede plaats heeft God de Heere bovendien, als superadditum aan de Overheden, meest over Zijn gedoopte natiën staande, de Revelatie van Zijn Woord gegeven.

Deze *Revelatie van Gods Woord* werkt langs *twee wegen.*

1°. daardoor, dat ze allerlei ordinantiën Gods voor het menschelijk leven en saamleven, die uit de natuur wel gegist, vermoed en ten deele gekend worden tot volkomene *zekerheid* verheft en ze *vastheid* verleent en alzoo aan de Overheid vaste uitgangspunten levert voor haar beleid.

2°. God heeft in zijn Woord voor een volk Zelf eene staatsinrichting geordend en ons daardoor *een exemplum* gegeven en het is in dit exemplum, dat allerlei grondlijnen te onderscheiden zijn, die weer alle door Hem bezegeld, grondlijnen voor het bestuur der volkeren zijn en blijven moeten.

C. Nemen we nu deze gegevens saam, dan ontstaat de vraag: *Hoe moet de Overheid den arbeid verrichten om daar achter te komen?*

1°. Op deze vraag heeft men van oudsher geantwoord, dat de *priesters* dit eigenlijk aan de Overheid te leveren hebben. Reeds onder de Heidensche volkeren had men veelszins de meening, dat de priesters de ordinantiën Gods aan de Overheden moesten bekend maken en onder de gedoopte natiën heeft de *Roomsche kerk* eveneens aan het denkbeeld pogen ingang te verschaffen, *dat de kerk Gods Woord moet onderzoeken en aan de Overheid had te zeggen, welke de bepalingen van Gods Woord zijn.*

2°. *Daartegenover staat eene andere meening, dat elk overheidspersoon voor zich al deze dingen heeft uit te maken en*

3°. is er nog eene *derde opinie,* n.l. deze, *dat God de Heere zelf den mensche-*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

lijken geest opwekt om studie aan deze materie te besteden. Om het generaal te noemen, kunnen we hier wel spreken van *rechtsstudie.* Voorts, dat deze rechtsstudie als een *zelfstandig vak van wetenschap* al de kracht van den menschelijken geest er op zet om die gegevens te verkrijgen en tot die kennis te geraken; een rechtsstudie, die dan weer een ander karakter zal dragen bij gedoopte en een ander karakter bij niet gedoopte natiën. Want bij niet gedoopte natiën als de Romeinsche kan de rechtsstudie alleen uit natuur en historie opdiepen, daarentegen bij de gedoopte natiën moet die rechtsstudie niet uit de natuur en de historie alleen, maar evenzeer uit Gods Woord tot de kennis van het recht zoeken te geraken.

Naarmate nu de rechtsstudie de lijnen zuiverder trekt en de gegevens juister weet te -poneeren, zal de Overheid, daarmede haar profijt doende, te behoorlijker in staat zijn den juisten weg in te slaan.

Vraagt men nu, *of de kerk en de persoonlijke overtuiging van de Overheid daarmede niets te maken heeft,* dan moet het *antwoord bevestigend* luiden. De *Christelijke kerk* spreekt wel degelijk ook theologisch uit, welke de beginselen van Gods Woord zijn, maar niet om die als zoodanig op te leggen aan de rechtsstudie, maar om de overtuiging bij de juristen te wekken, opdat zij zelf inzien, dat het waarlijk zoo uit Gods Woord voortvloeit. En, wat den *persoon* van de dragers der overheidsmacht betreft, is er natuurlijk geen conclusie, zoolang de resultaten der Christelijke religie buiten hem blijven liggen, maar wel voor zoover hij ze zelf in zijne overtuiging opneemt. En zijn ze eenmaal in zijne overtuiging opgenomen, dan is het zijn persoonlijke opname, die voor hem beslist en zijne consciëntie bindt. Alle deze factoren werken metterdaad bij de rechtsstudie saam.

VII. Nu nog de vraag naar aanleiding van het eerste punt dezer §, n.l.: „Hoe geeft Gods Woord licht?" Er is reeds gezegd op twee wijzen, n.l. 1°. door confirmatie en tot zekerheid te brengen, wat in het licht der natuur gegist en vermoed werd, 2°. door het exemplum van de lex politica van Israël. Dit zal nu duidelijker worden aangetoond.

1°. *Wat wil het zeggen, dat het Woord Gods dingen, die uit de natuur gekend worden, confirmeert?* Dit alles kan alleen *exempli gratia* behandeld worden. Wanneer de Schrift ons betuigt, *dat men aan de machten, die er zijn, onderworpen moet wezen,* omdat de Overheid dienaresse Gods is en als zoodanig het zwaard voert, dan wordt daarin door God den Heere ons geopenbaard, dat de Overheid die positie inneemt en met die macht bekleed is. *Na deze uitspraak der Schrift behoeft er niet meer gediscussieerd en gedebatteerd te worden, hoe de positie van de Overheid is,* want dit is door de Schrift tot zekerheid gebracht. Wanneer nu de *Fransche Revolutie* en het tegenwoordig *pantheïstisch*

systeem daarentegen zegt, dat de Overheid er bij *verdrag* is of dat de leden eener *gemeenschap* haar aanstellen, dan weten we, dat die opvatting valsch is, want God zegt dit in Zijn Woord.

Evenzoo zegt Gods Woord in *Gen. 9 : 6: „Wie des menschen bloed vergiet, Zijn bloed zal door den mensch vergoten worden: want God heeft den mensch naar Zijn beeld gemaakt.* Hiermede is uitgemaakt en beslist, dat de Overheid den moord in den eigenlijken zin genomen met de doodstraf moet straffen en niet meer er over te discussieeren heeft, of dat wel gaat.

Wanneer God de Heere in Zijne wet, in het vierde gebod, den *sabbat* instelt, die noodig was om het menschelijk leven rythmisch om de zeven dagen eenen dag van rust te geven, is dit ook voor de Overheid beslist en uitgemaakt. Dit was vroeger ook wel zoo, maar het varieerde, waggelde telkens en stond op losse schroeven. Gods Woord geeft nu een vast uitgangspunt aan.

Zoo doen zich bij het *huwelijk* verschillende vragen over polygamie, vrije liefde enz. voor. Uit de natuur zelf is reeds duidelijk, dat God de *monogamie* aanduidt, doordat Hij ongeveer evenveel mannen als vrouwen schept. De volken buiten de speciale Openbaring zijn reeds tot die gedachte gekomen. Gods Woord verheft nu de zaak tot zekerheid.

Zoo zijn er allerlei gegevens. Gods Woord heft twijfel en onzekerheid op en brengt vermoedens tot vaste basis en grondslag.

2°. *Het recht in de lex van Israël, lex Mosaica. De uitdrukking Mozaïsch recht is verkeerd.* Het is geen Mozaïsch recht, maar *Goddelijk recht.* De uitdrukking Mozaïsch recht wordt door de *ongeloovige* mannen der wetenschap gebezigd om daarmede aan te duiden, dat gelijk *Solon* en *Servius Tullius* rechtskringen schiepen, zoo ook *Mozes* wetgever was. Gods Woord echter zegt, dat deze wetgeving en staatsinrichting niet van Mozes, maar van God afkomstig is. Daarom wordt er in de § van de *wetgeving van Israël* gesproken.

In welk licht moet de wetgeving van Israël beschouwd worden?

Moet men zeggen, gelijk men zich wel inbeeldt, zoo staat het in de Schrift en zoo moet het ook steeds verwerkelijkt? Metterdaad is deze verkeerde voorstelling maar al te zeer bij de *Gereformeerden* zelfs meer nog dan bij de *Roomschen* en *Lutherschen* doorgedrongen, wanneer men ziet op hetgeen de *pilgrimfathers* bij hun komst in Amerika deden. Zij stichtten kleine staatjes met de opzettelijke bedoeling ze naar Gods Woord in te richten. Tal van bepalingen namen ze van Israël over en ze zochten eene Oud-Testamentische regeering in 't leven te roepen. *Maar, doordat ze sommige en niet alle bepalingen van Israël overnamen, hebben zij zichzelf geoordeeld.* Op deze wijze stelden zij zich niet onder, maar boven de wet, want ze oefenden critiek uit, wat wel

en wat niet noodig was. Hieruit blijkt dus, dat, wat ze deden een daad van willekeur was.

Vraagt men nu, of de wet der Israëlietische staatsinrichting op dit oogenblik voor ons land toepasselijk zou zijn, dan gevoelt men, dat dit niet kan, omdat daarvoor de gegevens ontbreken. *De Israëlietische staatsinrichting* immers was *gebaseerd op patriarchaal familieverband en op de indeeling in stammen, welke gegevens bij ons ontbreken.*

De staatsinrichting van Israël gebiedt, dat *God wetgever* is en *rechtstreeks* regeert. De *Urim* en *Thummin* openbaarden in Israël den wil Gods. Zijn nu de Urim en Thummim er niet meer en ontbreekt dus ook de Openbaring Gods daarin, dan is ook de schakel in de staatsinrichting weg.

De werkelijke usus kwam feitelijk alleen hierop neer, *dat men met de grootste willekeur enkel die instellingen overnam, die in zijn kraam te pas kwamen* en dat men de andere, die men niet gebruiken kon, stil liet liggen. B. v. als er geschreven staat, dat in Israël iemand, die des doods schuldig is, moet gesteenigd worden, mag men hem niet ophangen en niet een beul, maar vader en moeder moeten hem dan steenigen. Wanneer er onder de tegenwoordige strafwet een bepaling bestaat, dat iemand dan en dan tot die en die celstraf veroordeeld wordt, dan mag de rechter hem niet in een onderaardsch hol laten opsluiten.

Een gegeven wet bindt, wat de letter betreft. Wanneer er vroeger in onze wet stond, dat iemand met den strop moest gehangen, mocht hij niet onthoofd worden. Terwijl nu in de krijgswetten de straf met den kogel is opgenomen, mag men ook niet opgehangen worden. De wet gaat altijd tot in de bijzonderheden door. Stond in Israël op zekere misdaad steeniging als straf, dan moest men ook gesteenigd worden. Van welke zijde men de zaak ook beziet, dit is altijd het *dilemma, dat men de gehcele wetgeving moet overnemen,* zoowel de strafwet, burgerlijke wet, agrarische wet als het handelsrecht, en dat wel artikel voor artikel, *òf indien dit niet kan, dat men dan zelf wetten maakt en niet naar willekeur slechts enkele bepalingen overneemt, maar dat men naar een andere methode te werk gaat om dat exemplum perfectum politicae Israëliticae tot zijn recht te laten komen.*

Welke is die methode?

Deze methode is in de dagen der Reformatie voor het eerst bijna zuiver uitgevoerd door *Franciscus Junius.* In *„F. Junii Opera Selecta" edidit Dr. A. Kuyper* is ook een kort stuk van hem opgenomen, loopende van pag. 329—392, welk stuk tot opschrift heeft: *De politiae Mosis observatione;* met de formule *„quid populo Dei observari, quid non observari ex ea oporteat.* Dit is juist de quaestie, die het hier geldt. Bovendien gaf *Junius* zich de moeite om op pag. 339 dezer

editie zijne opinies in een reeks van *38 stellingen* bij elkander te voegen.

De indeeling, die *Junius* aangeeft, is metterdaad de eenige ware, al is het ook niet op elk punt zuiver ontwikkeld. De kennis van het stuk zelf is zeer aan te bevelen en voor de juristen aan onze Universiteit onmisbaar. Iemand die dit stuk niet heeft ingewerkt, kan niet met vrucht van de Gereformeerde beginselen uit in de rechten studeeren. Aan dit stuk is toegevoegd een *brief aan de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden*. Daarin heeft hij op een metterdaad juiste wijze een algemeen overzicht gegeven van de rechten en plichten van de Overheid ook in de onderhouding van de rechten en plichten der kerk en ook daarin komen enkele zinsneden voor, die zoo schoon en juist zijn uitgesproken, dat het zeer de moeite loont hem te lezen. Junius was als Franschman één der helderste en meest logische koppen op dit punt. Hij heeft zich op dit punt *veel precieser* uitgedrukt *dan Calvijn* gedaan heeft.

VIII. Voordat we hierop verder ingaan, zullen we eerst de beteekenis, die het Byzantijnsche keizerrijk gehad heeft voor de ontwikkeling van den Locus de Magistratu bezien.

De plooi, die het dusgenaamde Christelijke staatsrecht kreeg, heeft het feitelijk van keizer *Constantijn* ontvangen. We zullen naderhand zien, hoe ook de verhouding tusschen kerk en staat zoo spoedig in het verkeerde spoor is geleid en ook deze dwaling moet uit dezelfde oorzaak verklaard worden, want ze is ontsproten uit de machtige innovatie, die keizer Constantijn door zijn invloed in de rechtsverhoudingen bracht.

Om de zaak goed te begrijpen, moeten we ons terugdenken in de toenmalige toestanden. Zoo eerst kunnen wij inzien, wie Constantijn was en wat hij deed.

Het Romeinsche rijk was van lieverlede uitgedijd tot Occidens en Oriens, en nu lag Rome in het Occidens, terwijl eigenlijk de rijkdom, weelde, het overwicht en de feitelijke macht van het rijk veel meer in het Oriens dan in het Occidens lag. Daardoor was *in den boezem van het Romeinsche rijk een dualisme van den Oosterschen en Westerschen geest* aan 't woord gekomen. In het *Westen* was er onder de leiding van Grieken en Romeinen een *staatsleven* ontwikkeld, dat van den boezem van het volk uit *organisch* was opgekomen en daarom ook te Rome een *republikeinsch* karakter droeg, terwijl omgekeerd in het *Oosten* de *despotieën* van de groote, machtige wereldrijken *Egypte, Ninive Babylon, Perzië* en ook die, welke later onder *Alexander den Groote* bestond, daar aan een absoluut monarchisch denkbeeld ingang hadden gegeven en de *absolute monarchie* hadden gegrondvest. Nu spreekt vanzelf, dat, waar het Oostelijk deel van het rijk feitelijk zulk een overwicht in de schaal wierp, ook *de denkwijze van het Oosten* meer en meer *op den voorgrond* trad en doordrong.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Op *religieus* gebied geschiedde dit evenzoo. *Rome* en *Griekenland* hadden oorspronkelijk een eigen *pseudolatrie,* eene eigen valschen godsdienst, maar in de dagen der Romeinsche keizers, reeds onder Caesar en Augustus, begint de *Egyptische* dienst van *Isis* en *Osiris,* een mystieke dienst uit de landen van Babylon en Perzië door te dringen tot zelfs naar Rome. (Cfr. de *Locus de Sacramento,* waar bij de mysteriën ook de dienst van Osiris in Rome behandeld wordt). De Oostersche weelde in kleeding, de Oostersche wijze van leven en maaltijden zijn zoo ook in Rome doorgedrongen. In Rome sprak men niet meer de Latijnsche taal, maar de κοινή werd gesproken, welke taal in 't Oosten, in de Levant *de algemeene taal* geworden is. Zoo zag men in die dagen alles uit het Oosten en wendde men algemeen den blik naar het Oosten, omdat alles van dien kant verwacht werd. Doch het was onder de *leiding Gods,* dat *deze gedachte* de gemoederen veroverde, dat het Oosten de bron was, waaruit alle schatten zouden voortkomen. Ze *heeft er toe medegewerkt om aan de Christelijke religie, die uit het Oosten naar het Westen binnendrong, ingang te verleenen.* Het is alzoo de Oostersche warmte geweest, die de kilheid van het Westen heeft gekoesterd.

Waar nu deze neiging in den geest ontstaat, werkt ze aanstekelijk, doordat men de nationale denkbeelden prijsgeeft en een behagen gaat scheppen in het vreemde. Zoo is in ons land in sommige klassen alles aangebracht, wat maar van *Engelsche* herkomst is en wordt alles toegejuicht, alleen, omdat het uit Engeland komt. In het laatste der vorige eeuw was dit het geval met het *Fransche,* en tegenwoordig wordt evenzoo op wetenschappelijk gebied het *Duitsch* met een zekere voorliefde en voorkeur ontvangen. Eveneens werd toen ook alles uit het Oosten ontvangen. *Men ging in het Oosten het ideaal zien* en remodelleerde deze gedachte volkomen op rechtskundig en staatkundig gebied.

Aldus ontstond er op rechtskundig en staatkundig gebied een geheele ommekeer van gedachte.

In *Griekenland* en *Rome* was altijd met de formule *„senatus populusque Romanus* het volk gekend, was er steeds op het volk teruggegaan, en was er zoo onder de strengste rechtsvormen een poging gedaan om de persoonlijke en burgerlijke vrijheden te verdedigen en te beschermen en een actief staatsleven te voorschijn te doen treden. Nu echter van lieverlee de Oostersche gedachte ingang vond, hield men wel de oude rechtsvormen bij, want het was niet in de allereerste plaats het volk, dat Oostersche denkbeelden ging koesteren. Doordat nu later ook èn in de omgeving des keizers èn in het volk op Oostersche wijze begon gedacht te worden, is het aan de keizers gelukt een zoodanige despotie te vestigen, doordat de keizer zelf met de absoluut monarchische denkbeelden van het Oosten besmet was. *Zoo was dus alles er*

op voorbereid om onder den invloed van het Oosten de vrijheid prijs te geven en die in te ruilen voor het denkbeeld der absolute monarchie.

Maar toch, *zoolang de keizer in Rome bleef* en als keizer officieel met de flamines en den officieelen godsdienst in rapport bleef staan, *bestond de Oostersch absolute monarchie wel reëel, maar nog niet formeel.*

Bij keizer Constantijn doet zich nu de *dubbele ommekeer* voor, dat Rome verlaten wordt en dat er gebroken wordt met den voorvaderlijken godsdienst. Want de zetel van het Romeinsche keizerrijk werd van Rome naar *Byzantium* overgebracht, dat tot wereldstad, *tot metropolis verheven* werd. De plaatselijke overbrenging der hoogste macht was niet daarbij het doel, maar wel de volkomen *triomf van de Oostersche levensgedachte.* Rome week en ging onder en metamorphoseerde zich in een Oostersch rijk. Waar in Rome soberheid, strenge tucht en mannelijke energie op den voorgrond was getreden, daar werd Byzantium het erf, waarop men zich in Oostersche weelde zou baden, en waar de Oostersche levenstoon de heerschende werd.

De verandering, die met Constantijn plaats greep, was niet alleen materieel, maar ook *formeel. Constantijn was een geniaal man, die niet onbewust, maar met volle bewustheid dezen overgang bewerkstelligd heeft.* Niet, omdat Byzantium schooner was dan Rome, werd het door hem tot residentie verkozen, neen Constantijn begreep, dat Rome niet langer de hoofdstad kon blijven, omdat de *praefect* in Byzantium veel meer invloed had, en alleen, opdat deze prefect hem niet boven het hoofd zou wassen, heeft Constantijn zijn residentie naar Byzantium overgeplaatst.

Doch Constantijn deed meer dan dat, want hij stelde in Byzantium *eene geheel nieuwe orde van zaken* in. Er ontstond een *ommekeer in het regiment.* In *Rome* kwamen alle ambtenaren en mannen, die met invloed bekleed waren, uit de *comitia* van het volk op, vonden deze alleen steun in connectie met het volk en kwam daarom het staatsleven organisch uit het volk op. Maar in *Constantinopel* riep Constantijn in tegenstelling daarmede eene geheel *nieuwe orde* van zaken in 't leven, *doordat hij zelf als keizer over zijn rijk mannen aanstelde* en wel zoo, dat hij formeel al die ambten creëerde en personen voor die ambten benoemde. Aldus geschiedde in het Byzantijnsche keizerrijk, wat later de Fransche regeering ten uitvoer bracht, hetgeen vooral onder *Napoleon* bevestigd is, n.l. dat de ambtenaren in het rijk werden ingezet en *het volk gemaakt* werd *tot een volk van geadministreerde personen, en niet van burgers,* die elk voor hun aandeel mochten meespreken in de aangelegenheden van het rijk. Het volk werd teruggebracht tot eene natie, die insliep, waarover een net werd gespannen, dat in den keizer zijn werper vond en door de ambtenaren zich over alle deelen van het rijk uitspreidde.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Uit het Byzantijnsche rijk is deze idee Europa binnengedrongen. Constantijn deed dit formeel door de *ambtenaren* in drie klassen in te deelen, 1°. de *illustres.* 2°. de *respectabiles,* 3°. de *clarissimi.*

Bovendien is er nog iets, wat van meet af aan in de Byzantijnsche staatsinrichting geaccentueerd werd en ook nu nog in Europa nawerkt, n.l. *de scheiding tusschen het militaire en civiele.* In Rome had tot dusverre deze scheiding niet bestaan. Hij, die gezonden werd als proconsul of praetor, was tegelijk gouverneur van zijn provincie en hoofd van zijn leger. *Het staatsleven in Rome was militair.* Elk burger, tot welke klasse hij behoorde, moest de wapenen dragen en zij, die de organische Gliederung vormden, waren tegelijk hoofden van het leger. In Rome bestond er geen aparte stand van officieren. Evenzoo bestond er vroeger in ons land geen aparte schutterij en werden de officieren der schutterij door de schutters zelf benoemd. Hieraan nu heeft *Constantijn* een eind gemaakt. Hij maakte een totale scheiding tusschen het militaire en civiele. Het militaire wezen werd echter niet hiërarchisch op eigen voet los naast de civiele hiërarchie geplaatst, maar zoo, dat *de keizer ook opperbevelhebber van het leger* was en alleen alle macht in handen had. Over het leger werden drie soorten van hoofden aangesteld n.l. *magistri, duces* en *comites.* (De latere titel van hertog en graaf is ook afkomstig van de Byzantijnsche regeeringsregeling.)

Bij Constantijn hebben we te doen met de volkomen principieele en geniaal opgevatte poging om het Romeinsche rijk onder een absoluut monarchischen regeeringsvorm te brengen.

Het punt, waarover we hier vooral te spreken hebben, is *het feit, dat deze Constantijn zich ook tot de Christelijke religie bekeerd heeft.*

Men heeft vaak twijfel en *bedenking* geopperd, of deze bekeering wel echt is geweest en of hij niet uit staatkundig oogpunt, ziende, dat de macht der Christelijke religie niet te bedwingen was, tot het Christendom is overgegaan. Doch dit alles blijft thans buiten bespreking, omdat wij hier slechts te doen hebben met wat Constantijn als keizer deed.

De bekeerde Constantijn kon het oude recht van Rome niet meer gebruiken. Het Romeinsche recht was ook in ongereeden toestand geraakt. Over het geschreven recht heen bestond er ook een gewoonterecht. Nu hij als Christen met Christenen te doen kreeg en hij zich op het *concilie van Nicea* en andere kerkvergaderingen rechtstreeks met de religie bemoeide, werd hij er vanzelf toe gebracht om de rechtsbedeeling van het Oude Testament, de betrekking van Kerk en Staat, de viering van den Zondag en de praebenda van de geestelijken te regelen. Toen maakte hij een *mixtuur,* waarbij

1°. het *traditioneele recht van Rome* bestaan bleef.

2°. werden er *door hem zelf rechtsverhoudingen in het leven geroepen.*

3°. werden er *verhoudingen uit de Christelijke religie overgenomen*, door de positie, die hij aan de Christelijke kerk gaf.

Daardoor is toen ontstaan een zoogenaamde Christen-keizersregeering, en is *in Byzantium de meest absolute verhouding van kerk en staat gefundeerd.* De Heidensche religie werd op zijde gedrongen en de Christelijke daarvoor in de plaats gesteld en evenzeer absoluut met de macht van den keizer verbonden, en veel strenger dan vroeger met de Flamines het geval was geweest.

Dit rijk van Constantijn nu heeft niet kort, maar tot diep in de Middeleeuwen bestaan, ruim *duizend* jaren. Zoo eerst begrijpen we, hoe zulk een Christelijke staatkunde en staatsinrichting, die uit een geheel nieuwen oorsprong opkwam, *invloed* moest krijgen *op het politieke inzicht in Europa* en wel, *omdat de juristen feitelijk alleen uit den Byzantijnschen staat voortkwamen*, terwijl in andere landen van het Westen van juristen geen sprake was. Alles, wat zich met rechtsstudie ophield, verkeerde te Rome, en het was vooral Byzantium, waarheen na Constantijn, ieder, die zich met rechtsstudie bezighield de toevlucht nam. Toen nu later in het Westen, in Gallië, Spanje, Duitschland, Engeland regeeringen van *Christen-koningen* opkwamen, welke laatste voor hun staten rechtsverhoudingen wilden formeeren, *gebruikten* ze daarvoor *juristen, die onder den Byzantijnschen invloed stonden. Hieraan is het te wijten en toe te schrijven, dat de werkelijk niet zeer gelukkige verhoudingen van Constantijn door traditie in alle Christelijke staten zijn overgegaan.* Daardoor is groote *schade* teweeggebracht. *Nu toch ging men den absoluut-monarchischen regeeringsvorm van het Oosten verwarren met het begrip van Christelijke staatkunde.* Men zag het standpunt van Christelijke staatkunde in hetgeen iets geheel anders was n.l. in de belichaming der absolute monarchie van het Oosten.

De *eerste reactie* hiertegen kwam *van den kant der Renaissance*, die het Romeinsche en Grieksche leven weer te voorschijn bracht en daardoor ook de staatsrechtelijke denkbeelden van Griekenland en Rome meer in eere deed komen. *Deze reactie werkte* weer op de Reformatie *in* en *met name op de Calvinistische Reformatie.* Tengevolge daarvan is metterdaad van de Calvinistische Reformatie eene bewuste oppositie uitgegaan tegen dit monarchisch-absolutistische, dat zich overal als Christelijke Staatkunde voordeed. In *Duitschland* was dit *niet* het geval, omdat daar de vorsten zich zelf aan het hoofd van de Reformatie stelden, en aldus elk opkomen van vrije denkbeelden belemmerden en verhinderden. In *Genève* echter, dat een vrije staat was, en onder de *Hugenooten* in Frankrijk en ook in *Nederland* heeft het verzet en de reactie tegen het Oostersch absoluut monarchisch begrip getriomfeerd. *De schoonste vrucht* daarvan zien we *in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika*, waar de

reactie wel niet geheel en al zuiver ontwikkeld is, maar toch het vele goede, dat ze bezit b. v. ook hierin uitkomt, dat dezer dagen met betrekking tot de *tentoonstelling te Chicago* de Christelijke regeering der Vereenigde Staten het verstrekken van eene subsidie van 2 à 3 millioen dollars afhankelijk stelde van de voorwaarde, dat de tentoonstelling op Zondag gesloten zou blijven. De Staten van Amerika schrijven ook bededagen uit. Dit alles toont niet de Fransch-revolutionaire reactie, maar een reactie, die voortgekomen is uit Genève en ons land. *Campbell* toont in zijn *History of the Presbyterians in Holland, England and America* aan, dat het goede van Amerika niet uit Engeland, maar uit Nederland is gekomen, gelijk het zich in een bange worsteling van Spanje had vrijgevochten.

Wat men in *Lodewijk XIV* onder de Fransche Bourbons zag, is het uiterste van absolute monarchie, gelijk ze als *da capo van het Byzantinisme* toenmaals in Frankrijk heerschte.

Daartegen ontstond de *reactie der Fransche Revolutie.*

Er zijn dus twee reacties tegen de absolute monarchie.

1°. *eene reactie van Christelijk-Reformatorische zijde, uitgaande van Genève;*

2°. *eene revolutionaire reactie, die van de Fransche Encyclopaedisten is uitgegaan.*

Deze reformatorische en revolutionaire strooming brengen metterdaad twee reacties teweeg, maar beide hebben ze dit gemeen, dat ze reageeren tegen een absolute monarchie van den Christelijken Staat, zooals die in het Byzantinisme openbaar werd.

We keeren thans weder terug tot de beteekenis van de lex Israëlis en tot de stellingen van *Franciscus Junius. Opera Selecta, edidit Dr. A. Kuyper,* pag. 339.

In *thesis I* zegt hij, wat er onder het begrip lex te verstaan is.

Lex est rationis ordinatio ad commune bonum, ab eo, qui curam communitatis habet, instituta.

Thesis II. Haec aut est aeterna, puta conceptus immutabilis formaque; rationes in Deo principe universitatis existens ante omnia tempora, aut informata et tradita in tempore.

Deze lex is òf *aeterna* òf *informata et tradita in tempore.*

Deze lex aeterna nu is niet een wet boven God, maar iets *existens in Deo ante omnia tempora.*

Thesis III. Quae in tempore, aut lex naturalis est, aut naturae adveniens.

De lex in tempore heeft tweeërlei karakter, *aut lex naturalis* est, *aut naturae adveniens.*

Thesis IV. Lex naturalis est, quae innata creaturis ratione praeditis, informat eas notionibus naturae communibus, id est, principiis et conclusionibus aliqua participatione adumbrantibus aeternam legem.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De rechtsbeseffen, de rechtsbegrippen en rechtsordeningen zijn dus vanzelf in 't leven der natuur gegeven. Zoo heeft een vader gezag over zijn kind, en zorgt de moeder er voor.

Thesis V. (Lex,) quae naturae advenit, ea adnascitur aut infunditur: hanc *divinam*, illam *humanam* legem appelamus.

Thesis VI. Lex *divina* est, quae inspirata a Deo et infusa rationalibus creaturis informat eas notionibus communibus et singularibus supra naturam, ad finem supernaturalem supernaturali ductu transmittendas.

Thesis VII. Lex humana est, quam ferunt homines ratione procedentes ab illis legibus, tum ad communes conclusiones iustas, honestas, utiles et necessarias, tum ad particulares determinationes conditioni personarum quarum bono fertur, rerum negotiorum vede quibus fertur, et circumstantiarum, quae eis accidunt accommodas.

In *thesis VIII* komt hij tot het wezen van de Israëlietische wet.

Harum legum perfectum exemplum est in lege Mosis. Nam legem naturalem praeceptis moralibus, divinam ceremonialibus adiunctis ad documenta gratiae, humanam politicis et iudicialibus declaravit.

Junius toont nu aan, hoe wij uit de wet van Mozes conclusies moeten trekken voor onze maatschappij en rechtsverhoudingen. Hij brengt de wet van Mozes er niet los bij, maar hij leidt alles af uit de lex aeterna en geeft dan de plaats aan voor de wet van Mozes. Zooals in de § staat, was ze voor het toenmalig Israël de volkomenste wet, het perfectum exemplum, en indien er weer een volk kwam, dat precies hetzelfde was als Israël, verkeerend in precies dezelfde omstandigheden en wonend in hetzelfde land, dan zou de wet van Mozes ook voor dat volk de meest preciese wet zijn.

Hoe kunnen wij nu met die wet te werk gaan?

Allereerst moeten we daarbij onderscheiden tusschen wat in deze wet moreel, politiek en ceremonieel is.

1°. Het *ceremonieele* is niet gegeven met de bedoeling om een rechtsorde in te stellen, maar om in een aanschouwelijk beeld het beeld van Christus, die komen zou, af te drukken. De ceremonieele wetten moeten te zamen opgevat als één *aanschouwelijk onderwijs*, als *een tableau vivant*, ons gegeven *om den persoon en het werk van Christus te verstaan.* Dit had de dubbele beteekenis, dat eenerzijds in het Oude Testament de geloovigen van die dagen in het groote ceremonieele tableau vivant den persoon en het werk van den Christus in schaduwen voor zich zagen en dat anderzijds degenen, die den Christus uit het Nieuwe Testament kennen, teruggaande op het ceremonieele tableau vivant de nadere verklaring vinden van wat het werk van Christus voor hen geweest is.

Zoo ook gaat Paulus in zijn brief aan de *Hebreën* telkens tot de ceremoniën

terug om daardoor nog des te beter den rijken schat van het kruis van Golgotha te leeren kennen.

Met de rechtsorde heeft het ceremonieele dus niets te maken.

2°. *De moreele geboden.*

Deze zijn niet wisselend, maar *constant* en *duurzaam*, elk zuiver moreel gebod heeft eene blijvende beteekenis en wel deze, dat in het moreele gebod niet anders wordt uitgedrukt dan wat in de *lex naturae* gegeven was. Maar tengevolge van de zonde en de verduistering van het zedelijk besef is de kennis van de lex naturae veelszins uitgesleten en onzeker geworden. De moreele wet nu haalt de lex naturae onder het Oude Verbond weer op en stelt ze vast. Maar door geen enkele moreele wet komt er iets bij de lex naturae bij.

3°. Er blijven dus nog over de *leges politicae*, die op de rechtsbedeeling en rechtsorde betrekking hebben.

Vraagt men nu, op welke wijze men daarmede te werk moet gaan, dan sta allereerst vast, dat er *niet één van die geboden* of rechtsregelingen is, *die niet uit een principe is afgeleid*, waarin niet een beginsel tot openbaring komt; maar ook, dat er niet één bepaling is, *die als nudum principium moet opgevat worden*, omdat elk principium in een bepaalden vorm is ingekleed. Nu moet men door de logische operatie van abstractie *den vorm van het principium abstraheeren om het principium te vinden*. Zoodra die logische operatie van abstractie tot stand is gebracht en het principium gevonden is, komt men tot eene duurzame en blijvende ordinantie Gods, die als zoodanig geldend is voor alle eeuwen en volkeren.

Bij al wat aan de Joden geboden wordt, vraagt *Junius* naar wat hun als *creaturae* en wat als *Judaei* geboden wordt. Wat den Joden in hunne bepaalde qualiteiten geboden wordt, hebben zij niet met ons gemeen, wat daarentegen hun als menschen bevolen wordt, nobis cum iis commune est. Wat den Joden als Joden geboden wordt, blijft voor hunne rekening, maar wat hun als mensch wordt geboden, moet voor ons eenen anderen vorm aannemen.

Zoo ontstaat b. v. de vraag, wat aan hen als menschen geboden werd in verhouding tot den bodem en hun medebewoners, bij de verhouding, waarin hun land stond tot de regentijden, tot de bijwoners, slaven en tot de particuliere omstandigheden en gelegenheden. Doch dit is *regel, dat men, wat de personen betreft, moet abstraheeren, totdat men den mensch heeft*; bij de omstandigheden moet men abstraheeren, totdat men de algemeen menschelijke toestanden krijgt en wat het object betreft, totdat alle bijzondere qualiteiten verdwenen zijn en de zuivere verhouding van hen als mensch tot het object als nudum objectum humanum uitkomt.

Men mag *niet* zeggen *enkele bepalingen over te nemen* en de andere onge-

bruikt te laten. Ook mag men niet uit enkele bepalingen iets uitlichten, want *alle* bepalingen van de lex Mosaica steunen op een principium.

Regel moet zijn, dat men uit alle geboden en de geheele rechtsorde door abstractie het principium zoekt te verstaan en dat men niet een enkel gebod, rechtsorde en verhouding zoo maar overneme, maar dat men ze wijzigt en modificeert naar onze personen, nationaliteit, tijden, toestanden en wijze van leven.

In tweeërlei opzicht is tegen dezen regel gezondigd:

1°. doordat men Gods woord geheel op zijde geworpen heeft;

2°. de Byzantijnsche rechtsorde nam enkele wetten zoo maar uit de wetgeving van Israël over en paste deze op ons toe.

Thans zullen we de quaestie van doodstraf en oorlog kortelijk toelichten.

A. Doodstraf.

Er is reeds van de eerste tijden van Christelijk leven af eene oppositie gevoerd tegen de toepassing der doodstraf, vandaar ook in onze tijden, d. w. z. onder de bedeeling van het Christendom. Deze oppositie dagteekent niet van het opkomen van het Liberalisme, maar ze wordt reeds bij *Tertullianus* en zelfs al bij *Origenes* gevonden. En ze laat zich ook best verklaren, immers een executie, een lijfstraf in dien zin is een bang schouwspel, doet wreed aan, en het laat zich begrijpen, hoe de Christenen onder elkander zeiden: „zulke dingen moeten onder ons niet voorkomen."

Laat ons eerst nagaan, wat de argumenten zijn, waarop *Origenes* en later van den kant der *Mennonieten en Doopsgezinden* in 't algemeen en nog later van de zijde der *Liberalen* men zich beroepen heeft.

De bewijsvoering van de oppositie is naar gelang het standpunt was, dat zij innamen, verschillend geweest. De een beriep zich op *bepaalde bijbelplaatsen*, de ander op den *geest van het Christendom*.

I. Veel heeft men zich beroepen op *Matth. 26 vs. 52:* Toen zeide Jezus tot hem: *Keer uw zwaard weder in zijne plaats; want allen, die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan.* Uit deze woorden meent men aan den Heere te kunnen toeschrijven, dat Hij gezegd heeft, dat wel vroeger het zwaard mocht genomen worden, maar dat nu, nadat zijn Koninkrijk was ingegaan, het zwaard absoluut niet meer mag genomen worden. De woorden worden dan niet opgevat als alleen tot Petrus gezegd, maar in het algemeen, met de aanwijzing, dat het onder de vroegere bedeeling aldus geschiedde. Daartegenover is er door de kerkvaders steeds op gewezen, dat Paulus in *Rom. 13* van de Overheid sprekende, ook nadat het Koninkrijk van Christus was ingegaan, met nadruk zegt: *dat de Overheid het zwaard niet tevergeefs draagt*, en dat de Apostel van Christus wel degelijk 't nog beschouwt, dat het zwaard als

zoodanig ook na Christus' komst attribuut van de Overheid is. Dit bewijs is dus zoo *zwak* en dit argument zoo weinig beteekenend, dat men zelf wel gevoelt met zulke argumenten niet te kunnen vorderen. Het zijn behulpsels, die geen steek houden.

II. Verder beroept men zich op het bekende argument, dat *het Christendom de religie der liefde* is, die

1°. het *ius talionis*, dat nog onder Mozes' wet gold, heeft *opgeheven* en

2°. dat het ons als Christenen voegt navolgers Gods te zijn en te *vergeven*, aan die ons misdoen.

3°. Het bekende argument van *Menno Simons*, dat men nooit weten kan of iemand, die tot doodstraf veroordeeld is niet tot bekeering kan komen en *dat men* voor hem *door doodstraf de gelegenheid tot bekeering afsnijdt*.

Dit zijn de drie argumenten, waarmede men geopereerd heeft. Men heeft ze nader zoeken te adstrueeren door zich te beroepen op het zesde gebod *„Gij zult niet doodslaan,"* waaruit men afleidde, dat ook een beul dus niet doodslaan mocht. Zoo werd dus een uitspraak, waarin aan particulieren het benemen van het leven van den een aan den ander verboden wordt en alle schriftplaatsen, waar van private personen gesproken wordt, overgebracht op publieke personen. Het gebod der Schrift: „Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld worde," wil evenzoo volstrekt niet zeggen, dat er geen rechters mogen zijn, want Christus zelf zal in het jongste gericht als rechter verschijnen en in *1 Cor. 6* spreekt ook Paulus over rechters in rechtsgedingen en arbiters in allerlei kleinere zaken.

Het groote argument, waarom de geheele zaak loopt, is ontleend aan eene *verwarring* van twee bedeelingen, die in dit leven dezer wereld bestaan.

Zeer zeker, wanneer het Koninkrijk Gods de eenige bedeeling was, die op aarde overbleef, dan zou er niets anders mogen heerschen dan de wet der liefde, dan zou aan niemand het leven benomen mogen worden en zou het optreden van wien ook met het zwaard in de hand een ongeoorloofde daad zijn. Maar de zaak is deze, dat het Koninkrijk van Christus nu nog niet de bedeeling dezer wereld is en dat in deze wereld *twee bedeelingen* naast elkander staan, n.l. de bedeeling, die uit de natuur en *uit de Gratia communis* komt, en aan den anderen kant de bedeeling, die voortkomt *uit het rijk der genade*.

Dit rijk der genade, gelijk het zich op aarde openbaart, heeft een organische openbaring, maar vindt die in de kerk, niet in de burgermaatschappij en veel minder in de Overheid. Zeer zeker moet in de kerk als organisatie van het rijk der genade en als voorloopige organisatie van het Koninkrijk Gods de wet der liefde heerschen, die in het Koninkrijk van Christus geldt, en daarom juist mag in de kerk nooit sprake zijn van straf. *De kerk kent geen*

strafrecht, wel een tuchtrecht. En tucht mag in de kerk nooit de bedoeling hebben om te straffen maar wel *om terecht te brengen, te steunen en te helpen.* Wie in tuchtzaken optreedt, zonder dat hij door den geest der liefde bezield wordt, is onwaardig hierin te handelen. Ontwaart en bemerkt nu de Kerk van Christus, dat de tucht misbruikt wordt om wraak te nemen, macht te oefenen en anderer macht af te snijden, dan wordt daardoor het wezen der tucht vernietigd. De disciplina Christiana heeft met het strafrecht in de maatschappij niets gemeen. Het is dan ook gansch en al in strijd met den aard van het rijk van Christus, dat bisschoppen in hunne paleizen kerkers hebben, waarin zij personen gevangen zetten of dat zij er een corps officianten op na houden om lijfstraffen toe te dienen. Het komt op hetzelfde neer, als wanneer men van plan was op kerkelijk terrein de doodstraf in te voeren, wat natuurlijk niets dan absurditeit zou zijn.

Nu doet zich de vraag voor:

Is de burgerlijke bedeeling uit dezelfde beginselen opgetrokken, ja dan neen? Staat de burgerlijke bedeeling op hetzelfde, of op een ander terrein?

Antwoord: De burgerlijke Overheid en Magistraat staat op een *geheel ander terrein.* Ze bedoelt alleen de bedeeling der natuur, en de instelling van den Magistraat is een openbaring van Gods Majesteit, uit liefde aan de menschheid gegeven om het uitwas van de verdorvenheid in de menschelijke natuur te bedwingen en de menschelijke natuur in zoodanige paden te leiden, dat er een iustitia civilis bestaan kan.

Uit dit oogpunt beschouwd, komt de zaak geheel anders te staan. De *straf heeft* dan niet *het doel* om den mensch te verbeteren, zooals de kerkelijke tucht, maar *om de Majesteit Gods te openbaren ter behoudenis van de maatschappij.* Niet om de maatschappij te beschermen, zooals het standpunt der *Liberalen* zegt, welke alleen met de *salus publica* rekenen. Ook moeten we er op letten, dat door de *Reformatoren* en de oude theologen veel liberale denkbeelden tengevolge der Renaissance uit de Grieksche en Romeinsche wereld tot ons overgekomen zijn. Romae *salus rei publicae summa lex* erat.

Deze voorstelling is met Gods Woord voor oogen niet vol te houden. Ook bij *Calvijn* komen er soms uitdrukkingen voor, waarin op de salus rei publicae veel te sterk nadruk gelegd wordt. Daarom zij hier met opzet uitgesproken, dat *straf* naar Christelijke beschouwing op burgerlijk terrein *de openbaring van de wrekende gerechtigheid Gods is, die tevens tot uitwerking heeft de bescherming der maatschappij,* als het ius confirmat. Het spreekt dan vanzelf, dat het beschermen der maatschappij uitwerking, gevolg en vrucht is en niet vooropstaat; dat dit handhaven van de justitia niet in pantheïstischen zin op het *positieve* recht doelt, waarbij het Overheidsgezag schade lijdt, zoo

men er tegen ingaat; neen, het handhaven der justitia is dan het *handhaven van de iustitia Dei* en al is ook in de wetten van den staat de iustitia Dei op gebrekkige wijze geopenbaard, toch is de iustitia Dei, die er in uitkomt, het eenige motief, waarom de overtreder gestraft wordt. De overtreder tast dan het recht Gods aan, drukt het in, doch het recht Gods veert terug en wreekt zich om te toonen, dat de iustitia Dei machtiger is in de worsteling van den misdadiger met God. Een rechter spreekt niet recht als A of B, maar hij moet de iustitia Dei handhaven, die de overtreder geschonden heeft. Wanneer een rechter bestolen is en hij, voor zoover hem aangaat, het gaarne vergeven wil, dan moet toch het recht zijn loop hebben, omdat de iustitia Dei aangerand is, en moet hij die als rechter handhaven, al is hij ook persoonlijk geneigd tot vergeving en kwijtschelding.

Het standpunt, dat we hier moeten hebben, is een gansch ander.

Is er iustitia Dei in het koninkrijk Gods?

Zeer zeker, maar daaraan is voldaan. *Het zoenoffer van Christus is de absolute voldoening* aan de iustitia Dei, en waar aan de iustitia Dei voldaan is kan er op het terrein van het Koninkrijk Gods geen sprake zijn van een recht, dat God handhaaft. Het recht *is* gehandhaafd en in het koninkrijk Gods geldt iets van den verzoenden toestand en van den staat van vergeving.

Op het burgerlijk terrein daarentegen moet de iustitia Dei gehandhaafd worden en elke overtreding daarentegen worden teruggedrongen.

Waar dit zoo is, volgt vanzelf, dat de *overgang van het Oude in het Nieuwe Testament* de iustitia Dei, gelijk die in het Oude Testament gefundeerd lag, in 't allerminst niet opheft. Naar den straks gestelden regel heeft men dan het principium van de iustitia Dei ook uit het Oude Testament op te zoeken, en de Overheid is van Godswege geroepen die principia iustitiae ook nu nog ten volle te handhaven. Met den overgang in het Nieuwe Testament is wel het ceremonieele weggevallen, omdat dit op het rijk der genade doelde, maar wat op de iustitia betrekking heeft, als doelende op den uitwendigen levensstandaard onder de bedeeling van Gratia communis, is staande gebleven.

Wat nu het *speciale gebod van doodstraf* aangaat, wordt in *Gen. 9 vs. 6* de verplichting om den moordenaar te dooden door God zelf gegeven, eer er zelfs een volk van Israël bestond, want deze ordinantie is gegeven in verband met het Noachitisch verbond en daarom is ze niet alleen geldig voor Israëls maatschappij, maar voor alle menschen van den ganschen aardbodem. Het Noachitisch verbond is aangegaan met *alle levende ziel van alle vleesch (Gen. 9 vs. 15).* De ordinantie, dat moord met de doodstraf moet gestraft en de Overheid geroepen is die straf te voltrekken, is gefundeerd in de ordening, die God gaf voor *alle* menschelijk leven, en noch het optreden van Israël, noch het ver-

dwijnen van den Joodschen staat, noch het opkomen van de kerk van Christus hebben hierin de minste verandering aangebracht.

Komt men nu tot de twee andere argumenten

2°. of dan de liefde hierbij niet in 't spel is, dan moet geantwoord: Zeer zeker, maar *de liefde voor God is het eerste en het groote gebod.* En eene wereldsche Overheid, die eenen misdadiger, die door moord de iustitia Dei geschonden heeft als mensch meer liefheeft dan God, wiens iustitia geschonden is, zou toonen de christelijke religie niet te bezitten, want de Christen weet, dat de liefde tot God vooropgaat. En eveneens zou het indruischen tegen de Christelijke religie, als de Overheid meer liefde gevoelt voor den moordenaar, dan voor degenen, die zijn slachtoffers dreigen te worden. Aan den eenen kant toch krijgen we niets kwaads doende personen, die in gevaar verkeeren en aan de andere zijde staat de boosdoener, die zich om zijn misdaden niet bekommert. De liefde van de Overheid kan niet gelijkelijk werken, daar de objecten verschillen. Zal die liefde nu den hoogeren maatstaf aannemen, dan wordt niet de moordenaar gespaard en het slachtoffer geëxponeerd, maar omgekeerd zal de moordenaar zijne gerechte straf ondergaan.

3°. Het derde argument betreft *het afsnijden van de mogelijkheid tot bekeering.*

Het *antwoord* hierop luidt, dat niet de Overheid die mogelijkheid afsnijdt, maar, *dat de moordenaar dit zelf doet.*

Wanneer men, wetende dat men zelf ter dood gebracht zal worden, eenen moord begaat, dan heeft men voor zichzelf de mogelijkheid van bekeering in de toekomst afgesneden en 2°. daar, waar men de doodstraf niet toepast, *duldt* men het juist in den privaten moordenaar, dat hij voor anderen de mogelijkheid van bekeering afsnijdt. Op dit *Pelagiaansche* standpunt toch laat men den moordenaar voortgaan met anderen het leven te ontrooven, en wanneer op dit Pelagiaansche standpunt de moordenaar bovendien nog anderen van het eeuwige leven berooft, heeft hij daardoor ook voor zichzelven alle aanspraak op het eeuwige leven verbeurd.

Volgens de belijdenis der *Schrift* daarentegen kan geen enkele der uitverkonen sterven zonder bekeering. Wordt iemand tot de doodstraf veroordeeld, dan kan nog het tijdsverloop der rechtszitting en zijn kerker gebruikt worden om hem werkelijk tot bekeering te brengen.

Het argument betreffende het afsnijden van de mogelijkheid van bekeering, gaat dus geheel buiten het bestel Gods om. Doch plaatst men zich eenmaal op dit Pelagiaansche standpunt, dat iemand zichzelf kan bekeeren, dan heeft de moordenaar in zijn roekeloosheid voor zichzelf de mogelijkheid afgesneden. Trouwens zulk een moordenaar wordt eerst pas na maanden ter dood gebracht en in 't algemeen heeft de Christelijke overheid steeds gepoogd om moordenaars in

hun kerkers te bezoeken en van den ernstigen toestand gebruik gemaakt om ze nog tot bekeering te brengen.

De bewering, dat men als Christen *vergeven* moet is reeds weerlegd. Zeer zeker, wanneer de vrouw of het kind van eenen rechter vermoord is en de rechter vergeeft het den moordenaar niet en hij bidt niet: „Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren," dan zou daardoor zulk een rechter toonen, dat hij in de genade verachterd is. Doch dit argument van vergeving gaat niet op. Immers wij mogen wel en moeten vergeven, wat ons zelf is aangedaan, maar *nooit mogen we vergeven, wat God is aangedaan.* God straft laesio maiestatis et iustitiae Divinae. Het vergeven daarvan staat niet aan ons, maar aan God alleen.

B. De oorlog.

Wat het recht van oorlogvoeren betreft, kunnen we korter zijn, omdat *de bewering, dat men geen oorlog mag voeren,* eenvoudig door de omstandigheden gedurig is gelogenstraft. Geen rijk waagt het ooit ongewapend te blijven, altijd blijft de vrees voor invallen van anderen bestaan. Terwijl de theorie van de doodstraf ook in de praktijk is doorgedrongen, is de bewering, dat men geen oorlog mag voeren, *tot nog toe alleen in theorie en niet in praktijk verkondigd.*

Dat het recht van oorlogvoeren metterdaad door God aan de Overheid is toegekend evenals het recht om verbonden te sluiten, plachten de Ouden aan te toonen, doordat

1°. in de Wet van Mozes *Deut. 13* en *20* van Godswege *regelen voor den oorlog* gegeven zijn.

2°. doordat *Jozua* door God tot krijgsoverste is aangesteld, en dat Christus zelf aan Jozua bij de Jordaan in de gestalte van een krijgsoverste verschenen is.

3°. *Christus* wordt Zelf als krijgsheld geteekend, die den strijd Gods voert.

4°. In den strijd van *David* tegen Amalek en de Kanaänitische volkeren, is er door het volk Gods oorlog gevoerd. David, de man naar Gods hart, heeft zijn gansche leven lang tegen de omliggende volkeren oorlog gevoerd.

Wat *de bewering* betreft, dat *dit alles bij den overgang tot het Christendom wegviel,* zij opgemerkt, dat in de dagen der Apostelen Heidensche officieren, hoofdmannen over honderd zich tot het Christendom bekeerd hebben, terwijl zij in de functie, die zij bekleeden, blijven, zonder dat de Apostelen er een woord van reppen, dat ze, nu ze bekeerd zijn, hun ambt moeten neerleggen. Paulus zelf heeft bij het Romeinsche leger bescherming gezocht, toen hij door de Joden in zijn leven bedreigd werd. Op de verwijzing van de *Mennonieten* naar *Jesaja 2, 9 en 11,* de bekende profetieën zooals *„zij zullen hunne zwaarden slaan tot spaden, en hunne spiesen tot sikkelen: het eene volk zal tegen het andere volk geen zwaard opheffen, en zij zullen geen oorlog meer leeren (Jes. 2:4.)"*

is dit het antwoord, dat deze profetische voorstelling alleen geldt voor wat zal zijn in het Rijk der Heerlijkheid en geene profetie is van den toestand, waarin de strijdende kerk op aarde zich zou bevinden.

Doch dit daargelaten, moet *het algemeene recht om oorlog te voeren gededuceerd uit de taak, die God aan de Overheid gaf om het volk te regeeren.* Het volgt vanzelf, dat zoodra er in een land een vijandelijke inval geschiedt, waarbij het op verovering van het land, roof van goederen en vernietiging van het onafhankelijk bestaan van het volk toegelegd wordt, er geen ander middel overblijft dan geweld met geweld te keeren en een Overheid, die dit niet deed door de bewering, dat zij geen oorlog mag voeren, zou geen doel hebben. De taak van de Overheid is juist de geheelheid van het nationale leven tegenover die van andere landen en het zelfstandig bestaan onder de volkeren te verzekeren en relaties met het buitenland aan te knoopen. Het is plicht en roeping dit zoolang mogelijk in den weg van vrede te doen. Vandaar is het *sluiten van verbonden* een der voornaamste deelen van de taak der Overheid, opdat door zulk een verbond een rechterlijke verhouding van vriendschap in 't leven geroepen worde. Oppositie moet worden gevoerd tegen de voorstelling, dat men zich alleen met Christenen en niet met de infideles verbinden mag. En de voorstelling, alsof men zich ook op politiek terrein niet met de ongeloovigen mag verbinden, komt nergens anders uit voort, dan uit een verwarring van het terrein der kerk met dat van den staat. *Abraham* verbond zich wel met Aner, Eskol en Mamre. *Gen. 14 vs. 24* en ook in *1 Kon 5 vs. 12* lezen we van een *verbond van Salomo met Hiram*, terwijl nergens in de Schrift eene afkeuring daarover wordt uitgesproken. Gaat dit niet en laten vriendschappelijke verhoudingen zich niet redden, dan blijft er niets anders over, dan om opkomende geschillen door de hulp van een derde uit den weg te ruimen of waar dit niet tot een goed resultaat leidt het zwaard te trekken.

Is ooit een offensieve oorlog geoorloofd?

Men is er licht toe geneigd om te zeggen, dat wel een defensieve, maar niet een offensieve oorlog geoorloofd is. Zij, die deze voorstelling voorstaan, geven zich geen rekenschap van de nationale verhoudingen. Een genabuurd rijk kan zonder het zwaard te trekken het levensbestaan van een volk onmogelijk maken. Stel b.v., dat een genabuurd volk de gemeenschapswegen met zijn land afsnijdt en zich opsluit in zichzelf of, dat wij den uitvoer en levensbeweging langs de rivieren uit Duitschland op onze grenzen beletten, b.v. door Rijn en Maas voor hen te sluiten, dan zouden we zonder het zwaard te trekken zoodanige schade aan de belangen van de genabuurde staten aanbrengen, dat hun nationaal leven daardoor bedreigd werd. Omgekeerd kan in

een rijk zich een macht ontwikkelen, zooals vooral in de religieoorlogen uitkomt, die de hoogste belangen van een genahuurd volk zeer ernstig bedreigt, welke macht wel in den beginne door wapengeweld kan worden gefnuikt, maar die, wanneer dit niet geschiedt, zulk een formidabel karakter kan aannemen, dat één rijk alle andere overweldigt.

Vergelijk hiermede *de politiek van Willem I en Willem III* en den grooten strijd met Spanje, Oostenrijk en Frankrijk, als absoluut Roomsche machten in Europa. Onze prinsen hebben zeer beslist het zwaard getrokken. Want zij begrepen, dat, wanneer de macht van Spanje, Frankrijk en Oostenrijk zoo kolossaal toenam en zoo overmachtig werd ook ons land er onder zou moeten, zoodat er voor Engeland, Brandenburg, Pruisen, Zweden en Noorwegen en de andere Protestantsche landen, eer het te laat was, niets anders dan de mogelijkheid tot weerstand overbleef.

De onderscheiding van offensieven en defensieven oorlog gaat practisch niet op. Men mag niet altijd een oorlog beginnen, maar men kan ook niet per se een algemeenen regel stellen. *Wanneer er iustae causae perduellionis aanwezig zijn, kan een offensieve oorlog even noodzakelijk zijn als een defensieve.*

De poging van den Vredebond in onze dagen om aan alle oorlogen een einde te maken door de *arbitrage* daarvoor in de plaats te stellen, is een poging, die *ijdel* is en ijdel zal blijken. Maar ze heeft ook een *goede zijde*, in zooverre ze leidt tot bemoeiing der regeeringen om de volkeren rechterlijk zich te doen verstaan en kleine nietige geschillen zonder de moeite van oorlog door scheidsrechterlijke beslissingen te voorkomen. Dit te herstellen is het, wat ook de christelijke politiek steeds bedoeld heeft. Doch zoodra het geschil belangen raakt, die niet van onbeduidenden aard, maar van gewicht zijn, wanneer het bestaan en de eere der natie in 't spel komt, dan is het geen zaak van arbitrage meer, omdat de staat, die zich gekrenkt gevoelt, naar het recht van zelfverweer gaat handelen, hetgeen op een oorlog uitloopt. Zal een staat gedwongen worden een scheidsrechterlijke uitspraak te eerbiedigen, dan moet er ook een hoogere macht zijn, die eerbiediging afdwingt en die is er niet. Of anders zou er een wereldrijk moeten komen als eene macht, die over alle landen heerschappij voerde, doch voordat zulk een wereldrijk er was zou de toestand nog veel ergerlijker worden dan thans het geval is.

Vrede is hetgeen God voor den mensch heeft besteld, vrede was alleen weer mogelijk als de hartstochten en de strijd der belangen tusschen de personen en in den boezem der natie ophield. Waar nu door de zonde een leven van hartstochten, concurrentie, nijd en de strijd der belangen ontstond, kon het niet anders of als resultaat van zulk een natuurlijke bedorvenheid moet bij een keer in de historie de *koorts der volkeren* geboren worden, *die door oor-*

logen verademing schenkt aan het leven der natiën. Oorlogen in dien zin doen een hooger motief opkomen, verheffen de natiën en verhoogen den levenstoon der volkeren. In de 19de eeuw is er geen periode, waarin het leven der natie zulk een hoogen stand had bereikt als in de periode na *Waterloo*, nadat door de drie verbonden mogendheden Pruisen, Rusland en Oostenrijk de vrijheid was bevochten. Engeland muntte het meest in de dagen van *Pitt* in zijn staatsleven en exploiten uit, toen het voor niets terugdeinsde, maar met zijn ontzaglijke vloot de mogendheden in bedwang hield.

Meer nog toont God in het scheppen der geesten, dat de *geniale machten* juist in zulken tijd het hoogst opkomen, hetzij op wetenschappelijk of maatschappelijk terrein, hetzij op het gebied der kunst. We zagen dit in ons land na de groote worsteling met Spanje en Napoleon, toen er geniale mannen optraden. Deze verheffing van het nationale leven door het optreden van machtige geesten, greep ook in Duitschland plaats in de dagen van *Stein*, toen na den slag bij Jena Duitschland vernederd was geworden.

Thans resten ons nog in deze § twee observaties en wel de lex naturalis en de resistentia.

A. De lex naturalis.

De quaestie van de *lex naturalis* is nog dezer dagen ter sprake gekomen in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, en wel in een necrologie over *prof. Buys*. Daar toch werd gezegd, dat tot op Buys steeds een generaal staatsrecht werd gedoceerd, doch dat sinds deze professor optrad niets dan het positief recht werd geleerd. Dit is zoo. Het ligt op dezelfde lijn, is dezelfde ontwikkeling als in de § uit het Pantheïsme is afgeleid. De gedachte rust hierop. *Er bestaat geen recht op zichzelf, recht is alleen dat, wat de Overheid als recht vaststelt.* Deze beschouwing staat ook weer niet op zichzelf, maar is zeer oud. Dezelfde quaestie vindt men weer in de Middeleeuwen, en wel bepaald in den strijd tusschen de *Realisten* en *Nominalisten*. De Realisten leerden, dat de algemeene begrippen op zichzelf bestaan, in de bijzondere verschijningen behooren ze ook wel, doch niet dan na eerst bestand gehad te hebben in zichzelf. *De universalia ante rem.* De Nominalisten daarentegen zeiden het *universale in re est*, dus alles in re.

Past dit nu toe op het recht, dan verkrijgt men tweeërlei beschouwing. De eerste is die, dat er recht bestaat in algemeenen zin, een algemeen begrip recht; de tweede zegt, dat er geen algemeen begrip recht bestaat, dat alleen recht is, wat positief door den Staat als recht gesteld is. Deze laatste beschouwing is later weer door *Hobbes*, gedeeltelijk door *Des Cartes* en door *Spinoza* uitgewerkt, en wel zoo, dat ten slotte het *positieve* recht gestempeld werd tot *absoluut* recht, zoodat er buiten dat positieve, door den Staat gegeven recht,

eenvoudig geen recht denkbaar is. Op die lijn nu, waarop ook prof. Buys zich bewoog, kan men niet spreken van algemeen recht, en kan men slechts het positieve recht behandelen.

De *Gereformeerde* belijdenis staat hier lijnrecht tegenover. De Gereformeerden zeggen, dat de *lex aeterna, dus het ius aeternum is in Principe universi, dat is in God inwonend.* Door God is in de Schepping in Zijne ordinantiën, instellingen en geboden een recht uitgesproken, hetwelk in Zijn Woord nader is toegelicht. Daarom is de Overheid gehouden:

1°. in haar recht in speciali toe te passen het algemeene recht Gods.

2°. toe te geven, dat in het algemeen recht een norm gegeven is om op het positieve recht critiek uit te oefenen.

3°. te erkennen, dat het ik vrijheid in zichzelf heeft om daar, waar het positief recht in het oogloopend tegen het recht Gods ingaat, zich te verzetten.

Zoo genomen wordt dus drieërlei gewonnen:

1°. dat het recht een *regel* heeft, waaraan het zich conformeert.

2°. dat het recht aan *critiek en verbetering* onderworpen is.

3°. dat het ik een δός μοι ποῦ στῶ heeft tegen het recht der Overheid. Hierin komt het hooge karakter der Overheid uit, maar aan den anderen kant worden ook op deze wijze de onderdanen voorgesteld als schepselen Gods, als menschen, als zedelijke en redelijke wezens.

Daarentegen loopt de leer van *Spinoza* c.s. hierop uit, dat het recht een absolutum is. Zijne stelling: *Deum ius tribuisse, cuit ribuit vim,* moet ten slotte uitloopen op het recht van den sterkste.

Maar waarom is dan toch eigenlijk die algemeene opvatting van het recht over den kop gehaald? Omdat men *tot op Buys* nog wel *algemeen recht* studeerde, maar uitsluitend *als ius naturale.* Zóó doceerden de Leidsche professoren *de Kock* en *Asser* het ook. Doch op deze wijze vorderde men niet. De gegevens waren zoo schaarsch en sober. En spoedig kwamen in de behandeling *drie fouten* voor den dag, waarin men vervallen moest:

1°. moest men steeds aprioristisch te werk gaan.

2°. was het rekenen met de historie onmogelijk.

3°. moest men aan het recht, onverschillig waar het voorkwam, in dit land of in dat land, in deze streek of in die streek, en geheel en al losgemaakt van omstandigheden en toestanden, één eenvormige gestalte geven. *Overal gelijkmatig recht indragen, niet rekenen met de veelvormigheid van het recht, noch ook met den stand en de positie van het recht in de verschillende natiën en toestanden, was eisch van deze behandeling van het natuurrecht.* Wat wonder, dat deze behandeling spaak liep en men zijn toevlucht nam tot de behandeling uitsluitend van het positieve recht.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Het is daarom ook geenszins de bedoeling van het in de § gezegde, om tot *dat* natuurrecht terug te keeren. *Neen, wat we willen is Calvinistisch staatsrecht, en wel dat naar Nederlandsch type.* Om hiertoe te komen, moet *drieërlei* plaats hebben:

1°. moeten we trachten te weten te komen, wat *het recht Gods* is, en dat *niet alleen uit de natuur, maar ook uit Gods Woord.*

2°. moeten we rekenen met het *historisch verloop* der rechtsontwikkeling en uit de verschillende historische gegevens het Calvinistisch recht uitnemen.

3°. ten behoeve van een *bepaald* volk, hier de Nederlandsche natie, dit recht bepalen, bestudeeren en beoefenen.

Op deze wijze is critiek mogelijk op het positieve recht en tevens mogelijk onze vrijheid als burgers te verdedigen, wordt eene zelfstandige positie tegenover het positieve recht mogelijk en is het voortdurend zuchten en gebukt gaan onder dat recht niet het eenige, dat aan het individu overblijft.

De tegenwoordige neiging om alleen het gestelde, het beschreven recht als recht te erkennen, doet elk rechtsbegrip verdwijnen. Als men op de vraag „waarom is dit of dat recht?" alleen antwoorden kan, *„omdat de Overheid het aldus heeft gesteld, gewild,"* dan is het met alle rechtsbesef voor goed gedaan. Dan is het recht niet anders dan eene instelling, eene ordinantie van de Overheid, een accidenteele regel. Het kan echter niet anders, of op deze wijze moet het gezag ondermijnd worden, dewijl het recht gewijzigd kan worden al naar gelang de Overheid eene andere beschouwing heeft.

Toch hebben onze tegenstanders er iets op gevonden om hunne theorieën te verdedigen en ingang te doen vinden. Niet de Staat, niet de Overheid als zoodanig stelt het recht, zeggen zij, maar het volk doet het. De Overheid onderzoekt slechts wat hier en daar onder het volk *gewoonterecht* is geworden. Dat gewoonterecht nu schrijft de Overheid in de wet, *en zoo stelt niet de Overheid, maar het volk, wat recht is.* — Behalve dat hierdoor aan de Overheid, die slechts optreedt als een soort boekhouder, eene min eervolle positie wordt toegekend, is deze zienswijze ook in hare gevolgen zeer bedenkelijk voor het recht zelve. Immers, nu is alle eenheid uit het recht gebannen, want in de verschillende deelen van het land en in de verschillende toestanden van het volk had het recht eene eigene, onderscheiden ontwikkeling. Het mist dan alle orde in den rechtsbouw, en het rechtswezen gaat dan veel gelijken op de oude Amsterdamsche huizen, waarvan men eerst de vier muren optrok, en dan mijnheer bepaalde waar hij, de juffrouw waar zij haar kamer wilde hebben, aan welk verlangen dan werd voldaan, tengevolge waarvan men een samenstel van kamers, gangen en trappen kreeg, waaruit niemand wijs werd, en waarin men tevergeefs naar eenige architectonische orde of gedachte zocht.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Het rechtswezen is dan een verzameling van rechten zonder samenhang, zonder eenheid van gedachte, zonder orde, een soort nomadenrecht, niet solide op fundamenten rustend, maar vlottend en los.

B. De Resistentia.

Dit punt moet een antwoord geven op de vraag:

„Is het den onderdaan geoorloofd zich te verzetten?" In ons antwoord moet ons uitgangspunt liggen in de woorden: *die den koningen der aarde vreeselijk is.* (*Ps. 76 vs.* 13*b*). Dat getuigenis der Schrift is van veel gewicht in deze zaak. God weet, dat de Overheden, juist omdat zij zulk eene hooge positie innemen, aan allerlei gevaren blootstaan. Hunne zonden, verkeerdheden, misslagen en dwalingen komen veel sterker uit dan bij andere menschen. Gebruik en misbruik van hun macht grenzen aan elkander. Hun macht verleidt hen zoo licht tot onderdrukking. Ook hier moeten 't sterke beenen zijn, die de weelde dragen, en indien bijzondere genade Gods het niet verhoedt, zouden de Overheden dagelijks in hun macht een middel tot zondigen zien. Daarom is God den koningen vreeselijk, dat is, *straft* God de koningen. Hij doet dit op verschillende wijzen. Nu eens persoonlijk door hen met ziekten en tegenspoed te bezoeken, of ook door hun onder zijn providentieel bestuur, rampspoed en oorlogen te zenden. Daarom staat in ditzelfde vers parallellistisch van God gezegd: *„die den geest der vorsten als druiven afsnijdt."* God beschikt over de vorsten, over hunnen geest, hunne neigingen, hunne gedachten en overleggingen, hunne raadslagen en voornemens, en indien noodig, snijdt Hij ze af.

Een *tweede* wijze, waarop God de vorsten straft, is, dat Hij binnen of buiten het rijk een man verwekt, die den troon omverwerpt en zich in de plaats der Overheden stelt. Dat leert ons de historie in Jehu, en keer op keer in Israël onder de koningen, waar mannen uit het volk, door Gods profeten daartoe gezalfd, den koninklijken zetel beklommen.

Een *derde* wijze is, dat God de Heere het volk in opstand brengt tegen de Overheid, het doet uitbreken in schrikkelijke *revolutie* en bangen hartstocht. Men moet bij de beschouwing van de geschiedenis niet uitgaan van de meening, alsof zulke revoluties gingen buiten het bestel Gods om. *Ook de Fransche Revolutie, hoe schrikkelijk ook, lag in Gods bestel.* De Schrift zelve geeft ons aan, hoe wij dit moeten beschouwen en wel in het voorbeeld van *David* en de volkstelling, die hij hield. In *2 Sam. 24 vs. 1* lezen we: *en hij*, d. i. God, *porde David aan*, terwijl in *1 Kron. 21 vs. 1* van dezelfde zaak geschreven staat: *en hij*, d. i. Satan, *porde David aan.* Hier is geen tegenspraak. De volkstelling lag wel degelijk in Gods bestel, niets gaat buiten Gods bestel om, maar dat David in die volkstelling zijn eigen eer en grootheid wilde doen uitkomen, lag niet in Gods, maar in Satans bedoeling. In de Fransche Revolutie

dacht geen der opstandelingen er aan, dat hij bezig was Gods bestel uit te voeren als dienaar Gods, ieder meende alleen ten eigen behoeve te werken, toch strafte God en gebruikte hen daartoe als middelen in Zijne hand. Bij zulke schrikkelijke uitbarstingen van zonde en ongerechtigheid neigt men er wel toe te zeggen, dat zulks tegen het bestel Gods inging, doch dan komt men er vanzelf toe in het bestuur Gods een vacuum te stellen, en dat gaat niet aan. Het verschil ligt alleen in de bedoeling, die God met zulke gebeurtenissen heeft en die de mensch er mee beoogt. God gebruikt *Nebukadnezar* om Juda en Israël te tuchtigen voor hunne zonden; Nebukadnezar zelf verbeeldt zich echter, dat hij zulks alleen doet ten eigen bate. *Meent* nu de mensch dit niet alleen, maar *pocht* en *snoeft* hij er ook op, dan heeft datgene plaats, waarvoor *Jesaja* zoo ernstig waarschuwde, als hij zegt: *Zal eene bijl zich beroemen tegen dien, die daarmede houwt? zal eene zaag pochen tegen dien, die ze trekt?* (10 : 15).

Opdat nu de Overheid niet in zonde uitbreke, werpt God deze *obstacles* op den weg, gelijk men balken legt voor een schip dat afloopt, opdat het niet te ver ga. Een groot obstacle in dit opzicht is zeker wel *het geld*. Zonder geld doet de Overheid niets, en het geld moet van de onderdanen komen. Doordat de onderdanen dat geld geven, ontstaat er een band tusschen Overheid en onderdaan. Vandaar de belangrijke kwestie van het *budgetrecht*, het belang van de grafelijke *beden* uit vroegeren tijd, en al wat verder op deze lijn ligt, doch wat hier niet verder ontwikkeld wordt, daar het elders thuis behoort.

Een *tweede remschoen* is gegeven in de organische vertakkingen van het staatsleven. *In de magistratus inferiores*, in de instellingen in gewest en stad vanzelf opgekomen.

Doch zelfs zoo kan de Overheid nog gedurig met bevelen, lasten, ordinantiën en daden voor den dag komen, die verzet van de zijde des volks wettigen. Daarvan stelden onze Vaderen drie soorten:

1°. si quid vetat vel iubet magistratus contra institutiones Verbi Divini;

2°. si quid vetat vel iubet magistratus contra leges fundamentales;

3°. uit noodweer.

Onder de leges fundamentales verstonden onze Vaderen niet, wat wij de Grondwet noemen, want die was er niet, maar zij verstonden er onder al die overeenkomsten, die in den loop des tijds getroffen waren tusschen de Overheid en de gemeenten en gewesten. *A. Marck* in zijn „*Merch der Christene Godgeleertheit*," § 35 van het laatste hoofdstuk pag. 955 van de Hollandsche vertaling, zegt ook, dat verzet geoorloofd is „*zoodra er iets geboden wordt tegen de goddelijke wetten of tegen die instellingen, waaraan de Overheden bij het aanvaarden van het bestuur zich verbonden hadden.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Dus werd aan de Overheden geen ongelimiteerd gezag toegekend. De *constitutioneele bepalingen* wijzen aan de grens waarbinnen wel, waarbuiten niet het gezag van de Overheid geldt.

Deze zienswijze is niet speciaal van *à Marck*, maar is te vinden *bij alle Reformatoren*. 't Is de algemeene belijdenis der Reformatie. De voornaamste Reformatoren hebben zich hieromtrent dan ook zeer duidelijk uitgesproken als *Calvijn*, *Institutie* Lib. IV, Cap. 20, pag. 25 en 29; de *Confessio Augustiana* Art. 16; *Confessio Helvetica* Art. 30; *Zwingli*, *Opera* Tom. I pag. 79; *Oecolampadius* in zijn *Commentaar op Dan 3 vs. 16*, *Bucer* in zijn *Commentaar op Rom. 13*; *Bullinger* in zijn *Commentaar op Rom. 13*; *Petrus Martyr*, *Loci Communes* Lib. IV, Cap. 20, § 12 en 16. Algemeen was het beroep in deze zaak op *Dan 3 vs. 16*, waar Sadrach, Mesach en Abed-Nego zich verzetten; op *Dan. 6 vs. 11*, waar Daniel tegen het gebod des konings in zijn bidden volhardt; op *Hand. 4 vs 19* en *5 vs. 29*, waar Petrus de bekende verklaring aflegt, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan den menschen.

Welke graden *heeft nu dat verzet?*

1°. is er een *resistentia passiva*, *lijdelijk verzet*, men doet niet wat geboden wordt, en voorts, indien de Overheid toch eischt, dat het gedaan worde onderwerpt men zich gewilliglijk aan alle straffen van gevangenschap of boete, die de Overheid aan het niet nakomen van hare geboden verbindt.

2°. *resistentia activa*, die weer verschillend is.

α. Volgens *à Marck* t. a. p. pag. 956, moeten de staten en de leden van het gemeenebest zich tegen de Overheid aankanten, indien dit overeenkomt met hun plicht en roeping om het volk te beschermen, en dat wel door desnoods geweld met geweld te keeren. Daarbij wijst hij er op, dat dit toekomt *niet zoozeer aan alle onderdanen*, *die zoo allicht tot opstand zouden vervallen*. A Marck wil hiermee zeggen, dat hij er niet voor is, dat deze leer op de straten gepredikt worde, en wel om het misbruik, dat allicht hiervan zou worden gemaakt.

β. In de latere ontwikkeling door *Spanheim tegen Hobbes* en ook door *Witsius* Cap. 30 van zijn *Theologia Practica* is erkend, dat men aan het volk als georganiseerd geheel, bij schending van de constitutioneele rechten het recht van opstand niet ontzeggen kan, terwijl de laatste er op volgen laat: *id quod populo concessum est*, *singulis non potest denegari*. Er kunnen gevallen voorkomen, waarin het van de zijde van de Overheid komt tot misbruik van macht. Gaat nu de politieke macht verwoesting aanrichten, en den enkele naar het leven staan of goederen verbeurd verklaren, dan kan ieder huisvader zijne goederen tegen verwoesting, en zijne vrouw en kinderen tegen het doodend zwaard van de dienaars der Overheid beschermen, door zich te verzetten, ja is zelfs daartoe verplicht.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Op deze wijze hebben onze Vaderen ook het goed recht van den opstand tegen Spanje verdedigd. In de behandeling van het recht tot verzet hebben de theologen bijna altoos den *oorlog tegen Spanje* even aangestipt. Ze verdedigden dien oorlog met drie argumenten:

1°. *quia Philippus non erat rex absolutus, sed comes certis legibus adstrictus.* Onze Vaderen beschouwden het steeds zoo, dat zij met koning Philips eigenlijk niets te maken hadden, maar alleen met graaf Philips, en als zoodanig juist schond hij een menigte bepalingen, die hij bij de aanvaarding van zijn bestuur had moeten bezweren. Tengevolge van deze daad verloor hij zijn recht op gehoorzaamheid.

2°. *Quia pars imperii erat penes ordines*, d. i. bij de magistratus inferiores, bij de Staten Provinciaal en Generaal.

Het *eerste* argument diende om het verzet te rechtvaardigen, het *tweede* om het recht aan te toonen, dat de Staten hadden om soldaten in dienst te nemen. Met deze beide was echter het recht van het volk nog niet gevindiceerd om op te staan, en dat deed men door deze reden aan te geven:

3°. *quia saevitia gravabatur.* Alva en zijne troepen richtten eene algeheele verwoesting aan. Waar dan nog bijkomt, dat Philip's handelingen deden denken aan een formeelen buitenlandschen oorlog. Was Philips als graaf der Nederlanden opgetreden tegen de opstandelingen met een Nederlandsche legermacht, dan zou het nog iets anders geweest zijn, maar hij maakte als koning van Spanje gebruik van de Spaansche soldaten. Als zoodanig trad hij op als een vreemd vorst, en als zoodanig hebben onze Vaderen hem dan ook ontvangen.

Engeland's revolutie, waardoor Willem III er koning werd, is om dezelfde reden gewettigd. Het *Parlement*, waaraan een pars imperii gegeven was, riep Willem, en Willem volgde die roepstem. De koning van Engeland was ook certis legibus adstrictus, hij verbrak echter dien band, en het geroepen worden van Willem naar Engeland door het Parlement was niet anders dan geoorloofd verzet tegen den koning, om tegen hem de rechten van het volk te verdedigen en te handhaven.

§ 12. De magistratu in sua in ecclesiam relatione.

De vraag naar de juiste verhouding, waarin de Overheid zich tot de Kerk van Christus heeft te plaatsen, is daarom zoo uiterst moeielijk te beantwoorden, omdat hier twee verwante en toch principieel onderscheiden levenssferen op éénzelfde terrein bestaan, zonder dat er een derde macht aanwezig is, die, boven beide staande, beider recht aanwijst en desnoodig tegenover den schender handhaaft. De historie *toont dan ook, hoe, al naar gelang de* feitelijke *machtsverhouding is, nu eens de Overheid de Kerk van Christus onder haar juk brengt, dan de Kerk de Overheid van zich afhankelijk maakt en dan weer beide, schier zonder verband, los naast elkander bestaan en elk heurs weegs gaan. De Overheid kan de Kerk onder haar juk brengen òf door ze te vervolgen, gelijk Decius; òf haar, gelijk Constantijn deed, architectonisch in het organisme van het rijk onder rijkshoogheid in te zetten.*

De Kerk op haar beurt kan de Overheid van zich afhankelijk maken òf rechtstreeks door nabootsing van de hiërarchische theocratie, gelijk in de Middeleeuwen; òf wel de facto, indien zij het volk beheerscht en door het volk in den constitutioneelen weg de Overheid dwingt zich naar haar te voegen. De verhouding der indifferentie trad ook, waar formeel een ander recht gold, steeds in, wanneer in gelooflooze tijden de Kerk van Christus geen geestelijke kracht ontplooide, en uit dien hoofde de Overheid in haar noch een gevaarlijk concurrent noch een begeerlijk bondgenoot zag.

Het Byzantinisme, *ook wel* Caesaropapie *genoemd, die de volkskerk tot haar hypothese heeft, is door keizer Constantijn uit het Paganisme der Grieksch-Romeinsche wereld op de Christelijke kerk overgebracht en is na in de Middeleeuwen niet zoozeer formeel als wel in macht teruggedrongen te zijn in en na de Reformatie weer boven gekomen in de idee der nationale staatskerk, in den defensor fidei in Engeland, in het summo-episcopaat der Duitsche vorsten en in de pietas ordinum van Hugo de Groot, de theorie der Loevesteinsche factie en het stelsel van Erastus.*

De hiertegenover staande hiërarchische idee, *die de Overheid aan*

de Kerk onderwerpt en die nog steeds door de Roomsche kerk wordt voorgestaan, is verwant aan de Buddhistische en Egyptische tradities, uit het Judaïsme overgenomen en bedoelt theocratisch *te zijn.*

Alleen de Gereformeerde kerken *hebben* principieel, *zoowel het Byzantinisme als de theocratische hiërarchie pogen uit te bannen, door aan Kerk en Overheid beide een eigen sfeer aan te wijzen en den band tusschen beide te zoeken in de identiteit van den burger met het kerklid en in de onderwerping van beide aan Gods Woord.* Historisch *daarentegen is de consequente toepassing van dit beginsel niet gelukt en nawerking van de Judaïstische opvatting van het Oude Testament heeft ook in* artikel 36 *onzer Confessie en in de uiteenzetting onzer Dogmatici een nog maar al te duidelijk spoor achtergelaten.*

Het Anabaptisme, *met het Calvinisme niet te verwarren, bedoelde allen band tusschen Overheid en Kerk opzettelijk te verbreken, omdat het alle Overheid als onheilig minachtte en op gelijke wijze, doch uit omgekeerde beweegreden, pleit ook het systeem der* Fransche Revolutie *voor verbreking van elken band, omdat de verlichte burger de kerk van Christus minacht als product van obscurantisme en superstitie.*

Het gelukkigst zijn de consequentiën van het Gereformeerde beginsel tot dusverre ontwikkeld in de Vereenigde Staten van Amerika, *waar de Overheid als zoodanig toont God en Zijn Woord te eeren en deswege de vrijheid der kerken en hare autonomie volledig erkent, met dien verstande, dat ze wel de kerken welwillend bejegent, maar zich wacht voor elken maatregel, waardoor zij in het kerkelijk leven zou ingrijpen.*

Overheid *en* Kerk *zijn hierin* verwant, *dat beide van God ingestelde instituten zijn, die hun uitgangspunt vinden in de Gratia en in deze gevallen wereld zijn ingezet om de doodelijke werking der zonde tegen te gaan. Aan beide is krachtens dit karakter van fructus Gratiae gemeen, dat ze zich aansluiten aan de ordinantiën Gods, die in de schepping voor ons menschelijk leven gegeven zijn en in de derde plaats raken Overheid en Kerk elkander hierin, dat elk kerkelijk subject tevens subject der Overheid is en dat de kerk niet anders dan in dominio magistratus openbaar kan worden.*

Daarentegen zijn ze onderscheiden:

1°. *in zooverre de Overheid opkomt uit de Gratia Communis en de Kerk uit de Gratia Specialis;*

2°. *dat de magistratus natura sua leeft bij het natuurlijk licht en de Kerk natura sua bij het licht der Openbaring;*

3°. *dat de magistratus zijn τέλος in deze bedeeling vindt, terwijl het*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Koninkrijk Gods, waarvoor de kerk orgaan en instrument is, zich ver over de grenzen dezer bedeeling met haar τέλος uitstrekt;

4°. *dat de magistrale macht over alles gaat, terwijl de kerk alleen gezag oefent in de vergadering der geloovigen;*

5°. *dat de magistrale macht zich alleen uitstrekt over wat uitwendig apprehensibel is, terwijl de kerk in hoofdzaak op geestelijk terrein en dus in het onzichtbare haar kracht oefent;*

6°. *dat de magistraat dwingende macht bezit, terwijl de kerk alleen middelen van geestelijke overreding bezit;*

7°. *dat de magistraat zelf hoofd over haar rijk op aarde is, terwijl de kerk haar Hoofd in de Hemelen in Christus eert en gehoorzaamt;*

8°. *dat de magistratus in alle landen en tijden aanwezig is, terwijl de kerk slechts een zeer klein terrein had tot op Constantijn en ook nu nog niet een derde van de bevolking der aarde omvat en zelfs dit nog slechts voor het meerendeel nominaal;*

9°. *dat elke magistraat uit zijn' aard locaal of nationaal is, terwijl het juist de strekking der kerk is om zich als oecumenische, ja als catholieke macht over de grenzen van alle natiën heen te schuiven en eindelijk*

10°. *dat op eenzelfde plaats de magistraat nooit anders dan identisch kan zijn, terwijl de kerk zich in eenzelfde land, in eenzelfde plaats, ja in eenzelfde gezin in zeer geschakeerden vorm kan openbaren.*

De intieme aanraking tusschen Overheid en Kerk *ontstaat hierdoor, dat de kerk beginselen belijdt en propageert omtrent allerlei objecten, waarvoor de rechtsinstituten moeten uitgaan van den magistraat, met name omtrent het gezag zelf, het huwelijk, de opvoeding, de personen en de goederen, en omgekeerd doordien de kerk behoefte heeft aan het houden van vergaderingen, aan gebouwen, aan bezittingen en soms ook aan politiehulp om de haar toekomende rechten tegenover onwilligen te handhaven. Nu kan de Overheid bij de regeling dezer objecten de Kerk ignoreeren en bij haar uitwendig optreden haar declineeren door op haar terrein te treden en haar te wringen in rechtsregelen, die met haar natuur in strijd zijn. Maar ook omgekeerd kan de Kerk in* constitutioneele rijken *door haren invloed op de geesten haar beginselen aan de Overheid opleggen.*

Hieruit wordt vanzelf een worsteling *van macht met macht geboren, die verschillen zal naar het historisch verleden, naar de eenheid of gedeeldheid der bevolking en belijdenis, naar gelang de Overheid paganistisch, zelf Christelijk of indifferent is, naar den aard der belijdenis en der kerkenorde, waaronder de kerken leven, naar den aard der*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

staatsinstellingen, in zooverre die meer absolutistisch of democratisch kunnen zijn en eindelijk naar gelang van de rijpere of minder rijpe ontwikkeling der bevolking.

Vandaar, dat één regel niet voor alle toestanden kan gelden.

Vraagt men echter naar de norma, *die hier als ideaal in 't oog moet gehouden, dan behoort gestreefd te worden naar zulk een toestand, dat de Overheid zelfstandig en iure discretionis haar staatsinstellingen in overeenstemming brenge met de ordinantiën Gods, gelijk die bij het licht der natuur, maar ook door Gods Woord kunnen gekend worden, en dat de kerken van hare zijde zich geheel vrij naar eigen aard ontwikkelen, zich autonoom inrichten en in eigen onderhoud voorzien.*

Voorts, dat de Overheid, zonder keur, de kerken in het publieke recht *opneme:*

1°. *door haar als een verschijnsel van eigen type in het volksleven die burgerrechtelijke positie te geven, die door haar geëischt wordt, en*

2°. *door haar advies in te winnen over de regeling van alle aangelegenheden, die van gemengd karakter zijn;*

en eindelijk, dat de beslissing in deze worsteling hierin gevonden wordt, dat de Overheid als in den Staat de architectonische macht autonoom en souverein haar wil doorzet, maar dat omgekeerd de kerken door haar invloed op de burgers van het land in de parlementaire vergaderingen *haar invloed doen gelden om te weren, wat met haar beginselen strijdt en te doen gelden, wat uit haar beginselen voortvloeit.*

Het vraagstuk of de Overheid custos utriusque legis is, ligt buiten dit geding, overmits deze quaestie betrekking heeft op de zelfstandige taak der Overheid en niet voortvloeit uit hare verhouding tot de kerk van Christus.

I. *Het eerste punt, waarop in de § de aandacht gevestigd is, is* de oorzaak van de ongelegenheden, verwikkelingen en worstelingen, waartoe de verhouding van de Overheid tot de Kerk aanleiding gaf.

Hoe komt dit toch, dat, terwijl de Overheid met betrekking tot andere instituten en lichamen spoedig in eene vaste verhouding gekomen is, in de geschiedenis van de laatste 18 eeuwen het punt van de verhouding tusschen Overheid en Kerk telkens opkomt en een nieuwe regeling zoekt, zoo zelfs, dat de grootste staatsman dezer eeuw *von Bismarck* in dezen strijd veeren moest laten, en dat in ons land in toenemende mate de *kerkelijke quaestie*

op den voorgrond dringt en de geheele politiek beheerscht? Die oorzaak is in de § daarin aangegeven, dat we in de *Overheid* en in de *Kerk* te doen hebben met twee machten, die *elk uit eigen wortel opkomen, zonder dat er nu eene macht aanwezig is om voor die twee machten de onderlinge verhoudingen te regelen en casu quo, indien één van die beide machten usurpeerend optreedt tegenover de andere, de usurpatrix terug te dringen.* Daaruit worden alle ongelegenheden geboren. Nu versta men wel, dat, als hier gesproken wordt over twee machten, zonder dat er een hoogere macht aanwezig is om voor die twee machten de onderlinge verhoudingen te regelen, met deze laatste woorden alleen bedoeld wordt, dat zulk een hoogere macht *niet* aanwezig is *in aardsche, menschelijke vormen*, want natuurlijk is die macht er wel. Beide, de Overheid en de Kerk zijn ingesteld door den Heere onzen God, en omdat de Overheid en de Kerk beide Zijne scheppingen zijn, heeft Hij ook aan beide een bestemming aangewezen, voor beide Zijne ordinantiën ingesteld en staat het dus krachtens die ordinantiën vast, in welke verhouding God wil, dat die twee machten tegenover elkander staan zullen. Maar we gevoelen, dat we hiermede nog niets vorderen in onze worsteling op aarde. In zooverre is er Één, die over alles beslist, die voor alles Zijne wetten stelt, Zijne ordinantiën geeft en openbaart en die te Zijner tijd in het jongste Oordeel over alle ongerechtigheden een definitief vonnis zal vellen, ja Een, die door Zijne providentieele leiding in den loop der historie Zijnen zegen geeft en onthoudt, naar gelang Overheid en Kerk in Zijne paden wandelen. Hiermede evenwel rekenen we op dit oogenblik niet, om deze reden, *dat wanneer we hier spreken van Overheid en Kerk, we dan spreken van* twee concrete aardsche phaenomena *in deze bedeeling en wel concreet daarin, dat in deze bedeeling hier op aarde geen hoogere macht boven die twee machten staat.*

Dit moet daarom met nadruk op den voorgrond worden geplaatst, omdat er *een zeer sterke aanleiding* bestaat, *om reeds bij één uitgangspunt de geheele quaestie van de verhouding tusschen Overheid en Kerk te vervalschen.*

Waarin is die aanleiding gelegen?

1°. Hierin, dat er eens een toestand op aarde bestaan heeft, waarin dit bezwaar verviel. Eens heeft er op aarde een rechtstreeksche Theocratie bestaan. Eens heeft God de Heere een volk gesticht enkel met het doel om Zijne kerk te bewaren, te dragen en over te brengen naar volgende eeuwen en werd het volk van Israël niet door den Heere geregeerd als andere volkeren, maar rechtstreeks, theocratice.

Nu bestaat dit theocratisch karakter van het volk van Israël hierin, dat juist in Israël uitkomt, wat in de § geconstateerd wordt en dat thans ontbreekt, n.l. *dat in Israël God de Heere Zelf rechtstreeks volkswetten aan het*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

volk gegeven heeft. Bij alle andere volken bestonden leges humanae, maar bij Israël heeft geen enkele lex humana bestaan en geen enkele koning of regeering van Israël, die de eigenlijke wetten heeft gegeven. De eenige Wetgever daar was God de Heere Zelf.

2°. In Israël had God de Heere een rechtstreeksch middel gegeven om door de *Urim en Thummim* Zijnen wil te ondervragen en bovendien heeft de Heere in Israël gedurig door Zijne *profeten* en door andere rechtstreeksche Openbaringen ook eigener beweging Zijnen wil bekend gemaakt en

3°. heeft God de Heere in Israël door *rechtstreeksche opzettelijke straffen* ingegrepen in het leven van het volk om verkeerde verhoudingen te breken.

Metterdaad hebben we in Israël in den meest *concreten* vorm met een rechtstreeksch gouvernement van God over Zijn volk te doen, en dus ook, hetgeen er in ligt opgesloten, met eene rechtstreeksche aanwijzing van God, hoe Hij wilde, dat in Israël de verhouding tusschen de magistratus en de kerk zijn zoude. God is het, die daar den toestand gegeven en verordend heeft; God is daar de macht boven de Kerk en de Overheid, die aanwees, hoe de verhouding tusschen Overheid en Kerk zijn moest en die, indien de eene macht in het terrein van de andere overtrad, de schending van beide machten terugdrong en hun eigen positie handhaafde.

Nu ligt in den aard der zaak, waar we die regelingen thans nog bezitten, omdat ze in Gods Woord vervat zijn, dat er bij alle volkeren, die bij het Woord Gods leven een zeer sterke neiging, verleiding en verzoeking moet opkomen om toenmalige toestanden en regelingen ook nu nog op onze toestanden en onze aangelegenheden toe te passen. Doet men dit, dan ontstaat daardoor deze *incongruentie*, dat men een regeling, die alleen daar behoorde, waar er een derde macht op aarde aanwezig is, overbrengt op een toestand, waar die derde macht op aarde ontbreekt. De groote *dwaling*, die op dit terrein eeuwen door heeft voortgewoekerd, is grootendeels uit *die fout voortgekomen.*

De poging om de verhouding tusschen Overheid en Kerk uit het Oude Verbond over te brengen op den toestand van het Nieuwe Verbond, is de vruchtbare bron geweest, waaruit verreweg de meeste errores op dit stuk zijn voortgekomen. En hoewel de *Gereformeerden* in de dagen der Reformatie sterk de noodzakelijkheid gevoeld hebben om daartegen te waken, is het ontegenzeggelijk waar, dat wanneer ze *practisch* gingen redeneeren, ze *in dezelfde fout vervallen* zijn. Doch hierover gaat het hier natuurlijk niet.

Waar de verhouding tusschen Overheid en Kerk, gelijk die in Israël gegeven was, op onze toestanden zal worden overgebracht, daar wordt aan de Overheid de wetgevende macht ontnomen In Israël had de Overheid geen wetgevende

macht. Waar nu echter ieder toestemt, dat alle Overheid buiten Israël wel wetgevende macht bezat, moet uit de vermenging een conflict worden geboren, wanneer men ten eenemaal de Overheid neemt als wel bevoegd en ten andere maal als onbevoegd. Deze fout, die de vruchtbare bron van dwaling was, laten we op dit oogenblik rusten om de vraag te doen:

II (α). Wat was het historische verloop, waarin zich de verhouding van de Overheid tot de Kerk in groote trekken ontwikkeld heeft?

Bij het beantwoorden dezer vraag beginnen we met *de kerk eerst te subordineeren onder het meer algemeene begrip van religieuse vereeniging.* Doch we doen dit niet zonder voorbehoud, want in de dagen van *Schleiermacher* is dit subordineeren van de kerk onder het genus Religionsverein juist de oorzaak geweest, waaruit de geheele denatureering van de kerke Gods is voortgekomen, en we weten, hoe hij met dit begrip juist de geheele evolutietheorie op de kerk van Christus toegepast heeft. Hier echter subordineeren we en met recht.

Waarom met recht? Omdat de Overheid een instelling Gods is voor alle volken en natiën, dus niet alleen voor die volken en natiën, waarin de kerk van Christus optrad.

Nu bestond in die oudere volkeren en natiën, waarin de kerk van Christus nog niet optrad, toch een *religieus analogon.* In Indië bestaat geen Buddhistische kerk. Dit wel te zeggen is een miskenning van het univoque karakter van het woord kerk.

Wel bestaat er in *Indië,* in *China* en allerwegen eene genootschappelijke vereeniging met een religieus doel, ontstaan door den natuurlijken trek van het menschelijk hart naar gezelligheid en vereeniging, onder de aandrift van religieusen Trieb geopenbaard.

Nu spreekt het vanzelf, dat de Heidensche Overheid, die tegenover de religieuse vereeniging een zekere positie had ingenomen, de verhouding tusschen de beide machten op de een of andere wijze geregeld en geordend heeft, dat, toen het Christendom de wereld inging, die Overheidspraktijk in alle landen, waar de kerk van Christus kwam, bestond, en dat juist daarin *het gevaar* lag, *dat de Overheid, zoodra ze de Kerk van Christus zag intreden, die Kerk op één lijn plaatste met de andere Religionsvereinen* en aan de kerk wilde opleggen zich te plooien in dezelfde voegen, die ze voor die religieuse vereenigingen in 't leven had geroepen.

Daarom is het noodzakelijk om terug te gaan tot het meer algemeene begrip van de verhouding van de Overheid en de Religionsverein.

1°. In dit opzicht is het meest van belang de verhouding van de Overheid tot de Religionsverein, zooals die in het Romeinsche rijk bestond.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

A. Het Romeinsche Rijk.

Omdat de Christelijke kerk optrad in het Romeinsche rijk en ze drie eeuwen lang binnen den kring van dat rijk besloten bleef, was de groote quaestie voor de Christelijke kerk bij haar optreden in de wereld deze: welke hare verhouding was tot het Romeinsche keizerrijk. Stellen we ons voor oogen het oecumenisch karakter van het Romeinsche rijk, dat zich over het Oosten, het Noorden van Afrika en het Zuiden en Westen van Europa uitstrekte, dan is er nergens iets van de kerk van Christus te bespeuren of ze ligt binnen de grenzen van het Romeinsche rijk. Dit was de Overheid, waaronder de kerk van Christus optrad in de drie eeuwen, die voor haar uitbreiding en beteekenis van het grootste gewicht zijn geweest.

2°. Dit nu moet niet in den strengsten zin enkel tot de Romeinsche Overheid beperkt, maar ook de *Grieksche Overheid* moet hierbij ingesloten. Immers let men op het beginsel, dan zijn de verhoudingen in Griekenland en in het Romeinsche rijk eigenlijk op gelijke wijze geregeld.

Vraagt men nu, welke die verhouding was, dan vinden we *in het Romeinsche rijk* van meet af altoos en alle eeuwen door vastgehouden aan *één beginsel*, aan ééne gedachte, dat de religie de ziel van den staat is. De Romeinen beroemden er zich dan ook op, dat de *cives Romani erant religiosissimi* van de wereld. En in dien zin genomen was dit feitelijk waar.

Nu spreekt vanzelf, wanneer men de religie beschouwt als de ziel van den staat, dat dan de staat het corpus, het σῶμα van de ziel is, en *dat*, gelijk door het lichaam in deze aardsche bedeeling de ziel beheerscht wordt, zoo ook de Overheid, *de staat, als het σῶμα van de religie feitelijk het leven van de religie beheerscht.* Er is dan ook in de eeuwen van Rome's bloei geen sprake van zelfstandige uitingen van godsdienstig leven; integendeel, alleen *de staat is godsdienstig en de burgers zijn het niet.* Dit is duidelijk uit het volgende te zien.

In de eerste eeuwen maakten de *Patriciërs* den staat van Rome uit, de *Plebejers* daarentegen telden voor het staatsleven niet mede. Opmerkelijk is nu, dat in de eerste eeuwen, zoolang de *Plebejers* van het staatsleven uitgesloten zijn, ze geen godsdienst hebben. *Godsdienst bestond er alleen bij de Patriciërs. In de comitia curiata* en bij alle handelingen, die van den staat uitgingen, trad de *staatsreligie* naar voren, *in de comitia tributa* daarentegen, waar de Plebejers saamkwamen, was *van godsdienst geen sprake.* De Plebejers hadden ook geen tempel, waarin ze saamkwamen. Er bestond onder hen wel een religieus gevoel, maar zonder uitingen naar buiten. Alleen de religie van den staat uitte zich naar buiten. De *staatsgod van Rome was de Juppiter Capitolinus*, dien ze aanbaden, en de *Vestaalsche maagden*, die den dienst van Hestia of Vesta waarnamen, waren de belichaming van Romeinsche regeer-

kracht. *Hestia was de godin van het Romeinsche gouvernement.* In haar aanbad Rome zich zelf. Al wat in Rome van staatswege geschiedde, geschiedde altoos op godsdienstige wijze, zoowel in 't civiele als in 't militaire. Maar ook omgekeerd hadden de priesters in Rome geen oogenblik eene zelfstandige positie, daar de Religionsverein niet naast den staat stond, maar deze de staat zelf was. De *flamines* en *pontifices* werden door de Overheid benoemd, hetgeen niet zeggen wil, dat de koningen of consuls dit deden, want de benoeming had in Rome plaats met medewerking der centuriën. Doch dit raakt slechts de wijze, waarop de benoeming tot stand kwam, maar geen oogenblik is er sprake van een zelfstandig optreden van de Religionsverein en van een club van geestelijken of hierdoor wordt een zeer beperkt aantal van flamines en pontifices aangeduid. De pontifex maximus stond wel hoog in eere, maar hij oefende volstrekt geen oppermacht uit. De flamines en pontifices waren armen van den staat; organen, waardoor de Overheid het innerlijke leven, dat van de Goden werd afgeleid, naar buiten liet treden.

Hiermede hangt samen, dat in den strengst mogelijken zin de Romeinen *een nationalen godsdienst,* een volksgodsdienst hadden en dat het denkbeeld van eene algemeene religie voor alle volkeren eerst dan te grijpen was, als de Romeinen de geheele wereld met het zwaard zouden veroverd hebben en de Romeinsche godsdienst de godsdienst der wereld zou zijn geworden.

Toen in het tweede tijdperk der Romeinsche geschiedenis de *Plebejers* van lieverlee mee opgenomen zijn in het publieke leven, zijn zij ook tegelijk ingetreden in de Romeinsche religie, maar ook toen eerst en het is eerst nog weer later, dat ze de verkiesbaarheid voor het pontificaat en flaminaat verkregen en alleen *in laatste instantie zijn ze burgerlijk en religieus op voet van gelijkheid met de Patriciërs komen te staan.*

Hiermee hangt samen, *dat de Romeinen in overwonnen landen niet hun godsdienst propageerden, maar eenvoudig den godsdienst, die in dat volk bestond, lieten bestaan.*

Waarom was dit natuurlijk? Alleen om deze reden, dat bij de Romeinen de religie de ziel van den staat was. Werden nu de vreemde overwonnen landen, door wingewesten van het Romeinsche rijk te worden, daarbij ingelijfd, zoodat ze een deel van het staatsorganisme werden? Neen, ze werden alleen bezit, maar niet een organisch deel van den staat. De inwoners van zulk een overwonnen land werden in zulk eene provincie niet Romeinsche burgers, maar ze bleven Galli, Picten, Kelten enz., ze bleven, wat ze waren. Aan enkele personen werd *als* eene *gunst de civitas Romana,* het Romeinsche burgerrecht *verleend,* zooals ook blijkt uit de geschiedenis met *Paulus.* Daaruit blijkt dus, dat de inwoners der overwonnen landen niet een integreerend deel van het

staatslichaam, geen Romeinsche burgers werden en juist daarom, omdat ze geen deel van het staatsorganisme werden, bleven ze ook buiten de religie van Rome staan. Denken we ons in, dat de oorspronkelijke inwoners van Rome, de *Plebejers*, die als overwonnenen beschouwd werden, buiten de religie stonden, dan volgt eo fortiori, dat de inwoners van de overwonnen volken geen godsdienst hadden. *Het begrip staatsgodsdienst was een Romeinsch aristocratisch begrip, waarin de Romeinsche trots zich openbaarde.* De staat was hun god, want de staat gaf hun macht om over de andere volkeren te heerschen. Bij de Romeinen toch bestond *geen propageeren van religie, maar van macht.* Zij namen bezit van volkeren en goederen.

b. In de tweede plaats was Rome verplicht voorzichtig met de menigte overwonnen volken om te gaan. Rome's macht was wel groot, maar bedenkt men de taak van den Romeinschen staat, dan gevoelt men hoe moeielijk het was, dat ééne stad een physieke macht bezit, die de geheele wereld beheerscht. Rome wist, dat er niet de minste sprake was van een duurzame stilheid en bevrediging der overwonnen volken, wanneer ze het goden- en priesterdom dier volken aantastte. Door dit niet te doen, bezorgde zij zich een bondgenootschap van macht in de priesteren, welke zeiden: „Rome houdt ons in stand, eerbiedigt en mainteneert ons."

Toen nu het Romeinsche rijk langzamerhand op het hoogtepunt van ontwikkeling kwam, deed zich een verschijnsel voor, dat voor het Romeinsche rijk fataal is geworden.

Het is ons bekend, hoe in de *Grieksche staten*, reeds in de dagen van *Socrates de beschaafde volksklasse aan de religie* was *afgestorven*, toen reeds philosophisch gevormd was en den nationalen godsdienst niet meer als werkelijk object van vereering aannam. Deels in *philosophische scholen*, deels in *mysteriën* zocht het leven van de beschaafde klasse eenen uitweg; voor de mystiek van het gemoed in de mysteriën, voor het denkend bewustzijn in de philosophische scholen.

Ditzelfde verschijnsel vinden we reeds in de eerste eeuw voor Christus ook *in het Romeinsche rijk.* Ook daar was door de toenemende weelde en den invloed van de Grieksche philosophie en mysteriën en evenzoo door de Oostersche mysteriën een geheel andere wereld van gedachten bij de beschaafde klasse opgekomen. Ze geloofde niet meer, maar had een eigen denkwereld. *Augur augurem ridet* is het bekende spreekwoord, als de eene een anderen bezig zag om zijn' zoogenaamden dienst te verrichten, lachte hij, denkende: ge gelooft er toch niets van. Maar, omdat de religie in Rome geëmpsycheerd was in het corpus van den staat, met het wezen van den staat was saamgegroeid, viel er in den aard van de zaak niet aan te denken, dat de Overheid

den uitwendigen dienst zou hebben kunnen nalaten. Ook toen de officieren en commissarissen bij het leger reeds geheel afgestorven waren aan de oorspronkelijk nationale religie, bleven ze het doen van offeranden in het leger, het augurium, en al wat met den nationalen eeredienst saamhing, stipt nakomen. Daaraan te tornen werd beschouwd als aanranding van de majesteit van den staat. *Het Rome uit die dagen was een op en top conservatiefe macht*, en het conservatieve brengt mee, dat men de vormen in stand houdt, ook al is het wezen weggestorven.

Dit maakt, dat juist daardoor de staat van Rome zijn ziel verloor, dat de religieuse grondslag van den Romeinschen staat wegzonk, *en eindelijk geheel verdween.* Maar toen moest de looze, holle vorm in elkaar slaan en daarin ligt metterdaad de oorzaak van den ondergang van het Romeinsche rijk. Het Romeinsche volk was krachtig, energiek en machtig, zoolang het geheele volk aan den in den staat geïncorporeerden nationalen god geloofde. Toen evenwel het volk daaraan afgestorven was, was de band van eenheid, die het Romeinsche volk saamhield, gebroken, en van die dagen af dateert *„the decline of the Roman empire"*, zooals *Gibbon* het noemt.

Nu heeft integendeel op 't laatst, eer het tot die losweeking kwam, dat religieus nationale bewustzijn *eene verheffing* gekregen door het bijkomen van de volgende oorzaak.

Toen 't Caesarisme was opgekomen en, terwijl op conservatieve wijze niet aan de vormen geraakt werd, één man feitelijk alle macht in zich vereenigde, begon de Caesar voor de oogen van den staat als de verpersoonlijking van den staat te gelden. Men begon in elken opvolger, Caesar of Augustus, een goddelijke incarnatie te zien. En wanneer gesproken wordt van *„divus Augustus"* op munten, gebouwen en standbeelden, dan moeten we dit niet opvatten als eene zinledige bijvoeging, maar wordt daarmede in ernstigen zin bedoeld, dat men geloofde, dat in dien Caesar of Augustus een *incarnatie* voorstond *van den staatsgod.* Daardoor nu werd voor een tijdlang the decline van het Romeinsche rijk tegengehouden. Natuurlijk, waar de beschaafde klasse niet meer geloofde in Juppiter Capitolinus, in Hestia en andere nationale goden, waar ze daaraan afgestorven waren, leefde daarentegen juist wel bij de beschaafde klasse de heldenvereering van hun keizer, de vereering van het genie, van dapperheid, moed, grootheid en macht, die in zulk eenen Augustus uitblonk. Zoo herstelde zich in den vorm van divus Augustus een wezenlijk geloof aan eene goddelijke incarnatie, die in den persoon van Augustus als centrale organisatie van het staatsleven gegeven was. Vandaar, dat, toen later de Christenen weigerden voor den divus Augustus te wierooken en voor hem neer te knielen, men daarmee met de Christenen geen proef had willen nemen

als Nebucadnezar met Daniël deed, n.l. of ze hun eigen God of dien van den Romeinschen staat aanbaden, neen, maar weigering der Christenen stond gelijk met de loochening van het goddelijk karakter van den Romeinschen staat, was aanranding van de Majesteit van den staat als zoodanig en in dien zin een daad van opstand tegen het gezag van Rome. Daardoor en niet uit persoonlijke geprikkeldheid aarzelden de Romeinsche keizers niet om de *Christenen* ter dood te laten brengen. Immers ze waren vijanden van den Romeinschen staat, en daarom *hostes rei publicae*.

Ditzelfde beginsel heeft men in *Duitschland* tijdens den Culturkampf in het begrip *„Staatsfeindliche Partei"* op den voorgrond zoeken te schuiven.

De Romeinsche religie laten we thans rusten, om iets op te merken, wat niet rechtstreeks, maar zijdelings hiermee saamhangt, en wat ons later te pas komt, n.l. *dat zich gelijktijdig met het ongezond worden van het leven in den Romeinschen staat in Rome het wezen van de corporatie, het collegium, het Vereinswesen begon te ontwikkelen.*

Het Vereinswesen had op zichzelf in Rome geen recht van bestaan, want de absolute staat zorgde voor en verzorgde alles. Maar hoe meer de ontwikkeling voortschreed en hoe minder men zich in het Romeinsche staatsleven thuis gevoelde, des te sterker ontstond de behoefte om op eigen terrein, in afzonderlijke corporatie voor bepaalde doeleinden zich te vereenigen. Zoo zijn de genootschappen opgekomen als uitingen van het burgerleven, die anders in Rome niet op hun plaats waren. Deze genootschappen waren voor alle doelen, *ook voor religieuse doeleinden*, ingericht. Zoo kwam er van lieverlee in Rome een massa vreemdelingen, die een eigen religie overbrachten en in een corporatie of collegium zich aaneensloten om te verrichten, wat hun godsdienst eischte. Evenzoo waren er ook veel *Joden* naar Rome gekomen, die een stil en gerust leven leidden en in eene corporatie aaneengesloten waren met betrekking tot de besnijdenis, het paaschmaal, lectuur en synagoge.

Men gevoelt, hoe *het leven van die collegia voor den staat van Rome een ernstig gevaar* begon op te leveren. In die collegia toch traden georganiseerde kringen op, die aan het leven van den Romeinschen staat vreemd waren. Vandaar het verschijnsel, dat de Augusti, de keizers, er spoedig toe overgingen om die collegia tegen te werken, ze te besnoeien en eindelijk geheel te verbieden. Het eenige, wat ze overlieten, zijn de *collegia ad funera*. Dit moesten ze wel, omdat de vreemdelingen gewoon waren hun lijken te begraven met eigen godsdienstige plechtigheden. In den tijd dus, toen Paulus te Rome vertoefde om het Evangelie te prediken, was de eenige vorm, waarin de kerk van Christus daar optrad, de vorm van de *collegia licita* en de eenige daarvan waren de zoogenaamde collegia funeralia.

Deze opmerking moest gemaakt om aan te toonen, op welke wijze de vreemdelingen in Rome positie namen en omdat dit van invloed is op de intrede van het Christendom in de wereld.

Korter kunnen we spreken over

B. Griekenland.

De Grieksche ontwikkeling is voor ons doel niet van zooveel gewicht. In de Grieksche wereld vinden we in hoofdzaak dezelfde idee als in de Romeinsche, met dit groote verschil, dat bij hen elke stad van beteekenis eene autonome macht vormt en er een eigen religie op na houdt. *Niet* als bij Rome bestaat er *eene groote Grieksche religie*, integendeel bestaat er eene aparte religie in Athene, Sparta, Thebe en Corinthe etc. *Overal* bestaat er eene afzonderlijke eeredienst, *een stedelijke godsdienst*, een god en godsdienst, waarvan de dienst bijzonder aan eene bepaalde stad verbonden was, zooals uit het voorbeeld van *Pallas Athene* en de gansche mythologie blijkt. In die steden was de dienst van de daar thuis behoorende goden en godinnen evenzeer *staatszaak* als in Rome, d. w. z. ook in de staten van Griekenland wilde de staat, wat hem zelf betreft, alleen de door hem zelf gedecreteerde religie, en de vraag, of de stad een nieuwen god of godin er bij zou nemen, werd bij stadsbesluit door de burgers in de publieke *βουλή* beslist. Ook het aanstellen van ambtenaren en het vieren der religieuse feesten werd als publieke aangelegenheid, niet door een afzonderlijke geestelijke of kerkelijke commissie, maar door de stad als zoodanig door de *βουλή*, door de *πολῖται* beslist.

Dit alles is dezelfde idee, dat *de religie* niet iets is, dat bij het nationale leven bijkomt, maar dat *de ziel van het nationale leven* daarin school. Dit verhindert daarom niet, dat de eeredienst van andere steden in de eigen stad wel gedoogd werd, mits ze maar nooit in contrast kwam met den eeredienst van den inheemschen god. Het voorbeeld van *Socrates* toont, dat hij om geen andere oorzaak den giftbeker heeft moeten drinken, dan omdat hij de nationale goden van Athene als zoodanig had aangerand.

Waarom werden *de overige philosophen* dan niet ter dood veroordeeld? Antw.: ze deden hetzelfde, maar *conservatief behielden ze den vorm, terwijl ze inwendig aan het wezen waren afgestorven.* Ditzelfde treffen we ook in *Roomsche landen* aan, waar de helft niet meer in de leer der Roomsche kerk gelooft; toch laten ze zich trouwen in de kerk en wonen ze eenmaal per jaar de mis bij. Conservatief wordt de uitwendige vorm gemainteneerd. In de *Engelsche staatskerk* is eveneens een groot gedeelte aan de confessie en religie afgestorven; toch schikken ze zich in den orthodoxen vorm van eeredienst. Atheïsten beklimmen den kansel, bidden de oude gebeden der vaderen en lezen de wonderen uit de Schrift voor. Ditzelfde vindt men ook in de *Synodale kerk* ten

onzent, maar niet in zoo sterke mate. Omdat men bij ons frecher is, breekt men ook met den vorm. Bij doop en trouwen echter zijn nog volkomen de uitwendige vormen bijgehouden.

Zoo deden ook de meeste Grieksche philosophen en daarom bleven zij ongemoeid. En juist daarom staat Socrates hoog, omdat hij den schijn verachtte en daardoor ter dood werd veroordeeld.

Nemen we dit alles saam, dan zien we, dat in de Romeinsch-Grieksche wereld, als toongevende macht, toen de kerk van Christus uit de windselen van Israël losgemaakt, oecumenisch in de wereld intrad, in de wereld van die dagen een bepaalde opinie bestond omtrent de verhouding tusschen Overheid en religie. Er was natuurlijk in de Romeinsche wereld en in Griekenland een zoogenaamde Religionsverein. Daarom past de categorie van *Schleiermacher* niet op dit geval, maar wel is waar, *dat de religie* als eene staatszaak *werd beschouwd,* niet als een tak van den staat, maar *als de centrale wortel, waaruit de staatsmacht opkomt en dat dientengevolge alle zaken van religie onder autoriteit, sub auspiciis en secundum nutum van de Overheid gedirigeerd werden.*

Verplaatsen we ons op ander terrein, naar *Indië* en *Egypte,* dan zien we daar dezelfde quaestie opduiken, maar op geheel verschillende wijze beantwoord.

Men is gewoon bij de verhouding van kerk en staat te beginnen met de Reformatie of met het opkomen van het Christendom onder het Nieuwe Testament. Dit nu is oppervlakkig. Toen toch de kerk van Christus de wereld intrad, hadden de menschen reeds lang over dat punt nagedacht. Er lag een historie van eeuwen achter. Een bepaald denkbeeld en opinie was er ingevoerd en tot vastheid gekomen en de toen bestaande denkbeelden werkten machtig in op de verhouding van het Christendom tot de Overheid. Het is dus van groot belang wel te letten op de toen bestaande courante opinion.

De *Buddhistische, Egyptische* en *Joodsche religie* zien we een geheel verschillende meening voordragen.

Bij Buddhisten en Egypten treedt een geheel ander verschijnsel op den voorgrond, dat men gewoonlijk het kastenstelsel noemt, en het is dit kastenstelsel, *waarin eigenlijk de relatie van Overheid tot religie bij die volkeren is uitgedrukt.*

Wat ligt er in dit kastenstelsel?

C. In Indië is het verder ontwikkeld en scherper ingedrongen dan in Egypte.

In het kastenstelsel heeft men tot op zekere hoogte hetzelfde verschijnsel, wat men bij de *Roomsche kerk* vindt in de *sejunctie van clerus en laici.* Dit denkbeeld heeft eene beteekenis. De scheiding van clerus en laici berust op de overtuiging, dat de clerici een ander soort menschen zijn, dat ze dit niet

oorspronkelijk waren, want dat ze, evenals de anderen, uit laici geboren zijn, maar dat ze door een bovennatuurlijke goddelijke daad van ordinatio of unctio presbyterialis en sacerdotalis een ander soort menschen worden en daarom buiten de gewone menschelijke samenleving moeten staan en ook niet huwen mogen. Alleen zijn zij gerechtigd om den dienst van God waar te nemen, en daar ze met hoogere gaven voorzien zijn dan de andere menschen, moeten ze ook aan een hoogeren standaard van zedelijkheid beantwoorden. In de Roomsche kerk is dit wel niet tot een bepaalde kaste ontwikkeld, maar het grond-denkbeeld ligt er toch metterdaad in.

Ditzelfde denkbeeld nu is in de Indische wereld tot *absolute* ontwikkeling gekomen. De menschen worden er ingedeeld in soorten, ten eerste in den grooten hoop, die tot de laagste soort behooren, de tweede soort stond hooger, evenzoo de derde, vierde en vijfde soort. Nu beweerde men evenwel volstrekt niet, dat de menschen in de verschillende kasten een verschillend vermogen, beschaving en intellect bezaten, neen, daarin zocht men het verschil niet, maar wel werden ze als een ander soort wezens van andere herkomst beschouwd, als aparte groepen, waarvan de een niets met den ander te maken had. Het was *de poging om de menschen hiërarchisch te gradeeren,* om graden van menschelijke wezens, elk met een eigen type in opklimmende reeks op elkaar te doen volgen. Elke kaste vormt in zich zelf een geheel afgesloten maatschappij, meestal was ook de overgang van de eene in de andere kaste absoluut verboden.

Nu spreekt vanzelf, dat waar die *grondgedachte van evolutie, die in het Pantheïstische Indische leven niet kon uitblijven,* eenmaal er toe geleid had om te onderscheiden tusschen soorten van menschen, nu ook niet alleen één van die soorten voor de Religionsverein moest worden geseponeerd, maar ook dat de kaste, die de zaak der religie voor zich nam, eo ipso de hoogste kaste was. We hebben dus *drie begrippen:*

1°. *van een gradatim opklimmende hiërarchie van afzonderlijke soorten van groepen van wezens;*

2°. *dat dus ook de religie, als een aparte corporatie of kaste, eene aparte organisatie krijgt;*

3°. *dat eo ipso de religiekaste boven alle andere kasten stond.*

De vorsten en regenten, die te zamen het Overheidspersoneel uitmaakten, moesten krachtens dit beginsel ook eene kaste vormen. Zoo kreeg men een Overheidskring, een *regentenkaste,* die ook een eigen centrum, een eigen organisatie en peripherie had, doch die naast de geestelijke kaste stond, waaraan de bediening der religie toekwam. En daar de religie boven de Overheid primeerde, nam *de religiekaste de eerste en de Overheidskaste de tweede positie in.*

Hier bestaat dus een gansch andere verhouding.

In de *Romeinsch-Grieksche wereld* bestaat het sterkste *monisme* van den staat; *in Indië en Egypte dualiteit,* hier dirigeert de staat de geheele religie, daar weer staat omgekeerd de priesterklasse boven de kaste, waaruit het magistraatspersoneel opkomt.

De vorsten in Indië waren wel in hun kaste oppermachtig en in zooverre absolute monarchen, maar daar de kaste, waaruit de regenten opkwamen niet primeerde, was het leven in die kaste afhankelijk van bepalingen, die door de priesterkaste gesteld waren. Deze bepalingen raakten:

1°. de quaestie, wie als regent zou optreden, 2°. de opvoeding van den nieuwen regent, 3°. menig stuk in de wijze van regeering.

Er was metterdaad een gebondenheid. *De Overheidskaste was feitelijk door voor heilig geldende bepalingen gebonden.* De priesterlijke macht had geen gezag om bij overtreding dier bepalingen dwang te oefenen, maar zoodra de Overheidskaste in iets tegen de *adat* zondigde, was alle recht voor de kaste vervallen. Dit maakte vanzelf, dat de kaste uit zucht naar zelfbehoud de adat der religiekaste zoo streng moest eerbiedigen. Zoo heerscht ook op Java *de adat* als eene lex aeterna en *bestaat zij uit bepalingen, waaraan het uitwendige leven vanwege de religie gebonden is.* Niemand heeft er iets over te zeggen, niemand kan straffen, maar degeen, die ze schendt, maakt zich zelven rechteloos. De absoluta poena capitalis verhindert de schending der adat.

Resumptie:

In de Indische en Egyptische wereld vinden we de religie zelfstandig optredend, op eigen wijze georganiseerd en wel in het architectonisch gebouw van den staat onder de Overheid staande, maar door de adat de Overheid dwingende en beheerschende.

De verhouding is dus een gansch andere dan in de Romeinsch-Grieksche wereld. Daar toch bestaat volle vrijheid van religie in eigen Religionsverein optredend, die door hiërarchie eigenlijk de grondwet van den staat stelt.

We vervolgen met de bespreking van de Joodsche wereld, niet de Israëlietische.

D. De Joodsche wereld is n.l. het samenstel van verhoudingen, dat men vond in het *Sanhedrin* en in den eeredienst van den tempel, gelijk die onder de vorsten uit het huis van Idumea, van Herodes, na de verovering van het land door de Romeinen bestond.

Welke was die verhouding?

Die verhouding was ook deze, dat *het Sanhedrin* eene geestelijke macht was, die genealogisch zichzelf voortplantte; in zooverre een soort kaste, die hiërarchisch in Pontifex Maximus of Hoogepriester, priesters en Levieten was ingedeeld; *eene macht, die toen, na 't wegvallen van de theocratie, in 't oog van*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

het volk de eerste macht van het land was en feitelijk de nationale huishouding regelde en zelf met Overheidsgezag bekleed was. Dit Overheidsgezag was wel beperkt, omdat het gezag van de Herodiaansche vorsten er bij kwam en daarboven weer het Romeinsche gezag stond, maar toch had het Sanhedrin een *politiek* gezag, zooals nu enkele inlandsche vorsten gezag hebben over dingen, waarmee zij zich alleen inlaten.

Ook hier vinden we dus een eigen organisatie van religieus leven, hiërarchisch en zelfstandig, welke religieuse organisatie ook invloed oefende op de politiek in stee van den invloed der politiek te ondergaan.

Hoewel men de *Joodsche* toestanden alleen op zekeren afstand met de *Buddhistische* en *Egyptische* mag vergelijken, is er toch in hun verloop een zekere *trek van gelijkheid* te bespeuren.

In Israël hebben we te doen met een genealogische hiërarchisch priesterlijke organisatie voor de zaken der religie, maar er kon in de *Theocratie van Israël* geen sprake komen, noch van eene zelfstandigheid der priesterorde, noch van de magistratus in terra, om de eenvoudige reden, dat de Heere *God* van Israël, Jehova, *zoowel* de *Souverein van het kerkelijk leven* in Israël was *als* de Souverein *van het burgerlijk leven* in Israël en dat de verhouding tusschen de ministri in ecclesia en in foro in Israël de verhouding was van twee stellen van dienaren van eenzelfde Hoofd. Daar nu uit den aard der zaak voor de Theocratie de religieuse beteekenis hoofdzaak is, dringt ook altoos in Israël het religieuse leven op den voorgrond en heeft het civiele en sociale leven alleen beteekenis om aan de religieuse idee van Israël een' vorm te geven.

Intusschen gevoelen we, hoe hier de Joodsche voorstelling, die in de dagen, toen het Christendom de wereld intrad heerschte, waarnaar men het Oude Testament interpreteerde, reeds uit zichzelf er toe leiden moest, om ook in de kerk van Christus *het denkbeeld* te wekken, *dat eigenlijk de kerk domineeren moet* en dat van meet af bij heerschzuchtige geestelijken de gedachte moest opkomen, dat zij eigenlijk de wereld moesten regeeren. Het leven uit de Oostersche wereld drong in het Westen binnen en in Indië en Egypte bestonden gelijke denkbeelden. Daardoor is het zeer te verklaren, dat vroegtijdig de gedachte post vatte om de kerk van Christus als eene hiërarchische macht te fundeeren om te heerschen over de koningen der aarde, zooals in de Middeleeuwen onder Gregorius VII openbaar werd.

Zoo is dus nu aangetoond:

1°. *hoe de courante opinion, die op dit stuk in de toenmalige wereld bestond, uit de Romeinsch-Grieksche wereld er toe leiden moest om in den strengsten zin eene staatskerk in te voeren, waarbij het leven van de kerk als een tak van den*

staatsdienst van de Overheid afhing, het Byzantinisme, *gelijk Constantijn dit verwekte en*

2°. *hoe aan den anderen kant een andere courante opinion tegen het Byzantinisme optrad om de kerk van Christus te laten domineeren door hierbij den clerus, bij manier van een kaste, op eigen voetstuk te zetten en van die geestelijke macht de koningen der wereld afhankelijk te maken*

II (β). *We vervolgen thans* het historisch verloop *door te vragen, wat er* in de Middeleeuwen, in de dagen der Hervorming en tijdens de Fransche Revolutie *geschied is.*

Wat is er tijdens de Middeleeuwen *geschied?*

1°. *De loop van zaken in het Oosten.*

Het antwoord luidt, dat de *kerk*, die dicht bij den keizer in Byzantium was, meer en meer *Caesaropapistisch geconsolideerd* is. Nu is wel in de dagen van het opkomen van den Islam en in den strijd met de Turken het Byzantijnsche rijk in 1453 vernietigd en tegelijk daarmede de kerk wel weggeslagen uit *Klein-Azië*, een groot deel van Afrika en zelfs uit een deel van het toenmalig Byzantijnsche rijk in Europa, maar inmiddels had zich noordwaarts in het tegenwoordige *Bulgarije, Walachije* en *Moldavië* en nog meer noordwaarts op in het tegenwoordige *Rusland een nieuwe toestand ontwikkeld, waar dezelfde Oostersche kerkelijke relaties werden voortgezet.* Wanneer men de keizer van Rusland neemt in zijne verhouding tot de Grieksche kerk, heeft men een volkomen zuiver denkbeeld van de positie, die keizer Constantijn in zijne dagen tegenover de kerk meende te mogen en te moeten innemen.

In Rusland heeft zich metterdaad de Caesaropapie in den strengsten zin voortgezet. Zeer zeker kwamen daarbij ook wel modificaties voor, doch waar we hier slechts de lijnen in den breede opnemen, leeft in Rusland deze verhouding van Overheid en Kerk voort, die in de Caesaropapie van keizer Constantijn gefundeerd ligt.

2°. Geheel anders is *de loop van zaken in het Westen* geweest.

In het Westen was Rome een verlaten stad geworden. *De keizer* met al de grootwaardigheidsbekleeders van het Romeinsche rijk, was *van Rome naar Byzantium verhuisd.* Eerst is er toen nog een tijdlang een keizer over het Westen geweest, die te Rome zetelde, doch ook daaraan kwam spoedig een einde. Het was een opeenvolging van regimenten zonder vast bestand. Doch de macht van den *bisschop van Rome* was in de groote wereldstad de *potestas praecipua*, die constant en duurzaam bleef. In Byzantium evenwel stond de patriarch van Constantijn in de schaduw, onder den glans en de majesteit van het hof. De keizer stond daar op den eersten, de patriarch op den tweeden trap. In Rome nu was het juist omgekeerd. Daar nam de keizer den hoofd-

zetel niet meer in en was de burgerlijke magistraat wisselend en zwak, zoodat spoedig de bisschop van Rome de primus inter pares werd, en noch de stedelijke, noch de gewestelijke Overheidsmacht tegen de macht van den bisschop der kerk opgewassen was.

Als tweede omstandigheid moeten we wel in 't oog houden, *dat in de Middeleeuwen de groote levensbeweging van het menschelijk geslacht bezig is zich te verplaatsen.*

Bekend zijn *drie* groote verplaatsingen in het leven der menschheid:

1°. uit het hart van Azië naar de Pelasgische landen van Griekenland en Rome,

2°. uit de Pelasgisch-Romeinsche wereld van Griekenland en Rome naar de Germaansch-Gallische wereld in het Noorden en Westen van Europa.

3°. Thans is weer een groote volksbeweging bezig zich te verplaatsen naar Amerika.

Nu valt de groote voortgang van den stroom van menschelijk leven, den stroom, die invloed heeft uitgeoefend op den gang en ontwikkeling van het menschelijk geslacht, uitsluitend in Griekenland en Rome op te merken en heeft hij op moreel, philosophisch en politiek terrein de wereld beheerscht.

In het begin der Middeleeuwen kwam er eene verplaatsing.

De Oostersche wereld boet in dezen tijd hare kracht in en leidt ze zijwaarts af naar Rusland, om nu op te komen in de *Slavische* bevolking. *In het Westen kwam de groote stroom, toen de volksverhuizingen naar Noord en West drongen en de groote ongebroken kracht van het Germaansche volksleven ontwikkeld is.* De *Kelten*, die reeds vroeger in Europa gekomen waren, kwamen door de Germaansche volksbeweging tot ontwikkeling van kracht; en de Keltische bevolking, die in den beginne nog ruw was, toont weldra, dat ze in macht boven het Romeinsche rijk is uitgewassen. De *Longobarden*, een Germaansch volk, veroverden het Noordelijk deel van Italië en vestigden daar een rijk. De *Gothen* veroverden Italië en Spanje. Deze stroom overweldigde alles.

Nu is de *kerstening* van dien grooten stroom van volkeren *op ongelooflijk snelle wijze* toegegaan. Het is de *providentieele leiding des Heeren*, dat, wanneer in het Romeinsche rijk het Christendom tot heerschappij is gekomen, opeens de eindelooze stroom van volkeren aankomt, en Zuidwaarts naar Italië trekt met het plan om daar de schatten van Rome te plunderen, hetgeen echter deze gevolgen had, dat zij overheerscht werden door den hoogeren Christelijken geest uit de Roomsche kerk. Zoo is de kerk van Christus, die in het Oosten inzonk, uitgebracht naar het Noorden en Westen van Europa en kiest zij hier haren hoofdzetel.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Deze gebeurtenissen:

1°. *het verplaatsen van den hoofdzetel van het rijk van Rome naar Byzantium en*

2°. *van de beweging van het leven der menschheid van het Oosten naar het Noorden en Westen van Europa moesten er werkelijk toe leiden om aan de Kerk tegenover de Overheid een groote mate van zelfstandigheid te verleenen.* Hoofdzakelijk is *uit deze actie* het *hiërarchisch systeem van Rome voortgekomen,* waarbij de geestelijke macht zich in eigen kring concentreerde, hiërarchisch organiseerde en zoo eene macht fundeerde, die de macht van de Overheid overschaduwde.

Waarom dit geschiedde is niet moeielijk in te zien.

1°. In het Romeinsche rijk was eene eenheid gegeven in den keizer, maar *in het Noorden en Westen van Europa ontbrak alle eenheid.* Stam na stam was zelfstandig opgetrokken onder eigen hertogen en koningen, ze voerden gestadige oorlogen onder elkander en stichtten afzonderlijke rijken. Daar nu de kerk in al die overige landen als eenheid inschoof, moest uit den aard der zaak alle kracht en macht, die in eenheid van organisatie ligt, aan de Kerk toekomen en van de Overheid afgaan.

2°. Daarbij komt in de eerste plaats, dat het Christendom in de Romeinsche wereld was binnengedrongen, toen in die Romeinsche wereld alles geestelijk hoog stond en een hooger intellectueel leven ontwikkeld was tengevolge van de ontwikkeling der philosophie in Griekenland en de hoogere rechts- en politieke ontwikkeling in Rome. Daar vond het Christendom een fijn gebildete Gesellschaft. Het Christendom komt in de Romeinsche wereld dus wel als brenger van het Evangelie, maar zonder de minste gelegenheid om eigen rechts-, staatkundige en sociale beginselen en intellectueele ontwikkeling te doen uitkomen. Dit alles was er reeds. *In het Westen en Noorden van Europa daarenteegen trad het Christendom op onder volken zonder intellectueele ontwikkeling. Hare rechtskundige ontwikkeling was zeer gebrekkig, de staatkundige band dier volkeren hing zeer los, van philosophische ontwikkeling was geen sprake, in een woord, hier kreeg het Christendom te doen met volken in hun eersten, naïeven, kinderlijken toestand.* Nu lag in den aard der zaak, dat, waar de Christelijke kerk optrad bij monde van Romeinsche Christenen, die zelf als persoon hoog stonden en door een hooger beginsel van het Evangelie werden bezield, zij verre superieur was aan de volken, tot wie ze kwam; dat zij *geen tegenstand bijna te overwinnen* had en eigen vormen en denkbeelden aan de nieuw opgekomen volkeren kon opleggen. Men ziet dan ook metterdaad, dat in de kerken van het Noorden en Westen van Europa van de oorspronkelijke heidensche religie zoo goed als niets overbleef. Wel zijn er heidensche

gebruiken overgebleven, doch deze liggen aan de peripherie, en zijn volksgebruiken, maar *niets is bij de Germanen overgebleven van de oorspronkelijke organisatie van religie.* De kerk nam dus eene scheppende positie in en legde aan het volk haar eigen organisatie op, die de hoogste zelfstandigheid erlangde.

3°. Doordat de Romeinsche Christenen, die het Evangelie in het Noorden en Westen brachten, persoonlijk en intellectueel zoo hoog stonden boven de ruwe Germanen, spreekt het vanzelf, dat de predikers van het Christendom als een hooge kaste, als eigen clerus, als een soort wezens van hoogere orde werden aangezien en dat dientengevolge de *antithese tusschen laici en clerus* zich scherper en sterker ontwikkeld heeft. De hiërarchische macht wist zich op zulke hoogte te vestigen, dat men wel zeggen kan, dat de kerk feitelijk regeerde. De kleine vorsten waren volkomen afhankelijk van den bisschop.

Daar Rome het geluk had gehad om van Rome uit een missie naar het Noorden en Westen te organiseeren, lag het in den aard der zaak, dat bij voorkomende geschillen de *bisschop van Rome* als *arbiter* werd ingeroepen, en op deze wijze heeft de groote monarchale macht van Rome zich in het Westen weten te vestigen.

Toen nu *Karel de Groote* de keizerskroon ontving, lag in dat op zich nemen van die Romeinsche keizerskroon een daad van ongemeen gewicht. *Door Karel tot keizer te kronen deed de bisschop van Rome de meest vijandige daad, die denkbaar is, tegenover het Byzantijnsche rijk.* De keizer te Byzantium beweerde de rechte opvolger in de rechte linie te zijn van Caesar en Augustus. Doordat nu de bisschop van Rome, terwijl de keizer in Byzantium was, in Rome een eigen keizer ging zalven, werd er een daad verricht, waardoor het Byzantijnsche rijk genegeerd werd, hetgeen in niet geringe mate bijgedragen heeft tot de latere scheuring, die er tusschen de Oostersche en Westersche kerk ontstond. Dit was eene *Entzweiung van twee geheele levensontwikkelingen, die niet langer samengingen,* aan den eenen kant *de Caesaropapistische mystieke der Oostersche wereld en* aan den anderen kant *de streng hiërarchische ontwikkoling,* waarbij de Kerk de Overheid overheerscht, die zich *in het Westen en Noorden van Europa* gevestigd heeft en door de keizerskroning van Karel den Groote uitwendig geïncorporeerd naar buiten trad.

De bedoeling van den bisschop van Rome was natuurlijk om in dien keizer een afhankelijken vazal te bezitten. Toen nu eenmaal de keizerskroon van de Franschen op de Germanen overging, zoodat de Duitsche keizers uit het geslacht van Habsburg de kroon droegen en de keurvorsten het recht kregen den keizer te kiezen, moest van lieverlede zich het verschijnsel voordoen, dat zelfs de macht van den Duitschen keizer er op bedacht was zekere *zelfstan-*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

digheid te vindiceeren *tegenover den bisschop van Rome*. 't Klinkt wel vreemd als de *Duitsche keizer* zich Caesar en Augustus Romanus, *Römischer Kaiser* noemt, doch werkelijk *geeft* deze titel *te kennen, dat hij geroepen is tot het voeren van opperbewind over de volken van Europa.*

De bisschop van Rome moest van zijn kant pogen de autonome velleïteiten van den keizer tegen te gaan en hierdoor de onderworpenheid van den keizer aan den bisschop van Rome handhaven. Daaruit is *de strijd van de Ghibellijnen en Welfen* geboren, die eerst tot de volkomen nederlaag van den keizer geleid heeft. Doch in deze worsteling was de kracht der kerk uitgeput, terwijl daarentegen de keizerlijke macht weer iets meer haar eigen kracht begon te ontwikkelen. De kerkelijke macht van Rome drong op den achtergrond, ze ging tanen en de macht van de Overheid in Duitschland won. Op deze wijze is de Reformatie voorbereid.

Men gevoelt nu, hoe de Römischer Kaiser in *Duitschland op zeer natuurlijke wijze lust had, in het weer opnemen van de Caesaropapistische theorie, die in het Byzantijnsche rijk was ingevoerd.*

Juist onder Romeinsche keizers met name onder *Justinianus* is het Romeinsche recht eerst tot codificatie gekomen. Spreekt men van Romeinsch recht dan is niet te denken aan een recht b. v. van Varro, maar aan het recht van een Christelijken staat. Daarom komen er in het Romeinsche recht bepalingen voor omtrent de verhouding tusschen Overheid en Kerk, waarbij aan de Overheid een sterk *ius circa sacra* is ingeruimd. Daar nu de juristen in Duitschland door lectuur van de pandecten zich in die lijn gevormd hadden, kon het niet anders of die lectuur verschafte bij de ambtenaren en juristen in het Duitsche rijk ingang aan een geheel Caesaropapistische opvatting, waarbij de Overheid als zoodanig het recht kreeg in kerkelijke zaken te beslissen. Met recht mag men zeggen, dat in den strijd van de *Ghibellijnen* met de *Welfen* eenerzijds de poging van den Römischen Duitschen keizer aan de orde was om de Caesaropapistische idee van Byzantium ook in het Westen en Noorden van Europa in te dragen en anderzijds de weerstand van de kerk van Rome, die met hand en tand zich verzette en opkwam voor de vrijheid en de zelfstandigheid van de kerk van Christus.

Wanneer men de geschiedenis der Middeleeuwen doorleest, moet men daarom wel weten, aan welken kant men zijne sympathieën plaatst. Meestal is de sympathie aan den kant der *Ghibellijnen* met de Duitsche keizers en kant men zich sterk tegen Gregorius VII en de Pausen, omdat deze de macht van Rome hoog hielden. *Maar onze sympathie is volstrekt niet op de hand van de Duitsche keizers, die metterdaad de onderwerping van de Kerk aan de Overheid wilden, de paganistische, Caesaropapistische idee voortplantten, terwijl het juist de*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

groote Pausen zijn geweest, die het opnamen voor de vrijheid en zelfstandigheid van de kerk van Christus. Hun *fout* was, dat zij het opnamen, niet voor de kerk in het haar passend bestand, maar in den *hiërarchischen* vorm. In den grooten strijd tusschen de Caesaropapie van de Duitsche keizers en de zelfstandigheidstheorie van de bisschoppen van Rome, ligt ongetwijfeld het goed recht aan den kant der Pausen.

Wanneer we nu vandaar uit voortschrijden, vinden we *in Engeland onder* Hendrik VIII een *soortgelijke poging als beproefd was door de Duitsche keizers.*

Hendrik VIII was volstrekt niet de man, die uit geestelijke behoefte naar het Evangelie met de dwalingen van Rome brak, maar een vorst, die niet duldende, dat de Paus van Rome door zijne bisschoppen in Engeland suprematie zocht uit te oefenen, zich op het standpunt plaatste, dat hij zelf het hoofd van de kerk van Engeland was en dus met den bisschop van Rome niets had te maken.

Dit standpunt heeft keizer *Constantijn* in zijn bekende toespraak aan de bisschoppen uitgesproken en deze formule daarvoor gebezigd, waarin 't eigen wezen van dit standpunt ligt uitgedrukt: *ὑμεῖς μὲν τῶν εἴσω τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς ὑπὸ Θεοῦ καθιστάμενος ἐπίσκοπος. Eusebius: De vita Constantini, Lib. IV. Cap. XXIV.* In deze woorden ligt *de formule voor de* gansche *Caesaropapie* en uit deze formule zijn al de latere Caesaropapistische stelsels ontwikkeld.

Men kan niet zeggen, dat Hendrik VIII zelf zoover is gegaan om zich als *ἐπίσκοπος* te beschouwen. Dit deed hij niet. Wel deden het de Luthersche vorsten in Duitschland. Hendrik VIII nam den titel aan van *defensor fidei.* Hoewel het feitelijk niet zoo scheen, sloot toch die naam alles van een episcopus in, doch Hendrik VIII durfde in den strijd niet dien titel voor den vorst van het land opnemen. Hij begreep, dat dit niet ging. De Duitsche vorsten toch verloren het steeds in den strijd met Rome, omdat ze de onderwerping van de leeken aan den bisschop van Rome lieten voortbestaan. Hij gevoelde, dat zoolang het Engelsche volk ééne belijdenis met Rome gemeen had, het in zijn consciëntie aan den Paus van Rome onderworpen bleef. Daarom moest er gebroken met de Roomsche hiërarchie en de Church of England zelf aan de suprematie van den vorst worden onderworpen. *De Reformatie van Engeland moet men niet geestelijk verklaren, maar het was de Byzantijnsche idee, die op den voorgrond geschoven werd om de suprematie van Rome af te werpen en om dat plan te doen slagen en the Church of England in 't leven te roepen, liet Hendrik VIII het Engelsche volk breken met de Roomsche confessie.*

Tot krachtige doorwerking kwam het in dien tijd niet voor de eigenlijke Duitsche en Westersche of Gereformeerde Reformatie.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Men moet wel verstaan, dat *de Protestanten* als degenen, die uit werkelijk geestelijke behoefte in die dagen naar vrijheid dorstten en daarvoor streden, met hun optreden alleen dit *bedoelden, dat de zaken der religie* van twee paganistische machten *werden vrijgemaakt*, 1° *van de paganistische Caesaropapie*, 2°. *van de paganistische Roomsche hiërarchie*. Om 't kort te zeggen, zijn het alleen de *Gereformeerden* geweest, die alleen met eenig succes in dien dubbelen zin strijd gevoerd hebben. De *Lutherschen* bedoelden dit wel oorspronkelijk, maar toen de boerenopstand tusschen beide trad, nam *Luther* zijn' draai, zooals men het noemt. Tusschen twee vuren in staande, meende hij van twee kwaden het beste te moeten kiezen. Om aan de pauselijke hiërarchie te ontkomen heeft hij steun gezocht bij de Caesaropapistisch gezinde vorsten. Gevolg daarvan was, dat er *in Duitschland een Caesaropapistische ontwikkeling kwam* en eigenlijk *alleen in de Gereformeerde kerken een vrije ontwikkeling*, doch deze laatste *slechts gedeeltelijk*, want helaas moet toegestemd, dat de Gereformeerden in de praktijk en voor een niet gering deel zelfs in de theorie teruggewerkt zijn en wel geen Caesaropapie in den vollen zin van het Woord, maar iets wat er tamelijk wel op geleek, hoe weinig het ook was, weer hebben opgenomen.

Om ons dit beloop van zaken goed voor te stellen, moeten we letten op den machtigen invloed, dien de Renaissance op de ontwikkeling van de verhouding tusschen Overheid en Kerk had uitgeoefend.

Wat verstaat men onder Renaissance?

Toen in het Byzantium van het toenmalig Byzantijnsche rijk de geleerden niet meer veilig waren, zijn zij naar Italië gevlucht en hebben ze tevens de schriften der klassieken en der latere Byzantijnsche geleerden, die zich geheel in Caesaropapistischen zin ontwikkeld hadden, naar Italië overgebracht. *Uit die mannen der Renaissance is later het Humanisme opgekomen*, dat vooral over den uitslag der Reformatie beslist heeft. Nu ligt het juist daarom in den aard der zaak, dat de Humanisten uit de school der Renaissance opgekomen, eigenlijk allen in hun hart Caesaropapisten waren, niet omdat ze eenig kerkrecht als zoodanig er op nahielden, maar ze waren *geboren Caesaropapisten* omdat

1°. al de *klassieken* van Griekenland en Rome eene zoodanige verhouding van staat en godsdienst leerden, waarbij de religie afhankelijk was van de Overheid en

2°. omdat de latere *Byzantijnsche ontwikkeling* evenzeer geen andere verhouding van staat en kerk kende, dan die waarbij de kerkelijke macht afhankelijk was van de Overheidsmacht.

Dit feit en de gedachtenwereld, waarin zij indrongen en de theorieën, die ze overwonnen, leidden er alle toe om hen met het Caesaropapistische te over-

gieten. Hiertoe droegen in niet geringe mate de schriften der Grieksche philosophen het hunne bij, vooral die van *Plato,* die toen ter tijd bekend begon te worden. Volgens Plato moet de Overheid zorgen voor de zaken der religie en die ordenen.

Nu spreekt vanzelf, waar de Humanisten aan het Christendom den rug toekeerden en niet anders dan Heidensche philosophen waren, die in stille bewondering voortleefden voor de schoonheid, die met de Renaissance uit Byzantium naar Italië was overgekomen, dat deze in hun levens- en wereldbeschouwing zich geen andere voorstelling vormden, dan dat het vanzelf sprak, dat de Souverein van het land tevens meester en baas in de kerk was.

De Reformatie.

Wanneer we de Reformatie in twee groote stroomingen zien uiteengaan dan moet daarbij wel in 't oog gehouden, dat er eigenlijk vier stroomingen zijn. Men spreekt gewoonlijk van een Luthersche en Gereformeerde Reformatie. Dit is in strengen zin genomen juist. In praegnanten zin zijn er metterdaad slechts twee Reformaties geweest, die van Wittenberg en Genève, maar ten opzichte van de quaestie, die we hier behandelen, moeten we tot een helder inzicht in den stand der zaken van *vier stroomingen* spreken n.l. *de Luthersche, Gereformeerde, Anabaptistische* en *Rationalistische.* Deze vier hebben van meet af elk een zekere positie ingenomen.

Tusschen de Luthersche en Gereformeerde Reformatie bestaat historisch dit groote *verschil, dat de Luthersche Reformatie van de vorsten is uitgegaan, terwijl daarentegen de Gereformeerde bijna overal door de vorsten werd tegengewerkt en daarom van het volk zelf moest uitgaan.* Daarom kent de Luthersche Reformatie bijna geen martelaars, terwijl de Gereformeerde Reformatie met name in het bloed der martelaren geheiligd is. Ook al was het verschil niet anders dan dit, dan staat *de Gereformeerde Reformatie verre in waardij boven de Luthersche, die het zegel van het martelaarsbloed mist.*

Het optreden der vorsten aan het hoofd der Reformatie in Duitschland, Scandinavië en Denemarken maakte, dat de zaken veel gemakkelijker gingen. Als de vorst van 't land er voor is, loopt alles vanzelf en bestaat er geen lijden voor degenen, die zich bij de Reformatorische beweging aansluiten. In ons land evenwel en in Frankrijk, waar de Overheid de Reformatie zelf tegenwerkte, ontstond voor hen, die plichtshalve de Reformatie doorzetten, lijden en verdrukking van allerlei aard.

Vraagt men nu, *wat de vorsten van Duitschland tot het opvatten van de Reformatie gedrongen heeft,* dan valt in 't minst niet te ontkennen, dat er onder die vorsten mannen waren, die met hart en ziel de belijdenis der Reformatie waren toegedaan, doch men vergist zich zeer, als men meent, dat

dit laatste het hoofdmotief was. Generaal genomen (want er zijn uitzonderingen in de keurvorsten van den Paltz en Saksen, die uit eigen overtuiging handelden) lag het *hoofdmotief*, waardoor de meeste vorsten gepousseerd werden om die positie in te nemen, *in de oude Byzantijnsche overlevering, de nawerking van den strijd tusschen de Ghibellijnen en de Welfen, de poging om als vorsten de onafhankelijkheid te herwinnen tegenover de hiërarchie en de zucht om baas in eigen land en meester op eigen erf te zijn.*

Nu zijn de vorsten in Duitschland uit den aard der zaak *geleid*, 1°. *door* de raadgevingen en adviezen der *theologen*, maar ook 2°. door de *juristen*. De theologen in Duitschland waren hierin zeer ongelukkig. Luther was wel een frissche kerel, maar hij had nu juist geen vaste lijnen. *De theologen hadden geen eigen systeem.* Ze stonden eerst negatief, doordat ze zeiden, hoe het niet moest zijn, maar hoe het wel moest wezen, moest nog rijpen in hunne gedachte. *De Christelijke juristen in Duitschland hadden* daarentegen *wel* een systeem in *het Romeinsche recht en de overlevering van Byzantium.* Ze hadden daardoor een vast inzicht in zich opgenomen, dat zij ook aan de vorsten hadden ingeprent. Op deze wijze werden de vorsten door de juristen gedrongen en geperst tot de overtuiging, dat de vorst van het land evenals *Constantijn* zeggen moest: *ὑμεῖς μὲν τῶν εἴσω τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς ὑπὸ Θεοῦ καθιστάμενος ἐπίσκοπος.* Zoo is het feit te verklaren, dat toen in de Luthersche landen de vorst van het land zich opwierp als *summus episcopus*. Summus kwam er nu bij. Keizer *Constantijn* noemde zich alleen bisschop. Door het woord *summus* er aan toe te voegen, stelde de vorst zich *in de plaats van den bisschop van Rome,* want tot nog toe was de Paus steeds de summus episcopus geweest. Nu traden de vorsten zelf als summus episcopus op, zoodat de landsheerlijke macht voor goed over de kerk gefundeerd werd. Hierdoor haalden ze een streep door den episcopalen titel van de kerk en behielden ze dien alleen voor zich. In *Dessau* is dit evenwel niet gelukt, daar dit zijn episcopus behield, doch in alle andere staatjes van Duitschland was de vorst de episcopus. Voor de rest werd *de titel episcopus als geestelijke titel in Duitschland afgeschaft.* Dit laatste is in Scandinavië en Denemarken niet geschied.

Men ziet hieruit, hoever gedreven de *Caesaropapie* was, die door de Duitsche vorsten werd aangegrepen in de gisting, die de Duitsche Reformatie tengevolge had. De Duitsch-Protestante vorsten hebben wel geleden, maar niet op de wijze der Gereformeerden als martelaren; tengevolge van hun optreden als Protestanten geraakten ze in *oorlog met den keizer*, die voor het klimmen hunner macht beducht was. Daardoor is de *dertigjarige oorlog* ontstaan, die een vreeselijke verwoesting over Duitschland heeft aangebracht. Doch het was geen martelaarsbloed, wat er stroomde, want van Protestantsche zijde werd

de oorlog zelfs gevoerd met Roomsche soldaten, met huurtroepen, die er onverschillig voor waren, wien ze dienden, wanneer ze maar een goede soldij ontvingen. In den dertigjarigen oorlog was de strijd dus niet van Protestanten tegenover Rome, totdat eerst met *Gustaaf Wasa* een Protestantsch leger in Duitschland kwam.

De actie in Duitschland is dus aldus ingezet, dat ze tot Caesaropapie moest leiden. Zoo was het mogelijk, dat door den keizer van Duitschland *Stöcker* een zeer geroemd hofprediker, die op den jongen keizer als kroonprins een zeer grooten invloed uitoefende, werd afgezet en hem alle invloed werd ontnomen en zijn blad zelfs niet meer door den keizer gelezen wordt, omdat hij bij den keizer eene petitie inzond om de Protestantsche kerken in Duitschland op eigen voet te organiseeren en het summus episcopaat er aan te geven. Door deze gedachte vertoornd, deed de keizer Stöcker geheel in ongenade vallen.

3°. *De Humanisten zijn de mannen geweest, die het opkomende nieuwe leven van de Germaansche volkeren door de Universiteiten beheerscht hebben.* Toen juist werden van Protestantsche zijde overal Universiteiten opgericht en het zijn aan die Universiteiten de Humanisten geweest, die hare inrichting en datgene wat er gedoceerd werd, naar hun kader wisten in te richten. Daardoor werd nogmaals de Caesaropapistische idee meer en meer in deze landen bevestigd.

Men kreeg een da capo van het Byzantinisme van Hendrik VIII, maar in Duitschland nog sterker geaccentueerd. Het verst ging dit, toen uit de nieuwe juridische faculteiten de stelregel opkwam, die ook de grondgedachte van het *territoriaal* systeem is, n.l.: *cuius regio, eius religio.* Zoo was natuurlijk in absoluten zin de oude paganistische idee van Rome, die nog verder ging dan het Byzantinisme, geheel hersteld.

Hoe diezelfde Heidensche gedachte in Duitschland tot heerschappij is gekomen, leert de kerkgeschiedenis.

II. De Anabaptisten.

Zooals gemakkelijk te begrijpen is, waren de Anabaptisten met de Luthersche Reformatie volstrekt niet ingenomen. Ze gevoelden zeer goed, dat de Luthersche Reformatie leiden moest tot een declineeren van de kerk, zooals dan ook werkelijk gebeurd is, want in Duitschland is de kerk haren invloed kwijt. De Anabaptisten wierpen zich naar den overkant, d. w. z. ze verliepen in een ander uiterste.

Hun stelsel was, dat de Christelijke religie als een norum quid in de wereld ingekomen, als een oliedrop drijven moest op de wateren van het leven, met het natuurlijk leven geen contact had en dat alle gemeenschap tusschen kerk en Overheid moest afgesneden. Uit de Overheid mocht niemand naar de kerk

loopen en omgekeerd mocht niemand uit de kerk een Overheidsambt bekleeden, een eed zweren of het zwaard dragen. De kerk is er te heilig voor. De Overheid mag zich niet met de kerk inlaten, omdat de Overheid te onheilig is. Zoo bestond er een absolute scheiding tusschen het heilige en onheilige, tusschen twee afzonderlijke sferen, die niet een enkel punt van aanraking gemeen hadden.

Hieruit ontstond voor de Anabaptisten deze *moeielijkheid.*

Wanneer men een kerkelijk leven organiseeren wil en dat niet op een onbewoond eiland, noch op een woeste steppe in Amerika, maar in dominio, op een terrein, waarover een Souverein regeert, is men niet vrij in het maken van zijne organisatie en komt men door zijn uitwendig optreden toch onmiddellijk met de Overheid in contact. Om dit gevaar te mijden en aan deze moeielijkheid te ontkomen hebben de Anabaptisten *de organisatie van de kerk eenvoudig er aan gegeven.* Daar nu kerkelijke organisatie aan de ambten hangt, werden ook de *ambten op zij gezet en een societas fratrum opgericht.* Ook tegenwoordig nog heet in ons land het Mennonietenwezen *Doopsgezinde Societeit.* Ze houden er nog wel predikanten op na, maar van de oorspronkelijke gedachte zijn ze geheel afgeraakt. Ze vormen eigenlijk een samenkomst van broederen, en wie den geest krijgt, neemt het woord. Ambten en organisatie zijn bij hen geheel weg, elke noodzakelijkheid tot organisatie is vervallen. En zoo alleen werd de toestand mogelijk gemaakt om niet met de Overheid in aanraking te komen.

Ditzelfde vinden we ook in *Engeland* bij de daaraan verwante *Kwakers* en bij de *Independenten,* bij wie eveneens een absentie van organisatie bestaat tegenover het gevaar, dat een hiërarchische kerkelijke organisatie met zich meebrengt. In beginsel zijn de Independenten dus zeer nauw aan de Anabaptisten verwant.

III. De Erastianen.

De Erastiaansche strooming is de *Rationalistische.* Voor ons is vooral van belang er op te letten, dat in ons land die strooming optrad in de *Arminianen,* de Remonstranten, die wel niet allen leerlingen van Erastus waren, maar toch op dezelfde wijze dezelfde denkbeelden ontwikkelden. We moeten het optreden der Arminianen in het licht van dien tijd beschouwen om een goede verklaring te hebben, hoe zij aan die denkwijze gekomen zijn.

De Arminianen zijn eene *Humanistische* groep, die zich in ons land afscheidde van de kerk van Rome, veel minder in beginsel, want het semipelagianisme hebben zij bijgehouden, maar veel meer *door gemis aan piëteit,* aan vroomheid. Door een stompzinnigheid voor het mystieke leven zijn zij op rationalistischen bodem teruggegaan en staan zij in dit opzicht op ééne lijn met de *Socinianen.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Vorstius, hoogleeraar in Leiden, was beide Arminiaan en Sociniaan en in hem had het Arminianisme zijn kouden rationalistischen vorm geïncorporeerd. In *Vorstius* raakten de twee elementen, die toen ons land beheerschten, in botsing, De Vaderlandsche Kerkgeschiedenis leert dit nader, doch bij de Arminianen was juist de hoofdgedachte, *dat de Overheid van het land voor de zaken der religie moet zorgen en die regelen. Deze Arminiaansche theorie is veel gevaarlijker dan de Luthersch Caesaropapistische* en veel bedenkelijker vijand van de kerk van Christus, die terecht door onze Overheid met geweld geweerd en bestreden is, omdat bij de Arminianen hier te lande de oude Romeinsche paganistische idee weer op den voorgrond trad, wat werkelijk een heidensch systeem was. De Caesaropapisten in Duitschland leerden, dat de koning van het land summus episcopus was in ecclesia. De vorst had dan de belijdenis der kerk als de zijne aangenomen, nam een confessioneele positie in en streed voor de confessie. Zoo hebben de Luthersche vorsten dan ook steeds voor de *Augustana* gestreden.

Bij de Remonstranten hier te lande daarentegen was het de Overheid, die in parte civili staande, van hare hoogheid uit, de zaken der religie beoordeelde en de religie beschouwde als één der functiën van den staat. Oldenbarneveld wilde dan ook de aanstelling van predikanten van de Overheid laten uitgaan. Ze wilden voor de Overheid geen ius circa sacra, maar een *ius* in *sacra*, niet zoo, dat de Overheid een positie in de kerk innam, maar zoo, dat de Christelijke religie en de kerk verlaagd werd tot eene functie van den staat.

IV. De Gereformeerden.

Het ligt in den aard der zaak, dat we de Gereformeerde strooming meer van naderbij bezien. Dit is van meer belang, te hooger, omdat de denkbeelden, neergelegd in de Gereformeerde Confessie, niet kunnen gezegd worden zuiver uit het Gereformeerde beginsel afgeleid te zijn. *We moeten dus weer tot het Gereformeerde beginsel terugggaan om van dit beginsel uit critiek te oefenen op de theorie van artikel 36.* Daarom zullen we de positieve uitspraken der Gereformeerden nagaan.

Onze Gereformeerden namen het standpunt in, dat *de kerk van Christus autonoom* stond, op eigen basis en voetstuk en voor die autonomie der kerk zijn onze Gereformeerden *hier te lande*, in *Frankrijk* en *Engeland* (*Knox*) en *Zwitserland* met alle kracht, die er in hen was, opgekomen. Ze waren zich ten volle bewust, dat metterdaad het burgerlijk leven een ander leven is dan dat der kerk, dat over de kerk Christus als Koning heerscht en niet de magistraat en dat dientengevolge alle geestelijke werking in de kerk uitgaat van den Koning der Kerk en aldus moet gaan naar de wetten van den Koning der kerk. Dit was *de groote vondst der Gereformeerde belijdenis* en wel met dien verstande, dat

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Christus alleen Koning over Zijne kerk is, zoodat de macht van de Overheid niet uit Christus werd afgeleid, maar rechtstreeks uit God Drieëenig uit de suprema potestas Dei. *Christus en de Overheid staan naast elkander volkomen gecoördineerd.* Zoo stond b. v. de koning van Frankrijk naast Christus als koning over Zijne kerk De koning van Frankrijk ontving zijne Souvereiniteit bij de Gratia Dei en evenzoo had Christus het Koningschap van Zijne kerk van God Drieëenig ontvangen. De Koning van het land, als de drager van Souvereiniteit over de burgerlijke bedeeling, staat gecoördineerd met Christus als Koning over de kerk en de sfeer der kerk. Dit is het Gereformeerde beginsel, wat onze Vaderen gegrepen hebben en waarin al hunne kracht is gelegen; en het is door wettige ontwikkeling van dit beginsel, dat critiek moet geoefend op de theorie, waarin dit beginsel beleden is, doch gebrekkig en onvolledig is uiteengezet.

Nauwkeurig moeten we daarom hier hunne denkbeelden weergeven en dan wijzen we er in de eerste plaats op, *dat zij*, doordat ze de Caesaropapie hebben willen weerstaan en de autonomie van de kerk hebben willen redden, *gedeeltelijk naar den Roomschen kant gedreven zijn.* Metterdaad hebben dan ook de *Lutherschen* aan de Gereformeerden verweten, dat ze op het stuk van de kerk Roomsch in belijdenis waren. Omgekeerd was het verwijt der *Anabaptisten*, dat ze op dit stuk van belijdenis Caesaropapisten waren.

Wat is vooral het punt geweest, waarin de Gereformeerden naar den Roomschen kant neigden?

't Antwoord luidt: Het bestaat hierin, *dat ze van Rome de valsche voorstelling overnamen, alsof er eigenlijk niets bestond dan de kerk. Voor Rome geldt eenvoudig het land als een deel van de kerk en* in *die kerk bestaat tweeërlei bestuur:* 1°. *voor het geestelijke, de bisschoppen en* 2°. *voor de uitwendige dingen de magistraat. Beiden worden gerekend* in *de kerk te staan. Dit denkbeeld nu is door onze Gereformeerden ten onrechte overgenomen, hetgeen hun* πρῶτον ψεῦδος *geweest is.*

Gaan we nu na, wat *à Marck* en de hem voorafgaande theologen over dit stuk leeren, dan vinden we, dat al onze Gereformeerde dogmatici niet tot het beginsel doordringen, maar, dat ze *dezen locus* behandelen *onder den Locus de Ecclesiae regimine.* Er wordt over het kerkbestuur gehandeld en tot onze verwondering wordt daarbij ook gesproken over de magistratuur.

Calvijn behandelt dezen locus in den vorm van een *appendix. Institutie Lib. IV Cap. XX.* De latere Dogmatici, die meer systematisch te werk gingen, hadden geen vrede met een appendix en zetten dit daarom meer principieel in elkaar.

à Marck, Cap. 33 § 28 *pag.* 943 der Hollandsche editie. Na eerst gehandeld te hebben over predikanten en ouderlingen begint hij § 28 aldus:

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

„Vervolgens gaan wij over tot die soorte van kerkbestuur, welke zich ook tot andere menschen uitstrekt, en welke men de burgerlijke noemt.

Deze ééne uitdrukking doet de oppositie kennen. De *magistraat* wordt hier beschouwd *als* een *deel van het kerkbestuur*. Er bestaat hier verschillend kerkbestuur. 1°. een kerkbestuur over die tot de kerk hooren, en 2°. bestaat dit soort kerkbestuur ook over andere menschen. Werkelijk wordt hiermede de zelfstandigheid van den magistraat opgeheven, en wordt hij beschouwd als een bediende in de kerk, die voor de uitwendige en minder schoone zaken zorg draagt en die regelt.

Trigland, Institutiones Theologiae Elenchthicae, Deel III, pag 353 heeft er een afzonderlijk hoofdstuk over: *de politica ecclesiae gubernatione*, d. w. z. over de politieke regeering der kerk.

Hierin bestaat *dezelfde idee*, dat de magistratuur een deel van het kerkbestuur uitmaakt.

Toch kan men niet zeggen, dat alle Gereformeerde theologen deze fout begingen. De synode van Dordt heeft *Prof. Maccovius* van Franeker wel zeer hard behandeld, maar toch is hij een der *beste* Gereformeerden, dien men zich denken kan. Hij legt zijn gedachten bloot in korte heldere volzinnen en heeft met scherp dialectischen tact de Gereformeerde beginselen uiteengezet. Hij *heeft de fout der anderen niet begaan.*

In zijn Theologicae quaestiones, Locus 47 behandelt hij den magistraat *apart* en wel niet eens rechtstreeks volgend op het kerkbestuur.

Niet zoo, maar eenigszins op een beteren weg is de *Synopsis, Disputatio* 50, waar de Locus de Magistratu *apart* behandeld en het beginsel beter gesteld wordt:

Publica munerum administratio duplex aut ecclesiastica aut politica.

Het woordje *„aut"* duidt aan, dat er werkelijk *onderscheiden* wordt, niet tusschen twee soorten van macht, maar *tusschen twee genera*. Hare eenheid bestaat niet daarin, dat ze beide tot het kerkbestuur behooren, maar dat zij beide publica munerum administratio zijn.

Toch is dit bij Maccovius en de *Synopsis niet doorgewerkt.* Men voelde wel dat 't niet ging om in een land als het onze van een magistraat, die in de kerk stond, te spreken, maar toch heeft men het beginsel zelf niet consequent laten doorwerken.

Petrus van Mastricht: Beschouwende en Praktikale Godgeleerdheit, Deel III, pag. 694 Hollandsche uitgave, spreekt zich op andere wijze uit.

Bij hem treedt *de idee van Voetius* op den voorgrond. Hij heeft de ecclesia instituta als societas wel in Voetiaanschen geest bedoeld, maar deze idee toch *hoogst onvoorzichtig* toegepast.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

„En dewijl de kerk een gezel- of genootschap is, zoo heeft ze buiten twijfel hare voor zich bijzonder eigen regeering."

De kerk heeft dus als zoodanig haar eigen bestuur. Daarmede werd de zelfstandige positie van het bestuur der kerk naast het bestuur van den staat gered en als zoodanig was dit een goede scheidsmuur, maar de woorden, dat de kerk een genootschap is, zijn gevaarlijk, omdat zij de idee laten binnensluipen, waaruit later het *collegiale* begrip is opgekomen.

Wel moet er op gelet worden, dat *Maastricht* bij alles, wat hij aan de Overheid opdraagt, er aan toevoegt: „alleen *indien dezelve geloovig is*". Want hoeveel critiek er ook te oefenen is op wat de Gereformeerden leerden, toch mogen we nooit voorbijzien, dat, wat zij over de Overheid zeggen, alleen bedoeld is ten opzichte van eene „geloovige" Overheid.

Bij *à Marck* komt dezelfde uitspraak voor, daar ook hij uitdrukkelijk tot conditie stelt, dat dit niet voortvloeit uit het ambt van de Overheid als zoodanig, maar als door een saamvoeging met het Christelijk geloof is ontstaan, terwijl hij nader adstrueert, dat, wil men dit toepassen op ongeloovigen of kettersche Magistraten, eene groote ongerijmdheid zou plaats hebben.

Merch, Cap. 39 § 31 *pag.* 949.

Over het ius circa sacra sprekende, vervolgt hij:

„en hoewel de macht omtrent dezelve niet zoo zeer vanzelve vloeit uit het ambt der Overheid, dewijl die anders ook in de ongeloovige Overheden zoude plaats hebben, als wel uit deszelfs tezamenvoeging met het ware geloof der Christenen, kunnende hetgeen van ongeloovige of kettersche Overheden hier gedaan wordt niet anders dan als een onrechtvaardig geweld worden aangemerkt."

Duidelijk wordt hierin uitgesproken, dat in het ambt der Overheid als zoodanig geen enkele bemoeiing met de kerk volgt en dat al wat onze Gereformeerden aan de Overheid opdroegen *niet* opgedragen werd *aan de Overheid, maar aan den persoon van de Overheid, omdat deze persoon tevens Christen is.*

Zich noemende Gereformeerden in ons land beweren, dat de stelregel van *art. 36* ook nu nog zou gelden. Dit is evenwel een onmogelijkheid, omdat *de Overheid thans ongeloovig* is en de uitspraken der Gereformeerde theologen de geloovige Overheid bedoelden.

Van Maastricht, Lib. VII, Cap. VII § *10*, draagt drieërlei op aan de burgerlijke Overheid, *als maar dezelve geloovig is.*

1°. *den plicht van bescherming;*

2°. *de macht om te ordineeren;*

3°. *de zorge om aan te zetten en te dringen.*

1. Onder den plicht van bescherming vallen de volgende punten:

a. de bescherming moet bestaan in het *weren* en *wegdoen van alle uitwen-*

dige beletselen, welke aan de oefening van de ware religie in den weg staan.

b. De openbare oefening van de ware religie te bevorderen, zoo door gezag als door voorbeeld.

c. De kerke te voorzien van alles, wat haar tot den godsdienst uitwendig noodzakelijk is voor de oefening der ware religie.

2°. De macht om te ordineeren is verdeeld in:

a. Het recht en de plicht van de Overheid om de kerk, zoo ze bedorven geweest is, in den dienst, tucht en regeering te reformeeren.

b. Om kerkelijke vergaderingen, Synoden, saam te roepen.

c. Om door haar gezag openlijk te bevestigen de instellingen, welke van de kerk wettiglijk gemaakt zijn naar het voorbeeld van het Woord Gods.

d. Om zorg te dragen, dat de kerkelijke zaken kerkelijk bezorgd worden.

3°. De zorg om aan te zetten en te dringen:

a. Het recht van missie om het Evangelie voort te planten.

b. Om de menschen te bewegen tot aanneming van de ware religie.

c. Het desnoods om hals brengen van de ketters. Voetius in zijn *Polit. Eccles. Deel I, pag 160,* vergelijkt deze zaak met de *potestas maritalis, patria en herilis* en nu zegt hij: wanneer iemand heer over een slaaf is, dan heeft hij als zoodanig niets te zeggen over de ziel van dien slaaf, maar alleen over zijn uitwendigen dienst. Maar is die heer nu tegelijk Christen, dan zal hij niet iure herili, maar *qualitate Christiani zich tevens met de ziel van den knecht bezighouden.*

Wat het ius mariti betreft, is in Christus noch man, noch vrouw. Uit het Christelijk geloof wordt niet eenige overheid van den man over de vrouw afgeleid. Het ius mariti is hetzelfde bij Chineezen, Mahomedanen, Heidenen, Joden, Turken en Christenen. Is nu de maritus tevens Christianus, dan heeft hij *als Christen zekere cura circa animam uxoris.*

Evenzoo vloeit de potestas patria niet uit het Christelijk geloof voort. De eene Christen heeft over den anderen Christen niet te regeeren. Als Christen heeft de vader niets over zijn kind te zeggen. De vader als Christen heeft dezelfde rechten als het vaderschap bij Chineezen, Mahomedanen, Heidenen enz. Is die vader nu tevens Christen, dan vloeit daaruit voort, dat de vader *als Christen zekere cura circa animas liberorum* heeft. Evenzoo staat het met de Overheid. De Overheid als zoodanig bestaat zoowel bij Chineezen, Mahomedanen, Heidenen, Joden, Turken en Christenen. Maar daaruit mag zelfs niet voor de Overheid eene bemoeiing met de kerk voortvloeien. *Is de Overheidspersoon tevens Christen, dan moet hij niet als Overheid, maar als Christen zijne zorgen hebben voor de kerk.*

Intusschen ligt het gevaar in wat *à Marck tezamenvoeging* met het ware

geloof der Christenen noemt. Dit is eene μετάβασις εἰς ἄλλο γένος. Wanneer toch de macht voor de Overheid om zich met de kerk te bemoeien, niet voortvloeit uit de magistrale macht, maar ex coniunctione magistratus cum fide Christiana, dan doet de Overheid het niet als Overheid, maar als Christen. De Overheid doet het dan niet. We mogen *niet spreken van een geloovige Overheid*, eenvoudig omdat deze als zoodanig niet bestaat. Overheid is Overheid. Wat nu den persoon van den magistraat betreft, deze heeft twee qualiteiten, 1°. om met magistrale macht bekleed te zijn, 2°. om Christen te zijn. Neem b. v. den kerkeraad in den Haag. De persoon van den koning was qualitate Christiani et membri ecclesiae onderworpen aan den kerkeraad. Als Christelijk persoon had hij de zorg en den plicht voor de kerk bij te dragen en datgene te doen, wat de Christen doen moet. Zit de persoon van een koning aan het avondmaal, dan gebruikt niet de koning het, maar het kind van God. Een winkelier, die tevens Christen is, verkoopt niet als Christengeloovige, maar als winkelier.

Deze twee nu heeft Voetius dooreengemengd en dooreengestrengeld.

De nawerking daarvan merken we nog in onze kerken op in de zoogenaamde *Overheidsbanken*, welke beduiden, dat men in de kerk aan de Overheid een positie gaf en dat men den Overheidspersoon niet beschouwde als een kind van God, als Christen, maar als een mensch met potestas publica bekleed.

Dit leidde tot eindelooze verwarring. Later spreken we hierover meer, omdat we alleen hier aangewezen hebben, waar de πρῶτον ψεῦδος in deze zaak school. Zoo komt de zaak aldus te staan, dat de Gereformeerden zeer perfect inzagen, dat de bemoeiing met de kerk voor de Overheid niet voortvloeide uit de magistratuur, maar uit de fides Christiana; maar in theorie hebben ze deze twee verward en aldus van eene geloovige Overheid gesproken. Een *geloovige* Overheid nu is een ondenkbaar iets en bestaat niet. Een Overheid is altoos met dezelfde Majesteit des Heeren bekleed en dit maakt de Overheid uit. Wat de Overheid er bij is, vloeit niet uit de magistratuur zelf voort. Een burgemeester kan tegelijk lid van eene sociëteit zijn, terwijl hij toch op de sociëteit niets te zeggen heeft en teruggedrongen zou worden, indien hij zich met de zaken zou gaan bemoeien. Een Overheidspersoon, die aandeelen heeft in eene maatschappij, is in de vergadering van aandeelhouders geen Overheid, maar aandeelhouder. Dan is het: gelijke monniken, gelijke kappen. Zoo ook kan in de kerk van Christus de Overheidspersoon als persoon in Christus gelooven, maar als zoodanig kan men het magistraat en geloovige zijn nooit combineeren. *Maastricht heeft deze twee uit elkaar gehouden.*

Uit deze opmerking blijkt, dat de Gereformeerden zelf gevoelden, dat de zaak niet in den haak was. Sprekende over wat de Overheid te doen had, zegt hij: *Dit zijn de plichten der burgerlijke macht, hoewel het eenigszins kerkelijk*

kan genoemd worden. Ze gevoelden dus, dat het niet klopte, ze raakten in de war en ze wisten er niet uit te komen.

III. *Thans zullen we nagaan,* waarop onze Gereformeerden deze redeneering gegrond hebben.

Vier redenen zijn er aangevoerd:

1°. *E mandato divino.*

2°. *E titulis in sacra scriptura magistratibus concessis.*

3°. *E rationibus.*

4°. *Ex exemplis.*

A. We beginnen met de opmerking, dat, voor zooverre de Gereformeerden hun gevoelen op de Heilige Schrift gronden, (immers ze doen het ook e rationibus), ze geen enkele uitspraak aanvoeren uit het Nieuwe Testament, maar dat al hunne uitspraken ontleend zijn aan het Oude Testament; en wel, in engeren zin genomen, zijn *al hun woorden van de Heilige Schrift, waarop zij zich beroepen, ontleend aan dat deel van het Oude Testament, waarin het volk van Israël optreedt.*

a. *Deut. 17 vs. 18 – 20.*

Er wordt gesproken van een' koning, die over Israël zou regeeren. Uit deze woorden argumenteerden de Gereformeerden als volgt: Hier wordt van den koning gezegd, dat hij verplicht is het boek der wet, de תּוֹרָה, ter hand te nemen, in die torah thuis te zijn, en te zorgen, dat hij hare geboden bewaart. De torah nu sluit niet alleen persoonlijke, private en kerkelijke plichten in, maar ook de verplichtingen tegenover God in engeren zin, die op het religieuse leven betrekking hebben, dus ook de zoogenaamde *eerste tafel der wet.* Daaruit volgt dan, dat aan den koning de verplichting opgelegd wordt om de eerste tafel te handhaven. Moet nu de magistraat in 't algemeen de eerste tafel handhaven, dan moet hij toezien, dat er geen andere goden voor Gods aangezicht bestaan, dat er geen beeldendienst in het land besta, dat de Naam des Heeren niet worde gelasterd en dat de Sabbath gehouden worde. Dan ligt het in den aard der zaak, dat aan de Overheid een recht van inmenging in kerkelijke aangelegenheden moet worden toegekend. Aan de afgoderij van Rome om de hostie, een stuk brood, te aanbidden en aan den beeldendienst in de kerk moest de Overheid daarom in die dagen een einde maken.

Dat *deze redeneering zwak* is, is bij het lezen der verzen in het oog gesprongen.

Wat toch staat hier? Dat de koning de torah moet lezen. Wij zouden zeggen, dat men elken dag in den Bijbel moet lezen. Zegt men: de burgemeester van Amsterdam moet elken dag in den Bijbel lezen, dan is dit volkomen gemeend, maar daarmede is nog niet gezegd, dat hij de eerste tafel van de wet moet handhaven. Was dit waar, dan zou hij niet alleen de

eerste tafel, maar de gansche wet moeten handhaven. In de wet evenwel gaat het over de plichten der *priesters*, die niet tot den dienst van den koning behooren. Dus dit kan niet op den koning worden overgebracht. Het volgt allerminst, dat iemand, die in den Bijbel moet lezen, geroepen is uit te voeren wat in den Bijbel staat; want iedereen moet in den Bijbel lezen, dus ook elk Israëliet moest het doen. Uit dit laatste nu volgt niet, dat ieder Israëliet de wet in het publieke leven zou moeten handhaven en magistraat zou zijn. Er staat dan ook in het slot geen woord van, dat het doel is om te bewerken, dat er geen afgoderij meer gepleegd worde, maar vs. 20 begint met de woorden: *dat zijn hart zich niet verheffe boven zijne broederen en dat hij niet afwijke van het gebod, ter rechter- of ter linkerhand.*

Volgens deze woorden vloeit den koning geen recht toe om in kerkelijke zaken op te treden, maar omgekeerd moet de lectuur van de torah hem klein maken in plaats van macht geven. Het spreekt vanzelf, indien hij macht kreeg, dat hij dan zijn hart allicht wel verheffen zou.

Men beriep zich alleen op vs. 18 en verloor daarbij den context uit het oog. En bij nader inzien blijkt, dat hier werkelijk niets is, wat ter zake dienen kan.

Is daarmede ontkend, dat de koning van Israël de verplichting had, in zijn land de afgoderij te weren? Neen, maar *het staat hier niet.* Zeer zeker had de koning van Israël de verplichting, de eerste tafel der wet te handhaven, wat ze dan ook bijna alle eeuwen door gedaan hebben. Vaak was er beeldendienst in Israël, en ze werd zelfs binnen de muren van Jeruzalem geoefend, zooals uit *Ezechiël* blijkt. De koning van Israël had ongetwijfeld die verplichting, maar dit geldt den koning van Israël, *uit wien niet geconcludeerd mag tot de koningin van ons land* of welken magistraat dan ook, *omdat in Israël de Theocratie bestond en bij ons niet.* De koning van Israël is geen koning in den zin van een koning van andere volken, maar in Israël is God Koning en de koning van Israël is een ambtenaar Gods om Zijn geboden uit te voeren. Waar nu God Zelf Koning is en geen macht aan menschen overdraagt, daar moet de koning op religieus gebied met de macht van 't zwaard optreden, omdat Israël bestaat als natie en als staat, om het werk der verlossing, dat God bezig is in Israël voor te bereiden.

b. *Jozua 1 vs. 8.*

In de opening van dit boek zien we, dat de Heere bij de Jordaan tot Jozua den zoon van Nun, den dienaar van Mozes, gesproken heeft. In vs. 7—9 wordt *aan Jozua een bepaald gebod gegeven, dat hij als opvolger van Mozes de wet Gods uit zal voeren, op gelijke wijze als Mozes deed.* Mozes toch heeft zeer zeker in de woestijn als vorst over het volk in den Naam des Heeren de geboden van de *eerste tafel* op scherpe wijze uitgevoerd. Ditzelfde nu wordt

hier aan Jozua opgelegd. *Maar wil men daaruit concludeeren, dat dit ook aan onze Overheden moet worden opgelegd, dan zouden* 1°. *onze Overheden een even rechtstreeksche openbaring van God behoeven* als Jozua kreeg, en toch, zulk eene openbaring ontvangen onze koningen niet.

2°. Zouden onze Overheden *in dezelfde positie moeten verkeeren als Jozua,* d. w. z. op dezelfde wijze moeten kunnen rekenen op de providentiëele leiding en wondere ondersteuning des Heeren bij wat zij doen. De Heere toch zeide Jozua Zijn bijzondere wondere hulpe toe.

Wanneer God de Heere nu door een daad van betooning van Zijne wondermacht het zegel drukt op wat de Overheid doet, dan heeft dit gezag. Maar bij onze Overheden ontbreekt die Wondermacht en zulk een steun wordt door God niet toegezegd. Eveneens geldt hier, wat ook van *Deut. 17 vs. 18—20* geldt, want Jozua staat in de *Theocratie en het gaat niet aan gevolgtrekkingen te maken uit hetgeen geldt in de Theocratie voor hetgeen geldt buiten de Theocratie.*

c. *2 Kon. 11 vs. 11 – 12.*

In dit hoofdstuk wordt ons de zalving van Joas in den tempel vermeld. De priester Jojada, die het koningskind in den tempel bewaard had, nam de oversten van honderd met de hoofdmannen en met de trawanten, maakte een verbond met hen, beëedigde hen in het huis des Heeren en toonde hun den zoon des konings (vs. 3). De trawanten nu riepen het koningskind tot hunnen koning uit.

Nu zegt men: in vs. 11 en 12 wordt de koning gekroond en bij de kroning wordt hem het symbool van macht uitgereikt. Er zijn hier *twee symbolen,* 1°. *de kroon,* die den koning wordt opgezet, 2°. *het boek van de torah,* dat hem in handen wordt gegeven. Waar dit boek van de torah hem in handen wordt gegeven, beteekent dit, dat daarin voor den koning de regel van zijn gedrag wordt aangegeven. Om zoo te zeggen wordt de koning hier constitutioneel gebonden aan de torah van God.

Dat dit zoo is, kan niet betwist. *Wel betwisten we daarentegen, dat er uit volgen zou, wat men er uit afleidt.*

Wanneer bij het sluiten van een huwelijk aan het echtpaar door de kerk een Bijbel gegeven wordt, wil dit niet zeggen, dat man en vrouw geroepen worden om afgoderij uit te roeien en ketterij te weren, maar wel, dat zij uit dien Bijbel moeten nemen, wat op hen als getrouwde personen in hun huwelijksleven betrekking heeft. Zoo kan men aan iedereen in elke betrekking een Bijbel geven met de bedoeling, dat hij daaruit zal nemen, wat hem aangaat, zoo voor een koning, dat hij in dat getuigenis vinden zal, wat er voor hem in staat geschreven en wat alleen aan hem opgedragen is. Dit alleen ligt in het uitwendige van dit symbool bij de zalving eens konings. Metterdaad toch ligt er voor

hem de bepaling in van wat hem te doen staat. Uit het symbool nu van de overreiking van de getuigenis aan koning Joas is niets af te leiden omtrent het punt, dat men hier wil inschuiven, evenals uit de uitreiking van een Bijbel aan jonggehuwden niets af te leiden is, behalve dit, dat ze in dien Bijbel moeten lezen, wat aan man en vrouw is opgedragen en dit alleen hebben zij zich dan aan te trekken. *Uit de ter hand stelling van de getuigenis aan Joas blijkt, dat hij als koning moet waarnemen, wat aan de Overheid is opgedragen.* Van de wet der tien geboden staat nergens, dat de Overheid die moet handhaven, alsof hierin de taak der Overheid nader gespecificeerd wordt.

Uit deze symbolische handeling is dus hoegenaamd niets af te leiden.

d. *Psalm 2 vs. 10—12.*

Wat leidt men hieruit af?

Zeer zeker wordt nu niet tot een theocratischen koning *gesproken*, maar metterdaad *tot eene Overheid, zooals wij die hebben*, tot de koningen en rechters der aarde. In zooverre zou deze plaats interessant zijn, indien er iets uit af te leiden viel. Bij de vorige voorbeelden hebben we wel met de theocratie te doen en daarom gaat daar dan ook de consequentie mank.

Wat staat hier nu vermeld? Staat er, dat de koningen der aarde zorg moeten dragen om afgoderij uit te roeien en dat zij voor de kerk moeten zorgen, dat zij een *ius in sacra hebben?* De genoemde verzen zeggen er niets van. Vs. 10 zegt integendeel: *„Laat u tuchtigen, gij rechters der aarde,"* d. w. z. laat de tegenspoeden, rampen en onheilen, waardoor de volkeren getroffen worden u tot inkeer brengen en u de vraag op de lippen leggen, of gij God wel dient.

Dient den Heere met beving (vs. 11). Deze woorden moeten verstaan worden ex oppositione met wat in vss. 1—3 vermeld wordt. Vrij duidelijk is hier in de eerste plaats *sprake van die koningen, die cijnsplichtig waren aan het volk van Israël,* n.l. der *Edomieten, Moabieten,* gedeeltelijk der *Philistijnen,* zelfs tot aan de groote rivier de Frath. Zoodra de vorsten dezer volken de kans schoon zagen, verzetten zij zich en trachtten zij zich vrij te maken van cijns, waartoe zij zich onderling verbonden. Aan hen worden dan de woorden op de lippen gelegd: *Laat ons hunne banden verscheuren en hunne touwen van ons werpen.* vs. 3. Laat ons opstaan tegen Jehova, den nationalen God van Israël.

Ongetwijfeld wordt in de volgende verzen de koning van Israël voorgesteld als de gezalfde des Heeren, als *type van den Christus.* Werkelijk bestaat hier *antitypische exegese,* die een overbrenging van het hier gezegde op de verhouding tot Christus inhoudt.

Wat is nu die verhouding tot den Christus? Ze is deze, dat de vorsten en overheden der aarde over de geheele wereld heen, er mede beginnen om, waar Christus Zijn Evangelie bracht, te vuur en te zwaard dat uit te roeien. Het

ziet op de *Romeinsche keizers,* die met hardvochtigheid en wreedheid de Christelijke kerk trachtten te vernietigen. Let slechts op de kerk van Christus in *Japan,* die, alleen zoolang Europeesche macht dezen tegenstand in bedwang hield, de missie, die zij in den Naam van Christus was begonnen, kon ten uitvoer brengen. *Vergelijkenderwijs ziet het op de macht van de Roomsche kerk om de Reformatie tegen te houden,* om den onzuiveren vorm van de valsche kerk tegenover de ware kerk te verdedigen; en op de pogingen van mannen in ons land als *Oldenbarneveld* en de *Loevesteinsche factie* om het recht van den Christen aan banden te leggen. Het ziet ook op den *strijd der Fransche Revolutie,* en de tegenwoordige richting, die daaruit voortvloeide, *op de pogingen van koningen en Overheden om het Christendom tot eene sekte te verlagen en een eigen soort staatsregeling, een politiek wezen van pantheïstischen aard als toongevende macht in het land in te zetten.*

Dit alles ligt in de woorden van vs. 3 opgesloten.

Wordt er ex oppositione gesproken in vs. 11 en 12, dan moet men nu *uit hetgeen in de eerste verzen antitypisch staat, ook antitypisch afleiden wat volgt.*

Ex oppositione staat hier *typisch,* dat den koningen der Edomieten enz. de raad wordt gegeven om zich toch niet van Israël los te maken, maar proselieten te worden en met name den vredekus aan Israël te geven en zich te laten zegenen met den zegen van den God van Abraham.

De *antitypische* verklaring is deze, dat aan de vorsten en Overheden der aarde gezegd wordt, dat ze zich er voor zullen wachten om, waar Christus Zijn heilsgezanten uitzendt om in Zijnen Naam het Evangelie te prediken, die te bemoeielijken, maar dat ze hen in de vrijheid van prediking zullen beschermen. Hun wordt aangezegd, dat ze, wanneer de kerk van Christus verdrukt en belasterd wordt, zich harer zullen aantrekken, dat ze niet bedacht moeten zijn op een eigen regiment, en niet een uit de wereld opgekomen pantheïstischen staatsgeest, maar het *Christelijk beginsel* moeten *invoeren;* dat zij dit met volle bewustheid tot leiddraad zullen nemen om de volkeren, aan hunne hoede toevertrouwd, met den geest van het Evangelie te zegenen. Dit en niet anders ligt in de woorden van vs. 10—12. *Kust den Zoon* staat in tegenstelling met degenen, die zich eerst tegenover den Zoon in oorlog stelden. Nu wordt de vrede gesloten door het geven van den kus, d. w. z. *de staat moet aflaten van elke vijandige positie, die hij tegenover de kerk van Christus en het Evangelie heeft ingenomen.*

Deze diepgaande en ver strekkende uitspraak is vooral in onze eeuw van toepassing, alleen maar *voor datgene, waarvoor men ze citeert, zegt deze uitspraak in Psalm 2 niets.* Uit dezen Psalm volgt niet, dat de Overheid eene synode moet saamroepen, dat ze zelf moet optreden door hiërarchische handelingen of afgoderij uitroeien en ketters tegengaan. Dit laatste toch is het

beletten aan *anderen* om verkeerde dingen te doen, terwijl in dezen Psalm slechts gezegd wordt, dat de Overheid *zelf* geen verkeerde dingen zal doen. *Antitypisch ligt hierin de oproeping voor de Overheden om Christen te zijn en de knie voor Jezus te buigen, maar met geen enkel woord is hieruit af te leiden, dat zij de haar toevertrouwde macht van het zwaard moeten gebruiken om in te grijpen in zaken der religie en kerkelijke aangelegenheden anders dan* beschermender *wijze.*

c. *Ps. 72 vs. 10, 11.*

Uit deze woorden wil men afleiden, dat de Overheid als zoodanig geroepen is om de wet Gods naar de beide tafelen te handhaven. Intusschen staat hiervan niets. Er wordt hier eenvoudig gesproken van een Israëlietisch koning, en van hem wordt gezegd, dat hij eene zoodanige hegemonie over de omliggende landen en volkeren zal uitoefenen, dat de verschillende koningen dier volkeren hem cijnsbaar zullen zijn, dat ze hem als hun hoofd zullen vereeren en dat ze dit zullen doen ook met geschenken.

In de *eerste* plaats is dit de *historische letterlijke* zin. *Ten tweede* wordt in dezen Psalm *antitypisch gedoeld op het koningschap van Christus,* maar dan natuurlijk op den Christus in Zijn voortgaanden triomf, zooals Hij van lieverlede in den loop der eeuwen alle koningen aan zich onderwerpen zal en in het Rijk der Heerlijkheid over al Zijne vijanden triomfeeren zal. Dit blijkt uit de woorden: alle *koningen,* want dit is eerst voor voleinding vatbaar, als het einde der dingen daar is. Thans is het nog altijd het grootste deel, dat zich tegen den Christus verzet en het kleinste deel, dat zich neerbuigt voor den koning der koningen.

3°. Vervolgens staat hier niet, dat alle koningen zich voor Hem *moeten* nederbuigen, maar dat zij zich voor Hem *zullen* neerbuigen. Het is hier dus *geen gebod, maar eene profetie* van wat de koningen doen zullen.

Deze woorden hebben dus niets uitstaande met hetgeen men er uit afleidt. Christus als Koning, wordt hier niet genoemd als Hoofd Zijner kerk, als κεφαλὴ τοῦ σώματος, maar als antitype van de type, die Israëls koning had, komt Hij hier voor, als degeen, aan wien alle machten en vijanden onderworpen worden, opdat Hij daarna het rijk aan den Vader zal overgeven. Op Christus wordt hier gedoeld als op Hem, wien alle macht in hemel en op aarde gegeven is. *In het minst niet wordt hier gehandeld over eenige relatie tusschen Overheid en Kerk.* Het gaat hier niet over de kerk, noch over het Hoofd der kerk, maar over den van God gezalfden Koning over Zion, den berg Zijner Heiligheid, die wel is waar nu schijnbaar voor de volkeren der aarde onder moet doen, maar Die eenmaal zal triomfeeren, zoodra alle machten voor Hem zullen zwichten en Zijn rijk bestaan zal.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

f. 1 *Timoth. 2 vs. 2.*

Wat zeggen deze woorden?

De Apostel gebiedt hier iets, niet aan de koningen, maar aan de geloovigen. En wat? Dat ze bidden zullen; dat er een gedurig *gebed voor de Overheden der wereld* tot God den Heere zal opgaan. Omtrent den inhoud van het gebed wordt hier niets meegedeeld, doch die kan geen andere zijn dan: dat God aan de Overheden in haar officie beleid, overleg, een besef van recht en van het heil des volks schenke, opdat er vrede wone in den lande. De uitkomst daarvan voor de Christenen is, dat ze een *gerust en stil leven leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid*, hetgeen in den Apostolischen tijd bedoelde, dat de *vervolgingen* zouden ophouden. Tot dusverre toch leefde de kerk onder vervolgingen van de zijde der Overheid of van de zijde van het plebs. De Overheid nu is geroepen de kerk van Christus tegen de ruwheden van het plebs te beschermen. De Christenen moeten die met geduld dragen, maar God bidden, dat Hij het hart der Overheid zoo richte, dat zij het onrecht ga inzien en de kerk tegen den overlast van den gemeenen hoop bescherme, opdat deze een gerust en stil leven moge leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid.

Er zijn nog andere plaatsen, waarop men zich heeft beroepen, doch deze zijn nog veel zwakker.

Uit hetgeen we thans nagingen, kunnen we concludeeren, dat alles een erbarmelijke armoede aan bewijsgronden verraadt, daar men, uit Gods Woord een zoo gewichtig vraagstuk als dit is willende oplossen, geen enkele plaats daarvoor aanvoert, die bij nader inzien steek houdt.

Dit heeft men zelf gevoeld en daarom heeft men de toevlucht genomen tot nevenberoepen op

B. de tituli, die in de Heilige Schrift aan de Overheden worden toegekend, b. v. tot

a. *Jes. 49 vs. 23.*

En koningen zullen uwe voedsterheeren zijn, hunne vorstinnen uwe zoogvrouwen: zij zullen zich voor u buigen met het aangezicht ter aarde en zij zullen het stof uwer voeten lekken, enz.

De woorden *voedsterheeren* en *zoogvrouwen* heeft men uit zijn verband gerukt, en daarmee de theorie verdedigd, dat aan de Overheid als zoodanig een *ius circa sacra* toekomt. Ten opzichte van de kerk heeft men de beschouwing geldig zoeken te maken, dat de kerk het zoogkindje was en de Overheid voedsterheer. Doch wat de Overheid als voedsterheer doen moest, wisten ze niet Het is zoo dan ook een zeer twijfelachtige uitdrukking.

Wat hier gezegd wordt, heeft evenwel met de zaak, die we hier bespreken, niets te maken. Er is hier *geen sprake van de kerk*, het onderwerp is niet

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Kerk, maar de vorst van Israël; anders kon niet in *vs. 22* staan: *Ziet, Ik zal mijne hand opheffen tot de Heidenen en tot de volken zal ik mijne banier opsteken; dan zullen zij uwe zonen in de armen brengen en uwe dochters zullen op den schouder gedragen worden.* Deze woorden kunnen alleen van Israël gezegd worden. De kerk staat immers niet tegenover de Heidenen, maar zij bestaat uit Israël en uit Heidenen samen. In de kerk is ook nooit sprake van zonen en van dochters, maar van broeders en zusters; bij een volk kan daarentegen wel sprake zijn van zonen en dochteren.

2°. Deze woorden uit *vs. 23* hebben niets gemeen met eene verplichting van de Overheid tegenover de kerk, dat ze het stof harer voeten lekke. Welke predikant zal beweren, dat de burgemeester der stad het stof zijner voeten lekken moet. *De Roomsche hiërarchie* zegt, dat de koningen der aarde de voeten van den Paus moeten kussen, en op hiërarchisch standpunt is het natuurlijk wel te verklaren, dat men zich op zulke plaatsen beroept. De Gereformeerden hadden beter moeten inzien, dat zij dit niet konden toepassen op wat aan de kerk in haar representatieven vorm toekomt. De vorsten behoeven zich ook niet ter aarde te buigen voor de predikanten; maar wel moet de geestelijke zich buigen voor den vorst van het land.

Het gaat niet aan om alleen de eerste woorden van dit vers te nemen en de andere te ignoreeren, want dan loochent men het verband.

Wat nu de woorden voedsterheeren en zoogvrouwen betreft, ze beteekenen dat in een moment, waarop het kindeke klein is, niet loopen kan en voedsel noodig heeft, er andere personen zijn, die diensten aan het kind bewijzen. *Israël nu was in de ballingschap* weggeslagen. Het was een *verzwakt* volk geworden zonder eigen regeering, kracht, bestand en bestuur, het *had hulp noodig om tot een nieuwen toestand te geraken. Jesaja nu zegt, dat de Israëlieten daarin niet bemoeielijkt zullen worden door de vorsten* of dat zij slechts toegelaten zullen worden of met gunst als met eene aalmoes zullen worden bedeeld, maar, dat aan de vorsten van Israël de andere vorsten de hoogste eer zullen bewijzen, alsof ze een koninklijk geslacht zijn. Gelijk tegenwoordig aan het hof van een machtig vorst ceremoniemeesters, dames du palais en een personeel bestaat om voor den erfprins te zorgen, zooals vooral in de Oostersche hofhoudingen geschiedt, terwijl daarvoor geen gemeene lieden, maar de hoogste en meest aanzienlijke personen worden genomen, zoo ook staat hier, dat dezelfde eerbied aan het volk van Israël zal worden betoond, alsof het een koninklijk geslacht was, en dat het niet door gemeene lieden, maar door koningen en vorstinnen als door voedsterheeren en zoogvrouwen zal worden geholpen en gesteund.

Wil men deze uitspraak op de kerk toepassen, dan zou men dit kunnen

doen, waar de kerk pas begint te ontluiken en nog kindeke is, b.v. wat betreft onze zending in de Oost. Want daar is de kerk nog een kind, dat tot wording en groei moet komen. Bij een groot mensch evenwel is er niet in 't minst sprake van voedsterheeren en zoogvrouwen. Daar nu *de kerk* van Christus volwassen is, tot bloei is gekomen, reeds een langdurig bestaan achter zich heeft en ook thans nog eene macht in Europa is, *kan ze geen klein kindeke meer zijn, dat zoogvrouwen en voedsterheeren zou noodig hebben.*

We zagen dus, *dat ook het beroep op deze plaats voor een relatie van Kerk en Overheid geen steek houdt.*

b. *Jes. 60 vs 10.*

Hier vinden we een geheel gelijken gedachtengang. In *vs. 8* is weer het Israëlietische volk bedoeld, dat uit de ballingschap terugkeert.

De Roomsche hiërarchie, die boven de Overheid zegt te staan, beroept zich op deze plaats en dat laat zich begrijpen, want de Roomsche hiërarchie eischt van de koningen, dat ze haar dienen zullen, maar hoe kan nu een Gereformeerde zich anders dan op den klank af laten verleiden tot een beroep op deze plaats?

Er is sprake van den terugkeer uit de ballingschap. Israël is als een kindeke, Jeruzalem is nog niet gebouwd, want er wordt gezegd: *„en de vreemden zullen uwe muren bouwen."* Er is hier dus uitsluitend *sprake van den eersten toestand van Israël na de ballingschap.* Niet met tegenzin, maar met toegenegenheid zullen nu de koningen Israël behulpzaam zijn in het herbouwen van Jeruzalem en zelfs de vreemdelingen, die in Palestina verkeeren, zullen Israël helpen.

Met *geen* enkel woord is hier *sprake van eene inmenging van de Overheid in de Kerk* of van de Kerk zelf. Wel zou men deze uitspraak antitypisch op de kerk kunnen overbrengen, maar dan zou ze weer geen gebod, maar alleen een profetie inhouden.

2°. Ten tweede zou er uitsluitend van een verleenen van hulp aan de kerk sprake kunnen zijn, wanneer de kerk na een ontzaglijke inzinking zulke hulp noodig had om er weer boven op te komen.

Zijn evenwel de muren herbouwd, dan houdt alles op, waarvan in dit vers gesproken wordt.

c. *Ps. 82 vs. 6.*

Ik heb wel gezegd: Gij zijt Goden; en gij zijt allen kinderen des Allerhoogsten.

Wat men hieruit afleidt, is er niet in te vinden. Hier wordt gesproken van machtige personen, die met goddelijke majesteit bekleed zijn. Er staat hier echter niets van wat de Overheid ten opzichte van de Kerk of met betrekking tot de 10 geboden moet doen. Er wordt *hier niet van Overheden, maar van rechters gesproken.* God staat in de vergadering Godes; Hij oordeelt in het midden der Goden. In vs 1—3 wordt dit duidelijk uitgesproken.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Heeft men nu ooit aan rechters inmenging in de kerkelijke zaken toegekend? Neen. Hieruit vloeit dus weer niets voort, wat de Overheden voor de kerk te doen hebben. Is de Kerk verdrukt, dan moet de Overheid tegenover de Kerk recht doen, doch dit moet zij tegenover ieder mensch. En doet de Overheid dan onrecht, dan zal zij het oordeel van God daarover moeten dragen.

3°. Er wordt van rechters en niet van Overheden gesproken, want de rechters worden hier juist met de vorsten vergeleken: *„en als een van de vorsten zult gij vallen."* vs. 7.

4°. Er wordt niet gezegd: „gij zult zoo hoog staan en machtig zijn, maar er wordt juist gewezen op de ongelukkige eigenschap van vorsten, dat ze sterven, vallen, dat ze gestraft worden en zwak zijn.

d. *Jes. 44 vs. 28.*

Die van Cores zegt: Hij is mijn herder en hij zal al mijn welgevallen volbrengen enz. Men redeneert bij het beroep op deze plaats dan als volgt: Cores wordt hier een herder genoemd, dus alle Overheden zijn herders, pastores Dei over de volkeren en dus hebben ze als pastores Dei ook voor die volkeren te zorgen.

Waar is hier nu één letter te vinden om iets af te leiden voor de verhouding van Overheid en Kerk?

Er is hier sprake van Cores, dat hij, hoewel Heidensch vorst, door God verkoren is Zijn welbehagen uit te voeren met betrekking tot het volk van Israël, welk volk hij naar het Heilige land zal laten trekken. Daarvoor nu wordt het *beeld van een herder* genomen. Zeer zeker is de herder het beeld van den dienaar des Woords in de kerk, van een vader in zijn huisgezin en van een vorst over zijn volk. Natuurlijk is dan ieder herder op zijn *eigen* terrein. De koeherder en schaapherder hebben met elkanders terrein niets te maken. De een mag zich niet bemoeien met den kring van den ander. Cores wordt hier nu een herder der vorsten genoemd en niet der schapen, omdat dit de Heere Christus is en blijft.

e. *1 Sam. 24 vs. 12.*

Wat men afleiden wil, moet vooral hierin liggen. David zegt hier tot Saul, *„mijn vader"*. Als David Saul zijn vader noemt, zoo redeneert men, zijn alle koningen vaders en gelijk een vader zich ook met de ziel van zijn kinderen moet bezig houden, zoo ook moet de koning voor de ziel van zijn volk zorgen.

Dergelijke redeneering, die men niet eens van een gymnasiast verwachten zou, schrijft de eene Dogmaticus van den ander na, terwijl ze altijd over tituli eminentes spreken.

Meer dan de Overheden worden evenwel de *wijzen* in de Schrift „vaders"

genoemd, zooals in de *Spreuken*. Is nu daaruit af te leiden, dat de philosophen en de wijzen over de kerk iets te zeggen hebben? Het zou wel dwaas zijn zulks te beweren. *Deze dwaze exegese is dan ook afkomstig uit de dagen der Roomsche kerk,* toen de Schrift alleen in het Latijn geciteerd werd. Het is alleronbegrijpelijkst, hoe Gereformeerde Dogmatici zonder van deze uitspraken exegese te geven, dit zoo maar klakkeloos in hun Dogmatieken overschreven.

C. Ten derde volgt het bewijs

e rationibus.

Men moet ver weggezonken zijn in de Gereformeerde Dogmatiek om e rationibus te gaan bewijzen. In dit argument evenwel ligt toch iets in, wat naar bewijskracht zweemt. Nu wordt er *aldus geconcludeerd, dat de salus rei publicae commissa est magistratibus, inter quae eminet religionis cura.* Hierin ligt een reden, waarom men moet zeggen, dat de Overheid zorg moet dragen voor het welzijn van land en volk. En het volk kan niet bloeien, wanneer niet de ware religie in eere is. Daaruit wordt dan geconcludeerd, dat de Overheid voor de religie zorgen moet, opdat de eere van het volk niet te gronde ga. Dit bewijs wordt nu niet uit de Schrift, maar e rationibus er bijgehaald.

En *waarvandaan komen nu die rationes?*

Antw. Er wordt daarvoor verwezen naar *Aristoteles, Politeia Cap. 7 § 8,* naar *Plato, de Re-publica Lib. 2 en 6* en naar *Cicero, de Natura Deorum Lib. 2* bij welken laatste men o. a. deze uitspraak vindt: *religio societatis humanae fundamentum.*

Dit is dus een *recursus ad paganismum.* Terwijl het nu het eigenaardige karakter van het paganisme is, dat het geen wereld- maar een nationalen godsdienst heeft, waarbij de godsdienst de ziel van den staat is, heeft men zich in de Christelijke kerk niet ontzien om met een beroep op *Aristoteles, Plato* en *Cicero* de verhouding van Overheid en Kerk aan te geven. En de vraag, of de Overheid, wanneer zij zich met de religie inlaat, de religie niet er onder helpt, heeft men niet eens overwogen.

Zeer zeker geven ook wij toe, dat de Overheid voor het gemeenebest moet zorgen en voor de ware religie, maar op welke wijze deze verhouding moet geregeld en in hoeverre de Overheid dit doen moet, is nergens beantwoord.

Er is hier dus

1°. *een recursus ad paganismum en*

2°. *wat noodig is om een* klemmend *bewijs te leveren, dat de Overheid goed doet, als ze de zaken der religie bevordert, ontbreekt.*

D. Het vierde bewijs is

ex exemplis.

Men beroept zich 1° op *Mozes.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Men zegt Mozes was een koning, hetgeen men bewijst uit *Deut. 33 vs. 4, 5* op een wijze, die zoo mechanisch mogelijk is. De *Kantteekening* laat *Hij* met een hoofdletter schrijven. *En Hij was Koning in Jeschurun* moet dan niet van Mozes, maar van God den Heere aldus verstaan worden.

De *Roomsche kerk* past deze woorden toe op den Magistraat en zegt daarom, dat Mozes koning in Jeschurun was. Daargelaten nu de vraag, of hier God de Heere of Mozes bedoeld is, zoo blijft toch altijd dit waar, dat in Israël de *theocratie* bestond, dat dus God Koning was over Israël en Mozes Zijn dienaar. Iedereen stemt toe, dat *Mozes* als dienaar des Heeren *zoowel minister Dei in sacris als in politicis* was. Hieruit nu wil men afleiden, dat, waar Mozes als minister Dei in politicis tevens in sacris optrad, zoo ook de koningen der aarde in politicis regeerend ook in sacris moeten optreden.

2°. Op *David,*

die niet alleen het volk geregeerd heeft, maar ook de *ark* heeft teruggehaald, ze naar Jeruzalem bracht en opvoerde naar den berg Zion. David zelf was ook bij de inwijding tegenwoordig en heeft ze tot op zekere hoogte zelf bewerkstelligd. Ten tweede riep hij een *ordening* in het leven *voor den dienst der Levieten,* stelde hij *zangkoren* in en *wachters* aan de deuren en maakte hij bepalingen in zake de sacra.

Cf. *1 Kron. 15 vs. 16, I Kron. 23 vs. 6.*

3°. Op *Salomo,*

die als koning veel voor den eeredienst heeft gezorgd, een *tempel* bouwde, sieradiën, geschenken, rijkdommen en schatten aanbracht en alzoo op allerlei wijze zich met de sacra inliet. Verder wijst men

op *Asa,* die het *vreemde altaar,* dat in Jeruzalem was opgericht, weer omverwierp, opdat de dienst van Jehova alleen in Jeruzalem zou bestaan;

op *Josaphat,* die toen de kerk te Jeruzalem vervallen was, zelf als koninklijk reformator de *reformatie* ter hand nam (*2 Kron. 19*);

op *Joas, 2 Kon 12 vs. 4,* die, toen de tempel gescheurd en ontredderd was, zelf daarvoor de gelden verzameld heeft om hem te herstellen;

op *Hiskia, 2 Kon. 18,* die de hoogten en *afgodentempels* in Jeruzalem en omstreken *omver geworpen* heeft; en

op *Josia,* die blijkens *2 Kon. 23* het teruggevonden *Wetboek* op zijn koninklijk gezag voor de ooren van het volk liet *voorlezen.*

En nu komt verder de aap uit de mouw, wanneer men zich beroept op de keizers *Constantijn, Theodosius, Arcadius* en *Honorius,* welke keizers niet alleen zelf allerlei zaken ten opzichte van de kerk gedaan hebben, (*Constantijn* toch riep zelf het concilie van *Nicea* bijeen, woonde het bij en hield zelf toespraken tot de bisschoppen), maar ook — en dit is *de eigenlijke pointe der zaak* — bestaan

er van die keizers uitspraken, keizerlijke decreten, waarin zij zich over de verplichtingen van den keizer ten opzichte van de kerk uitspreken, de rechten van de Overheid tegenover de Kerk uiteenzetten. *Deze uitspraken nu vinden we overgenomen door de Gereformeerde Dogmatici,* en wanneer ze aldus beweren, dat aan de Overheden een ius circa sacra toekomt, nemen ze de voorstelling der paganistische wereld over, dat de Overheid in zake staatsgodsdienst beslist, waarbij de keizer het recht heeft in en bij de kerk op te treden.

Het is werkelijk allertreurigst, dat we om het ius circa sacra *te bewijzen bij onze Gereformeerde Dogmatici een betoog vinden, waarbij ze zich beroepen:*

1°. *Op „uitspraken der Schrift," die niets zeggen.*

2°. *Op „tituli" der Overheden, die met de Kerk niets uitstaande hebben.*

3°. *Op „getuigenissen" van Plato, Aristoteles en Cicero.*

4°. *Op „exempla" van de koningen van Israël, dat evenwel in de theocratie bestond en welks koningen ingesteld werden om in de theocratie dienaren Gods te zijn, hetgeen daarom niet op onze koningen van toepassing is;*

en 5°. *dat ze dan om het proces te winnen, uitkomende met uitspraken van keizer Constantijn, grond onder de voeten gevoelen, door zich te beroepen op mannen, die in een Heidenschen staat, maar deze gechristianiseerd, de paganistische idee omtrent de verhouding van kerk en staat bleven voortzetten.*

IV. *Wanneer we de geschriften van onze Gereformeerde theologen nagaan, vinden we* eene verdediging van eigenlijk twee elkander uitsluitende stelsels, *aan den eenen kant van de* libertas ecclesiae tegenover de Overheid, *aan den anderen kant* een inruimen van een recht van bemoeiing met kerkelijke zaken, ius circa sacra, aan de Overheid. Gaan we nu de verdediging van die twee beginselen bij onze Gereformeerde Vaderen na, dan treft het ons, hoe de verdediging van het *eerste* beginsel altijd met geestdrift, warmte en bezieling geschiedde, dan zijn zij krachtig, *tunc habent quod dicant;* bij de verdediging van het *tweede* stelsel daarentegen zijn zij mat, is hun taal onbezield, is hun bewijsvoering weinig klemmend en zijn ze *zwak.*

De *Libertas ecclesiae* hebben zij verdedigd *tegenover* de theorie, die uit Duitschland gekomen, in ons land in den vorm van *het Arminianisme* door *Oldenbarneveld* c.s. werd bepleit. Nu gevoelden ze, waar ze voor de libertas ecclesiae opkwamen, dat ze *gevaar* liepen van *in het Roomsche spoor te geraken.* Want Rome stelde de libertas ecclesiae altijd hoog. Om nu goed en duidelijk te doen inzien, dat ze niet bedoelden in het Roomsche spoor over te gaan, vindiceerden ze de zelfstandigheid van den magistraat tegenover de kerk.

Wanneer ze zich bij die twee punten gehouden hadden, d. w. z. bij de vindiceering van *de zelfstandigheid van den magistraat tegenover de Roomsche theorie en van de*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

libertas ecclesiae tegenover de Luthersche en Erastiaansche, dan waren onze Vaderen voorwaar op den juisten weg gebleven. *Doch onze Vaderen deden dit niet, ze zochten een middenweg te bewandelen om zoo de Kerk en de Overheid met elkander in een zeker verband te zetten.*

Zullen we dit den Gereformeerden theologen hard toerekenen?

Neen, dat kunnen en mogen we niet om deze oorzaak, dat, indien men in die dagen de Overheid niet voor zich had, men de Overheid tegen zich had. Toen men eenmaal eerst de weeën en ellende ondervonden had, van wat het zeggen wilde de Overheid tegen zich te hebben, met name in ons land, lag het voor de hand, dat zij, toen zij eenmaal getriomfeerd hadden en de Overheid zelf de Gereformeerde belijdenis was toegedaan, op hun beurt nu eens de voordeelen van de inmenging der Overheid in kerkelijke zaken wilden genieten. Ze verkregen toen van de Overheid het gebruik der kerkgebouwen, grooten invloed en een groote menigte trad toe tot de Gereformeerde religie, en omdat ze de Overheid voor zich hadden, ontvingen ze tevens ook de middelen om zich te verdedigen tegen den tegenstand van *Anabaptisten, Roomschen* en *Arminianen.*

Dit voordeel werd te groot geoordeeld om het te laten glippen.

Daarbij kwam, dat wanneer de Kerk zulk een verhouding niet aanvaard had, de Overheid die toch aan de Kerk zou hebben opgedrongen. Alle *iurisconsulti* waren gevormd onder den invloed van de *Byzantijnsche* regeerings- en rechtsvormen en dientengevolge leerden zij op grond van het Bijzantinisme een ius van den souverein circa sacra, *περὶ τῶν ἐκτῶν.* En waar nu de zaak zoo stond, dat zij van de bemoeiing der Overheid niets dan voordeel hadden en zeer goed wisten, dat de Overheid toch niet te bewegen zou zijn zich geheel terug te trekken uit de kerkelijke zaken, lag het in den aard der zaak, dat zij zich schikten, de scherpe lijnen van het beginsel begonnen te verliezen en een *gemengd stelsel* aanvaard hebben.

Men mag niet zeggen, dat zulk optreden na de vervolgingen niet meer noodig was. Anders kent men geen historie.

Tot het begin der 18de eeuw werd de politiek van *Engeland* beheerscht door zaken der religie. Ten tijde van *Alva* in den tachtigjarigen oorlog, in den dertigjarigen oorlog tot 1648 en daarna in Engeland bestond steeds de groote *antithese tusschen de Roomsche en Protestantsche macht.* Zooals tegenwoordig het aequilibrium van Europa drijft op het drievoudig verbond van Duitschland, Oostenrijk en Italië tegenover Frankrijk en Rusland, zoo ook dreef toen het aequilibrium tusschen de Roomsche en Protestantsche macht. Beiderzijds moest men natuurlijk elk oogenblik gereed staan om met de wapenen in de hand voor de vrijheid van territoir en religie op te komen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De oorlogen, die *Lodewijk XIV* gevoerd heeft, waren ook *religieoorlogen*. In het begin der 18de eeuw is met den *vrede van Utrecht* daaraan eerst een einde gekomen. Daar de politiek van *Engeland*, van *ons land*, *Pruisen* (het toenmalige Brandenburg), *Zweden* en *Noorwegen* en van alle Protestantsche vorsten eene *Protestantsche politiek* moest zijn tegenover de Roomsche politiek van *Oostenrijk*, *Frankrijk* en het *Spaansche hof*, spreekt het vanzelf, dat de Overheden zich binnenslands met de zaken der religie moesten inlaten. Men moet toch niet vergeten, dat in ons land ten allen tijde een groote Roomsche minderheid bleef bestaan, die, wanneer men ze vrij uit liet gaan, niet te vertrouwen was, omdat ze gaarne den vijand bij elken inval de behulpzame hand bood.

Op dezelfde wijze stond *Ierland* tegenover Engeland. Ierland toch wilde telkens Frankrijk ter hulp komen. Vandaar de harde en wreede maatregelen van *Cromwell* om het Roomsche verzet ten behoeve van het buitenland voor goed te breken.

Het is te begrijpen, dat, zoolang de zaken van den staat tevens de zaken van de religie waren, het onmogelijk was tot een juist inzicht te komen omtrent de goede verhouding van staat en kerk. Dit werd eerst mogelijk waar die twee vrij werden in de beoordeeling hunner eigen positie.

Toen nu onze Vaderen aan de Overheid het ius circa sacra hadden toegekend, heeft de kerk een spoedige benauwing ondervonden. *Aan het toekennen van dit ius circa sacra aan de Overheid is de opkomst van het „Remonstrantisme" te danken.* Generale synoden werden door de Overheid tegengegaan. Hier lag de *poging van den magistraat om de kerkelijke macht er onder te houden.* 't Ligt voor de hand, dat deze triomfviering tot de vrijheid der kerken geleid heeft. Tot 1816 is het houden van *Generale synoden* nooit door de Overheid toegestaan. Ook bij de *psalmberijming* van 1773 mengde de Overheid zich rechtstreeks in geestelijke zaken in. Vandaar komt het, dat mannen als *à Brakel* c. s. zich slag op slag tegen de Overheid verzetten, wanneer deze de kerk in hare vrijheid belemmerde.

Niet het minst komt ditzelfde ook uit in den *strijd* van de Kerken tegenover de Overheid *over de Universiteiten*. De kerk beweerde terecht, dat de Overheid, door over de *theologische faculteit* naar goedvinden te beschikken, de zaken der religie in handen nam en alzoo door het onderwijs inbreuk maakte op de vrijheid en den bloei der kerken. Cfr. *Dr. A. Kuyper: De Leidsche Professoren en de Executeurs der Dordtsche nalatenschap*, waarin dit nader wordt ontwikkeld.

Dit alles heeft men aangevoerd om schijnbaar de zaak op te lossen, maar *toch blijft het vreemd, dat men*, in beginsel de zaken goed inziende, door de

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

libertas ecclesiae en de independentia magistratus te vindiceeren, *zulk een hybridisch systeem heeft uitgebroed*, als men toen gedaan heeft.

Wat verstaan onze Gereformeerde Dogmatici onder het toekennen van het ius circa sacra aan de Overheid?

1°. Ze betwisten aan de Overheid alle inmenging in sacra, onder welke sacra bepaaldelijk worden verstaan: de *praedicatio Verbi* en de *administratio sacramenti et disciplinae*. Dit zijn de sacra van de binnenzijde, τὰ εἴσω. De bewering was, dat de kerken vrij moesten zijn in alles, wat Gods Woord haar oplegde, en dat evenzoo de dienst des Woords en de toepassing der kerkelijke tucht onbelemmerd zouden kunnen voortgaan.

2°. Uit wat ze met het ius circa sacra wèl aan de Overheid inruimden blijkt, hoe onmogelijk het was, om bij het toekennen van het ius circa sacra aan de Overheid, het ius in sacra intact aan de kerk te laten. *Het ius circa sacra greep gedurig in het ius in sacra in.* Met het ius circa sacra werd *aan de Overheid toegekend:*

1°. *het recht en de plicht, dat ze moesten cultum Dei purum instituere, conservare, reformare.*

Gelet moet worden op *„purum."* Hier wordt dus aan de Overheid het recht en de plicht toegekend om den zuiveren dienst van God in te stellen, te bewaren en te beschermen, doch daarbij bestaat het onmiddellijk *gevaar*, dat men gaat erkennen, *dat aan de Overheid het recht van beslissing toekomt, wat de ware religie is.* Dit liet zich in de dagen van *Constantijn* zeer goed zeggen, toen er maar ééne kerk bestond en er geen andere cultus tegenover den cultus Dei Christianorum was dan de cultus idolarum in paganismo. Toen was het het recht en de plicht van de Christelijke kerk om den paganistischen cultus te verbieden en overal door haar optreden als kerk een Christelijken cultus in 't leven te roepen.

Deze quaestie nu kwam gansch anders te staan, toen er fijnere verschillen zich geopenbaard hadden tusschen *Lutherschen, Gereformeerden, Roomschen, Remonstranten* en *Anabaptisten.* Toen toch kwam dadelijk *de vraag* aan de orde, *wat* de ware, *de purus cultus Dei was* en in welke belijdenis deze lag opgesloten. Kent men nu den magistraat het recht toe, om den purum cultum Dei in te stellen, dan zegt een Roomsche magistraat: de Roomsche is de cultus purus; een Luthersche Overheid zegt dit van den Lutherschen; en de Gereformeerde van den Gereformeerden cultus. *Nu zeiden onze Vaderen wel, dat ze het zoo niet bedoelden en dat alleen de Gereformeerde cultus de purus cultus was, doch dit zeggen houdt geen steek.* Wanneer men toch aanneemt, dat men dit aan de Overheid als aan de Overheid qua talis opdraagt, dan bestaat die Overheid overal. Is dan zulk een Overheid in een land Roomsch, welnu,

dan mag zij ook dit recht voor zich nemen. Zoo is dan de kerk feitelijk onder de macht van den magistraat gebracht.

Dit recht droeg men verder niet aan de Overheden in 't algemeen, maar ook aan de burgemeesters in de steden op. *Ds. Steinfort* was een volkomen representant van dit stelsel. Op de hem gedane vraag, of de burgemeester van Amsterdam, zelf supralapsariër zijnde, niet volgens overtuiging de Gereformeerden, die infralapsariërs waren, uit de stad moest jagen, werd door hem bevestigend geantwoord. Dit is eenvoudig ad absurdum redactum. Geeft men een oordeel aan de Overheid, dan gaat dit natuurlijk in alles door en kent men dus aan de Overheid het recht toe om ook in elk confessioneel geschil een oordeel te vellen en, naar deze beslissing uitvalt, den bestaanden dienst op zij te werpen en een anderen er voor in de plaats te stellen.

Waar het ius circa sacra aan de Overheid wordt toegekend, wordt *de toestand nog veel hachelijker, wanneer de Overheid het ius reformandi verkrijgt.* Men deed dit om tegenover de *Roomsche* kerk gedekt te zijn, anders zeide men, dat de Overheid de eenmaal bestaande Kerk moest handhaven. Rome was de ware Kerk niet en de *Overheid zette de Reformatie in de religie voort.* Dit reformeeren bestond hierin, dat ze de Roomsche geestelijken uit de kerken en uit de steden joeg, de beelden uit de kerken liet wegnemen en het optreden van Gereformeerde predikanten bevorderde, zij het ook met geweld. In *Groningen* en *Drenthe* b. v. trokken op deze wijze sommige Gereformeerde predikanten met eenige vendels kurassiers de dorpen af. Aan alle pastoors werd de vraag gedaan, of ze zich wilden laten reformeeren. Den meesten pastoors, vooral in de Drenthsche dorpen, kon het weinig schelen. Ze oordeelden het beste om de huik maar naar den wind te hangen en den tabberd door de toga te vervangen. 's Morgens bedienden ze de mis en kondigden dan terwijl af, dat ze 's middags den Heidelbergschen Catechismus zouden verklaren. De Overheid had het recht den zuiveren cultus in te stellen. Praatjes maken was dus overbodig en weigerde een pastoor, dan werd hij eenvoudig afgezet en een ander in zijn plaats aangesteld.

2°. In de tweede plaats werd aan de Overheid toegekend het *ius ad coërcendum ecclesiae turbatores et haereticos et in contra ad veram religionem curandam.*

Er waren toen ter tijd heel wat perturbatores ecclesiae. De ervaring, opgedaan met *Anabaptisten, Remonstranten* en *Socinianen,* getuigde wel van moeielijkheden, zooals met *Arminius* en *Vorstius* en predikanten in Noord-Holland. De kerken namen als classis een besluit, doch de magistraat ging er niet mee mede. *Tegenover elken ketter waren de kerken machteloos.* Ze konden niet handelend tegen de perturbatores of predikanten der valsche leer optreden, want de Overheid had alleen het recht ze uit de kerk te jagen. Bovendien

deed zich dan het geval meestal zoo voor, dat niet de ketters, maar juist de Gereformeerden door de Overheid uit de kerken werden gejaagd. Dit alles is een sequeel van het onder het eerste punt genoemde. *Het ius circa sacra randde het ius in sacra aan.* De Overheid toch kon van een ketter zeggen, dat zij hem geen ketter vond. In het felle opwassen van het Remonstrantisme werden zoo de Gereformeerden juist uitgedreven en de ketters door de Overheid gehandhaafd en het was de *eigen schuld der Gereformeerden*, want zij juist hadden het recht daartoe aan de Overheid toegekend.

3°. *Ministerium Verbi procurare et scholas instituere.*

Dit ius circa sacra grijpt al dieper in de sacra in.

Onder „ministerium Verbi procurare" verstond men niet alleen het geven van *traktementen,* maar er zat meer in. *Het stond aan de kerk niet vrij een ministerium Verbi op te richten zonder permissie, zonder „handopening" van de Overheid.* De Overheid zorgde dus niet enkel voor de traktementen, maar had ook zelf het recht om het ministerium Verbi en de predikantsplaatsen te creëeren. Voor het ministerium Verbi waren *scholen* noodig. Nu werd er niet gezegd, dat de wetenschap vrij moest beoefend worden, maar uit het feit, dat de school niet tot de zorge der kerk behoort, leidde men verkeerd af, dat ze daarom aan de Overheid toekwam. Dit was *de groote fout, dat men geen oog had voor het vrije initiatief.* Vanzelf volgde zoo, dat de Overheid de scholen voor aanstaande predikanten ging oprichten. Er werd daarbij wel bepaald, dat de Heeren de confessie moesten onderteekenen, maar uit het Archief van de Theologische faculteit te Leiden weten we ook, dat b. v. *Scholten, Kuenen* en *Kist* hun naam onder de drie Formulieren van Eenigheid gezet hebben, al geloofden ze er ook niets van. Voor ons is zoo iets onbegrijpelijk, maar het is toch zoo. Thans is dit afgeschaft, doch toen leefde men in zulk een onbewusten toestand. Het was weer: augur augurem ridet.

Ook zorgde de Overheid voor het *Hooger Onderwijs* en eischte zij de onderteekening der drie Formulieren, niet in de eerste plaats ter wille van de Kerken, maar omdat ze zelf een waarborg wilde hebben, dat de Gereformeerde en niet een valsche religie in stand zou blijven. De Overheid als eene Protestantsche tegenover het meestal Roomsche buitenland staande, had noodig te weten, dat het volk Gereformeerd was, wilde ze zich in de toekomst handhaven.

4°. Ten vierde werd aan de Overheid het *ius* toegekend *om de ministros Verbi bij hun plicht te houden, desnoods vi coactos.*

Niet alleen moest de Overheid toestemming geven voor de instelling van een ministerium Verbi, maar ook heeft de regeering het *ius patronatus* in stand gehouden. De heer van een heerlijkheid, die feitelijk de vroegere magistraat

was, had het recht van benoeming en collatie van een predikantsplaats. Dit stond niet aan de kerk, maar aan den patronus der heerlijkheid als Overheid der streek.

Wanneer de predikant zijn plicht verzuimde, had de Overheid het recht de predikant te onderzoeken en hem desnoods te dwingen. *Het opzicht en toezicht over de predikanten* was dus uit de handen der kerkeraden weggenomen en *aan de Overheden* opgedragen. Nu zei men echter, dat de Overheid zulks alleen deed, wanneer de kerkeraad het noodig had geoordeeld.

Wanneer nu de Overheid een weerbarstigen predikant tot zijn plicht terugbracht, moet daarbij wel in 't oog gehouden, dat dit niet in Roomschen zin bedoeld is, waar de Overheid blindelings het oordeel van den bisschop moest opvolgen. *Bij de Gereformeerden had de Overheid altijd het ius discretionis* als het groote wapen tegenover de Roomsche hiërarchie, d. w. z. in elk gegeven geval mocht de Overheid zelf oordeelen of het recht of niet recht was. *In de Roomsche landen* moet de Overheid de uitspraken der kerk blindelings uitvoeren. De martelaren, die door de geestelijke rechtbank eenmaal als ketters veroordeeld waren, werden door de justitie zonder nader onderzoek, of zij ketters waren of niet, om hals gebracht, zelfs al sympathiseerde de Overheid meer met den veroordeelde, dan met dengeen, die hem geoordeeld had. *De rechter had toen geen ius discretionis.*

Dit ius discretionis moet aan de Overheid worden toegekend, omdat, waar de Overheid slechts de bevelen der kerk uitvoert, ze dienares der kerk is, terwijl de magistraat, als dienaar Gods opgevat, zelf uit Gods Woord moet te weten komen, hoe hij handelen moet. *Maar, terwijl het ius discretionis goed was om de independentia van den staat tegenover de kerk te handhaven, was het ius discretionis bij het ius circa sacra juist een doodelijk wapen om daarmede de libertas ecclesiae aan te randen.* De Overheid hield zich nu niet aan de uitspraken van classes en synoden, maar zei: Ik heb zelf te oordeelen. Tengevolge daarvan vroegen de predikanten niet, hoe de gemeente het wilde hebben, maar hoe de burgemeester, al was hij ook schuinsch in de leer, het goedvond. Door cadeau's enz. werden de vriendschappelijke betrekkingen met de Overheidspersonen steeds in stand gehouden. De predikant kon dan met de kerk doen, wat hij wilde. Dit is ook oorzaak van hetgeen met *Ds. van Os* ten tijde van *Comrie* geschied is. Ook toen mengde de stedelijke magistraat zich in de kerkelijke zaken en had hij metterdaad den geheelen toestand in handen.

5°. Verder hield het ius circa sacra in, *dat de Overheid zorgen moest, dat goede orde naar den Woorde Gods werd geobserveerd en moest ze die handhaven.*

Goede orde in de kerk handhaven wil zeggen: *de kerkenorde handhaven.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

De Overheid moest dus voor een goede kerkenorde zorgen, die sanctioneeren en handhaven. In de kerkenorde nu waren bepalingen opgenomen voor de praedicatio Verbi, de administratio sacramenti et disciplinae. De vraag is nu, wat het helpt, dat de kerk in sacris vrij is, dat de kerkenorde door de kerken gemaakt wordt, maar zoo, dat de Overheid het moet goedvinden? Het antwoord luidt: al heel weinig. Daardoor gaf ook de synode van Dordt aanleiding, dat de Magistraat weigerde de kerkenorde te legitimeeren. De facto werd wel de kerkenorde ingevoerd en daardoor het leven der kerken geregeld, maar de verhouding van Kerk en Overheid is daarna nooit meer in orde gekomen.

6°. Het laatste punt van het ius circa sacra is *het recht om synoden saam te roepen, sua auctoritate daarbij tegenwoordig te zijn, en de decreten van zulk een synode cum iure discretionis uit te voeren.*

Dit was op zichzelf iets, wat de kerkeraden heel graag wilden. Waar vrije kerken zijn, daar is het moeielijk om, wanneer men als classe en synode bijeenkomt, zijn besluiten door te zetten. De gedachte was zeer aanlokkelijk, dat de landsregeering voortaan de besluiten en bepalingen zou uitvoeren, tevens was dan ook de tegenstand der tegenpartij onderdrukt. Op deze wijze zou het vonnis van de kerk door een vonnis van den schout gevolgd worden en de tegenstander het land worden uitgezet, gelijk dan ook werkelijk met de *Remonstranten* geschied is.

Dit vonden de Gereformeerden wel pleizierig, maar ze zagen niet in, dat ze zoo hun eigen kerk bezig waren te vermoorden. Zoo werd de Kerk aan de Overheid onderworpen en de ontwikkeling van de eigen kerk aan banden gelegd. In dien zin heeft op het werk van de synode van Dordt nooit zegen gerust. De kerken hadden daarna wel liever vrije synoden, zooals de vergaderingen in Wezel en Embden en de eerste synoden, maar de Overheid wilde dit nu eenmaal niet meer, omdat ze een gevaar zag in de constitueering van zulk een organische macht in de kerk. De leiders toch der politieke beweging tegenover Spanje traden in onderhandeling met de *Consistorianten* en kerkeraden om door deze colleges geld en wapenen tot het verzet bijeen te krijgen. Van hetgeen in de Kerken gecollecteerd werd, werden kanonnen gekocht en deze aan de Overheid gegeven. Zulk een Kerk nu als georganiseerde macht met een synode aan het hoofd kon, zoo vreesde de Overheid, allicht eene macht tegenover haar worden. De Overheid kon toch in den oorlog met Spanje niets tegen den zin van het Gereformeerde volk doorzetten. Daarom is de Overheid met de Kerken in onderhandeling getreden en zeide ze: wij zullen u helpen en uwe besluiten uitvoeren, maar dan moeten wij zelf bij uwe synoden tegenwoordig zijn en moogt gij zonder ons verlof geen synode saamroepen.

Het gevolg is geweest, dat de kerken dit approbeerden. Het accoord was gesloten en de Overheid lachte in haar vuistje, de libertas ecclesiae was voortaan in hare handen. Ze zei natuurlijk in 't vervolg: *geen synoden meer*, dan hebben we ook geen besluiten van synoden uit te voeren. Dit is de ellende, waaruit het *Remonstrantisme* is opgekomen en in ons land een droeve toestand geboren is. Zoo telde de synode van Dordt ook gedeputeerden van de Hoogmogende Staten als commissarissen synodi onder hare leden, stemden deze ambtelijke personen mede en dienden ze van advies. *De besluiten werden uitgevoerd, voorzoover de Overheid die aannam, doch de Overheid weigerde en stoorde zich niet aan de besluiten, die genomen waren omtrent het ius patronatus. De Gereformeerden verkregen alleen dit, dat de Remonstranten over de grenzen werden gezet.* Doch hierover konden ze slechts leedvermaak hebben. Meer verkregen ze niet. Ze mochten zelf geen synoden meer saamroepen. De kerk was onder de plak van de Overheid gekomen.

Thans is dus duidelijk, hoe de spitsrondige onderscheiding van Constantijn van een ius circa sacra en een ius in sacra wel mooi schijnt, maar hoe zij, in gematigden vorm bij onze Vaderen ingevoerd, een toestand in 't leven roept, die op niets anders uitloopt dan op een overheersching van de kerk door den souverein van het land.

Onze *Gereformeerden* geraakten wel eenigszins door hunne leer omtrent het ius circa sacra in eene positie, alsof ze zich op de lijn van Rome bewogen. Dit nu was niet zoo. *Veel meer werd de Byzantijnsche lijn door hen gevolgd.* Daarom stellen ze er prijs op de scherpe tegenstelling op dit punt te doen uitkomen door te wijzen op

drie tegenstellingen met Rome.

1°. *Dat volgens hen de magistraat was en bleef Dei minister*, terwijl hij in de Roomsche theorie verlaagd werd tot *papae minister*. Reeds vroeger is een figuur gegeven voor de voorstelling, hoe Rome alle souvereiniteit van den Vader op Christus afleidt en hoe Christus zoowel het kerkelijke als burgerlijke bestuur op Zijnen stedehouder, den Paus van Rome heeft overgedragen. De koningen der aarde, op één lijn staande met de bisschoppen, staan weer onder toezicht en controle van de Pauselijke macht.

2°. *Dat volgens hen de magistraat altoos en op elk punt had en behield het ius discretionis et approbationis*, terwijl in de Roomsche theorie voor den magistraat niets anders overbleef dan een *officium oboedientiae.*

3°. *Dat volgens hen ook de kettersche, ook de ongeloovige magistraatspersoon, magistraatspersoon was en bleef, en dat zijn kettersgezindheid of ongeloovigheid in niets derogeerde aan zijn magistrale macht*, terwijl in tegenstelling hiermede in het Roomsche stelsel bij den Paus de macht berust om een *interdict* op

het land te leggen en de onderdanen van den eed van gehoorzaamheid te ontslaan, zooals uit de geschiedenis vooral met *Jan Zonderland* bekend is, zoodat de Paus aan zulk een magistraatspersoon de magistrale macht kan ontnemen.

Het *ius discretionis et approbationis* wil zeggen, dat de Overheid in niets eenig edict van de Kerk aanneemt, omdat de Kerk het zegt, maar omdat zij als Overheid zelf Gods Woord onderzoekt en zoo haar eigen rechten en plichten daaruit leert kennen. Daarop moet vooral de nadruk gelegd worden.

Hierin bestaat dan ook het verschil tusschen de Romeinsche en Byzantijnsche opvatting, dat de Roomsche feitelijk den magistraat onder de kerk brengt en de Byzantijnsche de facto, nog niet in theorie, de Kerk brengt onder de Overheid of Souverein.

V. Thans blijven ons nog twee punten ter bespreking over om in de theorie der Gereformeerden op dit stuk een helder inzicht te krijgen. Het eerste gold de vraag, *of de magistraat ten goede mag dwingen*;

het tweede: *of de magistraat den kwade mag bedwingen.*

Het *eerste* geldt de vraag der *consciëntievrijheid,* het *tweede* geldt de *verhouding van de Overheid tegenover de ketterij.*

Bij elk van deze twee punten zullen we thans afzonderlijk stilstaan.

A. Het vraagstuk der consciëntievrijheid.

De Roomsche kerk had geleerd, dat de Overheid haar onderdanen ook beheerschen mag in foro consciëntiae. Daarmede hing de instelling van de inquisitie *samen.*

De *inquisitie* geldt n.l. niet enkel voor de uitwendige daad, want, wanneer iemand uitwendig zijn godsdienstige plichten verzuimde of aan een niet getolereerde culte deelnam, werd hij altoos strafbaar bevonden, voordat er nog een inquisitie bestond. Neen, de eigenlijke inquisitie is eerst daar, waar ze zegt: het is niet genoeg, dat ge uitwendig geen verkeerde dingen doet of spreekt, maar *debeo inquirere in personam alicuius,* d. w. z. waar ze zegt te moeten toezien, of het van binnen in den mensch goed is en te moeten doordringen tot binnen in het heiligdom van 's menschen innerlijk leven, om daar ook de dwaling en het kwaad op te sporen en met wortel en tak uit te roeien.

Daarmee hing weer saam, *dat op de ontdekking van inwendig kwaad in iemand de poena capitalis stond.* Elk ander misdadiger kon men gevangen zetten, daarentegen bij personen met inwendig kwaad zou dit aan het kwaad niets afdoen. Zit het kwaad bij een persoon slechts uitwendig in zijn spreken en handelen, dan kan men van opsluiting heil verwachten, doch zit het kwaad niet in de uitwendige daad, maar is het schuldig in het hart, het gemoed en de ziel des menschen bevonden, dan helpt opsluiting niets. Het

kwaad van binnen wordt er door den kerker niet uitgedreven. Mag men nu iemand met kwaad van binnen niet toelaten, dan is er, indien hij dat kwaad er niet laat uittrekken, maar één middel om het weg te krijgen n.l. zulk een persoon door verbranding uit deze wereld te verwijderen. Het feit, dat de martelaren steeds den vuurdood ondergingen, en men, wanneer men eenigszins herriep, met het zwaard werd gedood, is hieruit te verklaren, dat *de brandstapel de poging* is *om de existentie van den giftigen mensch als zoodanig te vernietigen. De dood met het zwaard was gratie,* die nooit gegeven werd, tenzij er eenig teeken van berouw was, zoodat het kwaad dan niet met volle bewustheid en met wortel en tak in de existentie des menschen inzat.

Daartegenover hebben onze Gereformeerden de stelling verdedigd, dat de Overheid niets te maken heeft met wat in iemands binnenste omgaat, en ze breidden deze stelling uit in dien zin, dat de Overheid niet had in te dringen in iemands huiselijk leven of in het leven van iemands vriendenkring, *dat men in alles, wat tot het forum consciëntiae, het huiselijk en private leven behoorde vrij was, ook de atheïst en de volkomen ongeloovige.*

Hiermede hangt hun opvatting saam van *het dulden of niet dulden van sectarische eerediensten. Volgens hun theorie moest de Overheid alleen den purum Dei cultum dulden* en in dit Gereformeerde land van Nederland mocht feitelijk niets anders gehouden worden dan de cultus Dei purus *volgens de Gereformeerde belijdenis.* Dit is zoo streng opgevolgd, dat de *Lutherschen (Martinisten)* hunnen eeredienst *niet openlijk* mochten houden, evenmin de *Anabaptisten* en *Remonstranten* en veel minder nog de *Roomschen,* omdat er bij hen nog zooveel ander kwaad bijkwam als afgoderij en beeldendienst.

Maar nu erkenden de Gereformeerden in theorie, dat alle sekten geheel vrij waren in eigen huiselijk leven en dat der vriendenkring. Daarom mochten de sekten alleen niet aan den weg timmeren, niet in het publiek hun' eeredienst houden en daarom moest wel de Overheid tusschenbeide treden.

De uitdrukking *„niet aan den weg timmeren"* moet *praegnant* worden opgevat. Anderhalve eeuw geleden waren in Amsterdam alle *Roomsche* kerken achter muren gebouwd. Het was zoo het geheele land door. Uitwendig aan de straat mocht men van zulke kerken niets kunnen zien. Ze mochten dus letterlijk niet aan den weg timmeren.

Al is nu die scheiding door de Geref. theologen wel streng opgevat, *toch hebben de magistraten deze theorie lang niet met dien ernst doorgevoerd.* De kerkelijken drongen er steeds op aan, en om hun ter wille te zijn liet de magistraat dan wel krasse *plakkaten* uitvaardigen, maar het ging daarmede als met onze tegenwoordige Zondagswet; ze werden niet uitgevoerd. Zoo werd spoedig aan de *Martinisten* toegestaan hunne kerken voor den eeredienst aan

den openbaren weg te bouwen en van lieverlede werd dit recht ook toegekend aan andere Protestantsche sekten. Doch kras zette integendeel de Magistraat haar plakkaten door tegen de *Roomschen*, in die streken, waar zij in de minderheid waren. Hadden ze de meerderheid, dan behielden zij de oude kerkgebouwen en zag de magistraat dit door de vingers tot groote ergernis van den Gereformeerden predikant, die slechts een klein kerkje had. Van deze predikanten is de aandrang tot de staten tot het uitvaardigen van nieuwe plakkaten het sterkst uitgegaan.

We laten ons verder met de historie niet in, maar de eigenlijke theorie der Gereformeerde theologen was volstrekt niet vrijheid van godsdienst en kerk in den zin, waarin wij het verstaan.

Toen kort na het terugslaan der Spanjaarden de Moderaten vrijheid van godsdienst voor allen wilden, verklaarden de Geref. theologen in een geschrift aan de Staten, dat de strijd tegen Spanje niet gevoerd was voor de vrijheid van elke religie, maar alleen voor de ware religie, en dat ze dulding van elken openbaren eeredienst van de niet-ware religie bleven beschouwen als schending van den plicht, waaronder de magistraat stond.

Hierin ligt in vergelijking met de *Roomsche* theorie een groote schrede voorwaarts. De *libertas in foro consciëntiae*, in huisgezin *en privaten levenskring* was *gered*. Vandaar, dat uit andere landen veel ketters, die in hun eigen land niet geduld werden, hierheen kwamen, omdat ze hier ten minste één plek in Europa vonden, waar het leven der consciëntie en het huiselijk leven ongedeerd existentie kon vinden.

Maar het beginsel, dat consciëntievrijheid ook eischt een uiting van gedachten, een openbaring van het consciëntieleven, een propagatie van denkbeelden en het hebben van een eigen eeredienst ten behoeve der religie, ontbreekt bij de toenmalige Geref. theologen ten eenenmale, omdat zij veel te veel door de Roomsche theorie bevangen waren om tot dit hooger inzicht te komen. Werkelijk vinden we daarentegen *dit beginsel wel bij Willem van Oranje* en enkelen zijner uitnemende mannen. De Geref. predikanten *daarentegen* met *Datheen* en *Moded* aan het hoofd hebben altoos zoo *sterk* mogelijk *tegen deze tweede opvatting van de libertas consciëntiae* gereageerd.

Vraagt men nu aan de Gereformeerden, op welke gronden ze zich alzoo tegen Rome stelden, dan beroepen ze zich op:

a. *2 Cor. 5 vs. 11.*

Daarmee zeiden ze is uitgesproken, dat men *in geestelijke zaken geen dwang* moet bezigen, maar *alleen* πειθὼ, dat men niet iemand, ook niet de Overheid, moet dwingen om de ware belijdenis te aanvaarden, maar in den naam des Heeren moet zoeken te overreden en te overtuigen, omdat dwangmiddelen in geestelijke zaken niet te pas komen.

Hiermee is niet in strijd de wijze, waarop de kurassiers in Drenthe handelend optraden. Zij oefenden geen dwang uit, ze zorgden er alleen voor, dat de Roomsche eeredienst door den Gereformeerden vervangen werd. Geen enkele persoon werd gedwongen Gereformeerd te worden. Een pastoor, die liever Roomsch bleef, had slechts zijn ambt neer te leggen. Toch waren er pastoors laf genoeg om zich in Geref. dominees te pastoriseeren.

De maatregelen van geweld werden toen alleen genomen om den impurum Dei cultum weg te nemen en den purum Dei cultum daarvoor in de plaats te stellen. Verder ging de Overheid niet. Dat in Drenthe toch zoovele personen met de Reformatie meegingen, lag eenvoudig hierin, dat er bij deze menschen zoo weinig overtuiging inzat.

b. *Luc. 14 vs. 23.*

Rome vond daarentegen hierin juist een steunpunt voor hare theorie.

Hier is sprake van een bruiloft; een dienstknecht wordt uitgezonden naar de genoodigden, doch ze komen niet. De heer des huizes wordt nu toornig en zegt tot zijn dienstknecht: *Ga haastelijk uit in de straten en wijken der stad en breng de armen en verminkten en kreupelen en blinden hierheen* (vs. 21) en in vs. 23. *Ga uit in de wegen en heggen en dwing ze om in te komen, opdat mijn huis vol worde.*

Met καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν houdt Rome hare bewering staande, omtrent de coërcitieve maatregelen om de menschen tot het goede te dwingen.

Dit nu kan in deze gelijkenis de beteekenis niet zijn. Was dit zoo, dan had de heer des huizes

1°. *de κεκλημένοι* moeten dwingen om in te komen, doch die worden *juist vrijgelaten,* terwijl de Roomsche theorie op allen wordt toegepast. Waar hier dus aan de *κεκλημένοι* geen dwang wordt opgelegd, maar zij volgens vs. 24 veeleer van het goede geweerd worden, mag men reeds om deze reden uit de woorden *ἀνάγκασον εἰσελθεῖν* niet afleiden de algemeene coërcitieve theorie, the theory of compulsion.

2°. Er is bovendien op te letten, dat de heer des huizes eerst zijn dienstknecht uitgezonden heeft in de stad, straten, gangen en stegen, waar maar menschen beschikbaar zijn. Deze menschen worden niet gedwongen, maar eenvoudig geroepen, meer niet. Daar er nu nog plaats is overgebleven, wordt de *δοῦλος* ook uitgezonden naar de *ὁδοὶ καὶ φραγμοί* buiten de stad met de woorden: „dwing ze om in te komen". Ware dit met geweld bedoeld, dan zou dit al een zeer onverstandig mensch geweest zijn, wanneer hij geen andere maatregelen bovendien genomen had. Stel toch het geval, dat er nog honderd menschen bij moesten, hoe zou dan één *δοῦλος*, zonder wapenen, met geweld, kunnen dwingen. Neen, dan moest er een cohors servorum zijn uitgezonden om desnoods met geweld de genooden tot het bruiloftsmaal te brengen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Hieruit blijkt dus geen vis coërcitiva om de menschen met geweld te dwingen. *Ἀνάγκασον* in het verband beschouwd, beteekent: Ge zult bij de arme stumperds stuiten op verlegenheid en tegenstribbeling, omdat ze bij zulk een groot heer niet op een gastmaal durven komen, maar dan moet ge doen, alsof ge ze dwingt d. w. z. ge moet *sterk aanhouden met uw verzoek.* In denzelfden zin spreken wij ook thans nog van dwingen.

3°. *Nooit is uit de woorden eener gelijkenis eenige dogmatische regel af te leiden.* Een gelijkenis is nooit eene openbaring van een dogmatischen regel; is nooit anders dan een teekening, hoe het in het leven werkelijk toegaat, ze is een beeld uit het leven genomen.

Genoeg is reeds gezegd om te doen zien, hoe volstrekt ongenoegzaam dit beroep voor Rome is om hieraan voor zich het recht te ontleenen, dat ze aan de Overheid den plicht oplegt tot het bestaan van zulk een daad, die de orde van menschelijke vrijheid en het bestand der maatschappij onderstboven keert. Onze *Gereformeerden* wierpen hun bij dit beroep tegen hetgeen vermeld staat in

c. *2 Cor. 10 vs. 4, 5,*

waar Paulus zegt (en dit is bepaaldelijk een dogmatische verklaring) *τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατιᾶς ἡμῶν οὐ σαρκικὰ ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ.*

Het gebruik van vleeschelijke wapenen wordt hier beslist afgeraden, ze kunnen niet de *ὅπλα* van den Christen zijn. Daarentegen moeten zijne wapenen hun kracht aan God en Zijnen Geest ontleenen; moeten ze metterdaad strekken om de redeneeringen der menschen te vangen, om hunne hoogheid neer te werpen en alle *νόημα* gevangen te leiden tot de gehoorzaamheid van Christus (vs. 5). Hier wordt dus juist het beeld gebruikt van wat in de wereld dwang is, want er wordt gesproken van gevangen nemen, op den grond werpen en meesleuren. Nu staat er uitdrukkelijk bij, dat dit niet *σωματικῶς*, corporaliter geschieden moet, maar alleen ten opzichte van de *λογισμοί* en het *νόημα*, welk laatste niet anders geschieden kan dan door *predikatie, vermaan* en *overtuiging.*

Eindelijk heeft men zich tegenover Rome ook beroepen op

d. *2 Cor. 1 vs. 24.*

οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν,

Terwijl in *2 Cor. 10 vs. 4, 5* aan de Overheid het recht ontzegd wordt in den geestelijken strijd met de wapenen op te treden, wezen ze er op, dat in zaken der consciëntie *zelfs de kerk* en de dienaren des Woords *niet* mogen optreden als *κυριεύοντες*, maar als *συνεργοί.*

f. Vervolgens wezen de Gereformeerden op *het doellooze van elken dwang.* Het bloed der martelaren was altoos gebleken het zaad der kerk te zijn en het bloed van andere martelaren het zaad der sekten. Hoe meer men met geweld reageerde, des te sterker wies het onkruid op.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Ten slotte hebben de Geref. zich er op beroepen, *dat de eerste Christelijke kerk* bij monde harer beste getuigen *er ereneens zoo over geoordeeld heeft,* zooals bij monde van *Tertullianus, Hilarius, Lactantius, Athanasius* en zelfs *Paus Gregorius. Maar hoe sterk en beslist ze in dit opzicht tegenover de coërcitiere macht van de Overheid optraden, toch stelden de Gereformeerden zich metterdaad zeer beslist tegenover de theorie der dusgenaamde moderaten, welke zij* Samaritanisme *noemden.*

Van de Samaritanen toch staat geschreven, dat zij na den terugkeer van de Joden uit de ballingschap wel is waar Jehova dienden, maar ook tegelijkertijd de andere afgodendiensten van de volkeren, die in het land waren binnengetrokken, lieten bestaan. Dat was het eenige voorbeeld van zulk een moderaten toestand.

Tegenover dit Samaritanisme traden de Gereformeerden op. *Het Samaritanisme* bestond toen reeds *in drieërlei vorm,* hetgeen niet moet verward.

1°. *Van Anabaptistische zijde,* iets, waarop nog onlangs een van de woordvoerders der Mennonieten zich tegenover ons beriep, toen hij zeide, dat wij eigenlijk op het standpunt der Anabaptisten optraden, waarom hij dan ook het optreden van vrije kerken toejuichte. Doch hiervan geldt: cum duo faciunt idem, non est idem.

Vraagt men nu, uit welk beginsel de Anabaptisten handelden, dan luidt het antwoord, dat ze *de Overheid* declineerden als staande *op een laag standpunt,* als iets, dat *overtollig* is, *onrein, onheilig,* en waarmede zij als heilige Christenen geen gemeenschap wilden hebben. Uit die hoogte alleen en als consequentie dezer theorie betwist de Anabaptist aan de Overheid elk recht zich met kerkelijke zaken bezig te houden. Dan wordt *de Overheid buiten alle kerkelijke bemoeiing gesloten,* omdat ze onrein en onheilig is en is ze geen dienaresse Gods meer.

2°. Het tweede standpunt werd ingenomen door *de Moderaten.*

Dit is hetzelfde denkbeeld, gelijk we dit reeds vinden *bij Coornhert* in de eerste jaren van den opstand tegen Spanje en gelijk het voorts door woordvoerders steeds is verdedigd tot het eindelijk in de *Fransche Revolutie* getriomfeerd heeft door deze stelling *dat men sceptisch tegenover de waarheid moet staan. Pilatus,* die vroeg: „wat is waarheid" wist het alleen. Indien dit waar is en wij de waarheid niet kennen, dan heeft geen enkel mensch recht om te zeggen, dat hij de ware religie heeft. Dan kan geen enkele religie een falsa religio zijn. Zijn alle godsdiensten uitingen van godsdienstig leven en is er geen waarheid in eenigen godsdienst te stellen, dan hebben de dogmatici geen belang voor de Overheid.

De Overheid moet indifferent tegenover de religie staan.

Zij komen dus tot dezelfde slotsom als de Anabaptisten, maar zij gaan uit van een tegenovergesteld standpunt.

Volgens den Anabaptist is de Overheid onheilig en de kerk heilig; op het standpunt van de Moderaten is *de staat het eigenlijke, vaste* en goede, heeft hij bepaalde wetten en regelen en is hij de rotsgrond, waarop men staat. In tegenstelling daarmede is de religie, *de kerk, gelijk aan kruiend oeverzand,* onvast, onzeker en is aan haar geen touw vast te maken en staat de kerk daar als iets dat geheel onvolmaakt is.

3°. Naast deze beschouwing bestond reeds bij *Willem van Oranje* en enkele nobele geesten de derde theorie, die uit beginsel tot een gelijke slotsom leidt, *dat zeer zeker de Overheid, als dienaresse Gods beschouwd, volstrekt niet sceptisch tegenover de waarheid stond, maar een beslist geloof had in de vera religio, doch zij bezaten daarbij de overtuiging, dat de Overheid door elke rechtstreeksche bemoeiing met de zaken der religie, de ware religie des geestes benadeelde en juist altoos de verkeerde en kettersche meeningen, 't zij opzettelijk, hetzij de facto de hand boven het hoofd hield, zoodat dientengevolge de Overheid integendeel het hooger standpunt moest innemen, dat de kerk moet leven uit eigen geestelijke kracht.*

B. Het vraagstuk van de verhouding der Overheid tegenover de ketterij, afgoderij en valschen godsdienst.

Thans komt de vraag aan de orde, welk antwoord onze Vaderen gaven op de vraag:

Of de Overheid ook tegen de haeretici en in 't algemeen tegen den valschen godsdienst en afgoderij moet optreden.

Daarvoor zullen we thans het uitgangspunt en de bewijzen nagaan. *De bewijzen uit de Schrift* zullen door Professor niet in details worden besproken, daar 1°. de cursus reeds te ver gevorderd is en 2°. omdat dit punt reeds behandeld is, naar aanleiding der brochure: *Open brief aan Dr. A. Kuyper, in zake het ambt der Overheid, door S. van Velzen, Leiden, D. Donner 1883.* In „de *Heraut*" van 25 Nov.—23 Dec. '83 N°. 309—313 zijn al de schriftuurplaatsen, die in deze zaak door docent van Velzen zijn aangevoerd, door Professor afzonderlijk besproken.

Ter herinnering en tevens tot goed inzicht in deze quaestie volgt hier een overzicht dier Heraut-artikelen.

Hoofdmoment in het vlugschrift van den Heer Van Velzen is zijn onbewimpelde verklaring, dat hij èn Servets brandstapel goedkeurt, èn het nu nog plicht der Overheid acht, om ter laatste instantie, een weerbarstig en hardnekkig prediker van godonteerende denkbeelden te straffen met de straffe des doods.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Immers op blz. 14 staat, niet over het *verleden*, maar wel terdege over *het heden*, waarin wij zelven leven, letterlijk dit:

„Ik deins niet terug, als iemand zegt: dan zoudt gij willen, of oordeelen, dat men desnoods wegens afgoderij en dergelijke zonden met den dood gestraft werd. Desnoods zeker, gelijk ik beweer, dat aan doodslagers en anderen soms die straf moet voltrokken worden. Ik wil niet scheiden, wat God heeft samengevoegd; ik wensch de overtredingen der tweede tafel van Gods wet niet minder strafbaar voor de Overheid te noemen, dan die tegen de eerste tafel gepleegd worden, noch de Overheid te vergunnen wel voor de eer, het voordeel en het leven der menschen zorg te dragen, maar onverschillig te blijven, als God onteerd, Zijne majesteit gelasterd wordt. Verre, verre zij het van ons zulk een vrijbrief aan de Overheid te geven!"

Hier spreekt de heer Van Velzen met zoovele woorden uit:

1°. dat afgoderij en dergelijke zonden, dus ook ketterij in den trant van Servet, strafbaar dient te zijn voor de Overheid;

2°. dat ter laatste instantie en in de ergste gevallen de straf voor zulk misdrijf de straffe des doods moet zijn;

3°. dat wie zulks ontkent, aan de Overheid een vrijbrief geeft, dien hij haar niet uitreiken *mag;* en

4°. dat het afschaffen van de doodstraf voor misdadigers van het soort Servet even ongeoorloofd is, als het afschaffen van de doodstraf voor moordenaars, landverraders enz.

Niet, men versta dit wel, dat de heer Van Velzen niet alle voorbehoedmaatregelen zou willen nemen om het ergste te voorkomen, o, de lijst zijner bedingen is zelfs breed en lang.

Zie ze hier:

1°. Geen inquisitie en dus geen onderzoek naar dwalingen, maar alleen oordeelen over wat patent is.

2°. Geen forsch optreden tegen dolenden door misverstand, maar uitsluitend bij gebleken boos opzet.

3°. Geen oordeelen op vermoedens, maar alleen op geleverd, wettig bewijs.

4°. Geen hardheid in den aanvang, maar vermaan, raad, waarschuwing, eisch dat men zwijgen zal.

5°. Bij ketters van minder zware doling nauwlijks straf, en alleen bij zeer zware ketterij, die in openbare afgoderij, valschen godsdienst en dergelijke verloopt, zwaarder straf.

6°. Doodstraf alleen als geen ander redmiddel overschiet.

Ja, hoor nog verder, hoe de heer Van Velzen zich ten slotte nog breeder over deze hoogst ernstige quaestie uitlaat: Laat *onze* Overheid beginnen zegt hij:

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

„Laat ook onze Overheid beginnen met maatregelen te nemen, niet om de overtreders aanstonds van het leven te berooven, maar om bij hen, die zich aan afgoderij en valschen godsdienst schuldig maken, die zonden te weren. Neemt zij verstandige maatregelen, dan is Gods zegen te wachten. Blijkt echter iemand, niettegenstaande alle aangewende middelen, om bij hem de afgoderij en valschen godsdienst te weren en uit te roeien, onverbeterlijk te zijn; blijkt hij door hetgeen hij openbaart, een verharde Godslasteraar te zijn, zeker, dan zou de doodstraf niet minder over hem, dan over landverraders en anderen moeten uitgesproken worden."

Het beginsel der gescheidene Gereformeerde kerken, die de belichaming zijn van de idee, die b.v. in Schotland in de Free Church in het licht trad, welk beginsel steeds beleden is als te zijn: scheiding van kerk en staat, gegrond op de stelling, dat dwaling niet strafbaar stelt voor de Overheid, wordt hier dus zoo kras en beslist als het slechts kan door een gevierden tolk uit de Theologische school dier kerken bestreden en veroordeeld.

In een volgend nummer van de Heraut heet het: Hiermede zijn we dus aangekomen op het alles afdoende punt: *Wil* God de Heere, dat de Overheid in het uiterste geval een' ketter van het soort Servet doode, of wil de Heere dit *niet?*

Komen we dus thans tot het Woord zelf, en bezien we, of dit Woord onzes Gods metterdaad den ketterdood eischt, dan wel wraakt, of ook in het midden laat.

En dan beginnen we al aanstonds met deze gewichtige opmerking, t. w. dat de Schriftuurplaatsen, waarop de voorstanders van de gewraakte zinsnede: „uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst," en zoo ook de heer Van Velzen zich beroept, bijna uitsluitend te vinden zijn in de boeken des Ouden Testaments en dat wel in uitspraken, die bijna alle elk generaal karakter missen, maar zeer bepaaldelijk doelen op die buitengewone en voor ons niet meer bestaande verhoudingen, die de Heere in Israël en door Israël in het leven riep. De plaatsen uit de Heilige Schriftuur, waarnaar de heer Van Velzen verwijst, zijn: *Lev. 24 vs. 15, 16, Deut. 13 vs. 1, 2* en *5, Deut. 17 vs. 18, 2 Kon. 11 vs. 18, Ps. 2 vs. 10, Jes 49 vs. 23, Rom. 13 vs. 4, 1 Timoth. 2 vs. 2.* Van de rijpe, rijke en doorwrochte Schriftkennis van den heer Van Velzen mag ondersteld, dat we in bovengenoemde *acht* uitspraken der Heilige Schrift het duidelijkst en sterkst sprekend getuigenis voor ons hebben liggen, dat zijnerzijds kon worden aangevoerd.

En is dit nu zoo, dan staan we er toch metterdaad verbaasd over, dat de heer Van Velzen, thans nog in onze dagen, met niets dan met deze Schriftuitspraken voor oogen, het op de consciëntie durft nemen, om te zeggen: In

het uiterste geval moet de lasteraar der waarheid gedood. Want is het, zoo vragen we, is het wel schier mogelijk, voor zoo ernstigen stap zwakker getuigenis uit de Heilige Schrift te citeeren dan hier geschiedt. Immers bezie deze plaatsen eens van naderbij, en zie eens wel toe, wat ze over het ter dood brengen van hardnekkige aartsketters door de Overheid inhouden.

1 Tim. 2 vs. 2 zegt er geen tittel of jota van, maar wil alleen, dat we bidden voor onze Overheid, opdat we een stil en gerust leven mogen hebben. Deze plaats valt dus gansch weg.

Rom. 13 vs. 4 zegt wel, dat de Overheid het zwaard zoo draagt, dat ze desnoods de straffe des doods mag opleggen, en verklaart evenzoo zeer stellig, dat dit alzoo gezet is tot schrik voor dengene, *die kwaad doet,* — maar van een straffe des doods voor hem, die kwaad *leert*, wordt met geen woord gerept. Deze plaats zegt dus evenmin iets, tenzij eerst van elders wordt aangetoond, dat het kwaad *leeren* en kwaad *doen* voor den strafrechter gelijk staat.

Jesaia 49 vs. 23 verklaart, dat de kerk Gods met rijke gaven door vorsten en vorstinnen geëerd zal worden. Over ketterdood nogmaals geen syllabe Zoo slinkt dus het achttal reeds op *vijf.*

Ps. 2 vs. 10 roept de koningen op, om zich te laten tuchtigen door den Heere, maar houdt geen woord in over last of bevel tot terdoodbrenging van hardnekkige aartsketters.

2 Kon. 11 vs. 18 meldt van niets dan van een volksoploop, waarbij men er toe overging, om Mattan, den priester van Baäl, dood te slaan. Van een daad der Overheid is hier geen sprake, maar van lynchrecht. Zelfs staat er niet bij, of het ook hierin wel deed, al dan niet.

Blijven alzoo van de *acht* plaatsen, uitsluitend de *drie* uit den Pentateuch over, overmits in de overige 5 met geen woord van strafrechtelijke vervolging der valsche leer, als plicht der Overheid, sprake is.

En wat melden nu die drie Pentateuchplaatsen? Alle drie behelzen zeer zeker den last, om iemand te dooden, in verband met lastering in het heilige. Maar hoe?

In de beide plaatsen, t. w. in *Deut. 13 vs. 1, 2, 5* en in *Deut. 17 vs. 18* wordt niet in het *algemeen* gesproken van een *ieder,* die hardnekkiglijk God lastert, maar van één bepaald soort menschen, t. w. valsche profeten.

En dezen nu worden met den dood bedreigd in twee bijzondere, met name genoemde gevallen, t. w. in *Deut. 13 vs. 1—5,* als zulk een valsche profeet *„een wonder gedaan had, dat uitkwam"*; en in *Deut. 17 vs. 18,* als hij was opgetreden met het beweren: Ik heb een bijzondere openbaring van God ontvangen.

Aangenomen dus voor een oogenblik, dat deze last nu nog voor de Over-

heid doorging, zoo zou deze dubbele uitspraak toch alleen toepasselijk zijn op personen, die *òf* valsche wonderen hadden gedaan, *òf* als Godsgezanten zich hadden aangediend, en volstrekt niet op allerlei hardnekkige aartsketters, b. v. niet op Servet.

Over deze plaatsen willen we dus gaarne nader handelen, als er zulk een toovenaar of tweede Mahomed onder ons mocht opstaan. Voorshands, in het tegenwoordig debat, hebben we daaraan niets. En dat te minder, omdat deze beide plaatsen volstrekt niets melden van voorafgaande waarschuwing, zachte bejegening, of een last om eerst in het *uiterste* geval tot doodstraf voort te schrijden, maar zonder eenige verzachting of exceptie, zoodra het feit bewezen was, *altoos* doodstraf eischen.

Zoo blijkt dus, dat de heer Van Velzen aan *zeven* van de *acht* genoemde plaatsen der Heilige Schrift voor het tusschen hem en ons in geschil zijnde vraagstuk, letterlijk niets heeft, en dat hem bij eenig nader onderzoek weinig anders overblijft dan de ééne en éénige uitspraak over den godslasteraar, voorkomende in

Ler. 24 vs. 16: „Wie den Naam des Heeren gelasterd zal hebben, zal zekerlijk gedood worden; de gansche vergadering zal hem zekerlijk steenigen; alzoo zal de vreemdeling zijn, gelijk de inboorling, als hij den NAAM zal gelasterd hebben, hij zal gedood worden."

Deze tekst houdt dus in het doodsbevel voor dengene, die opzettelijk den Naam des Heeren zal gelasterd hebben.

Bij deze uitspraak der Heilige Schrift nu, onderscheiden we wel drie vragen:

1°. Sloeg dit gebod op uitroeiing van afgoderij en valschen godsdienst?;

2°. geldt dit gebod nog?; en

3°. is het toepasselijk op mannen als Michaël Servet?

De heer Van Velzen beroept zich op deze plaats (of sluit zich althans aan bij hen, die er zich op beroepen) om den plicht der Overheid waar te maken, dat zij „moet uitroeien alle afgoderij en valschen godsdienst. Allereerst dient dus gevraagd: Wordt in dit gebod des Heeren al dan niet van deze misdaad gehandeld? En dan valt het moeielijk in te zien, hoe men dit doodsbevel in dien zin zou kunnen duiden. Er is sprake van lastering van den Verbondsnaam". In den naam „Jehovah" had de Eeuwige God op geheimzinnige wijze de Verborgenheid van zijn Wezen uitgesproken en dezen heiligen naam van JEHOVAH aan zijn bondsvolk toevertrouwd.

Nu trad er een zoon van Selomith op, een vrouw uit den stam van Dan, die gehuwd was geweest met een Aegyptenaar, en deze geraakte in twist met een Jood, en te midden van dat gekrakeel ontzag deze man uit Aegyptischen bloede zich niet, om opzettelijk dien naam van Jehovah te belachen,

te bespotten, te hoonen, en eindigde met dien hoogheiligen naam van het Eeuwige Wezen opzettelijk te vloeken. Naar aanleiding hiervan nu, gaf de Heere bevel aan Mozes, eerst speciaal om dezen zoon van Selomith te steenigen, en voorts generaal, dat een ieder, vreemdeling of inboorling, die den naam JEHOVAH aldus zou gelasterd hebben, zou sterven.

Men ziet dus, er is hier geen sprake van een algemeene zonde van afgoderij of valschen godsdienst, maar een zeer bepaald en eng omschreven misdrijf, t. w. *Godslastering*. En dat wel, niet van elk misdrijf, waardoor men geacht kon worden iets Godslasterlijks gesproken te hebben, maar zeer bepaaldelijk van het opzettelijk lasteren en vloeken *van den Heere*, hetwelk van het zich zelf vervloeken zeer te onderscheiden is. Ja sterker nog, er is van geen andere Godslastering sprake, dan van de zeer bepaalde opzettelijke „lastering en vloeking van den naam JEHOVAH."

Zonder meer mist dus de heer Van Velzen het recht om uit de op deze eng omschreven zonde bepaalde straf het algemeen gebod af te leiden tot wering en uitroeiing van afgoderij en valschen godsdienst.

Het best knoopen we hier terstond de derde vraag: „of dit doodsbevel ook voor mannen van het type-Servet geldt?" aan vast.

Van Servet is niet bekend, althans niet in rechten bewezen, dat hij zich schuldig gemaakt had aan opzettelijke lastering van den naam JEHOVAH; ook niet, dat hij opzettelijk Gods Wezen vervloekt heeft; zelfs niet, dat hij eenige opzettelijke lastering in den zin van Lev. 24 vs. 16 tegen den Heere onzen God heeft uitgesproken.

Er kan noch mag dus anders geoordeeld, dan dat mannen van het type-Servet *niet* onder de bepaling van dit doodsbevel vallen.

Maar na deze beide voorloopige vragen, komen we nu tot de eigenlijke vraag: Stel al, het gebod ware juist van pas aangebracht, dan nog dient gevraagd en onderzocht: „Geldt dit gebod nu nog?"

En dan zij het ons geoorloofd den Heer van Velzen, onzen geachten opponent, allereerst te verwijzen naar wat we lezen in Deut. 13 vs. 6 vv. en Deut. 17 vs. 2.

In Deut. 13 vs. 6—10 gebiedt de Heere namelijk, dat evenzoo zekerlijk met den dood zal gestraft worden elke man of vrouw, die, niet in het openbaar, maar in het familieleven, pogingen zal hebben aangewend om iemand af te brengen van zijn geloof en over te halen tot het meedoen aan den dienst van afgoden.

Men ziet, dat hier de uitdrukking zoo sterk mogelijk is. Hij mag niet verschoond, hij moet sterven, de man, wien het aanging, moet zelf de hand aan hem slaan, en gansch Israël moet hem steenigen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

En even kras is Deut. 17 vs. 2—6, waar schier nog sterker, niet eens van verleiding tot afgoderij sprake is, maar eenvoudig van het feit zelf van deelneming aan afgodendienst, en waar tegen elken man en tegen elke vrouw, die zich aan afgoderij schuldig maakt, zonder zweem van verschooning, de straffe des doods geëischt wordt.

Zelfs inquisitie is in vs. 4 gelast. Komt het gerucht van zulk een zich buigen voor afgoden der Overheid ter oore, zoo moet zij er terstond onderzoek naar instellen, en al zijn er slechts twee, die het gezien hebben en onder eede betuigen, dan is de straffe des doods onverbiddelijk aan hem te voltrekken.

Vanwaar komt het nu, zoo vragen we, dat een Bijbelkenner als de heer Van Velzen, zich *niet* op deze Schriftuitspraken en wel op Lev. 24 vs. 16 beriep!

Men zou anders zoo zeggen, dat juist *deze* uitspraken veel beter hem voor zijn doel konden dienen. Hij wil betoogen, dat God de Heere de wering en uitroeiing van *afgoderij en valschen godsdienst* aan de Overheid heeft opgedragen, desnoods door de straffe des doods. En zie, terwijl er nu twee zoo stellige geboden staan, die juist opzettelijk over de uitroeiing van afgoderij door de straffe des doods handelen, laat hij toch deze beide *liggen*, rept er zelfs niet van, maar slaat ze stilzwijgend over, terwijl hij zich wel beroept op eene plaats, waar van afgoderij of valschen godsdienst ganschelijk geen sprake is.

En toch, hoe bevreemdend dit ook oppervlakkig schijne, het is volkomen begrijpelijk.

De heer Van Velzen heeft namelijk niet het Oude Testament genomen, en daaruit saamgelezen, wat aan de Overheid in zake afgoderij en valschen godsdienst was opgedragen, maar nam integendeel zijn uitgangspunt in de kerkelijke traditie, gelijk die uit Rome tot ons kwam en getemperd op onze latere Gereformeerde theologen overging. Naar die getemperde traditie nu stond het bij hem vast, dat er geen inquisitie mocht zijn; dat alleen de verleider gestraft moest; die verleider alleen in bijzonder erge gevallen, en dat men uitsluitend in het allerergste geval mocht voortschrijden tot de straffe des doods.

Die voorstelling haalde de heer Van Velzen niet *uit* de Heilige Schrift, maar met die voorstelling kwam hij *tot* de Heilige Schrift, en nu zocht hij in dit heilig arsenaal naar de noodige wapenen, om zijn stelling te verdedigen.

En toen natuurlijk verging het hem, gelijk het ieder in die positie vergaan zou, toen liet hij liggen wat hij niet kon gebruiken en nam wat z. i. pasklaar was te maken.

Deut. 13 vs. 6—10 was onbruikbaar, want dan zou de Overheid onverbiddelijk *een ieder* met den dood hebben moeten straffen, die in het stille *huisvertrek* ook maar gepoogd had iemand van den levenden God af te trekken.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

En evenmin kon Deut. 17 vs. 2—6 van zijn gading zijn, overmits de Overheid alsdan zelfs had moeten inquireeren en b. v. alle personen, die in ons land de Mis bedienen of bij het bedienen van de Mis zich neerbuigen, wegens hetgeen blijkens vr. 80 van onzen Catechismus ook voor hem, den heer Van Velzen, vervloekte afgoderij is, zonder sparen of verschooning onverbiddelijk zou moeten ter dood brengen. Vandaar, dat onze hooggeachte opponent deze duidelijke, ter zake dienende, afdoende en stellige geboden liggen liet, en daarentegen het aanhield op Lev. 24 vs. 16 alleen, omdat daar van iets zoo vreeslijks en schriklijks melding wordt gemaakt, dat zijn systeem om alleen in het uiterste geval te executeeren op het schavot, er mee gedekt wordt.

Maar zulk eene bewijsvoering, ieder voelt het, oordeelt dan ook zich zelf.

Beroep ik mij op eene bepaling uit het Israëlietische strafwetboek, overmits dit strafwetboek van goddelijke autoriteit is en vind ik in dit strafwetboek twee artikelen, die over afgoderij handelen, maar mij te kras zouden zijn, en daarentegen één artikel over Godslastering, dat in mijn kader zou passen, dan mag ik handelende van *afgoderij*, niet naar willekeur, de *desbetreffende* artikelen overslaan en toepassing vragen van een ander artikel, dat mij wel toelacht, maar eenvoudig op het gegeven geval niet slaat.

Er dient dus aan den heer Van Velzen en wie met hem eenstemmig denken de eisch te worden gesteld, dat ze òf van afgoderij handelende, zich houden zullen aan de desbetreffende bepalingen van het Israëlietisch strafwetboek, òf wel dat ze, van meening zijnde, dat dit niet behoeft, dan ook zullen erkennen, dat ze dit strafwetboek *niet* meer als voor ons geldende beschouwen en op dien grond zich *niet* houden aan wat geschreven staat.

Doet nu de heer Van Velzen het eerste, dan kantelt zijn systeem en moet hij met de inquisitie, de uitroeiing van alle Roomsche landgenooten b. v. aan de Overheid als plicht voorschrijven.

En doet hij het laatste, dan verliest hij hiermede ook elk recht om uit het Israëlietische strafwetboek nu toch weer Lev. 24 vs. 16 te citeeren; althans zoo hij het citeeren wilde als voor ons nog geldend gebod. Zoo ziet men dus, dat de eenig overgebleven Schriftuurplaats, die van Lev. 24 vs. 16 al evenmin steek houdt:

1°. omdat ze niet van afgoderij handelt;

2°. op gevallen, als die van Servet, niet slaat; en

3°. als strafwetbepaling, zonder meer, voor ons niet geldt.

N°. 314 van de Heraut behelst een artikel, waarvan de eerste 3 alinea's aldus luiden:

Nog één enkel punt blijft uit den „Open brief" van den heer Van Velzen ter bespreking over. We bedoelen het zoogenaamde „akeligheidsargument."

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Er zijn namelijk vele lieden, die dáárom alleen van Servets brandstapel gruwen, omdat het zoo wreed, zoo akelig is iemand van het leven te berooven. En daarvan nu zegt de heer Van Velzen onder onze volle instemming, dat hij voor dit argument geen oogenblik uit den weg gaat.

Indien men het door alle eeuwen, in alle landen billijk en naar recht heeft gevonden, dat een moordenaar onthalsd worde, wat ter wereld zou er dan tegen zijn, om een onverlaat, die tegen de hooge majesteit van het eeuwige Wezen durft spreken, desnoods op staanden voet, het zwaard door den strot te steken en te doen verstommen.

Verder wordt tegenover Van Velzen aangetoond, dat het niet aangaat in deze quaestie, om zich uit de moeielijkheid te redden, door te zeggen: „Doodstraf niet dan in het aller-alleruiterste, ja, zoo het uiterste geval, dat het geval nooit voorkomt", maar dat de eenige beslissende vraag is: Wat wil de Heilige Schriftuur?

De jaargang 1884 N°. 315—332 (6 Jan.—4 Mei) bevat eene reeks artikelen over deze vraag:

„*Machtigt de Heilige Schrift onze Overheid om strafrechtelijk op te treden in zaken des geloofs?*", waarin wordt uiteengezet, wat naar de analogia fidei te dezen opzichte de van Godswege in zijn Heilige Schriftuur gestelde eisch is.

N°. 333 bevat ten slotte nog een ingekomen schrijven van den heer Van Velzen.

2°. Deze geheele quaestie wordt verder ook principieel uiteengezet in een reeks artikelen van „de *Standaard*" onder het opschrift: *Is dwaling straf baar? N°. 660—680 25 Mei—18 Juni 1874.*

In aansluiting nu aan het voorafgaande zullen we daarom hier alleen het algemeene standpunt aangeven.

Het algemeene standpunt is:

1°. *dat men* bij alle bespreking van deze quaestie *te onderscheiden heeft tusschen seductores en seducti.*

Ze beroepen zich hiervoor op *2 Tim. 3 vs. 13.*

2°. Onze vaderen maakten *onderscheid tusschen afwijking of bestrijding van de waarheid van meer en minder ernstige geaardheid.* Dit was dus een *gradueel* verschil naar gelang het de fundamenten van het geloof, de geheele confessie of een of ander punt in de peripherie van de belijdenis der waarheid raakte.

3°. Verder *tusschen de privatim errantes en degenen, die als* ἑτεροδιδάσκαλοι *optraden* en daarmee hun ketterij dreven, eene onderscheiding, welke ontleend is aan *1 Tim. 6 vs. 3.* Door middel van deze drie kwamen ze tot de *conclusie, dat de actie van de Overheid zich eigenlijk alleen te richten had op de haeresiarchen en op hen, die openlijk Godslastering dreven,* en met betrekking tot deze haeresiarchen en blasphematores leerden onze Vaderen, dat de Overheid deze moest *coërcere et plectere.*

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Ze verschilden dus van Rome hierin, dat ze er uitdrukkelijk tegen opkwamen, dat de Overheid alle afwijkende personen, alle ketters zou moeten aantasten en dooden. Dit was het standpunt, dat door *Rome* in den tachtigjarigen oorlog werd ingenomen. Wie misging in de Maria-aanbidding, in de kruisvereering en andere zaken, welke niet eens de fundamenteele waarheid raakten, wie daartegen inging, werd als een ketter aan de Overheid overgeleverd om met den dood te worden gestraft.

Ze beriepen zich op Augustinus: Contra Crescentem Lib. III Cap. 50, „nullis bonis in catholica hoc placet, si usque ad mortem in quemcumque haereticum saeviatur."

Wat dit laatste punt betreft, beriepen ze zich op *Luc. 9 vs. 54, 55,* waar de Apostelen Jacobus en Johannes tot Jezus komen en zeggen: *Heere, wilt gij, dat wij zeggen, dat vuur van den hemel nederdale en dezen verslinde.*

Maar zich omkeerende, bestrafte Jezus hen en zeide: Gij weet niet, van hoedanigen geest gij zijt.

De discipelen wilden dus, dat over de Samaritanen, die Jezus niet wilden ontvangen, de straf des Hemels zou worden ingeroepen, doch wel verre van dit goed te keuren geeft de Heere hun integendeel eene bestraffing.

Daaruit volgt nu, zeiden ze, dat het nooit aan de Overheden kan vrijstaan, om te doen, wat Jezus niet goedkeurde, nl. dat de straf van den Hemel uit wordt ingeroepen.

Eindelijk beriepen ze zich op *Apoc. 13 vs. 15* en *17 vs. 6,* waar zulk een woeden tegen andersdenkenden het bijzondere karakter van het beest wordt genoemd. Allen, die het merkteeken van het beest niet aan hunne rechterhand of aan hunne voorhoofden hebben, zullen door de macht van het beest ten ondergebracht worden.

Wanneer men nu vraagt, *waaruit onze Vaderen afleiden, dat op de Overheid het recht en de verplichting rust om openbare blasphematores te dooden* wordt door hen hoofdzakelijk gewezen op *Deut. 13 vs. 1—5; 17 vs. 12 en vgg. Ler. 24 vs. 16;* op het voorbeeld van *Mozes* in *Exod. 32 vs. 27;* op het voorbeeld van koning *Josia,* die de verkeerde priesters slachtte op het altaar; op *Elia,* die op den Karmel de Baälspriesters doodde; op *Jehu,* die Achan en zijn huis heeft uitgemoord; op *Petrus,* die Ananias en Saphira om bedrog dood deed neervallen.

De bepaalde uitspraken uit het Oude Testament zijn reeds besproken in „de Heraut."

Wat deze voorbeelden aangaat, geldt hier *de opmerking, dat al deze voorbeelden thuis hooren in eene thans niet meer bestaande bedeeling, die theocratisch was,* waar dus 1° altoos absolute straf; 2° rechtstreeksche straf op de schending van de majesteit van den Theocratischen Jehovah volgde, terwijl de zaak

van Petrus met Ananias niets met ketterij te maken heeft en hier dus buiten valt.

Niettegenstaande dit is altoos door de Gereformeerde Theologen op deze en dergelijke uitspraken een beroep gedaan en nooit op eenig andere uitspraak. *Calvijn, Bucer, Bullinger, Luther, à Marck* enz. *schreven steeds elkander na en verklaarden zich voor dit gevoelen.* Zelfs *Turretijn,* die in Zwitserland in een vrije republiek verkeerde, schrijft: *„in tales pestes et monstra hominum magistratus animadvertere potest."*

Het is niet een los opkomend gevoelen, maar eene unanieme opinie, dat ze door Calvijn ten opzichte van Servet feitelijk is geëxecuteerd, maar dat daarna door de Gereformeerde kerk nooit op een dergelijke executie is aangedrongen en geen Gereformeerde Overheid eenige soortgelijke executie heeft voltrokken. Hieruit volgt, dat met uitzondering van het eenige geding van Servet *deze breed opgezette leer een doode letter gebleven is.* Ze zou geen doode letter gebleven zijn, als niet het rechtsgeding van Servet, unaniem op de Christelijke consciëntie al spoedig zulk een weerzinwekkenden indruk gemaakt had, dat we juist aan dat geding van Servet te danken hebben, dat geen verdere executie heeft plaats gegrepen.

Nog verder is de zaak gedreven betreffende afgoderij en valschen godsdienst. Den cultum falsum hebben we reeds besproken.

Bij afgoderij werd met name gedoeld op de *afgoderij van Rome in mis en beeldendienst.* Maar daar nu juist de Gereformeerde Overheden van *Engeland, Schotland* en *Nederland* met koloniën in aanraking kwamen, waar overal nog afgoderij bestond, rees de vraag of de Overheid daar de afgoderij zou moeten uitroeien. En het antwoord luidt, dat noch de Engelsche noch de Nederlandsche Overheden in de koloniën aan haar gezag, zij 't ook indirect onderworpen, ooit één' maatregel genomen hebben, om de afgoderij als zoodanig uit te roeien, maar ze bepaalden zich tot het uitzenden van *predikers* om aldus de menschen te leeren en ze in de kerk te brengen. *Door het koloniaal bezit kreeg juist deze quaestie een acuut karakter. De grofste afgoderij werd als zoodanig nooit geattaqueerd, maar steeds geduld.*

We zien dus, *dat ook wat de afgoderij betreft de leer der Vaderen steeds litera mortua is gebleven.* En wat *de Roomschen* aangaat, in Engeland en ons land is alleen dit eenige te noemen, dat de bediening van de mis en de oprichting van beelden *niet in 't openbaar* mocht geschieden. In de kerk daarentegen is ze steeds doorgezet zonder eenigen maatregel van de Overheid om deze afgoderij te weren of uit te roeien.

Artikel 36 onzer Confessie *neemt metterdaad het standpunt der toenmalige Gereformeerden in,* wel niet zoo uitvoerig, want dit mag niet in een belijdenis geschieden, maar toch in de beginselen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

„Tot dien einde heeft Hij de Overheid het zwaard in handen gegeven tot straffe der boozen en bescherming der vromen. En hun ambt is, niet alleen acht te nemen en te waken over de Politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst: om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk des Antichrists te gronde te werpen, en het koninkrijk van Jezus Christus te voorderen."

(Het verdere in het artikel wordt hier niet besproken, want het bedoelt, dat de Overheid steun moet geven aan de kerk, terwijl in 't midden gelaten wordt, op welke wijze.)

Met ernst moeten we opkomen tegen deze bepaling, dat het ambt van de Overheid is alle afgoderij en valschen godsdienst te weren en uit te roeien, want daarmee toch wordt geleerd, dat de Overheid al wat met de waarheid in strijd is met uitwendig geweld mag vernietigen om het rijk van den Antichrist te gronde te werpen. Nu kan men wel zeggen, dat de bedoeling hiervan is, dat de Overheid zich er niet positief mee inlaat en de afgoderij en valschen godsdienst door de macht der waarheid laat bestrijden, maar aan den anderen kant mag niet ontkend, dat *metterdaad de strekking van art. 36* deze is *om niet slechts negatief, maar zeer beslist positief en principieel aan de Overheid deze taak op te leggen.* Dit valsche beginsel moet men niet bedekken en verbloemen, maar het is de eere van Gods Woord en van de waarheid der kerk van Christus er openlijk voor uit te komen.

Niet twijfelachtig wijst de Schrift, niet in het Oude, maar *in het Nieuwe Testament een ander standpunt aan.*

Matth. 13 vs. 27 verhaalt *de gelijkenis van de tarwe en het onkruid.* Hiermede worden personen bedoeld in dien zin, dat de eerstgenoemde kinderen Gods en de andere kinderen des duivels zijn. Nu komen de dienstknechten tot den heer des huizes en zeggen, *Wilt gij, dat wij heengaan en het onkruid vergaderen? (vs. 28).* Doch de heer des huizes antwoordt: *neen, opdat gij het onkruid vergaderende ook mogelijk met hetzelve de tarwe niet uittrekt; (vs. 29). Laat ze beiden te zamen opwassen tot den oogst en in den tijd des oogstes zal ik tot de maaiers zeggen: Vergadert eerst dat onkruid en bindt het in bosselen, om hetzelve te verbranden; maar brengt de tarwe samen in mijne schuur (vs. 30).*

De *Modernen* en *Ethisch-Irenischen* passen deze woorden op de kerk toe, in de kerk moeten volgens het synodale standpunt allerlei geesten tezamen bestaan. Doch dit gaat niet op, want de *akker* uit de gelijkenis *is de wereld,* en *niet de kerk.* Wat er daarentegen wel uit volgt, is voor deze zaak beslissend. Er staat nl., dat het *niet geoorloofd* is *het onkruid, omdat het onkruid is, uit te roeien,* maar het moet juist tezamen met de tarwe opgroeien tot den dag des oogstes.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Hetzelfde volgt uit het standpunt, dat door Jezus tegenover Petrus en Pilatus is ingenomen; wat Petrus betreft, omdat hij zijn zwaard trok om voor de zaak des Heeren te strijden en wat Pilatus betreft, toen Christus tot hem sprak: *„Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld. Indien Mijn koninkrijk van deze wereld ware, zoo zouden Mijne dienaars gestreden hebben, opdat ik den Joden niet ware overgeleverd, νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν* (*Joh. 18 vs. 36*). Alle strijd met geweld en wapenen ter bevordering van Zijne zaak wordt hier door den Heere afgekeurd en op zij geworpen.

3°. *De onhoudbaarheid van het standpunt der Gereformeerden volgt hieruit, dat in de qualiteit van de Overheid als zoodanig deze bevoegdheid niet liggen kan.* Onder het Oude Verbond kon dit wel, omdat de Overheid in Israël God zelf was, de Theocratische Jehova, en ambtsdragers in Israël theocratische officiarii waren. Daar kon in het ambt van Magistraat inhaerent ook de theocratische ζῆλος liggen. Buiten de bedeeling van Israël is de officie van den magistraat één en gemeen over de geheele wereld. *Waar nu de magistraat over de geheele wereld als magistraat niet geloovig is en dus geen ius discretionis kan hebben om uit te maken, wat ketterij en geen ketterij is, daar spreekt het vanzelf, dat de Overheid onder de bedeeling van het Nieuwe Testament dit recht niet kan bezitten, tenzij het uitdrukkelijk door Christus aan de Overheid is opgedragen.* Daar nu Christus niet met één woord en de Apostelen niet met één enkele syllabe er van spreken, dat de Overheid tot zoo iets gehouden was, ontbreekt ten eenenmale alle bewijs zulk een recht aan de Overheid toe te kennen. Duidelijk wordt dit in *Rom. 13*, waar de Apostel het mandaat van de Overheid als dienaresse Gods ontwikkelt. Er wordt gesproken van belasting betalen, het zwaard dragen en over de justitieele bevoegdheid van de Overheid; *het mandaat evenwel om de ketterij uit te roeien ontbreekt ten eenenmale.* Hier ontbreekt dus elke aanwijzing, alsof de Overheid werkelijk geroepen was zich met kerkelijke zaken of met zaken der waarheid in te laten. Hadden de Gereformeerden *Rom. 13* geschreven, dan zouden ze voorwaar in de eerste plaats geschreven hebben, dat en hoe de Overheid tegen de ketterij, afgoderij en valschen godsdienst moest optreden. Wat er dan juist in de eerste plaats had moeten staan, wordt daarentegen door Paulus absoluut weggelaten.

4°. *Eindelijk moet nog gewezen worden op hetgeen onze Vaderen zelf uit het Nieuwe Testament aanvoeren tegen de Roomsche theorie, dat alle ketters moeten gedood worden.*

Ze wezen er op, dat de discipelen bestraft werden bij het vragen om vuur van den hemel over de Samaritanen (*Luc. 9 vs. 54, 55*). Wie geeft nu het recht te zeggen, dat als het erge ketters geweest waren, het dan wel geschied zou zijn, alsof er hier te onderscheiden ware tusschen erge en niet erge ketters?

Dit zou een gradueele differentie worden, maar zonder recht van bestaan. Integendeel, hier wordt absoluut gesproken. *De Christusverwerping is het meest fundamenteele in zake ketterij. Hem wilden de Samaritanen niet ontvangen. En keurt Christus de vraag der discipelen goed? Neen, hij bestraft hen juist.*

Hetzelfde geldt van wat we zeiden van *Openb. 13 vs. 15 en 17 vs. 6* en van de Antichristelijke Overheid. Deze woorden moeten ook weer *absoluut* genomen worden. Ja, de Anti-Christelijke Overheid zal werkelijk eenmaal zoo optreden, maar wanneer onze Vaderen op het beest wijzen, dan missen ze het recht om onderscheid te maken tusschen het eene en het andere en *behoort al dergelijk optreden van de Overheid niet in de Christelijke, maar in de anti-Christelijke sfeer thuis.*

C. De volgende observatie is deze:

hoe de theorie der Gereformeerden niet uit hun beginselen volgde, maar in strijd met die beginselen van elders is binnengeloodst.

Wat is het beginsel, waarvan Calvijn uitging in zijn beschouwing van de zaken der kerk?

1°. *Het eerste beginsel is het Koningschap van Christus over Zijne kerk en de daaruit volgende immuniteit of libertas ecclesiae.*

Het Koningschap van Christus spreekt uit, dat de kerk als zoodanig niet aan eene andere Overheid onderworpen is, en dat ze niet in naam Jezus als Koning vereert. De Nederlandsche gezant aan het Engelsche hof is, ook al woont hij in Londen, niet een onderdaan van koningin Victoria, maar van koningin Wilhelmina. Evenzoo is het ook hier. Waar in het gebied der wereld de kerk ook optreedt en zij Jezus als haar Koning belijdt en eert, wordt eo ipso daarmede uitgesproken, dat niet de koning van het land haar koning is. De vorst van het land heeft niets over de kerk te zeggen, evenmin als koningin Victoria iets over den Nederlandschen gezant te zeggen heeft. Men is subject van één souverein en niet van twee. *Het exclusieve karakter van het Koningschap van Christus is nu, dat men subject is van één souverein en niet van twee.* Een kerk onder Christus als Koning erkennende te staan, spreekt exclusief uit, dat ze geen anderen souverein dan Christus over zich erkent. Hierin ligt de volkomen libertas ecclesiae a magistratu terrestri. A quonam ecclesia libera est? Antw. Ze is niet vrij in absoluten zin, maar *ecclesia est libera a suprema potestate in dominio, ubi apparet.*

2°. *Het tweede beginsel is, dat de personen, die in de kerk optraden als geloovigen of als ambtsdragers een dubbele qualiteit bezaten,* 1°. *van credentes of geloovigen en* 2°. *van cives* en dat ze dus op elk van die terreinen een eigen Overheid hadden n.l. in de kerk als geloovigen Christus en als burgers in den burgerstaat of het gemeenebest den daar door God aangestelden magistraat.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

3°. *Het derde beginsel,* dat vooral uitgekomen is in den strijd met *Oldenbarnevelt* en *Uitenbogaert* en de *Loevesteinsche factie,* is, dat zij *de Overheid* beschouwden *als een souverein,* die niet *aangesteld* is door Christus, maar *door God zelf naast Christus,* zoodat er twee koningen zijn, 1°. Christus als Koning over Zijne kerk; 2°. de koning over het land als de aardsche vorst, zoodat er dus een *juxtapositie* en coördinatie en geen subordinatie plaats grijpt.

4°. *Het vierde beginsel is, dat de Overheid natura sua door communis Gratia bij alle volkeren is ingesteld en dat zij dientengevolge qualitate magistratus procedere nequit ut iuribus circa sacra fruatur.*

Het bewijs daarvoor is in het begin der § reeds geleverd. Wanneer nu de kerk aan de Overheid eene bemoeiing met kerkelijke zaken toestaat, metterdaad, omdat dit uit het ambt van den magistraat als zoodanig voortvloeit, dan kunnen natuurlijk de Overheidspersonen ook ongeloovigen zijn en dit juist leidt tot verwoesting der kerk en schending van de eere van Christus.

Uitdrukkelijk zeiden daarom onze Vaderen e qualitate magistratus in se ius hoc non procedere, zoodat ze de bemoeiing van de Overheid met de kerk dan ook niet afleiden uit het feit, dat er een magistraat is, maar uit het feit, dat er een persoon is, die een magistraatsambt bekleedt, zooals *à Marck* het uitdrukte *e coniunctione magistratus cum persona Christiana.*

5°. *Het vijfde beginsel is, dat de Overheid de dicta ecclesiae niet blindelings te volgen heeft, maar het jus discretionis et approbationis, het recht om zelf te oordeelen bezit.*

Dit zijn de eigenlijk dieper liggende beginselen, die onze Vaderen op grond van de Schrift met kracht voorstonden, metterdaad goede beginselen, welker verdediging wij van harte moeten bijvallen.

Wat onze Vaderen daarentegen leerden van de bemoeiing van de Overheid met de ketterij, afgoderij en valschen godsdienst, is met die beginselen in strijd en in hun systeem ingeslopen langs Byzantijnschen weg. Dit kwam, doordat ze in Rome eene beschouwing van den magistraat vonden, welke zij ook van Rome hebben overgenomen, die aan de *theocratie* in Israël, aan eene niet meer bestaande en geldende bedeeling ontleend was.

Waarom is nu hun theorie in strijd geweest met bovengenoemde beginselen?

1°. Wanneer ze leeren, dat Christus heeft een eigen Koningschap en onderdanen qualitate credentium, die qualitate civium tegelijk subjecten zijn van een anderen magistraat, en wanneer ze daaruit afleiden, dat de Overheid in sacris niets te zeggen heeft, omdat in de ecclesia de souvereiniteit van Christus geldt, dan moet deze distinctie ook toegepast op de magistraatspersonen.

Bij den keizer van Duitschland moeten we b. v. onderscheiden tusschen twee dingen: 1°. als vorst draagt hij de kroon, 2°. hij is Christen. Nu mag

men nooit iets uit zijn kroon afleiden, wat niet gelden zou, wanneer hij geen Christen was. *De onderscheiding van credentes en cives moet niet alleen op de onderdanen, maar ook op de magistraatspersonen toegepast, daarom is uit de qualiteit van den magistraat voor een bemoeiing met de kerk niets af te leiden.*

De *Gereformeerden* geven zelf toe, dat alleen uit den magistraatspersoon als geloovige in de kerk van Christus iets valt af te leiden, waaruit dus eo ipso volgt, dat die twee qualiteiten gescheiden moeten blijven. De keizer van Duitschland zit in de kerk niet als Overheid, maar als Christen, als geloovige die de natuur, den aard en de wetten van het Koningschap van Christus moet handhaven. Maar als zoodanig is hij nooit magistraat. In de vergadering der geloovigen komt alleen de geloovige broeder en nooit de magistraat en in het stadhuis komt nooit de geloovige Christen, maar altoos de burger van den Staat.

2°. *Ten tweede strijden die beginselen met de theorie omdat, wanneer aan de Overheid het ius circa sacra wordt toegekend, het Koningschap van Christus een ijdele klank is geworden.*

Men kan dit het best voorstellen door den keizer van Djokjo. Op voorbeeld van Jan-Compagnie heeft ons gouvernement aan de Overheid, den vorst van Soerakarta en Djokjokarta, de keizerlijke hoogheid en souvereiniteit gelaten, maar metterdaad regeert daar het gouvernement. Terwijl ze hem de keizerlijke waardigheid lieten, nam het gouvernement het ius circa, zooals de inning van tollen, het recht van doodstraf en allerlei rechten, die anders de souvereiniteit uitmaken. Zoo werd die vorst tot *roi-fainéant*, een stroopop-koning gemaakt, terwijl de resident eigenlijk regeert.

Juist op deze wijze hebben nu ook de Gereformeerden door aan de Overheid dit breede ius circa sacra toe te kennen, *het Koningschap van Christus tot een titulair Koningschap gemaakt.* Christus is in naam Koning Zijner kerk. Hij kan in de kerk niets uitvoeren, omdat feitelijk de aardsche Overheid in de kerk regeert.

Hier boven is reeds besproken en met de stukken aangetoond, hoe elke openbaring van de kerk zonder den persoon van den magistraat onmogelijk was geweest, maar de uitkomst toont, dat *onze Gereformeerde kerken hier te lande door de Overheidsmacht* geheel machteloos zijn gemaakt, *ontzenuwd*, van haar basis afgetrokken en verstoord in hare organisatie.

3°. Eindelijk komt hier nog bij, *dat, waar de wet van het Koninkrijk van Christus heerscht, die natuurlijk in Zijne kerk moet heerschen, evenals de wet van de aardsche Overheid alleen in den burgerstaat moet gelden.* In dit opzicht staan deze twee wetten tegenover elkander. De wet van het Koninkrijk van Christus ligt opgesloten in *2 Cor. 1 vs. 24. Geen heerschappij*

voeren over het geloof, maar meewerkers van blijdschap zijn, nooit dwang en geweld, maar steeds *geestelijke overtuiging*, want dit gaat in tegen de geaardheid van het Koningschap van Jezus in deze bedeeling.

De *Overheid* daarentegen moet *met geweld optreden*. Daarin ligt juist het karakter der Overheid. Doch in de kerk van Christus moet men de beginselen der wet van Christus' Koningschap handhaven en mag dus nooit met dwang worden opgetreden.

De volgende observatie handelt over

VI. het collegiale stelsel der kerk.

Doordat als vrucht der Reformatie en van het inhalen van het *Byzantijnsche* standpunt *principieel in Lutherssche landen en in Engeland* en *de facto ook in Gereformeerde landen de Overheid de baas over de kerk* was geworden, lag het in den aard der zaak, dat de kerk van dat oogenblik af de lotgevallen van de Overheid moest deelen en de evolutie van de Staatsidee moest meemaken. Bekend is, dat van lieverlee het staatsbegrip is gewijzigd, dat men meer en meer ingang verschafte aan het denkbeeld, alsof *elk volk* een soort gemeenschap, *universitas personarum* was, over welke gemeenschap van burgers eene door haar aangestelde Overheid stond. Toen nu dit denkbeeld ingang vond, ontstond daarnaast het idee van de *Genossenschaft, vereeniging of corporatie* en werden deze in een of ander land opgerichte genootschappen door den Staat ook met dezelfde type van staat opgevat als *een verzameling* van burgers, die zich naar willekeur vereenigden, tot de bereiking van een zeker doel. Burger te zijn was dan hun eerste qualiteit, want alleen in qualiteit van burgers vormden ze hun Verein en aan de Overheid kwam daarom het recht toe te bepalen op welke wijze zulk een Verein als Abbild van haar eigen bestaan in 't leven zou kunnen treden.

Zoo ontstond het genootschapsrecht, het ius collegiale. Er is op te letten, dat het *ius collegiale* inhoudt, *dat men alleen in qualiteit van burger zich door een wilsdaad tot zulk een societas, collegium of corporatie vereenigen kan om een door de Overheid goedgekeurd doel te bereiken.*

Toen nu dit denkbeeld van universitas personarum steeds meer doordrong, begon men in staatsrechtelijke kringen dit denkbeeld ook toe te passen op de kerk, begon men *de kerk* ook *als een Verein* te beschouwen, als een Genossenschaft, als een universitas personarum en accentueerde men dit nader *als universitas civium, die door wilskeuze zich vereenigen tot een religieus doel.* De wortel der kerk werd dus niet langer genomen in Christus, de wedergeboorte en het geloof, maar in de wilsdaad van eenige zich vereenigende burgers. Vandaar, dat men het begrip van kerk ook ging toepassen op *Joden* en men in dien zin sprak van een Israëlietisch kerkgenootschap. En wanneer eens

eenige *Mahomedanen* en *Boeddhisten* hier kwamen, zou men gaan spreken van een Mahomedaansch en Boeddhistisch kerkgenootschap, kortom het woord *„kerk" zou dan niet anders beteekenen dan een vereeniging van burgers, die zich ten doel stelt de bevordering van het Christendom, Jodendom* of *Mahomedanendom of wat men wil.*

Daardoor nu wordt het wezen van de kerk aangetast en aangerand en wel

1°. daardoor, dat de qualiteit, waarin men optreedt in de kerk *niet* meer was die van *credentes* esse, *maar* van *cives* esse,

2°. dat de gedoopte kinderen iure eigenlijk niet tot de kerk konden behooren, want niemand kan lid van eene vereeniging worden dan die wilskeuze heeft.

Daardoor wordt dus *het organisch karakter van de kerk verbroken.*

3°. Verder werd aan de kerk de slag toegebracht, dat zij haar organisatie niet ontleenen mocht aan den aard van haar eigen leven, aan eigen natuur en aan de ordinantiën voor de kerk in Gods Woord gegeven, maar dat ze zich in den vorm van het *genootschapsleven,* van het Vereinsleben moest laten inschroeven.

4°. Alle *samenhang tusschen ecclesia visibilis en ecclesia invisibilis* werd door dit collegiale standpunt *geloochend.*

5°. Het wezen der kerk werd aangerand, doordat men het genootschapidee nu ook ging toepassen op de verzameling der kerken in een geheel land en terwijl nu naar den aard der kerken, de kerken zich vereenigen moeten om samen in kerkverband te leven, werd door het collegiale stelsel een universitas personarum, een vereeniging van menschen over het gansche land, een *landsgenootschap* gevormd. De inwoners van Dordrecht, Leeuwarden en Maastricht, ze werden te zamen leden van eenzelfde genootschap.

Hierdoor werd

1°. *het recht van de plaatselijke kerken vernietigd* en

2°. wat veel erger is, werd *de kerk genationaliseerd,* werd de kerk eene *volkskerk,* die niets te maken had met Duitsche, Fransche, Engelsche en andere buitenlandsche kerken, als openbaringen van de oeconomische kerk van Christus in die landen, maar als een nationaal op zichzelf staand verschijnsel, als een universitas personarum in Nederland.

Het spreekt vanzelf, dat, waar eenmaal dit begrip van volkskerk en nationaal genootschap op de kerken werd toegepast, alle levensband tusschen de deelen van de kerk van Christus over de wereld finaal werd afgesneden. Wel blijft die band nog bestaan in herinneringen en sympathieën, maar formeel komt hij niet meer tot zijn recht.

Rome kon nog concilies houden van kerken uit de gansche wereld, maar

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

de Protestantsche Christenen zijn na de Reformatie daartoe nooit meer in staat geweest. De Synoden van *Dordt* en die van *Westminster* in 1648 zijn daarvan de laatste uitspraken. Zoodra de oude heerschende idee van kerk was afgesneden, werd de idee van eene wettige openbaring van de kerk van Christus in haar formeele type onmogelijk.

De kerk pleegt zelfmoord, indien ze zich niet van allen collegialen band losmaakt, omdat alle collegialisme lijnrecht tegen den aard, het wezen en de eischen van de kerk van Christus ingaat. De kerk moet liever alles lijden en elk voordeel prijsgeven dan door een enkele vezel aan het *moorddadige* en *verraderlijke* collegiale stelsel verbonden te zijn.

VII. Observatie omtrent de wijze, waarop naar de beginselen der Gereformeerde belijdenis en naar Gods Woord de verhouding tusschen kerk en staat dan wel bestaan moet.

In de § zijn deze punten uitvoerig besproken, doch daarin is meer op juiste formuleering gedoeld dan op breede toelichting. Met een korte toelichting zullen ze daarom hier geresumeerd worden.

A. Allereerst moet gelet worden op *wat aan de kerk met de Overheid gemeen is.*

1°. *Beide zijn van God ingestelde instituten.*

De Overheid is van God, de kerk is een door Christus ingesteld instituut op aarde. Dat Christus metterdaad een instituut instelde is in den *Locus de Ecclesia* uitvoerig bewezen, waarom het hier dus niet nader besproken wordt.

2°. Kerk en Overheid loopen hierin samen, dat *beide produkten van genade* zijn, geen van beide komt voor in het Paradijs en in de verhouding, die ze nu aannemen, zullen ze ook niet voorkomen in het Rijk der Heerlijkheid. En de Overheid en de geïnstitueerde kerk zullen dan opgaan in *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*

3°. *Beide*, Kerk en Overheid, zijn door God in 't leven geroepen *ter bestrijding van de zonde;* de Overheid om de zonde in te toomen en te beteugelen, en de Kerk om de zonde principieel te vernietigen en te overwinnen.

4°. *Beide sluiten zich aan den door de zonde geboren toestand aan en beide zijn ze aan Gods ordinantiën onderworpen.*

Dit is het viervoudige punt van gemeenschap, wat tusschen Kerk en Overheid bestaat.

B. *Waar is nu het* raakpunt, *waarin die twee sferen van Kerk en Overheid elkander snijden?*

Dit raakpunt ligt eenerzijds in de personen, anderzijds in den grond, waarop die personen wonen. Er is niet een apart stel personen, die onder de Overheid staan en een apart stel personen, die de Kerk uitmaken, maar die de Kerk uitmaken en onder de Overheid staan zijn dezelfde personen, althans voor een deel.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

Van den anderen kant kan de kerk van Christus zich nooit anders openbaren dan in dominio magistratus. Het tegendeel hiervan zou slechts op een eiland in de Zuidzee en dan nog voor twee of drie jaar denkbaar kunnen zijn, want het geringe aantal menschen roept ten slotte toch een burgerlijke regeling in 't leven. Doch, deze exceptie daargelaten geldt deze regel: *ecclesia manifestari non potest, nisi in dominio magistratus.* Het raakpunt van kerk en Overheid ligt dus

1° *in de personen;* 2° *in dominio.*

C. De *tien punten van* antithese zijn reeds in de § genoemd. We zullen ze hier kortelijk herhalen en aan enkele iets toevoegen.

De geschilpunten zijn:

1°. *dat de Overheid ligt op het terrein van Gratia communis en de kerk op het terrein van Gratia specialis.*

Dit punt is vroeger reeds besproken.

2°. *Dat de Overheid natura sua wandelt bij het redelicht en de kerk natura sua bij het lumen gratiae.*

Hieraan voegen we het volgende toe:

Zegt men, dat de magistraat wandelt bij het lumen naturae, dan wil dit niet zeggen, dat de Overheid met Gods Woord niet te rekenen heeft, maar wel volgt hieruit, dat ook daar, waar het licht van Gods Woord niet schijnt, de Overheid bestaat en dat deze door de Gratia communis genoegzaam redelicht ontving om haar taak te kunnen volvoeren.

Waardoor komt het nu, dat aan de Overheidspersoon Gods Woord bekend wordt en hij met dat licht kan rekenen?

Antwoord: Zoodra God de Heere een magistraatspersoon oproept en aanwijst om Zijn dienaar te zijn, dan roept Hij zulk een persoon met het licht, dat hij bezit. God roept keizer *Constantijn* met het licht, dat Constantijn bezit. Roept God b. v. den *keizer van Japan,* dan roept Hij hem om zijn land te regeeren met dat licht, wat hij bezit, maar roept God een koningin als *koningin Victoria,* om over Engeland te regeeren, dan roept Hij haar om te regeeren met het licht, dat zij weer bezit, nog sterker geaccentueerd met het licht, dat ze hebben *kan,* dat ter harer beschikking staat. Natuurlijk kunnen Christenkoningen hunne oogen voor het licht van Gods Woord gesloten houden en zich geen moeite geven om het op te vangen, doch dit excuseert hen in het minst niet.

Wat heeft nu zulk een koning, aan wien tevens het licht van Gods Woord geschonken is, tegenwoordig aan Gods Woord te ontleenen?

Het antwoord hierop luidt: *de justificatie en rectificatie van het lumen naturae.*

De zaak is deze, dat, waar buiten Gods Woord om, nog zekere beginselen van recht en gerechtigheid aan menschen bekend zijn, die kennis zeer zwak

en onzeker is en dat nu Gods Woord volstrekt niet alleen voor de genade en de eeuwigheid openbaringen geeft, maar een rectificatie en bevestiging van het lumen naturae. De natuurlijke Godskennis wordt juist door de Schrift eerst tot vastheid en zekerheid gebracht. Maar al is het nu ook, dat een Overheidspersoon dit licht kan opvangen en heeft op te vangen, wanneer het onder zijn bereik komt, dan *blijft hij als magistraat alloos in het regnum naturae staan en nooit komt hij in het regnum Gratiae.* Dit staan nu in het regnum naturae en het leven bij het lumen naturae is aan alle magistraten gemeen. Daarom leeft de magistraat natura sua bij het natuurlijk licht, terwijl omgekeerd de kerk bij het licht der Openbaring leeft.

3°. *Dat de Overheid geen verdere roeping heeft, dan die zich uitstrekt tot dit aardsche leven, terwijl daarentegen de Kerk eene roeping heeft, die de aardsche perken overschrijdt.* Terwijl dus de kerk voor de eeuwigheid werkt en de aarde als een voorportaal voor de eeuwigheid beschouwt, ligt de werkkring van den magistraat geheel binnen het aardsche leven besloten.

4°. *Dat de magistrale macht over alle personen gaat, die in een land wonen, terwijl de kerk zich alleen ziet saamgesteld uit de vergadering der geloovigen,* wat natuurlijk niet zeggen wil, dat de kerk geen roeping heeft tegenover de anderen, maar alleen, dat de sfeer der kerk als zoodanig gevormd wordt door de vergadering der geloovigen, terwijl de sfeer van den magistraat zich zoover als het land uitstrekt.

Vroeger is aangetoond, hoe onze Gereformeerde theologen met hun voorstelling van eene Overheid in de Kerk in de war zijn geraakt. Ze zeiden, dat er bij de Kerk eene Overheid bestond, die over de personen, die buiten de kerk stonden, regeerde. De kerk was de eigenlijke burgerstaat. Wie niet tot de kerk behoorden, werden als heloten en *aanhangsels* beschouwd. Zulke personen mochten geen ambten bekleeden en geen zitting hebben in de vroedschap. Zoo mag tegenwoordig nog in *Engeland* geen Roomsche een Overheidsambt bekleeden, wanneer hij den Paus niet kan afzweren.

Weet nu de Overheid dienaresse Gods te zijn, gecoördineerd naast Christus, dan vervalt dit en moet de tegenstelling gemaakt, dat de sfeer van de Overheid over alle personen gaat, en de sfeer van de Kerk alleen over de geloovigen.

5°. *De magistrale macht strekt zich alleen uit over wat uitwendig apprehensibel is, terwijl de kerk in hoofdzaak op geestelijk terrein en dus in het onzichtbare hare kracht oefent.*

6°. *De Overheid heeft als nota characteristica de vis coërcitiva, terwijl de Kerk niet anders kan werken dan door de persuasio, overtuiging en overreding,* reden waarom de Overheid er een strafwetboek op nahoudt en de Kerk tucht, welke met straf niets heeft te maken.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

7°. *De magistraat zelf is hoofd over haar rijk op aarde, terwijl de kerk haar Hoofd in de hemelen in Christus eert en gehoorzaamt.*

8°. *De Overheid is overal en de Kerk slechts in een klein deel der wereld.* Zoodra er menschen wonen in een geordenden staat, zelfs onder de Indianen en Roodhuiden, ontstaat er eene Overheid. *De magistraat is een algemeen kosmisch verschijnsel.* De kerk daarentegen is nominaal nog niet verder gekomen dan tot ⅓ der bevolking der aarde. 1400 millioen menschen leven onder de sfeer van de magistrale macht, en daartegenover kan men niet eens zeggen, dat er 500 millioen onder de sfeer van de kerk leven, terwijl men bovendien nog weet, hoe onder de laatsten de helft eenvoudig pro memoria kan worden uitgetrokken.

9°. *Alle magistraat draagt natura sua een locaal en nationaal karakter, terwijl* dit locale en nationale met den aard van *de kerk* in strijd is, omdat deze *natura sua een oecumenisch karakter draagt.*

10°. *De Overheid in uno loco semper uniformis est, terwijl daarentegen de kerk in dezelfde plaats in verschillende vormen kan optreden.* In Amsterdam b. v. kunnen geen twee Overheden en twee gemeenteraden bestaan, wel echter een Roomsche, Luthersche en Geref. kerk.

Dit vloeit hieruit voort, dat de Overheid per se haar geheele terrein met dwingende macht beheerscht, en naast zich dus geen andere Overheid kan dulden, terwijl de Kerk den subjectieven aard der geloovigen volgt en krachtens de differentie in dien subjectieven aard, ook verschillende vormen heeft, waarin ze optreedt.

Is nu de aard van die tweeërlei sfeer zoodanig uit elkander vallend, dan blijft ten slotte nog deze vraag over:

D. Wat de juiste verhouding is, waarin beide tot elkander behooren te treden.

1°. Daarbij nu geldt als *eerste regel, dat zoowel de Overheid als de Kerk leven moet uit haar eigen beginsel.* De Overheid kan niet leven uit het beginsel der kerk en de kerk kan niet leven uit het beginsel der Overheid. Elk heeft een eigen principium vitae et existentiae en een eigen norma of lex vitae insita. Waar nu *de wet der kerk van God gegeven is,* moet de kerk naar die wet Gods leven en mag ze niet leven naar de wetten van menschen.

God nu gaf aan de Overheid geen wet, maar de macht om zelf wetten te geven. De Overheid maakt wetten en *dwingt* de onderdanen naar die wetten te leven. Maakt nu de Overheid eene wet, waardoor ze de Kerk belet naar de wet Gods te leven, dan overschrijdt ze hare bevoegdheid en grijpt ze in in de rechten der kerk. De kerk is dan van Godswege geroepen elke poging van machtsoverschrijding te weerstaan en de majesteit van de wet Gods vrij te laten heerschen.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

2°. In de tweede plaats volgt hieruit, *dat,* waar de Kerk toch uitwendig slechts alleen kan bestaan in dominio magistratus, *de Overheid de Kerk niet mag dwingen zich te schikken en te plooien in een vorm aan het staats- of maatschappelijk leven ontleend. De kerk is een univocum,* heeft een eigen aard en wezen. De kerk mag geen ander kleed dragen, dan een kleed van eigen snit. Ze moet er aanspraak op maken, dat de Overheid haar plaats inruimt om op haar gebied in zoodanigen vorm op te treden, als door haar eigen geaardheid, wezen en tijd van bestaan wordt geëischt. De Overheid mag niet tot de Kerk zeggen: „ziedaar allerlei vormen, zoek er nu een uit," maar ze moet aan de Kerk vragen, welke is de vorm, waarin gij moet optreden en dien vorm moet de Overheid staatsrechtelijk legitimeeren. De Overheid mag *geen algemeene wet op de kerkgenootschappen* hebben, die ook voor Joden en alle anderen geldt, geen wet op vereenigingen, die voor dans- en schermvereenigingen geldende, ook voor de kerk geldt, maar *een afzonderlijke titel* moet er *in het burgerlijk wetboek* zijn, waaruit blijkt, dat de kerk in een eigen vorm optreedt, voor haar rechten in verweer opkomt, goederen bezit etc.

3°. Ten derde volgt, uit hetgeen reeds gezegd is, *dat de Overheid geen partij mag kiezen tusschen Kerk en Kerk,* maar de Kerken onderling hare worsteling moet laten uitworstelen.

Zoodra toch de Overheid voor de een of andere Kerk partij mag kiezen, dan ontstaat de mogelijkheid, dat de Overheid partij kiest voor de ware Kerk, maar veel meer voor de verkeerde Kerk. Omdat de Overheid per se geen hoogere openbaring en dus geen hooger licht bezit, zal ze altijd eerder voor een wereldsche kerk kiezen, omdat ze daaraan meer verwant en meer sympathetisch gezind is, dan voor een kerk, die daarin juist geheel tegenover haar staat. *En elke poging, die aan de Overheid den plicht en het recht geeft om partij te kiezen, loopt er altoos op uit, dat er voor de verkeerde Kerk partij gekozen wordt.* Op zichzelf beschouwd, zou dit nog een utiliteitsquaestie kunnen zijn, maar heeft men dit recht eenmaal aan de Overheid toegekend, dan *keurt de Overheid de Kerk.* Om te keuren moet men zelf een geestelijk beginsel, een geestelijk lichaam, norma en uitgangspunt hebben. *De magistraat als zoodanig bezit dit geestelijk beginsel niet, dus van partij kiezen mag voor de Overheid geen sprake zijn.*

4°. *Daar elke magistraat dienaresse Gods is moet elke magistraat zooveel omtrent Gods wil zoeken te weten te komen als mogelijk is.* Dan eerst is de Overheid metterdaad dienares. Elke Overheid, die er toe in staat is, moet zelf onderzoeken, wat Gods Woord haar over de uitoefening van haar eigen officie openbaart. De Overheid, zelf een goddelijke instelling, moet de Kerk, die ook een goddelijke instelling is, niet verdrukken, maar haar welwillendheid betoo-

nen en eeren met een eere, die in de eerste plaats bestaan moet in uitwendige bejegening, en die, waar dit het geval is, bovenal daarin moet uitkomen, dat er door de Overheid maatregelen genomen worden in zake het huisgezin, school, huwelijk of in zake alles wat de consciëntie raakt en dat op geestelijk terrein de Overheid verplicht is den goeden raad en het *advies der Kerk* in te winnen, waarbij het uit den aard der zaak aan de Overheid zelf blijft overgelaten, zulk gebruik van het advies te maken, als zij naar haar beste weten meent te moeten doen.

Op tweeërlei wijze komt dus hier het *publiekrechtelijk karakter van de kerk uit.*

Over dit publiekrechtelijk karakter van de kerk is veel gesproken. De tegenwoordige publieke opinie verwerpt dit denkbeeld. In het *collegiale stelsel* toch is de kerk eene *particuliere vereeniging.* Eerst wanneer men de kerk als een goddelijk instituut beschouwt, vloeit eo ipso en iure divino daaruit haar publiekrechtelijk karakter voort.

Dit publiekrechtelijk karakter der kerk *komt uit in tweeërlei.*

1°. *De kerk moet van de Overheid een eigen bestaansvorm erlangen.*

2°. *De Overheid moet de kerk officieel consulteeren over alle zaken, die de religie en de geestelijke belangen van het volk raken.*

VIII. Ten slotte rest ons nog de vraag, waarmede we in het begin der § begonnen zijn, n.l.

Als het nu tot eene botsing komt? Hoe dan?

Het is *de vraag naar de oorzaak van al de moeielijkheden en verwikkelingen, waartoe de verhouding van kerk en staat aanleiding gegeven heeft.*

Er zijn twee sferen, Overheid en Kerk, die elk hare macht over de haar gestelde grenzen willen uitbreiden. Daaruit wordt eene worsteling geboren en er is *geen hoogere macht aanwezig om recht te spreken.*

Vraag: *Hoe moet die worsteling beslist?*

Het antwoord luidt, dat de Overheid als architectonische en dwingende macht altoos begint met aan het langste eind te trekken, omdat zij steeds in die worsteling het hoogste woord spreekt en aan haar woord door uitwendig geweld klem en kracht bijzet, terwijl de kerk niet anders mag doen gelden dan protest en het duldende lijden. *Komt de Overheid met dwang en zet zij met geweld haar wil door, dan blijft voor de kerk niets anders over dan te protesteeren met het woord en geestelijke kracht te openbaren in gedurige lijdzaamheid.*

In staten en landen, waar in den strengsten zin een *autoritaire monarchie* bestaat zal dat natuurlijk telkens op botsing moeten uitloopen, omdat in den aard der zaak de Overheid haren wil doorzet en de kerk vervolgd wordt, totdat de vervolging zoo hoog loopt, dat het den vorst zijn troon kost, zooals dan ook met *Philips II van Spanje* geschied is.

College-dictaat van een der studenten (Dogmatiek).

In constitutioneele landen daarentegen, waar de burgerij een zelfstandig recht van inspraak ontvangt op wat de Overheid doet en mede deelneemt aan de publieke zaken, wordt *voor deze botsing een natuurlijke uitweg* gegeven. Dan toch predikt de kerk hare beginselen, haar leden zijn tevens burgers en langs den constitutioneelen weg *in het parlementaire leven* weten zij aan de Overheid eenerzijds de uitvoering van geoordeelde wetten te beletten en anderzijds tot het inslaan van een beteren weg te nopen. Zoo wordt metterdaad in de constitutioneele monarchie dat gereede middel geboden om, indien de kerk maar de kracht van overtuiging predikt, zelf *langs den weg van overtuiging* tot eenheid van rechten te komen.

Daarin ligt vanzelf ook opgesloten, *dat de Overheid geen gelden aan de Kerk mag geven.* Dit zou alleen kunnen in een land, waar slechts ééne kerk bestond en alle burgers tot die ééne kerk behoorden. Zoodra er echter in een land verschillende openbaringen van het lichaam van Christus zijn en niet alle burgers er in zijn opgenomen, is geldelijke uitkeering van de Overheid aan de Kerk, alle Overheidsbemoeiing en invloed op de Kerk eene daad, waardoor de Overheid de neutraliteit schendt. De uitkomst heeft geleerd, *hoe de geldelijke banden de zilveren koorden werden, waardoor de libertas ecclesiae werd gebroken.* Christus is rijk genoeg. Hij Zelf houdt door den ijver van de geloovigen Zijne kerk op aarde in stand en wanneer de kerk te veel goud en zilver ontvangt, wordt telkens weer de oude regel bevestigd, dat, wanneer de kerken van hout waren, de predikers van goud waren en omgekeerd: *de kerken van goud, de predikers van hout.* Dit oude rijmpje, dat onder het volk bestond, bevat werkelijk deze diepe waarheid, dat de kerk niet uit overvloed en weelde moet leven, maar dat zij alleen om nooddruft des levens te vragen heeft, terwijl zij haar schatten vindt niet in goud, zilver en andere aardsche dingen, maar alleen in Christus, haren Heiland.

Volgens de § is *deze betere en zuivere ontwikkeling van het Gereformeerde beginsel eerst mogelijk geworden in de Vereenigde Staten van Amerika.* Daar heeft men niet te doen met eene Overheid, die men naar de oogen moet zien, maar werkelijk heeft men in Amerika den volgenden toestand. De Overheid erkent dienaresse Gods te zijn, die daarom ook *biddagen* uitschrijft, *publiek* in hare vergadering het *gebed* eert, de *heiliging van den Zondag* in stand houdt, ja aan het hoofd harer Constitutie uitspreekt, dat het God is, Die aan het volk van Amerika het recht gaf Zijn staat alzoo in te richten.

Van politieke zijde bestaat hier dus een opvatting van de Overheid, beter en strenger in antirevolutionairen zin, dan in eenig land van Europa. En op dat terrein, waarop de kerken van Christus leven, wordt ganschelijk niet door de Overheid gesubsidieerd, zijn de kerken geheel vrij en worden ze door de

maatschappij en de Overheid geëerbiedigd, eene verhouding, waarbij de twist tusschen de verschillende kerken niet alleen niet erger geworden, maar bijna geheel verdwenen is. Juist, omdat in de Europeesche Staten de Overheden partij trekken voor ééne Kerk, ontstaat de bittere woeling en worsteling tusschen de kerken om de faveur der Overheid te winnen en wordt de strijd door de Overheid zelf aangewakkerd.

In Amerika daarentegen worden *Roomschen*, *Lutherschen*, *Gereformeerden*, *Baptisten* en *Methodisten* zonder onderscheid gerespecteerd. We mogen echter niet zeggen, dat daarmede het hoogste bereikt is, want ideaal is deze toestand op verre na nog niet; ook mogen we niet beweren, dat we in 't Westen dien toestand zouden kunnen copieeren, want wij hebben eene historie achter ons, maar wel mogen we zeggen, *dat de afwijking van het Gereformeerde beginsel, waaraan men zich met Calvijn aan 't hoofd theoretisch van Gereformeerde zijde heeft schuldig gemaakt, door God is gestraft geworden met eene volkomen kerkrechtelijke machteloosheid, met eene overheersching van het collegiale stelsel* en het is eerst onder deze dubbele tuchtroede des Heeren, dat alleen de betere beginselen van Gereformeerd kerkrecht, waarvan ook onze Vaderen zijn uitgegaan, begonnen zijn tot eenheid te komen en God geve het, mede door hulp van onze Universiteit, meer en meer tot eere mogen komen.

EINDE VAN DEN LOCUS DE MAGISTRATU.

CORRIGENDA.

Pag.	5, r. 10, v. o.	*staat*:	eensdeels,	*lees*:	anderdeels.
„	6, r. 10, v. b.	„	dat,	„	dat de.
„	13, r. 7, v. b.	„	exessum,	„	excessum.
„	15, alinea 5 moet geplaatst voor alinea 1.				
„	17, r. 11, v. b.	*staat*:	specialis,	*lees*:	communis.
„	18, r. 13, v. b.	„	6 : 7.	„	6, 7.
„	19, r. 16, v. o.	„	den Lutherschen groep	„	de Luthersche groep.
„	20, r. 16, v. o.	„	is,	„	heeft.
„	24, r. 11, v. b.	„	תָּמדת,	„	תָּמות.
„	„ r. 8, v. o.	„	zijn τέλος,	„	haar τέλος.
„	27, r. 5, v. o.	„	behandelt,	„	behandeld.
„	„ r. 5, v. o.	„	pover,	„	poover.
„	„ r. 3, v. o.	„	behandeld,	„	behandelt.
„	28, r. 8, v. b.	„	commanis,	„	Communis.
„	„ r. 1, v. o.	„	Gen. 1—12,	„	Gen. 3—12.
„	29, r. 2, v. b.	„	Gen. 8,	„	Gen. 9.
„	31, r. 13, v. b.	„	als,	„	dan.
„	37, r. 5, v. b.	„	de eerste,	„	den eersten.
„	42, r. 1, v. o.	„	וְרְבד,	„	וְרְבו.
„	59, r. 12, v. o.	„	lichaam,	„	leven.
„	63, r. 3, v. b.	„	verhoogt,	„	verhoogd.
„	64, r. 8, v. o.	„	disjugente,	„	disjungente.
„	68, r. 7, v. b.	„	1° De,	„	De
„	73, r. 16, v. b.	„	Japhethitsch,	„	Japhetitisch.
„	„ r. 18, v. b.	„	als,	„	dan.
„	77, r. 17, v. b.	„	samenlevering,	„	samenleving.
„	85, r. 16, v. b.	„	anima disputans,	„	animal disputax.
„	92, r. 4, v. b.	„	als,	„	dan.
„	104, r. 19, v. o.	„	Speciales,	„	Specialis.
„	107, r. 19, v. b.	„	*sooma* en *de chusis*,	„	*soma* en *de physis*.
„	109, r. 3, v. b.	„	*Gods Woord*,	„	*God*.

Pag.	139, r. 16, v. o.	*staat*:	*de genade,*	*lees*:	*de natuur.*
„	117, r. 4, v. o.	„	als,	„	dan.
„	134, r. 12, v. b.	„	5°,	„	3°.
„	159, r. 1, v. o.	„	uitgaan,	„	uitgegaan.
„	188, r. 8, v. o.	„	speciale,	„	essentiale.
„	189, r. 12, v. b.	„	derden,	„	derde.
„	192, r. 3, v. b.	„	Cfv,	„	Cfr.
„	212, r. 5, v. b.	„	potestas,	„	potestatis.
„	218, r. 16, v. b.	„	den grootsten rol,	„	de grootste rol.
„	221, r. 6, v. o.	„	בַּהַר־בָּוֹ,	„	בְּהַר־בּוֹ.
„	224, r. 18, v. b.	„	de andere,	„	den anderen.
„	236, r. 13, v. o.	„	*πονηρ,*	„	*πονηρῷ.*
„	245, r. 4, v. b.	„	onnoozelijke,	„	onnoozele.
„	248, r. 14, v. o.	„	*πνευματικόν,*	„	*πνευματικόν.*
„	253, r. 7, v. b.	„	de man,	„	den man.
„	258, r. 4, v. b.	„	de vorst,	„	den vorst.
„	260, r. 10, v. b.	„	zelve,	„	zelf.
„	263, r. 2, v. o.	„	Deut. 22 : 2, 3,	„	Deut. 23 : 1—3.
„	265—268, *Sparsim*	„	זְקֵנֵי,	„	זְקֵנִים.
„	271, r. 11, v. o.	„	hiervan,	„	hier.
„	273, r. 7, v. o.	„	koningen,	„	koningin.
„	284, r. 9, v. b.	„	Slaven,	„	slaven.
„	285, r. 17, v. b.	„	de romp,	„	den romp.
„	289, r. 11, v. o.	„	ten eene male,	„	ten eenen male.
„	294, r. 2, v. o.	„	de andere,	„	den anderen.
„	303, r. 10, v. b.	„	den andere,	„	den anderen,
„	„ r. 13, v. b.	„	haar,	„	hem.
„	306, r. 9, v. b.	„	eene,	„	eenen.
„	313, r. 3, v. b.	„	den,	„	de.
„	„ r. 17, v. b.	„	die,	„	dien.
„	337, r. 2, v. b.	„	eene,	„	eenen.
„	342, r. 5, v. b.	„	appelamus,	„	appellamus.
„	„ r. 12, v. b.	„	negotiorum vede,	„	negotiorumve de.
„	346, r. 4, v. b.	„	als het ius confirmat,	„	als ze het ius confirmat.
„	353, r. 18, v. o.	„	cuit ribuit,	„	cui tribuit.
„	358, r. 14, v. o.	„	Philip's,	„	Philips'.
„	379, r. 9, v. o.	„	ontwikkoling,	„	ontwikkeling.
„	384, r. 2, v. b.	„	den Paltz,	„	de Palts.
„	„ r. 6, v. o.	„	Duitsch-Protestante,	„	Duitsch-Protestantsche.
„	390, r. 15, v. o.	„	in,	„	uit.
„	391, r. 7, v. b.	„	de plicht,	„	den plicht.